

Regeringens proposition

1981/82: 168

om vårdnad och umgänge m. m.;

beslutad den 25 mars 1982.

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag av regeringsprotokoll ovannämnda dag.

På regeringens vägnar

THORBJÖRN FÄLLDIN

CARL AXEL PETRI

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås ändringar i de nuvarande reglerna om vårdnad och umgänge. Ett syfte med de nya reglerna är att stärka barnens rättsliga ställning.

Enligt propositionen bör man på olika sätt främja en ökad användning av gemensam vårdnad. Sålunda skall makar efter en skilsmässa kunna fortsätta att gemensamt utöva vårdnaden om sina barn, utan att domstolen behöver fatta något beslut. En nyhet är också att ogifta föräldrar som bor tillsammans med sina barn skall kunna få gemensam vårdnad genom en enkel anmälan till pastorsämbetet.

De nya reglerna innebär vidare att föräldrar kan fråntas vårdnaden om ett barn när de gör sig skyldiga till missbruk eller försummelse vid utövandet av vårdnaden eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför en bestående fara för barnets hälsa eller utveckling. Föräldrarna kan också i undantagsfall fråntas vårdnaden om ett barn som har rotat sig i ett fosterhem, om det är uppenbart bäst för barnet att vårdnaden flyttas över till fosterföräldrarna.

En utgångspunkt för de nya reglerna om umgänge är att barn har behov av goda kontakter även med en förälder som inte är vårdnadshavare. Ansvaret för att detta umgängesbehov tillgodoses ligger i första hand på vårdnadshavaren. En nyhet är att barnet har rätt till umgänge även med andra som står barnet särskilt nära.

De nya reglerna föreslås träda i kraft den 1 januari 1983.

Propositionens lagförslag

1 Förslag till

Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs att 6 kap., 11 kap. 8 och 17 §§, 13 kap. 8 § och 21 kap. 7 § föräldrabalken¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

Om vårdnaden

Om vårdnad och umgänge

Inledande bestämmelser

1 §

Barn står under vårdnad av bägge eller den ena av sina föräldrar eller av särskilt förordnad förmyndare till dess det fyllt aderton år eller ingått äktenskap.

1 §

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

2 §

Den som har vårdnad om barn skall sörja för barnets person och giva det sorgfällig uppfostran. Vårdnadshavare skall tillse att barnet erhåller uppehälle och utbildning efter vad som är tillbörligt med hänsyn till föräldrarnas villkor och de tillgångar barnet kan äga samt barnets anlag.

2 §

Barn står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, om inte rätten har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade förmyndare. Vårdnaden om ett barn består till dess att barnet fyller arton år eller dessförinnan ingår äktenskap.

3 §²

Vårdnadshavaren skall utöva den uppsikt över barnet som är erforderlig med hänsyn till barnets ålder och övriga omständigheter.

Barnet får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter samt skall bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning.

Om ansvaret i frågor som gäller barnets ekonomiska förhållanden finns bestämmelser i 9–16 kap.

¹ Balken omtryckt 1978:853.

² Senaste lydelse 1979:122.

Nuvarande lydelse

6 §

Barnet står från födelsen under vårdnad av *bägge* föräldrarna, om dessa äro gifta med varandra, och i annat fall av modern ensam. *Ingå* föräldrarna senare äktenskap med varandra, står barnet från den tidpunkten under vårdnad av dem *bägge*.

Första stycket gäller ej, om annat följer av 7–10 §§.

7 §

Stå barn under vårdnad av *bägge* föräldrarna och vilja föräldrarna eller en av dem att vårdnaden icke längre skall tillkomma dem gemensamt, har rätten på talan av endera att förordna vem av dem som skall ha vårdnaden om barnen eller, om ej alla barnen böra stå under den enes vårdnad, hur de skola fördelas mellan föräldrarna. Äro föräldrarna ense, skall rätten besluta i överensstämmelse med vad de önska, om det ej är uppenbart stridande mot barnens bästa. I annat fall beslutar rätten efter vad som finnes skäligt med hänsyn till barnens bästa. Finnes med hänsyn till barnens bästa uppenbart att ingendera av föräldrarna bör utöva vårdnaden, skall denna anförtros åt särskilt förordnad förmyndare.

Dömes till äktenskapsskillnad mellan föräldrarna, skall rätten tillika förordna angående vårdnaden om barnen. Härvid äger första stycket motsvarande tillämpning. Äro föräldrarna ense om att vårdnaden skall tillkomma dem gemensamt, skall dock rätten besluta i överensstämmelse därmed, om det ej är uppenbart stridande mot barnens bästa.

Föreslagen lydelse

Vårdnadshavare

3 §

Barnet står från födelsen under vårdnad av *båda* föräldrarna, om dessa är gifta med varandra, och i annat fall av modern ensam. *Ingår* föräldrarna senare äktenskap med varandra, står barnet från den tidpunkten under vårdnad av dem *båda*, om inte rätten dessförinnan har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade förmyndare.

Om det döms till äktenskapsskillnad mellan föräldrarna står barnet även därefter under *båda* föräldrarnas vårdnad, om inte den gemensamma vårdnaden upplöses enligt 5, 7 eller 8 §.

4 §

Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och vill föräldrarna gemensamt utöva vårdnaden, skall rätten på talan av dem *båda* förordna i enlighet med deras begäran, om inte gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

Har förordnande om vårdnaden inte meddelats tidigare, kan föräldrarna efter anmälan av dem *båda* till pastorsämbetet få gemensam vårdnad genom registrering, under förutsättning att föräldrarna och barnet är svenska medborgare och kyrkobokförda på samma fastighet.

5 §

Står barnet under vårdnad av *båda* föräldrarna och vill någon av dem att vårdnaden inte längre skall vara gemensam, skall rätten på talan av en av dem eller *båda* anförtro vårdnaden om barnet åt en av föräldrarna efter vad som är bäst för barnet. Rätten kan också i mål om äktenskapsskillnad utan yrkande förordna om vårdnaden enligt vad som nu har sagts, om gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

8 §

Står barn under vårdnad av endast den ene av föräldrarna, skall rätten på talan av den andre överföra vårdnaden till honom, om det finnes skäligt med hänsyn till barnets bästa. Äro föräldrarna ense att vårdnaden skall överföras till den andre eller att vårdnaden skall tillkomma dem gemensamt, skall rätten på talan besluta i överensstämmelse därmed om det ej är uppenbart stridande mot barnets bästa.

9 §³

Står barn under vårdnad av bägge föräldrarna och gör sig en av dem skyldig till grovt missbruk eller grov försummelse vid vårdnadens utövande eller innebär hans deltagande i vårdnaden eljest fara för barnets utveckling, skall rätten på talan av socialnämnd förordna att vårdnaden skall tillkomma endast den andre, om det ej är uppenbart med hänsyn till barnets bästa att vårdnaden bör anförtros åt särskilt förordnad förmyndare.

Står barn under vårdnad av endast den ene av föräldrarna och inträffar i fråga om honom sådan omständighet som avses i första stycket, skall rätten på talan av socialnämnd förordna den andre att utöva vårdnaden, om det ej är uppenbart med hänsyn till barnets bästa att vårdnaden bör anförtros åt särskilt förordnad förmyndare.

6 §

Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och vill den andre att vårdnaden flyttas över till honom eller henne, skall rätten på talan av denne eller båda föräldrarna anförtro vårdnaden åt den andra föräldern, om detta är bäst för barnet.

7 §

Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, skall rätten besluta om ändring i vårdnaden.

Står barnet under båda föräldrarnas vårdnad och gäller vad som sägs i första stycket en av dem, skall rätten anförtro vårdnaden åt den andra föräldern ensam. Brister också denne i omsorgen om barnet på det sätt som sägs i första stycket, skall rätten flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade förmyndare.

Står barnet under endast en förälders vårdnad, skall rätten i fall som avses i första stycket flytta över vårdnaden till den andra föräldern eller, om det är lämpligare, till en eller två särskilt förordnade förmyndare.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt denna paragraf prövas på talan av socialnämnden eller, utan särskilt yrkande, i mål om äktenskapsskillnad mellan föräldrarna eller i annat mål som avses i 5 eller 6 §.

8 §

Har ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i annat enskilt hem än föräldrahemmet och är det uppenbart bäst för barnet att det rådande förhål-

³ Senaste lydelse 1981:26.

Nuvarande lydelse

10 §⁴

Står barn under vårdnad av bägge föräldrarna och dör en av dem, tillkommer vårdnaden den andre.

Står barn under vårdnad av endast den ene av föräldrarna och dör han, skall rätten på ansökan av den andre eller på anmälan av socialnämnd förordna den andre att utöva vårdnaden, om det ej är uppenbart med hänsyn till barnets bästa att vårdnaden bör anförtrös åt särskilt förordnad förmyndare.

Äro bägge föräldrarna döda, utövas vårdnaden av förmyndaren.

10 a §⁵

Står barn under vårdnad av särskilt förordnad förmyndare, kan rätten besluta att vårdnaden skall överföras till föräldrarna eller till en av dem, om det är skäligt med hänsyn till barnets bästa.

Fråga om att överföra vårdnaden till förälder prövas på talan av förälder eller socialnämnd.

Föreslagen lydelse

lundet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet eller någon av dem, skall rätten utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade förmyndare utöva vårdnaden om barnet.

Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av socialnämnden.

9 §

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna och dör en av dem, tillkommer vårdnaden den andre ensam.

Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och dör denne, skall rätten på ansökan av den andre eller på anmälan av socialnämnden anförtro vårdnaden åt den andra föräldern eller, om det är lämpligare, åt en eller två särskilt förordnade förmyndare.

Är båda föräldrarna döda, utövas vårdnaden av barnets förmyndare.

10 §

Står barnet under vårdnad av en eller två särskilt förordnade förmyndare och vill någon av barnets föräldrar eller båda få vårdnaden överflyttad till sig, skall rätten besluta efter vad som är bäst för barnet. Rätten får flytta över vårdnaden till föräldrarna gemensamt endast om föräldrarna är ense om det.

Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av båda föräldrarna eller en av dem eller på talan av socialnämnden.

Vårdnadens utövande

11 §

Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenhe-

⁴ Senaste lydelse 1981:26.

⁵ Senaste lydelse 1981:26.

Nuvarande lydelse

4 §

Har vårdnadshavare låtit barnet taga tjänst eller annat arbete, varigenom barnet blivit i stånd att försörja sig, får barnet, sedan det fyllt sexton år, själv säga upp avtalet samt sluta avtal om annat arbete av liknande art.

Vårdnadshavare har rätt att häva avtal som barnet har slutit enligt första stycket, om det är erforderligt med hänsyn till barnets uppfostran eller välfärd. Har avtalet hävts, får barnet ej därefter själv sluta arbetsavtal.

I fråga om verkan av avtal, som barnet slutit utan erforderligt samtycke, stadgas i 9 kap.

5 §

Står barn under vårdnad av bägge föräldrarna, skall vad som sägs i 2–4 §§ gälla föräldrarna i förening. Är en av föräldrarna i följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak hindrad att deltaga i beslut rörande vårdnaden, vilket icke utan olägenhet kan uppskjutas, utövas bestämmanderätten av den andre. Denne får dock icke ensam fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, med mindre barnets bästa uppenbarligen kräver det.

Föreslagen lydelse

ter. Vårdnadshavaren skall därvid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.

12 §

Barnet ingår självt avtal om anställning eller annat arbete, men endast om vårdnadshavaren samtycker till avtalet. Barnet får självt säga upp avtalet och, om barnet har fyllt sexton år, utan nytt samtycke avtala om annat arbete av liknande art.

Barnet eller vårdnadshavaren får säga upp avtalet med omedelbar verkan, om det behövs med hänsyn till barnets hälsa, utveckling eller skolgång. Har vårdnadshavaren sagt upp avtalet av detta skäl, får barnet inte därefter träffa nytt avtal utan vårdnadshavarens samtycke.

Om verkan av att barnet ensamt har träffat avtal om arbete utan att ha rätt till det finns bestämmelser i 9 kap. 6 och 7 §§.

13 §

Står barnet under vårdnad av två vårdnadshavare, skall vad som sägs i 11 eller 12 § gälla dem tillsammans.

Är en av vårdnadshavarna i följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak förhindrad att ta del i sådana beslut rörande vårdnaden som inte utan olägenhet kan uppskjutas, bestämmer den andre ensam. Denne får dock inte ensam fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det.

14 §

Om rätten för barn och vårdnadshavare att få stöd och hjälp hos socialnämnden finns bestämmelser i socialtjänstlagen (1980:620). Socialnämnden förmedlar kontakter med medlare och andra rådgivande samhällsorgan.

Nuvarande lydelse

11 §

Fader eller moder som är skild från vårdnaden får ej betagas tillfälle till umgänge med barnet, med mindre särskilda omständigheter föranleda det. Nöjes han ej med vad som härom bestämmes av den som har vårdnaden, skall rätten besluta i frågan.

12 §

Fråga rörande vårdnad om barn upptages av rätten i den ort där vårdnadshavare har sitt hemvist. Sådan fråga kan upptagas även i samband med äktenskapsmål. Finns ej behörig domstol enligt vad som nu har sagts upptages vårdnadsfrågan av Stockholms tingsrätt.

Fråga om vårdnad som avses i 7-9 §§, 10 a § samt 11 § handlägges i den ordning som är föreskriven för

Föreslagen lydelse

Umgänge

15 §

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära så långt möjligt tillgodoses.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, beslutar rätten på talan av denna förälder i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av någon annan än en förälder, beslutar rätten på talan av socialnämnden i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Förfarandet i mål och ärenden om vårdnad eller umgänge

16 §

Anmälan enligt 4 § andra stycket om gemensam vårdnad för föräldrar som inte är gifta med varandra görs hos pastorsämbetet i den församling där föräldrarna och barnet är kyrkobokförda. Anmälan skall göras skriftligen av båda föräldrarna.

Beslut av pastorsämbetet får överklagas hos domkapitlet genom besvär. Domkapitlets beslut får överklagas hos kammarrätten.

17 §

Frågor om vårdnad eller umgänge tas upp av rätten i den ort där vårdnadshavaren eller någon av vårdnadshavarna har sitt hemvist. Sådana frågor kan tas upp även i samband med äktenskapsmål. Om det inte finns någon behörig domstol, tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt.

Frågor om vårdnad som avses i 4-8 och 10 §§ samt frågor om umgänge som avses i 15 § handläggs i

Nuvarande lydelse

tvistemål. Står barnet under vårdnad av föräldrarna eller en av dem och *äro* föräldrarna *ense* i saken, *kunna* de dock anhängiggöra *frågan* genom ansökan.

Är fråga om vårdnad *anhängig-gjord i behörig ordning*, kan utan *stämning i vårdnadsmålet* yrkas underhållsbidrag för barnet.

Dom i *vårdnadsmål* får meddelas utan huvudförhandling, om parterna *äro ense* i saken.

Föreslagen lydelse

den ordning som är föreskriven för tvistemål. Står barnet under vårdnad av *båda* föräldrarna eller en av dem och *är* föräldrarna *överens* i saken, *kan* de dock anhängiggöra *saken* genom ansökan.

I mål om vårdnad kan underhålls-bidrag för barnet yrkas *utan stäm-ning*.

Dom i *mål om vårdnad eller umgänge* får meddelas utan huvud-förhandling, om parterna *är överens* i saken.

18 §

Rätten skall se till att frågor om vårdnad och umgänge blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad eller umgänge skall socialnämnden höras eller, om det är tillräckligt, beredas tillfälle att yttra sig.

Barnet får höras inför rätten, om barnet självt begär det eller särskilda skäl annars talar för det samt det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

19 §

Om samtal i syfte att nå enighet i fråga om vårdnad eller umgänge har inletts mellan parterna genom social-nämndens eller något annat organs försorg, kan rätten, om någon av parterna begär det och fortsatta sam-tal kan antas vara till nytta, förklara att målet skall vila under en viss tid. Om det finns särskilda skäl, kan rätten förlänga denna tid.

13 §

I mål eller ärende *angående vård-nad om barn* kan rätten för tiden *intill dess laga kraft ägande dom eller beslut föreligger* förordna om vård-naden efter vad *som finnes* skäligt.

Förordnande enligt första stycket kan på yrkande meddelas utan

20 §

I mål eller ärenden *om vårdnad eller umgänge* kan rätten, för tiden *till dess att det föreligger ett avgöran-de som har vunnit laga kraft*, förord-na om *vårdnad eller umgänge* efter vad rätten finner skäligt.

Förordnande enligt första stycket kan på yrkande meddelas utan

Nuvarande lydelse

huvudförhandling. Innan förordnande meddelas, skall motparten beredas tillfälle att yttra sig över yrkandet. Har förordnande meddelats, *prövar* rätten när målet eller ärendet *avgöres*, om åtgärden skall bestå.

Förordnande som nu nämnts går i verkställighet *lika med laga kraft ägande dom* men kan när som helst återkallas av rätten.

14 §

I mål eller ärende *angående* vårdnad *om barn* gälla i fråga om rättegångskostnad andra och tredje styckena i stället för 18 kap. 1–7 §§ rättegångsbalken.

Vardera parten skall bära sin rättegångskostnad. *Part* kan dock förpliktas att helt eller delvis ersätta motparten dennes rättegångskostnad, om han har förfarit på sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken eller om annars särskilda skäl föreligga.

Skall part enligt andra stycket helt eller delvis ersätta motpartens rättegångskostnad och har partens ställföreträdare, ombud eller biträde förfarit på sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken och därigenom vållat kostnaden *eller del därav*, kan han förpliktas att *jämte* parten ersätta kostnaden. Rätten kan besluta *hürom* även utan yrkande.

Första – tredje styckena äga *motvarande tillämpning vid målets eller ärendets handläggning* i högre rätt.

Föreslagen lydelse

huvudförhandling. Innan förordnande meddelas skall motparten beredas tillfälle att yttra sig över yrkandet. *Rätten kan inhämta upplysningar från socialnämnden i frågan.* Har förordnande meddelats, *skall* rätten när målet eller ärendet *avgörs pröva* om åtgärden skall bestå.

Förordnande som nu *har* nämnts går i verkställighet *på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft* men kan när som helst återkallas av rätten.

21 §

I mål eller ärenden *om* vårdnad *eller umgänge* gäller i fråga om rättegångskostnader andra och tredje styckena i stället för 18 kap. 1–7 §§ rättegångsbalken.

Vardera parten skall bära sin rättegångskostnad. *En part* kan dock förpliktas att helt eller delvis ersätta motparten dennes rättegångskostnad, om han *eller hon* har förfarit på *ett sådant* sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken eller om *det* annars *finns* särskilda skäl.

Skall *en* part enligt andra stycket helt eller delvis ersätta motpartens rättegångskostnad och har partens ställföreträdare, ombud eller biträde förfarit på *ett sådant* sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken och därigenom vållat kostnaden *helt eller delvis*, kan han *eller hon* förpliktas att *tillsammans med* parten ersätta kostnaden. Rätten kan besluta *om detta* även *om någon part inte yrkar det*.

Denna paragraf tillämpas också när målet eller ärendet handläggs i högre rätt.

11 kap.

8 §

Förmyndare *äger* på begäran *bliva* entledigad från förmynderskapet. *Vad nu sagts* gäller dock ej, om förmynderskapet för underårig utö-

En förmyndare har rätt att på begäran *bli* entledigad från förmynderskapet. *Detta* gäller dock ej, om förmynderskapet för *en* underårig

Nuvarande lydelse

vas av föräldrarna eller en av dem och särskilda skäl *tala* mot att förmyndaren entledigas.

Föreslagen lydelse

utövas av föräldrarna eller en av dem och särskilda skäl *talat* mot att förmyndaren entledigas.

Har två särskilt förordnade förmyndare utsetts att gemensamt utöva vårdnaden om ett barn och vill någon av förmyndarna att vårdnaden inte längre skall vara gemensam, skall rätten på talan av en av dem eller båda anförtro vårdnaden om barnet åt en av dem efter vad som är bäst för barnet.

17 §⁶

Ansökan om förmyndares förordnande eller entledigande får göras, förutom av överförmyndaren och förmyndare, av den omyndige själv, om han fyllt sexton år, samt av hans make och närmaste fränder. Förmyndare, som gjort sig skyldig till försummelse i vårdnaden om underårig, får entledigas även på ansökan av socialnämnd. Fråga som avses i denna paragraf skall rätten också taga upp självmant, när anledning förekommer därtill.

Ansökan om förordnande eller entledigande av en förmyndare får göras, förutom av överförmyndaren och förmyndare, av den omyndige själv, om denne har fyllt sexton år, samt av hans eller hennes make och närmaste släktingar. En förmyndare som inte längre är lämplig att utöva vårdnaden om en underårig får entledigas även på ansökan av socialnämnden. Frågor som avses i denna paragraf skall rätten också ta upp självmant, när anledning förekommer till det.

I ärende som avses i första stycket skall rätten, när det rör omyndig som fyllt sexton år, bereda denne tillfälle att yttra sig, om det kan ske.

Mot rättens beslut i ärende som avses i första stycket får talan föras, förutom av den som beslutet särskilt rör, av var och en som har rätt att göra ansökan.

13 kap.

8 §

Har omyndig flera förmyndare, skola de, såvitt rörer egendomen, handhava förmynderskapet gemensamt; dock må rätten förordna, att tillgångarna skola för förvaltning på visst sätt *dem emellan fördelas*, eller att, *med bibehållande i övrigt av gemensam förvaltning*, vissa tillgångar skola förvaltas av en förmyndare ensam. Den som skall ensam råda över vissa tillgångar må ock ikläda

Har en omyndig flera förmyndare, skall de, såvitt rör egendomen, ha hand om förmynderskapet gemensamt. Rätten kan dock förordna att tillgångarna skall för förvaltning fördelas på visst sätt mellan dem eller att vissa tillgångar skall förvaltas av en förmyndare ensam. Den som ensam råder över vissa tillgångar får också ikläda den omyndige sådana förbindelser som faller inom områ-

⁶ Senaste lydelse 1981:26.

Nuvarande lydelse

den omyndige sådana förbindelser som *falla* inom området för dessa tillgångars förvaltning.

Tillkommer ej vårdnaden om underårig föräldrarna eller en av dem, skall vårdnaden, om flera förmyndare förordnas, utövas av den bland förmyndarna som rätten utser därtill. Denne må, om det finnes lämpligt, av rätten befrias från skyldigheten att deltaga i handhavandet av den omyndiges övriga angelägenheter. Har den som är förklarad omyndig flera förmyndare, förordne rätten en av dem att hava den omsorg om myndlingens person, varom i 1 § sägs.

Kunna, där den omyndige har flera förmyndare, dessa ej enas i ärende, vari avgörandet tillkommer dem, gälle den mening som överförmyndaren finner sig kunna biträda. Är fråga om åtgärd, vartill överförmyndarens samtycke erfordras, må samtycke till åtgärden givas utan hinder av meningsskiljaktighet mellan förmyndarna. Innan i dessa fall beslut meddelas, skall överförmyndaren bereda medförmyndare tillfälle att yttra sig.

Föreslagen lydelse

det för dessa tillgångars förvaltning.

Står en underårig inte under vårdnad av någon förälder och har flera förmyndare förordnats, skall vårdnaden utövas av den bland förmyndarna som rätten utser därtill. Rätten kan också utse två förmyndare att gemensamt utöva vårdnaden, om de är gifta med varandra eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden. Den eller de som har anförtratts vårdnaden kan, om det är lämpligt, av rätten befrias från skyldigheten att delta i handhavandet av den omyndiges övriga angelägenheter. Har den som är förklarad omyndig flera förmyndare, förordnar rätten en av dem att ha den omsorg om myndlingens person som anges i 1 §.

Har en omyndig flera förmyndare och kan dessa ej enas i ett ärende som rör den omyndiges egendom och som de skall besluta i, gäller den mening som överförmyndaren biträder. Är det fråga om en åtgärd som kräver överförmyndarens samtycke, kan samtycke ges till åtgärden även om förmyndarna har olika mening. I sådana fall skall överförmyndaren dock bereda medförmyndare tillfälle att yttra sig innan överförmyndaren beslutar i saken.

21 kap.

7 §

Bestämmelserna i 6 § äga motsvarande tillämpning, när föräldrar eller adoptivföräldrar gemensamt ha vårdnaden och en av dem utan beaktansvärt skäl egenmäktigt bortfört eller kvarhåller barnet samt den andre begär rättelse.

Bestämmelserna i 6 § gäller också när föräldrar, adoptivföräldrar eller särskilt förordnade förmyndare gemensamt ha vårdnaden och en av dem utan beaktansvärt skäl egenmäktigt bortfört eller kvarhåller barnet samt den andre begär rättelse.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1983.

Förekommer i lag eller annan författning hänvisning till föreskrifter som har ersatts av bestämmelser i denna lag, tillämpas i stället de nya bestämmelserna.

2 Förslag till Lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620)

Härigenom föreskrivs att 10 och 48 §§ socialtjänstlagen (1980:620) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 §

Socialnämnden bör genom hjälp i hemmet, färdtjänst eller annan service underlätta för den enskilde att bo hemma och ha kontakter med andra.

Nämnden bör även i övrigt tillhandahålla sociala tjänster genom rådgivningsbyråer, socialcentraler och liknande, social jour eller annan därmed jämförlig verksamhet.

Nämnden kan utse en särskild person (kontaktperson) eller en familj med uppgift att hjälpa den enskilde och hans närmaste i personliga angelägenheter, om den enskilde begär eller samtycker till det.

Nämnden kan utse en särskild person (kontaktperson) eller en familj med uppgift att hjälpa den enskilde och hans närmaste i personliga angelägenheter, om den enskilde begär eller samtycker till det. *För barn som inte har fyllt femton år får kontaktperson utses endast om barnets vårdnadshavare begär eller samtycker till det. Har barnet fyllt femton år får kontaktperson utses endast om barnet självt vill det.*

48 §¹

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får när det gäller föräldrabalken avse endast uppgifter som anges i följande lagrum

1 kap. 4 § föräldrabalken,

2 kap. 1, 4–6, 8 och 9 §§ föräldrabalken, dock inte befogenhet enligt 9 § att besluta att inte påbörja utredning eller att lägga ned en påbörjad utredning,

3 kap. 5, 6 och 8 §§ föräldrabalken,

7 kap. 7, 11 och 14 §§ föräldrabalken, dock inte befogenhet enligt 7 § att godkänna avtal som innefattar åtagande att utge engångsbelopp.

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får inte heller omfatta befogenhet att meddela beslut i frågor som avses i 25, 27 eller 28 § denna lag eller att fullgöra vad som ankommer på nämnden enligt 5 § lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag eller enligt 9 § lagen (1964:143) om bidragsförskott.

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får när det gäller föräldrabalken avse endast uppgifter som anges i följande lagrum

1 kap. 4 § föräldrabalken,

2 kap. 1, 4–6, 8 och 9 §§ föräldrabalken, dock inte befogenhet enligt 9 § att besluta att inte påbörja utredning eller att lägga ned en påbörjad utredning,

3 kap. 5, 6 och 8 §§ föräldrabalken,

6 kap. 18 § andra stycket föräldrabalken,

7 kap. 7, 11 och 14 §§ föräldrabalken, dock inte befogenhet enligt 7 § att godkänna avtal som innefattar åtagande att utge engångsbelopp.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1983.

¹ Senaste lydelse 1981:1244.

3 Förslag till Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 7 kap. 4 § brottsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 kap. 4 §

Skiljer någon obehörigen barn under femton år från den som har vårdnaden; dömes, om det ej är brott mot frihet, för **egenmäktighet med barn** till böter eller fängelse i högst sex månader.

Detsamma skall gälla, om *fader eller moder* utan beaktansvärt skäl egenmäktigt bortför *barn under femton år, som står under båda föräldrarnas vårdnad*, eller om den som skall *hava* vårdnaden obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom *själv tager* sig rätt.

Detsamma skall gälla, om *den som gemensamt med annan har vårdnaden om ett barn under femton år* utan beaktansvärt skäl egenmäktigt bortför *barnet* eller om den som skall *ha* vårdnaden obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom *själv tar* sig rätt.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1983.

4 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag

Härigenom föreskrivs att 4 § lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §²

Rätten att uppbära allmänt barnbidrag för *víst* barn tillkommer, där barnet står under föräldrarnas gemensamma vårdnad, barnets moder, eller om föräldrarna gjort anmälan härom till allmän försäkringskassa, barnets fader. Är *fader eller moder* som uppbär bidrag enligt vad nu har sagts till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak för längre tid förhindrad att deltaga i vårdnaden, skall rätten att uppbära bidraget i stället tillkomma den *andre av föräldrarna*. Har *föräldrar gemensamt* vårdnaden om ett barn, men *bor barnet varaktigt* tillsammans med endast en av dem, tillkommer rätten att uppbära allmänt barnbidrag efter anmälan *denne förälder*. Står barnet ej under föräldrarnas gemensamma vårdnad, tillkommer rätten att uppbära bidraget den som har vårdnaden om barnet.

Rätten att uppbära allmänt barnbidrag för *ett* barn tillkommer, där barnet står under föräldrarnas gemensamma vårdnad, barnets moder eller, om föräldrarna gjort anmälan härom till allmän försäkringskassa, barnets fader. Är *den förälder* som uppbär bidrag enligt vad nu har sagts till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak för längre tid förhindrad att deltaga i vårdnaden, skall rätten att uppbära bidraget i stället tillkomma den *andra föräldern*. Om *föräldrarna gemensamt* har vårdnaden om ett barn men *barnet varaktigt bor* tillsammans med endast en av dem, tillkommer rätten att uppbära allmänt barnbidrag efter anmälan *den förälder som barnet bor hos*. Står barnet ej under föräldrarnas gemensamma vårdnad, tillkommer rätten att uppbära bidraget den som har vårdnaden om barnet. *Har två särskilt förordnade förmyndare utsetts att utöva vårdnaden gemensamt, skall vad som nyss har sagts om barnets fader och moder i stället gälla den manlige respektive den kvinnliga förmyndaren.*

I fråga om rätten att uppbära allmänt barnbidrag likställs med föräldrar de, som med socialnämndens tillstånd har tagit emot ett utländskt barn för vård och fostran i syfte att adoptera det.

Allmän försäkringskassa får på framställning av socialnämnd förordna att allmänt barnbidrag för barn, som genom socialnämndens försorg placerats i enskilt hem, skall uppbäras av den som fostrar barnet. Har barnet placerats i enskilt hem av annan än socialnämnd, får sådant förordnande meddelas på framställning av den som enligt första stycket uppbär bidraget.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1983.

¹ Lagen omtryckt 1973:449.

² Senaste lydelse 1981:703.

5 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1964:143) om bidragsförskott

Härigenom föreskrivs att 9 § lagen (1964:143) om bidragsförskott skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 §²

Bidragsförskott utbetalas till vårdnadshavaren. Vistas barnet i annat enskilt hem, får försäkringskassan efter framställning från vårdnadshavaren betala förskottet till den som fostrar barnet.

Bidragsförskott utbetalas till vårdnadshavaren *eller, om vårdnaden har anförtratts åt en särskilt förordnad förmyndare, denne. Har två särskilt förordnade förmyndare utsetts att utöva vårdnaden gemensamt, utbetalas bidragsförskottet till den kvinnliga förmyndaren eller, om förmyndarna begär det, till den manlige förmyndaren.* Vistas barnet i annat enskilt hem, får försäkringskassan efter framställning från vårdnadshavaren betala förskottet till den som fostrar barnet.

Om synnerliga skäl föreligga, får förskottet på framställning av socialnämnd utbetalas till lämplig person eller till nämnden att användas för barnets bästa.

Vårdas barnet under hel månad i familjehem eller hem för vård eller boende inom socialtjänsten, utbetalas bidragsförskottet till det kommunala organ som svarar för vårdkostnaden.

Det bidragsförskottsbelopp som först förfaller till betalning efter beslut om förskott må, där barnet under den tid å vilken förskottsbeloppet belöper i väsentlig mån erhållit sin försörjning av allmänna medel, till den del beloppet motsvarar vad den myndighet som tillhandahållit försörjningen visar sig hava för nämnda tid utgivit för barnets försörjning uppbäras av myndigheten.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1983.

¹ Lagen omtryckt 1976:277.

² Senaste lydelse 1981:44.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1982-02-18

Närvarande: statsrådet Ullsten, ordförande, och statsråden Wikström, Friggebo, Dahlgren, Åsling, Söder, Johansson, Wirtén, Andersson, Boo, Petri, Eliasson, Gustafsson, Elmstedt, Tillander, Ahrland, Molin

Föredragande: statsrådet Petri

Lagrådsremiss om vårdnad och umgänge m. m.

1 Inledning

Under 1970-talet inleddes en genomgripande reform av den familjerättsliga lagstiftningen. Denna reform har delvis berört barns rättsliga ställning. Lagstiftningsarbetet i denna del har bl. a. gått ut på att avveckla den särreglering som gällt för de s. k. utomäktenskapliga barnen. År 1976 genomfördes en reform som innebar att begreppen "barn inom äktenskap" och "barn utom äktenskap" utmönstrades ur lagstiftningen. Samtidigt infördes en möjlighet för ogifta eller fränskilda föräldrar att ha gemensam vårdnad om sina barn.

År 1977 tillsattes utredningen (Ju 1977:08) om barnens rätt¹. Utredningen fick i uppdrag att överväga olika åtgärder för att stärka barnens rättsliga ställning. Sedan utredningen i ett första delbetänkande (SOU 1978:10) föreslagit att ett förbud mot aga av barn togs in i föräldrabalken, något som också genomfördes den 1 juli 1979 (prop. 1978/79:67, LU 11, rskr 190, SFS 1979:122), har utredningen i ett andra delbetänkande (SOU 1979:63) Om föräldraansvar m. m. föreslagit omfattande ändringar i reglerna om vårdnad, umgänge och överlämnande av barn. Betänkandet har remissbehandlats.

Till protokollet i detta ärende bör fogas dels en sammanfattning av betänkandet m. m. som *bilaga 1*, dels de lagförslag som läggs fram i betänkandet som *bilaga 2*, dels en förteckning över remissinstanserna och en sammanställning av remissyttrandena som *bilaga 3*.

¹ Justitieombudsmannen Tor Sverne, ordförande, samt riksdagsledamoten Märta Fredriksson, utredningssekreterarna Yvonne Hedvall och Kerstin Sandelius, departementssekreteraren Lars Strand och ombudsmannen Maria West. West ersattes senare av bitr. professorn Lars Dencik. Sakkunniga: barnombudsmannen Rigmor von Euler, medicinalrådet Karl Grunewald, byråföreståndaren Gunni Jentzsch, direktören Gunnar Krantz, advokaten Valborg Lundgren, författaren Gunnel Linde, avdelningsdirektören Anna-Lisa Melldén, byråchefen Ivan Ottoson, hovrättsassessorn Nina Pripp och hovrättsrådet Anders Thunved. Experter: professorn Michael Bohman och psykologen Inga Gustafsson.

Sedan betänkandet avgetts har en ny lag om barn och föräldrar (den s. k. barneloven) införts i Norge den 1 januari 1982. Reglerna i denna lag om vårdnad och umgänge bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 4*. Också i Danmark och Finland pågår f. n. en översyn av gällande regler om föräldrar och barn.

I detta lagstiftningsärende har överläggningar ägt rum med företrädare för de danska, finländska och norska justitiedepartementen.

Allmänna utgångspunkter

2 Allmän motivering

2.1 Allmänna utgångspunkter

2.1.1 Reformens inriktning

Gällande regler om vårdnad om barn härstammar från de lagar om föräldrar och barn som kom till under åren 1917–1920. Mot bakgrund av de ökade strävandena mot jämställdhet mellan kvinnor och män inleddes under 1970-talet en reform av äktenskapslagstiftningen, som delvis fick återverkningar även på reglerna om vårdnaden om barn. Ett viktigt steg togs år 1973, då reglerna om äktenskapsskillnad ändrades. Genom denna ändring, som innebar bl. a. att en makes skuld inte längre kunde åberopas som grund för äktenskapsskillnad, fick frågan om vem av makarna som bar skulden till söndringen inte heller tillmätas någon betydelse vid avgörandet av vem av dem som efter en skilsmässa skulle få vårdnaden om sina barn. Vidare stärktes möjligheterna för fäder att få vårdnaden om sina barn i de fall föräldrarna inte var gifta med varandra (prop. 1973:32, LU 20, rskr 256 samt SFS 1973:645 och 646). År 1976 ändrades vårdnadsreglerna ytterligare. Då beslutades, som inledningsvis nämnts, nya regler om gemensam vårdnad för ogifta eller fränskilda föräldrar (prop. 1975/76:170, LU 33, rskr 397 och SFS 1976:612).

En samlad översyn av vårdnadsreglerna har numera, som också tidigare berörts, gjorts av utredningen om barnens rätt, som i betänkandet (SOU 1979:63) Om föräldraansvar m. m. har lagt fram förslag till en genomgripande förändring av de centrala bestämmelserna om vårdnaden om barn. Sålunda föreslås ändringar i reglerna om vårdnadshavare, om vårdnadens innehåll och utövande och om umgänge. Vidare föreslår utredningen vissa nya regler om domstolsprövningen, vilka bl. a. handlar om talerätt och ombud för barnet, samt en del ändringar i fråga om socialnämndernas medverkan för att lösa vårdnadskonflikter m. m. Slutligen innehåller betänkandet förslag till omfattande ändringar i reglerna om verkställighet av domstols avgörande om vårdnad och umgänge. En allmän utgångspunkt för utredningens förslag är att barnens ställning bör stärkas genom att deras behov och den hänsyn som bör tas till dem i högre grad än nu markeras i lagen.

Praktiskt taget alla remissinstanser har anslutit sig till utredningens

Allmänna utgångs-
punkter

uppfattning att reglerna om vårdnad m. m. behöver ändras för att bättre svara mot barnens behov och anpassas till de förändringar i samhället och familjens utveckling som har ägt rum under senare år. De olika förslag som utredningen i detta syfte fört fram har emellertid fått ett blandat mottagande, även om de flesta remissinstanserna är positiva till förslagens inriktning. Några remissinstanser anser att utredningens förslag i vissa delar behöver bearbetas ytterligare. Från många håll pekas också på att utredningens förslag kan bli kostnads- och personalkrävande och att de ställer särskilda krav på utbildnings- och informationsinsatser.

För egen del vill jag till en början framhålla att flertalet av de bestämmelser som nu gäller på föräldrarättens område har sina rötter i ett samhälle som återspeglade andra förhållanden och värderingar än dem som råder i dag. Bestämmelserna utgår bl. a. från den starka föräldramyndighet som rådde tidigare. Kunskaperna om barns villkor och behov har därefter ökat. Numera finns en stor medvetenhet om att barn har en med stigande ålder och mognad allt större förmåga att själva ta ansvar i frågor som rör deras personliga förhållanden. En strävan i dagens samhälle är att fostra barn till självständiga individer.

Även om lagstiftningen redan i dag har barnens bästa som utgångspunkt anser jag, i likhet med utredningen och flertalet remissinstanser, att det är angeläget att lagstiftningen i högre grad än de nuvarande reglerna sätter barnens behov i centrum och framhäver att förhållandet mellan föräldrar och barn skall bygga på ömsesidigt hänsynstagande och ömsesidig respekt.

Utredningen har i sitt betänkande redovisat några synpunkter på barns behov. Denna redogörelse, som har tagits in i bilaga 1, har mottagits positivt av remissinstanserna och utgör enligt min mening en viktig grundval för utformningen och tillämpningen av en ny lagstiftning på detta område.

En förstärkning av det rent rättsliga skyddet för barn är naturligtvis bara en av många åtgärder som behövs för att skapa goda uppväxtbetingelser för barn och främja deras harmoniska utveckling. Bl. a. är det nödvändigt att samhället genom olika socialpolitiska åtgärder stöder dem som har ett särskilt hjälpbehov. Genom den nya lagstiftning om samhällets socialtjänst som trädde i kraft den 1 januari 1982 har målen och riktlinjerna för samhällets insatser på detta område slagits fast (prop. 1979/80:1, SoU 44, rskr 385 samt SFS 1980:620 och 621). Som utredningen om barnens rätt har framhållit är det viktigt att de olika stöd- och hjälpinsatser som erbjuds inom socialtjänsten tas till vara för att trygga barnens uppväxtförhållanden. I enlighet med vad socialutskottet har uttalat i betänkandet SoU 1979/80:44 är det också angeläget att socialtjänstens regler om vård och skydd av barn i särskilt utsatta situationer samordnas med föräldrabalkens regler om vårdnad.

Av avgörande betydelse för att barn får växa upp under trygga och goda förhållanden är givetvis att föräldrar och andra fostrare handlar i en anda av omtanke om barnen och låter deras rättmätiga behov gå före det egna

intresset. Nya lagregler som sätter barnens intresse i förgrunden kan medverka till en önskvärd attitydförskjutning. Det är därför angeläget att information lämnas om dessa regler. Jag återkommer till detta i avsnitt 2.9.

Allmänna utgångs-
punkter

2.1.2 Reformens omfattning

Utredningen har som tidigare nämnts föreslagit en omfattande revision av hela vårdnadslagstiftningen. Förslaget berör framför allt reglerna om vårdnad i 6 kap. föräldrabalken och reglerna om verkställighet av vårdnadsavgöranden m. m. i balkens 21 kap.

När det först gäller *vårdnadsreglerna* innebär utredningens förslag att möjligheterna för frångilda och ogifta föräldrar att ha gemensam vårdnad om sina barn väsentligt utökas. De nya regler om denna vårdnadsform som infördes år 1976 har emellertid hittills varit i kraft endast en kortare tid. Innan närmare erfarenheter har vunnits om hur dessa regler har utfallit i praktiken bör man enligt min mening gå fram med försiktighet när det gäller en ytterligare utvidgning av institutet gemensam vårdnad. Det hindrar dock inte att en viss sådan utvidgning bör kunna ske redan nu. Detta återkommer jag till i det följande.

En vanlig missuppfattning är att gemensam vårdnad innebär att barnet skall bo växelvis under längre eller kortare perioder hos båda föräldrarna (s. k. delad vårdnad). Ett sådant växelvis boende har ofta kritiserats i den allmänna debatten om gemensam vårdnad. För att undvika missförstånd vill jag understryka att det inte i första hand är denna form av delad faktisk vårdnad som avses när frågan om en utvidgning av möjligheterna till gemensam vårdnad diskuteras i det följande.

En omständighet som kan ha verkat avhållande på föräldrarnas benägenhet att välja gemensam vårdnad är att det tidigare inte har gått att få underhållsbidrag och bidragsförskott i dessa fall. Med anledning av detta vill jag framhålla att en sådan möjlighet har införts den 1 juli 1979 genom de ändringar i reglerna om underhållsbidrag och bidragsförskott som då trädde i kraft (se SFS 1978:853 och 858).

De möjligheter som finns att flytta över vårdnaden från föräldrarna till en särskilt förordnad förmyndare, när föräldrarna inte är lämpliga som vårdnadshavare, är f. n. starkt begränsade. Enligt utredningen bör dessa möjligheter vidgas något. Utredningen anser också att vårdnaden i undantagsfall skall kunna flyttas över till fosterföräldrar hos vilka barnet har rotat sig, även om föräldrarna inte i och för sig är olämpliga som vårdnadshavare. Som jag senare kommer att utveckla närmare delar jag utredningens uppfattning att vårdnadsreglerna bör ändras också i dessa avseenden.

Utredningen har vidare föreslagit att den nuvarande bestämmelsen om rätten för en förälder som inte är vårdnadshavare att ha *umgänge* med barnet

Allmänna utgångs-
punkter

ändras så att även barnets behov av umgänge med denna förälder framhävs. Enligt utredningen bör det också slås fast att barnet har rätt till umgänge med andra än en förälder som står barnet nära. Dessa förslag bör enligt min mening i allt väsentligt genomföras. Jag återkommer också till detta i det följande.

Ett annat av utredningens förslag går ut på att man i vårdnadsreglerna skall samla samtliga de bestämmelser som gäller i fråga om det juridiska ansvaret för ett barns personliga angelägenheter och slopa den anknytning till *förmynderskapsreglerna* som i dag finns när vårdnaden om ett barn anförtros åt någon annan än barnets föräldrar. Förslaget har fördelen att regelsystemet blir lättare att överblicka. Förslaget innebär emellertid samtidigt sådana sakliga förändringar som behöver diskuteras ytterligare i ett vidare sammanhang. Detta bör ske inom ramen för den allmänna översyn av lagstiftningen om förmynderskap och godmanskap som riksdagen nyligen har begärt (LU 1981/82:24, rskr 7). Jag avser att senare föreslå att utredningen om barnens rätt ges detta uppdrag.

Utredningens förslag till ändrade regler om *verkställighet av domar eller beslut om vårdnad m. m.* har fått ett blandat mottagande hos remissinstanserna. Förslaget rör ett område som rymmer svåra avvägningsproblem. Ett särskilt problem utgör det ökande antalet fall då en förälder som inte har vårdnaden om ett barn olovligen för ut barnet ur landet och på så sätt skiljer barnet från dess vårdnadshavare. Detta problem har på senare år tilldragit sig särskild uppmärksamhet inom Europarådet och Haagkonferensen för internationell privaträtt. Båda organisationerna har efter det att utredningens betänkande lades fram var för sig antagit en konvention i syfte att förbättra det internationella samarbetet för att motverka sådana fall av kidnapping. Enligt min mening är det lämpligast att ställning tas i ett sammanhang till såväl frågan om utformningen av de interna bestämmelserna som frågan om Sveriges anslutning till dessa konventioner. Jag är inte beredd att nu göra en sådan samlad bedömning. De ytterligare överväganden som krävs bör i stället senare i år redovisas i en departementspromemoria, som efter sedvanlig remissbehandling kan läggas till grund för en proposition i ämnet.

Jag avser inte heller att nu lägga fram något förslag om *talerätt för barn* i mål om vårdnad e. d. eller om *representanter för barn* i form av barnombud eller en särskild barnombudsman. Utredningens betänkande i denna del innehåller olika alternativa förslag, och ytterligare synpunkter har förts fram under remissbehandlingen. Dessa förslag kräver vidare bearbetning. Utredningen bör därför genom tilläggsdirektiv få i uppdrag att fullfölja detta arbete.

2.1.3 Terminologiska frågor

Utredningen har föreslagit ett par ändringar av delvis terminologisk natur. Enligt utredningens uppfattning bör föräldrarnas ansvar för sina barn

komma till ett tydligare uttryck i lagen. Av detta skäl föreslår utredningen att termen vårdnad ersätts med ordet föräldraansvar. En tanke med detta förslag är också att komma ifrån den sammanblandning mellan den juridiska vårdnaden och den faktiska vården om barnet som nu ofta görs.

Förslaget har fått ett blandat mottagande under remissbehandlingen. Det avstyrks av en knapp majoritet av remissinstanserna.

För min del har jag i och för sig förståelse för de syften som ligger bakom förslaget. Uttrycket föräldraansvar har dock nackdelar av annat slag än de som i dag finns beträffande uttrycket vårdnad. I de fall det juridiska ansvaret för barnets person anförtros åt någon annan än en förälder är termen föräldraansvar motsägelsefull. Det kan vidare av psykologiska skäl framstå som olämpligt att en förälder som mister eller ej betros med det juridiska ansvaret berövas sitt "föräldraansvar". Man bör därför, i varje fall tills vidare, behålla uttrycket vårdnad som beteckning för det juridiska ansvaret om ett barns personliga angelägenheter. Det kan dock vara lämpligt att utredningen, som enligt vad jag tidigare har förordat skall överväga samspelet mellan vårdnadsreglerna och förmynderskapsreglerna, på nytt diskuterar om det går att hitta ett bättre uttryck än vårdnad för att markera skillnaden mellan det juridiska ansvaret för och den faktiska vården om ett barn. Utredningen bör senare ges i uppdrag att ytterligare överväga denna fråga.

Gällande lagregler om vårdnad och umgänge finns i föräldrabalken. Enligt utredningen bör det redan av balkens namn framgå att barn har rättigheter som måste respekteras av föräldrarna. Utredningen har av detta skäl föreslagit att balkens namn ändras till barn- och föräldrabalk.

En majoritet av remissinstanserna är positiva till att balkens namn ger uttryck för att balken innehåller regler inte bara om föräldrar utan även om barn. Några remissinstanser intar emellertid en avvisande hållning till förslaget. Ett skäl som framförs mot förslaget är att det i balken regleras även andra förhållanden än sådana som rör föräldrar och barn, såsom omyndighet för vuxna, godmanskap samt förmyndares och överförmyndares skyldigheter. Till detta kommer att det finns materiellt betydelsefulla lagregler om barn även på annat håll än i balken. Ytterligare ett skäl som anförs mot det föreslagna balknamnet är att detta blir tungt och till sin uppbyggnad kommer att skilja sig från övriga balkars.

För egen del anser jag att de skäl som kan finnas för att ändra balkens namn inte överväger de nackdelar som är förbundna med det föreslagna balknamnet. Jag anser därför att balken även i fortsättningen bör benämnas föräldrabalken.

2.2 Barns grundläggande rättigheter m. m.

Enligt 6 kap. 2 § föräldrabalken skall den som har vårdnaden om ett barn sörja för barnets person och ge barnet sorgfälligt uppfostran. Vårdnadshavaren skall också se till att barnet får uppehälle och utbildning. Vidare gäller

Barns grundläggande rättigheter m. m.

enligt 6 kap. 3 § föräldrabalken att vårdnadshavaren skall utöva den uppsikt över barnet som behövs, samtidigt som det anges att barnet inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

Enligt utredningen bör det av föräldrabalken framgå att barn har rätt till omsorg, trygghet och förståelse samt till fostran och utbildning. Utredningen har därför föreslagit särskilda bestämmelser om detta, vilka också anger att det är barnets vårdnadshavare som skall se till att dessa behov tillgodoses samt utöva den tillsyn över barnet som behövs. Slutligen anser utredningen att det nuvarande förbudet mot aga av barn bör behållas i oförändrat skick.

Utredningens förslag har godtagits eller lämnats utan erinran av flertalet remissinstanser. Från något håll uttalas dock att det inte är lämpligt att lagstifta om de känslor som människor bör hysa för varandra. Också i övrigt riktas viss kritik mot den närmare beskrivning av barnets rättigheter som utredningen har föreslagit.

Liksom utredningen och flertalet remissinstanser anser jag att det är värdefullt om föräldrabalken på ett bättre sätt än f. n. ger uttryck för de grundläggande behov som barn har rätt att få tillgodosedda av sina föräldrar och andra vårdnadshavare. I första hand kan en uppräkningslista av de rättigheter barn har gentemot sina vårdnadshavare ge dessa vägledning om vad de skall iaktta vid sin uppföstran av barnen. En sådan uppräkningslista kan vidare få betydelse vid tvister om vårdnaden om eller umgänge med ett barn på så sätt att domstolen bör välja den lösning som kan antas bäst främja att de angivna rättigheterna blir tillgodosedda. Slutligen kan bestämmelser som slår fast dessa rättigheter uppfattas som allmängiltiga normer och därmed indirekt påverka även andra än vårdnadshavare som har hand om barn eller bestämmer i frågor som rör barn.

När det gäller det närmare innehållet i en beskrivning av barns grundläggande rättigheter bör till en början – i huvudsaklig överensstämmelse med utredningens förslag – anges att barn har rätt till *omvårdnad, trygghet och en god fostran*. Vidare bör föreskrivas att barn skall behandlas med *aktning för sin person och egenart*. Genom en sådan föreskrift markeras, på ett bättre sätt än den av utredningen valda formuleringen, att barn behöver förståelse och skydd för sin integritet för att kunna utveckla sin personlighet. I anslutning till denna föreskrift kan lämpligen tas in det nuvarande *förbudet mot kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling av barn*.

Enligt 6 kap. 2 § föräldrabalken skall vårdnadshavaren se till att barn får *utbildning* efter vad som är tillbörligt bl. a. med hänsyn till barnets anlag. Utredningen anser att denna bestämmelse i stället bör utformas som en rätt för barnet till utbildning som motsvarar dess önskemål, behov och förutsättningar. Med anledning av detta vill jag erinra om att det av bestämmelserna i skollagen (1962:319) om skolplikt framgår att barn har en ovillkorlig rätt till studier i grundskolan eller motsvarande. Möjligheterna för

Barns grundläggande rättigheter m. m.

ett barn att bedriva studier på högre nivå är däremot givetvis beroende av vilka olika alternativ som står till buds och vilka villkor som har ställts upp för tillträde till de högre studierna. Av stor betydelse kan också vara vilka ekonomiska möjligheter som föreligger för att barnet skall kunna studera vidare. Av 7 kap. 1 § andra stycket föräldrabalken följer att föräldrarna i mån av förmåga är underhållsskyldiga för barnets studier i grundskolan, gymnasieskolan eller annan jämförlig grundutbildning. Om föräldrarna inte helt kan ekonomiskt svara för barnets försörjning, blir barnet beroende av de bidrag, lån eller ekonomiska stöd i annan form som finns. Sammantaget gäller alltså att ett barns möjligheter att bedriva studier på högre nivåer än grundskolan är beroende av skilda omständigheter som vårdnadshavaren inte alltid råder över. Jag finner det därför lämpligt att man i föräldrabalken, i huvudsaklig överensstämmelse med vad som gäller i dag, endast föreskriver att vårdnadshavaren skall bevaka att barnet får tillfredsställande utbildning.

I ansvaret för vårdnaden om barn ingår enligt 6 kap. 2 § föräldrabalken en skyldighet för barnets vårdnadshavare att se till att barnet får *uppehålle* efter vad som är tillbörligt med hänsyn till föräldrarnas villkor och de tillgångar barnet kan äga. Utredningen anser att denna skyldighet kan utmönstras, eftersom föräldrarnas ekonomiska ansvar för sina barns försörjning regleras på annat håll (se 7 kap. föräldrabalken). Det är emellertid en sak för sig vem som har det ekonomiska ansvaret för barnets underhåll. En annan sak är vem som skall bevaka att detta ansvar fullgörs. Enligt min mening bör det även i fortsättningen anges att vårdnadshavarna skall bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning.

I vårdnadsfunktionen ingår slutligen enligt 6 kap. 3 § föräldrabalken att utöva den *uppsikt* över barnet som behövs med hänsyn till barnets ålder och övriga omständigheter. Avsikten med bestämmelsen är i första hand att barnet skall skyddas från att skada sig självt. Den är emellertid även ett uttryck för den skyldighet att hålla tillsyn över barnet som vårdnadshavaren har i förhållande till utomstående. Liksom utredningen anser jag att denna bestämmelse bör behållas. Termen uppsikt bör dock bytas ut mot ordet tillsyn, som enligt min mening bättre anger vad skyldigheten gäller.

2.3 Rätten att bestämma i frågor som rör barns personliga förhållanden

I föräldrabalken saknas uttryckliga regler om vem som bestämmer i frågor som rör barns personliga förhållanden. Det ligger dock i sakens natur att den som har vårdnaden om ett barn också måste kunna besluta i frågor som rör barnet. I vissa fall är denna befogenhet emellertid inskränkt genom föreskrifter i olika författningar.

Barn har endast i begränsad utsträckning getts en laglig rätt att själva bestämma eller komma till tals. Ett exempel på en sådan bestämmelse finns i 6 kap. 4 § föräldrabalken, som reglerar barns rätt att ingå eller säga upp avtal

Rätten att bestämma

om anställning. I viss utsträckning anses emellertid att ett barn, som har nått tillräcklig mognad, även utan direkt lagstöd kan bestämma självt.

Enligt utredningen bör det genom en uttrycklig bestämmelse i föräldrabalken slås fast att barnets vårdnadshavare har rätt och skyldighet att bestämma rörande barnets personliga förhållanden. Avsikten är emellertid inte att vårdnadshavaren generellt och utan diskussion skall bestämma vad barnet skall göra. Tvärtom framhåller utredningen att det är av stor vikt för barnets personlighetsutveckling att barnet självt får möjlighet att ta del i besluten. Av detta skäl föreslår utredningen att det också skrivs in en skyldighet för vårdnadshavaren att så snart det är möjligt samråda med barnet i angelägenheter som rör dess personliga förhållanden samt att, med iakttagande av bestämmelserna om vårdnadshavarens ansvar för barnets behov, ge barnet en med stigande ålder och mognad allt större rätt att självt bestämma.

Remissinstanserna har allmänt anslutit sig till utredningens grundsyn när det gäller bestämmanderätten i frågor som rör barnet rent personligen. Beträffande den närmare utformningen av reglerna framförs dock olika uppfattningar.

För egen del anser jag att det är en självklar utgångspunkt att *vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma* i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Jag delar utredningens uppfattning att detta bör slås fast genom en uttrycklig bestämmelse i föräldrabalken. En sådan regel markerar klart vårdnadshavarens ansvar och ger också – mot bakgrund av vad som tidigare har sagts om vårdnadshavarens ansvar för att barnets behov tillgodoses – vårdnadshavaren stöd för att hävda barnets intressen.

Samtidigt som vårdnadshavarens principiella bestämmanderätt slås fast är det naturligtvis viktigt att också barnet ges möjlighet att självt komma till tals i frågor som rör dess person. Genom att uppmuntra barnet till att uttrycka en egen åsikt tränas barnet, som utredningen har uttryckt det, till att bli en självständig och ansvarskännande människa. Jag anser därför att den nyss förordade regeln om vårdnadshavarens bestämmanderätt bör kompletteras med en bestämmelse som anger att *vårdnadshavaren skall ta hänsyn till barents egna önskemål och synpunkter*. En sådan skyldighet får emellertid inte utformas så att vårdnadshavaren skulle vara förhindrad att sätta sig över barnets vilja i de fall då barnets bästa kräver det. Barnets behov av att med tiden alltmera frigöra sig från sina föräldrar får naturligtvis inte medföra överdrivna hänsynstaganden till barnets önskemål.

Såväl angelägenhetens beskaffenhet som varje enskilt barns individuella förutsättningar varierar så starkt att det knappast är möjligt att i lagtexten annat än i mycket allmänna ordalag ge uttryck för det ökande hänsynstagande till barnets synpunkter och önskemål som bör följa med barnets personliga utveckling. Jag anser därför att bestämmelsen bör ges det innehållet att en vårdnadshavare skall i takt med barnets stigande ålder och

Rätten att bestämma

utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.

I vissa fall kan den fråga det gäller vara av sådan art att det ter sig naturligt att *barnet får bestämma självt*, utan att vårdnadshavaren lägger sig i saken. Det gäller framför allt i enkla och vardagliga frågor som rör barnets personliga förhållanden. Den bestämmelse som jag nyss har förordat innebär också att vårdnadshavaren bör låta barnet bestämma självt i den utsträckning som är lämplig med hänsyn till frågans beskaffenhet och barnets mognad. Någon uttrycklig föreskrift om barnets bestämmanderätt behövs därför inte. I sammanhanget bör dock understrykas att den möjlighet som vårdnadshavaren sålunda har att ge barnet rätt att självt bestämma inte bör få leda till att vårdnadshavaren övervälrar sitt ansvar som beslutsfattare på barnet. För barnets trygghet är det väsentligt att barnet inte tvingas att självt fatta beslut som barnet inte känner sig moget för.

Till frågan om rätten för barn att bestämma i frågor om påbörjande eller avslutande av en anställning återkommer jag i specialmotiveringen.

2.4 Gemensam vårdnad

2.4.1 Erfarenheterna av 1976 års reform

Föräldrar som är gifta med varandra har automatiskt gemensam vårdnad om sina barn. Före 1976 års reform av vårdnadslagstiftningen kunde andra föräldrar inte ha gemensam vårdnad. Genom denna reform fick emellertid fränskilda föräldrar möjlighet att efter skilsmässan fortsätta eller på nytt börja utöva den gemensamma vårdnaden. En förutsättning för detta är att båda föräldrarna är ense om denna vårdnadsform och att domstol förordnar om sådan vårdnad. Även föräldrar som inte är eller har varit gifta med varandra kan efter 1976 års reform få gemensam vårdnad om sina barn, om båda föräldrarna begär det hos domstol. Domstolen kan emellertid i fråga om både fränskilda och ogifta föräldrar vägra att förordna om gemensam vårdnad, om ett sådant förordnande skulle vara uppenbart stridande mot barnets bästa.

Syftet med de nya reglerna om gemensam vårdnad har i första hand varit att främja goda förhållanden mellan barnet och båda föräldrarna. Beträffande den närmare bakgrunden till reglerna kan hänvisas till prop. 1975/76:170 s. 141–154 och LU 1975/76:33 s. 79–82.

Någon riksomfattande statistik över antalet avgöranden om gemensam vårdnad som har meddelats sedan de nya reglerna trädde i kraft finns inte. Tillgängliga undersökningar visar dock att möjligheten att begära gemensam vårdnad hittills har utnyttjats i ganska begränsad utsträckning, även om antalet avgöranden på senare tid tenderar att öka. Ett skäl för att vårdnadsformen under de första åren inte kom till större användning kan ha varit att frågan om underhållsbidrag och bidragsförskott i dessa fall då ännu inte hade lösts. En ändring i denna del kom till stånd genom de nya regler om underhåll och bidragsförskott till barn vilka i sina huvuddelar trädde i kraft

den 1 juli 1979 (prop. 1978/79:12).

Någon bredare vetenskaplig studie av 1976 års vårdnadsregler finns såvitt känt inte. Reglerna har dock studerats i examensarbeten av olika slag vid universiteten och högskolorna i landet. Vid pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet pågår f. n. ett forskningsprojekt om gemensam vårdnad.

Våren 1978 tillsatte socialstyrelsen en arbetsgrupp med uppdrag att studera vårdnad om barn vid separation. Resultatet av gruppens arbete har publicerats i skriften "Mamma, pappa – eller båda?" (Socialstyrelsen redovisar 1979:8). I skriften redovisas erfarenheterna under år 1977 hos ett antal kommuner, PBU-centraler, socialkonsulenter och allmänna advokatbyråer av vårdnadsreformen samt en del statistiska uppgifter. Bl. a. framgår att Stockholms tingsrätt år 1977 meddelade sammanlagt 245 avgöranden om gemensam vårdnad. Nästan 50 % av dessa gällde ogifta sammanboende föräldrar.

Enligt en annan undersökning, gjord vid Uppsala universitet, valdes under år 1977 gemensam vårdnad i samband med äktenskapsskillnad i 9 % av målen vid Stockholms tingsrätt. Motsvarande siffror var för samma tid för Uppsala tingsrätt 12,5 %, för Uppsala läns södra tingsrätt 3 % och för Norrköpings tingsrätt 1,5 %.

Enligt ytterligare en undersökning, gjord vid Stockholms universitet, hade antalet avgöranden om gemensam vårdnad som meddelats av Stockholms tingsrätt under år 1979 ökat till 515. Den största gruppen av dem som hade begärt gemensam vårdnad var nu de fränskilda föräldrarna, som svarade för 256 avgöranden mot 89 avgöranden år 1977. Antalet ogifta sammanboende föräldrar som år 1979 erhöll gemensam vårdnad vid tingsrätten var enligt samma undersökning 162. Undersökningen visar också att tingsrätten detta år i 42 fall anförtrrodde vårdnaden gemensamt åt fränskilda föräldrar av vilka efter äktenskapsskillnaden endast en från början varit vårdnadshavare.

En fortsatt uppföljning av 1976 års vårdnadsregler kom till stånd våren 1981 vid en konferens om gemensam vårdnad som anordnades av Allmänna barnhuset. En dokumentation från mötet finns i skriften *Gemensam vårdnad – Konferensrapport från Sättra bruk 1981*.

Det material som sålunda finns ger inte någon entydig bild av skälen till att föräldrar väljer eller avstår från att välja gemensam vårdnad. Det framgår inte heller hur gemensam vårdnad har utfallit i praktiken i de fall denna vårdnadsform har valts. En av orsakerna till att ogifta föräldrar som bor tillsammans inte har valt gemensam vårdnad i större utsträckning är enligt utredningen om barnens rätt att föräldrarna har funnit det dyrt och krångligt att hos domstol få bekräftat ett ansvar som de redan har tagit på sig i praktiken. Av de föräldrar som inte bor tillsammans och som har valt gemensam vårdnad har många som intervjuats i olika undersökningar angett att de sett den gemensamma vårdnaden som en naturlig vårdnadsform även när föräldrar bor isär. Andra föräldrar har kommit fram till denna lösning av

**Gemensam vård-
nad**

vårdnadsfrågan därför att ingen av föräldrarna har velat släppa ifrån sig vårdnaden om barnet eller förlora en nära kontakt med barnet. Några av dessa föräldrar har närmast på försök bestämt sig för en gemensam vårdnad, medan andra har sett den gemensamma vårdnaden som en möjlighet att slippa ifrån en uppsplitande vårdnadsprocess.

Gemensamt för de flesta särboende föräldrar som har valt gemensam vårdnad har varit intresset och ambitionen att upprätthålla en nära och god kontakt med barnet trots särboendet. Av en undersökning (Ds S 1981:18) Ensamförälder 1980, som har gjorts vid Umeå universitet på uppdrag av ensamförälderkommittén (S 1977:16), framgår också att kontakterna mellan barn och föräldrar som inte sammanbor med barnet är markant tätare när föräldrarna har gemensam vårdnad än när de inte har det.

Det material som i övrigt finns om gemensam vårdnad visar att många föräldrar har saknat information om följderna av att välja gemensam vårdnad och hur den gemensamma vårdnaden bör utövas för att fungera i praktiken. Eftersom referensmaterial om de praktiska följderna i stort sett saknades vid reformens början har många föräldrar i stor utsträckning fått pröva sig fram till de arrangemang som de funnit lämpligast.

Det tillgängliga utredningsmaterialet visar att en klar majoritet av de ogifta eller frånskilda föräldrar som har gemensam vårdnad är nöjda med de nya vårdnadsreglerna. De vill också i allmänhet rekommendera gemensam vårdnad även för andra föräldrar. Bland de positiva upplevelser som redovisas från tillfrågade föräldrar är, främst från männens sida, känslan av att få vara med och ta del i vad som händer barnet och en tätare och mer otvungen samvaro med barnet. Från framför allt kvinnornas sida anges som särskilt positivt att slippa att ensam behöva ta ansvaret för barnet och att ha någon att tala med om barnets uppföstran. Bland negativa reaktioner hos föräldrarna framhålls det arbetskrävande i att hålla fortlöpande och nära kontakter med varandra och att ha en god planering. Några föräldrar har upplöst den gemensamma vårdnaden eller överväger att göra det, eftersom de finner vårdnadsformen svår eller alltför krävande. Det förekommer också att föräldrarna tycker sig märka att barnet inte far väl av de praktiska arrangemang som har valts.

Hur barnet självt upplever en gemensam vårdnad, när föräldrarna bor isär, saknas det närmare uppgifter om. I många fall torde den gemensamma vårdnaden bidra till att tillgodose barnets behov av nära och goda relationer till båda sina föräldrar. I den kritik som har förts fram mot gemensam vårdnad – såväl i remissyttrandena över utredningens betänkande som i den allmänna debatten – hävdas dock att det finns en risk för att särboende föräldrar kan välja denna vårdnadsform inte för barnets skull utan för att åstadkomma rättvisa mellan föräldrarna. Detta kan komma till uttryck bl. a. i att föräldrarna kräver att ha barnet boende hos sig lika långa tider var. En rakt motsatt effekt kan följa när föräldrarna ser gemensam vårdnad som en möjlighet att själva slippa ta ställning i vårdnadsfrågan. De kan då alltför

**Gemensam vård-
nad**

mycket övervältra ansvaret för olika beslut på barnet, något som kan försätta barnet i svåra lojalitetskonflikter eller skapa otrygghet. En ytterligare negativ effekt kan inträda när föräldrarna inte har löst sina inbördes konflikter men ändå ger sig in i en vårdnadsform som kräver samförståndslösningar. Även här kan barnet utsättas för lojalitetskonflikter och en uppväxt utan den fasthet och trygghet som barnet behöver. Barnet kan också komma att utnyttjas av en förälder som kontaktlänk med en partner som föräldern inte förmår att helt skilja sig ifrån.

**Gemensam vård-
nad**

Den kritik som riktas mot reformen om gemensam vårdnad för ogifta eller frångilda föräldrar hänför sig främst till hur föräldrarna faktiskt sörjer för barnets person. Efter det att 1978 års underhållsreform trädde i kraft har det endast i begränsad utsträckning framförts kritik mot de juridiska och ekonomiska följderna. Däremot anses det mer allmänt att det brister i den information som föräldrar behöver när de har att ta ställning till hur vårdnaden om barnet bör anordnas.

2.4.2 Gemensam vårdnad som huvudregel för alla föräldrar?

En utgångspunkt för utredningen har varit att båda föräldrarna till ett barn skall känna lika stort ansvar för barnet vare sig de är gifta eller frångilda eller över huvud taget inte har varit gifta med varandra. Utifrån denna utgångspunkt har utredningen diskuterat om inte alla föräldrar, oavsett vilken kategori de tillhör, bör automatiskt ha gemensam vårdnad om sina barn, om inte domstol förordnar annat. Ett annat alternativ, som delvis kompletterar det förra, är att domstol i särskilda fall skall kunna förordna om gemensam vårdnad även mot en förälders vilja, dvs. kunna antingen vägra att upplösa en gemensam vårdnad eller besluta om gemensam vårdnad på begäran av endast den ena av föräldrarna.

Utredningens majoritet har stannat för att inte lägga fram något av dessa alternativ som utredningens huvudalternativ. Mot detta har tre ledamöter reserverat sig. De flesta remissinstanserna har emellertid anslutit sig till majoritetens uppfattning.

För egen del har jag i och för sig förståelse för syftet med förslaget om att föräldrar i princip alltid bör ha gemensam vårdnad om sina barn. Med en sådan ordning skulle barnens behov av samhörighet med båda föräldrarna markeras tydligare än f. n. Som flera remissinstanser har påpekat lämpar sig emellertid denna ordning inte för alla föräldrar. Om vårdnadsformen skall kunna fungera och vara det stöd för barnen som är avsett kräver den att föräldrarna står i nära kontakt med varandra och sina barn och att föräldrarna har vilja och förmåga att samarbeta. I vissa fall kan förutsättningarna för en sådan nära föräldrakontakt saknas. Det kan också uppstå slitningar mellan föräldrarna som försvårar eller omöjliggör det samarbete som krävs.

Vad jag nu har sagt innebär till en början att gemensam vårdnad inte bör

påtvingas föräldrar som inte båda är positivt inställda till denna vårdnadsform. Det bör alltså inte komma i fråga att domstol skall kunna förordna om gemensam vårdnad mot en förälders vilja eller vägra att upplösa en sådan vårdnad trots att en förälder begär det. Men inte heller i övrigt är det lämpligt att generellt föreskriva gemensam vårdnad som huvudregel. Även om inte föräldrarna själva eller någon av dem uttryckligen motsätter sig denna vårdnadsform, är det angeläget att den används endast av dem som kan antas ha förutsättningar för att leva upp till de krav som den gemensamma vårdnaden ställer på dem. Detta hindrar emellertid inte att möjligheterna till gemensam vårdnad bör utvidgas i förhållande till vad som nu gäller. Den frågan behandlas i de båda följande avsnitten.

Gemensam vårdnad

2.4.3 *Gemensam vårdnad för frånskilda föräldrar*

Föräldrar som är gifta med varandra har direkt på grund av lag gemensam vårdnad om sina barn (6 kap. 7 § första stycket föräldrabalken). Om föräldrarna begär äktenskapsskillnad, är domstolen skyldig att i samband med äktenskapsskillnadsdomen förordna om vårdnaden om barnen. Önskar föräldrarna då fortsätta den gemensamma vårdnaden, skall domstolen besluta i överensstämmelse med deras önskan, om det ej är uppenbart stridande mot barnets bästa (6 kap. 7 § andra stycket föräldrabalken).

Utredningen har föreslagit att domstolen inte längre skall vara skyldig att alltid meddela förordnande om vårdnaden när föräldrarna erhåller äktenskapsskillnad. Utredningen anser att de problem som en skilsmässa ofrånkomligen för med sig ofta ökar genom den prestigekamp om barnen som föräldrarna kan driva. Enligt utredningen torde det många gånger kunna skapas bättre förutsättningar för att skilsmässan görs upp i godo, om vårdnadsfrågan inte måste ingå i denna uppgörelse. Utredningen anser vidare att den obligatoriska prövning som domstolen i dag skall göra markerar en onödigt negativ inställning till möjligheten för båda föräldrarna att ha ett fortsatt gemensamt ansvar för sina barn. Utredningen har därför föreslagit att den gemensamma vårdnaden automatiskt skall fortsätta även efter en äktenskapsskillnad, såvida inte föräldrarna eller en av dem begär att den gemensamma vårdnaden upplöses. Utredningen är emellertid inte enig. I en reservation förordas att den nuvarande obligatoriska domstolsprövningen vid äktenskapsskillnad står kvar.

Remissopinionen är i denna fråga splittrad. En majoritet tillstyrker att den gemensamma vårdnaden automatiskt fortsätter även efter en äktenskapsskillnad, om inte föräldrarna begär annat. Många remissinstanser pekar emellertid på att förslaget kan vara förenat med vissa risker för barnet. Bl. a. framhålls att ett borttagande av den nuvarande domstolsprövningen kan leda till att föräldrarna på grund av obetänksamhet, eftergivenhet hos den ene eller en önskan att slippa en uppsplitande vårdnadstvist kommer i en vårdnadssituation som de inte bemästrar. Förmår föräldrarna inte samarbeta

eller störts samarbetet av inbördes motsättningar mellan dem, kan barnet enligt dessa remissinstanser tvingas leva i en otrygg och i övrigt skadlig miljö.

Gemensam vårdnad

För egen del ser jag fördelar i att en äktenskapsskillnad inte automatiskt behöver medföra ett förordnande från domstolens sida om vårdnaden om makarnas barn. Med hänsyn till vad jag tidigare har sagt om nyttan med gemensam vårdnad är det en naturlig utgångspunkt att denna vårdnadsform fortsätter även efter det att föräldrarna har skilt sig och utan att domstolen behöver ta upp frågan.

Ett sätt att nå detta resultat är att, som utredningen har föreslagit, den gemensamma vårdnaden upplöses endast om föräldrarna själva eller någon av dem begär det. Spörsmålet är då hur stora riskerna är för att barnet skall "glömmas bort" eller att föräldrarna inte inser följderna av sin passivitet, om domstolen prövar vårdnadsfrågan endast på föräldrarnas eget initiativ.

Inte några föräldrar torde undgå praktiska problem när en äktenskapsskillnad är förestående. I fråga om barnen reser sig omedelbart frågan var de skall bo och hur underhållsansvaret för dem skall fördelas mellan föräldrarna. I samband med detta torde det i de flesta fall bli aktuellt att diskutera också vem av dem som skall ha den juridiska vårdnaden om barnen. Att denna fråga skulle "glömmas bort" ter sig därför enligt min mening inte särskilt sannolikt. Däremot kan det finnas en risk för att föräldrarna inte får eller nås av den information som är nödvändig för att de skall kunna lösa frågan om den juridiska vårdnaden på ett sätt som svarar mot barnens behov. Vad som behövs är en information inte bara om de juridiska, ekonomiska och faktiska effekterna av den ena eller den andra vårdnadsformen efter en separation. Viktigt är också att föräldrarna görs uppmärksamma på de allvarliga påfrestningar som barnen utsätts för vid en äktenskapsskillnad och att föräldrarna får upplysning om vilka rådgivningsorgan som finns att tillgå och vilken hjälp i övrigt som samhället och enskilda organ kan erbjuda familjer som står i begrepp att splittras. Enligt min mening är det angeläget att informationsinsatserna i dessa delar förbättras.

Med en sådan förbättrad information kan jag inte se att en ordning, enligt vilken den gemensamma vårdnaden automatiskt fortsätter efter en äktenskapsskillnad om inte föräldrarna eller någon av dem begär annat, skulle behöva få några negativa följder. Domstolen bör dock även vid denna ordning ha möjlighet att i samband med domen på äktenskapsskillnad upplösa den gemensamma vårdnaden, om det genom socialnämnden eller på annat sätt har kommit fram att någon av föräldrarna är så olämplig att han eller hon inte längre bör få stå kvar som vårdnadshavare för barnet eller om gemensam vårdnad av andra skäl är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

2.4.4 Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar

Gemensam vårdnad

Som förut nämnts gäller f. n. att föräldrar som inte är eller har varit gifta med varandra kan få gemensam vårdnad om sina barn endast efter ansökan av dem båda hos domstol. Enligt utredningen bör det emellertid i fortsättningen vara tillräckligt att de tillsammans anmäler till pastorsämbetet att de önskar denna vårdnadsform. Förfarandet föreslås bli kostnadsfritt och stå öppet för såväl sammanboende som särboende föräldrar. I en reservation har dock förordats att anmälningsförfarandet erbjuds endast sammanboende föräldrar.

I de fall båda föräldrarna dagligen tar del i den faktiska omvårdnaden om barnet och barnets uppfostran är det enligt min mening naturligt att föräldrarna också har ett gemensamt rättsligt ansvar för barnet. Så är fallet i dag beträffande gifta föräldrar, vilka automatiskt har gemensam vårdnad. Situationen för *ogifta samboende föräldrar* torde i allmänhet inte skilja sig nämnvärt från den som råder i en familj där föräldrarna är gifta med varandra. I fråga om de ogifta samboende föräldrarna saknas emellertid den officiella registrering av samhörigheten som vigseln utgör för de gifta föräldrarna. Det är därför, som också utredningen har kommit fram till, inte möjligt att enbart med utgångspunkt i föräldrarnas samboende som sådant knyta någon regel om gemensam vårdnad, utan man är hänvisad till att föräldrarna själva tar initiativ till denna vårdnadsform.

De möjligheter som ogifta samboende föräldrar har i dag att ansöka hos domstol om gemensam vårdnad synes hittills ha utnyttjats i ganska liten utsträckning. Enligt vad utredningen har redovisat och som också har nämnts i det föregående kan en av orsakerna till detta vara att många finner det dyrt och krångligt att hos domstol få bekräftat ett ansvar som de redan har tagit på sig i praktiken.

Det förslag om en gemensam anmälan till pastorsämbetet som utredningen har fört fram har allmänt vunnit gillande under remissbehandlingen. Förfarandet är enkelt, och både föräldrar och domstolar besparas arbete. I de flesta fall då faderskapet till barn fastställs genom ett faderskapserkännande torde föräldrarna med hjälp av den information som socialnämnden lämnar ha möjlighet att redan i samband med att faderskapet fastställs anmäla sitt önskemål om gemensam vårdnad. En anmälan som sker i detta sammanhang kan lätt vidarebefordras av socialnämnden till pastorsämbetet i samband med att nämnden fullgör sin skyldighet att till ämbetet anmäla faderskapserkännandet. Också jag anser därför att ogifta samboende föräldrar i fortsättningen bör kunna få gemensam vårdnad genom en enkel anmälan till pastorsämbetet.

En majoritet inom utredningen har föreslagit att möjligheten att efter anmälan få gemensam vårdnad bör stå öppen också för *ogifta särboende föräldrar*. Föräldrar som tillhör denna kategori kan tidigare ha sammanbott utan att då anmäla önskemål om gemensam vårdnad. Det kan också vara

Gemensam vårdnad

fråga om föräldrar som aldrig någonsin har sammanbott. Flera remissinstanser har godtagit att också dessa båda grupper ges möjlighet till ett förenklat förfarande för att få gemensam vårdnad. Själv är jag dock inte övertygad om att det är lämpligt att helt utan prövning ge dessa föräldrar ett gemensamt rättsligt ansvar för sina barn. Har föräldrarna inte under sin samboendetid valt gemensam vårdnad, bör de alltså liksom nu vara hänvisade till att göra ansökan hos domstol. Och detsamma bör gälla, när föräldrarna över huvud taget inte har bott ihop och inte heller gör det när de vill ha gemensam vårdnad.

Sammanfattningsvis föreslår jag att möjligheten att genom en enkel anmälan till pastorsämbetet få gemensam vårdnad erbjuds endast ogifta föräldrar som bor tillsammans. Lagtekniskt bör förutsättningarna för att en registrering av den gemensamma vårdnaden skall ske hos pastorsämbetet utformas så att båda föräldrarna och barnet skall vara kyrkobokförda på samma fastighet. Vidare bör som förutsättning för registrering av gemensam vårdnad gälla att vårdnadsfrågan inte tidigare har prövats av domstol.

För att underlätta pastorsämbetenas handläggning bör möjligheten att anmäla gemensam vårdnad kunna utnyttjas endast när både föräldrarna och barnet är svenska medborgare.

2.4.5 Upplösning av gemensam vårdnad

Betänketid

Enligt 11 kap. 1 § giftermålsbalken skall makar som vill skiljas iakttä en betänketid bl. a. om en av dem varaktigt bor tillsammans med ett eget barn under 16 år som står under denna förälders vårdnad. Betänketiden är minst sex månader och högst ett år.

Utredningen anser att behovet av eftertanke innan en gemensam vårdnad om barn under 16 år upplöses är lika stort vare sig föräldrarna är gifta med varandra eller inte. En betänketid på minst sex månader och högst ett år föreslås därför för alla dessa fall. Denna tid skall enligt förslaget börja löpa när föräldrarna eller en av dem begär hos domstol att den gemensamma vårdnaden skall upplösas.

Beträffande utredningens förslag har åsikterna brutit sig under remissbehandling. De remissinstanser som stöder förslaget är ungefär lika många som de som tar avstånd från detta (se bil. 3 avsnitt 3.4 och 5.2).

En betänketid får antas ha sin största betydelse i fall då föräldrarna är oense om huruvida den gemensamma vårdnaden skall upplösas eller vem av dem som vid en sådan upplösning skall ha vårdnaden om barnet. I dessa fall skulle en betänketid kunna ge tid för eftertanke innan domstolen slutligt avgör vårdnadsfrågan. I vårdnadstvister brukar domstolarna emellertid normalt begära en vårdnadsutredning från socialnämnden. Redan den tid som förflyter innan denna utredning är klar torde i de flesta fall – även om

utredningstiden förkortas (se avsnitt 2.7.4) – vara tillräcklig för att föräldrarna skall hinna tänka igenom sin situation. Jag anser därför att i de fall då vårdnadsfrågan är tvistig och en vårdnadsutredning alltså äger rum någon särskild betänketid inte behövs innan domstolen slutligt avgör vårdnadsfrågan. Och om betänketiden även är avsedd att förhindra en möjlighet till ett interimistiskt avgörande i denna fråga, är detta enligt min mening inte någon lämplig lösning. Detta återkommer jag strax till.

Som jag redan har antytt torde skälen för att införa en betänketid vara ännu mindre i de fall då föräldrarna är överens om att den gemensamma vårdnaden skall upplösas och om vem av dem som ensam skall vara vårdnadshavare i fortsättningen. Det är knappast troligt att en betänketid i dessa fall skulle fylla någon egentlig funktion. Tvärtom finns det risk för att de motsättningar som har gjort att föräldrarna har enats om att upplösa den gemensamma vårdnaden förvärras, om de tvingas att fortsätta denna vårdnad under en betänketid.

Sammanfattningsvis anser jag att det inte finns skäl att, vid sidan av den betänketid som nu gäller för gifta föräldrar före en skilsmässa, införa en särskild betänketid inför upplösningen av en gemensam vårdnad.

Interimistiska beslut

Enligt 6 kap. 13 § första stycket förädrabalken kan domstolen interimistiskt besluta beträffande vårdnaden om barn. Detta innebär att domstolen meddelar ett provisoriskt beslut som gäller till dess att vårdnadsfrågan har avgjorts genom dom eller beslut som har vunnit laga kraft. Ett sådant interimistiskt beslut kan omprövas av domstolen när som helst under rättegången.

Det underlag som domstolen bygger det interimistiska beslutet på är ofta magert. Det hindrar inte att detta beslut i praktiken får stor betydelse för domstolens slutliga ställningstagande i vårdnadsfrågan. Utredningen anser därför att ett interimistiskt beslut om vårdnaden bör få meddelas endast om det finns särskilda skäl för det, t. ex. då det på grund av missbruk av en förälder vid utövande av vårdnaden skulle visa sig nödvändigt att omedelbart skilja föräldern från vårdnaden.

I stället för ett interimistiskt beslut om vårdnaden bör domstolen enligt utredningen i första hand besluta interimistiskt om bostaden för barnet. Utredningen anser att en sådan ordning är ägnad att förstärka känslan hos föräldrarna av ansvar och intresse för barnet. Ingen av föräldrarna blir då helt avskuren från vårdnaden.

Utredningens förslag har fått ett blandat mottagande under remissbehandlingen. Förslagen tillstyrks resp. avstyrks av i stort sett lika många remissinstanser (se bil. 3 avsnitt 3.4 och 5.2).

För min del är jag inte övertygad om att det är någon fördel med en ordning som innebär att domstolen interimistiskt kan besluta om bostad för barnet i

**Gemensam vård-
nad**

**Gemensam vård-
nad**

fall då föräldrarna är oense om vem av dem som skall ha vårdnaden om barnet. Kan de inte enas i den viktiga frågan om bostaden, är det knappast troligt att de efter ett sådant beslut kan samarbeta i övriga frågor som rör vårdnaden. Enligt min mening är det därför att föredra att domstolens interimistiska prövning får gälla vårdnaden i dess helhet.

Som jag nämnt i avsnitt 2.4.2 har jag den uppfattningen att man inte bör tvinga föräldrar att utöva gemensam vårdnad när de inte båda är överens om denna vårdnadsform. Om en av dem vill få den gemensamma vårdnaden upplöst, bör domstolen därför kunna förordna om detta och besluta vem som skall ha vårdnaden under tiden till dess att vårdnadsfrågan kan definitivt avgöras. Jag anser därför att det inte finns anledning att begränsa de möjligheter som domstolen f. n. har att interimistiskt besluta om vårdnaden.

Under remissbehandlingen har framhållits att det enligt gällande rätt inte finns någon ovillkorlig rätt för föräldrarna att få ett interimistiskt beslut om vårdnaden (se bil. 3 avsnitt 5.2.3). Detta påpekande är enligt min mening så till vida riktigt att domstolen inte är tvungen att omedelbart meddela ett sådant beslut så snart det har begärts. Det kan också många gånger vara fördelaktigt att domstolen väntar med detta beslut till dess att ett tillfredsställande underlag finns för beslutet.

Utredningen har föreslagit att domstolen – för att få ett bättre underlag för det interimistiska beslutet än f. n. – skall ha möjlighet att skyndsamt inhämta upplysningar från socialnämnden i vårdnadsfrågan. Till detta förslag återkommer jag i avsnitt 2.8.2.

Valet av vårdnadshavare

I samband med att en gemensam vårdnad upplöses skall domstolen enligt 6 kap. 7 § föräldrabalken förordna vem av föräldrarna som i fortsättningen skall ensam utöva vårdnaden. Är föräldrarna överens om detta, skall domstolen besluta i överensstämmelse med deras önskemål om det inte är uppenbart stridande mot barnets bästa. Är föräldrarna oense om vem som skall ha vårdnaden, skall domstolen besluta efter vad som är skäligt med hänsyn till barnets bästa.

Enligt utredningen bör bedömningen av vem av föräldrarna som i denna situation skall anförtros vårdnaden uteslutande grundas på vad som är bäst för barnet, oavsett om föräldrarna är överens om vem som skall ha vårdnaden eller ej. Denna uppfattning har i allmänhet lämnats utan erinran under remissbehandlingen.

Enligt min mening har det ett egenvärde att föräldrarna, när de inte längre vill ha gemensam vårdnad, kan enas om vem av dem som skall ha vårdnaden om barnet. I allmänhet torde det bäst gagna barnets intresse att föräldrarna inte inbördes strider om denna fråga. Liksom utredningen och remissinstanserna anser jag emellertid att det i lagen i första hand bör markeras att

Gemensam vårdnad

vårdnaden skall anförtros åt den förälder som är lämpligast som vårdnadshavare, oavsett vilken inställning föräldrarna själva har i denna fråga. Det kan inte uteslutas att det finns situationer när föräldrarna mindre ser till barnets behov och mera beaktar sina egna intressen. Bakom föräldrarnas uppgörelse kan ligga t. ex. ekonomiska överväganden eller ett rättvisetänkande som inte i tillbörlig grad tar hänsyn till vad barnet självt vill. Även om föräldrarna är överens i vårdnadsfrågan bör detta alltså inte vara utslagsgivande för domstolens bedömning av vårdnadsfrågan, låt vara att föräldrarnas överenskommelse bör tillmätas stor betydelse.

Jag anser alltså att då en gemensam vårdnad upplöses vårdnaden om barnet alltid bör anförtros åt den av föräldrarna som är lämpligast som vårdnadshavare, oavsett om föräldrarna är överens i denna fråga eller ej.

Om en förälder som har gemensam vårdnad om barnet tillsammans med den andra föräldern är uppenbart olämplig som vårdnadshavare, kan domstolen enligt 6 kap. 7 och 9 §§ föräldrabalken i mål om äktenskapsskillnad mellan föräldrarna eller annars på talan av socialnämnden ta ifrån denna förälder vårdnaden om barnet. I ett sådant fall skall den andra föräldern tillerkännas vårdnaden ensam, om det inte med hänsyn till barnets bästa är uppenbart att inte heller denna förälder bör anförtros vårdnaden.

I fall då en förälder som har gemensam vårdnad om ett barn är olämplig som vårdnadshavare bör domstolen enligt utredningen förutsättningslöst pröva om vårdnaden bör anförtros åt den andra föräldern eller åt någon annan. Något företräde för den andra föräldern bör med andra ord inte gälla i denna situation. Denna uppfattning har i allmänhet inte kommenterats under remissbehandlingen.

För egen del anser jag det naturligt att, om en förälder som har gemensam vårdnad om ett barn inte längre bör vara vårdnadshavare, vårdnaden om barnet får fortsätta att utövas av den andra föräldern, förutsatt att inte också denne är olämplig som vårdnadshavare. Jag delar alltså inte utredningens uppfattning att man i denna situation bör kunna ta ifrån en i och för sig lämplig förälder vårdnaden, om det finns någon annan som kan anses lämpligare som vårdnadshavare.

Vad jag nu har sagt har tillämpning också i fall då en förälder som har gemensam vårdnad om ett barn dör. Detta överensstämmer med vad som gäller f. n. enligt 6 kap. 10 § första stycket föräldrabalken. Också i denna situation bör vårdnaden alltså i regel fortsätta att utövas av den andra föräldern. Undantag bör dock givetvis gälla, om denne är olämplig som ensam vårdnadshavare.

Till frågan när en förälder kan anses olämplig som vårdnadshavare återkommer jag i avsnitt 2.5.2.

2.5 Överflyttning av vårdnaden

Överflyttning av vårdnaden

2.5.1 Överflyttning av vårdnaden till en annan förälder

Om ett barn står under vårdnad av endast en av föräldrarna och den andra föräldern vill få vårdnaden överflyttad till sig, skall domstolen enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken bifalla denna begäran om det är skäligt med hänsyn till barnets bästa. Är föräldrarna överens om att vårdnaden flyttas över till den andra föräldern, skall domstolen besluta i överensstämmelse med deras önskemål om det inte är uppenbart stridande mot barnets bästa.

Utredningen anser att bedömningen av om vårdnaden skall flyttas över från en förälder till en annan bör, liksom när en gemensam vårdnad upplösas, grundas på vad som är bäst för barnet oavsett om föräldrarna är överens om överflyttningen eller ej. Remissinstanserna har i allmänhet anslutit sig till denna uppfattning. För egen del kan jag hänvisa till vad jag har anfört i avsnitt 2.4.5 beträffande den motsvarande bedömning som skall göras när en gemensam vårdnad upplöses. Jag anser alltså att vårdnaden skall flyttas över till den andra föräldern endast om denne är lämpligare som vårdnadshavare, oavsett om föräldrarna är överens om överflyttningen eller ej. Det ligger dock i sakens natur att det i allmänhet är bäst för barnet, om den lösning väljs som föräldrarna gemensamt har kommit fram till.

När frågan om att flytta över vårdnaden från den ena till den andra föräldern aktualiseras vid domstol, kan domstolen f. n. förordna någon annan som vårdnadshavare endast om socialnämnden för talan om detta under åberopande av att båda föräldrarna är uppenbart olämpliga som vårdnadshavare (se 6 kap. 8 och 9 §§ föräldrabalken).

Enligt utredningen bör domstolen i ett mål om överflyttning av vårdnaden från den ena till den andra föräldern kunna anförtro vårdnaden åt någon annan, om det är bäst för barnet. Under remissbehandlingen har denna uppfattning inte kommenterats särskilt.

Enligt min mening ligger det i och för sig nära till hands att domstolen, om den finner att vårdnaden bör flyttas över från en förälder därför att denne inte är lämplig som vårdnadshavare, i första hand anförtro vårdnaden åt den andra föräldern. Det är dock inte lika naturligt att denne har företräde till vårdnaden i detta fall som då en gemensam vårdnad upplöses. I det senare fallet är ju föräldern redan vårdnadshavare. Att vårdnaden då bör anförtros åt någon annan endast om också denna förälder kan anses olämplig som vårdnadshavare har jag tidigare förordat i avsnitt 2.4.5. När föräldern inte redan är vårdnadshavare men vill få vårdnaden överflyttad på sig bör domstolen däremot kunna anförtro vårdnaden åt någon annan, om det framstår som en lämpligare lösning trots att föräldern inte själv är olämplig som vårdnadshavare.

Samma bedömning bör enligt min mening göras, om en förälder som ensam har vårdnaden om ett barn dör. Även i detta fall bör den andra föräldern anförtros vårdnaden, om det inte är lämpligare att någon annan utses som vårdnadshavare.

2.5.2 Överflyttning av vårdnaden till någon annan än en förälder

Överflyttning av vårdnaden

Överflyttning av vårdnaden från olämpliga föräldrar

Om en förälder grovt missbrukar eller grovt försummar vårdnaden om sitt barn eller annars utövar vårdnaden på ett sätt som innebär en fara för barnets utveckling, skall domstolen enligt gällande rätt på talan av socialnämnden ta ifrån föräldern vårdnaden och förordna den andra föräldern som vårdnadshavare, om det inte med hänsyn till barnets bästa är uppenbart att vårdnaden bör anförtros åt en särskilt förordnad förmyndare (6 kap. 9 § föräldrabalken).

Frågan om en förälder skall fråntas vårdnaden om ett barn kan, som förut har nämnts, också bli aktuell i samband med att föräldrarna ansöker om äktenskapsskillnad eller när någon av föräldrarna begär upplösning av en gemensam vårdnad. Om det är uppenbart med hänsyn till barnets bästa att ingen av föräldrarna bör utöva vårdnaden längre, skall domstolen även i detta fall anförtro vårdnaden åt en särskilt förordnad förmyndare (6 kap. 7 § föräldrabalken).

Enligt utredningens mening bör större möjligheter skapas att ta ifrån en olämplig förälder hans eller hennes juridiska vårdnad om barnet. Enligt utredningen föreligger i de flesta fall risker för ett barns utveckling inte bara i de fall då en förälder grovt missbrukar eller försummar vårdnaden utan också då föräldern på ett påtagligt sätt underlåter att uppfylla barnets grundläggande behov. Avgörande för frågan om en förälder skall fråntas vårdnaden bör inte vara om föräldrarnas misskötsamhet har varit av viss kvalificerad art utan i stället om föräldern har visat en olämplighet som kan antas vara bestående.

Utredningen har därför föreslagit att domstolen skall kunna frånta en förälder vårdnaden, om han eller hon på grund av missbruk eller försummelse av vårdnaden är olämplig som vårdnadshavare. Detta förslag har överlag fått ett positivt mottagande under remissbehandlingen.

För egen del vill jag till en början erinra om de skyldigheter som socialtjänstlagstiftningen ger socialnämnderna att, i första hand i samråd med barnets föräldrar och i förekommande fall med barnet självt, finna en god lösning när problem uppkommer i en familj. Jag kan hänvisa till framför allt 12 § socialtjänstlagen (1980:620) och till de uttalanden som har gjorts i förarbetena till denna lag om samhällets insatser för barn och ungdom (prop. 1979/80:1 s. 250 ff, 310 ff och 499 ff).

I de fall en förälder som har vårdnaden om ett barn eller barnet självt, om det har fyllt 15 år, inte frivilligt medverkar till den hjälp som nämnden finner nödvändig, kan vård enligt lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) komma i fråga. Sådan vård skall enligt 1 § andra stycket 1 LVU beredas barnet, om brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet medför en fara för barnets hälsa eller utveckling.

I flertalet fall bör ett ingripande enligt LVU vara tillräckligt för att skydda

barnet från en förälder som missbrukar sitt ansvar som vårdnadshavare. Genom ett sådant ingripande kan barnet placeras i ett nytt hem, och socialnämnden kan i den omfattning det är nödvändigt ta över vissa av de befogenheter som föräldrarna har i egenskap av vårdnadshavare (se 11 § första och fjärde styckena LVU).

I särskilda fall kan dock en överflyttning av vårdnaden från föräldern till någon annan vara en för barnet bättre utväg. Detta bör enligt min mening kunna ske, om det när vård enligt LVU övervägs står klart att det medför en bestående fara för barnets hälsa eller utveckling att föräldern står kvar som vårdnadshavare eller om barnet redan har vårdats utom hemmet och barnet, trots långvariga och omfattande insatser från socialnämndens sida, inte kan återvända till sina föräldrar (jfr SoU 1979/80:44 s. 99).

Sammanfattningsvis föreslår jag att vårdnaden om ett barn skall kunna tas ifrån den förälder som gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför en bestående fara för barnets hälsa eller utveckling.

Som jag tidigare har sagt bör en överflyttning av vårdnaden i de fall föräldrarna har gemensam vårdnad kunna ske till någon annan än föräldrarna endast om båda föräldrarna är så olämpliga att ingen av dem bör stå kvar som vårdnadshavare. Också i de fall barnet står under endast en förälders vårdnad och denne på grund av brister bör fråntas vårdnaden, ligger det närmast till hands att den andra föräldern får överta vårdnaden. Är det emellertid lämpligare för barnet att vårdnaden anförtros åt någon annan, t. ex. en fosterförälder eller en släkting som står barnet nära, bör vårdnaden i stället anförtros åt denne såsom särskilt förordnad förmyndare. Det bör också vara möjligt att flytta över vårdnaden till två särskilt förordnade förmyndare gemensamt, om de är gifta med varandra eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden.

Enligt utredningens förslag skall talan om överflyttning av vårdnaden från en förälder kunna föras inte bara, som f. n., av socialnämnden utan också av en annan vårdnadshavare eller en förälder som inte har del i vårdnaden, liksom av barnet självt. Detta förslag har inte kommenterats närmare av remissinstanserna.

När det gäller rätten för barnet självt att föra talan vill jag erinra om att jag i avsnitt 2.1.2 har förordat att frågan om en talerätt för barn övervägs ytterligare av utredningen. En rätt för barn att föra talan i fråga om vårdnaden bör därför inte nu införas. Enligt min mening finns det inte heller anledning att i övrigt ändra de gällande reglerna om rätten att föra talan om överflyttning av vårdnaden från en förälder i förevarande fall (jfr prop. 1975/76:170 s. 182). Denna talerätt bör därför, liksom hittills, förbehållas socialnämnden.

Överflyttning av vårdnaden

*Överflyttning av vårdnaden till fosterföräldrar***Överflyttning av
vårdnaden**

F. n. finns det inte någon möjlighet att anförtro vårdnaden åt någon annan än en förälder, om inte båda föräldrarna kan anses olämpliga som vårdnadshavare. Utredningen anser emellertid att det även när föräldrarna inte i och för sig är olämpliga kan vara förenligt med barnets bästa att föräldrarna fråntas vårdnaden. Utredningen tänker framför allt på fall då barnet en längre tid har vistats i ett fosterhem (dvs. ett annat hem än det egna), där barnet har rotat sig och funnit sig till rätta. Utredningen föreslår därför att domstolen skall kunna flytta över vårdnaden till någon annan än föräldrarna, om barnet varaktigt bor hos honom eller henne eller om det annars finns synnerliga skäl.

Flertalet av de remissinstanser som har yttrat sig över förslaget är i sig positiva till tanken att ett barn som har rotat sig i ett fosterhem också skall kunna få stanna kvar i det hemmet om det är lämpligt. Men i frågan huruvida barnet bör få detta skydd genom att möjligheterna vidgas att flytta över vårdnaden om barnet går meningarna isär. Bl. a. framhålls att en möjlighet att flytta över vårdnaden i dessa fall kan försvåra ansträngningarna att på frivillig väg genom socialnämndens försorg få till stånd en placering av barnet i ett lämpligt fosterhem. Ett annat skäl som anförs mot förslaget är att man med detta kan få till stånd adoptioner mot föräldrarnas vilja.

En betydelsefull roll när det gäller att ge barn en god fostran och vård i fall då föräldrarna inte själva kan svara för omsorgen om barnet spelar de frivilliga placeringar av barn i fosterhem som sker genom socialnämndernas försorg. Det har också i förarbetena till socialtjänstlagen understrukits att socialnämnderna i ökande omfattning skall sträva efter att förmedla vård i sådana hem som ett led i en samförståndslösning med föräldrarna (se prop. 1979/80:1 s. 311).

Att ett barn placeras hos någon annan än föräldrarna är givetvis av ingripande betydelse för både barnet och föräldrarna. Det är angeläget att föräldrarna inte skall behöva tveka att låta barnet placeras i ett annat hem av rädsla för att de genom placeringen kanske för gott förlorar sitt barn. I förarbetena till socialtjänstlagen har betonats att en placering av ett barn i ett fosterhem i princip bör inriktas på en återförening av barnet och föräldrarna. Arbetet på en återförening kan emellertid ta tid. Enbart det förhållandet att barnet varaktigt bor hos någon annan än sina föräldrar bör därför inte i sig leda till att vårdnaden om barnet kan tas ifrån föräldrarna.

I vissa fall när barnet bor i ett fosterhem kan det emellertid stå klart att det är bäst för barnet att få stanna där. Den möjlighet som i dag finns att hindra en förälder från att ta tillbaka sitt barn är – om ett omhändertagande för vård enligt LVU inte kan komma i fråga – att socialnämnden enligt 28 § socialtjänstlagen meddelar förbud för vårdnadshavaren att ta hem barnet. För att förbud av detta slag skall kunna meddelas krävs att det finns en risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas, om det

skiljs från fosterhemmet. Sådana flyttningsförbud är emellertid avsedda främst som en temporär åtgärd för att förhindra att föräldrarna omedelbart tar hem barnet. Och om föräldrarna trotsar förbudet har fosterföräldrarna eller socialnämnden ingen möjlighet att få tillbaka barnet till fosterhemmet så länge inte sådana missförhållanden föreligger som kan föranleda ett ingripande enligt LVU.

När socialtjänstlagen kom till anmärkte riksdagen att ett flyttningsförbud enligt lagen kunde bli bestående under lång tid utan att det gick att flytta över vårdnaden om barnet till fosterföräldrarna. Riksdagen uttalade att det var angeläget att reglerna i socialtjänstlagen om vård och skydd av barn i särskilt utsatta situationer samordnades med reglerna i föräldrabalken om vårdnaden om barnet. Detta gällde inte bara beträffande flyttning av barn utan även vid sådan vård utom hemmet som sammanhänge med vårdnadshavarnas förhållanden (se SoU 1979/80:44 s. 77 ff).

Ett sätt att få till stånd en samordning är att, i enlighet med utredningens förslag, vidga möjligheterna att flytta över vårdnaden om barnet till fosterföräldrar. En förutsättning för en sådan utvidgning bör vara att barnet har rotat sig i fosterhemmet och där funnit en sådan trygghet och gemenskap att barnet uppfattar detta hem som sitt eget. En fördel med att vårdnaden flyttas över i dessa fall är att barnet kan ges en uppväxt under stabila och trygga förhållanden, samtidigt som de nya vårdnadshavarna får möjlighet att självständigt sköta barnet och ta del i omvårdnaden om barnet på samma sätt som om barnet vore vårdnadshavarnas eget. En överflyttning av vårdnaden kan också innebära en avlastning av ett ansvar som den biologiska föräldern inte förmår bära.

Ett skäl mot att införa en möjlighet till överflyttning av vårdnaden till fosterföräldrar e. d. även när de biologiska föräldrarna i och för sig inte är olämpliga som vårdnadshavare har av vissa remissinstanser, som nämnts, ansetts vara att det på så sätt skulle bli möjligt att genomdriva en tvångsadoption mot föräldrarnas vilja. De nuvarande adoptionsreglerna innebär nämligen att ett barn under 18 år inte kan adopteras utan vårdnadshavarens samtycke (se 4 kap. 10 § andra stycket föräldrabalken), medan det däremot inte krävs samtycke från föräldrar som ej är vårdnadshavare. Med anledning av detta vill jag framhålla att det givetvis inte bör komma i fråga att flytta över vårdnaden från föräldrar som håller en god kontakt med barnet medan det vistas i ett fosterhem. Föräldrarna behöver alltså i dessa fall inte tveka inför tanken på en fosterhemsplacering av rädsla för att bli fråntagna vårdnaden och därmed utsättas för en risk att barnet adopteras av fosterföräldrarna mot deras vilja. Dessutom bör beaktas att också föräldrar som inte är vårdnadshavare skall höras när fråga uppkommer om adoption av deras barn, och de kan alltså på så sätt framföra de synpunkter som de kan ha i adoptionsfrågan.

Om fosterföräldrar utses till vårdnadshavare för ett barn som har placerats hos dem genom socialnämndens försorg, bortfaller visserligen kommunens

Överflyttning av vårdnaden

Umgänge

möjlighet att utge "fosterlön" till dem. Det bör dock beaktas att de som har tagit emot barnet kan såsom vårdnadshavare få bidrag till barnets försörjning i form av barnbidrag, underhållsbidrag och, i förekommande fall, bidragsförskott. Vidare har den som är vårdnadshavare för andras barn rätt att i de flesta fall få ersättning av kommunen för omvårdnaden av barnet (se 15 kap. 19 § föräldrabalken). Jag kan alltså inte se att ekonomiska skäl skulle hindra att vårdnaden om ett barn flyttas över till fosterföräldrarna, om det är uppenbart bäst för barnet. En annan sak är att det kan finnas anledning att undersöka om de nuvarande ersättningsmöjligheterna till alla delar är tillfredsställande. Utredningen har för sin del uttalat att den avser att senare ta upp denna fråga till närmare behandling.

Med hänsyn till vad jag nu har sagt förordar jag att, om ett barn har stadigvarande vårdats och fostrats i ett fosterhem och det är uppenbart bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till fosterföräldrarna, domstolen skall kunna utse dem att som särskilt förordnade förmyndare utöva vårdnaden om barnet.

2.6 Umgänge

2.6.1 Umgänge mellan barn och föräldrar

Enligt 6 kap. 11 § föräldrabalken har en förälder som är skild från vårdnaden rätt att umgås med barnet, om inte särskilda skäl talar mot detta. I första hand är det vårdnadshavaren som bestämmer om detta umgänge. Är den andra föräldern inte nöjd med vårdnadshavarens beslut, kan han eller hon vända sig till domstol för att få umgängesfrågan avgjord. Om vårdnadshavaren vägrar att följa domstolens beslut beträffande den andra förälderns umgänge med barnet, kan denne ansöka hos länsrätten om att barnet lämnas över till honom eller henne.

Utredningen anser att dessa bestämmelser ger uttryck för en ensidig föräldrarätt. Utredningen föreslår därför att bestämmelserna ändras så att det i stället är barnet som får rätt till umgänge med båda sina föräldrar. Förslaget innebär att varje bedömning om och i vilken utsträckning umgänge skall utövas görs utifrån vad som är förenligt med barnets bästa.

Ett alternativ, som har diskuterats inom utredningen, går ut på att bestämmelserna utformas så att de ger uttryck för en ömsesidig rätt för föräldrar och barn till umgänge med varandra även då föräldrarna bor åtskilda.

De allra flesta remissinstanserna delar utredningens uppfattning att de nuvarande bestämmelserna om umgänge bör ändras så att barnets rätt till umgänge med sina föräldrar markeras. Beträffande den närmare utformningen av en sådan regel bryter sig dock åsikterna. En knapp majoritet av remissinstanserna tillstyrker att den utformas enligt det alternativa förslag som har diskuterats av utredningen, dvs. så att barn och föräldrar ges en

ömsesidig rätt till umgänge med varandra.

Umgänge

Också jag anser att de nuvarande bestämmelserna om umgänge bör ändras så att det framgår att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare skall tillgodoses så långt det är möjligt. Det synes naturligt att ansvaret för detta i första hand läggs på vårdnadshavaren, på samma sätt som i fråga om barnets grundläggande rättigheter i övrigt (se avsnitt 2.2).

Om vårdnadshavaren motsätter sig ett umgänge med den andra föräldern som denna förälder anser rimligt, bör umgängesfrågan liksom hittills kunna avgöras av domstol. Vid domstolens bedömning om och i vilken utsträckning umgänge skall utövas bör största möjliga hänsyn tas till barnets egna behov och önskemål. Bedömningen bör alltså göras med utgångspunkt i vad som är förenligt med barnets bästa.

I och för sig skulle man kunna tänka sig att också barnet fick en rätt att, om vårdnadshavaren inte vill tillgodose barnets behov av umgänge med en förälder som ej är vårdnadshavare, hänskjuta umgängesfrågan till domstolens avgörande. Frågan om en sådan talerätt har emellertid samband med det allmänna spørsmålet om barns talerätt i olika situationer. Som jag har sagt i avsnitt 2.1.2 bör detta spørsmål övervägas ytterligare av utredningen. En särskild talerätt för barn i fråga om umgänge bör alltså inte nu införas.

2.6.2 Umgänge mellan barn och andra än föräldrar

F. n. har endast biologiska föräldrar och adoptivföräldrar en lagfäst rätt till umgänge med sina barn. Utredningen anser emellertid att barn bör ha rätt till umgänge även med andra personer som barnet har en nära anknytning till. Utredningen har lagt fram två olika förslag som har denna innebörd.

Utredningens huvudförslag innebär att barn skall ha en lagstadgad umgängesrätt dels med dem som tidigare har haft vårdnaden om barnet, dels med en avliden förälders släktingar. Som ett alternativ föreslår utredningen att barn skall ha en lagfäst rätt att även när föräldrarna är i livet få umgås med andra personer som barnet har nära anknytning till. Härigenom skulle barnet få rätt att umgås med tidigare fosterföräldrar, styvföräldrar eller andra personer som barnet har nära anknytning till.

Remissinstanserna är, med något undantag, positiva till att bestämmelserna om umgänge även reglerar frågan om rätt för barnet att få umgås med andra än föräldrarna. Utredningens huvudförslag tillstyrks av ungefär hälften av remissinstanserna, medan övriga remissinstanser föredrar det alternativa förslaget.

Klart är att barn i vissa fall kan ha starka band även med andra vuxna personer än sina föräldrar. Om barnet t. ex. en längre tid har bott hos en släkting eller hos fosterföräldrar, ligger det ofta i barnets intresse att få upprätthålla kontakten med dem även sedan barnet har flyttat tillbaka till sina föräldrar. I dessa situationer gäller det att inte rubba barnets positiva

bindning till den andra personen mer än som är nödvändigt.

Umgänge

I likhet med utredningen anser jag därför att barns behov av umgänge även med andra än föräldrarna bör komma till direkt uttryck i lagtexten. Jag kan inte se någon anledning att begränsa detta umgänge till vissa särskilda personkategorier eller till vissa särskilda situationer, utan det bör i lagtexten endast anges att umgänget kan avse sådana personer som barnet har en särskilt nära anknytning till. I praktiken torde det emellertid i första hand bli fråga om tidigare fosterföräldrar eller, när den ena föräldern är död, vederbörande mor- eller farföräldrar.

Liksom när det gäller barns umgänge med en förälder som ej är vårdnadshavare är det naturligt att ansvaret för att barnets umgängesbehov så långt möjligt tillgodoses i första hand läggs på vårdnadshavaren. För det fall att denne inte uppfyller detta ansvar bör umgängesfrågan kunna hänskjutas till domstol. Domstolens uppgift blir då att bedöma om det föreligger en sådan nära anknytning mellan barnet och den andra personen att barnet kan anses ha behov av umgänge med denne och i så fall i vilken utsträckning umgänget är förenligt med barnets bästa. Att var och en som anser sig ha en så nära anknytning till barnet som nu avses skulle kunna föra talan vid domstol om ett sådant umgänge synes dock mindre lämpligt. Rätten att föra talan om umgänge i dessa fall bör i stället läggas på socialnämnden. Det ligger i sakens natur att det endast i sällsynta fall kan finnas anledning för nämnden att föra en sådan talan.

2.6.3 Omfattningen och utövande av umgänge

F. n. finns det inte några lagregler som anger hur och i vilken omfattning umgänge bör förekomma mellan barn och föräldrar. Utredningen har diskuterat om sådana lagregler bör införas men avvisat denna tanke. Enligt utredningen bör i stället omfattningen av umgänget bestämmas med utgångspunkt i vad som är förenligt med barnets bästa i varje särskilt fall. Jag delar denna uppfattning, som har lämnats utan erinran under remissbehandlingen. Jag återkommer i specialmotiveringen till de faktorer som enligt min mening bör utgöra grunden för bedömningen av umgängets omfattning i olika fall.

Erfarenheten visar att utövandet av umgänge med barn ofta vållar praktiska problem. I vissa fall är det barnet som inte vill träffa den umgängesberättigade föräldern. I andra fall kan det vara barnet som vill träffa föräldern, medan denne själv inte är intresserad av att umgå med barnet. Något som inte är helt ovanligt är att den förälder som är vårdnadshavare försvårar den andra förälderns möjligheter att träffa sitt barn, vilket kan leda till att denna förälder i sin tur motarbetar vårdnadshavaren på olika sätt. Dessa olika typer av motsättningar har alla det gemensamt att de allvarligt kan störa barnets behov av lugna och harmoniska uppväxtvillkor.

Enligt min mening är det därför med hänsyn till barnet av största vikt att föräldrarna så långt möjligt försöker att själva och i samråd med barnet komma överens i frågor om umgänge. Vid oenighet bör parterna ta till vara de möjligheter till stöd- och hjälpinsatser som samhället erbjuder bl. a. i sådana fall. Jag återkommer till detta i avsnitten 2.7.2 och 2.7.3.

**Socialnämndernas
befattning med
vårdnads- och um-
gägesfrågor**

2.7 Socialnämndernas befattning med vårdnads- och umgägesfrågor

2.7.1 Socialnämndernas allmänna uppgifter inom socialtjänsten

Socialtjänstlagen innebär att varje kommun har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver (3 §). För att fullgöra kommunens uppgifter inom socialtjänsten finns i varje kommun en socialnämnd.

Till socialnämndens uppgifter hör bl. a. att genom uppsökande verksamhet och på annat sätt främja förutsättningarna för goda levnadsförhållanden och att svara för omsorg, service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det (5 §). På socialnämnden ligger ett särskilt ansvar att verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden (12 § första meningen). Det har också särskilt föreskrivits att socialnämnden skall lämna vårdnadshavare och andra som vårdar barn i sitt hem råd, stöd och annan hjälp som de behöver (26 §).

En viktig del i socialtjänsten är att socialnämndernas insatser för den enskilde skall utformas och genomföras tillsammans med denne och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar (9 §). Om det behövs kan socialnämnden också utse en särskild person (kontaktperson) eller en familj med uppgift att hjälpa den enskilde och dennes närmaste i personliga angelägenheter, om den enskilde begär det eller samtycker till det (10 §).

I fråga om det närmare innehållet i socialtjänstlagen och socialnämndernas ansvar kan hänvisas till lagens förarbeten (prop. 1979/80:1. SoU 44, rskr 385).

2.7.2 Kontaktperson

En situation då en kontaktperson kan utses enligt 10 § socialtjänstlagen är då en vårdnadshavare begär hjälp i vårdnaden. En annan situation är då en förälder som inte är vårdnadshavare vill träffa sitt barn och anser sig behöva stöd och hjälp av socialnämnden för att få ett tillfredsställande umgänge med barnet. Även barn som har fyllt 15 år kan begära att en kontaktperson utses (se 56 § första stycket socialtjänstlagen).

Socialnämnden är inte skyldig att utse en kontaktperson så snart någon enskild begär det, utan nämnden har alltid att göra en prövning av om det i

det särskilda fallet är lämpligt att en kontaktperson utses. Nämnden är å andra sidan oförhindrad att vid behov förordna en kontaktperson trots att någon enskild inte har begärt det. Som tidigare framgått får nämnden dock inte utse en kontaktperson mot den enskildes vilja. Vid förordnande av en kontaktperson för barn och ungdomar krävs det enligt förarbetena till socialtjänstlagen att samtycke har getts både av vårdnadshavaren eller vårdnadshavarna och av den unge själv om denne har fyllt 15 år (se SoU 1979/80:44 s. 71).

Vid tillkomsten av socialtjänstlagen diskuterades om inte en kontaktperson för barn och ungdomar borde kunna förordnas även utan samtycke av den unge och dennes vårdnadshavare. Sedan frågan väckts i en motion till riksdagen (mot. 1979/80:68) uttalade socialutskottet att hela socialtjänstlagen vilar på den förutsättningen att socialtjänsten skall hjälpa den enskilde i samförstånd med honom eller henne. Utskottet ansåg att avsteg från denna princip, som fick antas spela stor roll för den allmänna inställningen till och förtroendet för socialtjänsten, inte borde komma i fråga annat än på grund av särskilda, tungt vägande skäl. Enligt utskottets mening förelåg inte i det lagstiftningsärendet tillräckliga skäl att göra några undantag från den grundläggande principen om frivillighet. Utskottet ville dock inte utesluta att det senare kunde finnas anledning att ändra socialtjänstlagen på denna punkt i samband med behandlingen av det förslag som utredningen om barnens rätt vid denna tidpunkt hade lagt fram (SoU 1979/80:44 s. 71 f). Vad utskottet sålunda anförde godtogs av riksdagen (rskr 1979/80:385).

Utredningens förslag innebär att socialtjänstlagen ändras på så sätt att en kontaktperson för barn och unga skall kunna förordnas även om vårdnadshavaren motsätter sig det. Utredningen anför bl. a. att det lätt kan uppstå motsättningar i förhållande till ett barns föräldrar, om socialnämnden vill ingripa för att hjälpa barnet. Det kan då vara svårt att få de samtycken som behövs, trots att barnet kan befinna sig i en svår situation och behöva stöd. Enligt utredningen bör föräldrarna alltid yttra sig om behovet av kontaktperson för barnet. Det bör emellertid därefter vara socialnämndens sak att besluta i frågan efter vad som är förenligt med barnets bästa.

Under remissbehandlingen har många remissinstanser ställt sig tveksamma till eller uttryckligen avstyrkt utredningens förslag. Det finns emellertid också remissinstanser som hälsar förslaget med tillfredsställelse.

Enligt min mening talar övervägande skäl för att en kontaktperson skall kunna utses för ett barn över 15 år så snart barnet självt begär detta. Detta bör alltså gälla även om barnets vårdnadshavare motsätter sig att kontaktpersonen utses. Även när inte barnet självt har uttryckligen begärt att få en kontaktperson men samtyckt till detta, bör nämnden ha möjlighet att utse en sådan mot vårdnadshavaren eller vårdnadshavarnas vilja. Vårdnadshavarnas inställning kan dock givetvis vara en omständighet som gör att socialnämnden anser det olämpligt att förordna någon kontaktperson och i stället söker på annat sätt förbättra barnets situation. Socialnämnden har möjlighet att på

**Socialnämndernas
befattning med
vårdnads- och um-
gängesfrågor**

olika sätt bistå barn och ungdomar som vänder sig till nämnden för att få hjälp i konfliktsituationer.

När det däremot gäller barn under 15 år anser jag inte att det i detta lagstiftningsärendet har kommit fram några nya omständigheter som föranleder en annan bedömning än den som riksdagen gjorde när socialtjänstlagen antogs. Någon kontaktperson bör alltså inte kunna förordnas i detta fall mot vårdnadshavarnas vilja. Jag vill dock understryka att det åligger socialnämnden att hålla sig underrättad om hur barnets förhållanden utvecklas och snabbt ingripa med andra lämpliga åtgärder, om det visar sig nödvändigt.

Det bör tilläggas att en kontaktperson för ett underårigt barn inte heller bör kunna utses, om barnet när det är över 15 år motsätter sig detta trots att vårdnadshavarna har begärt att en kontaktperson utses. Även beträffande yngre barn bör socialnämnden ta stor hänsyn till barnets inställning i denna fråga. Har barnet nått en sådan mognad att det är naturligt att det får vara med och bestämma i angelägenheter som rör dess personliga förhållanden, torde det i allmänhet inte vara lämpligt att utse en kontaktperson för barnet i strid mot barnets egen vilja (jfr 56 § andra stycket socialtjänstlagen).

2.7.3 Samarbetssamtal

Skilsmässor och andra separationer innebär naturligtvis i de flesta fall stora påfrestningar för både barnen och föräldrarna. Under senare år har många kommuner inlett en försöksverksamhet för att vid skilsmässokonflikter och i liknande situationer hjälpa föräldrarna att bearbeta sin konflikt och i samförstånd söka lösningar för framtiden. Oftast har en sådan konfliktbearbetning erbjudits föräldrarna när socialnämnderna har kommit i kontakt med dem under en vårdnadsutredning som har gjorts på begäran av domstol. Vanligt är att föräldrarna då har fått tillfälle att tillsammans med erfarna samtalsledare diskutera sin situation. Vid behov har de också kunnat få hjälp av barnpsykiatrisk expertis, jurister eller andra sakkunniga personer utanför socialnämnden för att söka lösningar på sina problem.

Utredningen om barnens rätt har närmare tagit del av den försöksverksamhet som pågår inom olika kommuner och de erfarenheter som har vunnits av denna verksamhet. Härvid har framkommit att kommunerna genomgående har mycket positiva erfarenheter av sina konfliktbearbetningsmetoder. I nära 2/3 av de fall där föräldrarna från början tvistat om vårdnaden om sina barn har kommunerna genom sina särskilda insatser kunnat bidra till att föräldrarna har nått samförståndslösningar.

Med hänsyn till det stora behov som finns av stöd och hjälp åt föräldrar och barn vid separationer och till de positiva erfarenheter som kommunerna har av den försöksverksamhet som har påbörjats föreslår utredningen att alla kommuner i princip skall vara skyldiga att erbjuda konfliktbearbetning i form av s. k. samarbetssamtal till de föräldrar som vid domstol har begärt upplösning av gemensam vårdnad och som tvistar om vårdnaden om eller

umgänget med barnen. En förutsättning bör dock enligt utredningen vara att föräldrarna är villiga att delta i dessa samtal.

Med samarbetssamtal avser utredningen samtal med föräldrarna som leds av två personer vilka är erfarna i relationsbehandling av vuxna och har särskilda kunskaper om barn och barns behov. Målet för samtalen skall vara att få föräldrarna att nå sådana samförståndslösningar i fråga om barnen som gagnar samtliga inblandade parter. Samtalsledarna, som enligt utredningen bör ha möjlighet att få fortlöpande handledning av erfarna psykiatriker, psykologer eller vidareutbildade socionomer, skall under samtalens gång också kunna anlita särskild expertis när sådan behövs. Beträffande samarbetssamtalens närmare uppläggning och utformning kan hänvisas till betänkandet s. 95 ff.

Möjligheten till samarbetssamtal bör enligt utredningen stå öppen även för föräldrar vars skilsmässokonflikt ännu inte har dragits inför domstol. Med hänsyn till att efterfrågan på samarbetssamtalen troligen skulle öka betydligt, om kommunerna skulle ha skyldighet att erbjuda även dessa grupper denna form av konfliktbearbetning, har utredningen dock stannat för att kommunerna endast bör rekommenderas att erbjuda samarbetssamtal till dessa grupper.

Utredningens förslag har fått ett mycket positivt mottagande under remissbehandlingen. Värdet av att familjer som står inför en separation erbjuds samarbetssamtal har allmänt vitsordats. Från kommunernas sida har dock framhållits att samarbetssamtal i de former som utredningen har föreslagit kan bli kostnadskrävande och kan framtvinga särskilda utbildningsinsatser för den personal som skall syssla med uppgiften. Även andra remissinstanser har uttryckt farhågor för att det kan bli svårt att få tag i kompetenta personer, om det blir en obligatorisk skyldighet för kommunerna att erbjuda samarbetssamtal. Bedrivs arbetet felaktigt eller med samtalsledare som inte är vuxna sin uppgift, riskerar man enligt dessa remissinstanser att denna särskilda stöd- eller hjälpinsats gör mer skada än nytta och på sikt förvärrar i stället för att lösa upp föräldrarnas konflikt.

De flesta remissinstanserna delar utredningens uppfattning att samarbetssamtal bör erbjudas endast föräldrar som är villiga att delta i verksamheten. Ett fåtal remissinstanser anser dock att det bör vara en skyldighet för föräldrarna att medverka vid samarbetssamtal.

Som tidigare framhållits har barn i allmänhet behov av nära och goda relationer till båda föräldrarna även om dessa har flyttat isär. Det är därför viktigt att föräldrar som överväger att separera går igenom vilka förutsättningar som finns för att tillgodose detta behov hos barnen och i vilka former det bör ske samt hur de även på annat sätt skall kunna lindra de negativa följderna för barnen av deras separation. Det ligger vidare i sakens natur att det är bäst för barnen om föräldrarna i samförstånd löser de motsättningar som kan finnas när det gäller vårdnad och umgänge, så att inte dessa frågor blir föremål för en utdragen och uppriivande process. Förutsättningarna för

**Socialnämndernas
befattning med
vårdnads- och um-
gäncesfrågor**

en sådan samförståndslösning torde också i allmänhet vara störst, om föräldrarna bearbetar sina konflikter redan innan de vänder sig till domstol.

De samarbetssamtal som bedrivs försöksvis inom vissa kommuner är enligt min mening ett betydelsefullt medel för att i ett så tidigt skede som möjligt lösa de konflikter som kan finnas mellan föräldrarna vid en separation. Som nyss har nämnts är erfarenheterna av denna verksamhet också positiva.

Utredningens förslag om att alla kommuner av detta skäl bör åläggas en skyldighet att börja en verksamhet med samarbetssamtal innebär en statlig styrning av kommunernas resursanvändning. Som har framhållits i regeringens reviderade budgetförslag i kompletteringspropositionen 1980/81:150 bör emellertid sådana styrningar begränsas. I stället bör kommunerna få ökad frihet att disponera sina resurser på ett effektivt sätt (prop. 1980/81:150 bil. 2 s. 20). Att ålägga kommunerna en skyldighet att erbjuda samarbetssamtal skulle innebära ett avsteg från de principer som har angetts i denna proposition. Kommunerna bör därför själva avgöra i vilken takt samarbetsamtal skall införas. Detta har också den fördelen att denna stöd- och hjälpverksamhet fortlöpande kan vidgas allt efter som tillgången på utbildad personal och handledare ökar.

Ett annat skäl mot att nu reglera samarbetssamtalen närmare är att huvudmannaskapet för och samordningen av de uppgifter som fullgörs inom familjerådgivningen och den psykiska barn- och ungdomsvården f. n. ses över. Inom båda dessa verksamheter fullgörs uppgifter som till sin karaktär ligger mycket nära socialtjänsten.

Kommunerna bör alltså inte åläggas en laglig skyldighet att erbjuda föräldrar samarbetssamtal. På sikt torde det emellertid bli mindre kostsamt för kommunerna att lägga ned resurser på att genom samarbetssamtal lösa konflikter mellan föräldrarna redan innan ett akut krisläge har uppkommit än att behöva göra tidsödande och för både familjen och vederbörande socialtjänstemän påfrestande vårdnadsutredningar sedan familjen väl har splittrats. Sådana samtal kan också minska behovet av de särskilda insatser i övrigt som många gånger måste göras inom socialtjänsten för att hjälpa föräldrar och barn som har fått sociala problem till följd av en upplösning av familjen.

Värdet av samarbetssamtal och andra former av konfliktbearbetning kan, som förut nämnts, antas vara störst om föräldrarna använder sig av denna hjälp redan innan de vänder sig till domstol. En erinran om det stöd och den hjälp som socialnämnderna kan ge föräldrar och barn i vårdnads- och umgängeskonflikter och om den hjälp som genom nämndernas förmedling kan erhållas från andra hjälporgan bör tas in i föräldrabalken. I de fall samarbetssamtal eller annan konfliktbearbetning har inletts genom socialnämndens eller annat organs försorg under en rättegång bör rimlig tid ges för att slutföra ansträngningarna att nå en samförståndslösning. Domstolen bör därför, om någon av föräldrarna begär det och det kan antas vara till nytta att

**Socialnämndernas
befattning med
vårdnads- och um-
gängesfrågor**

samtalen fortsätter, kunna förklara målet vilande. En bestämmelse med detta innehåll bör också föras in i föräldrabalken.

Samarbetssamtalen kan utformas efter flera olika modeller. Enligt min mening torde det vara lämpligt att i stort sett följa den modell som utredningen har förordat i sitt betänkande. Det innebär bl. a. att samarbetsamtal bör erbjudas endast föräldrar som båda är villiga att delta i denna verksamhet. Vidare bör barnets roll i samarbetssamtalen uppmärksammas. Som utredningen har sagt är det rimligt att i första hand se samarbetssamtalen som ett instrument för föräldrarna att gemensamt och i samråd själva besluta om vårdnad och umgänge med barnet. Det behov som barnet kan ha av att tala med någon utomstående om sin situation bör i första hand tillgodoses på annat sätt än genom samarbetssamtal, t. ex. genom anlitande av barnpsykologisk expertis. Det är emellertid också givet att barnet självt måste komma med i samtalen om hur vårdnaden om och umgänget med barnet skall anordnas i framtiden. Det bör vara samtalsledarens uppgift att bevaka att barnet får vara med och påverka sin situation, i den mån barnet har nått tillräcklig ålder och mognad för att delta i beslutet. Som utredningen har uttalat bör samtalsledaren träffa barnet både enskilt och i sällskap med föräldrarna och diskutera den rådande situationen (se betänkandet s. 103).

Jag vill i övrigt påpeka att socialstyrelsen kan utarbeta de allmänna råd om samarbetssamtal m. m. som behövs.

En viktig förutsättning för att samarbetssamtal skall kunna genomföras på ett ändamålsenligt sätt är att föräldrarna vet att de kan anförtro sig åt samtalsledaren utan risk för att de uppgifter som de lämnar förs vidare och eventuellt används emot dem exempelvis vid senare avgöranden om vårdnaden eller umgänget. Utredningen har framhållit att de uppgifter som kommer fram vid samarbetssamtal bör ha samma sekretesskydd som uppgifter som har lämnats inom kommunal familjerådgivning. Denna uppfattning har praktiskt taget genomgående godtagits under remissbehandlingen.

Enligt 7 kap. 4 § andra stycket sekretesslagen (1980:100) gäller ett särskilt starkt sekretesskydd för uppgifter som har lämnats i förtroende vid familjerådgivning eller som har inhämtats i samband med sådan rådgivning. Vid samarbetssamtal e. d. som bedrivs i sådana mera organiserade former som det nu är fråga om får uppgifter som kommer fram i samband med dessa samtal anses åtnjuta det sekretesskydd som gäller enligt den nämnda bestämmelsen. Någon särskild bestämmelse om sekretess för dessa uppgifter behövs därför inte.

Att familjerådgivare och deras biträden i regel inte får höras som vittnen om vad de har erfarit i samband med rådgivningen följer av 36 kap. 5 § andra stycket rättegångsbalken.

Utredningen har pekat på att det kan finnas ekonomiska svårigheter för föräldrarna att träffas för de regelbundna samarbetssamtal som krävs.

Särskilt gäller detta om föräldrarna är bosatta i olika kommuner långt från varandra. Huruvida ekonomiskt stöd bör ges från samhällets sida för att underlätta samarbetssamtal eller liknande verksamhet när föräldrarna lever isär är en fråga som faller inom ramen för det uppdrag som ligger på ensamförälderkommittén (S 1977:16). Jag finner därför inte anledning att ta upp frågan till närmare behandling i detta sammanhang.

**Socialnämndernas
befattning med
vårdnads- och um-
gängesfrågor**

2.7.4 Vårdnadsutredningar m. m.

Utredningsmetoder

I tvister vid domstol som rör vårdnaden om eller umgänge med barn begär domstolen vanligtvis att socialnämnden skall yttra sig i målet. Enligt 50 § socialtjänstlagen skall nämnden då utan dröjsmål inleda en utredning om vårdnaden eller umgänget. En sådan utredning kan också bli aktuell om socialnämnden överväger att själv föra frågan till domstol. Några närmare föreskrifter finns inte om hur utredningsarbetet skall bedrivas. Av de allmänna principer som gäller för all offentlig förvaltning följer dock att arbetet skall bedrivas skyndsamt och på ett sådant sätt att den enskilde inte onödigtvis tillfogas obehag (jfr prop 1979/80:1 s. 401). Vidare gäller enligt 54 § socialtjänstlagen att parterna har rätt till insyn i ärendet och rätt att inte bara skriftligen utan också muntligen meddela sig till nämnden innan den beslutar sitt yttrande till domstolen.

Utredningar i tvister om vårdnad eller umgänge utförs i allmänhet av en tjänsteman vid socialnämnden som samtalat med föräldrarna, vanligtvis var och en för sig, om hur de ser på tvisten och framtiden. Många gånger träffar utredaren också barnet. Utredaren brukar vidare ta kontakt med personer som föräldrarna har hänvisat till. Sedan utredaren har sammanställt vad som har kommit fram under utredningen, inklusive de uppgifter som finns i olika myndighetsregister, avges ett förslag till hur tvisten mellan föräldrarna enligt utredarens mening bör lösas. Föräldrarna skall ta del av utredningen innan den överlämnas till socialnämnden, som sänder över utredningen till domstolen tillsammans med ett eget yttrande.

De utredningsmetoder som hittills har brukat användas har under senare år utsatts för kritik i olika avseenden. Beträffande det närmare innehållet i kritiken kan hänvisas till utredningens betänkande (s. 93–94) och socialstyrelsens skrift "Mamma, pappa eller båda?".

Kritiken mot de nuvarande utredningsmetoderna har lett till att många kommuner har sökt finna nya metoder. Utredningen om barnens rätt har tagit del av de erfarenheter som vunnits ut i landet och med utgångspunkt i dessa redogjort för några omständigheter som enligt utredningen bör prägla socialnämndernas arbete. Denna redogörelse mynnar ut i följande rekommendationer (se närmare betänkandet s. 101–102):

**Socialnämndernas
befattning med
vårdnads- och um-
gängesfrågor**

1. Föräldrarna bör kontaktas snarast möjligt.
2. Stora krav bör ställas på utredarens kompetens och kunskap i fråga om såväl vuxna som barn och relationer mellan människor.
3. Om möjligt bör mer än en person arbeta med utredningen.
4. Föräldrarna bör om möjligt delta gemensamt i samtalen med utredaren och söka förmås att tillsammans hjälpa till att lösa tvisten.
5. Utredaren bör ta kontakt med barnet och själv eller genom någon annan lämplig person söka utröna barnets egen inställning.
6. Utredaren bör sträva efter att i möjligaste mån begränsa utredningen. Restriktivitet bör gälla när det är fråga om att ta in referenser.
7. Utredningsarbetet bör bedrivas skyndsamt.

Utredningen har inte lagt fram något förslag till en rättslig reglering av hur socialnämnderna bör bedriva sina utredningar i tvister om vårdnad eller umgänge.

Utredningens olika synpunkter har överlag kommenterats positivt under remissbehandlingen. Också jag anser att de bildar en god utgångspunkt för hur nämnderna bör bedriva sitt utredningsarbete. Lika litet som utredningen anser jag det nödvändigt att ta in särskilda bestämmelser om detta i lagen (jfr prop. 1979/80:1 s. 562.) Det ankommer på socialstyrelsen att meddela de allmänna råd som kan behövas. Enligt vad jag har inhämtat avser styrelsen, som redan har redovisat olika utredningsmetodiker (se "Mamma, pappa eller båda?"), att återkomma med rekommendationer om utredningsarbetet och närliggande frågor.

Jag vill emellertid erinra om vad jag i det föregående har sagt om värdet av att föräldrarna i samförstånd söker komma överens i vårdnads- och umgängesfrågor och att de redan innan de vänder sig till domstol anlitar de olika rådgivningsorgan som kan hjälpa dem i deras konflikt. Också när föräldrarna redan har inlett en rättegång i en vårdnads- eller umgängestvist bör ansträngningar göras att söka få föräldrarna att nå en samförstånds-lösning. Om domstolen har begärt yttrande från socialnämnden och en vårdnadsutredning har inletts, bör utredaren därför vara särskilt uppmärksam på om det finns förutsättningar för föräldrarna att tillsammans komma fram till en lösning av tvisten. Om så är fallet bör föräldrarna hänvisas till att försöka lösa sin konflikt genom samarbetssamtal eller liknande. Sådana samtal bör således inte komma i fråga inom ramen för en vårdnadsutredning. Detta innebär att utredningen kan behöva ligga nere under den tid samarbetssamtalen pågår. Som jag har sagt i det föregående avsnittet kan domstolen i detta fall förklara målet vilande i avvaktan på att samarbets-samtalen slutförs.

Yttranden i mål om vårdnad eller umgänge

Socialnämndernas kompetens att avgöra ärenden framgår i första hand av socialtjänstlagen. Enligt 38 § i den lagen, jämfört med 3 kap. 12 §

kommunallagen (1977:179), kan en socialnämnds beslutanderätt i olika frågor delegeras till en särskild avdelning, bestående av ledamöter eller suppleanter i nämnden, eller till enskilda ledamöter, suppleanter eller tjänstemän hos kommunen eller landstingskommunen. Undantag gäller dock i fråga om framställningar eller yttranden till fullmäktige, liksom yttranden med anledning av överklaganden av nämndens beslut. Beträffande den verkliga beslutanderätten, dvs. rätten att fatta beslut som får överklagas självständigt, krävs vidare att kommunfullmäktige har medgett att nämndens beslutanderätt delegeras (se vidare KU 1976/77:25 s. 77).

När en socialnämnd skall avge ett yttrande till domstol i ett mål om vårdnad eller umgänge tas ärendet normalt upp vid ett sammanträde med hela nämnden. Före sammanträdet skall parterna ha fått ta del av handlingarna i ärendet (54 § socialtjänstlagen). Parterna har också rätt att delta i mötet antingen med eller utan ombud (55 § socialtjänstlagen). Som underlag för nämndens beslut om yttrande finns den utredning som har gjorts och utredarens förslag till yttrande samt det material i övrigt som kommer fram vid sammanträdet.

Utredningen om barnens rätt har ifrågasatt om det är lämpligt att ärenden om yttrande till domstol beslutas av socialnämnden i dess helhet. Som skäl mot denna ordning anför utredningen att den prövning som sker i hela nämnden innan målet avgörs av domstolen kan förstärka konflikten mellan föräldrarna och också förlänga den tid under vilken föräldrar och barn får leva i ovisshet om framtiden. Utredningen anser därför att den rätt som kommunerna har att delegera beslutanderätten i fråga om yttranden i mål om vårdnad eller umgänge bör få ökad användning. Enligt utredningen bör delegation i första hand komma i fråga till en liten grupp av förtroendevalda eller tjänstemän.

Så gott som samtliga remissinstanser som har yttrat sig i denna del har ställt sig avvisande till att delegation skulle kunna ske till en tjänsteman eller en grupp av tjänstemän. Enligt remissinstanserna bör uppgiften att yttra sig i mål om vårdnad eller umgänge vara anförtrodd de förtroendevalda.

När förslaget till 1977 års kommunallag förelades riksdagen redovisade föredragande statsrådet bl. a. följande principella synpunkter på delegationsinstitutets användning (se prop. 1975/76:187 s. 260):

När det gäller att bedöma i vilken utsträckning nämndernas beslutanderätt bör få delegeras får man göra en avvägning mellan demokratiaspekter och kravet på effektivitet i förvaltningen. Detta innebär bl. a. att de förtroendevalda bör kunna följa den fortlöpande verksamheten även om man inte fattar beslut i varje enskilt ärende. Delegation i mindre viktiga ärenden kan ge de förtroendevalda möjlighet att ägna mer tid åt planering, riktlinjer och andra principella frågor. Delegation bör förekomma främst i rutinärenden t. ex. ärenden där det är fråga om en direkt tillämpning av riktlinjer som nämnden fastställt. Några närmare anvisningar för tillämpningen av delegationsinstitutet bör inte ges i lag.

**Socialnämndernas
befattning med
vårdnads- och um-
gängesfrågor**

**Underlaget för
domstolarnas
avgöranden**

Utredningen har ifrågasatt om det är förenligt med dessa uttalanden att en socialnämnd delegerar uppgiften att avge yttranden i mål om vårdnad eller umgänge. Det är givetvis en fråga som i första hand kommunerna själva har att ta ställning till. Enligt min mening torde det dock inte möta några hinder mot en sådan delegation, bl. a. med hänsyn till att ett sådant yttrande – även om det kan få stor betydelse – inte innebär något avgörande i själva saken.

Jag kan också se vissa fördelar i att ansvaret för yttranden i mål om vårdnad eller umgänge anförtros åt en grupp förtroendevalda. Däremot bör delegation till en grupp tjänstemän eller en enskild tjänsteman hos nämnden komma i fråga endast i undantagsfall. Det händer inte så sällan att en förälder under en vårdnadsutredning c. d. ifrågasätter utredarens objektivitet eller kunnighet. Med den stora betydelse som utredningen vanligtvis har som underlag för domstolens prövning är det givetvis angeläget att de anmärkningar som föräldrarna kan rikta mot utredningen diskuteras och prövas av nämndledamöter eller supplanter innan utredningen lämnas över till domstolen.

Sammanfattningsvis anser jag att det finns skäl som talar för att socialnämnderna i större utsträckning än f. n. delegerar uppgiften att avge yttranden till domstolarna i mål om vårdnad eller umgänge. Liksom hittills bör det emellertid, som jag tidigare har sagt, ankomma på kommunerna att själva bestämma hur delegationsreglerna i kommunallagen skall tillämpas.

2.8 Underlaget för domstolarnas avgöranden i mål om vårdnad eller umgänge**2.8.1 Hörande av socialnämnden inför det slutliga avgörandet**

F. n. finns det inte någon uttrycklig föreskrift om att domstolarna skall inhämta yttrande från socialnämnden innan mål om vårdnad eller umgänge avgörs. I praktiken torde domstolarna så gott som undantagslöst höra socialnämnden, om föräldrarna inte är ense i vårdnadsfrågan. I de fall då föräldrarna är överens, är praxis i domstolarna mer varierande. Många domstolar godtar i dessa fall utan vidare föräldrarnas överenskommelse. Andra domstolar följer emellertid en rekommendation av justitieombudsmannen, som går ut på att socialnämnden skall beredas tillfälle att inom viss kortare tid ange om nämnden vill yttra sig i målet (JO 1962 s. 28; jfr JO 1981/82 s. 38 ff.).

Utredningen föreslår att domstolarnas nuvarande praxis i de tvistiga fallen lagfästs och att socialnämnden alltså då alltid skall höras. Beträffande de fall då föräldrarna är överens är det enligt utredningen inte tillfredsställande att domstolarna så ofta godtar deras överenskommelse utan att någon utredning har gjorts om huruvida denna lösning är förenlig med barnets bästa.

**Underlaget för
domstolarnas
avgöranden**

Utredningen föreslår därför att domstolarna skall bereda socialnämnden tillfälle att yttra sig även när föräldrarna är överens om vem av dem som skall ha vårdnaden om barnet eller hur umgänget skall anordnas. Ett alternativ som har diskuterats inom utredningen är att socialnämnden också i dessa fall skall göra en vårdnadsutredning.

Utredningens förslag om att socialnämnden alltid bör höras i frågor om vårdnad eller umgänge när föräldrarna är oense har i allmänhet tillstyrkts under remissbehandlingen. De flesta remissinstanserna har också instämt i utredningens uppfattning att socialnämnden skall beredas tillfälle att yttra sig i dessa frågor även när föräldrarna är överens. Några remissinstanser är dock tveksamma till detta och ifrågasätter om vinsterna med en sådan ordning är tillräckligt stora för att den skall genomföras i ett resursknäppt läge. Praktiskt taget alla remissinstanser anser att det i varje fall inte är realistiskt att tänka sig att socialnämnden skulle göra en fullständig utredning i samtliga fall, alltså även då föräldrarna är överens.

För egen del vill jag erinra om att socialnämnden redan i dag så gott som undantagslöst torde höras i mål där föräldrarna är oense om hur vårdnaden eller umgänget skall anordnas. Jag delar utredningens uppfattning att det genom en uttrycklig lagbestämmelse bör slås fast att domstolen i sådana mål har en i princip ovillkorlig skyldighet att höra socialnämnden.

Även i sådana fall där föräldrarna är ense bör domstolen, som har angetts i ett tidigare avsnitt, besluta efter vad som är förenligt med barnets bästa. Prövningen kommer i dessa fall i första hand att ske på grundval av vad som framgår av handlingarna i målet. Enligt min mening skulle det föra för långt om domstolen i alla dessa situationer skulle behöva anmoda socialnämnden att yttra sig. Däremot kan det även i dessa fall vara lämpligt att handlingarna i målet sänds över till nämnden för en kontroll av att inte uppenbart olämpliga lösningar kommer till stånd eller att domstolen i varje fall telefonledes tar kontakt med nämnden för att få detta bekräftat. Om nämnden inte har några uppgifter om familjen och överenskommelsen förefaller godtagbar även från barnets synpunkt, saknar nämnden anledning att gå djupare in på saken och kan då helt underlätta att höra av sig till domstolen.

Jag förordar därför att domstolen, i fall då socialnämnden inte finnes böra höras i målet, skall bereda nämnden tillfälle att yttra sig i fråga om vårdnaden eller umgänget.

2.8.2 Hörande av socialnämnden inför interimistiska avgöranden

Ett interimistiskt beslut av domstol om vårdnad eller umgänge meddelas oftast i anslutning till den muntliga förberedelsen i målet. Beslutet grundas då vanligen på parternas egna uppgifter vid förhandlingen.

Som nämnts i avsnitt 2.4.5 anser utredningen att de interimistiska besluten ofta bygger på ett alltför magert underlag. Utredningen föreslår därför att domstolarna skall ges möjlighet att skyndsamt inhämta upplysningar från

socialnämnden innan ett sådant beslut meddelas. Utredningen har även diskuterat möjligheten att tillåta att muntlig bevisning tas upp vid förberedelsen men har avvisat denna tanke av flera skäl.

De remissinstanser som har yttrat sig i denna del har så gott som genomgående ställt sig positiva till förslaget att domstolen inför det interimistiska beslutet skall kunna inhämta yttrande från socialnämnden. Flera socialnämnder framhåller dock att den tid inom vilket yttrandet skall avges inte får vara alltför knappt tilltaget. Från något håll pekas också på risken för att socialnämndens förhandsbesked försvårar samarbetssamtal som kan ha inletts. Sveriges advokatsamfund anser att man i stället för en snabbutredning borde tillåta en ordentlig utredning genom sakkunniga och vittnen innan det interimistiska beslutet fattas.

Genom ett interimistiskt beslut om vårdnaden avgörs hos vem av föräldrarna barnet skall bo under den ibland ganska långa tid som hinner förflyta innan frågan slutligt avgörs av domstolen. Erfarenhetsmässigt överensstämmer det interimistiska beslutet oftast med det slutliga avgörandet. Detta förhållande skulle i och för sig kunna bero på att domstolen redan från början kan bilda sig en säker uppfattning om hur tvisten slutligt bör lösas. Det är dock även naturligt att det interimistiska beslutet i sig har en viss styrande inverkan på den slutliga utgången, vilket hänger samman med synsättet att barn inte i onödan bör flyttas från sin invanda miljö.

Det är därför önskvärt att domstolens bedömning grundas på ett så fylligt underlag som möjligt. Samtidigt måste man emellertid se till att tyngdpunkten beträffande utredningen inte förskjuts till målets förberedelse. Sålunda bör det inte komma i fråga att med avsteg från allmänna rättegångsregler tillåta bevisupptagning i form av vittnesförhör och liknande under förberedelsen. Utredningens förslag om att domstolen på detta stadium i stället skall kunna inhämta ett snabbyttrande från socialnämnden är en annan sak. Mot en sådan ordning skulle däremot kunna anföras att den medför en viss tidsutdräkt innan det interimistiska beslutet kan meddelas. Någon större fördröjning skulle det emellertid knappast behöva bli fråga om, i allmänhet inte mer än en eller ett par veckor. Jag delar utredningens uppfattning att en sådan fördröjning i de allra flesta fall inte kan ha någon avgörande betydelse. Domstolen bör därför ha möjlighet att inhämta yttrande från socialnämnden innan det interimistiska beslutet fattas.

Den utredningsverksamhet som socialnämnden på detta stadium skulle bedriva är inte avsedd att bli omfattande. Tanken är exempelvis inte att det skall höras lika många personer som vid en sedvanlig vårdnadsutredning. Socialnämndens yttrande bör i stället kunna grundas på kontroll av olika myndighetsregister samt samtal med parterna och om möjligt även med barnet. Att socialnämnden på detta sätt yttrar sig till domstolen innebär inte att nämnden också måste uttrycka en preliminär uppfattning i tvistefrågan. Tvärtom är det i allmänhet en fördel om nämnden på detta stadium begränsar sig till att genom upplysningar om sakförhållanden bredda underlaget för

**Underlaget för
domstolarnas
avgöranden**

domstolens bedömande. Saken ställer sig givetvis annorlunda, om nämnden finner att en viss lösning av vårdnadsfrågan i förhållande till andra alternativ framstår som klart mindre lämplig eller rentav direkt olämplig från barnets synpunkt. Nämnden bör i sådana situationer vara oförhindrad att ge uttryck för sin uppfattning till domstolen.

Lagtexten bör utformas så att det läggs i domstolens hand att i det enskilda fallet bestämma om upplysningar snabbt skall inhämtas från socialnämnden. Det ligger i sakens natur att denna möjlighet bör begagnas främst i fall där parterna inte är ense om vem som skall ha vårdnaden under tiden till dess att frågan blir slutligt avgjord.

Underlaget för domstolarnas avgöranden

2.8.3 Hörande av barnet självt

F. n. finns ingen bestämmelse som direkt reglerar i vad mån barnet kan höras inför domstolen i en tvist mellan föräldrarna om vårdnaden eller umgänget. Att barnet hörs i sådana mål torde vara mycket sällsynt. Det finns emellertid inte något formellt hinder mot detta (jfr JO 1981/82 s. 25 ff, särskilt s. 33).

Utredningen har övervägt möjligheten att införa en lagregel om att barnet skall kallas personligen att höras vid domstolsförhandling i mål om vårdnad eller umgänge. Utredningen har emellertid ansett att det skulle vara olämpligt, även för äldre barn, att behöva höras i dessa mål och har därför inte föreslagit någon bestämmelse av detta innehåll.

Utredningens ståndpunkt har kommenterats endast av ett fåtal remissinstanser. Förvaltningsutskottet vid Stockholms läns landsting framhåller att det generellt synes olämpligt att barn tvingas delta i rättegång (se bil. 3 avsnitt 5.2.25). Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet anser å andra sidan att man inte helt bör avvisa tanken att höra barnet inför domstolen. Enligt fakultetsnämnden kan det i varje fall i fråga om äldre barn tänkas vara lämpligt att höra barnet upplysningsvis (se bil. 3 avsnitt 5.2.13).

Givetvis bör åtminstone något äldre barn få tillfälle att i en eller annan form uttrycka sin egen åsikt om hur vårdnaden eller umgänget bör anordnas. Om föräldrarna tvistar om detta kommer barnet normalt att höras under socialnämndens utredning. Det är givet att ett sådant förfarande i allmänhet är det lämpligaste och skonsammaste för barnet. Även för ett äldre barn kan det utgöra en allvarlig påfrestning att höras inför domstolen.

Enligt min mening kan det emellertid undantagsvis finnas situationer där det ter sig rimligt och lämpligt att barnet hörs inför domstolen. Jag tänker då främst på fall där barnet självt begär att få framträda inför domstolen och lägga fram sina synpunkter. Det skulle då knappast vara rimligt att inte låta barnet komma till tals. Även om barnet inte självt direkt begär att få höras kan det i särskilda fall tänkas ändamålsenligt att ett sådant förhör äger rum. Barnet kan t. ex. under vårdnadsutredningen ha gett uttryck för en bestämd

uppfattning i vårdnadsfrågan utan att för den skull ha framställt någon begäran att få höras inför domstolen.

Jag anser därför att det genom en uttrycklig lagregel bör slås fast att barnet självt kan höras inför domstolen. En förutsättning måste dock vara att det är uppenbart att barnet inte genom att försättas i en svår eller ohållbar situation kan ta skada av det. För bedömningen av denna fråga är naturligtvis barnets inställning av stor betydelse. Det kan inte komma i fråga att barnet skulle medverka i rättegången mot sin vilja. Ett krav är alltså under alla förhållanden att barnet går med på att höras inför domstolen. Andra omständigheter som måste beaktas är barnets ålder och mognad. Någon bestämd nedre åldersgräns bör inte anges i lagtexten. Det får i stället ankomma på domstolen att i det enskilda fallet ta ställning till om det framstår som uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras. Barn som är yngre än omkring 12 år torde endast sällan ha nått en sådan mognad att de bör medverka i en rättegång. Domstolen bör på förhand kunna bilda sig en uppfattning på grundval av vad bl. a. föräldrarna och vårdnadsutredaren yttrar i frågan.

Sammanfattningsvis anser jag att barnet bör kunna höras inför domstolen, om barnet självt begär det eller särskilda skäl annars talar för detta och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av det. Jag vill understryka att det inte är meningen att barn mera regelmässigt skall medverka i rättegången. Det normala bör liksom hittills vara att barnet hörs endast av vårdnadsutredaren. När barnet undantagsvis hörs inför domstolen är det vidare av största betydelse hur själva förhöret genomförs. Till den frågan återkommer jag i specialmotiveringen.

2.9 Information om de nya reglerna

Som jag tidigare har sagt är det angeläget att information lämnas om de nya regler om föräldrar och barn som jag har förordat i det föregående. Särskilt viktigt är att familjer informeras om vad gemensam vårdnad innebär och om vilka rådgivningsorgan som finns att tillgå när problem uppkommer t. ex. vid en separation. En central roll när det gäller spridningen av denna information spelar socialnämnder, familjerådgivningsbyråer, medlare och familjerättsadvokater.

Till en del bör informationsbehovet kunna täckas genom skriftligt material. Inom socialstyrelsen förbereds f. n. en kortfattad information om de nuvarande reglerna om gemensam vårdnad, vilken beräknas vara klar till hösten 1982. Som jag har nämnt i det föregående kan socialstyrelsen vidare sammanställa allmänna råd om samarbetssamtal och vårdnadsutredningar m. m.

Också pastorsämbetena och domstolarna bör kunna bidra till att sprida information om de nya reglerna. Ett särskilt ansvar för dessa informationsåtgärder vilar på riksskatteverket resp. domstolsverket.

Information om de nya reglerna

2.10 Kostnader och resursbehov

Ikraftträdande

De nya reglerna medför inte i sig några ökade kostnader för berörda myndigheter. Att ogifta samboende föräldrar i fortsättningen skall kunna få gemensam vårdnad om sina barn genom anmälan till pastorsämbetet innebär tvärtom att domstolarna inte längre behöver behandla ansökningar om gemensam vårdnad i dessa fall. För pastorsämbetena torde handläggningen av dessa skäligen enkla ärenden kunna klaras med de personalresurser som finns. Vidare medför de nya reglerna att domstolarna inte i varje skilsmässomål måste pröva hur vårdnaden skall anordnas i fortsättningen, vilket också kan leda till en viss kostnadsbesparing.

Däremot kan socialstyrelsens informationsåtgärder medföra en ekonomisk belastning för styrelsen. Själva utarbetandet av informationsmaterialet är dock en engångsåtgärd som kan rymmas inom ramen för tillgängliga anslag. Även kostnaderna för att trycka och distribuera detta material bör kunna inrymmas i befintliga anslag.

Också riksskatteverkets och domstolsverkets kostnader för information om de nya reglerna kan täckas av tillgängliga medel.

För kommunernas del kan de nya reglerna leda till att resurserna inom socialnämnderna behöver omfördelas. Sålunda är det en ny uppgift för nämnderna att avge snabbyttranden till domstol i mål om vårdnad eller umgänge (se avsnitt 2.8.2). De särskilda arbetsinsatser som krävs för att fullgöra denna uppgift innebär dock att nämnderna i motsvarande mån behöver lägga ned mindre arbete på utredningen inför det slutliga avgörandet av vårdnaden eller umgänget. Att domstolarna i fortsättningen bör bereda nämnderna tillfälle att yttra sig även när föräldrarna är överens om hur vårdnaden eller umgänget skall anordnas bör inte heller leda till någon nämnvärd ökad arbetsbelastning för nämnderna. Också i övrigt torde de nya reglerna i fråga om kommunerna vara av det slaget att de kan genomföras utan att några personalförstärkningar krävs.

I dessa frågor har jag samrätt med chefen för socialdepartementet och chefen för kommundepartementet.

2.11 Ikraftträdande

Det är angeläget att de nya lagreglerna träder i kraft så snart som möjligt. Det bör dock beaktas att reglerna kräver en del förberedelsarbete, framför allt i fråga om informationen om dem. Tid behövs också för att socialstyrelsen skall hinna färdigställa de allmänna råd som behövs. Med hänsyn till dessa omständigheter bör reglerna träda i kraft först den 1 januari 1983.

3 Upprättade lagförslag

Förslaget till lag om ändring i för- äldrabalken

I enlighet med det anförda har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i föräldrabalken,
2. lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620),
3. lag om ändring i brottsbalken,
4. lag om ändring i lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag,
5. lag om ändring i lagen (1964:143) om bidragsförskott.

Lagförslagen under 2, 4 och 5 har upprättats i samråd med chefen för socialdepartementet.

Förslagen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 5*.¹

4 Specialmotivering

4.1 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

6 kap. Om vårdnad och umgänge

Inledande bestämmelser

1 §

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

(Jfr 6 kap. 1–4 och 7 §§ i utredningens förslag)

Paragrafen, som innehåller bestämmelser om barns grundläggande rättigheter, ersätter delvis de nuvarande bestämmelserna i 6 kap. 2 § och 3 § andra stycket.

Paragrafen inleder de nya reglerna om vårdnad och umgänge. Av 6 kap. 2 § andra stycket framgår att det i första hand är barnets föräldrar eller en av dem som skall se till att barnet får sina rättigheter tillgodosedda, om inte ansvaret för vårdnaden om barnet har anförtrots åt en eller två särskilt förordnade förmyndare.

I rätten till omvårdnad ingår inte endast rätten för barnet att få sina materiella behov tillfredsställda. Minst lika viktig är den del som kan hänföras till barnets psykiska behov. I barnets rätt till trygghet ligger bl. a. att få leva i ett stabilt förhållande och att ha någon att lita på. Till en god vård och fostran hör att barnet får känna att det behövs och att barnet får prova sin förmåga och utveckla sina inneboende resurser för att efter hand frigöra sig från sitt beroende av vårdnadshavarna. I en god fostran ligger också att barnet får lära sig att sätta gränser för sitt handlande och ta ansvar. Om barnets rätt att självt få medverka i frågor som rör barnets personliga angelägenheter finns särskilda bestämmelser i 6 kap. 11 §.

¹ I bilagan har lagförslagen under 2–5 uteslutits. De är likalydande med dem som är fogade till propositionen.

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

Barn skall vidare behandlas med aktning för sin person och egenart. Vårdnadshavarna skall alltså ta hänsyn och visa respekt för de individuella egenskaper och de särdrag som ett barn har. Barn har med stigande ålder rätt till ett allt starkare integritetsskydd. Barnets rätt till ett privatliv och skydd mot insyn kan dock av naturliga skäl inte vara absolut. Inskränkningar måste tålas och accepteras för att vårdnadshavarna skall kunna fullgöra sin tillsynsskyldighet (se 6 kap. 2 § andra stycket). Vårdnadshavarna kan t. ex. behöva genomsöka barnets privata tillhörigheter eller t. o. m. öppna brev som har adresserats till barnet, om det behövs för att skingra eller få bekräftat misstankar om att barnet deltar i något som kan vara skadligt för barnet eller på annat sätt är olämpligt.

Nära anknytning till bestämmelsen om barns integritet har det förbud mot kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling som f. n. finns i 6 kap. 3 § andra stycket. Denna bestämmelse har förts över till förevarande paragraf.

2 §

Barn står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, om inte rätten har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade förmyndare. Vårdnaden om ett barn består till dess barnet fyller arton år eller dessförinnan ingår äktenskap.

Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter samt skall bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning.

Om ansvaret i frågor som gäller barnets ekonomiska förhållanden finns bestämmelser i 9–16 kap.

(Jfr 6 kap. 4 och 5 §§, 6 § tredje stycket samt 8 och 9 §§ i utredningens förslag)

Paragrafen, som innehåller vissa allmänna bestämmelser om vilka som är barnets vårdnadshavare och om det ansvar som dessa har gentemot barnet, motsvarar delvis de nuvarande bestämmelserna i 6 kap. 1 och 2 §§ samt 3 § första stycket.

Första stycket. Med vårdnad förstås det juridiska ansvaret för barnets person. Normalt svarar det juridiska ansvaret också mot den faktiska vården om barnet. Om föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet men bor isär, kommer dock i allmänhet den dagliga omsorgen och vården om barnet att huvudsakligen ligga på den ena föräldern. Den faktiska vården om barnet kan också ha lämnats över till någon annan. Detta kan ha skett på frivillig väg, då ansvaret för den juridiska vårdnaden om barnet ligger kvar hos den eller de föräldrar som är vårdnadshavare. Barnet kan emellertid också genom socialnämndens försorg ha placerats i ett annat hem än det egna med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Även då står föräldrarna eller en av dem juridiskt kvar som vårdnadshavare. Deras

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

rättigheter och skyldigheter kan emellertid genom placeringen av barnet utom hemmet ha urholkats och kan ytterligare inskränkas i den mån det behövs för att genomföra vården om barnet (se 11 § fjärde stycket LVU). Under särskilda förhållanden kan domstolen besluta att den juridiska vårdnaden om barnet skall flyttas över till en eller två särskilt förordnade förmyndare. Om detta finns bestämmelser i 6 kap. 7 och 8 §§.

Att vårdnaden om ett barn berstår till dess barnet fyller 18 år eller dessförinnan ingår äktenskap överensstämmer med vad som gäller f. n. För ungdomar under 18 år gäller alltså olika regler om de gifter sig eller om de endast bor tillsammans med en partner utan giftermål. Har någon uppnått den ålder att en familjebildning är aktuell torde dock föräldrarnas vårdnadsansvar i allmänhet vara mycket uttunnat.

Andra stycket. Utöver bestämmelserna i detta stycke finns vissa föreskrifter om vad en vårdnadshavare skall iaktta i 6 kap. 11, 12 och 15 §§. Särskilda bestämmelser finns vidare i andra kapitel i föräldrabalken och i en del andra författningar.

Att barnets vårdnadshavare skall se till att barnet får sina grundläggande behov enligt 1 § tillgodosedda innebär inte att vårdnadshavaren personligen måste tillgodose dessa behov, även om det normalt bör vara så att vårdnadshavaren själv tar åtminstone någon faktisk del i barnets vård och fostran. Ett stort ansvar för att barnet får en god uppväxt vilar också på samhället. En viktig del utgör här den kommunala barntillsynen, förskolorna, skolorna och de fritidsaktiviteter som det allmänna erbjuder barn och ungdomar. Genom samhällets socialtjänst kan vidare de barn och föräldrar som behöver det få särskild hjälp. En betydelsefull roll spelar vidare det ekonomiska stöd i olika former som samhället ger till barn och barnfamiljer, vare sig det är fråga om ett direkt stöd – t. ex. barnbidrag – eller ett indirekt stöd i form av exempelvis fri eller subventionerad utbildning, vård eller behandling.

Av grundläggande betydelse för barnets försörjning är det underhållsansvar som barnets föräldrar har. Underhållsskyldigheten grundas på föräldraskapet, oavsett vem som är vårdnadshavare. Den som är vårdnadshavare för ett barn utan att vara dess förälder har ingen underhållsskyldighet för barnet. Av bestämmelsen i andra meningen framgår dock att vårdnadshavaren även i ett sådant fall skall bevaka att barnet får de bidrag till sin försörjning som barnet har rätt till, t. ex. underhållsbidrag, bidragsförskott eller barnbidrag.

Barnets vårdnadshavare skall vidare bevaka att barnet får tillfredsställande utbildning. Bestämmelsen har f. n. motsvarighet i 6 kap. 2 § andra meningen.

Till andra stycket har med en redaktionell ändring förts över de bestämmelser som f. n. finns i 6 kap. 3 § första stycket om vårdnadshavarens tillsynsskyldighet. Om innebörden av detta ansvar kan hänvisas till utredningens betänkande s. 64 samt NJA 1976 s. 458 och 1977 s. 186.

Tredje stycket. Här har tagits in en erinran om att de frågor som gäller ansvaret för barnets ekonomiska förhållanden regleras särskilt genom bestämmelserna om förmynderskap.

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

Vårdnadshavare

3 §

Barnet står från födelsen under vårdnad av *båda* föräldrarna, om dessa är gifta med varandra, och i annat fall av modern ensam. *Ingår* föräldrarna senare äktenskap med varandra, står barnet från den tidpunkten under vårdnad av dem *båda*, *om inte rätten dessförinnan har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade förmyndare.*

Om det dömts till äktenskapsskillnad mellan föräldrarna står barnet även därefter under båda föräldrarnas vårdnad, om inte den gemensamma vårdnaden upplöses enligt 5, 7 eller 8 §.

(Jfr 6 kap. 9 och 10 §§ i utredningens förslag)

Paragrafen innehåller bestämmelser om vem eller vilka som direkt på grund av lag är vårdnadshavare för ett barn. Reglerna motsvarar delvis de nuvarande bestämmelserna i 6 kap. 1 och 6 §§. Vissa undantag från bestämmelserna i förevarande paragraf regleras i 6 kap. 4–10 §§.

Första stycket. Huvudregeln i första meningen motsvarar vad som gäller f. n. enligt 6 kap. 6 § första meningen. Också bestämmelsen i andra meningen om att barnets föräldrar automatiskt blir vårdnadshavare för barnet, om de gifter sig först efter barnets födelse, motsvarar vad som gäller f. n. enligt 6 kap. 6 § andra meningen. Bestämmelsen innebär bl. a. att, om vårdnaden om ett barn i samband med en skilsmässa har anförtrotts åt en av föräldrarna och dessa därefter gifter sig på nytt med varandra, båda föräldrarna då åter blir vårdnadshavare för barnet utan att de behöver särskilt ansöka om detta hos domstol.

Har en eller två särskilt förordnade förmyndare anförtrotts vårdnaden om barnet medan föräldrarna inte var gifta med varandra, står förmyndaren eller förmyndarna kvar som vårdnadshavare även sedan föräldrarna har ingått nytt äktenskap.

Andra stycket. En nyhet är att föräldrarnas gemensamma vårdnad om ett barn i princip fortsätter även om föräldrarna skiljer sig. Den gemensamma vårdnaden skall dock upplösas i detta fall, om föräldrarna själva eller en av dem begär det eller om domstolen i äktenskapsskillnadsmålet självmant eller efter ansökan av socialnämnden beslutar om det.

För att domstolen i ett äktenskapsskillnadsmål skall kunna få underlag för sin bedömning av om den gemensamma vårdnaden bör fortsätta kan det vara lämpligt att domstolen underrättar socialnämnden om att en skilsmässa är aktuell och att ingen av föräldrarna har begärt att ensam få utöva vårdnaden. Om nämnden har sådana upplysningar om föräldrarna att fortsatt gemensam

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

vårdnad kan antas vara uppenbart olämplig för barnet, kan domstolen få veta detta genom nämnden (jfr specialmotiveringen till 6 kap. 4 § första stycket). Nämnden kan också föra talan vid domstolen enligt 6 kap. 7 § fjärde stycket om att en av föräldrarna eller båda skall frånges vårdnaden om barnet i fall då förutsättningarna för detta är uppfyllda enligt den paragrafen.

4 §

Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och vill föräldrarna gemensamt utöva vårdnaden, skall rätten på talan av dem båda förordna i enlighet med deras begäran, om inte gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

Har förordnande om vårdnaden inte meddelats tidigare, kan föräldrarna efter anmälan av dem båda till pastorsämbetet få gemensam vårdnad genom registrering, under förutsättning att föräldrarna och barnet är svenska medborgare och kyrkobokförda på samma fastighet.

(Jfr 6 kap. 10 § andra stycket och 13 § andra stycket och 18 § i utredningens förslag)

Paragrafen innehåller bestämmelser om möjligheten för ogifta eller frångilda föräldrar att få gemensam vårdnad om sina barn. Första stycket har motsvarighet i den nuvarande bestämmelsen i 6 kap. 8 § andra meningen, medan andra stycket är en nyhet.

Första stycket. Bestämmelsen tar i första hand sikte på ogifta föräldrar som inte bor tillsammans. Också föräldrar som i samband med en äktenskapskillnad har fått den gemensamma vårdnaden upplöst eller som i övrigt har fått vårdnadsfrågan prövad tidigare av domstol måste emellertid, liksom föräldrar som är utländska medborgare, vända sig till domstol för att få gemensam vårdnad. I dessa fall kan alltså gemensam vårdnad inte åstadkommas genom en enkel anmälan till pastorsämbetet enligt andra stycket.

Av 6 kap. 18 § andra stycket framgår att domstolen innan vårdnadsfrågan avgörs skall höra socialnämnden eller, om det är tillräckligt, bereda nämnden tillfälle att yttra sig över föräldrarnas ansökan. Om nämnden inte har några uppgifter om föräldrarna eller barnet som bör föranleda en närmare granskning av överenskommelsen, torde den i allmänhet kunna godtas. Det ankommer på nämnden själv att ta ställning till om någon särskild kontakt behöver tas med föräldrarna eller barnet. Ibland kan det vara lämpligt att nämnden kontakter föräldrarna för att förvissa sig om att de är införstådda med vad en gemensam vårdnad innebär och kräver. Ett fall då det kan finnas skäl att nämnden tar kontakt med föräldrarna är om det av handlingarna framgår att dessa bor långt från varandra och barnet ännu inte har hunnit komma upp i tonåren. Det finns i dessa fall en särskild risk för att barnet vid gemensam vårdnad kan utsättas för tröttande resor eller återkommande miljöbyten i en omfattning som kan skada barnet.

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

Domstolen kan vägra gemensam vårdnad, om det kan antas att någon av föräldrarna eller båda har så allvarliga brister i förmågan att sörja för barnets person att han eller hon inte bör anförtros vårdnaden enligt 6 kap. 7 §.

Andra stycket. En förutsättning för gemensam vårdnad efter anmälan till pastorsämbetet är att förordnande om vårdnaden inte tidigare har meddelats i Sverige eller i ett annat land vars vårdnadsavgöranden erkänns här (jfr 8 och 22 §§ förordningen 1931:420 om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmyndarskap och lagen 1936:79 om erkännande och verkställighet av dom som meddelats i Schweiz). Ytterligare en förutsättning för gemensam vårdnad efter anmälan till pastorsämbetet är att både föräldrarna och barnet är svenska medborgare. Det utgör dock inget hinder om någon av dem dessutom har medborgarskap i något annat land.

För att gemensam vårdnad skall kunna registreras efter anmälan till pastorsämbetet krävs vidare att faderskapet för barnet är fastställt i behörig ordning genom ett svenskt faderskaps erkännande eller en svensk dom, oavsett vilket lands lag som har lagts till grund för prövningen, eller genom ett utländskt faderskapsavgörande som erkänns i Sverige.

5 §¹

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna och vill någon av dem att vårdnaden inte längre skall vara gemensam, skall rätten på talan av en av dem eller båda anförtro vårdnaden om barnet åt den av föräldrarna som är lämpligast som vårdnadshavare. Rätten kan också i mål om äktenskapsskillnad utan yrkande förordna om vårdnaden enligt vad som nu har sagts, om gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

(Jfr 6 kap. 12 och 18 §§ i utredningens förslag)

Paragrafen, som innehåller bestämmelser om domstolens prövning när föräldrarna eller en av dem begär upplösning av gemensam vårdnad, ersätter de nuvarande bestämmelserna i 6 kap. 7 §.

Liksom enligt gällande rätt är domstolen skyldig att upplösa en gemensam vårdnad, om föräldrarna eller någon av dem begär det. I paragrafen regleras endast det fallet att någon av föräldrarna skall anförtros vårdnaden. Om överflyttning av vårdnaden till särskilt förordnad förmyndare finns bestämmelser i 6 kap. 7 och 8 §§.

En vanlig situation då det kan bli aktuellt att begära upplösning av en gemensam vårdnad är då föräldrarna eller en av dem i anslutning till en skilsmässa eller annan separation finner att de inte kan fortsätta att gemensamt ha vårdnaden om barnet. Även i andra fall kan det inträffa att föräldrar som har gemensam vårdnad finner att denna vårdnadsform inte längre är lämplig.

Domstolen kan i ett äktenskapsskillnadsmål upplösa den gemensamma vårdnaden även när makarna inte själva begär det, om det är uppenbart

¹ Paragrafen har fått en något annan lydelse i propositionsförslaget.

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

oförenligt med barnets bästa att den gemensamma vårdnaden fortsätter (se specialmotiveringen till 6 kap. 3 § andra stycket). Också i detta fall skall domstolen anförtro vårdnaden om barnet åt den av föräldrarna som är lämpligast som vårdnadshavare.

Det ligger i sakens natur att, om föräldrarna är överens om vem av dem som skall ha vårdnaden om barnet, den lösning som de har valt i allmänhet också kan antas vara bäst för barnet. Någon ingående utredning av vårdnadsfrågan behövs därför sällan i dessa fall. Oftast torde det vara tillräckligt att domstolen bereder socialnämnden tillfälle att yttra sig över ansökningen (jfr 6 kap. 18 § andra stycket och avsnitt 2.8.1 i den allmänna motiveringen). Om nämnden inte genom de uppgifter som nämnden har om familjen eller av ansökningens innehåll finner anledning till det, torde några särskilda åtgärder från nämndens sida inte behövas. I motsatt fall bör kontakt tas med föräldrarna och, om det är lämpligt, även med barnet självt. Om kontakter tas med familjen bör nämnden snarast underrätta domstolen om det.

Om föräldrarna inte är överens om vem som bör anförtros vårdnaden måste vårdnadsfrågan däremot utredas närmare. Domstolen bör i sådana fall i allmänhet begära yttrande från socialnämnden. Även annan utredning kan ibland behövas (se 6 kap. 18 § första stycket), t. ex. yttrande från barnpsykiatrisk expertis eller annan sakkunnig.

Vid bedömningen av vem av föräldrarna som är lämpligast som vårdnadshavare måste domstolen från fall till fall pröva hur barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran bäst kan tillgodoses och vilka förutsättningar barnets föräldrar har att i övrigt uppfylla det ansvar och de uppgifter som vilar på en vårdnadshavare.

Den förälder som anförtros vårdnaden om barnet måste ha förmåga att förstå barnets känslor och att tillfredsställa barnets behov. Föräldern måste emellertid också kunna sätta gränser för barnets handlande, samtidigt som barnet fostras till att självständigt ta ansvar.

För vissa barn är det ett trygghetskrav att få bo tillsammans med den ena av föräldrarna. För andra barn däremot kan bindningen till en förälder eller en förälders inflytande på barnet hämma eller på annat sätt skada barnets utveckling. Barnets beroende av en förälder och betydelsen av denna omständighet måste prövas från fall till fall.

Av stor betydelse för barnets trygghet är också den yttre miljö som barnet lever i. Genom särskilda bestämmelser är det sörjt för att den förälder som anförtros vårdnaden om barnet vanligtvis kan behålla den bostad som familjen har bott i före upplösningen, se lagen (1959:157) med särskilda bestämmelser om makars gemensamma bostad och lagen (1973:651) om ogifta samboendes gemensamma bostad. Av betydelse är också de dagliga kontakterna med personer i barnets omgivning. Dit hör – utöver föräldrar och släktingar – kamrater, daghemspersonal och lärare. I de fall en familj splittras får följderna av att barnet blir utsatt för ett miljöbyte eller annan

förändring av sin miljö vägas in bland övriga omständigheter som har betydelse för just det aktuella barnet.

En annan faktor som i allmänhet är viktig för att barnet skall få en trygg uppväxt och en god utveckling är att barnet har nära och goda relationer till båda sina föräldrar, även om föräldrarna bor isär. Om inte andra omständigheter talar för en annan lösning bör domstolen till vårdnadshavare förordna den av föräldrarna som kan antas bäst främja ett nära och gott umgänge mellan barnet och den andra föräldern.

En särskild fråga är om och hur barnet självt bör komma till tals i vårdnadstvister. Normalt bör det vara en uppgift för socialnämnden att i anslutning till vårdnadsutredningen ta den kontakt med barnet som är lämplig och i vårdnadsutredningen redovisa de synpunkter som barnet kan vilja ha framförda (se avsnitt 2.7.4 i den allmänna motiveringen).

Det är ytterst domstolens uppgift att utreda om barnet har några egna synpunkter på vårdnadsfrågan. Det är emellertid viktigt att barn inte tvingas att ta ställning i denna fråga, om barnet inte självt vill det. Detta innebär å andra sidan inte att ett barn skall förhindras att säga sin mening. Om barnet självt begär det eller det annars finns särskilda skäl, kan barnet höras personligen inför domstolen (se 6 kap. 18 § tredje stycket).

Domstolens uppgift är att söka den lösning som kan antas bäst svara mot barnets behov. Om barnet har en bestämd uppfattning och har nått en sådan mognad att dess önskemål bör respekteras, bör domstolen i allmänhet följa barnets önskan. När barnet har nått en sådan mognad kan inte besvaras generellt. Många gånger kan uppgiften att söka utreda vad barnet verkligen vill försvåras av att barnet uttrycker en uppfattning som inte svarar mot barnets innersta önskan. I allmänhet torde domstolen därför vara hänvisad till att väga in barnets egna uppgifter i den helhetsbedömning av samtliga omständigheter som bör beaktas i målet.

Av 6 kap. 19 § framgår att domstolen kan förklara målet vilande i de fall föräldrarna under en pågående rättegång har vänt sig till socialnämnden eller annat rådgivande samhällsorgan för att söka lösa sin konflikt.

6 §¹

Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och vill den andre att vårdnaden flyttas över till honom eller henne, skall rätten på talan av denne eller båda föräldrarna anförtro vårdnaden åt den andra föräldern, om denne är lämpligare som vårdnadshavare.

(Jfr 6 kap. 13 § första stycket och 18 § i utredningens förslag)

Paragrafen innehåller bestämmelser om överflyttning av vårdnaden från en förälder till en annan. Den motsvarar delvis den nuvarande bestämmelsen i 6 kap. 8 §.

Den faktiska situation som regleras i förevarande paragraf kan många gånger vara densamma som gör att föräldrarna vill att en gemensam vårdnad

¹ Paragrafen har fått en något annan lydelse i propositionsförslaget.

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

upplöses. Det kan vara frågan om vårdnaden om barn till ogifta samboende föräldrar som avser att flytta isär. Det kan också gälla vårdnaden om barn till redan särboende föräldrar, av vilka modern ensam är vårdnadshavare för barnet direkt på grund av 6 kap. 3 § eller av vilka den ena föräldern i samband med äktenskapsskillnad eller annan separation har anförtratts vårdnaden. Paragrafen kan vidare bli tillämplig, om vårdnaden om barnet tidigare har flyttats över till en av föräldrarna på ansökan av denne enligt förevarande paragraf eller på talan av socialnämnden enligt 6 kap. 7 §.

Det är domstolens uppgift att utifrån de förhållanden som föreligger i det enskilda fallet pröva om den andra föräldern är lämpligare som vårdnadshavare. I fråga om domstolens prövning kan i första hand hänvisas till vad som har sagts i specialmotiveringen till 6 kap. 5 §. Även i de fall som avses i förevarande paragraf bör en överenskommelse mellan föräldrarna om hur vårdnadsfrågan skall lösas tillmätas särskild betydelse. En sådan överenskommelse har dock inte utslagsgivande betydelse (se avsnitt 2.5.1 i den allmänna motiveringen).

7 §

Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, skall rätten besluta om ändring i vårdnaden.

Står barnet under båda föräldrarnas vårdnad och gäller vad som sägs i första stycket en av dem, skall rätten anförtra vårdnaden åt den andra föräldern ensam. Brister också denne i omsorgen om barnet på det sätt som sägs i första stycket, skall rätten flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade förmyndare.

Står barnet under endast en förälders vårdnad, skall rätten i fall som avses i första stycket flytta över vårdnaden till den andra föräldern eller, om det är lämpligare, till en eller två särskilt förordnade förmyndare.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt denna paragraf prövas på talan av socialnämnden eller, utan särskilt yrkande, i mål om äktenskapsskillnad mellan föräldrarna eller i annat mål som avses i 5 eller 6 §.

(Jfr 6 kap. 14 och 18 §§ i utredningens förslag)

Paragrafen, som ersätter de nuvarande bestämmelserna i 6 kap. 7 och 9 §§, innehåller bestämmelser om när en förälder på grund av brister i omvårdnaden om ett barn kan fräntas vårdnaden om barnet utan att den andra föräldern har begärt att ensam få vårdnaden.

I första stycket anges förutsättningarna för att domstol skall besluta om ändring i vårdnaden. Andra stycket innehåller bestämmelser om vem som skall anförtra vårdnaden när barnet står under föräldrarnas gemensamma vårdnad, medan tredje stycket behandlar det fallet att bara en av föräldrarna är vårdnadshavare.

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

Första stycket. En förälder som brister i omvårdnaden av ett barn kan fräntas vårdnaden, om barnet befinner sig i en sådan risksituation att ett ingripande med stöd av 1 § andra stycket 1 LVU kan komma i fråga och denna risksituation kan antas bli bestående. Det är i och för sig inte nödvändigt att ett beslut om vård enligt LVU har meddelats för att förevarande paragraf skulle kunna tillämpas. Men det torde höra till undantagsfallen att en fråga om att flytta över vårdnaden enligt denna paragraf tas upp utan en föregående placering enligt LVU. Som har framhållits i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.5.2) är det angeläget att alla ansträngningar görs för att i samförstånd med barnets föräldrar och i förekommande fall barnet självt söka finna lämpliga lösningar när det uppkommer problem i familjen. I första hand har socialnämnden att erbjuda det stöd och tillhandahålla de behandlingsåtgärder och annan hjälp som ryms inom socialtjänsten. Om barnet genom socialnämndens försorg placeras i ett annat hem än det egna, skall nämnden också i princip arbeta för en återförening av barnet till föräldrarna. Kan en återförening emellertid inte komma till stånd trots långvariga och omfattande insatser från nämndens sida, kan det bli nödvändigt att begära en överflyttning av vårdnaden enligt förevarande paragraf.

I de flesta fall torde sålunda förevarande paragraf i praktiken aktualiseras bara när barnet har tagits om hand med stöd av LVU. En överflyttning av vårdnaden bör inte heller ske annat än om det finns någon annan, lämplig person som är villig att utöva vårdnaden och som barnet har ett så gott förhållande till att barnet självt kan eller rimligen bör acceptera denne som vårdnadshavare. Det betyder att ett beslut om att omedelbart skilja en förälder från vårdnaden om ett barn redan när förälderns olämplighet kommer till myndigheternas kännedom i allmänhet kan meddelas bara om den andra föräldern är lämplig att ensam ta över ansvaret för barnet. I övriga fall torde det många gånger vara nödvändigt att barnet har bott en tid i ett fosterhem för att man skall kunna avgöra hur denna placering har utfallit.

Om barnet bor i ett fosterhem efter beslut om vård enligt LVU och vårdnaden om barnet flyttas över till fosterföräldrarna med stöd av förevarande paragraf, torde någon grund för att bereda barnet vård med stöd av 1 § andra stycket 1 LVU inte längre föreligga. Socialnämnden skall då enligt 5 § första stycket LVU besluta att vården skall upphöra.

Om vårdnaden om ett barn flyttas över till barnets fosterföräldrar, faller den särskilda tillsynsskyldighet bort som nämnden har enligt 26 § socialtjänstlagen i fråga om fosterhemmet. Kvar står emellertid nämndens allmänna skyldighet enligt 12 § socialtjänstlagen att verka för att barn och ungdomar får växa upp under goda förhållanden m. m.

Paragrafen gäller endast när det är föräldrarna som är vårdnadshavare för barnet. Har vårdnaden redan anförtratts åt en eller två särskilt förordnade förmyndare och uppkommer fråga om att ta ifrån en sådan förmyndare

vårnaden, tillämpas 11 kap. 9 och 17 §§. Om en förälder vill få vårnaden om sitt barn överflyttad till sig från en särskilt förordnad förmyndare gäller vad som sägs i 6 kap. 10 §.

Andra stycket. Om en förälder som har gemensam vårnad om ett barn är olämplig som vårnadshavare på det sätt som sägs i första stycket, skall vårnaden om barnet liksom f. n. fortsätta att utövas av den andra föräldern. En förutsättning är dock att inte också denne är olämplig som vårnadshavare på det sätt som sägs i första stycket.

Om båda föräldrarna är olämpliga som vårnadshavare, skall vårnaden anförtros åt en eller två särskilt förordnade förmyndare. Av 13 kap. 8 § framgår att domstolen kan anförtro vårnaden om ett barn åt två särskilt förordnade förmyndare gemensamt endast om de är gifta med varandra eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden. Det är givet att gemensam vårnad inte bör anförtros åt förmyndare som inte själva är villiga att gemensamt ta det juridiska ansvaret för barnets person (jfr 11 kap. 8 § andra stycket).

Tredje stycket. Om en förälder som ensam har vårnaden om ett barn inte är lämplig som vårnadshavare på det sätt som sägs i första stycket, ligger det närmast till hands att vårnaden flyttas över till den andra föräldern. Har denna förälder inte visat något intresse för sitt barn kan det dock för barnet vara en lämpligare lösning att vårnaden anförtros åt en eller två särskilt förordnade förmyndare. Detsamma gäller om barnet och den andra föräldern endast har haft en sporadisk kontakt med varandra och barnet har funnit en trygghet och gemenskap hos någon annan som är beredd att ta på sig ansvaret som vårnadshavare. Det kan då vara lämpligare att denne anförtros vårnaden.

Fjärde stycket. Liksom gäller f. n. kan socialnämnden föra talan vid domstol om att vårnaden skall tas ifrån en förälder som är olämplig som vårnadshavare. Enligt 42 § första stycket socialtjänstförordningen (1981:750, omtryckt 1981:1226) skall nämnden göra framställning eller ansökan till domstolen, om nämnden får veta att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om bl. a. vårnaden om ett barn. Nämndens talan kan gå ut på att vårnaden i detta fall anförtros åt den andra föräldern. Är också denna förälder olämplig som vårnadshavare, kan nämnden yrka att vårnaden flyttas över till en eller två särskilt förordnade förmyndare.

Domstolen kan även självantaga i mål om äktenskapsskillnad mellan föräldrarna eller i ett mål om vårnad enligt 5 eller 6 § förordna att vårnaden skall flyttas över till en eller två särskilt förordnade förmyndare, om båda föräldrarna är olämpliga som vårnadshavare.

8 §¹

Har ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i annat enskilt hem än det egna och är det uppenbart bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

¹ Paragrafens första stycke har jämkats något i propositionsförslaget.

och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet eller någon av dem, skall rätten utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade förmyndare utöva vårdnaden om barnet.

Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av socialnämnden.

(Jfr 6 kap. 15 och 18 §§ i utredningens förslag)

Paragrafen saknar motsvarighet i gällande rätt.

Första stycket. En förälder kan enligt denna bestämmelse i vissa undantagsfall bli fråntagen vårdnaden om sitt barn även om föräldern inte har brustit i omvårdnaden om barnet på ett sätt som medför en bestående fara för barnets person. Bestämmelsen har till främsta syfte att förhindra att fosterbarn som har rotat sig i ett fosterhem blir uppryckta från en miljö där de har funnit sig till rätta och känner en större trygghet och känslomässig förankring än i det tidigare hemmet.

I allmänhet torde det krävas att barnet har bott i fosterhemmet under flera år innan det kan bli aktuellt att över huvud taget överväga att flytta över vårdnaden till fosterföräldrarna med stöd av förevarande bestämmelse. För domstolen blir det givetvis nödvändigt att utreda vilken anknytning barnet har till detta hem och hur kontakterna mellan barnet och de biologiska föräldrarna har förlöpt. Har föräldrarna inte visat barnet något intresse under den tid det har vistats i fosterhemmet eller har kontakterna varit sporadiska eller skett under uppsplitande former, kan en flyttning av vårdnaden bli aktuell. Stort avseende måste emellertid alltid fästas vid barnets egen inställning. Som nyss har antytts krävs det att barnet har fått en så stark bindning till sitt nya hem att det uppfattar det som sitt eget.

Andra stycket. Det är endast socialnämnden som kan föra talan om en överflyttning av vårdnaden enligt denna paragraf. Befogenhet att besluta i denna fråga kan inte delegeras till enskilda förtroendevalda eller tjänstemän i nämnden.

9 §

Står *barnet* under vårdnad av *båda* föräldrarna och dör en av dem, tillkommer vårdnaden den andre *ensam*.

Står *barnet* under vårdnad av endast *en* av föräldrarna och dör *denne*, skall rätten på ansökan av den andre eller på anmälan av *socialnämnden* *anförtro vårdnaden åt den andra föräldern eller, om det är lämpligare, åt en eller två särskilt förordnade förmyndare.*

Är båda föräldrarna döda, utövas vårdnaden av barnets förmyndare.

(Jfr 6 kap. 16 och 18 §§ i utredningens förslag)

Första stycket. Bestämmelsen motsvarar vad som gäller f. n. enligt 6 kap. 10 § första stycket.

Andra stycket. F. n. gäller enligt 6 kap. 10 § andra stycket att domstolen skall anförtro vårdnaden åt den efterlevande föräldern, om det inte är

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

uppenbart med hänsyn till barnets bästa att vårdnaden bör anförtros åt en särskilt förordnad förmyndare. Också i den nya bestämmelsen i förevarande stycke har den efterlevande föräldrarnas företrädare som vårdnadshavare behållits, men möjligheten att i stället anförtro vårdnaden åt någon annan än föräldern har vidgats något.

När domstolen prövar vem som skall utses till vårdnadshavare för ett barn efter en förälders död bör särskilt beaktas under vilka förhållanden barnet har levt medan föräldern var i livet och vilka relationer som barnet haft och har till den efterlevande föräldern eller någon annan vuxen person (t. ex. en släkting eller styvförälder). Av stor betydelse för barnets trygghet är att barnet efter föräldrarnas död så snart som möjligt får en anknytning till någon som barnet kan känna förtroende för och som kan erbjuda barnet ett stabilt förhållande. I övrigt kan hänvisas till vad som sagts i specialmotiveringen till 6 kap. 7 § tredje stycket.

Tredje stycket. Bestämmelsen motsvarar vad som gäller f. n. enligt 6 kap. 10 § tredje stycket. Vid valet av förmyndare skall domstolen beakta hur barnets behov bäst kan tillgodoses.

10 §

Står barnet under vårdnad av en eller två särskilt förordnade förmyndare och vill någon av barnets föräldrar eller båda få vårdnaden överflyttad till sig, skall rätten besluta efter vad som är bäst för barnet. Rätten får flytta över vårdnaden till föräldrarna gemensamt endast om föräldrarna är ense om det.

Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av båda föräldrarna eller en av dem eller på talan av socialnämnden.

(Jfr 6 kap. 17 och 18 §§ i utredningens förslag)

Paragrafen, som innehåller bestämmelser om överflyttning av vårdnaden till barnets föräldrar eller en av dem från särskilt förordnade förmyndare, motsvarar de nuvarande bestämmelserna i 6 kap. 10 a §.

Första stycket. Frågan huruvida vårdnaden skall flyttas över till en av föräldrarna eller båda måste prövas mot bakgrund av de skäl som en gång har förelegat för att utse en särskilt förordnad förmyndare för barnet. Här, liksom i andra fall, får domstolen pröva hur barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran bäst kan tillgodoses. Beaktas bör särskilt barnets behov av att få växa upp under stabila förhållanden och skyddas mot att bli utsatt för omotiverade uppbrott.

Andra stycket. Bestämmelsen motsvarar vad som gäller f. n. enligt 6 kap. 10 a § andra stycket.

Vårdnadens utövande

11 §

Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren skall därvid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.

(Jfr 6 kap. 6 § i utredningens förslag)

Paragrafen, som saknar direkt motsvarighet i de nuvarande bestämmelserna i 6 kap., reglerar vårdnadshavarens skyldighet att sörja för barnets personliga förhållanden. Om ansvaret för barnets ekonomiska förhållanden finns särskilda regler i 9 kap.

För barnet innebär vårdnadshavarens bestämmanderätt att barnet i princip skall följa vad vårdnadshavaren beslutar om. Vårdnadshavaren skall emellertid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. Vårdnadshavaren får dock givetvis inte avbörd sig sitt ansvar för barnet genom att låta barnet självt bestämma i en omfattning som det inte är moget för. Vårdnadshavaren är skyldig att ingripa om ett barn kan komma till skada eller om barnet visar sig inte vara moget att självt fatta beslut.

Om barnet har två vårdnadshavare, skall de båda i allmänhet tillsammans utöva sina rättigheter och skyldigheter enligt förevarande paragraf (se 6 kap. 13 §).

12 §

Barnet ingår självt avtal om anställning eller annat arbete, men endast om vårdnadshavaren samtycker till avtalet. Barnet får självt säga upp avtalet och, om barnet har fyllt sexton år, utan nytt samtycke avtala om annat arbete av liknande art.

Barnet eller vårdnadshavaren får säga upp avtalet med omedelbar verkan, om det behövs med hänsyn till barnets hälsa, utveckling eller skolgång. Har vårdnadshavaren sagt upp avtalet av detta skäl, får barnet inte därefter träffa nytt avtal utan vårdnadshavarens samtycke.

Om verkan av att barnet ensamt har träffat avtal om arbete utan att ha rätt till det finns bestämmelser i 9 kap. 6 och 7 §§.

(Jfr 6 kap. 7 § i utredningens förslag)

Paragrafen ersätter de nuvarande bestämmelserna i 6 kap. 4 §.

Första stycket. Bestämmelsen innebär att det är barnet självt som oavsett ålder ingår avtal om arbete. Barnets vårdnadshavare har ingen rätt att träffa ett sådant avtal för barnet. En annan sak är att ett barn som inte studerar inte kan kräva underhåll från föräldrarna för att slippa att arbeta. Barnet kan därför, när det har fullgjort sin skolplikt, av ekonomiska skäl tvingas ut i arbetslivet.

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

Valet av arbete i det utbud som finns ligger hos barnet. För att barnets avtal om arbete skall gälla krävs dock att vårdnadshavaren har samtyckt till avtalet. Barnet har också rätt att självt säga upp avtal om arbete. Den nuvarande åldersgränsen för denna rätt, 16 år, har tagits bort. Om barnet en gång har fått vårdnadshavarens samtycke till att ingå avtal om ett arbete, får barnet utan att det krävs något nytt samtycke avtala om annat arbete av liknande art. En förutsättning är dock, liksom i dag, att barnet har fyllt 16 år.

Bestämmelserna i första stycket gäller allt slags arbete, även t. ex. tillfälliga extra- eller fericarbeten.

Andra stycket. Redan av första stycket följer att barnet kan säga upp ett anställningsavtal att upphöra efter en viss uppsägningstid. Barnet kan också frånträda anställningen med omedelbar verkan i de fall som anges i 4 § tredje stycket lagen (1982:80) om anställningsskydd. Denna bestämmelse kompletteras av bestämmelsen i första meningen av förevarande stycke, som innebär att anställningen också kan sägas upp med omedelbar verkan om det behövs med hänsyn till barnets hälsa, utveckling eller skolgång; jfr 5 kap. 2 § andra stycket arbetsmiljölagen (1977:1160). Behöriga att säga upp avtalet på denna grund är både barnet och dess vårdnadshavare. Har vårdnadshavaren sagt upp avtalet av detta skäl, gäller en inskränkning i barnets rätt enligt första stycket att träffa ett nytt avtal utan vårdnadshavarens samtycke.

Tredje stycket. Bestämmelsen motsvarar nuvarande 6 kap. 4 § tredje stycket.

13 §

Står barnet under vårdnad av två vårdnadshavare, skall vad som sägs i 11 eller 12 § gälla dem tillsammans.

Är en av vårdnadshavarna till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak förhindrad att ta del i sådana beslut rörande vårdnaden som inte utan olägenhet kan uppskjutas, bestämmer den andre ensam. Denne får dock inte ensam fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det.

(Jfr 6 kap. 11 § utredningens förslag)

Paragrafen motsvarar de nuvarande bestämmelserna i 6 kap. 5 §.

14 §

Om rätten för barn och vårdnadshavare att få stöd och hjälp hos socialnämnden finns bestämmelser i socialtjänstlagen (1980:620). Socialnämnden förmedlar kontakter med medlare och andra rådgivande samhällsorgan.

Paragrafen är ny. Den utgör en erinran om de tjänster som samhället erbjuder föräldrar och barn i frågor som rör vårdnaden m. m. (se särskilt 3, 5,

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

10 och 12 §§ socialtjänstlagen). I socialtjänstlagen ingår också rätten till bistånd (se 6 § socialtjänstlagen). En närmare redogörelse för socialnämndernas befattning med vårdnads- och umgängesfrågor har lämnats i avsnitt 2.7 i den allmänna motiveringen.

En betydelsefull del i socialnämndernas arbete är att hjälpa konfliktdrabbade familjer att bearbeta och själva söka lösa sina problem. Det är kommunerna som bestämmer hur denna hjälp skall utformas. Viktiga uppgifter i fråga om personlig rådgivning och stödjande behandling i konfliktsituationer fullgörs också utanför socialnämnderna av bl. a. läkare och annan sjukvårdspersonal och kyrkliga företrädare. Insatser med inriktning på barn- och ungdomsgrupper och på problem inom familjer görs vidare av den psykiska barn- och ungdomsvården, skolans elevvårdande personal, medlare och familjerådgivningen.

Av 9 § socialtjänstlagen följer att socialnämnderna i sina insatser för den enskilde vid behov skall samverka med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar. En erinran om de kontakter med andra samhällsorgan som nämnderna kan förmedla har tagits in i andra meningen av förevarande paragraf.

Umgänge**15 §**

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära så långt möjligt tillgodoses.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, beslutar rätten på talan av denna förälder i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av någon annan än en förälder, beslutar rätten på talan av socialnämnden i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

(Jfr 6 kap. 20–23 §§ i utredningens förslag)

Paragrafen, som innehåller bestämmelser om umgänge mellan barn och föräldrar samt andra som står barnet särskilt nära, ersätter nuvarande 6 kap. 11 §.

Första stycket. Av 6 kap. 2 § framgår att barnets vårdnadshavare har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och för att barnet får sina grundläggande behov tillfredsställda. Bestämmelserna om umgänge utgår från samma synsätt, nämligen att en vårdnadshavare skall se till att barnet får sitt behov av umgänge med olika personer tillfredsställt.

I detta ansvar ligger att vårdnadshavaren på olika sätt skall uppmuntra barnet att träffa en förälder som inte har vårdnaden eller andra personer som står barnet särskilt nära, t. ex. tidigare fosterföräldrar. Det förekommer att

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

den förälder som inte är vårdnadshavare underlåter att träffa barnet eller inte i övrigt visar något intresse för det. I sådana fall kan vårdnadshavaren vända sig till socialnämnden och diskutera möjligheten att få hjälp för att umgänget skall fungera. En förutsättning bör dock vara att barnet självt har en uttalad vilja att träffa den andra föräldern. I takt med att barnets mognad ökar bör allt större hänsyn tas till barnets egen inställning till umgängesfrågan (jfr. 6 kap. 11 § tredje meningen). Det bör också nämnas att förhållandena efter en separation kan vara sådana att barnet behöver viss ro innan umgänget med en förälder kan inledas.

Andra stycket. I likhet med vad som gäller f. n. kan den förälder som är skild från vårdnaden få frågan om umgänge prövad av domstol, om vårdnadshavaren motsätter sig det umgänge som den andra föräldern begär.

Utgångspunkten för domstolens bedömning bör vara att det är till fördel för barnet att ha umgänge med båda föräldrarna. Vid avgörandet av huruvida och i vilken utsträckning umgänge bör komma till stånd i det enskilda fallet bör hänsyn också tas till bl. a. följande faktorer.

Som tidigare har framhållits i olika sammanhang behöver barn normalt ett stabilt förhållande till båda föräldrarna. För små barn kan dock ett längre avbrott i kontakten med den förälder som det huvudsakligen vistas hos utgöra en stor påfrestning. Inte minst allvarligt är upprepade avbrott i kontakten med föräldern. Vid bestämmande av umgänget med den andra föräldern måste hänsyn sålunda tas till barnets ålder och mognadsgrad.

Hänsyn måste även tas till den anknytning som barnet har till den andra föräldern. Särskilt för små barn är det viktigt att barnet har en god känslomässig anknytning även till denna förälder, så att barnets trygghetskänsla inte blir störd när umgänget utövas. Kan det befaras att barnet på grund av den yttre miljön eller av annan orsak kan komma att ta fysisk eller psykisk skada vid umgänge med denna förälder, bör umgänge inte få komma till stånd. Barnet skall sålunda t. ex. inte behöva umgås med en förälder som vistas i en miljö där alkohol eller narkotika missbrukas.

Som förut nämnts har också barnets egen inställning stor betydelse i sammanhanget. Det är dock viktigt att vårdnadshavaren uppmuntrar barnet att besöka den andra föräldern. Vårdnadshavaren får således inte, genom att underblåsa en mer eller mindre tillfällig viljeyttring från barnets sida, motverka att umgänge kommer till stånd.

En viktig faktor är slutligen föräldrarnas förhållande till varandra. Bliu umgänget en konfliktskapande faktor mellan föräldrarna, kan barnet ta skada av detta. Domstolen får i sådana fall göra en avvägning mellan å ena sidan barnets behov och intresse av att få umgås med den förälder som inte är vårdnadshavare och å andra sidan det behov barnet har av trygga uppväxtförhållanden. I vissa fall kan det bli nödvändigt att umgänget upphör temporärt till dess att konflikten mellan föräldrarna har kunnat lösas.

Tredje stycket. Som har nämnts i avsnitt 2.6.2 i den allmänna motiveringen

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

kan det i vissa fall ligga i barnets intresse att få upprätthålla kontakten med t. ex. tidigare fosterföräldrar även om barnets vårdnadshavare motsätter sig ett sådant umgänge. Genom att behörigheten att föra talan om detta umgänge har anförtratts åt socialnämnden och inte åt var och en som anser sig stå barnet så nära att umgänge bör komma i fråga skapas garantier för att frågan inte onödigtvis kommer till domstol. Socialnämnden får för sin del göra en utredning och bedömning av om det tilltänkta umgänget är till fördel för barnet innan nämnden beslutar sig för att föra talan vid domstolen. Som har nämnts i den allmänna motiveringen torde nämnden endast i undantagsfall finna anledning att föra en sådan talan. Uppgiften att besluta om en sådan talan kan inte delegeras (jfr 48 § första stycket socialtjänstlagen).

Barnet kan ha intresse av att hålla kontakt inte bara med tidigare fosterföräldrar utan även med t. ex. en avliden förälders släktingar eller tidigare styvföräldrar. Det blir i sista hand domstolens sak att avgöra om barnet har en så när anknytning även till andra personer än föräldrarna att umgänge bör komma i fråga med dem.

Förfarandet i mål och ärenden om vårdnad eller umgänge

16 §

Anmälan enligt 4 § andra stycket om gemensam vårdnad för föräldrar som inte är gifta med varandra görs hos pastorsämbetet i den församling där föräldrarna och barnet är kyrkobokförda. Anmälan skall göras skriftligen av båda föräldrarna.

Beslut av pastorsämbetet får överklagas hos domkapitlet genom besvär. Domkapitlets beslut får överklagas hos kammarrätten.

(Jfr 6 kap. 24 § i utredningens förslag)

Paragrafen saknar motsvarighet i gällande rätt. Den reglerar förfarandet när ogifta samboende föräldrar vill få gemensam vårdnad genom anmälan till pastorsämbetet (jfr 6 kap. 4 § andra stycket).

Första stycket. De juridiska följderna av en gemensam vårdnad inträder så snart föräldrarnas anmälan registreras hos pastorsämbetet. I allmänhet torde detta ske inom några dagar efter anmälningen. Om kyrkobokföringen för föräldrarna eller barnet är under utredning, kan registreringen dock dröja tills denna utredning är klar.

Andra stycket. Pastorsämbetets beslut kan överklagas, vare sig föräldrarnas anmälan bifalls eller inte. Om beslutet innebär att anmälningen avslås men beslutet därefter ändras av domkapitlet, bör föräldrarna anses ha fått gemensam vårdnad den dag då domkapitlets beslut om detta antecknas i kyrkoböckerna.

17 §

Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken

Frågor om vårdnad eller umgänge tas upp av rätten i den ort där vårdnadshavaren eller någon av vårdnadshavarna har sitt hemvist. Sådana frågor kan tas upp även i samband med äktenskapsmål. Om det inte finns någon behörig domstol, tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt.

Frågor om vårdnad som avses i 4–8 och 10 §§ samt frågor om umgänge som avses i 15 § handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och är föräldrarna överens i saken, kan de dock anhängiggöra saken genom ansökan.

I mål om vårdnad kan underhållsbidrag för barnet yrkas utan stämning.

Dom i mål om vårdnad eller umgänge får meddelas utan huvudförhandling, om parterna är överens i saken.

(Jfr 6 kap. 25 och 26 §§ i utredningens förslag)

Paragrafen har motsvarighet i nuvarande 6 kap. 12 §.

18 §

Rätten skall se till att frågor om vårdnad och umgänge blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad eller umgänge skall socialnämnden höras eller, om det är tillräckligt, beredas tillfälle att yttra sig.

Barnet får höras inför rätten, om barnet självt begär det eller särskilda skäl annars talar för det samt det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

(Jfr 6 kap. 28 och 30 §§ i utredningens förslag)

Paragrafen saknar motsvarighet i gällande rätt.

Första stycket. En motsvarande bestämmelse finns f. n. i 3 kap. 9 § föräldrabalken. Det har ansetts lämpligt att också när det gäller mål om vårdnad eller umgänge markera att domstolen har en skyldighet att se till att målet blir tillbörligt utrett.

Andra stycket. Bestämmelsen är tillämplig såväl när föräldrarna tvistar om vårdnaden som när de är överens i denna fråga. Det ankommer på domstolen att i det enskilda fallet avgöra om socialnämnden skall höras eller om det är tillräckligt att nämnden endast bereds tillfälle att yttra sig.

Om föräldrarna tvistar om vårdnaden bör nämnden i allmänhet höras i målet, dvs. anmodas att inkomma med yttrande i vårdnadsfrågan. Det kan emellertid tänkas att domstolen redan har tillgång till utredning i denna fråga. I så fall kan det räcka att domstolen bereder nämnden tillfälle att yttra sig. Nämnden behöver då höra av sig endast om den har ytterligare material eller ytterligare synpunkter att tillföra målet. Och i fall då föräldrarna är överens om vem av dem som skall ha vårdnaden om barnet, torde det vanligen ligga närmast till hands att domstolen på detta sätt bereder nämnden

tillfälle att yttra sig inom en viss kortare tid. Om det står klart för domstolen att nämnden har mottagit en sådan förfrågan, bör målet sedan kunna avgöras även om nämnden inte hör av sig till domstolen. I många fall kan det vara lämpligt att kontakten med socialnämnden tas per telefon.

Normalt bör domstolen vända sig till socialnämnden i den kommun där barnet är kyrkobokfört. Om någon av föräldrarna är bosatt i en annan kommun, kan det vara lämpligt att domstolen kontaktar även socialnämnden i den kommunen. En annan möjlighet är att socialnämnden i barnets hemkommun inom ramen för sin utredning tar kontakt med den andra socialnämnden. Denna samordningsfråga bör domstolen lösa från fall till fall på det sätt som bäst kan antas tillgodose intresset att utredningsfrågan blir allsidigt belyst. Det bör exempelvis undvikas att två skilda socialnämnder utan föregående samråd avger yttrande om var sin förälders lämplighet.

Tredje stycket. Om barnet självt begär att få höras, bör domstolen före förhandlingen på lämpligt sätt förvissa sig om att detta motsvarar barnets verkliga vilja. Detta är givetvis särskilt betydelsefullt, om domstolen skulle misstänka att barnet har påverkats att begära företräde inför domstolen.

Som exempel på sådana särskilda skäl som kan tala för att barnet hörs, trots att barnet inte självt har begärt det, har i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.8.3) anförts att barnet under vårdnadsutredningen har gett uttryck för en bestämd uppfattning i vårdnadsfrågan utan att för den skull ha framställt någon direkt begäran att höras inför domstolen. Även i dessa situationer krävs att det framstår som uppenbart att barnet inte kan ta skada av ett förhör.

Som utvecklats i den allmänna motiveringen ankommer det på domstolen att i det enskilda fallet ta ställning till om det är lämpligt att barnet hörs. En förutsättning är under alla förhållanden att barnet går med på att framträda inför domstolen. Vidare måste barnets ålder och mognad vägas in i bedömningen. Barn som är yngre än 12 år torde endast sällan vara så mogna att de bör medverka i rättegången. För att kunna bilda sig en uppfattning i denna fråga bör domstolen i första hand höra vilken uppfattning föräldrarna och vårdnadsutredaren har i frågan.

När barn hörs inför domstolen är det givetvis av största vikt att förhandlingen går till på sådant sätt att barnet inte utsätts för någon press. Barnet skall inte under några omständigheter behöva ta direkt ställning i en vårdnadskonflikt mellan föräldrarna eller i övrigt i ett vårdnadsfall. Något förhör i egentlig mening kan det inte bli fråga om. Domstolen bör verka för att barnet hörs i en så långt möjligt avspänd atmosfär.

19 §

Om samtal i syfte att nå enighet i fråga om vårdnad eller umgänge har inletts mellan parterna genom socialnämndens eller något annat organs försorg, kan rätten, om någon av parterna begär det och fortsatta samtal kan antas vara till

nytta, förklara att målet skall vila under en viss tid. Om det finns särskilda skäl, kan rätten förlänga denna tid.

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

Paragrafen saknar motsvarighet i gällande rätt.

Föräldrar som är oense i en vårdnads- eller umgängesfråga bör normalt söka lösa sin konflikt genom samarbetssamtal hos något av de rådgivningsorgan som nämns i 6 kap. 14 § innan de vänder sig till domstol med sin tvist. Inget hindrar emellertid att föräldrarna kontaktar dessa organ, för första gången eller på nytt, sedan tvisten har börjat handläggas vid domstol. Om det kan antas att samarbetssamtal kan vara till nytta, kan domstolen då förklara målet vilande i avvaktan på resultatet av dessa samtal.

För att målet skall förklaras vilande enligt förevarande paragraf torde det i allmänhet krävas att båda föräldrarna är överens om det. Vidare bör domstolen ta kontakt med det familjerådgivningsorgan som kan komma i fråga för att höra om samarbetssamtal i det läget är meningsfulla.

Om domstolen beslutar att förklara målet vilande i ett fall då vårdnadsutredning redan har påbörjats, bör den socialnämnd som har hand om denna utredning underrättas om beslutet så snart som möjligt. Nämnden bör då avvakta med vårdnadsutredningen till dess att samarbetssamtalen har slutförts. Skulle samtalen inte leda till att föräldrarna kommer överens, bör vårdnadsutredningen dock slutföras så snabbt som möjligt.

För att inte samarbetssamtalen, och därmed målets fortsatta handläggning, skall dra ut på tiden alltför länge, skall domstolen när målet förklaras vilande bestämma en tid då målet skall tas upp på nytt. Om samtalen inte är slutförda när denna tid har gått ut, kan domstolen emellertid förlänga tiden i fall då fortsatta samtal kan antas vara till nytta.

20 §

I mål eller ärenden om vårdnad eller umgänge kan rätten, för tiden till dess att det föreligger ett avgörande som har vunnit laga kraft, förordna om vårdnad eller umgänge efter vad rätten finner skäligt.

Förordnande enligt första stycket kan på yrkande meddelas utan huvudförhandling. Innan förordnande meddelas skall motparten beredas tillfälle att yttra sig över yrkandet. *Rätten kan inhämta upplysningar från socialnämnden i frågan.* Har förordnande meddelats, skall rätten när målet eller ärendet avgörs pröva om åtgärden skall bestå.

Förordnande som nu har nämnts går i verkställighet på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft men kan när som helst återkallas av rätten.

(Jfr 6 kap. 31 § i utredningens förslag)

Paragrafen överensstämmer i stort sett med nuvarande 6 kap. 13 §. Vissa redaktionella jämkningar har dock gjorts. Vidare har en ny bestämmelse tagits in i andra stycket tredje meningen.

Den nya bestämmelsen överlåter till domstolen att i det enskilda fallet

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

avgöra om upplysningar skall inhämtas från socialnämnden innan ett interimistiskt förordnande meddelas. Detta kan bli aktuellt främst när parterna inte är ense i frågan om vem av dem som skall anförtrons vårdnaden under tiden till dess att målet eller ärendet slutligt avgörs.

Om ett interimistiskt förordnande begärs redan i stämningsansökningen, kan det vara lämpligt att domstolen förelägger svaranden att inom en kortare tid inkomma med skriftligt yttrande över denna begäran. Om denne bestrider detta yrkande, kan domstolen begära att snabbt få upplysningar från socialnämnden och samtidigt kalla till muntlig förberedelse vid en tidpunkt då dessa upplysningar kan beräknas ha inkommit. Domstolen kan under hand samråda med nämnden om hur lång tid den behöver för att få fram upplysningarna.

Som har nämnts i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.8.2) är det inte avsett att den utredningsverksamhet som socialnämnden bedriver på detta stadium skall bli omfattande. Det får anses tillräckligt att utredaren efter kontroll av tillgängliga myndighetsregister samtalar med parterna och om möjligt även med barnet. Socialnämnden behöver sålunda inte uttrycka någon egen uppfattning i tvistefrågan. I vissa fall kan det emellertid vara lämpligt att nämnden gör det, exempelvis när omständigheterna ger vid handen att en viss lösning i vårdnadsfrågan är olämplig från barnets synpunkt. I så fall blir de bestämmelser tillämpliga som gäller för yttranden av socialnämnden i mål och ärenden om vårdnad eller umgänge (se 48 och 54 §§ socialtjänstlagen). Dessa bestämmelser gäller däremot inte när nämnden endas: tillhandahåller domstolen upplysningar som har insamlats inför det interimistiska förordnandet.

21 §

I mål eller ärenden om vårdnad eller umgänge gäller i fråga om rättegångskostnader andra och tredje styckena i stället för 18 kap. 1–7 §§ rättegångsbalken.

Vadera parten skall bära sin rättegångskostnad. *En part* kan dock förpliktas att helt eller delvis ersätta motparten dennes rättegångskostnad, om han eller hon har förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken eller om det annars finns särskilda skäl.

Skall en part enligt andra stycket helt eller delvis ersätta motpartens rättegångskostnad och har partens ställföreträdare, ombud eller biträde förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken och därigenom vållat kostnaden helt eller delvis, kan han eller hon förpliktas att tillsammans med parten ersätta kostnaden. Rätten kan besluta om detta även om någon part inte yrkar det.

Denna paragraf tillämpas också när målet eller ärendet handläggs i högre rätt.

(Jfr 6 kap. 33 § i utredningens förslag)

Paragrafen motsvarar nuvarande 6 kap. 14 §.

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

11 kap.

8 §¹

En förmyndare har rätt att på begäran bli entledigad från förmynderskapet. Detta gäller dock ej, om förmynderskapet för en underårig utövas av föräldrarna eller en av dem och särskilda skäl talar mot att förmyndaren entledigas.

Har två särskilt förordnade förmyndare utsetts att gemensamt utöva vårdnaden om ett barn och vill någon av förmyndarna att vårdnaden inte längre skall vara gemensam, skall rätten på talan av en av dem eller båda anförtro vårdnaden om barnet åt den av dem som är lämpligast som vårdnadshavare.

Första stycket. Bestämmelsen motsvarar den nuvarande bestämmelsen i 11 kap. 8 §.

Andra stycket. Bestämmelsen, som är ny, reglerar upplösning av gemensam vårdnad för två särskilt förordnade förmyndare. Den har utformats efter förebild av 6 kap. 5 §.

17 §

Ansökan om förordnande eller entledigande av en förmyndare får göras, förutom av överförmyndaren och förmyndare, av den omyndige själv, om denne har fyllt sexton år, samt av hans eller hennes make och närmaste släktingar. En förmyndare som inte längre är lämplig att utöva vårdnaden om en underårig får entledigas även på ansökan av socialnämnden. Frågor som avses i denna paragraf skall rätten också ta upp självmant, när anledning förekommer till det.

I ärende som avses i första stycket skall rätten, när det rör omyndig som fyllt sexton år, bereda denne tillfälle att yttra sig, om det kan ske.

Mot rättens beslut i ärende som avses i första stycket får talan föras, förutom av den som beslutet särskilt rör, av var och en som har rätt att göra ansökan.

Socialnämndens rätt att ansöka om entledigande av en förmyndare enligt första stycket har utvidgats till att gälla alla fall då förmyndaren inte längre är lämplig att utöva vårdnaden (jfr 6 kap. 7 § och 11 kap. 9 §).

13 kap.

8 §

Har en omyndig flera förmyndare, skall de, såvitt rör egendomen, ha hand om förmynderskapet gemensamt. Rätten kan dock förordna att tillgångarna skall förvaltning fördelas på visst sätt mellan dem eller att vissa tillgångar skall förvaltas av en förmyndare ensam. Den som ensam råder över vissa tillgångar får också ikläda den omyndige sådana förbindelser som faller inom området för dessa tillgångars förvaltning.

¹ Paragrafens andra stycke har fått en något annan lydelse i propositionsförslaget.

**Förslaget till lag
om ändring i för-
äldrabalken**

Står en underårig inte under vårdnad av någon förälder och har flera förmyndare förordnats, skall vårdnaden utövas av den bland förmyndarna som rätten utser därtill. Rätten kan också utse två förmyndare att gemensamt utöva vårdnaden, om de är gifta med varandra eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden. Den eller de som har anförtrots vårdnaden kan, om det är lämpligt, av rätten befrias från skyldigheten att delta i handhavandet av den omyndiges övriga angelägenheter. Har den som är förklarad omyndig flera förmyndare, förordnar rätten en av dem att ha den omsorg om myndlingens person som anges i 1 §.

Har en omyndig flera förmyndare och kan dessa ej enas i ett ärende som rör den omyndiges egendom och som de skall besluta i, gäller den mening som överförmyndaren biträder. Är det fråga om en åtgärd som kräver överförmyndarens samtycke, kan samtycke ges till åtgärden även om förmyndarna har olika mening. I sådana fall skall överförmyndaren dock bereda medförmyndare tillfälle att yttra sig innan överförmyndaren beslutar i saken.

I paragrafen har sakliga ändringar gjorts i andra och tredje styckena. Dessutom har paragrafen moderniserats språkligt.

Andra stycket. En nyhet är att vårdnaden om ett barn kan anförtros åt två särskilt förordnade förmyndare i förening, om de är gifta med varandra eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden. Det gemensamma ansvaret för barnet består även om förmyndarna senare skiljer sig eller flyttar isär, om de inte själva begär att gemenskapen skall upplösas (se den nya bestämmelsen i 11 kap. 8 § andra stycket). Enligt 11 kap. 17 § första stycket sista meningen skall domstolen självantaga att upptäcka en förmyndare när det finns anledning till det. Om en eller två särskilt förordnade förmyndare, som är gifta med varandra och gemensamt utövar vårdnaden om någon annans barn, ansöker om äktenskapsskillnad, kan det vara lämpligt att domstolen underrättar socialnämnden om ansökningen (jfr specialmotiveringen till 6 kap. 3 § andra stycket).

Av andra stycket följer att den som anförtros vårdnaden om ett barn kan befrias från de uppgifter i övrigt som ankommer på en förmyndare. Det är således inget som hindrar att en eller två förmyndare har hand om vårdnaden om barnet medan en annan förmyndare ansvarar för det egentliga förmynderskapet. Gällande bestämmelser medger också att föräldrarna eller en av dem helt eller delvis har kvar sitt juridiska ansvar för barnet men att medförmyndare förordnas (se 11 kap. 7 § andra stycket). Det är dock inte möjligt att anförtro vårdnaden om ett barn åt en medförmyndare, om någon av föräldrarna eller båda är vårdnadshavare.

Tredje stycket. Om en omyndig har flera förmyndare som inte kan enas i en fråga som rör förmynderskapet, gäller f. n. att överförmyndaren får avgöra frågan. Denna bestämmelse har nu ändrats på så sätt att oenighet mellan förmyndarna i fortsättningen skall avgöras av överförmyndaren endast i de fall det är frågan om en åtgärd som rör den omyndiges egendom. Uppkommer oenighet mellan två särskilt förordnade förmyndare i en

vårdnadsfråga bör de, liksom föräldrar som har gemensam vårdnad, själva söka lösa tvisten. Lyckas inte detta, kan det ytterst bli nödvändigt att upplösa den gemensamma vårdnaden.

**Förslaget till lag
om ändring i soci-
altjänstlagen**

21 kap.

7 §

Bestämmelserna i 6 § *gäller också* när föräldrar, adoptivföräldrar eller *särskilt förordnade förmyndare* gemensamt *har* vårdnaden och en av dem utan beaktansvärt skäl egenmäktigt bortfört eller kvarhåller barnet samt den andre begär rättelse.

Ändringen är föranledd av att även särskilt förordnade förmyndare skall kunna få gemensam vårdnad enligt de nya reglerna.

Övergångsbestämmelser

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1983.

Förekommer i lag eller annan författning hänvisning till föreskrifter som har ersatts av bestämmelser i denna lag, tillämpas i stället de nya bestämmelserna.

Frågor om vårdnad eller umgänge som har väckts före ikraftträdandet men då ännu inte avgjorts handläggs och prövas enligt de nya bestämmelserna. Om inte domstolen före den 1 januari 1983 har berett socialnämnden tillfälle att avge yttrande i ett mål eller ärende om vårdnad eller umgänge, måste detta ske innan målet eller ärendet kan avgöras (se 6 kap. 18 § andra stycket).

Om makar, som har gemensam vårdnad om ett barn, har ansökt om äktenskapsskillnad före lagens ikraftträdande utan att begära att vårdnaden skall anförtrös åt endast en av dem, fortsätter den gemensamma vårdnaden efter ikraftträdandet i fall då målet ännu inte har avgjorts och domstolen inte finner skäl att självant upplösa denna vårdnad enligt 6 kap. 5 § andra meningen.

I mål om vårdnad som har anhängiggjorts före ikraftträdandet kan domstolen efter denna tidpunkt självant ta upp frågan om att anförtro vårdnaden åt någon annan än föräldrarna enligt 6 kap. 7 §.

4.2 Förslaget till lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620)

10 §

Socialnämnden bör genom hjälp i hemmet, färdtjänst eller annan service underlätta för den enskilde att bo hemma och ha kontakter med andra.

Nämnden bör även i övrigt tillhandahålla sociala tjänster genom rådgivningsbyråer, socialcentraler och liknande, social jour eller annan därmed jämförlig verksamhet.

Nämnden kan utse en särskild person (kontaktperson) eller en familj med uppgift att hjälpa den enskilde och hans närmaste i personliga angelägenheter, om den enskilde begär eller samtycker till det. *För barn som inte har fyllt femton år får kontaktperson utses endast om barnets vårdnadshavare begär eller samtycker till det. Har barnet fyllt femton år får kontaktperson utses endast om barnet självt vill det.*

Tredje stycket har kompletterats med ett par nya bestämmelser om socialnämndens möjligheter att utse en kontaktperson för ett barn.

När barnet är under 15 år är vårdnadshavaren alltid behörig att begära en kontaktperson för barnet. Om barnet självt vill ha en kontaktperson men vårdnadshavaren motsätter sig det, kan någon kontaktperson inte utses. Om å andra sidan vårdnadshavaren vill ha en kontaktperson för barnet medan barnet motsätter sig detta, finns det inte något formellt hinder mot att nämnden utser en kontaktperson. Om barnet har nått en sådan mognad att dess vilja bör respekteras, kan det dock vara ett skäl mot att en kontaktperson utses trots vårdnadshavarens begäran.

När barnet är över 15 år kan en kontaktperson aldrig utses mot barnets vilja. Om barnet däremot begär att få en kontaktperson, har vårdnadshavarens inställning inte i och för sig någon avgörande betydelse. Ett skäl mot att utse kontaktperson för ett barn som har fyllt 15 år kan dock vara att vårdnadshavaren motsätter sig det. En sådan inställning från vårdnadshavarens sida kan innebära att kontaktpersonens möjligheter att hjälpa barnet och hans familj allvarligt försvåras.

Om en kontaktperson eller andra stödåtgärder för ett barn inte kan eller anses böra komma i fråga, får det inte innebära att socialnämnden avstår från att hålla sig underrättad om hur barnets eller den unges förhållanden utvecklas (jfr SoU 1979/80:44 s. 71). Nämnden har ett särskilt ansvar för att utvecklingen noga följs i sådana ärenden där erforderliga samtycken till åtgärder, som i och för sig är önskvärda, inte har stått att få. Nämnden måste vidare vara beredd att vid behov tillhandahålla andra behandlingsåtgärder eller ingripa på annat sätt.

48 §

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får när det gäller föräldrabalken avse endast uppgifter som anges i följande lagrum

1 kap. 4 § föräldrabalken,

2 kap. 1, 4-6, 8 och 9 §§ föräldrabalken, dock inte befogenhet enligt 9 § att besluta att inte påbörja utredning eller att lägga ned en påbörjad utredning,

3 kap. 5, 6 och 8 §§ föräldrabalken,

6 kap. 18 § andra stycket föräldrabalken,

7 kap. 7, 11 och 14 §§ föräldrabalken, dock inte befogenhet enligt 7 § att godkänna avtal som innefattar åtagande att utge engångsbelopp.

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får inte heller omfatta befogenhet att meddela beslut i frågor som avses i 25, 27 eller 28 § denna lag

eller att fullgöra vad som ankommer på nämnden enligt 5 § lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag eller enligt 9 § lagen (1964:143) om bidragsförskott.

Förslaget om ändring i lagen om allmänna barnbidrag

I första stycket har ytterligare en grupp beslut som är delegeringsbara förts in. Det gäller beslut om yttranden till domstol i mål om vårdnad eller umgänge. Skälen till detta har angetts i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.7.4). Som har sagts där bör dock delegation till andra än förtroendevalda i nämnden komma i fråga endast i undantagsfall.

Det bör erinras om att parterna även då delegation sker har rätt till insyn i ärendet och rätt att meddela sig muntligen (se 54 § socialtjänstlagen). Parterna har enligt 55 § socialtjänstlagen också rätt att få företrädare inför nämnden innan ärendet avgörs. Om rätten att avge yttrande i ett mål om vårdnad eller umgänge delegeras till t. ex. en grupp förtroendevalda, har parterna alltså rätt att få företrädare inför denna grupp innan den på nämndens vägnar beslutar detta yttrande.

4.3 Förslaget till ändring i brottsbalken

7 kap. 4 §

Skiljer någon obehörigen barn under femton år från den som har vårdnaden, dömes, om det ej är brott mot frihet, för **egenmäktighet med barn** till böter eller fängelse i högst sex månader.

Detsamma skall gälla, om *den som gemensamt med annan har vårdnaden om ett barn under femton år utan beaktansvärt skäl egenmäktigt bortför barnet* eller om den som skall *ha* vårdnaden obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv *tar* sig rätt.

Lagändringen har föranletts av de nya reglerna om gemensam vårdnad för två särskilt förordnande förmyndare.

4.4 Förslaget om ändring i lagen (1947:429) om allmänna barnbidrag

4 §

Rätten att uppbära allmänt barnbidrag för *ett* barn tillkommer, där barnet står under föräldrarnas gemensamma vårdnad, barnets moder eller, om föräldrarna gjort anmälan härom till allmän försäkringskassa, barnets fader. Är *den förälder* som uppbär bidrag enligt vad nu har sagts till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak för längre tid förhindrad att deltaga i vårdnaden, skall rätten att uppbära bidraget i stället tillkomma *den andra föräldern*. Om *föräldrarna gemensamt* har vårdnaden om ett barn men *barnet varaktigt bor tillsammans med endast en av dem*, tillkommer rätten att uppbära allmänt barnbidrag cfter anmälan *den förälder som barnet bor hos*. Står barnet ej under föräldrarnas gemensamma vårdnad, tillkommer rätten att uppbära bidraget den som har vårdnaden om barnet. *Har två särskilt förordnade förmyndare utsetts att utöva vårdnaden gemensamt, skall vad som nyss har sagts om barnets fader och moder i stället gälla den manlige respektive den kvinnliga förmyndaren.*

I fråga om rätten att uppbära allmänt barnbidrag likställs med föräldrar de, som med socialnämndens tillstånd har tagit emot ett utländskt barn för vård och fostran i syfte att adoptera det.

Allmän försäkringskassa får på framställning av socialnämnd förordna att allmänt barnbidrag för barn, som genom socialnämndens försorg placerats i enskilt hem, skall uppbäras av den som fostrar barnet. Har barnet placerats i enskilt hem av annan än socialnämnd, får sådant förordnande meddelas på framställning av den som enligt första stycket uppbär bidraget.

Lagändringen har föranletts av de nya reglerna om gemensam vårdnad för två särskilt förordnade förmyndare.

**Förslaget till lag
om ändring i lagen
om bidragsförskott**

4.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:143) om bidragsförskott

9 §

Bidragsförskott utbetalas till vårdnadshavaren eller, om vårdnaden har anförtrots åt en särskilt förordnad förmyndare, denne. Har två särskilt förordnade förmyndare utsetts att utöva vårdnaden gemensamt, utbetalas bidragsförskottet till den kvinnliga förmyndaren eller, om förmyndarna begär det, till den manlige förmyndaren. Vistas barnet i annat enskilt hem, får försäkringskassan efter framställning från vårdnadshavaren betala förskottet till den som fostrar barnet.

Om synnerliga skäl föreligga, får förskottet på framställning av socialnämnd utbetalas till lämplig person eller till nämnden att användas för barnets bästa.

Vårdas barnet under hel månad i familjehem eller hem för vård eller boende inom socialtjänsten, utbetalas bidragsförskottet till det kommunala organ som svarar för vårdkostnaden.

Det bidragsförskottsbelopp som först förfaller till betalning efter beslut om förskott må, där barnet under den tid å vilken förskottsbeloppet belöper i väsentlig mån erhållit sin försörjning av allmänna medel, till den del beloppet motsvarar vad den myndighet som tillhandahållit försörjningen visar sig hava för nämnda tid utgivit för barnets försörjning uppbäras av myndigheten.

Lagändringen har föranletts av de nya reglerna om gemensam vårdnad för två särskilt förordnade förmyndare.

5 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över förslagen till

1. lag om ändring i föräldrabalken,
2. lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620),
3. lag om ändring i brottsbalken,
4. lag om ändring i lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag,
5. lag om ändring i lagen (1964:143) om bidragsförskott.

6 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

LAGRÅDET

Utdrag
PROTOKOLL
vid sammanträde
1982-03-16

Lagrådets
yttrande

Närvarande: f. d. justitierådet Petrén, regeringsrådet Delin, justitierådet Bengtsson.

Enligt lagrådet tillhandakommet utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 18 februari 1982 har regeringen på hemställan av statsrådet och chefen för justitiedepartementet Petri beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i föräldrabalken,
2. lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620),
3. lag om ändring i brottsbalken,
4. lag om ändring i lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag,
5. lag om ändring i lagen (1964:143) om bidragsförskort.

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Nina Pripp.

Förslagen föranleder följande yttrande av *lagrådet*:

Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

De lagändringar som föreslås enligt remissen kan inte anses som särskilt genomgripande. Avvikelserna från nuvarande rättsregler går inte så långt som enligt utredningsförslaget (SOU 1979:63). Lagstiftningen rubbar inte den nuvarande huvudprincipen att vårdnadshavaren har att bestämma i barnets angelägenheter utan fastslår tvärtom uttryckligen hans eller hennes rätt och skyldighet till detta (6 kap. 11 §). De nya bestämmelserna präglas visserligen, i ännu högre grad än de nu gällande, av en strävan att betona betydelsen av barnets bästa och – i viss utsträckning – av barnets egna synpunkter och önskemål. I några situationer har också myndigheterna getts ökad befogenhet att i strid med föräldrarnas vilja ingripa för att tillgodose barnets intresse. Särskilt är att märka den möjlighet att överflytta vårdnaden om ett barn till fosterföräldrar som stadgas i 6 kap. 8 §. Av motiven framgår emellertid att sådana ingripanden skall kunna ske bara i fall där åtgärden måste anses verkligt angelägen av hänsyn till barnet. Vad angår barnets inflytande på sina egna förhållanden är främst att märka vissa nya regler, som avser att låta barnets inställning i större utsträckning än nu är fallet påverka myndigheternas avgörande i vårdnads- och umgängesfrågor. Några vägande invändningar synes inte kunna riktas mot dessa bestämmelser, under förutsättning att de tillämpas med omdöme och med hänsyn till barnet; lagrådet återkommer härtill på tal om 6 kap. 18 §. I övrigt har man i fråga om

barnets inflytande inom familjen inskränkt sig till att särskilt i 6 kap. 11 § uttala vissa allmänt hållna principer, som knappast kan väntas få större rättslig betydelse men kan vara ägnade att på längre sikt inverka på inställningen hos föräldrar och andra vårdnadshavare. Barnets rätt att bestämma om sitt eget arbete har vidare i någon mån vidgats (6 kap. 12 §).

Vad angår de utökade möjligheter till gemensam vårdnad bl. a. efter äktenskapsskillnad som förslaget innebär, torde det vara för tidigt att nu ta ställning till frågan om ett sådant system allmänt sett är det lämpligaste från barnets synpunkt. Även om systemet principiellt kan förefalla tilltalande, torde det under alla omständigheter vara ägnat att medföra vissa praktiska komplikationer. Emellertid kan den gemensamma vårdnaden upplösas på begäran av föräldrarna om anordningen ter sig olämplig, eventuellt genom interimistiskt beslut av domstolen. Risken för olägenheter för barnet synes inte vara sådan att det finns någon anledning till invändning mot den föreslagna ordningen.

Från de synpunkter lagrådet har att beakta finns det varken i nu berörda hänseende eller i övrigt skäl till erinran mot de huvudprinciper varpå förslaget bygger. De följande påpekandena rör endast detaljer i lagens utformning.

6 kap.

5 §

När gemensam vårdnad skall upplösas, skall enligt lagtexten vårdnaden anförtrös den av föräldrarna som är lämpligast som vårdnadshavare. Enligt nuvarande 6 kap. 7 § är det utslagsgivande i denna situation "vad som finnes skäligt med hänsyn till barnets bästa". Den nu föreslagna formuleringen kunde tyda på att domstolen i stället skulle bygga på en jämförelse mellan föräldrarna med hänsyn till deras personliga egenskaper. Detta lär inte stämma med förslagets syfte; meningen är att man i denna situation liksom annars skall anse barnets bästa avgörande, och här inverkar också andra faktorer än föräldrarnas egenskaper. Mot den nya formuleringen kan också invändas, att en sådan jämförelse som där antyds kan kännas nedsättande för den förälder som bedöms som mindre lämplig än den andre. På grund av det anförda torde avfattningen av paragrafens första mening böra jämkas på följande sätt:

"Står barnet . . . anförtra vårdnaden om barnet åt en av föräldrarna efter vad som är bäst för barnet."

6 §

Av liknande skäl som anförts under 5 § kan man sätta i fråga om lämpligheten som vårdnadshavare bör anges som det avgörande vid bedömningen av vårdnadsfrågan. I den nu aktuella situationen, där frågan

ofta är om barnet skall flyttas från sin tidigare miljö, ter det sig än mera diskutabelt om vårdnaden skall överflyttas så snart någon skillnad föreligger i fråga om föräldrarnas lämplighet. Också här lär det avgörande vara vad som är bäst för barnet, något som torde motivera att man tillämpar överflyttningsregeln med en viss återhållsamhet. Även förevarande paragraf bör därför få en något jämkad lydelse, förslagsvis följande:

”Står barnet . . . den andra föräldern, om detta är bäst för barnet”.

18 §

I paragrafens tredje stycke ges en uttrycklig regel om att barnet får höras personligen vid rätten i mål om vårdnad och umgänge. För detta förutsätts antingen att barnet själv begär sitt hörande eller också att särskilda skäl talar för detta; i båda fallen fordras dessutom att det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras. Utan tvivel kan det tänkas situationer där det kan ge en värdefull belysning av tvistefrågan att barnet direkt får framföra sina synpunkter inför domstolen. Lagrådet vill emellertid understryka den i remissprotokollet utvecklade synpunkten, att domstolen bör tillämpa regeln med stor återhållsamhet. Detta gäller även om det står klart att ett förbud inte är ägnat att bli direkt skadligt för barnet. Inte ens då bör en uppgift från ena föräldern eller dennes ombud, att barnet själv vill uttala sin mening vid huvudförhandling i målet, utan vidare föranleda att barnet hörs. Visserligen är det, som framhålls i specialmotiveringen till 5 §, en uppgift för domstolen att utreda om barnet har några egna synpunkter på vårdnadsfrågan; men värdet av barnets personliga närvaro lär sällan vara så stort, att det motiverar att barnet försätts i en konfliktsituation under sådana förhållandevis dramatiska former. Vad barnet under mera avspända förhållanden uppgett t. ex. inför vårdnadsutredaren kan ge en tillräckligt god bild av dess inställning, och det är då lämpligt att domstolen inskränker sig till att höra utredaren om de närmare omständigheterna när uppgifterna lämnades. När det gäller de mindre barn som vårdnadstvister oftast brukar avse, torde det bara i sällsynta undantagsfall finnas tillräckligt vägande skäl att höra barnet inför rätten.

Övriga lagförslag

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1982-03-25

**Slutproto-
koll**

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statråden Wikström, Friggebo, Dahlgren, Åsling, Söder, Johansson, Wirtén, Andersson, Boo, Petri, Eliasson, Gustafsson, Elmstedt, Ahrland, Molin

Föredragande: statsrådet Petri

Proposition om vårdnad och umgänge m. m.

1 Anmälan av lagrådsyttrande

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande¹ över förslagen till

1. lag om ändring i föräldrabalken,
2. lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620),
3. lag om ändring i brottsbalken,
4. lag om ändring i lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag,
5. lag om ändring i lagen (1964:143) om bidragsförskott

Föredraganden redogör för lagrådets yttrande och anför följande beträffande förslaget till ändring i föräldrabalken.

6 kap. 5 §

Som lagrådet har anfört är avsikten att domstolen, när en gemensam vårdnad upplöses, skall besluta efter vad som är bäst för barnet. Jag har därför ingen erinran emot att lagtexten ändras på det sätt som lagrådet har föreslagit.

6 kap. 6 §

Jag har inte heller något att erinra mot att denna paragraf ändras på det sätt som lagrådet har föreslagit. Jag delar lagrådets uppfattning att det kan finnas skäl att tillämpa paragrafen med viss återhållsamhet när det gäller att flytta ett barn från sin tidigare miljö.

¹ Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 18 februari 1982.

6 kap. 18 §**Slutproto-
koll**

Vad lagrådet i denna del har uttalat om hörande av barn inför domstol kan jag ansluta mig till. Jag vill tillägga att det inte heller behöver bli aktuellt för domstolen att höra vårdnadsutredaren om vilken inställning barnet kan ha, för det fall att vårdnadsutredningen som sådan ger en tillräckligt god bild av barnets inställning.

Utöver vad jag nu har sagt bör en mindre ändring göras i 6 kap. 8 § första stycket. Vidare bör som en följd av ändringen i 6 kap. 5 § en motsvarande ändring göras i 11 kap. 8 § andra stycket.

2 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att anta de av lagrådet granskade lagförslagen med vidtagna ändringar.

3 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

Innehåll

Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Propositionens lagförslag	2
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 18 februari 1982	16
1 Inledning	16
2 Allmän motivering	17
2.1 Allmänna utgångspunkter	17
2.1.1 Reformens inriktning	17
2.1.2 Reformens omfattning	19
2.1.3 Terminologiska frågor	20
2.2 Barns grundläggande rättigheter m. m.	21
2.3 Rätten att bestämma i frågor som rör barnets personliga förhållanden	23
2.4 Gemensam vårdnad	25
2.4.1 Erfarenheterna av 1976 års reform	25
2.4.2 Gemensam vårdnad som huvudregel för alla föräldrar?	28
2.4.3 Gemensam vårdnad för frångskilda föräldrar ...	29
2.4.4 Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar	31
2.4.5 Upplösning av gemensam vårdnad	32
Betänketid	32
Interimistiska beslut	33
Valet av vårdnadshavare	34
2.5 Överflyttning av vårdnaden	36
2.5.1 Överflyttning av vårdnaden till en annan förälder	36
2.5.2 Överflyttning av vårdnaden till någon annan än en förälder	37
Överflyttning av vårdnaden från olämpliga föräldrar	37
Överflyttning av vårdnaden till fosterföräldrar .	39
2.6 Umgänge	41
2.6.1 Umgänge mellan barn och föräldrar	41
2.6.2 Umgänge mellan barn och andra än föräldrar ..	42
2.6.3 Omfattningen och utövande av umgänge	43
2.7 Socialnämndernas befattning med vårdnads- och umgängesfrågor	44
2.7.1 Socialnämndernas uppgifter inom socialtjänsten	44
2.7.2 Kontaktperson	44
2.7.3 Samarbetssamtal	46
2.7.4 Vårdnadsutredningar	50
Utredningsmetoder	50
Yttranden i mål om vårdnad eller umgänge	51

2.8	Underlaget för domstolarnas avgöranden i mål om vårdnad eller umgänge	53
2.8.1	Hörande av socialnämnden inför det slutliga avgörandet	53
2.8.2	Hörande av socialnämnden inför interimistiska avgöranden	54
2.8.3	Hörande av barnet självt	56
2.9	Information om de nya reglerna	57
2.10	Kostnader och resursbehov	58
2.11	Ikraftträdande	58
3	Upprättade lagförslag	59
4	Specialmotivering	59
4.1	Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken	59
4.2	Förslaget till lag om ändring i socialtjänstlagen	83
4.3	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken	85
4.4	Förslaget till lag om ändring i lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag	85
4.5	Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:143) om bidragsförskott	86
5	Hemställan	86
6	Beslut	86
	Utdrag av lagrådets protokoll den 16 mars 1982	87
	Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 25 mars 1982 ..	90
	Bilagor, se separat bilagedel	

Sammanfattning av utredningens överväganden

Utredningen om barnens rätt, som har i uppdrag att undersöka i vilka fall och på vilka sätt barns rättsliga ställning bör stärkas, tar i detta betänkande upp reglerna om vårdnad, umgängesätt och överflyttning av barn. I betänkandet lämnas dels ett huvudförslag med lagbestämmelser och dels några alternativa förslag till lösningar av vissa av de frågor som föreligger är att utredningen hoppas att på sätt kunna få en allsidig diskussion till stånd innan den slutliga lösningen bestäms.

Enligt utredningen bör reglerna om vårdnad, umgängesrätt och överflyttning av barn anpassas till de förändringar som skett i samhället och i familjemönstret. Vid omprövningen bör den kunskap som numera finns om barn och deras förhållanden tas till vara. Detta kräver en betydande omarbetning av de nuvarande bestämmelserna.

Utredningen framhåller också det angelägna i att regler, som berör förhållandet mellan föräldrar och barn blir omsorgsfullt diskuterade. Detta är av betydelse för att påverka föräldrars och vuxnas attityder till barn. En attitydförändring behövs om barnets ställning skall förändras.

Enligt utredningen betonar namnet föräldrabalk alltför starkt föräldrarnas rätt och skjuter barnets rätt i bakgrunden. I syfte att bättre spegla balkens innehåll föreslår utredningen att balkens namn ändras till barn- och föräldrabalken (BFB).

Vidare föreslås att uttrycket vårdnad ersätts med föräldraansvar, eftersom föräldraansvar på ett bättre sätt än vårdnadsbegreppet uttrycker att förälder eller den som ersätter förälder har ett ansvar för barnet i den omfattning som lagen anger. Andra ord som i attitydpåverkande syfte föreslås utbyta är "verkställighet" och "överflyttning av barn" som nu förekommer i 21 kap. FB. I förslaget används i stället för dessa uttryck ordet "överlämnande".

I ett särskilt kapitel lämnas några synpunkter på grundläggande behov som barn har rätt att få tillgodosedda.

Föräldraansvar

Kapitlet om föräldraansvar (6 kap. BFB) inleds med bestämmelser som ger uttryck för barnets rätt till fysisk och psykisk omsorg, trygghet, förståelse för sina särskilda behov och förutsättningar samt forstran och utbildning. Det är den som har föräldraansvaret (i fortsättningen kallad förälder) som skall se till att dessa behov tillgodoses. Förälder har vidare ansvaret för att barnet får behövlig tillsyn. Utredningen framhåller att det är viktigt att dessa krav på föräldrarna förenas med en principiell rätt och skyldighet för föräldrarna att

bestämma över barnet i personliga angelägenheter. I annat fall kan föräldrarnas möjligheter att uppfylla sitt föräldraansvar avsevärt försämrats. Föräldrarnas rätt att bestämma över sina barn bör dock inte gälla oinskränkt som nuvarande lagstiftning anger. Barnet bör mycket tidigt ges möjlighet att få påverka sin situation i egna angelägenheter för att på så sätt vänja sig vid att fatta beslut och stå för dessa följder. Föräldrarna skall sålunda samråda med barnet i angelägenheter som rör barnets person så snart detta är möjligt med hänsyn till barnets ålder och utvecklingsgrad. Efter hand som barnet blir äldre bör det få rätt att i allt större utsträckning själv bestämma i personliga angelägenheter. Om konflikt i fråga om bestämmanderätten uppstår mellan förälder och barn får föräldrarna dock inte fransäga sig ansvaret att bestämma i saken. Föräldrarnas beslut skall därvid grunda sig på vad som är förenligt med barnets bästa.

Efter bestämmelserna om vad föräldraansvaret innebär anges vem som skall ha föräldraansvaret för barn. Föräldraansvaret vilar som huvudregel på bägge eller en av föräldrarna. Detta är i enlighet med nuvarande ordning. Liksom f. n. kan föräldraansvaret enligt förslaget i vissa situationer i stället anförtros åt annan person. I förhållande till gällande rätt innehåller förslaget i detta hänseende den nyheten att denne person inte behöver vara särskilt förordnad förmyndare för barnet. Valet av sådan person bör i stället grundas på om personen i fråga kan vara en bra ersättningsförälder för barnet. En nyhet är vidare att två personer – t. ex. fosterföräldrar – skall kunna erhålla föräldraansvaret gemensamt i dessa fall.

I fråga om gemensamt föräldraansvar innehåller förslaget följande nyheter.

Utredningen har tagit som utgångspunkt att båda föräldrarna skall känna lika stort ansvar för barnet oavsett om de är gifta med varandra eller inte. Målsättningen har därför varit att så långt möjligt likställa gifta och ogifta föräldrar när det gäller föräldraansvaret.

Föräldrar som är gifta med varandra skall enligt huvudförslaget kunna få gemensamt föräldraansvar genom ett enkelt kostnadsfritt anmälningsförfarande hos pastorsämbetet. Sådan anmälan skall kunna göras exempelvis i samband med att faderskapserkännandet registreras. Syftet med förslaget är att i möjligaste mån underlätta för ogifta föräldrar att ta på sig ett gemensamt ansvar för sina barn.

Ett alternativförslag är att alla föräldrar automatiskt får gemensamt föräldraansvar för sina barn i och med barnets födelse eller – i fråga om ogifta föräldrar – så snart faderskapet fastställts.

Är föräldrarna gifta med varandra är huvudregeln att det gemensamma föräldraansvaret skall fortsätta även efter äktenskapsskillnad. Bara om förälder yrkar upplösning av det gemensamma ansvaret skall frågan upptas till prövning vid rätten.

Gemensamt föräldraansvar förutsätter enligt huvudförslaget att föräldrarna, liksom f. n., är ense om att ha detta. Som ett alternativ diskuteras att

domstol även skall kunna besluta gemensamt föräldraansvar mot den ene förälderns bestridande.

Bilaga 1a

Förslaget innehåller en bestämmelse om betänketid, innebärande att föräldrar inte skall kunna upplösa gemensamt föräldraansvar utan föregående betänketid. Bestämmelsen utgör en komplettering av stadgandet om betänketid i giftermålsbalken och är utformad på motsvarande sätt.

För tiden intill dess slutligt avgörande rörande föräldraansvaret föreligger föreslås att rätten skall kunna förordna om barnets bostad. Bara om särskilda skäl föreligger skall för samma tid kunna förordnas om föräldraansvaret. Enligt ett alternativt förslag skall rätten kunna meddela även slutligt beslut i bostadsfrågan.

Nu gällande bestämmelse om att vårdnaden (föräldraansvaret) skall fråntas förälder som grovt missbrukar eller grovt försummar vårdnaden föreslås ändrad för att få ökad användbarhet. Sålunda skall enligt förslaget förälder som på grund av missbruk eller försummelse av föräldraansvaret visat sig olämplig att ha föräldraansvar för barnet fråntas detta ansvar.

En helt ny bestämmelse i förslaget är att föräldraansvaret i vissa situationer skall kunna flyttas över från förälder till annan person utan att föräldern i och för sig är olämplig att ha föräldraansvaret. Som exempel när sådan överflyttning kan bli aktuell nämns det fallet att barn vistats längre tid i fosterhem och har rotat sig där. Det kan i en sådan situation vara förenligt med barnets bästa att fosterföräldrarna får föräldraansvaret för barnet. Även i vissa fall när föräldrarna i praktiken upphört att fungera som föräldraansvariga för barnet kan det vara lämpligt att föräldraansvaret förs över på annan person.

I en särskild paragraf utsägs att rätten vid prövning av fråga om ändring i föräldraansvaret skall grunda sin bedömning på vad som är förenligt med barnets bästa.

Umgångerätt

Utredningen anser att nuvarande bestämmelse om umgängerätt ger uttryck för en stark föräldrarätt. I sitt huvudförslag föreslår utredningen att bestämmelsen omformas så att det är barnet som har rätt till umgänge med båda sina föräldrar. Förslaget innebär att varje bedömning om och i vilken utsträckning umgängerätt skall utövas skall ske utifrån vad som är förenligt med barnets bästa. Vilar föräldraansvaret på endast en av föräldrarna eller på annan person och motsätter sig denne att umgängerätt kommer till stånd beslutar rätten i frågan.

Enligt ett alternativt förslag skall bestämmelsen om umgängerätt i stället utformas så att den ger uttryck för en ömsesidig rätt för föräldrar och barn till umgänge med varandra även då föräldrarna bor åtskilda.

Huvudförslaget innehåller vidare den nyheten att lagstadgad umgängerätt för barnet införs dels med annan person än förälder som tidigare haft

föräldraansvaret och dels – om den ene föräldern avlidit – med den avlidnes släktingar och andra barnet närtstående som barnet annars skulle riskera att förlora kontakten med.

I detta hänseende föreslås alternativt att barnet skall ha lagstadgad rätt till umgänge med släktingar och andra barnet närtstående, exempelvis tidigare fosterföräldrar, även om föräldrarna lever.

Vid prövning av fråga om umgängesrätten skall vad som är förenligt med barnets bästa vara ledstjärnan.

Socialnämndens och domstolens befattning med mål om föräldraansvar och umgängesrätt

I gällande rätt finns inte någon uttrycklig bestämmelse om att domstol skall inhämta yttrande från socialnämnd före avgörandet av mål eller ärende angående vårdnad (föräldraansvar) eller umgängesrätt. I praktiken torde dock rätten höra nämnden om föräldrarna inte är ense eller det annars föreligger särskilda skäl. I förslaget har intagits en uttrycklig bestämmelse om att rätten i sådana situationer skall höra socialnämnden.

Utredningen anser det inte tillfredsställande att överenskommer mellan föräldrar om upplösning av det gemensamma föräldraansvaret i princip godtas av domstol utan att det görs någon utredning om att barnets bästa tillgodosätts i sammanhanget. Är föräldrarna överens i fråga om föräldraansvaret skall rätten enligt förslaget bereda socialnämnden tillfälle att yttra sig över om föräldrarnas överenskommelse är förenlig med barnets bästa. Ett alternativförslag i denna del är att nämnden skall avge yttrande även om föräldrarna är ense i fråga om föräldraansvaret.

Vid en skilsmässitvist mellan föräldrar är det av väsentlig betydelse för såväl föräldrarna som barnen att föräldrarna får hjälp med att själva lösa frågan om föräldraansvaret. Föräldrarna behöver ofta hjälp med detta av utomstående. I förslaget har därför kommunerna ålagts skyldighet att erbjuda föräldrar, som i mål om upplösning av gemensamt föräldraansvar tvistar om föräldraansvaret eller umgängesrätten, hjälp att bearbeta sin konflikt och ta ansvar för ett beslut som gagnar alla inblandade parter. Denna hjälp skall ges i form av samarbetssamtal med för ändamålet särskilt utbildad personal.

Vägrar föräldrarna att ställa upp för samarbetssamtal eller leder samtalen inte till samförståndslösning skall socialnämnden liksom f. n. göra en utredning om föräldraansvaret eller umgängesrätten. I förslaget lämnas vissa rekommendationer hur en sådan utredning bör utformas och behandlas av nämnden. Bl. a. rekommenderas att nämnden i möjligaste mån utnyttjar möjligheten att delegera ärendet till en mindre grupp av förtroendevalda eller tjänsteman.

En annan fråga som behandlas i detta avsnitt är de interimistiska besluten och det underlag, som domstolar därvid har tillgång till för att kunna besluta

om föräldraansvaret. Det framhålls att domstolarnas material ofta är mycket magert, trots att dessa beslut spelar en betydelsefull roll för domstolens slutliga ställningstagande. Kan föräldrarna inte enas om var barnet skall bo under den tid målet pågår föreslås därför att rätten skall ha möjlighet att skyndsamt inhämta upplysningar i frågan från socialnämnden.

Frågan om det bör införas möjlighet för domstol att höra vittnen och annan muntlig bevisning under förberedelsen i mål om föräldraansvar tas också upp i detta sammanhang. Nackdelarna med att tillåta sådan bevisning på detta stadium av processen har bedömts så stora, att någon bestämmelse i detta hänseende inte föreslagits.

I fråga om förfarandet i hovrätt vid överprövning av interimistiska beslut rörande föräldraansvar eller umgängesrätt förordas, att hovrätt i princip alltid skall hålla muntlig förhandling i frågan.

Överlämnande av barn

Gällande bestämmelser om överlämnande av barn återfinns i 21 kap. FB. Förslaget innehåller i denna del väsentliga nyheter.

Till en början kan nämnas att bestämmelser om överlämnande av barn föreslås intagna i 8 kap. BFB.

Mål om överlämnande av barn har mycket ofta mer eller mindre direkt samband med problemställningar som rör föräldraansvar och umgängesrätt. Bl. a. av denna orsak, föreslås att beslutande myndighet i frågor om överlämnande blir de allmänna domstolarna och inte som f. n. länsrätterna.

Vidare föreslås att parterna i dessa mål skall kallas till muntlig förberedelse inför rätten om inte den som har hand om barnet kan förmås att frivilligt överlämna barnet. Domaren skall vid denna förhandling sträva efter en samförståndslösning mellan parterna. Vid behov skall domaren ha möjlighet att låta förberedelsen gå över i ett sammanträde inför en av rätten förordnad medlare.

Rätten skall, om det ligger i barnets intresse att frågan om föräldraansvar eller umgängesrätt omprövas, självant kunna förordna att sådan fråga skall tas upp till prövning.

Det huvudsakliga tvångsmedlet för att få ett överlämnande till stånd skall enligt förslaget vara vite. Vid överlämnande för umgängesrätts utförande föreslås att vite skall vara det enda tvångsmedlet. När fråga är om överlämnande till den som har föräldraansvaret skall det i vissa undantags-situationer vara möjligt att förordna om hämtning av barnet. För att hämtning skall få ske krävs att sådan är påkallad på grund av att barnet riskerar lida skada i den miljö det vistas.

Vid hämtning skall – förutom barnets kontaktperson – barnläkare, barnpsykiater eller barnpsykolog medverka. Kraven på fackkunskap i sammanhanget har därmed skärpts i förhållande till nuvarande ordning.

*Talerätt och ombud för barnet (barnombud)***Bilaga 1a**

Det föreslås att barnet får oinskränkt talerätt i mål och ärenden enligt 6 kap. BFB med undantag för mål om upplösning och återupptagande av gemensamt föräldraansvar. Beträffande dessa senare mål begränsas barnets talerätt till en rätt att, sedan talan väckts av någon av föräldrarna, delta i processen som part och fullfölja talan till högre instans.

I fråga om mål angående överlämnande av barn föreslås att barnet får oinskränkt talerätt.

Den omständigheten att barnet enligt förslaget skall ha talerätt i ovan angivna situationer innebär inte att barnet i egen person skall föra sin talan. En förutsättning för att barnet i det konkreta fallet skall få föra talan är att det utsetts särskild ställföreträdare för barnet (barnombud). Barnombud förordnas av rätten. Bestämmelser om barnombud föreslås intagna i rättshjälpslagen. De regler som gäller för offentligt biträde skall därvid delvis tillämpas på barnombudet. En skillnad mellan det offentliga biträdet och barnombudet är att barnombudet föreslås få rätt att utan fullmakt väcka talan för barnet, föra barnets talan och fullfölja talan till högre instans.

Enligt förslaget skall barnet, förälder eller annan föräldraansvarig samt socialnämnd kunna göra ansökan om att barnombud utses. Vidare skall rätten självmant kunna ta upp frågan om den anser att behov av barnombud föreligger. Barnombud skall dock inte förordnas automatiskt då ansökan görs utan domstolen har att ta ställning till om barnet befinner sig i sådan situation att det behöver någon som bevakar uteslutande barnets intresse.

Kontaktperson

Barn behöver i många situationer stöd och hjälp av en person som kan koncentrera sig uteslutande på barnets intresse. Detta gäller såväl i de situationer då barnombud skall utses som i andra situationer då föräldras-tödet sviktar, exempelvis då problem uppstått beträffande umgängesrätten. En lämplig ordning för att ge barnet stöd och hjälp från utomstående är enligt utredningen att bygga ut den av socialutredningen föreslagna kontaktman-nafunktionen. I motsats till vad som föreslås att gälla för kontaktperson enligt socialtjänstlagen, föreslås i detta förslag att kontaktperson skall kunna förordnas för barn även i de fall förälder motsätter sig detta. Kontaktpersonens uppgift skall vara att hjälpa och stödja barnet i risksituationer samt i förekommande fall vara förmedlande länk mellan barnet och barnombudet.

Barnombudsman

Det har från flera håll hävdats att den helhetssyn på familjeproblemen, som numera gälelr, har inneburit att barnets speciella situation i samman-

Bilaga 1a

hanget inte fått tillräcklig framtoning i nämndernas arbete. Ett sätt att råda bot på denna situation skulle enligt utredningen kunna vara att avdela någon person inom kommunen eller socialnämnden eller utse en särskild statlig tjänsteman med uppgift att vara förmedlande länk mellan allmänheten och socialnämnden i barnfrågor. Denna person – som i förslaget kallas barnombudsman – skulle bl. a. ha till uppgift att ge allmänheten råd i olika barnfrågor och eventuellt även vara handledare åt kommunens kontaktpersoner. Vidare skulle barnombudsmannen kunna ta initiativ till att kontaktperson utses.

Alternativa förslag rörande talerätt och representant för barnet

I alternativt förslag diskuteras möjligheten att inte ge barnet talerätt i mål och ärenden om föräldraansvar, umgängesrätt och överlämnande av barn utan att en person, motsvarande den tidigare barnavårdsmannen, å det allmännas vägnar skulle företräda barnet.

Vidare presenteras förslag innebärande att ställföreträdarskapet och stödfunktionen för barnet utövas av en och samma person. Denna person skulle kunna fungera antingen i kommunal eller statlig regi. Ett alternativ är här att socialnämnden utser en person – vilken skulle kunna benämnas barnassistent – i de fall barnet befinner sig i en risksituation. Barnassistentens uppgifter skulle bli en kombination av kontaktpersonens och barnombudets dock med den jämkning att barnassistenten i processer om föräldraansvar, umgängesrätt eller överlämnande av barn skulle kunna anlita ett juridiskt biträde. Barnassistenten skulle sålunda vara barnets ställföreträdare i målet.

Utredningen diskuterar även barnassistenten som en statlig funktion. Exempelvis skulle man kunna låta barnavårdskonsulenter vid länsstyrelserna få till uppgift att utse, övervaka och entlediga barnassistenterna.

Ytterligare ett alternativ är att bygga ut det nuvarande godmanskapet i 18 kap. FB till att avse även nu aktuella situationer.

Kostnader

Beträffande kostnaderna för de reformer som föreslås konstateras till en början att eftersom det enligt gällande lag åligger kommunerna att verka för barn växer upp under trygga och goda förhållanden är det naturligt att merparten av kostnaderna för reformen läggs på kommunerna. I många kommuner kommer det att krävas nya resurser för att möjliggöra samarbetsamtal för föräldrar som inte är överens om föräldraansvaret och umgängesrätten. Behov kommer att finnas av personer som kan fungera som samtalsledare och personer med funktion som handledare. Vidare kommer att krävas viss utbildning av denna personal. I vissa mindre kommuner kan de bli fråga om att köpa dessa tjänster från andra kommuner. Härtill kommer

Bilaga 1a

kostnader för att bereda föräldrar som bor på skilda orter, tillfälle att mötas i samarbetssamtal. Å andra sidan kommer enligt utredningen konfliktbearbetning på sikt att medföra besparingar i andra sammanhang, t. ex. kan antalet tvister som leder till utredning i frågor om föräldraansvar och umgängesrätt komma att minska.

Förslagen om inställelse till muntlig förberedelse och särskild medling i mål om överlämnande av barn kan komma att kräva ökade rättshjälpskostnader för parterna. Med hänsyn till att antalet sådana mål är förhållandevis litet bedöms kostnadsökningen dock bli ganska marginell.

Kostnaderna för barnombudet skall enligt förslaget utgå av allmänna medel. Antalet mål, vari barnombud kommer att förordnas, torde vara svårt att beräkna men blir sannolikt inte alltför omfattande. Under alla förhållanden är detta en kostnad som staten bör ta på sig för att barnens rättsliga ställning skall stärkas i dessa sammanhang.

Vad angår kostnaderna för kontaktperson anser utredningen att kommunerna bör svara för dessa. Utredningen menar att det f. n. torde vara ogörligt att beräkna behovet av kontaktpersoner för barn och sålunda även kostnaderna härför.

Införs barnombudsman tillkommer för kommunernas del lönekostnad för sådan.

Utdrag ur utredningens betänkande

Några synpunkter på barns behov

Barn som individer med egna behov

Under det senaste århundradet har det skett stora förändringar i vårt samhälle. Dessa förändringar har påverkat familjen och familjemedlemmarnas roller. Jämsides därmed har även synen på barnen, fostran av barn och målet för fostran ändrats.

Ännu i början av detta sekel var samhället klassbundet och auktoritärt. Lydnad var något mycket viktigt och något som i hög grad reglerade förhållandet mellan individer och samhällsklasser. Lydnad var i viss utsträckning en förutsättning för detta samhälles existens. Föräldraauktoriteten blev en förebild för relationerna mellan människor ute i samhället. Man ifrågasatte därför inte att barn alltid skulle lyda föräldrar och andra vuxna samt att föräldramakten skulle vara stark. Om barnet inte lydde hade föräldrarna rätt och skyldighet att med kroppslig bestraffning (aga) tillrättaföra barnet. Man var vid denna tid i allmänhet inte medveten om de skador, såväl fysiska som psykiska, som kunde bli följden av sådan fostran.

Parallellt med att det i samhället skedde snabba ekonomiska och sociala förändringar blev andra egenskaper hos medborgarna än lydnad viktiga. Den officiella målsättningen för fostran av barn blev därmed en annan. Barn skulle fostras till självständiga individer med förmåga att samarbeta med andra, att komma fram till egna omdömen och att kunna fatta egna beslut. Medvetenheten hos vuxna om att barn är individer med egna behov samt kunskapen om vilka problem och skadeverkningar som kan bli följden av en alltför hämmande fostran har ökat allmera under detta sekel.

Vi anser att lagen bör ge klart uttryck för dessa kunskaper och den syn som samhället idag har på frågor som rör förhållandet mellan föräldrar och barn, barns behov och barns rätt att utveckla sin egen personlighet. Innan vi övergår till att redogöra för de ändringar, som vi förslår, vill vi ange några av barns grundläggande behov, som barnet har rätt att få tillgodosedda.

När vi i detta kapitel använder begreppet förälder avser vi därmed såväl biologisk förälder, adoptivförälder, fosterförälder som den eller de som eljest varaktigt har barn i sin vård.

Några grundläggande behov

- ☐ Barn behöver omvårdnad och skydd.
- ☐ Barn behöver människor som de kan ta emot kärlek av och ge kärlek till.
- ☐ Barn behöver ett stabilt och varaktigt förhållande till föräldrar.

- ☐ *Barn behöver utvecklas i en miljö som tillgodoser dess behov av stimulans.*
- ☐ *Barn behöver föräldrars hjälp med att sätta gränser för sitt handlande.*
- ☐ *Barn måste få känna att de behövs och att de får ta ansvar.*
- ☐ *Barn behöver få påverka sin situation.*
- ☐ *Barn behöver efter hand frigöra sig från sitt beroende av föräldrarna.*
- ☐ *Barn har behov av samhörighet med båda föräldrarna även om dessa är i konflikt med varandra.*

För att det lilla barnet över huvud taget skall kunna överleva måste det få *omvårdnad och skydd*. Barnets behov av näring måste tillgodoses. Föräldrarna måste se till att risker inte uppstår för barnets hälsa. De måste vidare vaka över barnet, så att det inte utsätts för fara till liv och lem.

Barn har behov av människor som de kan *ta emot kärlek av och ge kärlek till*. De behöver bli erkända och igenkända som individer på sina egna villkor. De behöver känna att de trots fel och brister i grunden är godtagna, dvs. bli villkorslöst mottagna i världen.

Ett stabilt och varaktigt förhållande till föräldrar är av väsentlig betydelse för barn. Längre avbrott i kontakten med föräldrarna medför i regel en mycket stor påfrestning för barnet. Sådana avbrott kan få barnet att känna sig varaktigt övergivet och därmed föreligger risk för att barnets trygghetskänsla blir i grunden störd. Inte minst allvarligt är upprepade avbrott i kontakten med föräldrarna, vilket kan leda till att barnets känslomässiga bindning till föräldrarna försvagas.

Det bör i detta sammanhang framhållas att barn har en annan tidsuppfattning och en annan minnesförmåga än vuxna. Ett endast några månader gammalt barn har inte några egentliga minnesbilder av föräldrarna. Om det vid denna ålder skiljs från föräldrarna saknar det inte dessa som individer, utan snarare den stimulans som föräldrarna gett såsom föda, ömhet, hudkontakt m. m. Allmänt gäller att ju yngre barnet är desto svårare har det att i sitt minne hålla kvar bilden av föräldrarna. Allt eftersom barnet blir äldre, börjar det emellertid få mer fast förankrade minnesbilder av föräldrarna och hur dessa tillfredsställer dess behov och önskningar. Först framemot treårsåldern får barnet en mer stabil, varaktig förmåga att inom sig fasthålla minnesbilder av och föreställningar om föräldrarnas existens.

Under de första levnadsåren klarar inte barnet längre avbrott i kontakten med föräldrarna – avbrott som sträcker sig över veckor eller månader – utan att uppleva sig varaktigt övergivet med risker för störningar i dess trygghetskänsla. Barnets tidsuppfattning är då ännu så outvecklad att det inte kan överblicka ens den närmaste framtiden. Därmed blir det också svårt eller omöjligt för barnet att uppfatta föräldrarnas förklaringar om skilsmässans längd och deras återkomst som en verklig tröst. Barnet har således under sina första levnadsår ett mycket stort behov av den trygghet som det innebär att utan längre avbrott ha föräldrarna i sin närhet.

Bilaga 1b

När barnet blir litet äldre behöver det föräldrarna att identifiera sig med och efterlikna. En sådan identifikation sker bäst då de känslomässiga banden är stabila. Ett avbrytande av den känslomässiga kontakten med föräldrarna kan utgöra en mycket stor påfrestning för barnet och medföra risker för dess *personlighetsutveckling, både den intellektuella och känslomässiga. Detta är speciellt fallet vid upprepade avbrott i kontakten med föräldrarna.*

Eftersom det är så viktigt för barnet med ett stabilt och varaktigt förhållande till föräldrarna, bör man så långt möjligt undvika att rubba detta. Om ett barn av någon anledning – exempelvis till följd av sjukdom, skilsmässa eller dödsfall – måste skiljas från sina föräldrar, bör åtgärder vidtas för att hjälpa barnet. Dessa åtgärder bör grundas på kunskaper om barnets mognad och utveckling i olika åldrar och om vad avbrott i kontakten med föräldrarna innebär, så att påfrestningar och därmed risker för skadeverkningar så långt det är möjligt minskas eller undviks.

Det är också viktigt att barn får tillfälle att känslomässigt och socialt träna sig i samspelet med andra barn och med vuxna av skilda kön, åldrar och personligheter i såväl sin egen hemmiljö som i andra miljöer. Barnet har också behov av att få utforska omvärlden och göra nya erfarenheter. Över huvud taget behöver barnet *få leva i en miljö som kan tillgodose dess olika behov av stimulans.* Barn har också behov av att föräldrarna ägnar intresse åt deras utveckling, såväl den fysiska som den psykiska. Det är därför viktigt att barnet får stöd och engagemang från föräldrarnas sida under exempelvis sin skolgång och utbildning.

Barn – framför allt mindre barn – kan ha svårt att skilja mellan vad som är fantasier, förmimmelser och vad som sker i verkligheten utanför barnet. De kan också ha svårt att skilja mellan vad som är orsak och verkan. Barn vill genast ha sina behov tillfredsställda och kan inte vänta på detta till ett senare tillfälle. De kan inte heller inse följderna av ett visst handlande. Barnet, i synnerhet det mindre barnet, behöver föräldrarnas hjälp att hantera sina inre impulser, t. ex. då det överväldigas av besvikelse och ilska. Barnet behöver sålunda den trygghet det innebär att få hjälp av föräldrarna med att *lära sig sätta gränser för sitt handlande.* När föräldrarna måste hindra barnet från att göra sådant som kan skada barnet själv eller dess omgivning måste de göra detta utan att ta avstånd från barnet och med godtagande av barnets känslor.

Barn måste *få känna att de behövs*, att de har en uppgift att fylla och att de får ta ansvar. Utifrån sin mognad bör barnet i hemmet, förskolan och skolan bli tilldelat meningsfulla uppgifter, som det kan klara av och som gör att det känner sig delaktigt av och kan identifiera sig med vuxenvärlden. Barn behöver också lära sig ta ansvar och fatta beslut. De måste med stigande ålder och mognad få ta allt större ansvar för sina personliga förhållanden och sitt eget handlande.

Barn bör ha *rätt att få påverka sin situation.* Det är viktigt att föräldrarna är lyhörda för om barnet har en egen åsikt och låter barnet ge uttryck för denna

Bilaga 1b

samt att de tar största möjliga hänsyn till vad barnet anser. Föräldrarna bör även uppmuntra barnets förmåga och vilja att uttrycka sina önskemål. Detta innebär givetvis inte att föräldrarna alltid kan låta barnet fatta alla beslut som rör barnet. I vissa lägen har föräldrarna förmåga att bättre än barnet inse konsekvenserna av ett visst handlande. De måste därför i sådana situationer fatta besluten och ta ansvaret för dem.

Som tidigare nämnts är det viktigt att det lilla barnet får leva i ett nära beroende till sina föräldrar. Minst lika viktigt är emellertid att föräldrarna, när barnet blir äldre, kan godta barnets gradvis växande behov av att *frigöra sig från föräldrarna* för att så småningom bli självständigt. Detta innebär att föräldrarna måste visa respekt för barnets egenart, åsikter och personliga integritet.

Barn har *behov av samhörighet med båda sina föräldrar*. Föräldrarna bör respektera att barnet känner lojalitet och samhörighet med båda föräldrarna även om dessa är i konflikt med varandra. Särskild uppmärksamhet bör ägnas de situationer där föräldrarna står i motsatsförhållande till varandra och håller på att skiljas från varandra. Barnet skall inte behöva välja sida och ta ansvar i dessa konflikter. Men det skall inte heller lämnas okunnigt om föräldrarnas beslut. Barnet bör i denna svåra och för barnet omvälvande situation få hjälp att reda ut sina problem. Konflikter mellan föräldrar innebär ofta en stor påfrestning för barnet och kan äventyra dess utveckling. Det ligger därför även i barnets intresse att föräldrarna får hjälp att lösa dessa konflikter.

I detta kapitel har vi velat ta med vad vi anser vara några av barns grundläggande behov. Vi är medvetna om att barn även har andra behov som kanske är minst lika viktiga. De behov, som vi redogjort för ovan, är i första hand sådana som föräldrarna bör tillgodose. Men också de företrädare för samhället som har att ta ställning till barns framtid måste ta hänsyn till dessa vid sina överväganden och beslut. Självfallet kan föräldrarna i vissa situationer ha svårt att tillgodose dessa behov. Föräldrarna kan då behöva stöd av andra människor i sin omgivning och av samhället.

Utredningens lagförslag

1. Förslag till

Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om föräldrabalken

dels att 21 kap. skall upphöra att gälla,

dels att rubriken till balken och 6 kap. skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i balken skall införas ett nytt kapitel, 8 kap., av nedan angivna lydelse.

Barn- och föräldrabalk

6 kap. Om föräldraansvar

Föräldraansvarets innebörd

1 § Barn har rätt till omsorg, trygghet och förståelse.

2 § Barn har rätt till fostran men får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller anan kränkande behandling.

3 § Barn har rätt till utbildning som motsvarar dess önskemål, behov och förutsättningar.

4 § Föräldraansvaret medför skyldighet att se till att barnets behov enligt 1–3 §§ blir tillgodosedda samt att den tillsyn utövas över barnet som behövs med hänsyn till barnets ålder, utvecklingsgrad och övriga omständigheter.

5 § Föräldraansvaret medför rätt och skyldighet att bestämma rörande barnets personliga förhållanden om annat inte följer av 6 eller 7 § eller föreskrift i annan författning.

6 § Föräldraansvaret medför också skyldighet att, så snart det är möjligt, samråda med barnet i angelägenheter som rör dess personliga förhållanden.

Den som har föräldraansvaret skall, med iakttagande av bestämmelserna i 4 §, ge barnet en med stigande ålder och mognad allt större rätt att själv bestämma i personliga angelägenheter. Vad nu sagts innebär inte inskränkning i bestämmanderätt som enligt annan författning tillkommer föräldraansvarig.

Om rätt att bestämma över barnet i ekonomiska förhållanden finns bestämmelser i 9–16 kap.

7 § Har barn, med samtycke av den som har föräldraansvaret, tagit arbete, får barnet, sedan det fyllt sexton år, själv säga upp avtalet och sluta avtal om annat arbete av liknande art.

Föräldraansvaret medför rätt att häva avtal som barnet har slutit enligt första stycket, om det är påkallat med hänsyn till barnets utveckling eller hälsa. Har avtalet hävts får barnet inte därefter själv sluta arbetsavtal.

I fråga om verkan av avtal, som barnet slutit utan erforderligt samtycke, finns bestämmelser i 9 kap.

8 § Föräldraansvaret består från barnets födelse till dess barnet har fyllt arton år.

Bestämmelser om vem som har föräldraansvaret

9 § Föräldraansvaret vilar på bägge eller en av föräldrarna. Rätten kan dock flytta över föräldraansvaret till annan person.

10 § Är vid barnets födelse föräldrarna gifta med varandra eller gifter de sig senare har de gemensamt föräldraansvar.

Är vid barnets födelse föräldrarna inte gifta med varandra och har de inte efter anmälan som avses i 24 §, gemensamt föräldraansvar, vilar föräldraansvaret på barnets moder.

Första och andra styckena gäller inte om annat följer av 12–17 §§ eller 19 §.

11 § Föreligger gemensamt föräldraansvar och kan en av de föräldraansvariga till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak inte delta i beslut rörande barnet beslutar den andre ensam. Detta gäller dock inte om beslutet utan olägenhet kan uppskjutas. Inte heller får beslut av ingripande betydelse för barnets framtid fattas, såvida inte barnets bästa uppenbarligen kräver det.

Ändring i fråga om föräldraansvaret m.m.

12 § Föreligger gemensamt föräldraansvar och vill de föräldraansvariga eller en av dem, att deras gemensamma ansvar för barn skall upphöra, skall rätten på talan av de föräldraansvariga eller en av dem förordna förälder eller annan person att ha föräldraansvar för barnet. Sedan talan väckts har barnet rätt att delta i rättegången.

Om betänketid vid upplösning av gemensamt föräldraansvar finns bestämmelser i 32 §.

13 § Vilar föräldraansvaret på en av föräldrarna kan rätten på talan av den andre föräldern eller barnet överföra föräldraansvaret till den andre

föräldern eller till annan person.

Bilaga 2

Har föräldraansvaret genom dom lagts på en av föräldrarna kan rätten, på talan av föräldrarna, förordna att föräldrarna skall ha gemensamt ansvar för barnet. Sedan talan väckts har barnet rätt att delta i rättegången.

14 § Är föräldraansvarig på grund av missbruk eller försummelse av föräldraansvaret olämplig att ha föräldraansvar för barnet, skall rätten förordna att föräldraansvaret anförtros åt annan föräldraansvarig ensam eller överförs till förälder utan del i föräldraansvaret eller till annan person.

Fråga om att överföra föräldraansvaret enligt första stycket prövas på talan av föräldraansvarig, förälder utan del i föräldraansvaret, barnet eller socialnämnd.

15 § Bor barn varaktigt hos annan än den som har föräldraansvar för barnet kan rätten på talan av barnet eller socialnämnd förordna att föräldraansvaret flyttas över till annan person. Sådant förordnande får också meddelas i annat fall om synnerliga skäl föreligger.

16 § Föreligger gemensamt föräldraansvar för barn och dör en av de föräldraansvariga får den andre föräldraansvaret ensam.

Finns efter föräldraansvarigs död inte någon som har föräldraansvar för barnet skall rätten på ansökan av förälder, barnet eller på anmälan av socialnämnd förordna förälder eller annan person att ha föräldraansvaret.

17 § Har föräldraansvaret anförtrots åt annan person än föräldrarna kan rätten på talan av förälder, barnet eller socialnämnd, besluta att föräldraansvaret skall föras över på föräldrarna eller på en av dem.

18 § Rätten skall vid prövning av fråga om ändring i föräldraansvaret besluta efter vad som är förenligt med barnets bästa.

19 § Förändring av föräldraansvaret kan ske även enligt lagen (1980:00) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Barns rätt till umgänge

20 § Barnet har rätt till umgänge med bägge föräldrarna. Vilar föräldraansvaret endast på en av föräldrarna eller på annan person och motsätter sig denne att umgängesrätten utövas beslutar rätten i frågan på talan av förälder eller barnet.

21 § Barnet har rätt till umgänge med annan person som haft föräldraansvaret. Är förälder död har barnet även rätt till umgänge med den avlidnes

Bilaga 2

släktingar och andra som har nära anknytning till barnet. Motsätter sig föräldraansvarig att umgängesrätt utövas beslutar rätten i frågan på talan av barnet eller socialnämnd.

22 § Rätten skall vid prövning av fråga om umgängesrätt besluta efter vad som är förenligt med barnets bästa.

Rättens avgörande får förses med villkor.

23 § I fråga om umgängesrätt under rättegången finns bestämmelser i 31 §.

Vissa rättegångsbestämmelser m.m.

24 § Anmälan om gemensamt föräldraansvar för föräldrar som inte är gifta med varandra görs hos pastor i den församling där barnet är eller skall vara kyrkobokfört. Om barnet inte är eller skall vara kyrkobokfört i svensk församling, görs anmälan till pastor i den församling där barnet vistas. Vistas barnet i sådant fall inte i riket, får anmälan i stället göras hos annan myndighet, som regeringen bestämmer. Anmälan kan göras även före barnets födelse.

Anmälan skall göras skriftligen av bägge föräldrarna och bevittnas av två personer.

Föranleder anmälan inte anteckning i kyrkobok eller hos myndighet som avses i första stycket får talan föras genom besvär. Talan mot beslut av pastor förs hos domkapitlet. Mot domkapitlets beslut och mot beslut av myndighet som avses i första stycket förs talan hos kammarrätten.

25 § Fråga rörande föräldraansvar eller umgängesrätt upptas av rätten i den ort där den föräldraansvarige är mantalsskriven. Sådant fråga kan upptas även i samband med äktenskapsskillnadsmål. Saknar barnet föräldraansvarig skall frågan upptas av rätten i den ort där barnet är mantalsskrivet.

Finns inte behörig domstol enligt vad som sägs i första stycket upptas fråga om föräldraansvar eller umgängesrätt av Stockholms tingsrätt.

26 § Fråga om föräldraansvar eller umgängesrätt som avses i 12–15 §§, 17 § samt 20 eller 21 § handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Har bägge föräldrarna eller en av dem föräldraansvaret och är föräldrarna ense i saken, kan de dock anhängiggöra frågan genom ansökan.

Är fråga om föräldraansvar eller umgängesrätt anhängiggjord i behörig ordning, kan utan stämning i målet underhållsbidrag yrkas för barnet.

Dom i mål om föräldraansvar eller umgängesrätt får meddelas utan huvudförhandling om parterna är ense i saken.

27 § Barnets talan i mål eller ärende om föräldraansvar eller umgängesrätt förs av barnombud. Närmare bestämmelser om barnombud lämnas i rätts hjälpslagen (1972:429).

28 § Innan rätten avgör mål eller ärende angående föräldraansvar eller umgängesrätt skall rätten höra socialnämnden i den kommun där barnet är kyrkobokfört. Är föräldrarna ense i frågan kan rätten i stället bereda nämnden tillfälle att yttra sig.

Om barnet inte är eller skall vara kyrkobokfört i svensk församling får rätten vända sig till socialnämnden i den kommun där barnet vistas. Vistas barnet i sådant fall inte i riket får rätten i stället vända sig till socialnämnden i den kommun där någon av föräldrarna är kyrkobokförd.

29 § Föreligger i mål om upplösning av gemensamt föräldraansvar oenighet i fråga om föräldraansvaret eller umgängesrätten skall socialnämnden, om inte särskilda skäl är emot det, erbjuda de föräldraansvariga tillfälle till samarbetssamtal.

30 § Är mål om föräldraansvar eller umgängesrätt tvistigt eller föreligger annars särskilda skäl skall barnets mening i frågan inhämtas, om det är lämpligt och möjligt.

31 § I mål eller ärende angående föräldraansvar eller umgängesrätt kan rätten för tiden intill dess laga kraft ägande dom eller beslut föreligger förordna om bostad för barnet och om umgängesrätt efter vad rätten finner förenligt med barnets bästa. Föreligger särskilda omständigheter kan rätten för samma tid förordna om föräldraansvaret.

Förordnande enligt första stycket kan på yrkande meddelas utan huvudförhandling. Innan förordnande meddelas skall motpart beredas tillfälle att yttra sig över yrkandet. Är parterna oense eller föreligger annars särskilda skäl kan rätten inhämta upplysningar från socialnämnden i frågan.

Förordnande som nu nämnts går i verkställighet lika med laga kraft ägande dom men kan när som helst återkallas av rätten.

32 § Upplösning av gemensamt föräldraansvar enligt 12 § skall, när fråga är om barn under 16 år, föregås av betänketid.

Betänketid inleds när de föräldraansvariga gemensamt ansöker om upplösning av föräldraansvaret eller när föräldraansvarigs yrkande om upplösning delges den andre föräldraansvarige.

Har betänketid löpt under sex månader skall rätten, om föräldraansvarig framställer yrkande om upplösning av föräldraansvaret, förordna förälder eller annan person att ha föräldraansvar för barnet. Har sådant yrkande inte framställts inom ett år från betänketidens början, är frågan om upplösning av

gemensamt föräldraansvar förfallen. Avvisas talan eller avskrivs mål om upplösning av gemensamt föräldraansvar upphör betänketiden.

Löper betänketid enligt giftermålsbalken och framställs yrkande om upplösning av gemensamt föräldraansvar senast i samband med fullföljd av ansökan om äktenskapsskillnad skall sådan betänketid tillgodoräknas även vid upplösning av gemensamt föräldraansvar, såvida inte parterna är ense om att särskild betänketid bör löpa innan det gemensamma föräldraansvaret slutligt upplöses.

33 § I mål eller ärende angående föräldraansvar eller umgängesrätt gäller i fråga om rättegångskostnad andra och tredje styckena i stället för 18 kap. 1–7 §§ rättegångsbalken.

Part skall bära sin rättegångskostnad. Dock kan part förpliktas att helt eller delvis ersätta motparts rättegångskostnad, om han förfarit på sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken eller om annars särskilda skäl föreligger.

Skall part enligt andra stycket helt eller delvis ersätta motparts rättegångskostnad och har partens ställföreträdare, ombud eller biträde förfarit på sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken och därigenom vållat kostnaden eller del därav, kan han förpliktas att jämte parten ersätta kostnaden. Rätten kan besluta om detta även utan yrkande.

Första–tredje styckena skall ha motsvarande tillämpning vid målets eller ärendets handläggning i högre rätt.

8 kap. Om överlämnande av barn efter dom eller beslut rörande föräldraansvar m.m.

Överlämnande av barn efter dom eller beslut

1 § Har i dom eller beslut bestämts om föräldraansvar eller umgängesrätt kan den som enligt domen eller beslutet har rätt att få barnet överlämnat till sig begära rättens förordnande om barnets överlämnande. Sådan begäran kan även göras av barnet.

Har domen eller beslutet inte vunnit laga kraft och är inte särskilt medgett att överlämnande ändå får ske, får rätten inte vidta annan åtgärd enligt detta kapitel än som anges i 11 § första stycket.

2 § När förordnande för överlämnande av barnet begärts, får rätten uppdra åt förträdare för socialtjänsten att verka för att den som har hand om barnet frivilligt skall överlämna barnet. Sådant uppdrag får även lämnas åt annan lämplig person.

Den som fått uppdrag enligt första stycket skall inom tid som rätten bestämmer lämna denna en redogörelse för de åtgärder som vidtagits och vad som förekommit vid uppdragets utförande.

3 § Anser rätten att åtgärd enligt 2 § inte bör vidtas eller har åtgärden inte lett till överlämnande, skall rätten kalla parterna till förberedelse.

Kallelse till sådan förhandling bör även tillställas kontaktperson för barnet, om sådan utsetts.

4 § Under förberedelsen skall rätten söka uppnå överenskommelse mellan parterna.

Finner rätten att särskild medling bör ske, kan rätten förelägga parterna att inställa sig till sammanträde inför medlare, som förordnas av rätten.

5 § Kommer förberedelsen inte till stånd eller uppnås inte överenskommelse mellan parterna, får rätten, om det är förenligt med barnets bästa, besluta att barnet skall överlämnas i enlighet med domen eller beslutet.

Vid förordnande om överlämnande får rätten förelägga vite eller, om överlämnande begärts av den som har föräldraansvaret och det anses påkallat med hänsyn till barnets bästa, besluta att barnet skall hämtas genom polismyndighetens försorg. Rätten kan även i samband med förordnandet lämna uppdrag enligt 2 §, om sådant inte förekommit tidigare.

6 § Vid hämtning skall kontaktperson för barnet och barnläkare, barnpsykiater eller barnpsykolog medverka.

Om särskilda skäl föreligger får rätten, för att underlätta barnets överlämnande, föreskriva att barnet tillfälligt skall omhändertas på lämpligt sätt.

Bör barnet på grund av sjukdom inte flyttas eller möter annat särskilt hinder, skall hämtningen uppskjutas.

7 § Om det ligger i barnets intresse att fråga om ändring beträffande föräldraansvar eller umgängesrätt prövas av rätten, kan rätten vägra överlämnande och uppta frågan om föräldraansvaret eller umgängesrätten till prövning.

Överlämnande av barn i andra fall

8 § Även om dom eller beslut som avses i 1 § inte föreligger kan den som har föräldraansvaret, när barnet vistas hos annan, begära rättens förordnande att barnet skall överlämnas till honom.

Motsvarande skall gälla vid gemensamt föräldraansvar om en av dem som har föräldraansvaret utan beaktansvärt skäl bortfört eller kvarhåller barnet och den andre begär överlämnande av barnet.

I övrigt skall 2–7 §§ ha motsvarande tillämpning.

*Gemensamma bestämmelser***Bilaga 2**

9 § Fråga om överlämnande av barn upptas av rätten i den ort där den som har hand om barnet är mantalsskriven eller där barnet uppehåller sig.

10 § I mål om överlämnande av barn skall barnets mening i frågan inhämtas, om det är lämpligt och möjligt.

11 § Föreligger i mål enligt detta kapitel fara att barnet förs ur landet eller är målet av annan anledning brådskande, kan rätten förordna att barnet omedelbart skall omhändertas på sätt rätten finner lämpligt.

Kan beslut enligt första stycket inte avvaktas, får polismyndighet vidta sådan omedelbar åtgärd som kan ske utan skada för barnet. När sådan åtgärd vidtas skall om möjligt företrädare för socialtjänsten och läkare vara närvarande. Åtgärden skall genast anmälas till rätten, som utan dröjsmål prövar om den skall bestå.

12 § Hämtning och annan åtgärd beträffande barnet skall utföras på ett för barnet så skonsamt sätt som möjligt.

13 § I mål enligt detta kapitel kan rätten förordna att barnet skall undersökas av läkare.

I kallelse till läkarundersökning får rätten förelägga vite.

14 § Rätten bestämmer efter vad som finns skäligt om och till vilket belopp tappande part bör ersätta motpart hans kostnad i målet.

Uppkommer kostnad för utförande av uppdrag enligt 2 § första stycket andra punkten och 4 § andra stycket, för hämtning eller omhändertagande av barn eller för läkarundersökning betalas kostnaden av allmänna medel.

Den som har hand om barnet får tillerkännas ersättning och förskott i anledning av kostnad för resa och uppehälle i samband med inställelse vid läkarundersökning enligt 13 §. Härvid skall förvaltningsprocesslagen (1971:291) ha motsvarande tillämpning.

Fråga om ersättning enligt andra och tredje styckena prövas av rätten.

15 § Rätten kan förordna att dom eller beslut enligt detta kapitel, som inte avser utdömande av vite eller ersättning för parts kostnad, skall gälla utan hinder av att domen eller beslutet inte vunnit laga kraft.

16 § Beslut angående överlämnande av barn utgör inte hinder mot att den därvid avgjorda frågan prövas på nytt, när ändrade förhållanden eller annat skärskilt skäl föranleder det.

17 § Barnets talan i mål enligt detta kapitel förs av barnombud. Närmare bestämmelser om barnombud lämnas i rättshjälpslagen (1972:429).

2. Förslag till Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)

Härigenom föreskrivs i fråga om rättshjälpslagen (1972:429)¹

dels att rubrikerna närmast före 46 och 49 §§ skall utgå,

dels att nuvarande 46–51 §§ skall betecknas 52–57 §§ och ha motsvarande rubriker som tidigare,

dels att i lagen skall införas nya paragrafer 46–51 §§, och närmast före den nya 46 § rubrik av nedan angivna lydelse.

Rättshjälp genom barnombud

46 § Rättshjälp genom barnombud lämnas i mål eller ärende om föräldraansvar eller umgängesrätt enligt 6 kap. barn- och föräldrabalken och om överlämnande av barn enligt 8 kap. samma lag.

47 § Barnombud förordnas för barnet om det behövs för att ta till vara barnets rätt.

Barnombudet är barnets ställföreträdare i målet eller ärendet.

48 § Barnombud förordnas efter ansökan av barnet, förälder eller annan föräldraansvarig, socialnämnd eller då annars anledning föreligger.

Barnombud förordnas av den domstol som handlägger målet eller ärendet.

49 § Innan barnombud förordnas skall socialnämnd beredas tillfälle att yttra sig i frågan.

50 § I fråga om barnombud tillämpas vad som i 22 § första och andra styckena samt 23 § är föreskrivet i fråga om offentligt biträde.

Ersättning till barnombud utgår av allmänna medel.

51 § I fråga om barnombuds rätt att föranstalta om utredning skall 45 § tillämpas.

¹ Lagen omtryckt 1979:240.

3. Förslag till

Bilaga 2

Lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:00)

Härigenom föreskrivs att 10 och 48 §§ socialtjänstlagen (1980:00)¹ skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

10 §

Socialnämnden bör genom hjälp i hemmet, färdtjänst eller annan service underlätta för den enskilde att bo hemma och ha kontakter med andra.

Nämnden bör även i övrigt tillhandahålla sociala tjänster genom rådgivningsbyråer, socialcentraler och liknande, social jour eller annan därmed jämförlig verksamhet.

Nämnden kan utse en särskild person (kontaktperson) eller en familj med uppgift att hjälpa den enskilde och hans närmaste i personliga angelägenheter, om den enskilde begär eller samtycker till det.

För barn kan kontaktperson utses utan samtycke av den som har föräldraansvaret.

48 §

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får när det gäller föräldrabalken avse endast uppgifter som anges i följande lagrum

1 kap. 4 § föräldrabalken,

2 kap. föräldrabalken, dock inte uppgifter enligt 7 § eller beslut att inte påbörja utredning eller att lägga ned påbörjad utredning enligt 9 §,

3 kap. föräldrabalken,

7 kap. 2 och 7 §§ föräldrabalken, dock inte om avtalet innefattar åtagande att utge engångsbelopp, samt 11 § föräldrabalken.

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får när det gäller *barn- och föräldrabalken* avse endast uppgifter som anges i följande lagrum

1 kap. 4 § *barn- och föräldrabalken*,

2 kap. *barn- och föräldrabalken*, dock inte uppgifter enligt 7 § eller beslut att inte påbörja utredning eller att lägga ned påbörjad utredning enligt 9 §.

3 kap. *barn- och föräldrabalken*,
6 kap. 28 och 31 §§ *barn- och föräldrabalken*,

7 kap. 2 och 7 §§ *barn- och föräldrabalken*, dock inte om avtalet innefattar åtagande att utge engångsbelopp, samt 11 § *barn- och föräldrabalken*.

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får inte heller omfatta befogenhet att meddela beslut i fråga som avses i 25, 27 eller 28 § denna lag eller att fullgöra vad som ankommer på nämnden enligt 5 § lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag eller enligt 9 § lagen (1964:143) om bidragsförskott.

¹ Lydelse enligt prop. 1979/80:1.

4. Förslag till Lag om ändring i giftermålsbalken

Bilaga 2

Härigenom föreskrivs att 11 kap. 1 § giftermålsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

11 kap.

Om äktenskapsskillnad

1 §

Är makarna ense om att äktenskapet skall upplösas, har de rätt till äktenskapsskillnad. Äktenskapsskillnaden skall föregås av betänketid om makarna begär det eller om make varaktigt bor tillsammans med eget barn under sexton år som står under den makens vårdnad.

Är makarna ense om att äktenskapet skall upplösas, har de rätt till äktenskapsskillnad. Äktenskapsskillnaden skall föregås av betänketid om makarna begär det eller om make varaktigt bor tillsammans med eget barn under sexton år som *han* har föräldraansvar för.

Om betänketid i samband med upplösning av gemensamt föräldraansvar finns bestämmelse i 6 kap. 32 § barn- och föräldrabalken.

Sammanställning av remissyttrandena över utredningens om barnens rätt delbetänkande (SOU 1979:63) Om föräldraansvar m. m.

Remissinstanserna

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av Göta hovrätt, Kamrarrätten i Stockholm, Stockholms tingsrätt, länsrätten i Stockholms län, länsrätten i Göteborgs och Bohus län, domstolsverket, socialstyrelsen, riksskatteverket (RSV), kyrkobokföringsinspektören i Uppsala stifts södra inspektionsområde, länsstyrelsen i Stockholms län, barnavårdskonsulenten i Jämtlands län, skolöverstyrelsen (SÖ), Stockholms universitet, juridiska fakultetsnämnden, Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden, statsvetenskapliga institutionen och familjeforskningsgruppen vid sociologiska institutionen, högskolan i Örebro, statens invandrarverk (SIV), familjelags-sakkunniga (Ju 1970:52), rättegångsutredningen (Ju 1977:06), sociala centralnämnderna i Stockholms, Göteborgs, Malmö, Botkyrka, Gotlands, Umeå och Ludvika kommuner, Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet, Svenska kommunförbundet, Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Centralorganisationen SACO/SR, Moderata Kvinnoförbundet (MKF), Centerns Kvinnoförbund (CKF), Folkpartiets kvinnoförbund (FPK), Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF) Moderata Ungdomsförbundet, Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU), Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Kommunal- och Landstingsanställda familjerådgivare (KLFR), Fosterhemmens Riksförbund (FR), föreningen BRIS – Barnens Rätt i Samhället, Rädda Barnens Riksförbund, föreningen Familj och Rätt (FoR), upplösta föreningen Nike, Fredrika-Bremer-Förbundet, Riksförbundet Hem och Skola (RIIS) och Husmodersförbundet Hem och Samhälle.

Yttranden har dessutom kommit in från länsrätterna i Uppsala och Södermanlands län, ett antal barnavårdskonsulenter i landet, Svenska Läkaresällskapet, Delegationen för familjerådgivning, Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg, Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer och Sveriges skolkuratorers förening.

I det följande återges yttrandena i oavkortat skick under olika avsnitt. För åskådlighetens skull har dock i vissa fall remissinstansernas rubriker utelämnats och avsnittshänvisningar formulerats om redaktionellt. I fotnoter till avsnitt 1 Allmänna synpunkter har angetts de underremisser m. m. som legat till grund för yttrandena från Barnavårdskonsulenter i landet (avsnitt 1.8), SIV (avsnitt 1.15), sociala centralnämnderna i Stockholm (avsnitt 1.18), Göteborgs (avsnitt 1.19), Botkyrka (avsnitt 1.21), Gotland (avsnitt 1.22), Umeå (avsnitt 1.23) och Ludvika (avsnitt 1.24) samt Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet (avsnitt 1.25).

Utöver de nämnda yttrandena har också skrivelser kommit in i ärendet från enskilda personer.

Barnomsorgsgruppen, Svenska kvinnors vänsterförbund, Centerns ungdomsförbund, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, Kommunistisk ungdom och Sveriges socionomförbund har beretts tillfälle att avge yttranden men har avstått från att yttra sig.

1 Allmänna synpunkter

Bilaga 3

1.1 Göta hovrätt

Det av utredningen framlagda betänkandet är till stora delar att betrakta som ett principbetänkande. De många alternativförslagen medför att man inte för närvarande kan förutse vilken inriktning det kommande lagstiftningsarbetet kommer att få. De av utredningen framlagda lagförslagen har därför endast granskats översiktligt. Denna granskning har lett till vissa påpekanden beträffande författningstexten, som anges nedan i anslutning till de olika avsnitten.

1.2 Kammarrätten i Stockholm

I betänkandet har kommittén tagit upp reglerna om vårdnad och umgängesrätt i fråga om barn samt om överflyttning av barn. Kommittén har härvid behandlat och sökt lösa problemen med utgångspunkt från barnets bästa som det centrala och avgörande. Att frågan om barnets bästa intar en framskjuten plats i dessa sammanhang är naturligt. Det innebär inte heller vare sig något nytt eller banbrytande. Den konsekvens med vilken linjen har drivits ger dock ett resultat, som i avsevärd mån avviker från vad som hitintills har tillämpats. Betänkandet utgör ett viktigt och värdefullt inlägg i den familjepolitiska debatten på området. Denna tillförs också särskilda nyanser genom att i så pass stor utsträckning alternativa förslag och särlösningar har redovisats av såväl kommittén som enskilda ledamöter och sakkunniga.

Vad som har sagts nu innebär inte att kammarrätten finner sig genomgående kunna ansluta sig till de lösningar som läggs fram av kommittén. I flera betydelsefulla frågor är kammarrätten av avvikande mening på sätt redovisats i det följande.

Allmänt befarar kammarrätten att en del av förslagen, om de genomförs, är ägnade att skapa eller underblåsa konflikter mellan barnet och föräldrarna eller endera av dem. Det finns därmed enligt kammarrättens mening risk för att förslagen inte genomgående verkligen främjar barnets bästa i vid mening.

Kammarrätten håller vidare före att en del av de lösningar som har valts på det processuella planet eller annars när det gäller olika myndigheters och tjänstemäns medverkan i konfliktsituationer, särskilt sammantagna, i praktiken kommer att visa sig onödigt omständliga och byråkratiska samt därmed kostnadskrävande. På några punkter, t. ex. när det gäller samarbetsavtal och andra försök att på frivillig väg lösa konflikter som har uppkommit, är emellertid kammarrätten positiv och tillstyrker förslag som har lagts fram.

I betänkandet föreslås att handläggningen av mål om överflyttning av barn skall föras över från allmän förvaltningsdomstol till allmän domstol. Som närmare utvecklas senare avstyrker kammarrätten en sådan ändring.

Kammarrätten vill i anslutning till detta spörsmål anföra.

Under det senaste årtiondet har de allmänna förvaltningsdomstolarna byggts upp till en parallell inom sitt område till de allmänna domstolarna. Reformen får nu anses vara helt genomförd.

Kammarrätten finner önskvärt att, när nu två fullständigt utbyggda domstolsorganisationer står till förfogande, antingen i lämpligt sammanhang

Bilaga 3

en samlad genomgång görs av målonrådena i syfte att pröva inom vilken av organisationerna som de olika målen naturligtast hör hemma eller också att detta spörsmål övervägs rättsområde för rättsområde när större reformer inom detsamma är aktuella. Det är exempelvis tänkbart att arvsskattefrågorna, åtminstone i andra instans, skulle ligga väl till för förvaltningsdomstolarna. Det är inte heller givet att de familjerättsliga målen över lag är mest lämpade för allmän domstol.

Även med beaktande av att här främst är fråga om ett idébetänkande anser kammarrätten att kostnadseffekterna – både de direkta och indirekta – hade bort penetreras och redovisas i en helt annan omfattning än som har skett i betänkandet (11 kap.). Kammarrätten tror att en hel del av förslagen ställer sig så kostnads- och i övrigt resurskrävande att det kan på ett avgörande sätt påverka frågan om vilka lösningar som bör väljas.

I fortsättningen har kammarrätten utformat sitt yttrande i anslutning till de särskilda avsnitten i betänkandet. Härvid berörs i allmänhet inte förslag mot vilka kammarrätten ej har funnit anledning till invändning.

1.3 Stockholms tingsrätt

Med stor tillfredsställelse har tingsrätten tagit del av betänkandet. Utredningen har överskådligt och klart i stora drag redovisat forskningsresultat och erfarenheter, debatter och uppfattningar som under de senaste decennierna förekommit inom det viktiga område, som rör barns behov och intressen, relationerna mellan föräldrar och barn samt barns rättsliga ställning. På ett förtjänstfullt sätt har mot denna bakgrund framförts förslag till lagstiftning som bättre än den nuvarande skall tillgodose barnets rätt och stå i bättre samklang med de förhållanden och attityder, som föreligger i samhället.

Tingsrätten finner det tillfredsställande, att utredningen starkt betonat bägge föräldrarnas ansvar för barnen och nödvändigheten av att förhållandet föräldrar-barn präglas av hänsynstagande till och respekt för bägge sidors åsikter och uppfattningar.

1.4 Malmö tingsrätt

Det torde stå utom tvivel att många barn far illa i dagens samhälle. För många av dem är situationen allvarlig. Detta torde dock inte bero på föräldrabalkens utformning. Tingsrätten menar för sin del att vad dessa barn behöver är förändringar i de vuxnas attityder och personliga engagemang och sannolikt hjälp i åtskilliga andra former men knappast ändringar i en hittills i stort sett väl fungerande lagstiftning. Detta utesluter givetvis inte att reformer i detta hänseende kan vara befogade. De förändringar som föreslås i betänkandet förefaller dock enligt tingsrättens uppfattning med vissa undantag vara av tvivelaktigt värde. Det samlade intrycket av förslaget är att det skulle leda till ett med kraftigt ökade kostnader utbyggt system av byråkrati utan någon motsvarande ökning av det personliga engagemanget för barn i utsatt ställning. Förslaget synes också präglad av en alltför stark

misstro mot föräldrarnas möjligheter att fostra och sörja för sina barn och i motsvarande mån en övervärdering av samhällets möjligheter att framgångsrikt ingripa i olika hänseenden.

Enligt tingsrättens mening överskattar förslaget också värdet av terminologiska nyheter. Det verkar t. ex. i högsta grad osannolikt att någon märkbar förändring av föräldrarnas attityder till sina barn skulle kunna åstadkommas genom att föräldrabalkens namn ändras till "barn- och föräldrabalken". Dylika försök att med språkets hjälp omforma verkligheten brukar sällan vara framgångsrika. Enligt tingsrättens uppfattning finns det inte heller i övrigt något behov av den föreslagna förändringen. Den avstyrkes därför.

1.5 Socialstyrelsen

Utredningen om barns rätt har haft i uppdrag att undersöka i vilka fall och på vilka sätt barns ställning bör förstärkas. En rad förslag har lagts fram i denna riktning som rör reglerna om vårdnad, umgängesrätt och överflyttning av barn.

I den nuvarande lagstiftningen framstår barnet mer som ett objekt än som en självständig person. Med större kunskap om barn börjar man nu inse barns rätt att få sina behov tillgodosedda. I betänkandet har utredningen tagit fram och belyst barns behov i förhållande till föräldrarna. Socialstyrelsen anser det tillfredsställande att utredningen utgått från barnet som det centrala i lagstiftningen. Respekt för barnet som individ och strävan att ge barnet ett med åldern ökat ansvar har kommit till uttryck i utredningens förslag, vilket socialstyrelsen finner positivt.

1.6 Länsstyrelsen i Stockholms län

Med tillfredsställelse konstaterar länsstyrelsen att den föreslagna lagstiftningen i betydligt större utsträckning än den nuvarande tar sikte på barnets bästa i civilrättsliga sammanhang.

1.7 Länsrätterna i Uppsala och Södermanlands län

Länsrätten anser inte att utredningens förslag annat än i detaljer utgör någonting principiellt nytt. De regler i t. ex. föräldrabalken och barnavårdslagen, som nu gäller, tillgodoser i allt väsentligt barnens rätt. Det är emellertid sannolikt att lagreglerna inte alltid tillämpas på det sätt som lagstiftaren tänkt sig. Skälen till detta kan vara många. En bidragande orsak kan vara bristen på resurser inom t. ex. sociala centralnämnderna. En viktig orsak är också den bristande hänsyn till barnets bästa som föräldrar ofta visar, när de befinner sig i konfliktsituation.

En grundläggande förutsättning för att barnets rätt skall kunna tillvaratas måste ändå till sist vara de vuxnas attityder till barnen och förståelsen för deras behov. Många av de problem som utredningen berör, hör enligt vår mening samman med den brist på kunskap om barnet och barnets behov, som många vuxna har. Möjligheterna att genom nya lagregler förändra detta bör inte överdrivas. Däremot kan en förbättrad information och rådgivning om redan nu gällande regler vara mycket betydelsefull, liksom ett bättre utnyttjande av de barnavårdande resurser som ryms hos social- och barnavårdskonsulenterna på länsstyrelsen.

Det är självklart att det också inom det barnavårdande området finns behov av ökade resurser. Med den knapphet på resurser, som nu finns, bör i stället eventuella förbättringar genomföras inom den nuvarande organisationen.

Med hänsyn till vad sålunda anförts finner länsrätterna att utredningens förslag i de delar som berörts endast i några enskilda detaljer bör föranleda förändring i gällande lagstiftning.

1.8 Barnavårdskonsulenter i landet

Landets barnavårdskonsulenter har samrätt och enats om följande yttrande.

Huvudprinciperna i betänkandet hälsas med tillfredsställelse. "Barn har rätt till . . ." är enkelt och klart framhåvt i § 1. Förändringen av namnet "Föräldrabalken" till "Barn- och föräldrabalken" markerar entydigt att barnets ställning har lyfts fram i lagstiftningen. Förslaget, att barn skall ha partställning oavsett ålder i mål och ärenden enligt kap. 6 BFB är en viktig och glädjande reform. Barnens rätt att erkännas som självständiga individer har äntligen vunnit insteg i lagstiftningen.

1.9 Barnavårdskonsumenten i Jämtlands län

Betänkandet innehåller mycket som förbättrar och förstärker barnens rättsliga ställning. Barnens position flyttas fram på ett sätt som vi tidigare aldrig sett diskuteras eller bli förankrat i lagstiftningen, men som många av oss känt behov av och längtat efter. Gällande rätt behandlar inte barnen som de självständiga individer vi med dagens synsätt ser dem. Det kan inte ifrågasättas att FB är i behov av ändring på flera viktiga punkter.

Utredningen är av skiftande kvalitet. I det stora hela resonerar utredningen klokt och nyanserat om barns behov och rättigheter och kring det psykologiska samspelet mellan barn och föräldrar. Man slår fast att barn är självständiga individer med egna behov och försöker att anpassa lagreglerna efter några av barnens grundläggande behov. Flera av utredningens lagförslag syns också välbetänkta. Utredningens svagheter ligger främst i att man inte helt lyckats anpassa olika psykologiska resonemang till den praktiska och juridiska verkligheten.

1.10 Skolöverstyrelsen (SÖ)

Betänkandet berör inte direkt SÖ:s ansvarsområde. Indirekt är emellertid de frågor som behandlas i betänkandet av stor betydelse för verksamheten i skolan, eftersom de rör relationerna mellan föräldrar och barn och därmed förutsättningar för att barnen skall kunna få en trygg tillvaro. Först när barn fått sina primära behov av trygghet och omvårdnad tillgodosedda, kan de ta emot kunskaper och fungera i gemenskap med andra människor. Detta är utgångspunkten för de synpunkter SÖ anför i det följande.

1.11 Stockholms universitet, juridiska fakultetsnämnden

Bilaga 3

Utredningens uppgift har enligt direktiven varit "att undersöka i vilka fall och på vilka sätt barns intressen och behov bör tillgodoses bättre än f. n. genom föreskrifter som – huvudsakligen inom ramen för lagstiftningen i övrigt – särskilt tar sikte på barnens rätt". Särskild uppmärksamhet borde därvid främst ägnas reglerna om vårdnad och umgängesrätt samt överflyttning av barn. I övrigt har utredningsuppgifterna inte närmare preciserats i direktiven; i det väsentliga har det i stället överlåtits åt kommittén att "själv kartlägga problemområdet och ange i vilka ämnen lagändringar bör komma ifråga". I en första etapp borde kommittén enligt direktiven "inrikta sitt arbete på att mera diskussionsvis presentera olika uppslag och förslag till lösningar, gärna i form av alternativ", varefter framlagda synpunkter och förslag borde remissbehandlas. Enligt direktiven skulle en sådan arbetsmetod göra "det möjligt för kommittén att tillgodogöra sig erfarenheter och synpunkter från betydligt fler instanser än som rimligtvis kan delta i själva utredningsarbetet. Samtidigt kan förfarandet stimulera den allmänna debatten i de viktiga frågor som det här rör sig om".

Utredningen om barnens rätt har i sitt andra delbetänkande följt den utredningsmodell, som föreslagits i direktiven.

Rent principiellt är fakultetsnämnden positiv till att man i vissa fall använder en utredningsmodell, som innebär att utredningen får tillfälle att tillgodogöra sig synpunkter från olika remissinstanser innan slutligt förslag framlägges. Emellertid kan en sådan utredningsmodell leda till att en del av utredningsarbetet övervältras på redan arbetstyngda remissinstanser. Det vore därför enligt fakultetsnämndens mening värt att undersöka om man inte skulle kunna på ett mera rationellt sätt uppnå det eftersträlvande målet, dvs. att utredningen får tillfälle att ventilera sina förslag innan den fattar slutlig ståndpunkt. En metod skulle kunna innebära att utredningen på ett tidigt stadium av sitt arbete skisserade sina förslag och att det sedan anordnades "hearings" med företrädare för olika instanser. Genom en sådan arbetsmetod skulle bl. a. mindre fruktbara förslag kunna avföras från vidare diskussion på ett tidigt stadium och utredningen erhålla bättre möjligheter att själv ingående penetrera sådana förslag, som vunnit mera allmän anslutning.

Utredningen har helt i enlighet med direktiven använt tekniken att i flera frågor presentera både huvud- och alternativförslag. Det uppges att samma vikt skall tillmätas alternativförslagen som huvudförslagen. I princip har samtliga ledamöter ställt sig bakom båda typerna av förslag. (Se dock s. 182). Dessutom har det gängse systemet med reservationer och särskilda yttranden från namngivna ledamöter brukats.

Fakultetsnämnden finner tillvägagångssättet, i vart fall sådant det utförts i detta betänkande, mindre lyckat. Vissa alternativförslag är djärvare, andra försiktigare än respektive huvudförslag (ex. automatiskt gemensamt föräldransvar s. 14 och barnets talerätt s. 19). I vissa frågor ligger huvud- och alternativförslag mycket nära varandra (ex. ömsesidig umgängesrätt s. 15). De sakliga skillnaderna mellan alternativförslag och reservationer respektive särskilda yttranden är i flera fall subtila (ex. barnets talerätt s. 19 och s. 187). I stort sett utgör innehållet i de med olika tekniska termer rubricerade förslagen variabler på vissa grundläggande tankegångar snarare än uttryck för skilda och inbördes kontroversiella idéer.

Förutom att framställningssättet gör betänkandet svåröverskådligt ger det

Bilaga 3

ett bedrägligt sken av fullständig materialredovisning. I själva verket har man varit restriktiv vid redovisning av material som inte stämmer med de egna tankegångarna. Som exempel kan nämnas den korta hänvisningen till den viktiga och omfattande debatt om de biologiska föräldrarnas särställning i vårdnads mål som fördes i slutet av 50- och början av 60-talet och ingående behandlats av JO bl. a. genom remissförfarande. (JO:s ämbetsberättelse 1962 s. 28 ff).

Själva grundidén i betänkandet att behandla barnet som självständig individ kan reservationslöst stödjas. Frågan gäller emellertid hur detta skall ske i förhållande till vårdnadshavare, i första hand föräldrarna. Relationen mellan föräldrar och barn har en påtaglig dagsaktualitet för många människor och ett ställningstagande till balansen av inbördes rättigheter och skyldigheter grundas ofta på kulturella och religiösa åskådningar. Det finns en djupdimension i de problem som betänkandet angår som är mycket påtaglig. Fakultetsnämnden vill framhålla att denna djupdimension ställer stora krav på lagstiftning inom området. Dessa krav är särskilt svåra att uppfylla vid utarbetande av processuella regler och flertalet av de regler utredningen föreslår ändrade är processuella.

Fakultetsnämnden är kritisk mot det sätt på vilket utredningen tycks ha gått till väga i detta avseende. Det förefaller som om de processtekniska reglerna, exempelvis de beträffande talerätt och umgängesrätt, har blivit applicerade i efterhand. Men om inte de processuella reglerna är inordnade så att de ideologiska övervägandena slår igenom i rättegång och vid verkställighet stannar förslaget vid retorik.

— — —

Utredningen synes icke ha varit medveten om den progressiva utveckling av riktlinjer av relevans för utredningens ämne som ägt och äger rum genom Europeiska domstolen för mänskliga rättigheter i Strasbourg liksom genom den därtill anknutna Europeiska Kommissionens verksamhet. Det centrala stadgandet är här Art 8 i den Europeiska konventionen (SÖF 1952:35 etc.) vars stadgande om rätt till skydd för familjeliv tolkas genom Strasbourgorganen så att numera en tjugofemårig praxis föreligger av omedelbar betydelse för de till Europakonventionen anslutna staternas rätt. Utredningen borde beaktat denna praxis vid utformningen av sitt förslag.

Betänkandet innehåller ett stort antal förslag som inte har berörts i detta yttrande. Fakultetsnämnden utgår emellertid från att ett förnyat omfattande utredningsarbete måste ske innan ett slutligt förslag om ändring av 6 kap. FB kan presenteras. Innan så sker bör närmare analyser göras bl. a. av barnets situation då föräldrarna har gemensam vårdnad och inte bor tillsammans samt av behovet av integritetsskydd för barnet. En djupare penetrering av området skulle kanske ge till resultat ett förslag om samordning av bestämmanderätten över barnet i personligt och ekonomiskt avseende.

1.12 Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden

Utredningsförslagen utgår från en förtjänstfull analys, grundad på moderna barnpsykologiska rön, av barns grundläggande behov och av föräldraansvarets lämpliga utformning i allmänhet. Mot bakgrunden härav framläggs förslag beträffande större eller mindre förändringar av flertalet av föräldrabalkens regler om vårdnad. Fakultetsnämnden kan instämma i

Bilaga 3

utredningens grundläggande värderingar om lämpligheten av att i ökad grad beakta barns behov. Denna grundläggande inställning ger emellertid inte utan vidare svar på alla de frågor, som utredningen diskuterar. Olika delfrågor kan aktualisera särskilda, rättspolitiska och rättstekniska hänsynstaganden, vilka gör att det kan råda delade meningar om åtskilliga av utredningens förslag, även om det finns anledning att ha en positiv grundinställning till betänkandet i dess helhet. Utredningen har också på ett uppslagsrikt sätt fört fram olika, nya lösningar, delvis i form av alternativa förslag. Alla frågor, som diskuteras, torde emellertid inte ha samma sociala betydelse. Den socialt betydelsefullaste förändringen gäller möjligen förslaget om införande av samrådssamtal, när föräldrar är oense om fördelningen av vårdnaden. Möjligheterna att i övrigt påverka föräldrars attityder genom utformningen av själva lagreglerna, är antagligen begränsade. För uppnående av de mål som utredningen eftersträvar, är det därför önskvärt att en allmän förståelse för barns situation skapas genom föräldrautbildning och på andra sätt.

Fakultetsnämnden vill allmänt också framhålla, att förslaget till lagtext är svåröverskådligt och ganska invecklat samtidigt som en del enskilda lagrum skulle kunna utformas klarare. Konkreta påpekanden av detta slag kommer att göras i det följande.

1.13 Uppsala universitet, familjeforskningsgruppen vid sociologiska institutionen

Utredningen för fram barnets bästa som det grundläggande motivet vid en reviderad lagstiftning om relationen mellan barn, dess föräldrar och vårdnadshavare. Familjeforskningsgruppen ser ingen anledning att för sin del ha avvikande uppfattning om de slutsatser utredningen kommer fram till annat än beträffande vissa detaljer. Även detaljer kan dock vara synnerligen betydelsefulla.

1.14 Högskolan i Örebro

Med den uppläggning betänkandet fått – med en rad alternativa förslag – kan det i vissa delar vara svårt att avgöra efter vilka linjer utredningsmajoriteten önskar få till stånd en förändring av aktuella rättsregler och detta leder till att remissyttrandet bitvis kan förefalla väl utförligt.

Strävan efter korthet och stringens leder samtidigt till att det kan förefalla som om vissa avsnitt i betänkandet lämnats obeaktade. Utformningen av yttrandet påverkas naturligtvis av utredningens önskemål att få till stånd en allsidig diskussion innan den slutliga lösningen bestäms.

Om ej annat anges ansluter sig dock styrelsen till de resonemang utredningsmajoriteten för och till de förslag den presenterat.

Genomförande och tillämpning av lagförslaget

Vissa av de brister i gällande rätt, som utredningen pekar på i betänkandet, anser styrelsen så allvarliga att skyndsamma lagändringar och/eller ändringar i rådande praxis hos domstolar och socialnämnder krävs. Detta gäller t. ex. reglerna om överförande av vårdnaden (föräldraansvaret) till annan person än barnets biologiska föräldrar. Det gäller utgångspunkten för prövningen av

Bilaga 3

var vårdnaden (föräldraansvaret) ska ligga och om umgängesrätten ska medges dvs. att denna också i realiteten skall vara "barnets bästa" och ej styras av de relativt fasta och till stor del på föräldrarätten grundade presumtioner som påstås bestämma rättstillämpningen i dag. Även de föreslagna reglerna om obligatoriskt remissförfarande (underrättelseskyldighet till socialnämnden) i vårdnads mål hör hit. Samtliga ej kostnadskrävande reformer.

Följden av att vissa frågor bryts ut för skyndsam behandling får inte medföra att de övriga förändringarna uteblir, då även de är angelägna, även om förhållandena i dessa fall medger den tidsutdräkt som följer av ytterligare överväganden.

Om man – som utredningen gör – brukar den i dag helt dominerande s. k. syntetiska lagstiftningstekniken blir behovet av utförliga förarbeten betydande och möjligen kunde betänkandet varit något fylligare. Det framstår dock som mycket positivt att utredningen inte låst sig vid bestämda ståndpunkter och tekniska lösningar, då detta skulle kunna medföra att tillämpningen inte blir så stelbent som den nuvarande. Samtidigt råder inte någon tvekan om utredningens huvudtanke – att större hänsyn i framtiden måste tas till barnens intressen. Styrelsen ansluter sig till betänkandet under den förutsättningen att denna grundläggande tanke bärs vidare i lagstiftningsarbetet.

Med den moderna lagstiftningstekniken följer emellertid också att den praxis som utvecklas får en mer självständigt normbildande funktion. I detta perspektiv blir reglerna om barns partställning och rätt till barnombud kanske lika angelägna, som de regler som tidigare nämnts.

Grundreglerna för vårdnaden (föräldraansvaret) och umgängesrätten tillhör dem som styrelsen menar bör reformeras, även om reformeringen tål att skjutas något. Samma sak gäller reglerna om överlämnande av barn och överförande av beslutsrätten i hithörande frågor från förvaltningsrättsorganisationen till de allmänna domstolarna.

När det gäller dessa frågor delar styrelsen inte helt utredningens åsikter. Styrelsen menar också att man i anslutning till frågan om överförande av beslutsrätten bör pröva möjligheten att inarbeta reglerna om tvångsvård av barn i de s. k. miljöfallen i föräldrabalken (barn- och föräldrabalken) och därvid överföra även dessa beslutsfunktioner från länsrätten till tingsrätten. En så genomgripande reformering kräver dock ytterligare utredningsarbete och som tidigare framhållits bör just dessa regler ändras redan nu – en ändring som styrelsen ser som ett steg i rätt riktning och inte som en slutgiltig lösning.

Vid avfattandet av remissvaret har styrelsen utgått från att den föreslagna lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, som ingår i Prop. 1979/80:1 ("Om socialtjänsten") kommer att antas av riksdagen i de delar som är av intresse här.

1.15 Statens invandrarverk (SIV)

Statens invandrarverk (SIV) instämmer i syftet med utredningens förslag om att stärka barns rätt, om att föräldrar skall ha ett gemensamt ansvar för sina barn och att vårdnads- och umgängesrättsfrågor skall lösas i samförstånd mellan föräldrar med utgångspunkt från barnets bästa.

*Generella synpunkter***Bilaga 3**

Utredningen säger att alla beslut skall utgå från vad som är barnets bästa, men man går inte närmare in på frågan om vem som avgör vad som är barnets bästa eller när och hur barnets vilja blir avgörande. SIV anser att det är viktigt med fortsatt debatt och utredning i dessa frågor.

I all lagstiftning som rör barn och familj krävs särskilda överväganden om vad förslagen kommer att innebära för invandrabefolkningen och vilka särskilda åtgärder som behövs för att föreslagna förbättringar skall nå fram och vara till gagn för invandrarbarnen.

SIV begränsar sitt yttrande till de punkter i förslaget, som vi uppfattar vara av särskilt intresse ur invandarsynpunkt eller som kan kräva särskilda överväganden.

Befolkningsstrukturen i Sverige har förändrats genom invandringen. Vart fjärde barn som föds i landet i dag har en eller två föräldrar med annat ursprungsland än Sverige. Vid sekelskiftet beräknas detta gälla vart tredje barn.

Utredningen utgår från den svenska normalfamiljen och den officiella svenska synen på barn och barnuppfostran. Barnuppfostran är inte något entydigt begrepp ens för infödda svenskar. Sociologen Rita Liljeström visar i "Uppväxtvillkor" att uppfostringsmönster är socialgruppsbundna. Hon säger att föräldrar från socialgrupp III i sin fostran lägger större vikt vid lydnad. Barnen får tidigt del av sina föräldrars situation att inte kunna påverka andra och inte få del av andras bevekelsegrunder.

Invandrarföräldrar tillhör till övervägande del socialgrupp III. Många av dem har en osäker ställning på arbetsmarknaden och dålig kunskap om svenskt samhällsliv. De har i ännu högre grad än motsvarande svenska föräldrar upplevelsen av att inte kunna påverka sin situation eller sin omgivning. Många av dem kommer dessutom från samhällen med en helt annan syn på familjen och förhållandet föräldrarätt-barns rätt.

Av de barn som är föremål för tvångsåtgärder enligt barnavårdslagen kommer en övervägande del från socialgrupp III. Enligt rapporter från olika kommuner i landet är en oroande stor och ökande andel av dessa barn invandrarbarn. Invandrarbarn har också i ett flertal fall placerats i svenskspråkiga fosterhem med olyckliga följder för den fortsatta föräldrabarnkontakten.

Invandraräktenskap utsätts i samband med migrationsprocessen för stora påfrestningar. Barnen påverkas i skolan och av kamrater av svenska värderingar och försvenskas i föräldrarnas ögon på ett sätt som kan skapa konflikter i familjen.

Barns rätt

Utredningen har i detta betänkande närmast behandlat barns rätt i förhållande till föräldrars rätt. Barns rätt kan ses ur ett vidare perspektiv och avse ett samhälle som bättre tillgodoser barns och föräldrars behov. SIV anser att invandrarbarns rätt skulle bäst tillgodoses genom att invandrarföräldrar får den trygghet och förankring i det svenska samhället, som skulle göra det möjligt för dem att fungera bra som föräldrar för sina barn i Sverige och själva tillvarata sina barns rätt.

Skall utredningens förslag få någon positiv betydelse för invandrarbarn krävs att de föreslagna stödåtgärderna anpassas till olika invandrargruppers

Bilaga 3

behov. I dagens läge kan t. ex. invandrarfamiljer och invandrarbarn i kris inte få stöd från familjerådgivning och PBU därför att det saknas personal med adekvat utbildning som också har språk- och kulturkompetens. Får inte barn och föräldrar inom olika invandrargrupper tillgång till de föreslagna stödåtgärderna riskerar vi att "överflyttning av föräldraansvar", enligt § 15 i lagförslaget i likhet med tvångsparagraferna i barnavårdslagen, kommer att användas mer just i förhållande till resurssvaga föräldragrupper. Föräldrar som samhällets stödåtgärder inte når fram till får samhället i stället stifta lagar för att skydda barnen mot.

Många invandrarföräldrar liksom många resurssvaga svenska föräldrar har redan upplevt konfrontationen med det svenska samhället i frågor som rör barnen. Det är naturligt om dessa delvis känner det föreliggande lagförslaget som ett hot.

Valfriheten

Invandrarföräldrars rätt att behålla sin kulturella barnuppfostringsmönster skall respekteras, säger utredningen. Men, säger utredningen, om invandrare har värderingar som är oförenliga med några av våra mest grundläggande värderingar, t. ex. fostran utan våld, bör det svenska synsättet prägla fostran. Det finns andra frågor än åga som kan kollidera med grundläggande svenska värderingar. Vem skall t. ex. bestämma om tonårsflickor skall fortsätta sin skolgång eller stanna hemma och se efter småsyskon? Vem skall bestämma när och med vem en flicka eller pojke skall gifta sig? Den svenska invandrapolitiken har som delmål valfriheten – att behålla sin kulturella identitet. Men det svenska samhället har givetvis grundläggande värderingar som är av betydelse för samhällets funktion och fortsatta utveckling och som måste godtas av alla som bor i Sverige. De förs vidare genom skolor och samhällsinstitutioner. De kommer också till uttryck i lagstiftning.

En grundlagsfäst svensk värdering är den om att alla lika rätt och värde. Den ligger till grund bl. a. för lagstiftningen om jämställdhet mellan män och kvinnor, men även till det här lagförslaget, som syftar till att stärka barns rätt.

Behandlas inte dessa frågor med varsamhet är det risk för att barn blir tillhyggen i en tvist om kulturers rätt att överleva och olika värderingers överlägsenhet.

— — —

SIV har presenterat det föreliggande utredningsförslaget för en referensgrupp sammansatt av representanter från olika invandrarorganisationer¹. Ett referat av de synpunkter som framfördes av invandrarrepresentanter vid detta tillfälle bifogas som bilaga.

Bilaga

Från invandrarrepresentanternas sida uttrycks farhågor för att lagförslaget kommer att ge upphov till konflikter mellan invandrarföräldrar och svenska

¹ Riksförbundet Finska Föreningar i Sverige, Jugoslaviska Riksförbundet, Grekiska Riksförbundet, Turkiska Riksförbundet, Estniska Kommittén, Assyriska Föreningars Riksförbund i Sverige samt Immigrant-Institutet.

Bilaga 3

socialvårdsmyndigheter. Förslaget ansågs bygga på svensk samhällssyn och svenska värderingar som det kommer att ta lång tid för invandrarföräldrar att få förståelse för. Man uttryckte också oro för att förslaget om att föräldrarätten i vissa fall kan överflyttas på fosterföräldrar, innebär risk för att invandrarfamiljer splittras. Man pekade på att det redan finns erfarenheter av fosterhemsplaceringar av invandrarbarn som inneburit familjesplittningar. Ett invandrarbarn som placeras i ett svenskt fosterhem kan snabbt försvenskas och knyta an till fosterföräldrarna. Det har dels samband med språket. Fosterhemsplaceringen innebär också ofta att barnet kommer att bo bättre och att det kommer till en lugnare skola. Fosterföräldrarna har dessutom större prestige i skola och inför kamrater och kan bättre än föräldrarna bevaka barnets intressen. Alla dessa faktorer kan medverka till att barnet börjar se ned på och förakta det som föräldrarna står för. Man menade att det innebär att invandrare med personliga resurser att fungera bra som föräldrar ändå riskerar att förlora sina barn på grund av ett konstant underläge i alla kontakter med svenska myndigheter. Det framhölls också att om invandrarbarn måste placeras i svenskt fosterhem skall det finnas en lagfäst rätt för barnet att genom särskilda åtgärder i form av hemspråksundervisning osv. få stöd för att kunna behålla sin språkliga och kulturella särart.

1.16 Familjelagssakunniga

Utredningen har på ett förtjänstfullt sätt fört fram "barnets bästa" såsom ledstjärnan för en reviderad lagstiftning om de förhållanden mellan barnet och dess föräldrar som hittills sammanförts under begreppet vårdnad. Förslaget bygger härvidlag på de erfarenheter och rön som forskningen gjort under senare tid och som skickligt utnyttjats när utredningen förklarar vad som numera i olika av lagen behandlade situationer bör inläggas i uttrycket "barnets bästa". Utredningen har därigenom lagt en mycket god grund för en reformering av vårdnadsreglerna.

Det är enligt vår mening vidare en lovvärd strävan att utredningen så uttryckligt betonar båda föräldrarnas ansvar för barnet och söker i lagen undvika en systematik som i fall av särlevnad lägger ansvaret uteslutande hos den ene. Utredningen går här vidare på den väg mot ett utvidgat gemensamt ansvar som beträddes genom 1976 års lagstiftning. Sakligt och terminologiskt kan förslaget diskuteras och vi återkommer till detta i det följande. De vid sidan av huvudförslaget redovisade alternativa förslagen visar för övrigt att även bland utredningens egna ledamöter förelegat olika uppfattningar om hur långt man för närvarande kan gå. Den valda färdriktningen är emellertid tveklöst den rätta och de erinringar vi kommer att framföra gäller inte så mycket målen som medlen.

Alternativa förslag framläggs på flera viktiga punkter. I vissa fall är alternativen till utredningens huvudförslag flera och representerar tillsammans med gällande rätt en provkarta på de uppfattningar som för närvarande dominerar debatten i vårdnadsfrågor. Tillvägagångssättet har den fördelen att remissinstanserna genom att taga ställning till konkreta förslag får anledning att allsidigt yttra sig i berörda frågor. Utredningen presenterar emellertid de olika alternativen huvudsakligen genom att ange de särskilda fördelar som följer med varje enskilt alternativ och någon samlad värdering av fördelar och nackdelar med olika alternativ såsom grund för utredningens egen huvudståndpunkt görs inte i betänkandet. Tekniken ställer stora krav

Bilaga 3

på läsaren. Förhoppningsvis skall ett av utredningens förverkligade mål – att framlägga förslaget under det internationella barnåret – innebära att det därunder ökade intresset för vårdnadsfrågor tas tillvara till gagn för lagstiftningsärendet och kompensera det av utredningen angivna förhållandet att arbetet skett under tidspress (s. 42 f). I frågor där utredningen över huvud inte framlagt något förslag har vi dock inte sett som vår uppgift att komma med synpunkter, även om utredningens huvudförslag synes aktualisera ytterligare åtgärder. Vi syftar på sådana frågor som följdändringar i andra balkens kapitel än de berörda (t. ex. 7:2 och 11:1) och särskilda övergångsbestämmelser.

1.17 Rättegångsutredningen

Vi begränsar i huvudsak vårt yttrande till processuella frågor. Vi utgår därvid från att tvister om föräldraansvar, umgängesrätt och överlämnande av barn skall handläggas av allmän domstol, i stort sett inom ramen för tvistemålsprocessen, och att de i betänkandet föreslagna materiella reglerna i barn- och föräldrabalken (BFB) skall gälla. Därmed är inte sagt att vi är övertygade om att detta är den lämpligaste lösningen av föreliggande frågor. Man kan t. ex. ifrågasätta om de nuvarande institutionella formerna för handläggning av frågor om föräldraansvar, överlämnande av barn m. m. borde omprövas mera förutsättningslöst än vad utredningen om barnens rätt har gjort.

1.18 Stockholms sociala centralnämnd¹

Inledningsvis bör framhållas att socialförvaltningen ställer sig positiv till huvuddragen i utredningens arbete. Den nuvarande föräldrabalken utmärks av ett starkt hävdande av *föräldrarätten* dvs. föräldrarnas rätt till sina barn. I betänkandet läggs förslag som utgår från en ny principiell syn, nämligen att det är barnets rättigheter som skall vara det primära. Åtgärder skall endast få vidtas om de är befogade utifrån barnets bästa. I förslaget till lagtext har utredarna bemödat sig om att ordval och formuleringar skall ha en attitydpåverkande funktion i riktning mot att stärka barnets ställning som rättssubjekt och självständig person. Sålunda har begreppen föräldrabalk och vårdnad utmönstrats och ersatts med barn- och föräldrabalk respektive föräldraansvar.

Gällande lagstiftning öppnar möjligheten för en passiv och ointresserad förälder att dra sig undan annat ansvar än ekonomiskt underhåll. I den mån begreppsändringen kan åstadkomma en allmän attitydförändring i samhället innebärande en ökad medvetenhet om vikten av att föräldrar aktivt engagerar sig i sina barn är detta givetvis positivt. Möjligen är utredningen

¹ Som sociala centralnämndens yttrande har överlämnats och återopats ett tjänsteutlåtande från socialförvaltningen. Utlåtandet har utarbetats vid sociala avdelningen efter diskussioner i en särskild för ändamålet bildad arbetsgrupp med representanter från berörda arbetsenheter inom avdelningen. Betänkandet har även diskuterats i grupparbetsform vid en heldagskonferens med omkring 150 socialarbetare och med de båda sekreterarna från utredningen om barnens rätt närvarande. Till sociala centralnämndens yttrande har fogats en reservation och två särskilda yttranden, vilka i denna remissammanställning redovisas i anslutning till de punkter vartill de hör.

väl optimistisk när det gäller möjligheterna att påverka en ointresserad förälder att påtaga sig ett aktivt föräldraansvar för ett önskat barn.

I kapitel 2. Allmänna överväganden gör utredarna en rapsodisk genomgång av samhällsutvecklingen i Sverige under de senaste 50 åren och konstaterar att den gällande föräldrabalken dåligt harmonierar med det nuvarande samhället. Barnets situation i dagens Sverige är helt annorlunda än för 50 år sedan.

Verkligheten i dag ser otvivelaktigt helt annorlunda ut – det materiella välförhållandet har t. ex. ökat – men det antyds inte att utvecklingen från barns synpunkt också kan ha haft negativa sidor. Hur har t. ex. det emotionella klimatet förändrats? Hur ser storstadsbarnets verklighet ut i dag? Vad innebär den stora invandringen till Sverige och hur ser invandrarbarnens verklighet ut? Sådana frågor berörs knappt i utredningen.

Dessa inledande invändningar får inte undanskymma det faktum att förvaltningen i huvudsak betraktar utredningens förslag som en angelägen reform. I det följande granskas utredningsbetänkandet kapitel för kapitel. Kapitlen 1–4 som behandlar utredningsdirektiven, utredningsarbetet, allmänna överväganden, viss motsvarande utländsk rätt och barns behov lämnas dock okommenterade utöver vad som anförts i denna inledning.

R e s e r v a t i o n e r från andra vice ordföranden Göran Åstrand (m) och ledamoten Göran Ericsson (m) samt tjänstgörande suppleanterna Margareta Hedelius (m), Anders Nordin (m) och Louise du Rietz-Svenson (m) som till remissens besvarande beslutade överlämna och i huvudsak återropa förvaltningens tjänsteutlåtande samt anför:

”Det måste förutsättas att utredningens förslag skall kunna genomföras inom tillgängliga kostnadsramar genom att andra arbetsuppgifter minskar i omfattning. Om utredningens förslag slutligen utformas så att detta inte blir möjligt måste staten tillskjuta medel för att täcka de ökande kostnaderna.”

1.19 Göteborgs sociala centralnämnd¹

De överväganden som görs och förslag som lämnas i betänkandet tillgodoser i hög grad önskemål som länge funnits att stärka barnens rätt. Utredningen betonar vikten av att de frågor som behandlas blir föremål för en allsidig diskussion innan den slutliga lösningen bestämmes. Intentionerna i utredningen är att se barnet som en individ med egen rätt och ge möjligheter att tillgodose den rätten. Som en röd tråd genom utredningen går också uppfattningen att barn själva bör vara med och ha inflytande i frågor som rör dem, dock givetvis i förhållande till deras ålder och mognad. En annan viktig utgångspunkt är att barn bör ha samma ställning oberoende av om deras föräldrar är gifta eller ogifta. Därför föreslår man lagändringar, som gör det möjligt för de flesta föräldrar att ha gemensamt föräldraansvar. ”Barn har rätt till båda sina föräldrar”. Man ger i utredningen i allmänhet ett huvudförslag och ett eller flera alternativförslag.

¹ Sociala centralnämnden har som eget yttrande översänt ett inom förvaltningens kansliavdelning upprättat tjänsteutlåtande, tillstyrkt av socialdirektören. Samtliga socialavdelningar har getts möjligheter att lämna synpunkter på utlåtandet. Särskilt samråd har ägt rum med familjerättssektionen och juridiska byrån.

1.20 Malmö sociala centralnämnd**Bilaga 3**

Förändringar av samhällsstrukturen, könsroller, normer och ekonomi under 1970-talet har bidragit till att familjebildningen ändrat karaktär. Antalet skilsmässor uppgår nu till hälften av antalet ingångna äktenskap. Allt fler väljer att sammanbo och andelen barn till icke gifta föräldrar har mer än fördubblats och är nu ca 35 %. Betydligt fler barn än tidigare kommer att utsättas för separationskriser och ha relationer till och kontakt med föräldrar som lever åtskilda och med styvföräldrar. Under senare år har vi fått vidgade kunskaper om barns villkor och behov.

Lagstiftningen inom familjerätten har under 1970-talet strävat efter att likställa barn till ogifta och gifta föräldrar och alltmer framhäva faderns betydelse för barnet. Föräldrabalken får i sin nuvarande utformning anses hävda en stark föräldrarätt. Utredningen avser att skapa en bättre balans mellan barns och föräldrars behov, rättigheter och skyldigheter, vilket redan anges i den föreslagna beteckningen "Barn- och föräldrabalken". Lagstiftning brukar oftast bekräfta ett redan befintligt beteende i samhället. Detta förslag till lagstiftning är emellertid framsynt och avser att påverka människors attityder.

Sammanfattningsvis finner nämnden att förslagen i betänkandet i huvudsak tillgodoser den angelägna målsättningen att stärka barnens rättigheter vid familjerättsliga konflikter. I vissa stycken anser nämnden att ytterligare utredning är nödvändig innan reformer genomförs särskilt vad avser möjligheter att vid långvariga fosterbarnsförhållanden överflytta föräldraansvaret till fosterföräldrarna och förslaget att mot föräldraansvarigs vilja förordna särskild "kontaktperson".

1.21 Botkyrka sociala centralnämnd¹*Allmänt om utredningen och dess avgränsning*

I en motion 1975/76:1111 i riksdagen yrkades att man i en arbetsgrupp borde se över hela området för barns rättsliga ställning. Detta med anledning av riksdagens behandling av ny lagstiftning om faderskap och vårdnad. Utredningen har även haft som uppgift att presentera alternativa förslag till lösningar. Främst skulle man se över reglerna för vårdnad och umgängesrätt samt överlämnande av barn. Den har lämnat ett huvudförslag med lagtext och en del alternativa lösningar utan lagtext. Förslaget rör endast födda barn, och hur viktigt det än kan vara att även det ofödda barnets rätt tas tillvara anser utredningen sig inte ha hunnit ta med den problematiken. Inom en del avsnitt har utredningen utgått ifrån den sociala vårdlagstiftning som förekommer i regeringspropositionen om socialtjänsten. Man har också tänkt sig att vid ett senare tillfälle inom utredningen ta upp frågor rörande internationella adoptioner, fosterbarn m. m. Den attitydförändring som behövs för att stärka barnets rättsliga ställning mot vuxna sker inte bara genom lagstiftning, utan också genom information, råd och stöd samt utbildning.

¹ Sociala centralnämnden har som eget yttrande översänt en inom socialkontoret upprättad tjänsteskrivelse.

Bilaga 3

Hur det skall ske har man berört rätt allmänt inom avsnitten eller inte alls. Själva utredningen är i sig själv attitydpåverkande. Föräldrabalken föreslås heta barn- och föräldrabalken (BFB), i syfte att spegla dess innehåll. Den har ett avsnitt om grundläggande behov hos barn, som genomsyrar själva lagförslaget på olika sätt. Utredningen har många bra konkreta förslag till förbättringar, men den har också lämnat en del obearbetade frågeställningar.

— — —

Sammanfattning

- Registreringen för gemensamt föräldraansvar bör ske automatiskt sedan faderskapet fastställts.
- Lagstiftningen bör anvisa en skyldighet för föräldrarna att inställa sig för samarbetssamtal.
- Vid handläggning av remisser från domstolen beträffande interimistiskt beslut om barnets bostad är de föreslagna tidsramarna för snäva.
- Utredningens förslag om vidgad tjänstemannadelegation i yttranden till tingsrätterna avseende föräldraansvar och umgängesrätt saknar tillräckliga motiveringar.
- Vid upplösning av gemensamt föräldraansvar föreslås en betänketid på 6 månader även för de som inte är gifta, vilket är väsentligt för att förhindra förhastade beslut.
- Fosterföräldrarnas möjlighet att få föräldraansvaret överfört på sig vid långa fosterhemsvistelser, även utan att de föräldraansvariga har missbrukat sitt ansvar, stödjer socialkontoret principiellt, men känner viss tveksamhet om inte den här möjligheten skapar onödig oro vid fosterhemsplaceringar.
- Utredningen bör återkomma i frågan om hävande av föräldraansvar vid barns sammanboende under äktenskapsliknande former före 18 års ålder.
- När det gäller barnets rätt till umgänge med fosterföräldrar, bör den möjligheten finnas med i lagtexten, även när de biologiska föräldrarna lever.
- Förslaget att överföra handläggningen av ärenden rörande verkställighet av dom eller beslut enligt Föräldrabalken 21 kap. från länsrätten till allmän domstol är riktigt.
- Utredningens förslag om hämtning av barn vid tvister om föräldraansvar och umgängesrätt bör utgå ur lagförslaget.
- Socialkontoret stödjer utredningens principiella och konkreta förslag om barnombud, men saknar motsvarande bestämmelser i samhällsvårdsärenden.
- Förutsättningarna för att utse s. k. kontaktperson är alltför vagt formulerade.

– Barnombudsman bör inrättas men utredningen bör utveckla frågan om antal, arbetsuppgifter, organisatorisk tillhörighet och huvudmannaskap.

– Även om det ter sig svårt att heltäckande överblicka de olika lagförslagens effekter innebär de ändrade bestämmelserna i nuläget icke obetydliga kostnadsökningar för kommunen.

1.22 Gotlands kommuns sociala centralnämnd ¹

Vårdnadsgruppen vid Gotlands Kommuns socialförvaltning har med intresse och tillfredsställelse tagit del av utredningen. Vårdnadsgruppen består av 4 socialassistenter, 1 familjerättsassistent, 1 familjeterapeut och 2 familjerådgivare, vilka alla i sina olika funktioner medverkat i utredningar, samarbetssamtal och handledning vid vårdnadskonflikter. Vårdnadsgruppen har i uppdrag att svara för socialförvaltningens yttrande och önskar beträffande utredningen anföra följande synpunkter:

Det är positivt att utredningen tagit fasta på dagens kunskap om barns grundläggande behov och att de tankegångar som genomsyrar utredningen så starkt betonar nödvändigheten av att stärka barnets rättsliga ställning och intressen i frågor som rör föräldrans ansvar och umgängesrätt m. m.

1.23 Umeå sociala centralnämnd ²

Utredningens förslag innebär allmänt en kraftig förstärkning av barnens rättsliga ställning i förhållande till föräldrarna samtidigt som de senares ansvar för att barnet får omsorg, trygghet, fostran och utbildning markeras. Denna förstärkning av barnets rättsliga ställning och samhällets skyldighet att bevaka den kan ej genomföras utan en försvagning av föräldrarnas/familjens integritet.

För att ta vara på de goda idéer som framläggas i betänkandet rörande barns behov och föräldrans ansvar innebär det för samhället göra en omfattande satsning på föräldrautbildning för alla blivande föräldrar. Föräldrautbildningen kunde på lämpligt sätt knytas till mödravårdscentralerna.

Föreliggande lagförslag synes vara påfallande löst kopplat till förslaget om socialtjänstlag. Man önskar att det senare lagförslaget vore genomsyrt av samma anda att hävda barnets rätt som det lagförslag som här behandlats.

1.24 Ludvika sociala centralnämnd ³

Enligt direktiven är utredningens uppgift att undersöka i vilka fall och på vilka sätt barns rättsliga ställningar bör tillgodoses bättre.

¹ Sociala centralnämnden har som yttrande avgett ett av socialförvaltningens vårdnadsgrupp utarbetat förslag till yttrande.

² Vid utarbetandet av yttrandet har personal vid berörda enheter inom socialkontoret medverkat.

³ Sociala centralnämndens yttrande har beslutats efter förslag utarbetat av avdelningschefen K G Josefsson och familjerättsassistenterna A M Landin och I B Hagström.

Bilaga 3

Utredningen har i delbetänkandet tagit upp reglerna i föräldrabalken om vårdnad, umgängesrätt och överflyttning av barn.

Utredningen framhåller att reglerna på ovannämnda områden bör anpassas till de förändringar som skett i samhället och i familjemönstret. Genom en omsorgsfull diskussion kring bestämmelserna, som rör förhållandet mellan föräldrar och barn, kan enligt utredningen föräldrars och andra vuxnas attityder till barn påverkas, vilket behövs om barnets ställning skall förstärkas.

Vi delar denna uppfattning. Reglerna bör i högre grad än f. n. utgå från barnets bästa. Barnen är samhällets viktigaste resurs. Utredningens förslag om namnändring till "Barn- och föräldrabalken" är befogad och synes kunna bidra till den attitydförskjutning som eftersträvas.

För att uppnå förändringar i attityder etc. synes det viktigt med omsorgsfull information om kommande lagändringar samt barns behov och reaktioner vid konfliktfyllda situationer mellan föräldrarna och risker för skadeverkningar hos barnen i samband därmed. Sådan information bör bl. a. innefattas i föräldrautbildning. Vidare bör ökad information ges i grundskolan och följas upp på gymnasienivå.

Skolans insatser på detta område bör också stödjas utifrån genom information och diskussion exempelvis inom föreningen Hem och Skola.

1.25 Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet¹

Ordförandeberedningen

I föreliggande betänkande tar utredningen om barns rätt upp och föreslår ändrade regler för vårdnad, umgängesrätt och överflyttning av barn i syfte att anpassa reglerna på dessa områden till förändringarna i samhället och i familjemönstren. Frågan om talerätt och ombud för barnet behandlades också.

Ärendet har remitterats till hälso- och sjukvårdsnämnden, omsorgsnämnden och sociala nämnden.

Hälso- och sjukvårdsnämnden har vid sammanträde den 12 februari 1980 beslutat utan eget ställningstagande överlämna ett av bitr. sjukvårdsdirektören den 31 januari 1980 avgivet tjänsteutlåtande.

Bitr. sjukvårdsdirektören anser i tjänsteutlåtandet att de föreslagna ändringarna i lagstiftningen utgör en välkommen förbättring för barns rätt och säkerhet. Förvaltningen delar i allt väsentligt sålunda de tankegångar som kommer till uttryck i utredningens förslag. Beträffande ombud och talerätt för barnet ansluter sig hälso- och sjukvårdsförvaltningen till utredningens alternativa förslag om barnassistent.

¹ Förvaltningsutskottet har som yttrande återopat en skrivelse från ordförandeberedningen, som i detta avsnitt återges i sin helhet under rubriken Ordförandeberedningen. De till skrivelsen bilagda utlåtandena från skilda nämnder återges också här och i följande avsnitt under respektive nämndnamn. Mot förvaltningsutskottets yttrande har anförts två reservationer, i det följande återgivna under underrubrikerna Reservation till förmån för förslag från Olov Lekberg resp. från Gunnar Ågren. Till förvaltningsutskottets beslut har anslutit sig suppleanterna Forsling, Hallerby, Kjellgren, Lindahl, Rydberg, Wallensten och Åkerman samt landstingsraden Björnsne, Könberg och Rosell.

Bilaga 3

Omsorgsnämnden har den 14 februari 1980 beslutat uppdra åt ordföranden att såsom remissvar till förvaltningsutskottet inge av förvaltningen överarbetat tjänsteutlåtande nr 3 av den 25 januari 1980, reviderat den 18 februari 1980, med anmälan till nämnden vid nästa sammanträde.

Av tjänsteutlåtandet framgår att omsorgskontoret ansluter sig till utredningens grundtankar. Kontoret trycker särskilt på vad utredningen framhåller om barns behov av en mot insyn skyddad sfär.

Sociala nämnden har den 27 februari 1980 beslutat överlämna och återropa ett av förvaltningskontoret den 18 februari 1980 avgivet tjänsteutlåtande.

Ledamöterna i den socialdemokratiska gruppen lät till protokollet anteckna att de ej deltog i beslutet.

Förvaltningskontoret delar de grundläggande synpunkterna som utredningen redovisar. Kontoret finner det angeläget att särskilt framhålla de handikappade barnens speciella situation och understryker att barnets behov av rehabilitering inte får eftersättas i samband med en kris i familjen. När det gäller reglerna för umgängesrätt förordnar förvaltningen alternativförslaget, där föräldrar och barn ges ömsesidig rätt till umgänge med varandra.

Föredragande landstingsrådet Könberg har anfört följande:

Vid remissbehandlingen inom landstinget har remissinstanserna genomgående ställt sig positiva till utredningens grundläggande synpunkter.

På ett par punkter har utredningens s. k. alternativförslag tillstyrkts framför huvudförslaget. När det gäller frågan om ombud och talerätt för barnet förordnas förslaget om s. k. barnassistenter och ifråga om umgängesrätten tillstyrks förslaget där barn och föräldrar ges ömsesidig rätt till umgänge med varandra.

Jag ansluter mig mot den här bakgrunden till vad remissinstanserna anfört. Jag kan också instämma i de förord som i två fall lämnats för utredningens alternativförslag.

Jag hemställer att ordförandeberedningen måtte föreslå förvaltningsutskottet besluta föreslå landstinget besluta

att som svar på remissen överlämna och återropa denna skrivelse.

Ordförandeberedningen biträder föredragande landstingsrådets förslag.

Reservation till förmån för förslag från Olov Lekkberg¹

I sitt andra betänkande tar utredningen om barnens rätt upp reglerna om vårdnad, umgängesrätt och överflyttning av barn.

Vi delar utredningens uppfattning att föräldrabalken inte ändrats i takt med den samhällsförändring som skett och därför inte heller anknutits till den förändrade synen på barns behov och villkor. En förändring av lagstiftningen skall medföra att barnens rätt lyfts fram. Flera av utredningens förslag är här riktiga.

Utredningen pekar dock själv på de begränsningar en ändrad lagstiftning innebär för att *reelt* stärka barns ställning. Vi är medvetna om detta och vill därför understryka behovet av att olika samhällsinsatser för barnfamiljer som barnomsorg, föräldraförsäkring, ekonomiskt stöd av typ barn- och

¹ Reservation av s-ledamöterna med instämmande av suppleanterna Andersson, Färm, Ringholm och Strömberg.

bostadsbidrag byggs ut för att stärka barnen och deras föräldrar. Då ökar möjligheterna för båda föräldrarna att praktiskt dela ansvaret för försörjning och barnens uppfostran.

När lagstiftningen om vårdnad, umgängesrätt och överflyttning av barn förändras måste utgångspunkten vara att lagen ska vara ett stöd i kritiska situationer. Inte minst i situationer där föräldrarna inte kan tala vid om barnens situation eller i familjer där förhållandet mellan föräldrarna inte är jämställt och där familjemönstret fortfarande är djupt traditionellt. Lagstiftningen skall också fungera för alla de familjer som inte har för vana att tala om problem. Det batteri av olika former av samtal som utredningen förespråkar kan inte bli det enda sätt på vilket samhället kan ställa upp för att stödja barnfamiljer i kris. Lagstiftningen får inte heller utformas så att de föräldrar som genom brist på utbildning, kulturell bakgrund och liknande har svårigheter att genomföra olika former av krissamtal ska riskera starkare ingrepp från samhällets sida än om lagen inte erbjudit sådana möjligheter. Utredningen har inte analyserat detta tillräckligt. Underlaget kan därför leda till att en ny klasslag införs.

Utredningen presenterar sina förslag samtidigt som den nya socialtjänstlagen är föremål för riskdagsbehandling. Bärande tankar i den reformen är dels en helhetssyn på de problem socialtjänsten ska möta dels ett ökat utbud av samhällets stödåtgärder i syfte att erbjuda människor sådan hjälp i kritiska situationer som de själva finner meningsfulla.

Erfarenheterna från de sociala centralnämnderna tyder på att barnavårdsärenden fått större utrymme nu i en samlad nämndorganisation än de haft i de tidigare barnavårdsnämnderna.

Delvis har detta skett på bekostnad av nykterhetsvården. Mot bakgrund av de begränsade resurser som finns för utbyggnad av den nya socialtjänsten vill vi peka på behovet av en utbyggd nykterhetsvård. Den kommer också att förbättra situationen för barn som lever i mycket utsatta situationer.

Utredningens förslag kräver en omfattande förstärkning av resurserna för familjerådgivning, kristerapi och speciella tjänstemän med uppgift att bevaka barnens situation. Förstärkningarna måste bli omfattande om de i lagförslagen angivna stödåtgärderna ska bli meningsfulla och inte enbart formella förordnanden såsom många gånger var fallet med de tidigare barnavårdsmännen. Detta måste analyseras närmare innan lagen förändras. I annat fall kommer människor i konflikt bara att möta mer byråkrati och utdragen handläggning än ett verkligt stöd. Kostnaderna för en utbyggnad blir betydande. Vi motsätter oss att lagen ändras om inte riskdagen garanterar att en rejäl utbyggnad av stödåtgärderna kan genomföras.

En föreslagen ny bestämmelse är att föräldraansvaret i vissa situationer ska kunna flyttas över från en förälder till annan person utan att föräldern i och för sig är olämplig att ha föräldraansvaret. Utredningen nämner barn i fosterhem där en överflyttning inte är förenligt med barnets bästa. Detta kan medföra ökade svårigheter att komma överens om önskvärda frivilliga placeringar i fosterhem. Det måste finnas bättre möjligheter än i dag att skydda barn mot hämtningar från fosterhem.

Men innan man ökar möjligheterna till överflyttning av föräldraansvaret måste man göra klart för sig vilket stöd samhället i så fall är skyldigt ge föräldrar som frivilligt placerar sina barn i fosterhem för att de ska kunna ha en god kontakt med barnen under fosterhemsplaceringen. Dessa insatser blir betydande och ställer ökade krav på fosterhemmen. Redan i dag har vi i Stockholms län stora svårigheter att rekrytera fosterhem.

Se avsnitt 3.3.27.

Hälso- och sjukvårdsnämnden¹

Barnets rätt förefaller kanske självklar för de flesta vuxna i vårt samhälle där alla i princip har rätt till trygghet beträffande arbete, bostad, rättshjälp, socialhjälp, vård vid sjukdom och ålderdom, jämlikhet m. m.

Beträffande barns rätt är en vanlig tolkning att föräldrarnas skyldigheter är detsamma som barnets rättigheter, vilket också har sin giltighet i flera avseenden. För att tillgodose barnets rätt i den delen måste föräldrars och andra fostrares liksom samhällets skyldigheter klargöras och läggas fast i lagar och föreskrifter.

Gällande lagar och föreskrifter kan inte anses vara tillfredsställande utformade i detta hänseende. Inte heller barnavårdslagen kan sägas skydda barnet och tillgodose barnets rätt i alla delar. Utredningens syn på barns rätt innebär en vidgning av barnens skydd och rättigheter i förhållande till vad som i dag finns reglerat i föräldrabalken och barnavårdslagen.

Föräldrarnas rätt till umgänge med sina barn bör uttryckas som barnets rätt till umgänge med sina föräldrar och utredningens förslag präglas här av en perspektiv förskjutning till barnets förmån.

För alla som arbetar med barn utgör förslagen till ändringar i lagen en välkommen förbättring för barns rätt och säkerhet. Om lagändringarna ska få genomslagskraft och bli verkningsfulla krävs framför allt en bearbetning och förändring av attityder på alla nivåer, såväl hos handläggare av vårdnadsfrågor som hos allmänheten. Ett starkt uttryck för en önskad attitydförändring ligger redan i förslaget att benämningen "föräldrabalk" och "vårdnad" byts ut mot "barn- och föräldrabalk" och "föräldraansvar".

De kategorier inom hälso- och sjukvårdsnämnden som närmast berörs av frågor som gäller barn är barnhälsovårdens och barnsjukvårdens personal. Vårdnadsmålsutredningar, omhändertaganden och fosterbarnsärenden är undantagslöst känsliga och svåra för alla inblandade. Särskilt svåra är fall där det gäller att skilja föräldrar och barn åt samt bedömningar och åtgärder vid misstänkt barnmisshandel.

Utredningen betonar när det gäller förstärkning av barns rätt, *att barnets intressen ska tillförsäkras bevakning* i någon form. Flera möjliga lösningar här till presenteras.

Förvaltningen delar i allt väsentligt de tankegångar som kommer till uttryck i utredningens förslag. Den lagstiftning som finns på området motsvarar inte de krav man med dagens synpunkter på barns behov har rätt att ställa. Det är angeläget att barnens rättsliga ställning stärks och att deras intressen bättre tas tillvara i konflikter mellan föräldrar, barn och samhälle.

Det är förvaltningens förhoppning att den kommande föräldrautbildningen skall kunna bidra till en ökad förståelse för barns grundläggande behov; behov som i första hand bör tillgodoses av föräldrarna. Även sådana

¹ Nämnden har utan eget ställningstagande överlämnat ett av bitr. sjukvårdsdirektören avgivet tjänsteutlåtande.

Bilaga 3

samhällets företrädare som har att ta ställning i frågor som gäller barns framtid måste emellertid ha barnens intressen i förgrunden vid sina överväganden och beslut. Konflikter mellan föräldrar innebär ofta en påfrestning för barnet och kan även inverka negativt på dess utveckling. Det ligger därför i barnets intresse att föräldrarna när så behövs får hjälp att lösa sina konflikter genom stöd av andra människor i sin omgivning och av samhället.

Omsorgsnämnden

Vi delar utredningens mening att föräldrabalken inte ändrats i takt med den samhällsförändring som skett och därför inte heller anknyttits till den förändrade synen på barns behov och villkor. Själva namnet föräldrabalk betonar alltför starkt föräldrarnas rätt och skjuter barnets rätt i bakgrunden. Vi stöder utredningens förslag att balkens namn ändras till barn- och föräldrabalken (BFB).

I remitterade delbetänkande tas särskilt reglerna om vårdnad, umgängesrätt och överflyttning av barn upp till prövning. Alla förslag till ändring och komplettering av dessa syftar till att stärka barnets rättsliga ställning, liksom förslaget att barnet får oinskränkt talerätt i de flesta domstolsärenden via ett barnombud. Inte minst i rättstvister kan barnet vara i behov av ytterligare stöd och hjälp från någon utomstående som kan koncentrera sig uteslutande på barnets intresse och i förekommande fall vara förmedlande länk mellan barnet och barnombudet. Vi delar utredningens uppfattning att detta lämpligen kan ske genom att bygga ut den av socialutredningen föreslagna kontaktmannafunktionen. Vidare anser vi att utredningens förslag om en särskild tjänsteman, som har till uppgift att ge allmänheten råd i olika barnfrågor och handleder kommunens kontaktpersoner, på ett bra sätt knyter ihop samhällets och den enskilde samhällsmedborgarens intresse av att skydda barnen.

Utredningen framhåller vad gäller bestridandet av kostnaderna för betänkandets förslag, att eftersom det enligt gällande lag åligger kommunerna att verka för att barn växer upp under trygga och goda förhållanden är det naturligt att merparten av kostnaderna läggs på kommunerna. Vi instämmer helt i detta.

Sociala nämnden

Sociala nämnden svarar inom landstingsområdet för barnhemsvård, familjerådgivning, vård och behandling av rörelsehindrade barn och ungdomar, psykiskt barn- och ungdomsvård (PBU) samt rehabilitering och arbetsanpassning. Verksamheten omfattar främst vård och behandling av barn och ungdomar i åldern 0–20 år med psykiska och/eller sociala problem eller rörelsehinder samt familjer med samlevnadsproblem. Inom verksamheten finns både öppen och institutionell verksamhet.

Förvaltningen delar de grundläggande synpunkter som kommittén redovisar i betänkandet beträffande barns rättsliga ställning. Förvaltningen har i det följande begränsat sig till frågor som bedöms vara av särskild betydelse för sociala nämndens verksamheter.

Kommittén tar i följande nio punkter upp barnets grundläggande behov.

Bilaga 3

- Barn behöver omvårdnad och skydd
- Barn behöver människor som de kan ta emot kärlek av och ge kärlek till
- Barn behöver ett stabilt och varaktigt förhållande till föräldrar
- Barn behöver utvecklas i en miljö som tillgodoser dess behov av stimulans
- Barn behöver föräldrars hjälp med att sätta gränser för sitt handlande
- Barn måste få känna att de behövs och att de får ta ansvar
- Barn behöver få påverka sin situation
- Barn behöver efter hand frigöra sig från sitt beroende av föräldrarna
- Barn har behov av samhörighet med båda föräldrarna även om dessa är i konflikt med varandra

Redovisningen av barns grundläggande behov finner förvaltningen mycket värdefull. I likhet med kommittén anser förvaltningen att en lagstiftning om barns rättigheter bör utgå från dessa behov. Det bör dock framhållas att innebörden i olika begrepp kan tolkas olika beroende på läsarens kunskaper, kulturmönster, emotionella förutsättningar m. m. Så t. ex. kan sannolikt frågor som gränssättning i barnuppfostran uppfattas olika liksom barns rätt att själv få ta ansvar med hänsyn till ålder, utvecklingsnivå, allmänna förmåga m. m.

Som framgår av ovanstående anges i första punkten barns behov av omvårdnad och skydd. Förvaltningen finner det angeläget att man för den stora gruppen barn med olika former av handikapp beaktar den speciella situation dessa barn lever i. Barnets behov av habilitering får inte eftersättas i samband med en kris i familjen.

Av avgörande betydelse är vilka resurser samhället kommer att ställa till förfogande för att hjälpa barn och föräldrar att förverkliga innehållet i lagförslaget. Enligt förvaltningen kan den i annat sammanhang beslutade föräldrautbildningen bli ett värdefullt instrument. Föräldrautbildning och annan allmän upplysning om barnets biologiska och psykosociala utveckling och allmänna känslomässiga behov måste utformas så att lagförslagets intentioner förverkligas. Härutöver vill förvaltningen dock framhålla att ökade resurser även erfordras för enskild rådgivning om syftet med föreslagen lagändring i verkligheten skall uppnås.

1.26 Svenska kommunförbundet

Vår nuvarande föräldrabalk präglas av en stark föräldrarätt och av ett materiellt tänkande när det gäller barns behov. Utredningens principiella synsätt innebär att barnets rätt och barns psykologiska behov skjuts i förgrunden, vilket styrelsen också ser som angeläget.

1.27 Landsorganisationen i Sverige (LO)

Utredningen har haft till uppgift att undersöka i vilka fall och på vilket sätt barns rättsliga ställning bör stärkas. I betänkandet har förslag framlagts, som innebär en anpassning av reglerna om vårdnad, umgängesrätt och överflyttning av barn, till de förändringar som skett i samhället och i familjemönstret och med utgångspunkt i att barnets bästa skall tillgodoses.

LO ställer sig positiv till grundtankarna i utredningsbetänkandet. Det finns dock anledning att vara tveksam inför de förhoppningar som utredningen ställer till möjligheterna att påverka attityder genom att byta ord och uttryck i

lagstiftningen. Attityder utvecklas inte som resultat av formuleringar i lagtext utan ur de livsvillkor människor lever under. Det innebär i detta fall att barns och föräldrars ekonomiska, sociala och kulturella livsvillkor måste förändras för att attityderna skall kunna ändras.

Debatten om barnens rätt har i en del sammanhang fått en slagsida på så vis att barnen ses alltför skilda från de sociala sammanhang de lever under. Detta lyser till vissa delar igenom även i denna utredning. Idén om barnen som självständiga individer får inte drivas för långt. Då kan man hamna i en situation där det ställs orimliga krav på ställningstaganden från barnen till hur de vill att relationerna till föräldrar och andra vårdnadshavare skall utformas. Detta problem kan i sin tur lätt leda till att vad som är bäst för barnen skall avgöras av utomstående sociala och psykologiska experter och där beslut alltför ofta fattas i rättsliga och andra myndighetssammanhang. Utgångspunkten måste ändå vara att samhälle och enskilda i första hand skall stödja den sociala enhet där barnen vistas så att barnens legitima behov kan tillgodoses där.

1.28 Tjänstemännens centralorganisation (TCO)

Ett flertal utredningar om barns och i viss mån föräldrars situation, har under de senaste åren initierats från regering och riksdag. Vissa förändringar har också genomförts, men trots detta far många barn illa. Hos barnen visar sig detta i psykiska problem, störningar etc., som också uppmärksammats i utredningar och undersökningar. En stor del av de barn som har problem har också föräldrar med problem. Detta innebär att man inte på allvar kan förbättra barnens situation, utan att angripa föräldrasituationen.

Utredningen om Barnets rätt har i detta delbetänkande tagit upp frågor rörande vårdnad, umgängesrätt, barnets talerätt, kontaktperson för barnet m. m.

TCO anser det helt riktigt att dessa frågor tas upp med utgångspunkt från barns rätt och behov. TCO ifrågasätter dock hur stor effekt de olika förslagen kommer att få för *barnen*.

1.29 Centralorganisationen SACO/SR

Barnets bästa

I Socialutredningen gavs förslag till lagtextändringar om barns rätt till en trygghet och utvecklingsbefrämjande uppväxt. Som många remissinstanser framhållit, utgick man där ifrån föräldrarnas och familjens situation och betonade vikten av att familjen fick stöd och hjälp. I propositionen om Socialtjänsten (1979/80:1) har man också i stor utsträckning haft hela familjens bästa för ögonen, även om en del ändringar gjorts vad beträffar barnets specifika situation. Dock har man i inget av dessa förslag sett problemen ur barnets synpunkt och det finns risker att barnets rätt därigenom inte tillräckligt tillvaratas.

I utredningen om Barnets rätt utgår man konsekvent från vad som är det bästa för barnet. SACO/SR anser det lovvärt, att man i takt med förändringar i familj och samhälle börjat uppmärksamma barns rätt och behov på ett sätt, som tidigare ej skett, då lagstiftning beträffande barn endast fanns i föräldrabalken med självklar betoning på föräldrars rätt gentemot barnet.

Bilaga 3

Genom att i stället utgå från barnens grundläggande behov, mognadsgrad och intressen och betrakta barnen som självständiga individer med rättsskapacitet innebär det en klar brytning med tidigare rättssituation. Det är positivt att detta synsätt förs in i barn- och föräldrabalken genom 6 kap. 1 §: "Barn har rätt till omsorg, trygghet och förståelse". Sådana tankar och med förslag till åtgärder för också SACO/SR fram i sitt av kongressen nyligen antagna familjepolitiska program.

— — —

Trots en betoning i många sammanhang av barnets ålder och mognad är det ibland oklart vad utredningen avser särskilt i de allmänna grundsatserna. Det hade blivit lättare att ta ställning till lagförslag och kommentarer om man tydligare skilt på olika åldrar hos barnen. Om den inte vill använda termer av typen förskolebarn, barn i förpuberteten respektive puberteten kunde den åtminstone ha angivit "yngre" barn och "äldre" barn. Man riskerar annars att bli missförstådd. Ett exempel: Utredningen påpekar, att föräldrarnas rätt att bestämma över sina barn ej bör gälla oinskränkt, såsom nuvarande lagstiftning anger. . . . "barnet bör mycket tidigt ges möjlighet att få påverka sin situation i egna angelägenheter för att på så sätt vänja sig vid att fatta beslut och stå för de följder de för med sig. Härigenom torde barnet även ges den insikten att varje människa har rätt till en åsikt och att frihet i detta hänseende leder till ansvar". SACO/SR vill helt instämma i de tankegångar som här framförs och menar att utredningen på ett förtjänstfullt sätt ställer krav och visar vägar för att förbättra situationen för barnen i dagens samhälle. Samtidigt menar SACO/SR att eftersom utredningen inte skilt på olika åldrar hos barnen är det en olycklig formulering. Det är orimligt att ställa sådana krav på små barn, särskilt "stå för dess följder". Små barn måste respekteras som barn, vilket bl. a. betyder att man inte ställer samma krav på barnets bestämmande över sin egen situation som på vuxna, bara för att barnet skall ha samma rättigheter som alla andra.

1.30 Moderata Kvinnoförbundet (MKF)

Moderata Kvinnoförbundet MKF ser mycket positivt på det initiativ, som ligger bakom utredningen kring "Barnets rätt – 2 Om föräldraansvar m. m.". Det är otvivelaktigt så, att lagstiftningen kring barns rätt inte på något sätt står i överensstämmelse med den i många fall omvälvande utveckling som skett beträffande barns vardag, deras familjeförhållanden etc. Inte heller har lagstiftningen hunnit kapp den forskning om barns behov, som lagts fram under de senaste decennierna. Vi har i dag en mycket större kunskap om barns behov, en kunskap som måste komma fram och tas tillvara i lagstiftningen.

MKF vill därför understryka vikten av att samtliga förslag, som skall läggas fram som grund för kommande lagstiftning vad beträffar förhållandet barn-föräldrar/annan fostrare hela tiden måste utgå från barns behov och låta dessa gå före andra intressen.

1.31 Centerns Kvinnoförbund (CKF)

Centerns Kvinnoförbund ser betänkandet som ett viktigt första steg på väg när det gäller barns rättigheter. Frågan om barns rättigheter kommer med all sannolikhet att bli en av de stora frågorna för 1980-talet.

Sedan föräldrabalken 1949 har samhället förändrats och föräldrabalken speglar i dag en förgången tids uppfattning.

Barns rätt berör dels sociala frågor, dels juridiska frågor.

CKF ser därför med tillfredsställelse att Socialminister Karin Söder i 1979–1980 års budgetproposition tagit ett samlande grepp kring de sociala barnfrågorna genom att inrätta ett barnmiljöråd.

CKF finner det nödvändigt att arbetet vad gäller barns rätt fortsätter. Inte minst viktigt är att principdebatten om barns situation fördjupas. För att öka kunskaperna om barns rätt och situation finner Centerns Kvinnoförbund det angeläget att forskningen på området intensifieras och därför bör också en särskild tvärvetenskaplig professur inrättas för detta.

Enligt vår uppfattning hade det varit önskvärt att man i betänkandet hade redovisat mer av de överväganden som måste ha gjorts med utgångspunkt från barns olika åldrar. Gränsdragningarna är naturligtvis svåra eftersom barns mognadsgrad är så olika men måste ändå diskuteras.

Barns rättigheter – sedda ur juridisk synpunkt – är ett komplicerat område med tekniska regelsystem som griper in i varandra. Dessa får dock inte hindra en analys och ett arbete för att på bästa sätt tillvarata barns rättigheter.

Utgångspunkt för vidare utredning måste vara grundlagen, enligt vilken barnen har samma skydd vad gäller fri- och rättigheter som vuxna har.

JO har framhållit att barn bör ges större möjligheter än de har i dag att utöva sina medborgerliga fri- och rättigheter.

Alla ställningstaganden bör ske utifrån barnens situation och med hänsyn till barnens bästa. Vi instämmer i utredningens förslag att barnen skall ges ökad rätt att lägga synpunkter på sin situation.

Centerns Kvinnoförbund instämmer också i grundtanken i utredningens förslag att vården om barnen blir båda föräldrarnas ansvar.

1.32 Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)

Inledningsvis vill förbundet betona att det är väsentligt att reglerna om vårdnad, umgängesrätt och överflyttning av barn nu anpassas till de förändringar som skett i samhället och i familjemönstret. Föräldrar har huvudansvaret för att barns behov tillgodoses. Barn bör mycket tidigt få möjligheter att påverka sin egen situation. Det är därför viktigt att föräldrarna inte, som nuvarande lag säger, har oinskränkta möjligheter att bestämma.

Rent allmänt anser förbundet att de framlagda förslagen är bra. Klara framsteg är gjorda, även om mycket återstår, för att hävda barnets rätt och intressen. Överhuvud kräver det ändrade betraktelsesättet där barnen jämställs med sina föräldrar att barnens mening efterhörs och att barnens situation undersöks i större utsträckning än i dag. För att denna attitydförändring hos föräldrar och andra vuxna skall kunna uppnås fordras information och utbildning av berörda parter.

1.33 Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF)

Utredningens första betänkande ledde till förbud mot aga. Detta andra betänkande är en utökning av barnets rätt och vi kan tillstyrka detsamma, då det ligger i linje med våra strävanden till barns möjligheter att utvecklas under så gynnsamma förhållanden som möjligt.

1.34 Moderata Ungdomsförbundet

Bilaga 3

I detta yttrande avser vi att begränsa oss till synpunkter på de för vår del mest intressanta avsnitten. Det innebär dock inte att vi för varje övrigt avsnitt ställer oss bakom utredningens förslag.

Inledningsvis vill vi poängtera att vi ser positivt på att barnens situation om än sent om sider nu har blivit föremål för närmare granskning av en rad utredningar.

Vi instämmer med utredningen i att reglerna om vårdnad, umgängesrätt och överflyttning av barn bör anpassas till de förändringar som skett i samhället och i familjemönstret. En viktig princip måste då också vara att nya regler tar hänsyn till det enskilda barnets bästa.

1.35 Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)

FPU hälsar utredningens betänkande med glädje. Barnens ställning måste stärkas, både i samhället och gentemot föräldrarna. Det är dags att bryta föräldrarnas oinskränkta makt över sina barn. Ett barn är en fristående människa med egna rättigheter, inte en ägodel till sina föräldrar. Utredningen har en lång rad mycket bra förslag för att driva utvecklingen i en sådan situation. Det är vår stora förhoppning och absoluta ståndpunkt att ett lagförslag i betänkandets anda ska läggas fram.

Vi vill nedan uppmärksamma de viktigaste punkterna i förslaget och dessutom ta ställning till de alternativ som utredningen lagt fram.

Avslutningsvis vill vi återigen uttrycka vårt starka stöd för tankegångarna i betänkandet och betona vikten av att stärka och befästa barnens rätt i samhället.

1.36 Sveriges advokatsamfund

Advokatsamfundet anser att utredningens förslag trots den lovvärt höga ambitionsnivån både formellt och innehållsmässigt uppvisar sådana brister, att det inte bör i sin nuvarande form läggas till grund för lagstiftning.

Enligt samfundets mening tillämpas gällande lag av domstolarna på sådant sätt att barnets bästa i önskvärd utsträckning tillgodoses. Samfundet ifrågasätter därför om lagändringar i syfte att få till stånd sådana attitydförändringar, som utredningen säger sig eftersträva, över huvud är påkallade.

1.37 Sveriges domareförbund ¹

På senare tid har synen på barn och på förhållandet mellan föräldrar och barn starkt förändrats. Mot bakgrund av den kunskap som numera finns om

¹ Deltagare: Hans B Andersson, ordf., Ulf Ankarloo, Carl-Gustaf Grotander, Bodil Hulgaard, Bo Lenter, Ulla Ljungh-Hoff, ref., Anders Palm, Hans Sjöberg, Anders Stendahl, Lars Svensson och Lars-Erik Tillinger. Skiljaktig mening, se avsnitten 6.35 och 7.33.

barns behov och intressen har utredningen på ett förtjänstfullt sätt lagt fram olika förslag till en lagstiftning som bättre än hittills skall tillgodose barnets rätt. Stark tonvikt har därvid lagts på bägge föräldrarnas ansvar för sina barn och på barnets bästa.

Förbundet har inte i detalj granskat föreslagna lagtexter.

1.38 Svenska Läkaresällskapet

Svenska Läkaresällskapet får efter hörande av bl. a. sina sektioner för barn- och ungdomspsykiatri, pediatrik och skolhygien samt psykiatri anföra följande.

Sällskapet finner det lovvärt att man i takt med förändringar i familj och samhälle börjat uppmärksamma barns rätt och behov på ett sätt som tidigare ej skett, då lagstiftning beträffande barn endast fanns i föräldrabalken med självklar betoning på föräldrars rätt gentemot barnet. Barns egna rättigheter bör stärkas vid familjerättsliga konflikter och i fall av omplaceringar på grund av samhällsvård. Sällskapet har därför med glädje noterat utredningens förslag om ny benämning av lagen till "Barn- och föräldrabalken". Sällskapet finner, att förslagen i betänkandet i stort tillgodoser målet att stärka barnens rättigheter i olika konfliktsituationer.

1.39 Föreningen Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare (KLFR)

Vi tycker det är positivt att betänkandet kommit till stånd och åstadkommit en fokusering på barnets förhållanden och villkor. Barnens behov har på senare tid ofta blivit eftersatta i det sociala arbetet enligt helhetssynen.

Som framgår av ovanstående tycker vi att lagförslaget till övervägande del är bra. Vi är dock övertygade om att många av de goda intentionerna i lagförslaget inte går att genomföra enbart genom lagstiftning utan de måste åtföljas av en intensiv upplysning och undervisning på alla nivåer. Det är nödvändigt att människor får kunskap om barns rättigheter och behov samt de påfrestningar som en separation alltid innebär för såväl barn som vuxna och kännedom om de förebyggande resurser samhället har att erbjuda vid familjekonflikter. Detta möjliggör en attitydförändring, som vi menar, är en nödvändig förutsättning för att den aktuella lagen skall kunna tillämpas.

1.40 Delegationen för familjerådgivning

Under detta århundrade har åtskilligt skrivits om barn och deras behov och man har ansett 1900-talet som barnets århundrade. Trots detta är barnen fortfarande en utsatt grupp ofta utlämnad till vuxnas godtycke och utan möjligheter att själva påverka sin situation. Barn växer upp på de vuxnas villkor. Det är därför av största vikt att samhället klart utsäger och i lagen formulerar barnens rätt till fysisk och psykisk omsorg, trygghet, förståelse för sina särskilda behov och förutsättningar samt deras rätt till fostran och utbildning.

Inte bara föräldrar utan alla vuxna bör skaffa sig kunskaper och insikt om betydelsen av att barnens grundläggande behov blir tillgodosedda.

Bilaga 3

Utredningen drar ej upp några detaljanvisningar rörande uppfostran utan nöjer sig med att påpeka att en målsättning bör vara att hjälpa barnet till att ta ansvar för sig själv och visa hänsyn till andra. Här kommer också föräldrarnas behov in i bilden. För att de skall orka med att engagera sig för sina barn, har de också rätt att få leva ett liv som i rimlig utsträckning tillfredsställer dem själva. Det måste här bli en strävan efter jämvikt och balans både när det gäller barns och vuxnas behov.

1.41 Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg¹

Under det senaste årtiondet har ökade kunskaper om barn och barns behov medfört en förändrad syn på förhållandet mellan föräldrar och barn. Runt om i världen har denna kunskap satt spår i lagstiftning rörande barn och handläggning av mål rörande vårdnad, umgänge och placering av barn. Utredningen tar nu på ett förtjänstfullt sätt upp dessa internationella tongångar och försöker se förhållandena ur barnets synpunkt utan att för den skull bli alltför radikal i sina förslag. Utredarna är väl medvetna om att de djupt rotade föreställningarna om föräldrars rätt till sina barn behöver lång tid av påverkan och allmän attitydförändring för att övergå i ett erkännande av barnet som självständig individ med egna rättigheter.

1.42 Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer

Vi finner det mycket positivt att utredningen utgår från dagens kunskap om barns grundläggande behov liksom att utredningen helt igenom så starkt betonar barnets bästa i samband med frågor om umgänge och föräldraansvar. Barns grundläggande behov är ytterst viktiga saker som vi, som barnpsykiatriska kuratorer, många gånger får anledning att tänka över, då vi ofta möter barn som mycket bristfälligt får dessa behov tillfredsställda. Utredningen består dock av så många förslag, alternativ och reservationer att man blir förvirrad och får svårt att skilja mellan dem och förstå konsekvenserna.

1.43 Sveriges skolkuratorers förening

Delbetänkandet tar upp reglerna om vårdnad (föräldraansvar), umgängesrätt och överflyttning av barn.

Endast kortfattat beskrivs den verklighet som finns bakom att nästan var annat barn i Sverige i dag drabbas av sina föräldrars skilsmässa. Vi anser att detta är en mycket olycklig utveckling och en katastrof för våra barns trygghet. Många samhällsinsatser inom skilda områden behövs för att motverka denna utveckling såsom arbetsmarknadspolitiska åtgärder, utbyggd barnomsorg, föräldrautbildning, attitydförändringar i samlevnadsfrågor m. m.

Vi ställer oss mycket positiva till att barns rättsliga ställning stärks. I vårt

¹ Yttrandet har utarbetats av klinikefeten i samråd med kurator och psykolog. Styresmannen för sjukhuset har förklarat sig uppleva de synpunkter som framförs i yttrandet som mycket beaktansvärda.

dagliga arbete är vi ofta vittnen till att barn far illa av att alltför stor hänsyn tas till föräldrars behov och känslor.

Det är riktigt att förebyggande, stödjande insatser sätts in för att förbättra dåliga familjesituationer, men det finns en gräns för hur långt man kan utsträcka dessa insatser utan att barn kommer i kläm. Det är viktigt att stödjande åtgärder sätts in i ett så tidigt skede som möjligt, vilket bl. a. kan ske genom ökade sociala insatser i och via skolan.

Vi vill nu närmare kommentera några av utredningens förslag.

1.44 Föreningen BRIS – Barnens Rätt I Samhället

Vi vill uttrycka vår stora uppskattning av betänkandets anda och mening samt utredarnas vilja att sätta barnet i centrum och ge det en väsentligt förstärkt rättslig ställning i många livsavgörande situationer.

Betänkandet ger uttryck för en förändrad syn på barnet och låter den ökade psykologiska kunskap vi har i dag om barnet, dess olika behov och utvecklingsstadier, vara vägledande vid utformningen av lagtexten. Detta nya synsätt har också fört med sig att man i en mängd situationer strävar efter att lösa tvistigheter kring barn utan rättsligt förfarande. I stället skall annat stöd ges åt familjer i kris så att de själva skall ta ansvar för och finna en lösning på sina problem. Sålunda välkomnar vi varmt förslagen om samarbetssamtal vid tvistigheter om vården, möjligheten att tillsätta kontaktperson för barn även mot föräldrarnas vilja, medlare i frågor rörande överlämnande av barn samt den barnombudsman som genom sina insatser skall bidra till förbättrade villkor för barn.

Vi vill i detta sammanhang poängtera vikten av att nya resurser verkligen ställs till socialnämndens förfogande för att uppfylla dessa reformer i enlighet med utredarnas intentioner. Förutom de rent mänskliga vinster som reformerna rätt genomförda kommer att ge i form av mindre svåra konflikter vid skilsmässor, färre ångestskapande situationer för barn etc., så kommer de samhällsekonomiska vinsterna såsom minskade kostnader för utredningar och domstolsbehandlingar vid tvister kring föräldraansvar, minskad vård av psykiska störningar och minskat behov av övriga samhällsinsatser åt såväl barn som vuxna att täcka de kostnader de nyinrättade tjänsterna inom socialförvaltning och domstolsväsende innebär.

Barnet behandlas i betänkandet som en fullvärdig individ med tillgång till de mänskliga rättigheter som för vuxna individer länge ansetts självklara. Vi ser det som väsentligt att barn på detta sätt görs mer jämlika i rättsligt hänseende. I dagens storstadssamhälle har den lilla familjeenhetens isolering ökat, vilket bidrar till att barnet mer och mer utlämnas åt föräldrars godtycke och kommer utom räckhåll för den sociala kontroll som tidigare fanns med som en naturlig del i samhällsbilden.

Principiellt ställer sig BRIS alltså bakom betänkandet och stöder det. Vi anser emellertid att lagtexten i vissa fall kunnat få en klarare skrivning för att undanröja alla tveksamheter om utredarnas intentioner. Lagtexten har en viktig uppgift som information och kan, när den är tydlig och insiktsfull, ge uppslag till lämpliga handlingsnormer och åtgärder.

De justeringar av lagtexten som BRIS föreslår i det följande grundar sig på faktisk erfarenhet av var behov av kompletterande lagstiftning är för handen. Genom vårt arbete med uppföljning av anmälningar om barn som far illa har vi inom föreningen samlat en bred erfarenhet om situationer där barns behov och intressen kommer i kläm. Vi kan därför ta fram konkreta händelser som pekar på vikten av de föreslagna ändringarna och förtydligandena.

1.45 Rädda Barnens Riksförbund

Reglerna för vårdnad, umgängesrätt och överflyttning av barn har granskats i detta betänkande och utmynnat i dels ett huvudförslag med lagbestämmelser dels några alternativa förslag till lösningar i vissa frågor. Arbetet har gått ut på att anpassa lagstiftningen till dagens samhälle och till den nya syn på barn och barns behov, som nu råder.

I vårt svar har vi valt att följa rubriksättningen i utredningens sammanfattning utan att gå in i detaljgranskning av förslaget.

1.46 Föreningen Familj och Rätt (FoR)

Liksom i tidigare remissvar har FoR uppehållit sig relativt kortfattat kring förslag där uppfattningarna överensstämmer med utredningens. På många punkter är dock FoR synnerligen betänksam för att inte säga mycket kritisk till utredningens förslag. Anledningarna till detta torde framgå i de separata avsnitten men redan här vill påpekas, att FoR anser det närmast häpnadsväckande att utredningen inte tagit fram ett signifikant bakgrundsmaterial i form av statistik m.m.

Än mer anmärkningsvärt är att vid kontroll av de faktauppgifter som undantagsvis lämnas finner man sällsynt grova fel. Som exempel kan nämnas att utredningen påstår att antalet tvistiga vårdnads- och umgänges mål utgör ca 2 000 per år. I själva verket är det rätta antalet över 4 000. Varken flertalet remissinstanser eller senare beslutsfattare torde normalt ägna tid åt kontroll av statistik i ett betänkande.

Inledning: Två steg bakåt – marsch! ¹

En klingande jämlikhetsfanfar var dåvarande justitieministerns direktiv till familjelagssakkunniga 1969. Tonerna som t. ex.

att lagstiftningen är ett instrument av flera i reformsträvandena mot ett samhälle där varje vuxen individ kan ta ansvar för sig själv utan att vara ekonomiskt beroende av anhöriga och där jämlikhet mellan män och kvinnor är en realitet, liksom

att lagstiftningens funktion är inte att privilegiera en samlevnadsform framför andra

har blivit temat inte bara i den omvälvande familjelagstiftningen utan också i lagstiftningen på många andra områden under hela 70-talet. Statsrådet Klings starka intonering av jämlikhetsprincipen har också lett till synnerligen ändrade attityder inom hela samhället. Jämlikheten – i varje fall den teoretiska – ifrågasätts inte längre.

Lagstiftaren har under det gångna decenniet tvärpolitiskt tagit tillvara dessa intentioner men också företrätt ett ofrånkomligt och behövligt nytänkande inom familjerätten i vårt snabbt föränderliga samhälle. Man får därvid inte glömma att fram t. o. m. 70-talets reformer vilade huvuddelen av

¹ Till yttrandet i denna del har föreningen fogat en sammanställning av uttalanden om att umgängessabotage utgör grund för omprövning av vårdnaden enligt förarbetena till 6 kap. FB (delar ur SOU 1972:41 s. 210, prop. 1973:32 s. 131 och LU 1973:21 s. 114 och 1975/76:33 s. 101).

vår familjerättsliga lagstiftning på tankegångar från åren före och kring 1920.

Det blir då med undran och med skräck som FoR – liksom en gång bonden i Snoilskys Stenbocks kurir – konstaterar att den starkt kvinnodominerade utredningen om barnens rätt i 70-talets slutfas ilat fram för att lägga en depesch med begäran om privilegier om inte på drottningens så dock regeringens bord.

Att spekulera över orsakerna till detta kunde vara fantasieggande men definitivt inte konstruktivt i remissammanhang. Däremot är det betydelsefullt att ha nedanstående citat ur direktiven i minne.

”De nya regler om föräldrars gemensamma vårdnad som riksdagen beslöt i fjol och som trädde i kraft den 1 januari 1977 syftar till att främja barnets intresse av goda förhållanden till båda föräldrarna. Kommittén bör undersöka vilka möjligheter som står till buds att ytterligare tillgodose barnets eget intresse i vårdnadsfrågor. Den bör sålunda söka belysa den centrala frågan om vilka faktorer som bestämmer barnets bästa i vårdnads- och umgängesfrågor.”

Av skäl som utredningen inte redovisar – men som läsaren möjligen mellan raderna kan sluta sig till – har den inte lyckats ”belysa den centrala frågan”. I stället beslutar den göra ”på stället – marsch” eller vad värre är t. o. m. ”två steg bakåt – marsch” när den kräver privilegier för gifta föräldrar respektive ensamma vårdnadshavares släkt.

Ex. 1: Gemensam vårdnad. Efter de första, litet tveksamma intentionerna om gemensam vårdnad i de klingska direktiven 1969 fick vi sedan frågan varit uppe i riksdagen 1973 (LU 20), 1974 (LU 1) och 1975 (LU 14) g e n o m 1 9 7 6 års r e f o r m gemensam vårdnad. En u t ö k a d gemensam vårdnad har därefter behandlats vid de båda följande riksmötena (LU 1976/77:26 och 1977/78:9). Motionerna om utökad gemensam vårdnad har avstyrkts med s. k. ”positiv skrivning” under hänvisning till pågående utredning.

Utredningens majoritet privilegierar äktenskapet och den ogifta modern genom sin ”på stället – marsch”! Är föräldrarna gifta får de gemensam vårdnad automatiskt. Är föräldrarna inte gifta t v i n g a s d e g e m e n s a m t företa en a k t i v handling, som e n t y d i g t bestäms av m o d e r n . Hon skall ge sitt uttryckliga medgivande till att fadern få r a på sig sin del av föräldraansvaret. Inte ens domstol kan ge honom del i det!

Ex. 2: Ensamvårdande (obs ej = ’ensam’) mor dör. För mindre än sex (6) år sedan gällde att om föräldrarna var ogifta och modern dog så hade fadern inget som helst legalt företräde framför någon annan att bli vårdnadshavare för barnet. Barnavårdsnämnden eller t. o. m. allmänne åklagaren (ja, faktiskt den gamla landsfiskalen) kunde föreslå vem som helst istället för fadern. Det krävdes inte ens att denne utomstämde skulle vara ”mera lämplig”. Denna skyvmfande diskriminering av den ogifta fadern (obs detta gällde även om han sammanbodde med modern och barnet) har tagits bort i två steg genom 1973 och 1976 års reformer. Familjelagssakkunniga gav en utförlig både allmän och specialmotivering, när man 1972 ansåg att om modern avlider ”står fadern alltid närmast till att överta vårdnaden”. I propositionen ägnades stort utrymme åt frågan i specialmotiveringen. Lagtexten innebar att den efterlevande föräldern s k u l l e förordnas ”att utöva vårdnaden, såvida ej denna med hänsyn till barnets bästa finnes böra anförtros åt särskilt förordnad förmyndare”.

Att även den ogifte fadern näst intill automatiskt bör stå närmast till att överta vårdnaden u n d e r s t r ö k s än mer i 1976 års reform då regeringen

Bilaga 3

(prop. 1975/76:170) föreslog att lagtexten skulle vara: "förordna den andre att utöva vårdnaden, om det *ej är uppenbart* med hänsyn till barnets bästa att vårdnaden bör anförtros åt särskilt förordnad förmyndare". Detta förslag tog riksdagen en h ä l l i g t den 1 juni 1976 – en av de få enhälliga punkterna vid riksdagens behandling av LU 1975/76:33.

I den här frågan gör utredningen – *obs utan motivering* – två steg bakåtmarsh, dvs. tillbaka till gamla tiders matriarkatiska uppfattning. Utredningen skriver faktiskt att den ogifte fadern skall inte längre stå närmast till att överta vårdnaden utan han jämsställs med "annan person" t. ex. "morföräldrarna" för att citera utredningen.

Mest anmärkningsvärt (– nej, skamligt är ordet) i sammanhanget är att utredningen i specialmotiveringen påstår att "Paragrafen motsvarar huvudsakligen nuvarande 10 a §. Det tillägget har gjorts att även barnet kan väcka talan i frågan."

Det måste anses synnerligen tvivelaktigt att utan närmare motivering ändra en endast tre år gammal lagbestämmelse. Men att försöka dölja ändringen genom påståendet att omskrivningen "huvudsakligen motsvarar nuvarande" lagtext skulle i varje annat sammanhang fallit under brottsbalkens bedrägeribegrepp.

Ex. 3: *Umgängesvägran*: Lagstiftaren har gång på gång under 70-talet uttalat sig mycket fördömande, då det gällt umgängessaboterande vårdnadshavare, (se bilaga). Bl. a. har konstaterats att "Samhället kan inte tolerera åtgärder från en vårdnadshavares sida som syftar till att omintetgöra eller försvåra för den umgängesberättigade att träffa barnet."

Hur ser då utredningen på en umgängesvägrande förälder? Den har inte sett någon alls och tar inte upp problemet över huvud taget – vad FoR kan se efter idogt letande bland de 200 sidorna. Däremot ger utredningen med varm hand en helsida med tips om hur man skall förfara för att få umgängesrätten fråntagen en förälder, men mer därom i avsnitt 4: UMGÄNGE.

Jo, en typ av umgängesvägran tar utredningen upp, dvs. den s. k. omvända vägran när vårdnadshavaren vill men inte den umgängesberättigade. Då har utredningen förslag:

"Om en förälder som inte har del i föräldransvaret helt motsätter sig att umgås med barnet . . . kan vara lämpligt att kontaktperson utses och gör vad som är möjligt för att få till stånd positivt umgänge."

FoR håller med om detta i princip men sätter frågetecknet för ett påtvingat umgänge. Däremot sätter FoR inga frågetecken vid konstaterandet att utredningen totalt negligerat det allvarliga problem som umgängessabotage utgör.

I denna inledning har riktats en stark kritik mot utredningen, vilket inte hindrar att FoR på en rad punkter ser mycket positivt på innehållet i betänkandet. T. ex. på kap. 4 Några synpunkter på barns behov – avsnitt 3.2.31 i denna remissammanställning.

Vad göra med betänkandet?

FoR vill inte betvivla utredningens goda intentioner men slutresultatet, dvs. delbetänkandet, framstår som ett konglomerat av olika ofta motstridande åsikter och ståndpunkter.

Betänkandet kan därför i sin nuvarande form, enligt FoR:s uppfattning, inte läggas till grund för en ändrad eller ny lagstiftning.

Som FoR ser det finns efter remissomgången två möjligheter:

1. Betänkandet jämte remissvaren återsänds till utredningen för om-

/överarbetning, vilket f. ö. vore i enlighet med dåvarande justitieministern Sven Romanus' direktiv till kommittén.

2. Justitiedepartementet utarbetar på grundval av betänkandet och remissvaren ett antal departementspromemorier, som efter ny remissbehandling kan ligga till grund för etappvisa delreformer.

Det senare alternativet är enligt FoR:s bedömning lämpligast. Därvid har FoR inte främst tagit hänsyn till tänkbara ekonomiska och personella resurser utan huvudmotivet är att förändringar inom familjerätten bör ske stegvis för att inte komma i otakt med samtidigt nödvändiga attitydförändringar i samhället.

I arbetet med FoR:s remissvar har deltagit ett 15-tal medlemmar av båda könen i varierande åldrar och med högst olika yrken.

1.47 Fredrika-Bremer-Förbundet

Fredrika-Bremer-Förbundet arbetar för jämställdhet mellan kvinnor och män byggt på lika rättigheter och lika skyldigheter i hem, yrkesliv och samhälle. FBF är partipolitiskt och religiöst obundet och sedan starten 1884 öppet för både kvinnor och män.

En viktig del i arbetet för jämställdhet är att söka åstadkomma att föräldraansvar delas lika och upplevs som lika viktigt av både kvinnor och män. All lagstiftning som betonar att *både* mammor och pappor är föräldrar och därmed ansvariga för sina barn och deras vårdnad anser vi bidrar till de attitydförändringar som vi eftersträvar. I dag är barnens värld i huvudsak en kvinnovärld. Män som arbetar med barnavård är en sällsynthet både i hemmen och i arbetslivet (daghem, förskolor m. m.). Det är fortfarande nästan enbart kvinnor som tar ut barnledighet och som arbetar deltid. Föräldraansvaret delas ej lika mellan föräldrar i dag.

1.48 Riksförbundet Hem och Skola (RIIS)

I detta sammanhang vill RIIS återkomma till att det återstår ett stort och angeläget rättsligt reformarbete när det gäller att precisera konsekvenserna av föräldrarnas ansvarsförhållande till barnet. Det känns en smula genant att peka på dessa elementära ting men utredningens försummelse härvidlag tvingar fram dessa pekpinar: hur skall föräldrarna kunna åläggas att tillgodose "barnets behov" exempelvis i materiellt avseende om de saknar arbete. Det är för övrigt ett känt faktum att arbetslöshet – för att enbart ta ett av många möjliga exempel – starkt påverkar också den psykiska miljön inom familjen. Utredningens stumhet i detta hänseende – som ju är centralt för att föräldraansvaret skall få en verklig mening – är besvärande.

RHS vill markera gillande av de försök som utredningen genomfört att verkligen belysa den psykologiska innebörden av de olika rättsliga regleringarna som gäller vid skilsmässa, omhändertagande, hämtning av barn osv.

Samtidigt som utredningen härvidlag också försöker att återropa sig på forskning – exempelvis beträffande barns reaktioner på separationer – så är det konkreta erfarenhetsmaterialet som utredningen bygger argumenten på mycket tunt. Den senaste forskningen – som är mycket omfattande – ger starka belägg för att barn även vid lyckliga skilsmässor reagerar med djupare sorg och med långvarigare sorgereaktioner än man tidigare kunnat notera.

Bilaga 3

RHS menar att utredningen om barnens rätt vid diskussionen om dessa förhållanden har en märklig brist på balans. Man diskuterar utförligt barnets rätt när det gäller att ta ställning till vilken part som skall ha föräldraansvaret/vårdsnaden om barnet. Man tar upp – de antagligen sällsynta – fall där det är ett intresse för barnet att separera från föräldrarna. *Man nämner inte med ett ord att det kan vara i barnets intresse att föräldrarna inte skiljs!*

En diskussion av det erfarenhetsmaterial som nu föreligger skulle antagligen tvingat in utredningen på en diskussion om inte det i många fall är för lätt att – i de vuxnas intresse – åstadkomma en skilsmässa mellan föräldrarna.

2 Ändring av balknamnet

Se även avsnitten 1.4, 1.8, 1.24, 1.38 och 3.2.28.

2.1 Göta hovrätt

Utredningens förslag (s. 161) att ändra föräldrabalkens namn till barn- och föräldrabalken skulle få till följd att balken blir den enda balk, som har ett dubbelnamn. Förutom att namnet blir tungt kommer det till sin uppbyggnad att skilja sig från övriga balkars. Hovrätten vill därför avstyrka det föreslagna namnbytet. Hovrätten förordar i första hand att det nuvarande namnet bibehålls. I andra hand föreslår hovrätten att balken får heta barnabalken. Hovrätten vill alternativt föreslå att namnet ändras till familjebalken, vilket tillgodoser utredningens krav på att namnet ej skall framhäva föräldrarnas rättigheter.

2.2 Kammarrätten i Stockholm

När det har gällt att utforma lagtexten har kommittén sökt att även i terminologi och ordval få fram de intentioner som förslaget ger uttryck för. Sålunda föreslås att beteckningen föräldrabalk skall utbytas mot barn- och föräldrabalk. Kammarrätten ställer sig tveksam till en sådan ändring. Till en början bör beaktas att det i balken i avsevärd utsträckning regleras även andra förhållanden än sådana som rör föräldrar och barn, såsom omyndighet för vuxna, godmanskap samt förmyndares och överförmyndares skyldigheter. Vidare finns åtskillig annan materiellt betydelsefull lagstiftning som rör barn men som inte inryms i balken. Som exempel kan nämnas barnavårdslagen (1960:97), lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag och lagen (1964:143) om bidragsförskott. Härtill kommer att en ändring kan ge intryck av att balken har getts nytt innehåll i avsevärt större omfattning än vad som faktiskt är fallet.

Man kan slutligen inte bortse från fördelen med nuvarande korta beteckning, som står i god överensstämmelse med utformningen av namnen på övriga balkar. Kammarrätten har också andra invändningar mot den terminologi som kommittén har valt och återkommer här till i det följande. Rent allmänt kan frågetecken sättas för metoden att vid partiella reformer av denna art mera av psykologiskt betingade skäl ändra på en väl inarbetad och konsekvent terminologi.

2.3 Stockholms tingsrätt

Bilaga 3

Tingsrätten biträder utredningens uppfattning, att beteckningen föräldrabalk bör ändras och har ingen erinran mot det föreslagna namnet Barn- och föräldrabalk (BFB).

2.4 Domstolsverket

— — — Lika med utredningen anser domstolsverket att "barn- och föräldrabalken" bättre än "föräldrabalken" speglar balkens innehåll.

2.5 Socialstyrelsen

Socialstyrelsen delar utredningens uppfattning att föräldrabalken bör få ett annat namn, som bättre svarar mot dess innehåll, och tillstyrker det föreslagna namnet barn- och föräldrabalk (BFB).

2.6 Länsstyrelsen i Stockholms län

Den föreslagna benämningen Barn- och föräldrabalk (BFB) ger bättre uttryck för innehållet i lagen än nuvarande Föräldrabalk (FB).

2.7 Barnavårdskonsumenten i Jämtlands län

Jag ansluter mig till att benämningen på nuvarande FB ändras till Barn- och föräldrabalken. Detta uttrycker bättre än FB det ömsesidiga samspelet och förhållandet mellan barn och föräldrar. Benämningen FB betonar alltför mycket föräldrarnas behov och rätt.

2.8 Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden

I fråga om terminologin vill fakultetsnämnden tillstyrka att namnet Föräldrabalk byts mot Barn- och Föräldrabalk, vilket bättre uttrycker balkens innehåll.

2.9 Högskolan i Örebro

Styrelsen ställer sig bakom de terminologiska förändringar som föreslås. Dvs. att föräldrabalken (FB) döps om till barn- och föräldrabalken (BFB), att begreppet "vårdnad" ersättes med "föräldraansvar" och att uttrycken "verkställighet" och "överflyttning av barn" i 21 kap. ändras till "överlämnande av barn". Styrelsen står även bakom de skäl som åberopas för förändringarna.

Fortsättningsvis används den "nya" och den "gamla" terminologin omväxlande beroende på vad som med hänsyn till sammanhanget är mest naturligt.

2.10 Familjelagssakkunniga

Bilaga 3

Den nuvarande beteckningen "Föräldrabalk" återspeglar ett äldre synsätt och vi delar utredningens uppfattning att namnet bör ändras. Eftersom utredningsförslaget i enlighet med nutida synsätt inte i samma mån tillmäter det biologiska föräldraskapet ett försteg framför barnets relationer till andra vuxna och då balken redan innehåller åtskilliga bestämmelser som inte direkt berör dess föräldrar men väl genomgående barnet själv, förefaller det mest konsekvent att ge balken beteckningen "Barnabalk". Som utredningen nämner föreslogs detta redan när balken kom till i slutet av 1940-talet. Skulle den av utredningen föreslagna rubriken väljas synes den språkligt böra ges utformningen "Barna- och föräldrabalk".

2.11 Svenska kommunförbundet

Styrelsen delar utredningens uppfattning, att ordet föräldrabalk alltför starkt betonar föräldrarnas rätt och anser därför, att balkens namn bör ändras till barn- och föräldrabalken (BFB).

2.12 Tjänstemännens centralorganisation (TCO)

Utredningen föreslår att föräldrabalkens namn ändras till barn- och föräldrabalken. TCO stöder denna ändring.

2.13 Centralorganisationen SACO/SR

Att en attitydförändring behövs för att barnets ställning skall förändras känns självklart och det är i detta sammanhang viktigt att förhållandet mellan föräldrar och barn öppet blir föremål för en omsorgsfull diskussion. Det är positivt att man vill försöka uppnå en balans mellan föräldrar och barn ur rättslig synpunkt. Ett exempel på detta är förändringen av balkens benämning till barn- och föräldrabalken (BFB). Nuvarande benämning betonar för starkt föräldrarnas rätt och skjuter barnets rätt i bakgrunden. Det finns även klara fördelar med att i attitydpåverkande syfte ändra uttrycken vårdnad till föräldraansvar samt verkställighet och överflyttning av barn till överlämnande.

2.14 Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF)

Utredningens synpunkter på betydelsen av ordval kan vi naturligtvis instämma i. Det är därmed positivt att ändra från nuvarande "Föräldrabalk" till det föreslagna "Barn- och föräldrabalk". Ordval betyder mycket och kan på sikt medverka till den attitydförändring som behövs på detta område. Att använda ordet "föräldraansvar" i stället för "vårdnad" och att vi skall "överlämna" barnen i stället för "överflytta" eller "verkställa" är en klar förbättring.

2.15 Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)

Det är naturligtvis riktigt att döpa om föräldrabalken till barn- och föräldrabalken och att i den slå fast ett barns grundläggande behov. Ett

varnande pekfinger bara; man förändrar inte samhället genom några till intet förpliktande meningar. Det är viktigt att det inte stannar vid vackra men tomma ord.

Bilaga 3**2.16 Sveriges advokatsamfund**

Utredningen föreslår att föräldrabalkens rubrik ändras till barn- och föräldrabalk, med motivering att den gamla benämningen allt för starkt betonar föräldrarnas rätt och sätter barnets rättigheter i bakgrunden. Då den nuvarande rubriken är vedertagen och knappast kan föranleda några missförstånd, avstyrker samfundet den föreslagna ändringen.

2.17 Sveriges domareförbund

I syfte att riktigare återge balkens innehåll föreslår utredningen att dess namn ändras till barn- och föräldrabalken (BFB). Utredningen framhåller att ett kort namn – föräldrabalk eller barnabalk – har vissa språkliga fördelar men anser det inte minst från attitydpåverkande synpunkt vara viktigt att namnet ändras till det föreslagna (s. 161). Domareförbundet kan inte finna att en ändring av namnet är påkallad. Skall en ändring likväl ske anser förbundet att benämningen bör vara barnabalk.

2.18 Rädda Barnens Riksförbund

Inledningsvis konstateras att lagens namn Föräldrabalk alltför starkt betonar föräldrars rätt på bekostnad av barnens, och utredningen vill därför genomföra en namnändring till Barn- och föräldrabalken. *Et sädant namnbyte synes helt i konsekvens med de föreslagna förändringarna inom lagen och tillstyrks därför.*

2.19 Husmodersförbundet Hem och Samhälle

Vi instämmer också i utredningens förslag att beteckningen "föräldrabalken" utbyts mot "barn- och föräldrabalken".

3 Föräldraansvar**3.1 Ändring av benämningen vårdnad m. m.****3.1.1 Göta hovrätt**

Utredningens förslag (s. 61) att byta ut begreppet vårdnad mot uttrycket föräldraansvar är ej avsett att åstadkomma någon saklig förändring av innebörden av vårdnadsbegreppet. En av fördelarna med denna förändring skulle enligt utredningen vara att man kommer ifrån begreppen rättslig och faktisk vårdnad. I praktiken måste emellertid ändå dessa begrepp finnas kvar, eftersom den faktiska vårdnaden i en del fall kommer att utövas av annan än den som har den rättsliga vårdnaden. Vidare kommer det även i fortsättningen att finnas fall där en förälder helt fräntas den rättsliga vårdnaden. Att detta skulle kallas att bli fräntagen föräldraansvaret måste för den det drabbar i högre grad än f. n. upplevas som att bli definitivt skild från

sitt barn. Uttrycket föräldraansvar innefattar något vidare än begreppet vårdnad, vilket mera för tanken till den faktiska vården. Den förälder, som är fräntagen vårdnaden har fortfarande ett ansvar för barnet, främst genom att betala underhåll och utöva umgängesrätt. Förslaget synes därför motverka sitt syfte att i högre grad betona föräldrarnas ansvar för sina barn. Med hänsyn härtill samt att man ej utan tungt vägande skäl bör ersätta inarbetade begrepp med andra, avstyrker hovrätten förslaget att utbyta begreppet vårdnad mot föräldraansvar.

3.1.2 Kammarrätten i Stockholm

Kommittén föreslår att begreppet vårdnad skall utbytas mot uttrycket föräldraansvar. Till stöd för ändringen åberopas intresset av att båda föräldrarnas ansvar mot barnet betonas även för det fall att föräldrarna bor åtskilda. Vidare anför den begreppsförvirring som råder i fråga om begreppen rättslig vårdnad och faktisk vård.

Kammarrätten är ense med kommittén om att det skulle vara önskvärt att en annan term än vårdnad valdes. Kammarrätten anser emellertid att uttrycket "föräldraansvar" är olämpligt genom att det, direkt mot vad utredningen har avsett, är ägnat att ge intryck av att den förälder som är skild från vårdnaden inte längre skulle ha något som helst ansvar för barnet. Kammarrätten avstyrker därför förslaget i denna del. Det är emellertid värt att undersöka om inte den väg som kommittén har antytt under 5.2.1.1 är framkomlig, dvs. att göra vårdnad och förmyndarskap till en gemensam funktion.

3.1.3 Stockholms tingsrätt

Utredningen anser (s. 61) att vårdnadsbegreppet betonar något positivt men att man bör ersätta det med ett nytt begrepp kallat föräldraansvar för att betona att föräldrar "(eller motsvarande)" har ansvar för sina barn i den omfattning lagen anger. Vid framställandet av detta förslag säger sig utredningen även ha beaktat att uttrycken rättslig vårdnad och faktisk vård har skapat begreppsförvirring. Utredningen framför därefter att föräldraansvaret kan anförtros annan än föräldrarna samt att utredningen, när den fortsättningsvis talar om föräldrar, i princip avser även personer som särskilt förordnats att ha föräldraansvaret för barn (s. 62).

Vad utredningen föreslår är i högsta grad förvirrande och kan inte tillstyrkas. Då det måste anses självklart att inga andra personer än biologiska föräldrar och adoptivföräldrar kan kallas barnets föräldrar är det främmande att med "föräldraansvar" avse något annat än dessa personers ansvar. Om man, som utredningen föreslår, byter ut uttrycket vårdnad mot föräldraansvar får man beträffande barn vars vårdnad är anförtrodd annan än föräldrarna två slags föräldraansvar. För det kan väl inte vara utredningens avsikt att de föräldrar som ej är vårdnadshavare inte skall ha kvar ett allmänt, moraliskt och ekonomiskt ansvar för barnet? Detta är i så fall en försämring för barnet och kan ej tillstyrkas av tingsrätten. – För att försöka undanröja nu rådande förvirring beträffande uttrycket vårdnad föreslår tingsrätten att det ersätts med "vårdnadsansvar".

3.1.4 Malmö tingsrätt

Bilaga 3

I denna del inleds betänkandet med ännu ett förslag angående en terminologisk förändring: begreppet "vårdnad" skulle utbytas mot "föräldraansvar". Tingsrätten menar för sin del att relativt tungt vägande skäl bör anföras om man skall byta ut en juridisk term, som hunnit bli tämligen väl inarbetad såväl hos jurister som hos allmänheten. Tingsrätten kan inte finna att de skäl som i detta fall anförts är speciellt övertygande: om man vill betona föräldrarnas ansvar för sina barn framstår väl redan ordet "vårdnad" som en lämplig term – något som f. ö. utredningen själv påpekar (s. 61 nederst). Härtill kommer, att begreppet "föräldraansvar" förefaller direkt olämpligt åtminstone i den situationen att en av föräldrarna skilts från "föräldraansvaret", något som väl även i framtiden tyvärr får antas bli inte helt ovanligt. Vederbörande förälder skulle då lätt kunna få uppfattningen att han eller hon helt och hållet berövats ansvaret för barnet. Utredningen synes i övriga hänseenden med all rätt vilja motverka uppkomsten av en sådan uppfattning. Tingsrätten avstyrker förslaget i denna del och kommer fortsättningsvis att använda begreppet "vårdnad" då utredningens förslag om "föräldraansvar" diskuteras.

3.1.5 Länsrätten i Göteborgs och Bohus län

Länsrätten delar utredningens uppfattning (5.2.1.3) att det i vissa situationer kan vara mer ändamålsenligt att till föräldraansvarig utse annan person än den särskilt förordnade förmyndaren. Länsrätten utgår emellertid från att förmyndaren i normalfallet även är föräldraansvarig eller en av två personer, t. ex. fosterföräldrar, som har gemensamt föräldraansvar. Länsrätten tillstyrker således utredningens förslag i detta avseende.

3.1.6 Domstolsverket

Uttrycket vårdnad infördes 1920 och får anses inarbetad och väl känt. Enligt utredningen betonar uttrycket något positivt, nämligen omsorgen om och ansvaret för barnet. Domstolsverket delar denna uppfattning och avstyrker ändring av uttrycket till "föräldraansvar". Om föräldrarnas ansvar för barnet önskas ytterligare betonat är "vårdnadsansvar" att föredra. Uttrycket föräldraansvar har bl. a. den nackdelen att förälder som inte har eller fråntas föräldraansvaret kan få känslan att inte ha något ansvar alls som förälder.

3.1.7 Socialstyrelsen

Att ordet vårdnad byts ut mot föräldraansvar tillstyrks av socialstyrelsen. Föräldraansvar uttrycker bättre innebörden i begreppet än vad vårdnad gör. Dessutom kommer man ifrån den begreppsförvirring som f. n. råder. Förväxling av begreppen rättslig vårdnad och faktisk vårdnad förekommer nämligen alltför ofta. Med det föreslagna uttrycket blir det lättare att klargöra skillnaden i innebörden av de båda begreppen.

Att endast en person kan utses till vårdnadshavare i de fall föräldrarna inte har vårdnaden måste anses som en brist i nuvarande lagstiftning. Många gånger är ju vårdnadshavaren gift eller sammanboende med någon som

upplever sitt ansvar för barnet lika starkt som vårdnadshavaren gör. Socialstyrelsen tillstyrker därför utredningens förslag, att till föräldraansvariga för ett barn skall kunna förordnas två personer gemensamt, även om ingen av dem är biologisk förälder till barnet.

3.1.8 Riksskatteverket (RSV)

Inledningsvis vill RSV ta upp en terminologisk fråga. Uttrycket "vårdnad" har ersatts med "föräldraansvar". Innebörden av uttrycket "vårdnad" har för många människor inte varit helt klar. Det har, som utredningen påpekar, rått en viss begreppsförvirring beträffande "rättslig vårdnad" och "faktisk vård". Men RSV vill ifrågasätta lämpligheten av det i stället för "vårdnad" valda uttrycket "föräldraansvar". Utredningen har visserligen tänkt sig att föräldrarna i större utsträckning än tidigare skall ha föräldraansvaret gemensamt men det kan ofta förekomma fall när föräldraansvaret anförtros endast den ene av föräldrarna. Den andre föräldern har dock även i sådana fall ett ekonomiskt ansvar för barnets uppehälle och utbildning. Att då tala om att "föräldraansvaret" endast åvilar en av föräldrarna kan hos den andre skapa en negativ inställning till att fullgöra det ekonomiska ansvaret. Föräldrarna bör uppmuntras att gemensamt känna ansvar för sina barn även om de befogenheter att bestämma för barnet som nu följer med den rättsliga vårdnaden ligger hos en av föräldrarna.

Eftersom både den nuvarande termen vårdnad och den föreslagna termen föräldraansvar från olika synpunkter kan kritiserats bör enligt RSV:s mening annan benämning användas. Ordet "föräldraomsorg" för snarast tanken till "omsorg om föräldrar". Ordet "barnomsorg" är redan taget i anspråk för vissa samhällsfunktioner enligt lagen 1976:381 om barnomsorg. Det bästa kan vara att lagfästa uttrycket "rättslig vårdnad" eller "legal vårdnad" som torde användas ganska allmänt bl. a. av myndigheter just för att allmänheten inte skall förväxla vårdnad i juridisk mening med den faktiska vården.

3.1.9 Länsstyrelsen i Stockholms län

Att ordet vårdnad utmönstras ur lagstiftningen finner länsstyrelsen väl motiverat, då detta ofta sammanblandas med ordet vård. Den föreslagna benämningen föräldraansvar är bättre. Den medför dock en påtaglig olägenhet i de fall då endast en av föräldrarna har föräldraansvaret. Den andre kallas ju alltså förälder men faller alltså utanför begreppet föräldraansvar.

3.1.10 Barnavårdskonsulenten i Jämtlands län

Utredningen föreslår att begreppet vårdnad utmönstras. Som motiv anförs dels att "föräldraansvar" på ett bättre sätt uttrycker att förälder (eller motsvarande) har ansvar för sitt barn i den omfattning lagen anger dels att begreppet vårdnad ofta har sammanblandats med faktisk vård. Jag vill liksom utredningen betona att förälder (eller motsvarande) skall ansvara för att barnets behov tillgodoses i den omfattning lagen kräver, men jag är tveksam till begreppet föräldraansvar, då det finns risk för att det förväxlas med ett allmänt ansvar som alla föräldrar känner eller antas känna för sina barn. Risk finns för tolkningen att föräldraansvar automatiskt inträder i och med föräldraskap.

Bilaga 3

Begreppen vårdnad och vård har ibland vållat oklarheter, men vårdnad har ändå både juridiskt och i allmänt språkbruk fått starkt fotfäste.

Om begreppet vårdnad skall utmönstras bör det nog ersättas med ett klarare begrepp än föräldraansvar. Jag tror att begreppet föräldraansvar kan ge upphov till mera oklarheter än vad vårdnad gör i dag. Kunde man kanske behålla ordet vårdnad, men med tillägget – ansvar = vårdnadsansvar för att bättre beskriva ansvaret gentemot barnen?!

3.1.11 Stockholms universitet, juridiska fakultetsnämnden

Den nuvarande termen "vårdnad" har åstadkommit begreppsförvirring beträffande rättslig och faktiskt vårdnad. Utredningen föreslår bl. a. av det skälet att termen i fråga utbytes mot termen "föräldraansvar" – en term som möjligen hämtats från det år 1977 avlämnade norska betänkandet Lov om barn og foreldre (barneloven). Den föreslagna termen skulle enligt utredningen på ett bättre sätt än vårdnad betona båda föräldrarnas ansvar gentemot sina barn, även när föräldrarna lever åtskilda.

Om man i begreppet "föräldraansvar" lägger in inte blott det rättsliga föräldraansvaret utan även det mera allmänna moraliska föräldraansvar som väl varje förälder bör känna – jämför f. ö. förslagets definition av begreppet föräldraansvar i kap. 6 där det bl. a. sägs att föräldraansvarets innebörd är att barnet "har rätt till omsorg, trygghet och förståelse" – kan även denna term vålla begreppsförvirring. Om man i begreppet föräldraansvar inkluderar det moraliska ansvaret synes det dessutom stötande att en förälder skall kunna befrias härifrån. Fakultetsnämnden är dock även av följande skäl negativt inställd till förslaget att införa termen föräldraansvar.

Den omedelbara betydelsen av domen i vårdnadsmål är *dels* att vinnande part blir ställföreträdare för barnet i frågor som rör dess person, *dels* att vinnande part kan låta verkställa domen genom att få barnet överlämnat till sig med hjälp av myndigheterna. Dessa två följder av domslutet ger den vinnande parten bestämmanderätt över barnet i psykiskt och fysiskt avseende. Den juridiskt korrekta beteckningen på domen är *dom om bestämmanderätt över barn*. Den medelbara betydelsen av domen i vårdnadsmål är bl. a. att den hänvisar till andra regler och regelkomplex, exempelvis till reglerna i 6 kap. FB om innehållet i vårdnaden. Rätten att bestämma över barnet medför en skyldighet för föräldrarna som preciseras i nuvarande 2–4 §§.

De processuella reglerna är uppbyggda efter domens juridiska betydelse. Vinnande part är den som får bestämmanderätten över barnet. De regler som gäller om gemensam vårdnad angår *medbestämmanderätt* för särboende förälder. Den som mister bestämmanderätten är förlorande part och har tidigare ålagts att betala motpartens rättegångskostnader.

Den föreslagna termen *föräldraansvar* stämmer däremot inte till sitt språkliga innehåll med de processuella reglerna. Den som förklarades fri från ansvar skulle betecknas som förlorande part. – Om man nu över huvud taget kan tala om att befria en förälder från att känna ansvar för sitt barn! –

Den juridiskt korrekta termen *dom om bestämmanderätt över barn* har den givna fördelen att den i klartext uttrycker vad saken gäller. Det faktum att föräldrar enligt lag har bestämmanderätt över sitt barn är den nödvändiga utgångspunkten för en diskussion om begränsning av densamma. Utredningen har själv använt denna teknik vid utformning av reglerna om föräldraansvarets innebörd då man i 5–7 §§ behandlat förälders bestämmanderätt och barnets själv- och medbestämmande.

Samtidigt är fakultetsnämnden medveten om att termen bestämmanderätt kan ha en icke avsedd psykologisk effekt. Att föreslå införande av termen kan ge sken av att man vill stärka föräldrarnas bestämmanderätt över barnet, vilket givetvis inte är avsett.

Om nu termen föräldraansvar, som utredningen föreslagit, inte stämmer med de processuella reglerna och termen bestämmanderätt över barn ter sig psykologiskt oklok, är måhända den nuvarande termen vårdnad att föredra. Den innefattar både en rättighet och en skyldighet. Fakultetsnämnden håller emellertid för troligt att man efter en ingående analys av de närliggande begreppen faktisk vård och förmyndare skulle komma fram till att det behövdes en genomgripande omsystematisering av den rättsliga regleringen av förhållandet mellan föräldrar och barn. Om en sådan kom till stånd skulle en bättre lösning även av den terminologiska frågan kunna bli följden.

3.1.12 Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden

Nämnden avstyrker däremot att begreppet (rättslig) vårdnad byts mot ordet föräldraansvar. Även om distinktionen mellan rättslig och faktisk vårdnad kan leda till missförstånd i praktiken, är det ingenting som hindrar att man försöker skapa större kunskap genom upplysning. Samtidigt skulle införande av termen föräldraansvar kunna medföra ännu större missförstånd. Ordet kan nämligen lätt leda till en sammanblandning av det rättsliga föräldraansvaret med det allmänna föräldraansvar, som varje förälder bör känna vare sig han har del i den rättsliga vårdnaden eller inte. Psykologiskt kan det också kännas som ett större ont att bli utesluten från föräldraansvaret än från den rättsliga vårdnaden. I linje härmed ligger att det verkar något främmande att införa termen föräldraansvarig för den som inte är barnets förälder.

En begreppsmässig fråga är också förhållandet mellan vårdnaden och förmynderskapet. Utredningen säger sig (s. 61) ha övervägt möjligheten att göra de båda begreppen till en gemensam funktion. Allmänt sett skulle dessa frågor säkert vara förtjänta av en närmare analys, bl. a. ur rättsteknisk synvinkel, eftersom Föräldrabalkens regler är ganska komplicerade och delvis oklara beträffande detta samband. Fakultetsnämnden anmärker blott i förbigående att det kan finnas skäl att bibehålla förmynderskapet som en sak för sig i den mån lagen innehåller regler, som gör det möjligt att lägga förmynderskapet på annan person än förälder, som är vårdnadshavare. – Utredningen föreslår dock på en punkt en teknisk förändring, nämligen att vårdnaden, när den fräntas båda föräldrarna, bör överföras till en särskild vårdnadshavare som kan förutsättas vara en bra ersättningsförälder för barnet. (Se 6 kap. 14 § och s. 62). Fakultetsnämnden gör här det påpekandet, att ett förverkligande av detta förslag aktualiserar en ändring även i 11 kap. 1 §. Det blir eljest inte klart vad som skall ske med förmynderskapet för barnet.

3.1.13 Uppsala universitet, familjeforskningsgruppen vid sociologiska institutionen

Utredningen föreslår (s. 62) att ordet vårdnad i lagen skall ersättas med ordet föräldraansvar. Argumenteringen kring detta förslag är något oklar. Termerna "begrepp", "uttryck" och "term" används ömsevis och det synes

Bilaga 3

som om i synnerhet termen "begrepp" och termen "term" i vissa fall står som synonyma. Det kan knappast sägas vara *begreppet* vårdnad som utredningen ifrågasätter utan endast *termen*. Det vore fel tro att termer eller etiketter är betydelslösa. Man skall dock icke ha en övertro på termernas inflytande. Att ändra från termen vårdnad till föräldraansvar kan knappast vara begreppsklargörande eller på annat sätt förändra bilden av vad vårdnad kan vara. Det faktum att den legala och den verkliga eller faktiska vårdnanden är två från varandra teoretiskt skilda begrepp står fast oavsett termer och förvirringen i termfrågan och möjligen också i begreppsbildningen står säkert kvar även om man söker en nykonstruerad term. Termer såsom delad vårdnad, gemensam vårdnad, legal vårdnad och faktisk eller verklig vårdnad börjar nu bli igenkända och ganska vanliga i vardagsspråket och bl. a. därför finns inte heller någon anledning att ändra termerna i lagstiftning eller försöka göra så i de vardagliga diskussionerna.

3.1.14 Högskolan i Örebro

Se avsnitt 2.9.

3.1.15 Familjelagssakkunniga

Som vi nyss anförde anser vi i enlighet med utredningen det riktigt att söka betona båda föräldrarnas ansvar gentemot sina barn även i det fall föräldrarna bor åtskilda. Utredningen vill byta ut begreppet vårdnad mot uttrycket föräldraansvar, vilket sägs bättre uttrycka att föräldrar har ansvar för sina barn i den omfattning lagen anger (s. 61 f). Samtidigt skulle man därmed komma ifrån den begreppsförvirring som nu råder beträffande rättslig vårdnad och faktisk vård.

Trots att utredningen inte vill sakligt ändra innebörden av vårdnadsbegreppet kan det ifrågasättas om inte förslaget ändå kan komma att uppfattas på det sättet. Liksom gällande rätt utgår förslaget ifrån att en förälder i vissa fall kan komma att fräntas sitt ansvar eller aldrig erhålla del i detta. Att fräntas föräldraansvaret torde uttrycksmässigt lätt kunna komma att uppfattas som en mer ingripande åtgärd än att fräntas vårdnaden. Man undgår visserligen en sammanblandning med frågor som avser enbart den dagliga omsorgen om barnet – den faktiska vården – men genom att så starkt betona ansvaret löper man i stället risken att motsvarande begreppsförvirring uppstår mellan å ena sidan föräldraansvaret i lagens mening och å andra sidan det moraliska ansvar som varje förälder bör känna för sitt barn oavsett vem som anförtratts vårdnaden om det.

Det vore enligt vår mening olyckligt om den i föräldraansvaret ej delaktige föräldern kom att uppfatta sig själv såsom utestängd eller befriad från allt vidare ansvar för barnet. Vårdnadsbegreppet är på det sättet mindre värdeladdat. Från den synpunkt vi här anlagt kan det närmast vara en fördel att det för tankarna till den faktiska vården.

— — — Se avsnitt 3.3.20. — — —

Om vi återgår till den terminologiska frågan innebär vårt ställningstagande till det gemensamma ansvaret att det alternativ som skulle ha gett en

Bilaga 3

möjlighet att begagna termen föräldraansvar inte bör väljas. En annan möjlighet att kunna godtaga termen skulle kanske föreligga om man sökte en kompromisslösning. Den skulle då utgå från att föräldraansvaret i princip är gemensamt och att förälder skulle kunna helt fråntas detta ansvar blott vid ådagalagd olämplighet för uppgiften. Om det emellertid skulle visa sig att det gemensamma föräldraansvaret bjuder på svårigheter utan att den ene kan sägas vara olämplig som förälder, skulle rätten kunna bestämma vem av föräldrarna som i första hand har att fullgöra ansvaret.

Lösningen innebär att endast den direkt olämplige uteslås från föräldraansvaret. En nackdel är emellertid att i stället för två kategorier föräldrar – med resp. utan del i vårdnaden – man får tre: de med fullständigt föräldraansvar, de med begränsat föräldraansvar och de utan föräldraansvar. Det förefaller tveksamt om fördelarna med termen föräldraansvar uppväger de nackdelar som följer med en sådan kompromisslösning. Sammanfattningsvis vill vi därför förorda att vårdnadsbegreppet tills vidare bibehålls. Kanske kan fortsatta överväganden visa på någon annan, framkomlig väg att undgå de med vårdnadsbegreppet sammanhängande nackdelarna. Utredningen antyder själv möjligheten att göra vårdnaden och förmynderskapet till en gemensam funktion såsom tänkbar lösning (s. 61).

Den antydda lösningen synes vara en så mycket mer naturlig utväg som förmyndarens plikter enligt 1974 års lagstiftning i princip omfattar också att sörja för myndlingens person, något som innebär att vårdnaden om underårig redan nu kan betraktas som en speciell, mera utförligt reglerad funktion av förmynderskapet (FB 13 kap 1 § första och tredje styckena). Förhållandet mellan förmynderskap och vårdnad är dock i nuvarande lag oklart och förvirrande. En omarbetning är önskvärd. Det är väl förklarligt att utredningen i första hand tvekat att ge sig in på ett så omfattande arbete. Goda skäl talar dock för att denna väg bör prövas. Därigenom skulle det bli möjligt att såsom föräldraansvar ge uttryck åt den moraliska skyldigheten att sörja för barnet, medan tillgodoseende av barnets behov samt rätt och skyldighet att bestämma för barnet i personliga frågor skulle fullgöras såsom ett led i förmynderskapet. En betydande förenkling av föräldrabalken torde kunna vinnas på detta sätt.

3.1.16 Stockholms sociala centralnämnd

Som framförts redan i inledningen anser socialförvaltningen att det är bra att begreppet vårdnad byts mot föräldraansvar. Vårdnad förväxlas ofta med begreppet vård, dvs. den dagliga omsorgen om barnet. Förvaltningen ställer sig skeptisk till en gemensam vårdnad som i praktiken innebär gemensam vård dvs. ett växelvis boende hos föräldrarna med ideliga miljöbyten för barnet. Oftast är denna typ av gemensam vård en eftergift för föräldrarnas rättvisekrav och utgår ingalunda från barnets behov. Barnet skall självklart ha möjlighet att umgås med båda sina föräldrar även om dessa inte bor tillsammans men det får inte medföra att barnet skall vara bosatt på två håll.

Vid reformens genomförande är det viktigt med ordentliga informationsinsatser där bland annat innebörden i begreppet föräldraansvar förs ut så att den nuvarande otydligheten vårdnad/vård försvinner.

Bilaga 3

3.1.17 Göteborgs sociala centralnämnd

Inledningsvis kan också nämnas att i utredningen föreslås en ändring av namnet föräldrabalken till barn- och föräldrabalken, likaså att begreppet vårdnad byts ut mot föräldraansvar.

Man kan ifrågasätta om utbytet av begreppet vårdnad mot föräldraansvar är lämpligt. För de flesta människor täcker ordet föräldraansvar så mycket mer och är inte någonting som kan tas ifrån en förälder genom beslut av domstol. I de allra flesta fall där föräldrar efter skilsmässa har beslutat att en av dem skall vara vårdnadshavare är det självklart att den andra fortfarande har kvar ett föräldraansvar, som man inte alls vill ifrågasätta. Att likställa begreppet vårdnad med ansvar känns därför stötande.

3.1.18 Botkyrka sociala centralnämnd

6:e kapitlet i nuvarande föräldrabalk om vårdnaden skall enligt förslaget ha en helt ny rubrik, Om föräldraansvar, och en lagtext som förklarar dess innebörd. Begreppet redovisar på ett bättre sätt än vårdnad föräldrarnas ansvar för sina barn och får bedömas som en mer adekvat formulering, även om det i sak inte förändrar innehållet i begreppet vårdnad. Normalförhållandet skall vara att föräldraansvaret gäller från barnets födelse och ej upphör förrän barnet uppnår 18 år.

3.1.19 Umeå sociala centralnämnd

Utredningens förslag att byta ut ordet "vårdnad" mot "föräldraansvar" förtydligar vad det är fråga om; föräldrarnas ansvar för barnet i den omfattning lagen anger. Innebörden i begreppet vårdnad har för många föräldrar varit svårtydd och förvirrande.

3.1.20 Ludvika sociala centralnämnd

Att begreppet vårdnad bytes ut mot termen föräldraansvar anser vi vara en förändring till det bättre. Därigenom betonas ansvaret mer än rättigheten i föräldrarnas roll.

Vi kan också bekräfta att det f. n. ofta sker en sammanblandning av termerna juridisk vårdnad, faktiskt vårdnad och samhällsvård. Ordet föräldraansvar kan bidra till att bilden i detta avseende klarnar.

3.1.21 Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet

Se avsnitt 1.25 Hälso- och sjukvårdsnämnden.

3.1.22 Svenska kommunförbundet

Vidare stöds förslaget om att ersätta ordet vårdnad med ordet föräldraansvar dels för att undvika förväxlingar med ordet vård dels för att understryka att föräldrar har ansvar för sitt barn i den omfattning lagen anger.

3.1.23 Tjänstemännens centralorganisation (TCO)

TCO stöder vidare ändringen av begreppet "vårdnad" till "föräldraansvar".

3.1.24 Centralorganisationen SACO/SR

Genom att i lagtexten föra in begreppet föräldraansvar täcker man förhållandet mellan föräldrar och barn på ett bättre sätt än hittills både ur juridisk och praktisk synpunkt.

3.1.25 Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF)

Se avsnitt 2.14.

3.1.26 Sveriges advokatsamfund

Utredningen föreslår att det nuvarande begreppet vårdnad byts mot föräldraansvar, vilket enligt utredningens uppfattning bättre betonar föräldrarnas ansvar för sina barn och råder bot på den begreppsförvirring som nu råder mellan rättslig vårdnad och faktisk vård.

Enligt samfundets mening är detta inte tillräckligt vägande skäl för att byta ut det invanda begreppet vårdnad.

Att förlora vårdnaden kan för en förälder kännas svårt nog, men att fråntagas sitt föräldraansvar – vilket enligt utredningens förslag skall kunna förekomma – kan upplevas som att hela egenskapen av förälder sätts i fråga. Begreppet vårdnad är betydligt mindre känsloladdat och provocerande. Det hör samman med vård, och det är trots allt lättare att acceptera att enbart den ena föräldern skall ha hand om denna.

Samfundet vill sålunda avstyrka det föreslagna bytet av begreppet vårdnad mot föräldraansvar.

3.1.27 Sveriges domareförbund

Enligt utredningen bör uttrycket vårdnad ersättas med uttrycket föräldraansvar, när detta på ett bättre sätt skulle framhålla båda föräldrarnas ansvar för sina barn även då föräldrarna bor åtskilda. Man skulle därigenom också undgå den svårighet många haft att skilja på begreppen rättslig vårdnad och faktisk vård.

Det är visserligen riktigt att uttrycken vårdnad och vård emellanåt skapat förvirring. Domareförbundet kan emellertid inte finna att större klarhet skulle vinnas genom användande av begreppet föräldraansvar. Ansvaret tillkommer i många fall någon som inte är förälder liksom man kan vara förälder utan att ha "föräldraansvar". Också den förälder som ej har del i vårdnaden har ett ansvar för sitt barn inte bara moraliskt utan också juridiskt i form av en principiell bidragsskyldighet. Utredningens förslag skulle – tvärt emot sitt syfte – kunna leda till att den förälder som ej har del i "föräldraansvaret" känner sig åsidosatt på ett sätt som skulle kunna inverka menligt på barnet. Det anförda ger enligt förbundets mening vid handen att förslaget ej medför några fördelar utan snarare inbjuder till nya svarigheter. Själva ordet föräldraansvar är dessutom längre, klumpigare och mindre

Bilaga 3

nyanserat än ordet vårdnad. Med hänsyn härtill och då utredningen själv är av den uppfattningen att vårdnadsbegreppet betonar något positivt, nämligen omsorgen om och ansvaret för barnet, föreslår domareförbundet i första hand att det nuvarande begreppet bibehålls. I andra hand vill förbundet föreslå uttrycket vårdnadsansvar.

3.1.28 Föreningen Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare (KLFR)

Vi tycker det är bra att begreppet vårdnad föreslås bli ersatt av föräldraansvar som bättre uttrycker föräldrarnas ansvar för sina barn.

3.1.29 Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg

Nomenklaturförändringarna som föreslås – barn- och föräldrabalk istället för föräldrabalk, föräldraansvar istället för vårdnad, överlämnande av barn istället för överflyttning m. m. – är i linje med försöken att öka respekten för barnet som individ.

3.1.30 Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer

Det har varit svårt för allmänheten att skilja mellan begreppen "vårdnad" och "vård". "Föräldraansvar" anger på ett tydligare sätt än "vårdnad" att det handlar om juridiskt ansvar mer än praktisk vård. Det är värdefullt att lagtexten och utredningen tar upp vad föräldraansvaret innehåller av rättigheter och skyldigheter för barn och föräldrar. Utifrån denna uppräknings är det dock tveksamt hur förälder som bor på långt avstånd från sitt barn ska kunna utöva sitt föräldraansvar, fast den då har tryggheten att bli underrättad i viktiga frågor som gäller barnet.

3.1.31 Fosterhemmens Riksförbund (FR)

De nuvarande begreppen vårdnad och förmynderskap har diskuterats göras till gemensam funktion, men utredningen orkade inte lägga fram något sådant förslag. Däremot utbytes, utan någon innehållsmässig förändring, begreppet vårdnad mot föräldraansvar, eftersom uttrycken rättslig vårdnad och faktisk vård skapar begreppsförvirring.

3.1.32 Rädda Barnens Riksförbund

Begreppet vårdnad, som är svårbegripligt, föreslås ersättas med föräldraansvar. Enligt vår mening är detta ett förtydligande som underlättar för många att förstå vad det innebär. Ord som verkställighet och överflyttning av barn föreslås försvinna och ersättas med överlämnande – också en positiv förändring.

3.1.33 Föreningen Familj och Rätt (FoR)

FoR ansluter sig till utredningens förslag att ersätta begreppet "vårdnad" med uttrycket "föräldraansvar".

3.1.34 Riksförbundet Hem och Skola (RHS)

Bilaga 3

Beträffande den övergripande terminologiska diskussionen vill RHS också tillstyrka utredningens förslag att begreppet vårdnad ersätts av begreppet föräldraansvar.

3.1.35 Husmodersförbundet Hem och Samhälle

Beteckningen föräldraansvar i stället för vårdnad är enligt förbundets åsikt bra, eftersom i ordet föräldraansvar kan läggas in hela ansvaret för barnet och inte bara det juridiska ansvaret.

3.2 Föräldraansvarets innehåll och varaktighet

3.2.1 Kammarrätten i Stockholm

Kammarrätten anser det värdefullt om föräldrabalken (FB) kompletteras med positiva bestämmelser som ger uttryck för barnets rätt till psykisk och fysisk omsorg, trygghet i förhållande till sina särskilda behov och förutsättningar samt fostran. I likhet med ledamöterna Märta Fredrikson och Yvonne Hedvall anser kammarrätten dock att det aktuella kapitlet i balken även i fortsättningen bör inledas med bestämmelser om vem som har vårdnaden och vad detta innebär.

Med en sådan inledning faller de följande bestämmelserna naturligare in i det samlade mönstret (se t. ex. 6 kap. 4 § i förslaget).

Om den föreslagna författningstexten:

6 kap. barn- och föräldrabalken

Som också har utvecklats i det föregående förordar kammarrätten att kapitlet utformas på sätt kommittéledamöterna Yvonne Hedvall och Märta Fredrikson har föreslagit.

3.2.2 Stockholms tingsrätt

6 kap. 1–8 §§ BFB. I likhet med reservanterna Yvonne Hedvall och Märta Fredrikson anser tingsrätten att 6 kap. BFB bör inledas med bestämmelse, som betonar vikten av det ansvar förälder eller annan vårdnadsansvarig har gentemot barnet. Tingsrätten kan biträda reservaternas förslag till utformning av 1 §, dock att ordet vårdnadsansvarig – i enlighet med vad som tidigare sagts – bör användas i stället för föräldraansvarig och att sista meningen avslutas med "... bästa, ge det omsorg, trygghet och förståelse".

Mot innehållet i övriga §§ i detta avsnitt har tingsrätten ingen erinran. Tredje stycket i förslaget 6 § bör enligt tingsrättens uppfattning infogas som st 2 under 5 §. I fråga om den i 8 § angivna bestämmelsen om föräldraansvarets varaktighet – vilken enligt tingsrättens förslag skulle ingå som ett led i bestämmelserna i 1 § – kan följande anmärkas. Enligt nuvarande bestämmelser upphör vårdnaden därest barnet före 18 års ålder ingår äktenskap. Egen familjebildning före 18 års ålder torde numera åstadkommas i minst lika stor omfattning genom att barnet utan giftermål flyttar hemifrån för att leva tillsammans med en partner. Som utredningen funnit finns det skäl att

Bilaga 3

likställa dessa två grupper självständiga barn när det gäller föräldraansvaret. Det förefaller tingsrätten av skilda skäl olämpligt att införa en bestämmelse om att föräldraansvaret upphör om barnet flyttar hemifrån för samboende, även om föräldraansvaret i dessa fall – liksom när det gäller gifta underåriga – ofta är mycket uttunnat. I lagtexten bör därför som utredningen förordat uttalas, att föräldraansvaret generellt gäller till dess barnet fyllt 18 år. Dock bör samtidigt i lagtexten eller i propositionen erinras om den rätt, som sedan gammalt tillkommer gift underårig att själv föra talan i sina personliga förhållanden i äktenskapsmål. Måhända bör också på lämpligt sätt erinran göras om att gift underårig har rätt inte bara att själv träffa avtal enligt föreslagna 6 kap. 7 § BFB utan också ingå rättshandling enligt nuvarande 9 kap. 2 a § FB.

3.2.3 Malmö tingsrätt

Kapitlet om vårdnaden inledes i förslaget med en bestämmelse om barnets rätt till "omsorg, trygghet och förståelse". Enligt tingsrättens mening hör fraser av denna typ inte hemma i en lagtext. Man kan inte lagstifta om de känslor människor bör hysa för varandra. Stadgandet innefattar ingenting annat än en förhoppning som beklämmande ofta torde komma att gendrivas av en motsträvig verklighet. Bestämmelsen har ingen praktisk betydelse och kan av naturliga skäl inte för ses med sanktioner. Av dessa skäl och med hänsyn till stadgandets likheter i övrigt med en politisk slogan torde det snarast väcka misstro hos såväl jurister och andra professionella lagläsare som de fåtaliga personer utanför dessas krets som kan komma att läsa det. Någon annan psykologisk effekt torde det inte ha. Tingsrätten avstyrker därför förslaget i denna del.

De följande stadgandena (2 §–6 §) innebär enligt tingsrättens mening i stort sett inga förbättringar i förhållande till nu gällande rätt, som får anses ge ett koncist och begripligt besked om innebörden av vårdnadsbegreppet. Delvis är det fråga om självklarheter (t. ex. 6 §) som måste kunna intolkas även i de nuvarande bestämmelserna och som i varje fall inte behöver skrivas in i lagen. Tingsrätten finner det dock lämpligt att en erinran om betydelsen av barnets egna önskemål i fråga om dess utbildning intages i nuvarande 6 kap. 2 §. Detta torde kunna ske genom en enkel omredigering av stadgandet, t. ex. genom att efter orden "barnets anlag" inskjutes "och önskemål". Med detta undantag avstyrkes förslaget i dessa delar.

Tingsrätten delar utredningens uppfattning om det önskvärda i att ändra bestämmelsen om barns rätt att sluta arbetsavtal och tillstyrker förslaget i detta hänseende.

3.2.4 Länsrätten i Göteborgs och Bohus län

Länsrätten delar i allt väsentligt de uppfattningar som utredningen för fram i detta avsnitt. Det är viktigt att barnets rättigheter och de skyldigheter som föräldraansvaret medför kartläggs och kommer till uttryck i lagtext. Det kan dock enligt länsrättens uppfattning ifrågasättas om det är meningsfullt att i lagtext införa skyldigheter som det inte finns någon som helst möjlighet att övervaka. Länsrätten avser närmast utformningen av bestämmelsen i 6 § om skyldighet för föräldraansvarig att samråda med barnet. Det är självklart att ett sådant samråd bör förekomma, men det uppnår man inte genom att införa en lagregel om det.

3.2.5 Domstolsverket

Bilaga 3

I syfte att särskilt betona det ansvar vårdnaden innebär kunde 6 kap. barn- och föräldrabalken (BFB) inledas på följande sätt.

1 § Barn står under vårdnad av bägge eller den ene av sina föräldrar eller av annan person till dess barnet fyllt 18 år eller ingått äktenskap.

2 § Den som har vårdnaden ansvarar för att barns rättigheter enligt 3–5 §§ tillgodoses (motsvarar 1–3 §§ i förslaget).

3.2.6 Socialstyrelsen

Bestämmelserna om föräldraansvarets innehåll föreslås få en delvis ändrad utformning. Bl. a. uttrycks barns behov av psykisk omsorg som en rättighet för barnet i stället för en skyldighet för föräldrarna. Med hänsyn till bestämmelsens placering är det givet att den i första hand riktar sig till föräldrarna. Socialstyrelsen tillstyrker bestämmelsens innehåll och utformning.

Utredningen föreslår vidare att barnet med stigande ålder och mognad skall få ett ökat inflytande på sina personliga angelägenheter. I vissa hänseenden föreslås också en vidgad självbestämmanderätt för barnet, t. ex. vad gäller möjligheterna att ingå arbetsavtal. I ett visst avseende har emellertid utredningen helt avstått från att ta ställning. Det gäller frågan när barnet själv skall få bestämma om medicinska ingrepp och behandlingar.

F. n. får det anses som mycket oklart vad som gäller i detta avseende. Den unge kan redan före 18 års ålder i viss utsträckning vägra att genomgå medicinska åtgärder utan att föräldrarna eller samhället kan lägga sig i detta. En sådan situation finns t. ex. beskriven av Bramstång i hans uppsats "Farlig för eget liv eller vårdslösande av den egna hälsan – en lucka i barnvårds-lagen" i publikationen *Uppsatser i socialförvaltningsrätt*. Viss speciallagstiftning kan också lägga hela ansvaret för ett medicinskt ingrepp på den unge. En sådan lagstiftning är abortlagen. Ingen annan än kvinnan – oavsett hennes ålder – kan bestämma om abort skall ske. Endast om kvinnan inte kan avge ett giltigt samtycke, skall hennes uttalade mening inte beaktas. Detta medför emellertid att aborten inte kan genomföras, eftersom ingen annan kan besluta på hennes vägnar.

Även andra medicinska ingrepp eller åtgärder torde ibland förutsätta samtycke från den unge för att kunna genomföras. Som villkor gäller emellertid att det är den unges EGEN vilja, som kommer till uttryck i hans uttalande, *samt att* den unge uppnått viss ålder. Det hade varit värdefullt om utredningen haft möjligheter att närmare analysera denna fråga och lägga fram förslag hur man bör förfara om den unge inte vill få genomförd åtgärd eller behandling, som är av betydelse för hans liv eller hälsa, och från vilken ålder den unge i princip bör få ha bestämmanderätt över sin egen kropp.

3.2.7 Länsstyrelsen i Stockholms län

Tänkesätten bakom 6 §, som föreskriver samråd med barnet i personliga angelägenheter och att barnet skall ha rätt till självbestämmande, har i utredningen beskrivits på ett utmärkt sätt. När man tar del härav slås man av av önskan att information i dessa angelägna frågor genom föräldrautbildning eller på annat sätt skall föras ut till personer med föräldraansvar och andra, som har befattning med barn. Det blir eljest fråga om en kunskap endast för initierade.

3.2.8 Barnavårdskonsulenten i Jämtlands län

Bilaga 3

Några synpunkter på barns behov

Jag vill i anslutning till detta kapitel uttrycka min stora tillfredsställelse över att utredningen har som utgångspunkt att försöka ange barns behov. Det hade varit önskvärt att även socialutredningen i sina betänkanden och i den följande propositionen velat behandla barnavårdsfrågorna utifrån ett barnens-behov-tänkande. Detta kap. ser jag som det centrala i betänkandet. I olika avsnitt hänvisas till kap. 4 varför jag gärna skulle se en starkare betoning av kapitlets betydelse.

De grundläggande behov som utredningen anger anser jag väl överensstämma med vad barn har rätt att få tillgodosett, men jag saknar en starkare skrivning om att barn har rätt att få bli fostrade till självständiga individer.

Utredningen anger att den bl. a. har haft som mål att lagen klart bör ge uttryck för barnens behov och deras rätt att utveckla sin personlighet. Trots detta finner jag att det generellt är svårt att omvandla de grundläggande behoven till den i BFB 6: 1-8 föreslagna lagtexten och vice versa. Jag efterlyser en bättre överensstämmelse vad gäller det direkta ordvalet.

I kapitlet anges att man med begreppet förälder avser biologisk förälder, adoptivförälder, fosterförälder även som den eller de som eljest varaktigt har barnet i sin vård. I lagtexten fastslås endast den eller de föräldraansvarigas skyldighet att tillgodose barnens behov.

Var finner vi några skyldigheter för fosterföräldrar eller för den eller de som eljest varaktigt har barnet i sin vård att tillgodose några av barns grundläggande behov? Fosterföräldrar eller motsvarande bör på samma sätt som föräldraansvariga vara skyldiga att tillgodose vissa av de i kap. 4 angivna behoven. Här är önskvärt med en koppling till socialtjänstlagen och LVU. Se vidare avsnitt 4.11 Umgängesrättens omfattning m. m.

Förälder och föräldraansvarig

I vissa fall anförtros enligt gällande rätt vårdnaden till en särskilt förordnad förmyndare. Barnet har i dessa situationer inte sällan vistats i fosterhem, blir kvar i fosterhemmet, medan vårdnadshavaren förblir en utomstående person som inte har barnet hos sig. Enligt min uppfattning är det riktigare som utredningen anser att till föräldraansvarig utse en person som verkligen kan bli en bra ersättningsförälder för barnet.

Utredningens resonemang om att dela på funktionerna föräldraansvarig och förmyndare förstår jag däremot inte riktigt. Jag kan inte tänka mig så många situationer där det måste anses befogat med en föräldraansvarig och en annan som förmyndare. Tänkbara situationer kan vara när barnet har en stor förmögenhet, eller är involverat i omfattande ekonomiska transaktioner.

Hur gör man klart att föräldraansvaret innebär förmyndarskap även när man överflyttar det på annan person? Skall man alltid räkna med att föräldraansvaret endast innefattar vad som anges i BFB 6: 1-8 och att förmyndarskapet ligger kvar där det fanns före förändringen? Begreppet förmyndare behandlas i FB 9-16 kap., emedan BFB 6 kap. enbart talar om föräldraansvaret. Utgångspunkten bör enligt min mening vara att föräldraansvaret även i dessa situationer skall (liksom när förälder är föräldraansva-

Bilaga 3

rig) innefatta en förmyndares funktion. Utredningens skrivning på denna punkt bör nog bli föremål för ett klagörande, även om specialmotiveringen till BFB 6:9 ger en viss ledning. "Denne (föräldraansvarige) måste inte nödvändigtvis vara även barnets förmyndare....".

I specialmotiveringen till BFB 6:9 anges vidare att föräldraansvaret föreslås kunna anförtros flera personer, t.ex. fosterföräldrar, i stället för som i dag en person. Lagtexten säger "annan person", varför jag finner den missvisande på denna punkt. Förslaget i sig är positivt.

Föräldraansvarets innehåll och varaktighet

Det innehåll som utredningen vill ge föräldraansvaret finner jag vara välbetänkt. På några punkter vill jag dock kommentera förslaget.

Utredningen föreslår att bestämmelserna i FB 6 kap. om föräldrarnas ansvar för barnets uppehälle kan utmönstras. Då det ju fortfarande, trots de modifieringar som skett rörande gränsen mellan samhällets respektive föräldrarnas ekonomiska ansvar, i första hand är föräldrarna som svarar för barnens uppehälle har jag svårt att förstå varför detta inte förtjänar att bli omnämnt i BFB 6 kap. Enligt min mening bör i BFB 6 kap. göras en hänvisning till BFB kap. 7.

Utredningen anser inte att någon särskild bestämmelse om integritetsskydd för barnet behövs. Man exemplifierar integritetskränkande handling med öppnande av barns brev, avlyssnande av deras telefonsamtal m. m. Utredningen menar att integritetsskyddet får anses ligga i att föräldraansvarig skall se till att barnets behov av omsorg, trygghet och förståelse tillgodoses. Jag saknar här en koppling till begreppet "annan kränkande behandling" i BFB 6:2.

I avsnittet som behandlar medbestämmanderätt för barnet skriver utredningen "rent allmänt bör föräldrarna vid utövande av föräldraansvaret i möjligaste mån försöka tillgodose barnets bästa". Är det inte en självklarhet att föräldrarna alltid skall försöka tillgodose barnets bästa vid utövandet av föräldraansvaret?!

3.2.9 Skolöverstyrelsen (SÖ)

SÖ ser med tillfredsställelse att förslaget till barn- och föräldrabalk inleds med bestämmelser om barnets rätt till fysisk och psykisk omsorg, trygghet, förståelse för sina särskilda behov och förutsättningar samt fostran och utbildning. 2 § har dock fått en formulering som enligt SÖ:s mening kan ge ordet fostran en negativ klang. Eftersom fostran är något positivt kan kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling inte vara en del eller ett led i fostran. SÖ föreslår därför att ordet "men" i 2 § utbyts mot "och" varigenom 2 § skulle få följande lydelse: "Barn har rätt till fostran och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling".

SÖ vill i anslutning till formuleringen i denna paragraf peka på de kulturkollisioner som kan uppstå för vissa invandrarfamiljer när det gäller uppfostringsmetoder. Tvåspråkig social eller psykologisk expertis kan hjälpa och stödja dessa familjer i sådana situationer.

I 7 § sägs att barn som tagit arbete med samtycke av den som har föräldraansvaret får, när han fyllt 16 år, säga upp avtalet. SÖ anser att det är lämpligt att barnet både skall ha fyllt 16 år och ha fullgjort sin skolplikt för att själv få säga upp ett avtal om arbete.

Bilaga 3

SÖ vill särskilt understödja utredningens förslag (s. 68) om att föräldraansvaret inte i något fall skall upphöra förrän barnet fyllt 18 år. Detta är viktigt för att tillförsäkra barnet den totala trygghet det har rätt till att känna även under tonåren. Det gäller bl. a. det stöd barnet behöver för att skaffa sig utbildning och inför inträdet i arbetslivet. Föräldrarnas ansvar för sina tonåringars levnadsmönster, t.ex. alkoholvanor, blir också tydligare om föräldraansvaret gäller till dess barnet fyllt 18 år.

3.2.10 Stockholms universitet, juridiska fakultetsnämnden

Barnets bästa

Hur förhållandet mellan föräldrar och barn *bör* fungera är behandlat i regler om innebörden av vårdnaden. Hur förhållandet *har* fungerat och kan väntas fungera i framtiden skall prövas i vårdnads mål enligt den lagtekniska lokutionen *barnets bästa*.

Utredningen har föreslagit normer för förhållandet mellan barn och föräldrar i 1–7 §§. Bl. a. har man framhållit barnets behov av omsorg, trygghet och förståelse samt behandlat frågor om föräldrarnas bestämmanderätt och barnets rätt till själv- och medbestämmande. Vad gäller regler för prövning av hur det förhållit sig i ett konkret fall och prognosställande har man föreslagit en "redaktionell" förändring av lagtexten. Lokutionen barnets bästa skulle anges endast i en paragraf med hänvisning för tillämpning i samtliga mål om "föräldraansvar". Härigenom har man åstadkommit ett förslag som även innebär en bevisrättslig förenkling. De nu gällande olika styrkekraven på bevisning om barnets bästa i olika typer av vårdnads mål skulle automatiskt falla bort. Detta synes innebära att domstolarna bör söka det bästa tänkbara alternativet för barnet utan att ge föräldrarna företräde vid konkurrens med utomstående. Ändringen skulle – om den gick igenom – få stor betydelse och förslaget innehåller väsentligen något mer än en redaktionell ändring.

Av motiven framgår att utredningen tillmätt samma omständigheter betydelse vid diskussion om tolkning av begreppet *barnets bästa* som vid angivande av barnets behov som exempel på "föräldraansvarets innebörd". Fakultetsnämnden anser att denna tanke bör komma till uttryck i lagtexten. Detta kan ske mycket enkelt genom en hänvisning i 18 § att domstolen vid bedömning av frågan om vad som är "barnets bästa" skall söka ledning av innehållet i reglerna i 1–7 §§. Domstolarna skulle i enlighet härmed i varje konkret fall pröva exempelvis hur barnets behov av "omsorg, trygghet och förståelse" tillgodosetts och kunde tänkas bli tillgodosett i framtiden av vardera föräldern.

Genom att i lagtext ge en dylik hänvisning skulle man förse reglerna om "föräldraansvar" med en typ av sanktioner och därigenom förstärka den "attitydpåverkande" effekten. Det framstår som angeläget att framhålla denna effekt därför att utan en sådan kan en lagstiftning om barnets psykiska behov framstå som meningslös.

3.2.11 Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden

Utredningen föreslår att 6 kap. skall inledas med fyra paragrafer i vilka barnets rätt till omsorg m. m. och föräldrarnas skyldigheter härvidlag anges. Fakultetsnämnden instämmer i lämpligheten av att en målangivelse för

vårnaden sker i lagtexten. Det blir emellertid en något katekesliknande uppräkningslista att låta innehållet i barnets rätt fördelas på tre olika lagrum. Vad som sägs i dessa hänseenden skulle enligt nämndens mening med fördel kunna sammanföras i en enda lagparagraf.

3.2.12 Uppsala universitet, statsvetenskapliga institutionen

Utredningen om barnens rätt har i uppdrag att undersöka i vilka fall och på vilka sätt barns rättsliga ställning bör stärkas. Uppgiften är att kartlägga problemområdet och ange vilka lagändringar som kan komma i fråga. I det här aktuella betänkandet behandlas reglerna om vårdnad, umgängesrätt och överflyttning av barn. Ett förslag till ändrade lagbestämmelser lämnas. Vidare presenteras några tänkbara alternativa förslag. Från statsvetenskapliga utgångspunkter kan vi emellertid inte finna att vi har speciell sakkunskap att förmedla vad gäller utredningens problemområde. Det förefaller i stället vara jurister och beteendevetare som tillför området kunskap.

Vi vill emellertid göra en kommentar i anslutning till föräldraansvarets innebörd, 3–4 §§ 6 kap. i författningsförslaget till ny barn- och föräldrabalk. I 3 § anges att barn har rätt till utbildning som motsvarar dess önskemål, behov av förutsättningar. 4 § ålägger föräldrarna att bevaka barnets rätt enligt 3 §.

Vad utredningen inte tagit upp till behandling är samhällets roll i utbildningsväsendet. Det synes emellertid väsentligt att ta upp till granskning konsekvenserna vad avser barnets rätt och föräldraskyldigheten inom området. Samhället har åtagit sig att svara för utbildningsväsendet både vad gäller resurser och tillgång på utbildningsplatser. Att överföra en del av detta åtagande till föräldraskyldighet innebär en ändrad målsättning från statsmakternas sida. Vår slutsats blir därför att vid utformningen av de nämnda paragraferna bör beaktas samhällets åtagande i fråga om utbildning ställt i relation till den eventuella föräldraskyldigheten.

3.2.13 Högskolan i Örebro

Det kan naturligtvis råda delade meningar om vilka av de rättigheter som bör tillkomma barn som uttryckligen ska anges i lagtexten. Den inledande bestämmelsen i 6 kap. uttrycker allt nog väl de allmänna krav som barn bör kunna ställa oavsett vilka rättigheter det rör sig om. Styrelsen anser att man, som utredningen gör, särskilt bör peka ut barnets rätt till fostran och utbildning.

Rätten att bo hos föräldrarna

Frågan är dock om inte ytterligare en specialbestämmelse bör införas, som uttrycker barns rätt att bo hos de personer som bär föräldraansvaret. Någon av de föräldraansvariga bör alltså, typiskt sett, ha någon del i den faktiska vården av barnet. En sådan bestämmelse förefaller naturlig med hänsyn till innebörden av reglerna i 14 och 15 §§ om överflyttning av föräldraansvaret till annan än en biologisk förälder och den vikt som fästs vid rätten för barn till umgänge med personer som är betydelsefulla för det.

Då föräldraansvaret bärs gemensamt och föräldrarna inte sammanbor får det inte bli så att föräldrarna tror, att det gemensamma ansvaret medför att

barnet ska bo ungefär lika lång tid hos vardera föräldern. Regeln bör emellertid kunna formuleras så att misstag av den typen undviks.

Regeln måste också innehålla en reservation för de fall barnet inte kan få bo hemma – t. ex. i samband med att samhället funnit det nödvändigt att bereda barnet särskild vård, eller att barnet måste vistas på sjukhus eller annan vårdinrättning.

Den skulle kunna införas som en ny 4 § och lyda: "Om inte särskilda omständigheter omöjliggör det, har barn rätt att bo hos någon av de personer som bär föräldraansvaret och rätt till umgänge med föräldraansvarig som barnet inte bor hos".

För att ytterligare stryka under denna barnets rätt bör 6 § föras med ett nytt stycke av följande lydelse: "Innan föräldraansvarig beslutar att barn mer varaktigt ska bo hos annan bör samråd ske med socialnämnden".

En reglering av detta slag står i god överensstämmelse med socialutredningens önskemål (se SOU 1977:40 s.209 f).

3.2.14 Familjelagssakkunniga

Mot det sätt på vilket utredningen vill lagfästa innebörden av föräldraansvaret har vi ingen erinran. Såvitt avser föräldraansvarets varaktighet föreslår vi dock att orden "från barnets födelse" i 6 kap. 8 § balkförslaget får utgå. Denna begränsning finns inte i nuvarande lag och torde vara obehövlig. Vidare vill vi när det gäller förslaget att föräldraansvaret skall oinskränkt gälla till dess barnet fyllt 18 år och alltså inte längre upphöra om barnet innan dess ingår äktenskap anföra följande.

Det är rimligt att utgå från principen att föräldraansvaret består till dess barnet fyllt 18 år. I stigande grad måste dock barn i en ålder som närmar sig denna gräns ha rätt att själv bestämma i personliga angelägenheter, något som särskilt kan bli aktuellt då barnet flyttat hemifrån. Man kan jämföra med vad som gäller om barnets rätt att i en sådan situation själv ingå rättshandlingar enligt FB 9 kap. 2a §. Motsvarande befogenheter då det gäller rätt att bestämma i personliga angelägenheter synes icke ha kommit till ett riktigt uttryck i 6 §. då där sägs att den föräldraansvarige skall "ge" barnet en sådan rätt. Bestämmelsen bör omformuleras så att därav klart framgår att denna rätt med stigande ålder och mognad verkligen tillkommer barnet.

Sedan gammalt gäller den oskrivna principen att en make som är underårig detta till trots äger själv föra sin talan i äktenskapsmål såvitt avser rent personliga förhållanden. Med denna princip har stämt väl överens att vårdnadsansvaret upphört vid den underåriges gifte. I sak bör givetvis fortfarande gälla att den underåriga själv – förutsatt att han eller hon över huvud är processbehörig – har att bestämma exempelvis om ansökan om äktenskapsskillnad skall inges eller om andra makens ansökan därom skall medges eller bestridas. Att till förebyggande av missförstånd om innebörden av den föreslagna bestämmelsen om föräldraansvarets varaktighet ta in en särskild föreskrift om talerätten i GB är en lösning som tidigare avvisats (se NJA II 1916 s. 255 ff). En strävan synes för övrigt numera vara att samla bestämmelser om verkan av omyndighet i FB (jfr upphävandet av GB 15 kap. 3 §, prop. 1974:142 s. 192).

Utredningen för emellertid själv ett utförligt resonemang om den med stigande ålder och mognad allt större självbestämmanderätt som bör tillkomma barnet i frågor som rör dess person (5. 2. 2. 5). Vidare konstaterar utredningen i samband med den föreslagna bestämmelsen om föräldraansva-

rets varaktighet, att det sedan barnet flyttat hemifrån på grund av äktenskap eller samboende kommer att röra sig om ett mycket uttunnat föräldraansvar och att vad som kommer att finnas kvar blir vissa beståndsdelar som har betydelse för barnets välfärd och framtid, t. ex. att tillgodose barnets rätt till utbildning (s. 68). Mot den bakgrunden tror vi det vara tillräckligt om det i propositionen görs uttalanden av den innehörden att talerätt i äktenskapsmål angående rent personliga förhållanden är något som klart faller under barnets självbestämmanderätt enligt det föreslagna andra stycket i 6 §.

Reservation av ledamoten Ingrid Sundberg:

Enligt min mening är det mycket viktigt att föräldrarnas ansvar för barnet betonas. Även om utredningen i motiven är inne på samma tank, har lagtexten i förslaget inte fått en utformning som tillräckligt tydligt framhäver detta ansvar. Jag anser att 6 kap. i balkförslaget bör inledas med en bestämmelse som slår fast att ansvaret för barnet åvilar dess föräldrar.

3.2.15 Malmö sociala centralnämnd

Enligt nuvarande lagstiftning gäller vårdnaden till dess barnet fyllt 18 år eller dessförinnan ingår äktenskap. Allt fler ungdomar väljer att sammanbo utan att gifta sig. I dessa fall har föräldrar kvar ansvaret för barnets välfärd och framtid. Utredningen anser att barns villkor skall vara likställda vare sig de ingår äktenskap eller ej. Man föreslår därför att föräldraansvaret skall gälla till dess barnet fyllt 18 år. Detta är alltså en utvidgning av förälders skyldigheter i positiv riktning för att likställa barns villkor.

3.2.16 Botkyrka sociala centralnämnd

Barnet skall bestämma mera

Barnets medbestämmanderätt i för barnet väsentliga frågor skall öka i takt med dess utveckling, mognad och stigande ålder. Utredningen föreslår en del mindre ändringar. Barnet skall fortsättningsvis ha rätt att själv ingå avtal om förvärvsarbete, efter att ha fått föräldraansvariges samtycke. Efter fyllda 16 år kan även barnet själv häva ett sådant avtal och ingå ett nytt vad gäller arbete av liknande slag. En annan ändring gäller, att barn som före 18 års ålder flyttar samman med annan skall jämiställas med barn som före 18 års ålder ingår äktenskap vad avser dess förhållande till föräldraansvaret. Utredningen har i det här avsnittet uttryckt sig synnerligen oklart. Det kan inte vara utredningens mening att en tonåring kan genom ett sammanboendeförhållande utom hemmet undandra sig föräldrainflytandet. Utredningen menar att barn som utan att gifta sig flyttar ihop sakligt sätt befinner sig i samma situation som barn som ingår äktenskap. Enligt nuvarande lagstiftning kan barn under 18 år inte ingå äktenskap utan tillstånd från länsstyrelsen (Giftermålsbalken 2:1). I samband härmed företas viss utredning om lämplighet innan tillstånd beviljas. Om föräldraansvaret skall upphöra vid sammanboendeförhållanden kan ifrågasättas om inte samma regler bör gälla. Det finns knappast enligt socialkontorets uppfattning några vägande skäl för att lagstiftningsvägen underlätta sammanboende under äktenskapsliknande former för ungdomar under 18 år. Utredningen nöjer sig med att konstatera vad den har för uppfattning, men anvisar inte på vilket

sätt den skall få praktisk användning. Det är av synnerlig vikt att utredningen preciserar sig i denna fråga.

Bilaga 3

3.2.17 Ludvika sociala centralnämnd .

Utredningens överväganden kring föräldraansvarets innebörd – barnets grundläggande behov etc. – finner vi vara väsentliga. En lämplig avvägning mellan föräldrars och barns ställning synes ha skett i den föreslagna lagtexten.

När det gäller bestämmelserna om samrådsförfarande i 6 § BFB, torde i vissa fall komplikationer kunna uppstå och medföra osäkerhet hos föräldrarna om vilken hänsyn som skall tas till barnens egna ståndpunkter.

Detta torde dock balanseras av huvudregeln i 5 § BFB om föräldrars principiella skyldighet att bestämma över barnens personliga förhållanden.

I sådana sammanhang torde möjligheten till kontaktperson vara en hjälp för den enskilde föräldern.

3.2.18 Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet

O m s o r g s n ä m n d e n

Betänkandet med avseende på de psykiskt utvecklingsstörda

Alla barn har vissa grundläggande behov och alla barn har rätt att få dessa tillgodosedda. I betänkandet anger utredarna nio behov som grundläggande i den meningen att det i första hand är sådana som föräldrar, eller de som eljest varaktigt har barn i sin vård, bör tillgodose.

- Barn behöver omvårdnad och skydd
- Barn behöver människor som de kan ta emot kärlek av och ge kärlek till
- Barn behöver ett stabilt och varaktigt förhållande till föräldrar
- Barn behöver utvecklas i en miljö som tillgodoser dess behov av stimulans
- Barn behöver föräldrarnas hjälp med att sätta gränser för sitt handlande
- Barn måste få känna att de behövs och att de får ta ansvar
- Barn behöver få påverka sin situation
- Barn behöver efter hand frigöra sig från sitt beroende av föräldrarna
- Barn har behov av samhörighet med båda föräldrarna även om dessa är i konflikt med varandra

Det utsägs klart att också de företrädare för samhället som har att ta ställning till barns framtid måste ta hänsyn till dessa behov vid sina överväganden och beslut. Vi vill kraftigt understryka detta. Inte minst är det viktigt när det gäller psykiskt utvecklingsstörda barn och ungdomar.

När det gäller utvecklingsstörda förekommer det att den som har vårdnaden om barnet i rättslig mening tvingas lämna över den faktiska vården till annan t. ex. fosterföräldrar, elevhems-personal. Vi vill i det här sammanhanget speciellt framhålla vad utredningen säger om barnets behov av en mot insyn skyddad sfär. "Vi finner det angeläget – för att barnet skall kunna utveckla en sund självkänsla – att det åtnjuter ett rimligt integritets-

skydd gentemot föräldrarna". (Med föräldrar avses här även "ersättnings-föräldrar").

Begreppet vårdnad innebär enligt gällande rätt en sammanfattning av olika rättsliga skyldigheter och befogenheter som gäller i förhållande till barn. Man har alltså att skilja på rättslig vårdnad och faktisk vård, vilket lätt skapar begreppsförvirring. Bl. a. därför föreslår utredningen att uttrycket vårdnad i lagen ersätts med uttrycket föräldraansvar. Enligt gällande rätt knyts föräldraansvaret till särskilt förordnad förmyndare om föräldrarna inte kan eller skall ha detta ansvar. Vi delar utredarnas uppfattning, att det många gånger vore mer ändamålsenligt att till föräldraansvarig för barnet i dessa situationer utse en person, som kan förutsättas vara en bra ersättningsförälder för barnet, till särskild förordnad föräldraansvarig.

(Detta innebär sålunda att barnet kan ha såväl förmyndare förordnad enligt bestämmelserna i 11 kap. FB, som särskild förordnad föräldraansvarig).

Visserligen skall förmyndaren enligt lagen även sörja för myndlingens person, men utredarna menar att detta inte har en tillräckligt framstående plats i förmyndarens faktiska sysslor.

Vi tror att detta är riktigt, även om den förordnade förmyndaren självfallet många gånger kan vara lämplig att handha även uppdraget som föräldraansvarig.

Se även avsnitt 1.25 Sociala nämnden

3.2.19 Moderata Kvinnoförbundet (MKF)

Barnets rätt till fysisk och psykisk omsorg

Samhället har i stor utsträckning gått in med ekonomiskt stöd för att underlätta för föräldrarna att skapa goda förutsättningar för att ge barnen en god uppväxt. MKF delar uppfattningen, att samhället har ansvar för att utjämna skillnaderna mellan barns ekonomiska förutsättningar. Förbundet vill emellertid i det sammanhanget betona, att det enskilda föräldraansvaret varken bör eller kan föras över på samhället. Samhället kan enbart i nödsituationer ersätta den enskilde förälderns ansvar för sitt barn. Lagstiftning och ekonomiskt stöd måste hela tiden vara baserat på medvetenhet om detta faktum.

Det känns väsentligt att barns rätt slås fast i den kommande lagstiftningen. I likhet med vad som anförts i reservation av Yvonne Hedvall och Märta Fredrikson anser MKF att 6 kap. 1 § BFB skall innehålla föreskrift om såväl föräldraansvar som barnets rätt.

MKF vill understryka vikten av att invandrare ges möjlighet att till sina barn föra vidare sina egna traditioner och sin egen kultur. Det är väsentligt för barns trygghet och självförtroende att de får känna att deras egna värderingar och traditioner har ett värde också – och kanske i synnerhet – i det nya, främmande landet.

Det är emellertid lika väsentligt att lagstiftningen utformas så att det klart framgår att i fall då den främmande kulturen hysar värderingar, som går emot våra grundläggande värderingar, exempelvis förespråkar agi i uppföstran eller i övrigt omfattar kulturella riter, som är oförenliga med vår uppfattning om barns, och människors, integritet, typ omskärelse etc., det svenska synsättet bör präglade föstran.

Medbestämmanderätt för barnet

Tveklöst är det så att ett ansvar som är avpassat efter barnets individuella mognad och förmåga leder till självständighet och ansvarskännande. Innebörden i medbestämmanderätten måste vara att barnet skall ha möjlighet att i *förhållande till mognad och övriga individuella förutsättningar* öva inflytande över beslut som rör dess person.

3.2.20 *Centerns Kvinnoförbund (CKF)*

Barn har rätt till omsorg, trygghet och förståelse, vilket står inskrivet i 1 § i förslaget till barn- och föräldrabalkens 6 kap. om föräldraansvar. Däremot säger denna text ingenting om vem som har ansvaret för att ge barnen omsorg, trygghet och förståelse. Eftersom föräldraansvaret är en grundtanke i betänkandet bör det också framgå i första paragrafen. CKF ställer sig därför bakom Märta Fredriksons och Yvonne Hedvalls reservation. Föräldrarna kan aldrig fransäga sig sitt ansvar.

Som vi tidigare framhållit har barnet också rätt att bestämma om sin egen situation och att ta ansvar. Detta är en del i den mänskliga integriteten som alla har rätt till. Barnens rätt att ta ansvar måste anpassas efter dess ålder och är en del av de behov barn har utöver de grundläggande att få mat, kläder och sömn. Barn har också många andra behov, som betänkandet beskriver.

Många invandrare i vårt land har p. g. a. sin kulturbakgrund en annan syn på barnuppfostran. De konflikter som kan uppstå i detta sammanhang måste särskilt beaktas, så att invandrabarnens bästa tillgodoses, utan att deras relationer till föräldrarna och deras kulturella bakgrund försämrats.

3.2.21 *Moderata Ungdomsförbundet*

Ändringen av föräldrabalkens namn betonar hela familjens betydelse. Detta återkommer också helt riktigt när utredningen beskriver föräldraansvaret. Att föräldrarna är de som bär huvudansvaret för sina barn och deras behov måste vara självklart. Likaså att de samråder med barnen allt efter barnens ålder och förutsättningar, stämmer väl överens med vår syn på familjen. Först när det finns risk för att familjen inte längre kommer att fungera bra åvilar det personer utanför den att träda in. Vid sådana tillfällen ställs stora krav på att den "utomstående" verkligen griper in. Vi avvisar därmed utredningens förslag till inledning av balken, vilket inte inrymmer något klarläggande av föräldrarnas ansvar, till förmån för reservation av Yvonne Hedvall och Märta Fredrikson.

3.2.22 *Sveriges advokatsamfund*

Samfundet ifrågasätter lämpligheten av att i lagtext ta in en sådan allmän rättighetskatalog, som utredningen föreslår i 6 kap. 1–6 §§. Även formellt har dessa bestämmelser fått en olämplig utformning. Den föreslagna 6 § utgör ett klart exempel härpå. Enligt samfundets mening bör denna del av lagtexten under alla förhållanden omarbetas, så att lagreglerna får en klarare och mer verklighetsanpassad utformning.

3.2.23 *Sveriges domareförbund*

Det föreslagna kapitlet om föräldraansvar inleds med bestämmelser om ansvarets innebörd, innefattande bland annat viss med- och självbestäm-

manderätt för barnet i personliga angelägenheter samt rätt att – med föräldraansvarigs samtycke – själv sluta arbetsavtal. Bestämmelserna torde överensstämma med hur det numera i de flesta fall fungerar i praktiken och föranleder inte någon erinran.

3.2.24 Svenska Läkaresällskapet

Föräldraansvar

Under denna rubrik påpekar utredningen, att föräldrars rätt att bestämma över sina barn ej bör gälla oinskränkt, såsom nuvarande lagstiftning anger. "Barnet bör mycket tidigt ges möjlighet att få påverka sin situation i egna angelägenheter för att på så sätt vänja sig vid att fatta beslut och stå för dess följder." Denna formulering anser Sällskapet vara mycket olycklig. Det torde vara orimligt att ställa sådana krav på barnet och särskilt då "stå för dess följder".

3.2.25 Föreningen Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare (KLFR)

Vi är tveksamma till ordet samråda i paragraf 6 första stycket. Det handlar inte om ett beslutsfattande där barnet är på jämställd nivå utan beslutsansvaret är föräldrarnas. Dock bör dessa väl beakta barnets synpunkter. Barn bör t. ex. aldrig pressas till att välja mellan föräldrarna i en skilsmässosituation, något som tydligare bör framkomma i själva lagtexten.

3.2.26 Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg

Innebörden av föräldraansvaret är i stort sett detsamma som nuvarande för vårdnad med den viktiga nyheten att en skyldighet skall finnas för föräldrarna att samråda med barnet i angelägenheter som rör dess personliga förhållanden. Uttrycket "personliga förhållanden" kommer säkert att ges mycket skiftande innebörd, men torde också vara svårt att precisera närmare. Det viktigaste är dock att hänsyn till barnets åsikter skall tagas. Tveksamheten att fastslå åldersgräns på grund av att barn mognar så olika förefaller ologisk, då man på annat håll i förslaget fastslår en bestämd åldersgräns ("15 år eller motsvarande mognad"). Med en åldersgräns för medbestämmande från 7 års ålder eller motsvarande mognadsgrad (som finns i norsk lagstiftning) skulle diskussioner på denna punkt kunna undvikas.

3.2.27 Sveriges skolkuratorers förening

Föräldraansvaret skall bestå tills dess barnet fyller 18 år. Vi tycker det är bra att nuvarande bestämmelse, att vårdnaden upphör om barnet gifter sig, tas bort. Dels är det riktigt att barn som flyttar hemifrån utan att gifta sig likställs med dem som gifter sig, dels behöver de ungdomar som flyttar hemifrån ha kvar sina föräldrars stöd och föräldraansvaret bör bestå.

3.2.28 *Fosterhemmens Riksförbund (FR)*

Bilaga 3

Barn- och föräldrabalken (BFB) är utredningens förslag som namn på den nya lag som ersätter den nuvarande föräldrabalken. Därmed antyds att lagen i första hand skall se till barnets rätt och inte föräldrarnas. Lagen ger barnet rätt till fysisk och psykisk omsorg, trygghet, förståelse för sina behov och förutsättningar samt fostran och utbildning. Den som har föräldraansvaret skall se till att dessa behov tillgodoses.

I de fall invandrare har värderingar som är oförenliga med våra mest grundläggande värderingar bör det svenska synsättet prägla barnets fostran.

Ovanstående ser Fosterhemmens Riksförbund (FR) som positiva förändringar.

3.2.29 *Föreningen BRIS – Barnens Rätt I Samhället*

Författningsförslag och motivering¹

BFB 6 kapitlet

1 § Motivering:

Denna paragraf anser vi har fått en alltför allmän skrivning. För att kunna ge den rätta vägledningen till föräldrar och myndigheter som skall värna om barns rättigheter bör den göras mer konkret. Ordet "egenart" i 1 § är tänkt att täcka både personlighet och utvecklingsgrad hos barnet.

1 § Författningsförslag:

Barn har rätt till *kroppslig och själslig omvårdnad med hänsyn till och aktning för sin egenart*.

3.2.30 *Rädda Barnens Riksförbund*

Kapitlet om föräldraansvar föreslås inledas med ett klarläggande av barnets rätt till fysisk och psykisk omsorg, trygghet, förståelse för sina särskilda behov och förutsättningar samt fostran och utbildning. Man utgår alltså från barns behov till skillnad från den gamla lagstiftningen. Barns behov har för övrigt fått ett eget kapitel i betänkandet med en översikt över den kunskap om barn som finns i dag.

Föräldraansvaret går ut på att se till att barns behov i största möjliga utsträckning tillgodoses – *en positiv förändring för barnet*.. Men föräldrarna har dessutom ansvar för att barnet har erforderlig tillsyn och också rätt och skyldighet att bestämma över barnet i personliga angelägenheter. Föräldrars rätt att bestämma föreslås dock uppluckrad så att i föräldraansvaret ligger skyldighet för förälder att i möjligaste mån se till barnets bästa. För att kunna

¹ Som inledning till föreningens kommentarer till de enskilda författningsförslagen har anförts följande:

BRIS föreslår nedan ändringar av vissa paragrafer, men har inte haft tidsmöjlighet att arbeta in samma ändringar i alla därav avhängiga paragrafer. Vi hoppas att våra intentioner i författningsförslagen och motiveringarna skall vara vägledande.

göra det förutsätts att föräldrar ger sig tid att lyssna på sitt barn och i samråd med detta komma fram till beslut. Barn bör enligt utredningen, under sin uppväxt, tränas till att uttrycka en genomtänkt åsikt. Man har dock inte velat sätta en viss åldersgräns för deltagande i beslut eftersom barn utvecklas och mognar olika snabbt. Men barn skall inte tvingas att ge uttryck för sin mening i personliga angelägenheter. Detta med tanke på bl. a. den skuldbeläggning som kan tänkas uppkomma om barn tvingas till ställningstagande för eller emot en förälder t. ex. vid skilsmässa.

Utredningens förslag att barns mening bör inhämtas i angelägenheter som rör barnet självt, är ett vällovt försök att få föräldrarna att lyssna, men tyvärr har man små möjligheter att tillse att så verkligen sker. Föräldrarna kommer troligen även fortsättningsvis att anse sig som experter på sina egna barns behov. *Barns legala rätt blir inte utökad. Därför måste utredningens förslag kombineras med resurser, som ger möjlighet till attitydpåverkan av föräldrar.*

3.2.31 Föreningen Familj och Rätt (FoR)

Barnets behov

Det är med tillfredsställelse FoR tagit del av utredningens tankegångar kring några grundläggande behov hos barn.

FoR uppfattar det som synnerligen angeläget att en kommande lagstiftning, som på ett så avgörande och allvarligt vis kommer att reglera barns ställning i förhållande till sina föräldrar, så långt möjligt förankras i de kunskaper och erfarenheter om barn och deras behov, som i dag finns dokumenterat.

Så mycket viktigare är detta som vissa personer emellanåt använder barns behov – bästa – intresse – rätt – vilja som nära nog synonyma begrepp. Vid försök ge begreppen ett innehåll visar det sig mycket snart att exempelvis barnets uttalade vilja kan stå i direkt motsatsförhållande till vad som egentligen är såväl dess rätt som bästa.

I många lägen känns det helt självklart utifrån barns mognadsnivå i vilken mån deras vilja kan få göra sig gällande eller ej. Givet är t. ex. att barn skall hindras från handlingar som kan vara till skada för dem själva eller andra. Klart svårare är att veta hur ofta vi vuxna styr barns vilja genom att mer eller mindre öppet inta en viss hållning. Barn har en djupgående känsla av sitt beroende av föräldern/föräldrarna och är vanligen mycket lyhörda för de förväntningar som ställs på dem. Det yngre barnet är direkt beroende av föräldern/föräldrarna för sin överlevnad vartill kommer för dem, liksom för barn i alla åldrar, en långtgående lojalitet med sina närstående. I sig är detta något positivt och utgör ju dessutom delvis grundvalen för den fostran vi vill ge våra barn. Det viktiga är emellertid att vi har en medvetenhet om detta förhållande vid samvaron med barn.

Samtidigt som föräldrar på allt sätt bör uppmuntra barn att "med stigande ålder och mognad få ta allt större ansvar för sina personliga förhållanden och sitt eget handlande" finns det dock tillfällen då barns behov/bästa och barns rätt kräver att de vuxna fattar beslut för deras räkning.

Att vid separation låta barn välja förälder är att ställa oerhörda krav på barnet och något som det definitivt inte skall utsättas för förrän i puberteten. Även då kan det vara tveksamt hur långt barnets vilja skall få bli avgörande. Den barnpsykologiska erfarenheten utvisar att också äldre barn många gånger känner stor klivenhet i valet mellan föräldrarna. Det är inte heller alltför sällan som en direkt negativ attityd till en förälder på ett djupare plan

Bilaga 3

ändå motsvaras av en längtan efter densamme. Det är viktigt att komma ihåg att ett val för barnet inte bara innebär ett val till någon utan också ett val bort från någon.

FoR kommer längre fram i remissvaret att ta upp ett resonemang kring lämpligheten av att använda s. k. kontaktperson. Redan här vill dock FoR kraftigt vända sig mot att sådan person skall vara "den som bäst kan ge barnombudet upplysningar om vad barnet vill och vad som är bäst för barnet". Det sägs vidare att det för barnet kan "vara väderfullt att få avge denna viljeförklaring till en neutral person" (s. 149). Detta syns FoR så mycket mer anmärkningsvärt som utredningen själv tidigare (s. 111) talar om svårigheten med "att veta vad som är barnets verkliga vilja".

Barnpsykiatern Gudrun Brun, som har en exceptionellt stor erfarenhet på området, säger i en efterskrift till sin utmärkta bok "Barn och skilsmässa":

"Under alla omständigheter ställer uppgiften det kravet på undersökaren att vederbörande utom en solid teoretisk och klinisk bakgrund måste vara i besittning av en ordentlig portion självkännedom för att inte riskera att provokationer eller personligt engagemang gör att konklusionen kommer att vila på osaklig grundval."

FoR vet att så inte är fallet men anser att det borde få höra till barns grundläggande behov att inte få användas av föräldrar som slagträn i deras separationstvister. Men eftersom detta sker – inte minst genom indoktrinering – är det viktigt att olika företrädare för samhället som möter föräldrar i kris har så gedigna kunskaper på området som möjligt. FoR vill här ge ett exempel, som inte är unikt, genom ett citat ur ett utlåtande från BUP-kliniken i Malmö hösten 1978, där utredarna med hänvisning till Gudrun Brun bl. a. just framhåller att det

"inte sällan kan förekomma att barn på ytan yttrar en bestämd åsikt och i sitt fantasimaterial visar helt andra önskningar. Oftast brukar då barnet på ytan hålla med den av föräldrarna som har vårdnaden och som det bor hos medan en eventuell önskan att flytta till den andra parten endast kommer fram i fantasimaterial vid projektiv testning."

Det citerade är på inget vis nya kunskaper men däremot alltför litet beaktade – i varje fall utanför den barnpsykiatriska kretsen. I dag finns i samhället åtskilliga förespråkare för att låta även yngre barn få en vidgad medbestämmanderätt när det gäller att "välja förälder". FoR vänder sig med skärpa mot att så får ske. Ytterst handlar vårdnads- och umgängelse tvister om föräldrarnas olösta separation. I likhet med utredningen anser FoR att det är denna som i första hand bör fokuseras för att därmed på sikt reducera antalet tvister om barn.

Vid genomläsning av avsnittet 4.2 om några av barns grundläggande behov finner man att behoven punktats ner utifrån barnets stigande ålder, som bör leda fram till ett ökat ansvarstagande och så småningom en frigörelse från föräldrarna. Den föreslagna BFB är avsedd att gälla för barn mellan 0–18 år och redan detta gör det komplicerat att täcka in de skilda behov barnen har i olika åldrar.

FoR anser inte att lagtexten skall splittras upp att gälla barn i olika åldrar då FoR – helt i linje med utredningen – har uppfattningen att "barn i samma ålder kan vara olika utvecklade och ha varierande mognadsgrad". Däremot menar FoR att det är av synnerlig vikt, att man i det här avseendet framöver

Bilaga 3

vinnlägger sig om att ytterligare förtydliga, konkretisera de ståndpunkter utredningen företräder. Förarbetena kommer med rätta att spela en avgörande roll vid den framtida rättstillämpningen och då måste det vara till stöd för kommande uttolkare av lagen om denna vilar på en skrivning som bättre än utredningens skiljer på hur barns behov förändras under uppväxten från spädbarn till myndig ålder.

Betänkandet innehåller i sin nuvarande utformning/skrivning alltför många glidningar både när det gäller barnets ålder och dess mognadsnivå. Risken är inte bara att detta kan kännas förvirrande för läsaren utan också ge utrymme för mer eller mindre godtyckliga tolkningar vid rättstillämpningen.

Föräldraansvar

FoR delar utredningens uppfattning att som något värdefullt "betona båda föräldrarnas ansvar gentemot sina barn även i de fall föräldrarna bor åtskilda". I åtskilliga fall kan det säkert bli en nyttig påminnelse för den förälder som har vårdnaden om barnet att inte negligera dess rätt till omvårdnad också från den andre föräldern. Dessutom har vi en ganska stor grupp föräldrar som behöver uppmärksammas på att barnen har rätt att ställa krav på dem.

Vad innebär föräldraansvar? I likhet med utredningen anser FoR som angeläget framhålla barnets "behov av psykisk omsorg för en välbalanserad och social anpassning". FoR har också redan i avsnitt 1 "Barnets behov" uttryckt sin tillfredsställelse över kapitel 4, där utredningen närmare redovisar några av barnets grundläggande behov.

I en strävan än mer göra allmänt känt dessa grundläggande behov, som inbegriper såväl psykisk som fysisk omsorg förespråkar FoR att dessa lagfästs redan i 1 § BFB.

Den utformning utredningen vill ge 1 § känns för FoR som uttunnad och inte särskilt förpliktande. Formuleringen torde knappast i någon högre grad bli vägledande för föräldrar. Det är välkänt hur olika innebörd vi ger abstrakta begrepp bl. a. beroende på vilka normer, värderingar vi omfattar.

FoR föreslår – i nära anslutning till Yvonne Hedvalls och Märta Fredriksons reservation – att 1 § får följande lydelse:

"Föräldraansvar för barn vilar på bägge eller en av föräldrarna eller på annan person till dess barnet fyllt 18 år. Den föräldraansvarige skall iaktta barnets bästa genom att tillgodose barnets grundläggande behov."

När det gäller barns grundläggande behov vill FoR avrunda med att uttrycka sin samstämmighet med utredningen, då denna framhåller att dessa också innefattar barnets "rätt och skyldighet att ta ansvar för sina handlingar" utifrån dess mognadsnivå. FoR ser det som mycket positivt att utredningen även behandlat den aspekten, då det ingalunda är befrämjande för barns utveckling med föräldrar som "offrar allt" för dem och som för jämnar åsidosätter egna rimliga behov. FoR vill här göra en markering då det inom detta område fortfarande behövs en myckenhet av information och upplysning.

Bilaga 3

I linje med det ovan sagda tycker FoR att barnens rätt till utbildning bör bestämmas av "behov och förutsättningar". FoR anser inte att "önskemål" skall tas med i lagtexten. Enligt FoR:s uppfattning bör den föräldraansvarige stimulera till en efter barnets förutsättningar anpassad utbildning men måste också ha rätt sätta stopp för önskemål som inte känns riktiga med tanke på familjens totala situation.

Att ungdomar skulle pressa föräldrar till mer långtgående åtaganden än de egentligen är beredda till, bedömer FoR vara en större risk än att föräldrar i dag medvetet mot barns uttryckliga vilja skulle tvinga dem till en oönskad utbildning.

Med den av FoR föreslagna ordalydelsen av 1 § följer vissa smärre justeringar i ett par av de följande paragraferna:

4 §: "Barnet har rätt till den tillsyn, som behövs med hänsyn till barnets ålder, utvecklingsgrad och övriga omständigheter."

6 § 2:a st.: "Den som har föräldraansvaret skall, med iakttagande av bestämmelserna 1 1–4 §§, ge barnet"

8 §: Utgår.

3.2.32 Riksförbundet Hem och Skola (RHS)

Förbundets utgångspunkt vid ställningstagande till utredningens betänkande är att föräldrarna har ett givet, och närmast i föräldrabalken uttryckt, ansvar för barnens fostran. Detta föräldraansvar har också rättslig innebörd i den meningen att föräldrarna kan framtas rätten att fostra barnet om man finner att de brister i sin fostrargärning (barnavårdslagen). Självklart är också barnets rätt visavi föräldrarna uttryckt i olika lagrum i brottsbalken.

RHS är av den meningen att föräldraansvaret i dess olika former är ett rättsligt begrepp som på ett utomordentligt dåligt sätt är förankrat i "angränsande" lagstiftning. I utredningens förslag till text i Barn- och föräldrabalken, 6 kap. "Om föräldraansvar" är ordalydelsen "Barn har rätt till utbildning som motsvarar dess önskemål, behov och förutsättningar".

I det praktiska arbetet har RHS otaliga exempel på hur uddlös föräldraansvaret är som grund för föräldrarnas krav på en skola som skall ge barnen trygghet och utvecklingsmöjligheter. Kravet – utgående från det faktiska föräldraansvaret – har stor genomslagskraft när det gäller att påverka allmänna formuleringar i läroplaner, utredningsförslag etc. Villrådigheten är däremot satt i system när man hävdar vissa konkreta förändringar med föräldraansvaret som legitim grund för anspråken i fråga. Då övertrumfas denna oerhört viktiga men vaga grundsats av de principiellt mindre viktiga men preciserade reglerna om arbetstidsavtal, medbestämmanderegler osv.

Det är en klar brist enligt RHS mening att utredningen inte alls går in på den sida av barnets rättigheter som borde ha följt på analysen av föräldraansvaret: *barnet har rätt att ha föräldrar som kan hävda föräldraansvarets princip i barnets intresse i olika sammanhang.*

RHS noterar att utredningens förslag inte ger föräldraansvaret ett principiellt nytt innehåll utöver det nu existerande. Den enda verkliga förändringen i föräldrarnas rättsliga ställning i förhållande till barnet är utredningens förslag om *barnets talerätt.*

RHS finner att utredningens diskussion i detta hänseende är omsorgsfull och tillstyrker förslaget.

3.3 Vem skall ha föräldraansvaret?

Bilaga 3

3.3.1 Göta hovrätt

Beträffande frågan vem som enligt lag automatiskt skall vara vårdnadshavare ger utredningens alternativförslag beträffande gemensamt föräldraansvar (5.2.3.4) uttryck för ett idealförhållande, som i och för sig är ett mål att sträva efter. Det ligger naturligtvis något positivt i att lagfästa att båda föräldrarna har ett gemensamt föräldraansvar. I praktiken måste dock detta föräldraansvar för föräldrar som ej sammanbor få liten reell innebörd för den förälder som ej sammanlever med barnet. Dessvärre kan dessutom direkta nackdelar uppstå. Som exempel kan anföras fall, där varken modern eller barnet sett fadern efter barnets födelse. Vill modern i sådant fall att fadern skall skiljas från det gemensamma föräldraansvaret, kan det uppstå stora praktiska svårigheter för myndigheterna att spåra fadern.

De lagregler om gemensam vårdnad som redan nu finns har varit i kraft endast sedan 1977 och har utnyttjats i ringa utsträckning. Orsakerna härtil kan vara många, men enligt hovrättens mening har man för liten erfarenhet av denna form av vårdnad för att man skall ta steget fullt ut och införa generell gemensam vårdnad. Hovrätten vill således förorda utredningens huvudförslag om vem som automatiskt skall vara vårdnadshavare enligt lag. Hovrätten tillstyrker därjämte utredningens förslag (s. 70 f) om ett förenklat förfarande vid ansökan om gemensam vårdnad.

3.3.2 Kammarrätten i Stockholm

Genom lagändring år 1977 öppnades möjlighet för föräldrar att ha gemensam vårdnad om barn efter äktenskapsskillnad samt i fall då vårdnaden dittills hade tillkommit endast en av föräldrarna. I syfte framför allt att, när det gäller vårdnaden, i möjligaste mån jämställa barn till föräldrar som är gifta med varandra och barn till föräldrar, som inte är det, föreslår kommittén att möjligheterna till gemensam vårdnad skall byggas ut enligt mer eller mindre långt gående alternativ.

I betänkandet redovisas en enkät som socialstyrelsen har företagit i fråga om hur den nya möjligheten till gemensam vårdnad efter äktenskapsskillnad utnyttjades under 1977. Enkäten ger vid handen att möjligheten under det första året togs i anspråk i ringa utsträckning. Orsaken är enligt enkäten bl. a. oenighet om hur mycket barnet skall vistas hos vardera föräldern, tvistigheter kring den faktiska vården samt oenighet i ekonomiska frågor. Genom lagändring fr. o. m. den 1 juli 1979 har möjlighet öppnats till underhållsbidrag, bidragsförskott och avdrag i beskattningshänseende för underhåll som har utgetts när endast en av föräldrar med del i gemensam vårdnad varaktigt sammanbor med barnet. Av naturliga skäl har det ännu inte hunnit utredas om möjligheten till gemensam vårdnad därefter utnyttjas i större utsträckning än vid tiden för enkäten.

Även om det kan anses önskvärt att alla barn så långt som möjligt likställs med avseende på föräldraomsorg, anser kammarrätten att, innan man går vidare på den inslagna vägen, en utvärdering bör ske av utvecklingen efter 1977 och särskilt då från andra halvåret 1979. Det är sålunda angeläget att en reform inte genomförs som senare visar sig väsentligen stanna på papperet.

Om det emellertid anses att en reform bör komma till stånd redan nu,

föredrar kammarrätten huvudförslaget, dvs. att föräldrar – oavsett om de sammanbor eller ej – som önskar gemensam vårdnad kan få sådan genom anmälan till pastorsämbete. Kammarrätten sätter dock i fråga om möjlighet verkligen behöver öppnas till att anmäla gemensam vårdnad redan innan ett barn föds. Det synes också tveksamt om något praktiskt behov föreligger av att göra anmälan beträffande barn som inte är kyrkobokfört i riket eller ens vistas här. Det skulle från administrativ synpunkt vara en fördel om anmälan endast fick ske hos pastor i den församling där barnet de facto är kyrkobokfört. Om det anses att anmälan även skall kunna göras beträffande barn som vistas i riket utan att vara kyrkobokfört här, förordar kammarrätten att anmälan beträffande sådant barn får göras till central myndighet och inte till pastor i församling där barnet tillfälligt vistas.

Kammarrätten avstyrker bestämt det alternativa förslag som har tagits upp under 5.2.3.4 att föräldrar som inte är gifta med varandra automatiskt, även om de inte sammanbor, skulle få gemensam vårdnad i samband med att barnet föds eller när faderskapet fastställs. Det är inte ändamålsenligt att i en sådan situation gemensam vårdnad påtvingas någon mot vederbörandes vilja. En förutsättning för sådan vårdnad bör vara att föräldrarna aktivt har tagit ställning för densamma. Om föräldrar ej lever tillsammans och inte önskar ha något vidare samröre med varandra måste en gemensam vårdnad vara en belastning för dem utan att den torde innebära någon nytta för barnet. Vad som har sagts nu gäller även om möjlighet finns att få den gemensamma vårdnaden hävd efter hänvändelse till domstol.

Om den föreslagna författningstexten:

6 kap. barn- och föräldrabalken

Tredje stycket i 24 § bör utgå med hänsyn till att frågan om besvär i kyrkobokföringsärenden regleras i 45 § kyrkobokföringsförordningen (1967:198). Den text som har föreslagits är f. ö. inte uttömmande med hänsyn till att klagan kan tänkas även i andra situationer, t. ex. över att pastor förment felaktigt har gjort anteckning om anmälan. Här kan tilläggas att, om pastor anser att anmälan inte skall föranleda anteckning i kyrkobok, han bör meddela ett formellt besked därom med besvärshänvisning. Om något beslut inte har meddelats, kan nämligen besvär inte anföras. Jfr 12 § första stycket förvaltningslagen (1971:290).

3.3.3 Stockholms tingsrätt

6 kap. 9–11 och 24 §§ BFB. Tingsrätten delar utredningens uppfattning att samboende föräldrar – gifta såväl som ogifta – i princip bör ha ett gemensamt föräldraansvar och biträder huvudförslaget att det gemensamma föräldraansvaret när det gäller ogifta föräldrar skall konstitueras på sätt anges i 24 §. Därmed tar tingsrätten avstånd från det alternativa förslaget att gemensamt föräldraansvar automatiskt skall uppstå i och med barnets födelse resp. fastställandet av faderskapet och således gälla automatiskt och utan registrering även i fråga om ogifta föräldrar. Det torde när det gäller ogifta ej samboende föräldrar finnas alltför många fall, där förutsättningar för ett gemensamt föräldraansvar helt saknas. Det förefaller orealistiskt att tro att ett formellt gemensamt föräldraansvar i dessa fall skulle vara ägnat att stärka den ej med barnet samboende föräldrarnas intresse och känsla av ansvar för

barnet". I stället kan befaras en motsatt effekt där betydelsen av föräldraansvaret kan komma att uttunnas. De föräldrar som verkligen önskar erhålla ett gemensamt föräldraansvar kan ju enligt huvudförslaget på ett mycket enkelt sätt uppnå detta.

3.3.4 Malmö tingsrätt

Frågorna om vem som skall ha vårdnaden om barnet kompliceras av problemet med att likställa barn till gifta och ogifta föräldrar. Utredningens utgångspunkt har varit att sådan likställdhet bör komma till stånd i möjligaste mån. Tingsrätten delar i princip denna uppfattning. En full likställdhet är emellertid praktiskt svår att åstadkomma. Man kan väl också fråga sig om en ordning med olika regelsystem för gifta och ogifta föräldrar egentligen borde inge några större betänkligheter. De föräldrar som väljer att inte gifta sig känner nog i allmänhet till att andra regler gäller för dem än för gifta, och de har träffat sitt val bl. a. med utgångspunkt från detta faktum. Så länge regelsystemen för de båda kategorierna av barn fungerar och är acceptabla från andra synpunkter bör det enligt tingsrättens mening kunna godtas att det finns skillnader mellan dem. – En annan av utredningens utgångspunkter säges vara den, att de faktiska förhållanden under vilka föräldrar lever bör vara avgörande för vårdnaden. Denna princip synes emellertid inte ha inverkat på utredningens förslag till reglering enligt vilket, såvitt tingsrätten kunnat finna, vårdnadsreglerna för såväl ogifta som gifta föräldrar är desamma oavsett om föräldrarna bor tillsammans eller ej. För ingen av grupperna tycks samboendet enligt förslaget ha någon rättslig betydelse. Detta sammanhänger synbarligen med svårigheterna att "vid exempelvis kyrkobokföringen utröna när ett samboendeförhållande är av sådant slag att gemensamt föräldraansvar bör uppkomma" (betänkandet s. 70). Dessa svårigheter är förståeliga och utgör enligt tingsrättens uppfattning ett av problemen med att likställa föräldrar av de båda kategorierna, såsom närmare skall beröras nedan.

Tingsrätten övergår här efter till att behandla utredningens förslag om vem som skall ha vårdnaden. Ett centralt problem är här frågan om hur vårdnaden efter skilsmässa och separation skall ordnas. Då bedömningen härav enligt tingsrättens mening inverkar även på ståndpunktstagandet till viktiga delar av förslaget i övrigt, behandlas detta spörsmål först. Utredningen har föreslagit att den gemensamma vårdnaden enligt huvudregeln skall fortsätta även efter äktenskapsskillnad eller separation och att frågan om vårdnaden alltså inte automatiskt skall tas upp i mål om äktenskapsskillnad.

Tingsrätten vill här hänvisa till den reservation som avgivits av Yvonne Hedvall, till vars synpunkter i denna fråga tingsrätten ansluter sig. Gemensam vårdnad om barn efter skilsmässa torde i själva verket vara något som ställer stora krav på dem som skall utöva vårdnaden. Det förutsätter hos båda föräldrarna mognad och respekt för varandra och tillika förmåga att smidigt lösa praktiska problem och att samarbeta. Dessutom erfordras insikt i barnets behov av trygghet och en fast punkt i tillvaron. Det vore väl om de allra flesta människor som skilt sig från varandra hade dessa egenskaper men det är enligt erfarenheterna i tingsrätten tyvärr sangviniskt att anta att det är så. Om utredningens förslag genomförs måste riskerna bedömas som stora för att åtskilliga fränskilda föräldrar kan komma att hamna i en situation som de saknar förutsättningar att klara. Detta drabbar i första hand barnen. Tingsrätten kan inte frigöra sig från uppfattningen att utredningens förslag på

Bilaga 3

denna punkt utgår ifrån hur verkligheten borde vara snarare än hur den är. På grund av det nu sagda avstyrker tingsrätten förslaget i denna del. Detta innebär givetvis inte att de nuvarande reglerna om möjligheterna att få gemensam vårdnad efter äktenskapsskillnad bör avskaffas. – Det nu sagda leder in på frågan om reglerna om vårdnad före äktenskapsskillnad och separation. I fråga om barn till föräldrar som är gifta med varandra ansluter sig tingsrätten till utredningens förslag att den nuvarande ordningen bör behållas. När det gäller de ogifta föräldrarna har tingsrätten i princip ingenting att invända mot att de ges möjlighet att genom registrering få gemensam vårdnad om barnen *så länge samboendeförhållandet består*. Om de ogifta föräldrarnas förhållande upplöses – vilket får jäställas med att gifta personer skiljer sig – blir situationen emellertid en annan. Om utredningens förslag godtogs skulle föräldrarna även efter separationen automatiskt få gemensam vårdnad, något som tingsrätten i enlighet med vad nyss sagts om vårdnad efter äktenskapsskillnad inte finner acceptabelt med hänsyn till barnens bästa. De praktiska svårigheterna att registrera när ett samboendeförhållande upphör torde vara lika stora som att konstatera när ett sådant förhållande etableras (jfr ovan). Med hänsyn till vad nu sagts kan tingsrätten inte tillstyrka att ogifta föräldrar skall kunna få gemensam vårdnad efter registrering. De nuvarande reglerna bör därför gälla även fortsättningsvis. Detta avser även möjligheten för ogifta föräldrar att hos domstol ansöka om gemensamt föräldraansvar. Tingsrätten menar att föräldrar som tagit steget att göra en sådan ansökan normalt får antas ha tänkt igenom sin situation i sådan grad att de torde ha förutsättningar att klara en gemensam vårdnad även efter separation eller – om så behövs – begära en upplösning av den gemensamma vårdnaden.

Det nu sagda innebär att det även fortsättningsvis kommer att finnas skillnader mellan vårdnadsreglerna för barn till gifta och ogifta föräldrar. Som tidigare anförts finner tingsrätten detta godtagbart.

3.3.5 Länsrätten i Stockholms län

Länsrätten har inte något att erinra mot utredningens huvudförslag beträffande föräldraansvarets utformning utom vad gäller reglerna om överflyttning av ansvaret från försumlig förälder varom mera nedan. I enlighet med ett alternativt förslag skall föräldrar som inte är gifta med varandra automatiskt få gemensamt föräldraansvar så snart barnet fötts. Det är sannolikt att det ofta – i vart fall om föräldrarna inte är sammanboende – händer att en av dem inte är beredd att dela ansvaret för barnet trots den principiella skyldigheten därtill. I dessa fall kan sådan förälder inte fräntas föräldraansvaret på annat sätt än efter allmän domstols prövning. Enligt huvudförslaget får föräldrar som ej är gifta med varandra gemensamt föräldraansvar genom en enkel anmälan enligt 6 kap. 24 § föräldrabalken i förslaget. Med hänsyn härtill anser länsrätten att huvudförslaget är det mest ändamålsenliga trots att det strider mot principen att alla föräldrar skall behandlas lika oberoende av om de är gifta med varandra eller inte. Ett gemensamt föräldraansvar förutsätter vidare att föräldrarna hela tiden har kontakt med varandra och äger förmåga att samarbeta. Är föräldrarna inte överens om en så grundläggande fråga som ett delat ansvar, föreligger knappast förutsättningar för ett samarbete. Också på den grunden förordar länsrätten utredningens huvudförslag.

3.3.6 Länsrätten i Göteborgs och Bohus län

Bilaga 3

I fråga om föräldrar som bor tillsammans anser länsrätten – i likhet med utredningen – att det är naturligt att de har ett gemensamt föräldraansvar, även om de inte är gifta med varandra. Det är därför angeläget att underlätta för ogifta föräldrar att få ett gemensamt föräldraansvar. Utredningens förslag är ändamålsenligt. Länsrätten tillstyrker också att ogifta föräldrar som inte bor tillsammans kan få ett gemensamt föräldraansvar om de så önskar endast efter anmälan. Länsrätten anser däremot inte att det alternativa förslaget att ogifta föräldrar automatiskt får gemensamt föräldraansvar är ändamålsenligt. Om föräldrarna inte är ense om att påta sig gemensamt föräldraansvar kan det knappast medföra någon positiv effekt för barnet.

3.3.7 Domstolsverket

Möjlighet bör finnas för ogifta och skilda föräldrar att ha gemensam vårdnad. Frågan är emellertid om gemensam vårdnad bör prioriteras i lagstiftningen på det sätt som föreslås på flera ställen i betänkandet. Den attitydpåverkade betydelse en prioritering kan ha väger lätt om reglerna fungerar dåligt i praktiken. Gemensam vårdnad ställer stora krav på föräldrarnas samarbetsförmåga och förutsätter täta och kontinuerliga kontakter i frågor kring barnet. Många skilda eller separerade föräldrar klarar inte detta. Intill dess det närmare utretts varför institutet utnyttjas i så liten omfattning bör försiktighet iakttas innan dess användningsområde utökas. Med hänsyn till det anförda avstyrker domstolsverket såväl att generell gemensam vårdnad införs för alla föräldrar med gemensamma barn som att den gemensamma vårdnaden automatiskt skall fortgå efter äktenskapsskillnad om make inte begär upplösning. I det sistnämnda fallet finns risk för att parterna låter den gemensamma vårdnaden bestå utan att ha diskuterat igenom saken med senare uppkommande problem som följd.

Även om det nuvarande sättet för erhållande av gemensam vårdnad för ogifta föräldrar ej med fog kan betecknas som "dyrt och krångligt" tillstyrks den modell med registrering för att erhålla gemensam vårdnad som utredningen föreslagit.

3.3.8 Socialstyrelsen

Utredningens målsättning har varit att så långt möjligt likställa gifta och ogifta föräldrar när det gäller föräldraansvaret. Det har också ansetts viktigt att barns behov av nära och goda relationer till bägge föräldrarna tillgodoses, även när de bor åtskilda genom att föräldrarna ges bättre möjligheter att ta på sig större ansvar för sina barn.

För gifta föreslås ingen förändring. För ogifta föreslås att den nuvarande prövningen vid domstol skall ersättas med ett enklare registreringsförfarande vid pastorsämbetet. Som alternativ föreslår utredningen ett generellt gemensamt föräldraansvar, som automatiskt skulle uppstå i och med barnets födelse resp. fastställandet av faderskapet.

Ett automatiskt föräldraansvar kan innebära vissa risker för barnet. Om t. ex. faderskapet har fastställts efter en lång och komplicerad utredning, där parterna haft betydande meningsmotsättningar kan det knappast förväntas att de utan vidare skall kunna samarbeta i omsorgen om barnet. Inte heller

kan det vara till gagn för barnet med gemensamt föräldraansvar i sådana situationer där föräldrarna helt saknar kontakt med varandra och inte heller är intresserade av att ha en sådan kontakt.

Den möjlighet till gemensam vårdnad som i dag finns har utnyttjats i mycket blygsam omfattning. Orsakerna till detta är inte fullt klarlagda. Om en möjlighet införs, att enklare få gemensamt föräldraansvar än vad som i dag gäller, är det viktigt att följa upp reformen och se hur vanligt förekommande det blir att föräldrarna begagnar sig av denna möjlighet. Först därefter kan man få en uppfattning om det är någon idé att diskutera införandet av ett automatiskt föräldraansvar. Någon anledning att gå längre än vad som sägs i huvudförslaget finns därför f. n. inte.

3.3.9 Riksskatteverket (RSV)

Anmälan om gemensamt föräldraansvar

F. n. antecknas domstols slutliga beslut om vårdnad i barnets personakt. Något behov av anteckning i föräldrarnas personakter har inte ansetts föreligga. Inte heller antecknas vårdnad i födelse- och dopboken. Denna bok är inte avsedd för löpande anteckningar.

En förutsättning för att anmälan skall kunna föranleda anteckning i kyrkobok eller hos annan myndighet är naturligtvis att faderskapet blivit fastställt i laga ordning, inte att "faderskap för barnet erkänts eller fastställts" som sägs i specialmotiveringen s. 168. Detta uttryckssätt för tankarna till den tid då erkännande kunde ske inför pastor. För barn som är kyrkobokfört i Sverige skall fastställt faderskap vara antecknat i barnets personakt om fastställelsen skett genom svensk barnavårdsnämnds medverkan. Det är då lätt för pastorsämbetet i barnets kyrkobokföringsort att kontrollera att faderskapet blivit i laga ordning fastställt innan anmälan om gemensamt föräldraansvar antecknas.

Anmälan bör göras till pastorsämbetet (inte "pastor") i den församling där barnet är kyrkobokfört. Orden "eller skall vara" i den föreslagna 6 kap. 24 § bör sålunda utgå. Förebilden till uttrycket torde vara 3 kap. 1 § giftermålsbalken om hindersprövning (tidigare lysning). Frågan om kyrkobokföring skall ske eller inte skall naturligtvis prövas av pastorsämbetet när anledning finns (36 § folkbokföringsförrordningen). Det finns emellertid inte något skäl att knyta en anmälan till en presumtiv kyrkobokföring. RSV har framhållit detsamma beträffande anmälan i namnreänden i remissyttrande över namnlagsutredningens betänkande "Nya namnregler" (SOU 1979:25).

Enligt RSV:s mening är det direkt olämpligt att anmälan skall kunna göras till pastorsämbetet i den församling där barnet vistas. Pastorsämbetet där saknar måhända varje anteckning om barnet eller dess föräldrar i sina kyrkoböcker. Anmälningar avseende barn som inte är kyrkobokförda i Sverige bör göras till myndighet som regeringen bestämmer. Denna myndighet bör lämpligen vara barnavårdsnämnden i Stockholm. Det får då ankomma på den myndigheten att utreda huruvida faderskap blivit fastställt enligt svensk lag eller om ett i utlandet fastställt faderskap kan ligga till grund för anteckning av gemensamt föräldraansvar (jfr 2 kap. 2 § och 3 kap. 3 och 7 §§ föräldrabalken). I administrativ ordning kan föreskrivas att barnavårdsnämnden skall underrätta RSV som centralmyndighet för att säkerställa att anteckning om vårdnad blir införd i kyrkobok för den händelse barnet senare skulle kyrkobokföras.

Bilaga 3

Enligt förslaget skall anmälan om gemensamt föräldraansvar kunna göras före barnets födelse. Enligt 1 kap. 4 § föräldrabalken kan faderskapserkännande göras före barnets födelse. Stadgandet innehåller enligt sin ordalydelse intet hinder för barnavårdsnämnd att också godkänna erkännandet före barnets födelse. Från Stockholms socialförvaltning har i annat sammanhang inhämtats att ett erkännande sällan godkänns före barnets födelse. Om detta är riktigt synes en anmälan om föräldraansvar före barnets födelse inte tjäna något egentligt syfte. Det finns heller inte någon församling som är behörig att ta emot sådan anmälan eller någon kyrkobok att anteckna mottagen anmälan i.

I reservation av Yvonne Hedvall (s. 181) framförs som ett led i annat förfarande än utredningen föreslagit att "En tänkbar lösning skulle här kunna vara att pastorsämbetena meddelar separation till socialnämnden". RSV vill i anledning av detta framhålla att uppgift om samboende f. n. inte finns antecknad i kyrkobokföringen. Mellan makar finns samhörighetsbeteckning men ej mellan ogifta samboende. Den tänkta uppgiften om att samboende har separerat kan sålunda inte lämnas av pastorsämbetet med någon säkerhet. Detta kan dock eventuellt bli möjligt i framtiden. Statistiska centralbyrån undersöker i samråd med bl. a. RSV på regeringens uppdrag frågan om att kommande folk- och bostadsräkningar skall göras helt registerbaserade. En viktig förutsättning för detta mål är att lägenhetsnummer kan införas i folkbokföringen, dvs. att en person skall registreras som boende inte endast på viss fastighet utan också på viss lägenhet. F. n. saknas emellertid praktiska förutsättningar för att realisera reservantens förslag att pastorsämbetet skall underrätta socialnämnden om att tidigare samboende personer har flyttat isär.

3.3.10 Kyrkobokföringsinspektören i Uppsala stifts södra inspektionsområde

Jag avser att yttra mig endast över avsnittet 3.2.3 och vad där anföres om anmälan om gemensamt föräldraansvar.

Påpekandet att ogifta samboende i sig inte kan konstituera ett gemensamt föräldraansvar synes mig viktigt. Därför måste man kräva någon form av registrering liksom f. n. Men nuvarande förfarande med prövning av domstol synes vara en alltför besvärlig ordning. Många drager sig för ett sådant förfarande.

Vikten av att ett gemensamt föräldraansvar föranleder anteckning i kyrkobok beror ju på att vid utfärdande av bevis av olika slag måste kunna anges vem eller vilka har föräldraansvaret.

Förslaget att lösa frågan om registrering av det gemensamma föräldraansvaret genom en skriftlig bevitnad anmälan från båda föräldrarna till pastorsämbetet måste ifrågasättas, eftersom någon prövning ej kan ske hos pastorsämbetet. Risken är att det hela kan uppfattas som något mindre betydelsefullt.

Låt mig få komma med följande förslag:

Faderskapserkännande det sker ju skriftligen hos barnavårdsnämnden och ett sådant erkännande måste skriftligen godkännas av modern. Vore det inte riktigt att här skulle en koppling äga rum mellan faderskapserkännandet och gemensamt föräldraansvar. Barnavårdsnämnden torde vara mest lämpad att ge erforderlig information och äger därtill den personkännedom, som behövs för ev. prövning av anmälan. Barnavårdsnämnden har redan nu skyldighet

att till pastorsämbetet anmäla faderskap och en sådan anmälan kan ju kombineras med anmälan om gemensamt föräldraansvar. Detta förfarande skulle också tillgodose de formella krav som måste ställas på en sådan här anmälan.

3.3.11 Länsstyrelsen i Stockholms län

Beträffande ogifta föräldrar föreslår utredningen att de skall kunna erhålla gemensamt föräldraansvar genom anmälan till pastorsämbetet. Detta förslag, som innebär ett förenklat förfaringssätt jämfört med nuvarande domstolsförfarande, tillstyrkes av länsstyrelsen.

Ett alternativförslag går ut på att gemensamt föräldraansvar automatiskt skall inträda så snart faderskapet fastställts och anmälts till pastorsämbetet. Om inte föräldrarna önskar gemensamt föräldraansvar skall domstolen ta ställning till upplösning av detsamma. Detta förslag kan länsstyrelsen inte finna välgrundat. Det skulle ge anledning till alltför många domstolsförhandlingar.

Alternativförslaget innebär också att den ena föräldern i princip inte skall kunna motsätta sig en önskan från den andra föräldern att också bli föräldraansvarig. Länsstyrelsen anser att detta ur psykologisk synpunkt bör vara möjligt. Det finns situationer, då en sådan lösning även för barnet kan vara bra. Utredning bör kunna ge vid handen i varje särskilt fall om detta är till barnets bästa. En förälder bör t. ex. inte bli delaktig i föräldraansvaret om han själv motsätter sig det.

Reservation av ledamoten Jacobson:

Länsstyrelsen delar uppfattningen i alternativförslaget som innebär att ett generellt gemensamt föräldraansvar införs för alla kategorier föräldrar. Ett föräldraansvar som automatiskt uppstår i och med barnets födelse resp. fastställande av faderskapet. Det generella gemensamma föräldraansvaret understryker det ansvar varje förälder har för sitt barn oavsett om föräldrarna sammanbor, separerat eller aldrig varit sammanboende.

En förälder skall kunna skiljas från sitt föräldraansvar endast om barnets bästa talar för att så skall ske.

3.3.12 Barnavårdskonsulenter i landet

Utredningen föreslår att begreppet vårdnad ersätts av benämningen föräldraansvar. Utredningen motiverar förslaget med en fin beskrivning av barns primära behov som måste tillgodoses genom föräldraansvaret. Grundprincipen, att föräldraansvaret åvilar barnets båda föräldrar oavsett civilstånd är riktig och odiskutabel.

Utredningen lämnar två alternativa förslag angående föräldraansvar för föräldrar, som inte är gifta med varandra. Det ena förslaget innebär ett registreringsförfarande hos pastorsämbetet i samband med anmälan från socialnämnden om faderskapet genom en av föräldrarna skriftlig, bevittnad handling om föräldrarnas önskemål att ha gemensamt föräldraansvar. Alternativt härtill föreslås, att föräldrar oavsett civilstånd automatiskt och utan registrering får gemensamt föräldraansvar för sina barn. Detta alternativ överensstämmer med grundprincipen.

Bilaga 3

Innehållsmässigt innebär emellertid alternativförslaget en förstärkning av föräldrarätten på bekostnad av barnets rätt. Konsekvensen av ett automatiskt gemensamt föräldraansvar även i tillfälliga förbindelser kan bli att fler ouppklarade faderskapsärenden uppkommer. Alternativet kommer också i konflikt med vad vi längre fram anför om föräldraansvar mot någons vilja. En likgiltig förälder med bestämmanderätt över barnet, strider mot föräldraansvarets innehåll till skada för barnet.

Den rådgivning som kan erfordras i frågor om föräldraansvaret föreslås skriftligen kunna tillhandahållas allmänheten förutom hos socialnämnd även hos domstolar, advokater och pastorsämbeten, enligt utredningens förslag. För de flesta blivande föräldrar är mödravårdscentralerna ett mer närliggande rådgivningsställe än de i förslaget uppräknade.

3.3.13 Barnavårdskonsumenten i Jämtlands län

Utredningen föreslår att det skall bli lättare att få gemensamt föräldraansvar (vårdnad), än f. n. Nuvarande domstolsprövning föreslås bli ersatt av ett enkelt registreringsförfarande hos PÄ på föräldrarnas eget initiativ.

Jag tycker att det först och främst finns behov av att skilja mellan föräldrar som sammanbor resp. inte bor tillsammans. För de föräldrar som stadigvarande sammanbor är situationen i allt väsentligt att jämföra med den i ett äktenskap. Vad gäller denna grupp förefaller utredningens förslag rimligt. Emellertid är situationen, av skäl som nedan redovisas en annan för de föräldrar som ej stadigvarande bor tillsammans. Situationen är dessutom inte minst för barnen mycket olika beroende på om föräldrarna sammanbor eller ej. Detta tycker jag visar på ett behov av att kunna skilja grupperna åt. Eftersom PÄ:s uppgifter är för osäkra för detta ändamål, bör ansökan om gemensamt föräldraansvar även framdeles göras hos domstol oavsett man sammanbor eller inte. Huvudregeln bör dock vara att föräldrar som sammanbor och söker gemensamt föräldraansvar bör få sådant. Den skrivning som finns i nuvarande FB 6:8 bör kunna gälla, men endast avse föräldrar som stadigvarande sammanbor.

För de föräldrar som inte stadigvarande sammanbor bör enligt min mening gälla annat. Gemensamt föräldraansvar bör naturligtvis inte uteslutas för denna grupp, men en sådan ansökan är ett steg som kan och bör få stora konsekvenser för både barn och föräldrar. Ett sådant steg bör noga övervägas, om ett gemensamt föräldraansvar skall få ett reellt innehåll. Jag kan inte ansluta mig till utredningens förslag om ett så enkelt registreringsförfarande utan diskussion och prövning. Om detta gemensamma föräldraansvar å andra sidan är tänkt att vara en formalitet t. ex. med syfte att underlätta lösningen av en prestigekonflikt mellan föräldrarna finns det knappast någon anledning för lagstiftaren att tillåta en situation som i sig innehåller potentiella problem för barnet. Om ett gemensamt föräldraansvar inte har en rimlig spegling i den verkliga ansvarsfördelningen gentemot barnet kan det t. ex. uppstå situationer där en löst engagerad förälder med lagens hjälp helt plötsligt ställer orimliga krav på medbestämmanderätt beträffande barnet.

Alternativförslaget om att gemensamt föräldraansvar kommer till stand automatiskt är mot bakgrund av förda resonemang ännu sämre. I flera fall avlas ju dessutom barn i kortvariga förbindelser. Respektive fader är många gånger inte alls intresserade av barnet och ger sig inte ens till känna förrän i domstolen. Man kan knappast påstå att ett sådant föräldraansvar står i

överensstämmelse med de i BFB 6 kap. angivna riktlinjerna. Alternativförslaget strider dessutom enligt min mening mot den grundsyn som anges i betänkandet.

Utredningens ställningstagande har enligt min mening brister. Jag ansluter mig till utredningens förslag att ogifta, sammanboende föräldrar i princip bör kunna få gemensamt föräldraansvar (dock ej genom reg.), men kan alltså inte ansluta mig till att ogifta, icke sammanboende föräldrar utan diskussion och närmare prövning skall erhålla gemensamt föräldraansvar. Beträffande båda dessa grupper skall rätten i dag jml FB 6:8 besluta som föräldrarna vill "om det ej är uppenbart stridande mot barnets bästa". Vad gäller gruppen sammanboende bör nuvarande FB 6:8 kunna kvarstå, medan det däremot för den senare gruppen bör vara en starkare prövning exempelvis "om det är förenligt med barnets bästa".

Jag vill i detta sammanhang påtala behovet av information om vad ett gemensamt föräldraansvar innebär och om eventuella problem som kan uppstå. Sådan bör företrädesvis kunnas ges hos socialnämnden. Informationen bör även kunna vara rådgivande.

Den föräldrautbildning som bedrivs inom landstingens mödra- och barnhälsovård kan också ge lämplig möjlighet att diskutera gemensamt föräldraansvar och hjälpa föräldrar att förbereda sig inför ett sådant ställningstagande. Samverkan mellan exempelvis familjerättsassistent och företrädare för barnhälsovården kan här vara lämplig.

3.3.14 Skolöverstyrelsen (SÖ)

Utredningen har ett huvudförslag och ett alternativt förslag beträffande föräldraansvaret.

SÖ förordar av två skäl det alternativa förslaget beträffande gemensamt föräldraansvar som innebär ett generellt gemensamt föräldraansvar för alla föräldrar som har gemensamma barn. För det första understryker en bestämmelse, som utgår från att det alltid föreligger gemensamt föräldraansvar i och med att barnet är fött eller att faderskapet är fastställt, föräldrars gemensamma ansvar för sina barn och barnets rätt till sina föräldrar. För det andra anser SÖ att det från jämställdhetssynpunkt måste vara självklart att både fadern och modern har samma rätt och skyldighet gentemot sitt barn. Från den aspekten måste det anses stötande att fadern i vissa sammanhang skall vara tvungen att anmäla att han tänker ta sitt föräldraansvar.

Av samma skäl som angivits ovan vill SÖ förorda det alternativa förslaget (s. 76) i fråga om gemensamt föräldraansvar. En obearbetad konflikt mellan föräldrarna bör inte få leda till att barnet berövas kontakt med den ena föräldern.

3.3.15 Stockholms universitet, juridiska fakultetsnämnden

Gemensam vårdnad

Sedan 1977 kan alla föräldrapar – om det ej är uppenbart stridande mot barnets bästa – erhålla gemensam vårdnad oberoende av om de varit gifta med varandra eller inte och oberoende av om de lever tillsammans eller inte. – Enligt utredningens förslag skall gemensam vårdnad bibehållas efter skilsmässa om föräldrarna inte begär upplösning av den. Vidare skall

Bilaga 3

gemensam vårdnad kunna erhållas av icke gifta föräldrar genom ett registreringsförfarande. – Enligt ett mer vittgående alternativförslag skall gemensam vårdnad inträda automatiskt vid barnets födelse eller sedan faderskapet fastställts.

I detta sammanhang har följande nu gällande regler betydelse. Vid förändring av vårdnaden gäller särskilda regler för handläggning och beslutsfattande om föräldrarna är eniga. Domstolen har att besluta i enlighet med föräldrarnas gemensamma överenskommelse om denna inte uppenbart strider mot barnets bästa. Sedan 1979 gäller att föräldrarna kan lämna in gemensam ansökan till domstol varefter vårdnadsfrågan kan avgöras utan huvudförhandling.

Redan enligt nuvarande regler kan föräldrar inbördes komma överens om vem av dem som faktiskt skall ha hand om barnet om de inte lever tillsammans. För detta behövs inte att föräldrarna har gemensam vårdnad. Genom den gemensamma vårdnaden även mellan särboende föräldrar har man emellertid legaliserat föräldrarnas rätt att själva bestämma om vem som skall ha hand om barnet. Om man lagfäster utredningens förslag om gemensam vårdnad som huvudregel försvinner den kontrollmöjlighet beträffande barnets bästa som domstolarna haft i samband med beslutande om skilsmässa.

Effekten av de föreslagna reglerna kan bli mycket påtaglig. Antalet fall av gemensam vårdnad för särboende föräldrar kommer att öka – hur mycket är ovisst. Om särboende föräldrar önskar flytta barnet från den ena till den andra och är eniga därom behöver de inte en gång föra frågan till domstol för summarisk handläggning. De kan bibehålla den gemensamma vårdnaden och göra privata överenskommelser. De fall i vilka föräldrarna i dag är eniga i ärenden inför domstol utgör omkring 95 procent av samtliga vårdnads-mål.

Om merparten av fall, i vilka föräldrar är eniga om en förändring av vårdnaden inte kommer till domstol, kan frågan om utredning av barnets situation över huvud taget inte aktualiseras i dessa fall. Det är därför anmärkningsvärt att utredningen framfört som en väsentlig nyhet att sociala centralnämnden skulle beredas tillfälle till yttrande i de fall föräldrarna är eniga.

Fakultetsnämnden ställer sig över huvud taget tveksam till en ytterligare påbyggnad av reglerna om gemensam vårdnad innan någon grundlig utredning gjorts av barnets situation i fall av gemensam vårdnad för särboende föräldrar. Man vet inte i dag om barnet far illa eller inte av just det skälet att även den särboende föräldern har bestämmanderätt. Dessutom skulle de föreslagna reglerna kunna föra mycket långt i fråga om att undandra från domstolens prövning typer av vårdnads-mål, vilka hittills varit föremål för domstols prövning, om än i summarisk form. Därmed skulle en väsentlig kontrollmöjlighet beträffande barn i den s. k. riskzonen bortfalla.

Vad beträffar alternativförslaget med automatiskt gemensamt föräldransvar för icke gifta föräldrar har fakultetsnämnden en särskild erinran att göra. Om kvinnan endast haft en flyktig förbindelse med barnets far eller om hon före barnets födelse brutit kontakten med barnets far och icke önskar upptaga den igen, kan det innebära en stor påfrestning för henne att få barnets far som medbestämmande. För att undgå detta kan det tänkas att många kvinnor därför vägrar att uppge barnafaderns namn. Fakultetsnämnden anser att en sådan effekt inte ligger i barnets intresse.

Fakultetsnämnden kan i dagens läge inte tillstyrka införandet av de regler om gemensam vårdnad som utredningen föreslagit.

3.3.16 Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden

Bilaga 3

Gemensam vårdnad över barn till ogifta föräldrar

I fråga om vem som enligt lagens huvudregler skall ha föräldraansvaret utgår utredningen från värderingen att reglerna i möjligaste mån bör likställa barn till föräldrar som är gifta med varandra med barn till föräldrar som inte är det. För ogifta föräldrar leder detta till två alternativa förslag. Enligt det ena skall föräldrarna genom anmälan till pastorsämbetet kunna få gemensam vårdnad. Enligt det andra skall även ogifta föräldrar automatiskt få gemensam vårdnad när ett barn fötts. Enligt fakultetsnämndens mening, som så långt torde överensstämma med utredningens, bör en riktpunkt vara att reglerna inte är till nackdel för barnet. Eftersom ett gemensamt föräldraansvar i form av gemensam rättslig vårdnad kan vara till fördel för barnet, finns det i viss utsträckning anledning för lagstiftningen att uppmuntra denna lösning. I viss mån är detta emellertid en annan utgångspunkt än utredningens principiella inställning att gifta och ogifta föräldrar bör jämställas, nämligen på det sättet att utredningen inte alls aktualiserar frågan om det på längre sikt kan finnas nackdelar av utvecklingen att föräldrar i ökad grad underlåter att gifta sig. Fakultetsnämnden har inte möjlighet att i detta sammanhang gå djupare in på denna omfattande och viktiga fråga. På längre sikt är det emellertid möjligt att den nuvarande svenska utvecklingen leder till uppbyggnaden av ett regelsystem för samlevande ogifta, som delvis överensstämmer, delvis avviker från reglerna för gifta; nämnden tänker inte här på reglerna om barnens situation utan på hela mellanhavandet mellan föräldrarna och därmed sammanhängande regler. Efter en tillfällig uppgång år 1974 har giftermålsfrekvensen fortsatt att sjunka och andelen barn födda av ogifta föräldrar var år 1979 högre än någonsin tidigare, nämligen 37,5 %.

Den gängse uppfattningen är visserligen att samboende par förr eller senare gifter sig med varandra. F. n. finns emellertid tecken på att samboende föräldrar, som fått barn ogifta, i ökad grad låter bli att gifta sig även vid långvarig samlevnad. En riksrepresentativ specialundersökning vid fakulteten har visat att av ogifta föräldrar, som fick barn tillsammans 1971 och sammanbodde med varandra ännu 1975 och 1979, så hade 47 resp. 62 % gift sig med varandra t. o. m. de angivna åren. Tydligen har emellertid inom denna speciella föräldragrupp runt om i landet 38 % av de hela tiden samboende föräldrarna låtit bli att gifta sig trots att barnet under 1979 fyllt 8 år.

Även om de förändrade familjebildningsvanorna sedan ungefär femton år tillbaka utlösts av allmänna sociala faktorer, är det mycket möjligt att lagstiftningen som sådan bidrar till en fortsatt nedgång i giftermålsfrekvensen.

Fakultetsnämnden måste anse det vara en brist att det i allt fler lagstiftningsärenden tas som en given utgångspunkt att gifta och ogifta samboende bör behandlas på i huvudsak likartat sätt utan att påverknings-effekterna på giftermålsfrekvensen eller sammanhangen inom regelsystemet i stort egentligen alls intresserar. I den mån lagstiftningen som sådan bidrar till ett ökat antal fall av långvarig samlevnad utan äktenskap, samtidigt som regleringen i dessa samlevnadsfall kommer att vara ofullständig jämfört med vad som gäller för gifta, är det möjligt att det på lång sikt tillskapas ett rättsläge, som visar sig medföra även socialt oacceptabla konsekvenser, särskilt om samlevnadsfall i ökad grad upplöses genom dödsfall. Vad just

angår barnens situation är det i varje fall en motsägelse i lagstiftningen, om det å ena sidan av hänsyn till barnen uppställs en betänketid i Giftermålsbalken för att gifta föräldrar med barn skall kunna vinna äktenskapsskillnad, samtidigt som lagstiftaren i andra sammanhang ställer sig likgiltig till frågan om föräldrar över huvud taget gifter sig.

Mot den nu nämnda bakgrunden framstår vissa av de förslag som framlagts av utredningen om barnens rätt – liksom åtskilliga andra lagförslag på senare år – som aningslösa i den meningen att man utan vidare tar jämställande av gifta och ogifta samlevande på vissa rättsområden (men inte på alla) som en lämplig riktpunkt utan att alls uppmärksamma svårigheterna med denna utveckling på längre sikt. När fakultetsnämnden velat markera att ett annat grundläggande synsätt skulle kunna ha fog för sig vid familjelagstiftningen i vid mening, blir dock skillnaderna i praktiska lösningar ändå inte särskilt stora såvitt angår lagstiftningen om barn. Som tidigare berörts finns det nämligen av hänsyn till barnens intresse i viss utsträckning anledning att underlätta t. ex. gemensam vårdnad även för ogifta föräldrar. Nämnden tänker här inte så mycket på ogifta, samboende föräldrar. Den kategorin skulle nämligen lätt kunna åstadkomma gemensam vårdnad genom att parterna gifter sig med varandra. En sådan ståndpunkt intogs f. ö. så sent som i 1973 års proposition (1973:32 s. 129) om nya skilsmässoregler m. m., när frågan om gemensam vårdnad för fränskilda och ogifta föräldrar diskuterades för första gången.

En kategori som emellertid inte kan rekommenderas giftermål är sådana föräldrar, som inte lever tillsammans; det kan vara fränskilda ogifta och i det senare fallet tidigare ha eller inte ha bott tillsammans. Även i sådana fall kan otvivelaktigt den gemensamma vårdnad, som ju föreligger som en möjlighet sedan några år tillbaka, ha ett värde för barnets skull. Eftersom det även med tanke på barnens intressen finns anledning för samhället att hävda att föräldrar bör gifta sig med varandra – och naturligtvis helst leva samman – ställer sig nämnden dock i varje fall avvisande till alternativförslaget att gemensam vårdnad även för ogifta föräldrar skulle automatiskt uppstå när barnet fötts. Härför kan också åberopas den praktiska synpunkten, att sannolikt fem – sex procent av alla barn som föds, har en ensamstående mor i den meningen att hon inte bor tillsammans med barnafadern, vare sig som gift eller ogift. Enligt den nämnda undersökningen av förhållandena år 1971, vilken genomförts vid fakulteten, var i varje fall andelen verkligt ensamstående av alla mödrar det året sex procent runt om i landet. För de fall då föräldrarna inte ens vid barnets födelse bor tillsammans passar en lösning med automatisk, gemensam vårdnad mindre väl.

Däremot är det i och för sig möjligt att godtaga alternativlösningen med gemensam vårdnad på grund av skriftlig anmälan till pastorsämbetet, trots att det vore än önskvärdare att ogifta, samboende föräldrar gifte sig med varandra. Vill man betona att det är önskvärt av många orsaker att äktenskap ingås, kan det emellertid vara ett skäl för att låta den gemensamma vårdnaden inträda först efter ansökan till domstol jämte den prövning av om gemensam vårdnad uppenbarligen strider mot barnets bästa, som f. n. förekommer. Utredningen har till stöd för införandet av en anmälan till pastorsämbetet åberopat (s. 70) att domstolsprövningen bör ersättas av ett enklare förfarande. Eftersom, vilket utredningen också påpekar, prövningen vid domstol är i huvudsak av formell natur, verkar dock inte heller den nuvarande ordningen särskilt omständlig. Den kan också försvaras med den nämnda synpunkten, att alla vårdnadsfrågor med hänsyn till barnets bästa

bör kunna göras till föremål för domstolens bedömning. Av intresse i sammanhanget är att även enligt utredningens förslag (s. 75) domstol måste förordna om gemensam vårdnad för den händelse att vårdnaden tidigare efter skilsmässa legat på endera av föräldrarna, vilka emellertid nu önskar få gemensam vårdnad återinförd. Systemet blir då enhetligast om även ogifta föräldrars ansökan om gemensam vårdnad går till domstol.

3.3.17 Uppsala universitet, familjeforskningsgruppen vid sociologiska institutionen

Utredningen anser (s. 69) att tiden är "mogen att när det gäller föräldraansvaret i möjligaste mån likställa barn till föräldrar som är gifta med varandra med barn till föräldrar som inte är det". Det verkliga vardagslivet har redan gjort så¹ och vad som sägs i betänkandet skulle således vara en kodifiering.

Det är uppenbart att i verkligheten känner båda föräldrarna lika stort ansvar för barnet oavsett om de är gifta med varandra eller inte. Det väsentliga är om de sambor under äktenskapsliknande förhållanden eller inte. Då föräldrarna inte sambor är det vanligt och förståeligt att den som icke har någon faktisk vårdnad om barnet inte heller känner samma ansvar som den som har den faktiska vårdnaden.

I utredningen sägs också "Gemensamt föräldraansvar torde vara ägnat att stärka föräldrarnas intresse och ansvar för barnet till gagn för barnets samhörighet med båda föräldrarna" (s. 69). Undersökningar har visat att föräldrarna de facto har gemensam vårdnad och inte på något sätt, annat än i undantagsfall, varseblir sin egen situation annorlunda än gifta föräldrars i dessa avseenden. Gemensam vårdnad i legal mening eller vad som i utredningen kallas gemensamt föräldraansvar torde på inga sätt stärka föräldrarnas intresse för barnet och inte heller deras ansvarskänsla. Såväl intresset som ansvarskänslan finns redan där oavsett om de är gifta eller ogifta samboende. En indikator på detta är ytterligare det faktum att mycket få samboende par begärt gemensam vårdnad för sina barn. En ytterligare indikator är det faktum att en hel del par vid separationen begär gemensam vårdnad – det tyder klart på att de redan under samboendet har betraktat sin situation som att de har haft gemensam vårdnad.

Det sägs i utredningen att "många finner det dyrt och krångligt att hos domstol få bekräftat ett ansvar som de redan påtagit sig i praktiken" (s. 69). Det torde inte vara att de föreställer sig det vara dyrt och krångligt att få vårdnaden bekräftad – det är bara det att det inte finns någon som helst anledning att göra det. Det finns ingen anledning därför att föräldrarna i normalfallen inte varseblir några som helst problem med att inte ha den legala gemensamma vårdnaden utan endast den faktiska.

Det föreslås i ett alternativt förslag att alla barn automatiskt skulle ha båda sina biologiska föräldrar som vårdnadshavare. Det sägs att ett sådant förhållande skulle vara "ägnat att stärka båda föräldrarnas intresse och känsla av ansvar för barnet" (s. 71). Det är väl riktigt att en lagändring skulle markera barnets rätt till och behov av fortlöpande relationer till båda föräldrarna och att kanske också till en början ansvaret och intresset skulle

¹ Jfr Jan Trost: Unmarried cohabitation, International Library, Västerås, 1979 (fotnot i institutionens yttrande).

Bilaga 3

komma att öka hos en hel del föräldrar. Efter en övergångstid är det dock sannolikt att situationen stabiliserar sig och inte på en bättre nivå än f. n. utan på sannolikt ungefär samma nivå. Fördelen med en sådan förändring skulle alltså vara en förändrad inställning endast övergångsvis men sannolikt ha mycket minimala följd effekter. Till de negativa effekterna, som också utredningen påpekar, kommer den oklarhet och förvirring som kan tänkas råda och också det smärtsamma beslut som inte sällan kommer att vara giltiga då den gemensamma vårdsnaden upphör på begäran av den ene av föräldrarna.

I utredningen föreslås att huvudregeln skall vara att den gemensamma vårdsnaden automatiskt skall fortsätta även efter en äktenskapsskillnad på samma sätt som den gör det då samboende ogifta föräldrar separerar. Familjeforskningsgruppen har inga som helst invändningar mot det förslaget. I Kalifornien gäller en sådan lag sedan 1 januari, 1980. I samband med skilsmässan kan där dock domstolen på eget initiativ upphäva den automatiska gemensamma vårdsnaden.

Utredningen har sökt underbygga sina tankegångar och förslag med en del av det forskningsarbete som utförts. Det hade dock varit synnerligen värdefullt om förslagen hade varit än mer underbyggda av befintliga material och av för ändamålet specialinsamlade data och gjorda analyser. Familjeforskningsgruppen tänker här på den diskussion och de studier som gjorts i t. ex. Kalifornien under 70-talet och som sedermera också lett fram till den ovan nämnda lagändringen där. Idén om gemensam vårdnad för föräldrar som inte är gifta med varandra kom där i anslutning till krav från frånskilda föräldrar om möjligheten att inte bara ha faktisk gemensam vårdnad utan också få legal sådan. Bakgrunden här i Sverige är ju annorlunda nämligen med kravet under 1960-talets slut från ett antal debattörer om gemensam vårdnad för samboende ogifta föräldrar. Likheter i lagstiftningen och skillnaderna i bakgrunden hade varit intressanta att få belysta och diskuterade. Det skulle sannolikt ha varit avsevärt lättare för dem som behöver ta ställning till förslaget om en sådan diskussion och analys hade funnits.

Även erfarenheterna här i Sverige, sedan den nya lagen om gemensam vårdnad tillkom, borde ha studerats något mera noggrant. Vad händer de facto med den gemensamma vårdsnaden? Blir det faktiskt ett större ansvar från båda föräldrarnas sida? Vilka blir komplikationerna för barnen och för föräldrarna när föräldrarna inte bor samman men har legal gemensam vårdnad etc.? Dessa frågor skulle man förhållandevis lätt ha kunnat få svar på genom en serie smärre studier.

Sammanfattningsvis vill således Familjeforskningsgruppen avstyrka den föreslagna termändringen från vårdnad till föräldraansvar. Familjeforskningsgruppen anser att inga invändningar bör kunna göras från dess utgångspunkter mot förslaget om automatisk fortsatt gemensam vårdnad i samband med äktenskapsupplösning. Familjeforskningsgruppen vill för det tredje framhålla betydelsen av väl underbyggda ställningstaganden och förordar därför att uppföljning och utvärdering av de vidtagna lagändringarna görs i syfte att skapa tungt vägande empiriska och teoretiska underlag för lagstiftningsförslagen.

3.3.18 Högskolan i Örebro

Bilaga 3

Huvudregeln

Styrelsen anser att lagtexten bör utformas så att det av den klart framgår att samhället utgår från att föräldrarna gemensamt är skyldiga att ta på sig ansvaret för sina barn. Detta bör gälla reservationslöst och alltså – till skillnad från i dag gällande rätt – även i de fall föräldrarna inte är gifta med varandra då barnet föds. Endast om särskilda skäl föreligger skall föräldraansvaret kunna överföras på endast en av föräldrarna eller på annan person, enligt de regler som återfinns i 12–17 §§.

9 § i förslaget bör därför ges följande lydelse: "Föräldraansvaret vilar på bägge föräldrarna. Rätten kan dock i de fall som anges i 12–17 §§ eller 19 § förordna att föräldraansvaret ska åvila endast en av föräldrarna eller överföras på annan lämplig person."

Ett nödvändigt undantag

Vid en sådan förändring i förslaget blir de regler som föreslås i 10 § onödiga och de kan därför ersättas med följande bestämmelse: "Är föräldrarna inte gifta med varandra vid barnets födelse vilar föräldraansvaret på modern ensam tills frågan om faderskapet till barnet blivit fastställt genom erkännande eller dom som anges i första kapitlet i denna lag."

Konsekvenser av ändringen

Som en följd av dessa ändringar kan 24 § i förslaget utgå.

Även i de fall föräldrarna inte är gifta med varandra vid barnets födelse kommer reglerna om betänketid i 32 § att bli tillämpliga om upplösningen av det gemensamma föräldraansvaret aktualiseras av någon av dem. En konsekvens som framstår som tilltalande.

Skulle sådana missförhållanden råda att någon av de eller båda automatiskt föräldraansvariga bör fräntas ansvaret, enligt 14 eller 15 §§, kan socialnämnden antingen föra talan om detta själv eller tillse att barnet får ett barnombud som kan sköta saken. Då kommer inte någon betänketid att löpa.

3.3.19 Statens invandrarverk (SIV)

SIV förordar huvudalternativet i förslaget vad gäller gemensamt föräldraansvar för föräldrar som inte är gifta med varandra, dvs. ett anmälningsförfarande på pastorsämbetet.

3.3.20 Familjelagssakunniga

— — — Se avsnitt 3.1.15 — — —

Vill man nå de fördelar som ändå är förenade med utredningens förslag förefaller det oss därför ligga närmast till hands att gå fram enligt det alternativa förslaget (5.2.3.4) och "införa ett generellt gemensamt föräldraansvar för alla föräldrar som har gemensamma barn" (s. 71). Bara föräldrar som visat sig olämpliga för uppgiften skulle kunna fräntas föräldraansvaret, exempelvis vid klart fall av missbruk av ansvaret. Denna tanke synes stämma

väl överens med den som framförts i reservationen av Kerstin Sandelius, Lars Strand och Lars Dencik och som går ut på att en förälder skulle kunna skiljas från sitt föräldraansvar endast om barnets bästa talar därför (s. 182). Den terminologiska frågan blir därigenom beroende av den ställning man vill intaga till förslaget om ett väsentligt utvidgat gemensamt föräldraansvar. Vi skall därför först ta upp den frågan trots att vi därigenom kommer att avvika något från systematiken i betänkandet.

Möjligheten för andra än med varandra gifta föräldrar att ha vårdnaden om barnet gemensamt har funnits en förhållandevis kort tid. I betänkandet redovisas resultatet av en enkät som socialstyrelsen utfört vid fem av landets tingsrätter (s. 69 ff). Av den framgår att möjligheten till gemensam vårdnad begagnats i liten omfattning. När det gäller gemensam vårdnad efter äktenskapsskillnad sägs det låga utnyttjandet bero på bl. a. oenighet om hur mycket barnet skall vistas hos vardera föräldern, oenighet kring den faktiska vården av barnet i övrigt samt tvist om ekonomiska frågor (s. 73).

Vi tror att den införda möjligheten till gemensam vårdnad är av mycket stort värde när det gäller att skapa eller bibehålla ett gott förhållande mellan barnet och båda föräldrarna. Särskilt torde detta gälla när föräldrarna inte bor tillsammans. Bor föräldrarna tillsammans med varandra och med barnet är det – som enkäten låter antyda – den faktiska situationen som överskuggar den rättsliga. Föräldrarna håller ihop så länge förhållandet mellan dem är gott och detta påverkar givetvis också gynnsamt förhållandet till barnet. Rättens beslut om vårdnaden framstår i sådana fall för föräldrarna mer eller mindre som en formell bekräftelse av ett redan fungerande faktiskt förhållande.

Bor föräldrarna däremot inte tillsammans får den gemensamma vårdnaden utöver sina praktiska fördelar en väsentlig psykologisk betydelse. Fungerar den som den skall får föräldrarna känna att för barnet viktiga avgöranden inte träffas utan bådass medverkan. Även om den dagliga omsorgen kanske till övervägande delen kommer att skötas av den ene kan de till väsentliga delar känna sig jämställda med varandra när det gäller förhållandet till barnet.

Gemensam vårdnad för föräldrar som inte bor tillsammans förutsätter i dag att de kan komma överens. Det längst gående alternativet i utredningens förslag skulle däremot innebära att vårdnaden eller föräldraansvaret i utgångsläget alltid vore gemensamt och endast kunna upplösas i vissa särskilt angivna fall, exempelvis visad olämplighet hos ena föräldern. Frågan är om detta kan vara en ordning som länder till barnets bästa.

Det är omöjligt att erhålla säker kunskap om hur den gemensamma vårdnaden hittills verkat i praktiken. Vi har fått uppgifter om fall där den fungerat utmärkt och verkligen länt till barnets bästa. Vi har också hört om fall där gemensam vårdnad erhållits och utövats som ett led i föräldrarnas inbördes kamp i samband med upplösningen av deras samlevnad. Inte ens kravet på enighet mellan föräldrarna kan således garantera att gemensam vårdnad uteslutande blir till barnets fördel.

Enligt vår mening kan man ej, i vart fall inte innan ytterligare erfarenheter vunnits, införa ett gemensamt rättsligt ansvar på sätt som angivits i det längst gående alternativet (5.2.3.4). Visserligen skulle vi gärna se en ordning som helt utgår från det gemensamma ansvaret men om detta ansvar skulle ges någon reell betydelse och inte bli blott en innehållslös symbol borde man kunna utgå från såsom det normala att föräldrar under den kris som ett uppbrott innebär och även därefter kunde hålla sina personliga konflikter

helt utanför den samverkan dem emellan som gemensam vårdnad förutsätter. Denna tanke förefaller verklighetsfrämmande.

Utan tvekan måste det av hänsyn till barnets bästa vara möjligt att upplösa det gemensamma ansvaret även i andra fall än sådana, där en av föräldrarna visat sig klart olämplig att över huvud bära föräldraansvar. Man kan säga att det i fråga om det gemensamma ansvaret borde uppställas ett särskilt och mer omfattande lämplighetsrekvisit, där bl. a. föräldrarnas förmåga att samarbeta med den andre skulle vara betydelsefull. Men därmed skulle man ha infört en lämplighetsprövning som förefaller svårare att göra än den som nu förekommer i vårdnadstvister. Att finna några sakliga kriterier efter vilka det kan bedömas om gemensamt ansvar skall utövas eller inte är därför svårt. Det enda mer objektiva rekvisitet är föräldrarnas utåt visade enighet, vilket som vi antytt väl inte helt garanterar barnets bästa men däremot inte bäddar för onödiga och uppsplitande vårdnadstvister.

I enlighet med utredningens huvudförslag anser vi därför att man fortfarande bör bygga på föräldrarnas överenskommelse om gemensamt ansvar. Att man vid äktenskapsskillnad presumerar att en sådan överenskommelse föreligger såvida inte endera yrkar upplösning av det gemensamma ansvaret, anser vi också vara en godtagbar lösning, förutsatt att det åläggs rätten att i skillnadsdomen upplysa makarna om att ansvaret fortfarande är gemensamt. Likaså vill vi tillstyrka att man genom ett kostnadsfritt anmälningförfarande gör det lättare för ogifta föräldrar att erhålla gemensamt ansvar. Värdefull är också den föreslagna möjligheten att ge andra än föräldrarna – exempelvis fosterföräldrar – gemensamt ansvar för barnet.

3.3.21 Stockholms sociala centralnämnd

I flertalet fall kommer föräldraansvaret att ligga på en eller båda barnets biologiska föräldrar. I vissa fall (t. ex. när båda föräldrarna är döda) överförs föräldraansvaret till annan person. Som en nyhet i förhållande till gällande rätt föreslår utredningen att två personer, som inte är barnets föräldrar, skall kunna få gemensamt föräldraansvar för barn. Förslaget synes praktiskt t. ex. när det gäller fosterföräldrar och tillstyrkes av förvaltningen.

Förvaltningen ansluter sig till tanken att barn till föräldrar som sammanbor utan att vara gifta i möjligaste mån skall likställas med barn vars föräldrar är gifta med varandra. Ogifta sammanboende skall genom en enkel och kostnadsfri anmälan till pastorsämbetet få gemensamt föräldraansvar. I dagens läge kan det vara så att många drar sig för att ansöka om gemensam vårdnad eftersom beslutet skall fattas av domstol. Det blir en onödigt krånglig procedur.

För icke samboende ogifta föräldrar föreslår utredningens majoritet också att gemensamt föräldraansvar skall kunna erhållas genom anmälan till pastorsexpeditionen.

Tre av utredningens sex ledamöter har reserverat sig till förmån för ett alternativförslag som innebär generellt gemensamt föräldraansvar för alla föräldrar som har gemensamma barn. Förslaget, menar man, markerar samhällets uppfattning att barnet har rätt till och behov av båda sina föräldrar och att föräldrar har en skyldighet att ta ansvar för sina barn. Vidare, framhålls det i betänkandet, likställs alla barn med avseende på rätten till föräldraomsorg från båda föräldrarna.

Förvaltningen ställer sig kritisk till alternativförslaget. Det är visserligen

Bilaga 3

en vacker tanke att alla barn skall likställas vad beträffar rätten till föräldraomsorg men denna rätt skulle många gånger i praktiken bara bli en tom paragraf eftersom man inte lagstiftningsvägen kan tvinga en ointresserad förälder att börja bry sig om sitt barn. I de fall faderskapet motvilligt erkänts eller dom avkunnats mot vederbörandes övertygelse om faderskapet är förutsättningarna synnerligen ogynnsamma för att fadern skall fylla föräldraansvaret med ett aktivt innehåll. En trolig utveckling som en följd av generellt gemensamt föräldraansvar är dessutom att antalet kvinnor som vägrar uppge vem som är barnets fader kommer att öka av det enkla skälet att de inte vill ha gemensamt föräldraansvar med fadern. För att få det gemensamma föräldraansvaret hävt måste ju modern vända sig till domstol.

Särskilt uttalande av tjänstgörande suppleanten Margareta Hedelius (m):

”Föräldraansvaret bör i princip tillkomma alla föräldrar, som har ett gemensamt barn oavsett om föräldrarna lever i äktenskap, sammanbor utan äktenskap eller inte har – eller avser att ingå i – någon form av gemenskap. Ett lagfäst gemensamt föräldraansvar kan självfallet aldrig tillskapa ett intresse från en förälder för ett barn men måste enligt min uppfattning åtminstone i livets begynnelse vara ett självklart uttryck för barnets rätt till båda föräldrarna.

De möjligheter som lagförslaget erbjuder i fråga om upphävande av gemensamt föräldraansvar på yrkande av den ena föräldern och tillkomsten av ett särskilt ombud som tar tillvara barnets rätt samt möjligheten att vid missbruk eller försummelse frånta en förälder föräldraansvaret talar enligt min uppfattning för ett generellt gemensamt föräldraansvar.”

3.3.22 Göteborgs sociala centralnämnd

Lagändringen 1977, som ökade möjligheterna till gemensam vårdnad, har endast i begränsad omfattning utnyttjats. Detta kan bl. a. bero på att lagen ännu inte blivit tillräckligt känd och att de ekonomiska frågorna länge var olösta och delvis ännu är det. Det är viktigt att det som återstår, t. ex. en översyn av skattereglerna, göres. Möjligen kan tvksamheten inför lagen också bero på att gemensam vårdnad, framför allt efter skilsmässa, kräver generositet och förmåga hos båda föräldrarna att komma tillrätta med den bitterhet och besvikelse som ofta finns efter skilsmässa.

Gemensamt föräldraansvar har en positiv betydelse för barnet endast om båda föräldrarna vill och kan ta detta ansvar. Majoriteten i utredningen tycks dela den uppfattningen. Förmodandet att de allra flesta föräldrar vill och kan ta sitt gemensamma ansvar är positivt, men inte helt realistiskt. Det gemensamma föräldraansvaret efter skilsmässa kommer säkert inte alltid att fungera. Detta kommer att förorsaka en del praktiska svårigheter, bl. a. när gemensamma beslut skall fattas, dock knappast i den utsträckningen att det skulle behöva hindra att lagändringen sker. Allvarigare är det att en del föräldrar kommer att skjuta upp nödvändig konfliktbearbetning, när de inte längre tvingas att ta ställning i samband med skilsmässan. Detta kan medföra att barnet får fortsätta att leva i en konfliktfylld miljö.

Det finns i dag en tendens – som inte heller utredningen är helt främmande för – att skuldbelägga de föräldrar som inte vill ha gemensamt föräldraansvar efter skilsmässa. Man kan inte bortse ifrån att det finns situationer när det är bäst för samtliga parter, även barnet, att det gemensamma föräldraansvaret

Bilaga 3

upphör. Det behöver för den skull inte vara frågan om någon misskötsamhet från någon sida, inte heller om människor som är extremt ovilliga att samarbeta om barnet. Ett exempel är när föräldrar skiljs därför att deras värderingar har kommit att utvecklas i helt olika riktningar. Ett annat är när en av föräldrarna till varje pris vill hävda sin mening. Att ha gemensamt föräldraansvar kräver en viss storsinhet och mognad. Det finns inte någon anledning att moralisera över dem som inte anser sig orka med gemensam vårdnad, det kan ligga verklig omsorg om barnet bakom. Det vore mycket olyckligt om de föräldrar som inte anser sig vilja ha gemensamt föräldraansvar fick stämpel på sig att vara dåliga föräldrar. I värsta fall skulle det kunna medföra att de inte vågar begära domstolens prövning av rädsla för att det skall ligga honom/henne till last vid prövning av föräldraansvarsfrågan. Det alternativa förslaget att gemensamt föräldraskap skall kunna beslutas av domstolen mot en förälders vilja bör avvisas.

De möjligheter att ha gemensamt föräldraansvar som redan finns har förorsakat en del problem. Det händer inte så sällan att föräldrar löser det gemensamma föräldraansvaret genom att låta barnet bo en vecka eller månad hos vardera föräldern. Detta kan bero på att man tror att barnets rätt kräver en sådan uppdelning. Det kan också böttna i ett rättvisetänkande och/eller skuld känslor som man inte kommit tillrätta med, och som man kompenserar på detta sätt. Socialbyråerna har börjat få en del samtal från daghem, släktingar och föräldrar till dessa barn, som oroar sig för dem, därför att de börjat visa tecken på otrygghet och koncentrationssvårigheter. Utredningen uppmärksammar detta problem, men frågan är om inte de risker det kan medföra att utsätta barn för täta miljöbyten behöver accentueras ytterligare.

De barn som föds efter tillfälliga sexuella förbindelser och vars föräldrar inte har någon egentlig relation till varandra kan sällan ha någon glädje av gemensamt föräldraansvar. Snarare kan man befara motsatsen. Det skulle också kunna föra med sig att en del kvinnor vägrade att medverka vid faderskapsfastställelsen. Av dessa anledningar kan alternativförslaget om automatiskt inträdande gemensamt föräldraansvar för föräldrar som ej är gifta med varandra ej tillstyrkas.

En väsentlig avsikt med de förslag i utredningen, som syftar till att göra det gemensamma föräldraansvaret till den vanligaste formen av föräldraansvar, är att åstadkomma en attitydpåverkan i riktning mot ett ökat ansvarstagande från båda föräldrarnas sida. En annan avsikt är att avdramatisera själva skilsmässosituationen framför allt för barnen. Såväl domstolsförhandlingar som vårnadsutredningar har visat sig kunna väcka och skärpa konflikter mellan föräldrarna och därigenom försvåra det fortsatta samarbetet mellan dem om barnen. Även om utredningen visar en något överdriven tro på lagens förmåga att påverka människor, kan man instämma i, att en lagstiftning som förutsätter gemensamt föräldraansvar kan hjälpa människor att undvika låsningar och konflikter. Inte minst med tanke på att skilsmäso- och "separations" barnen kraftigt ökar i antal är det angeläget att göra det som går att göra för att underlätta för barnen. Socialförvaltningen tillstyrker därför, trots de tveksamheter som redovisats, utredningens huvudförslag.

3.3.23 Malmö sociala centralnämnd

Gifta föräldrar har gemensam vårdnad om barn. Är föräldrarna inte gifta vid barnets födsel har modern vårdnaden. Genom lagändring 1977 öppnades

Bilaga 3

möjligheter för ogifta föräldrar att vid domstol ansöka om gemensam vårdnad mot en stämpelavgift på ca 100:-. Bakgrunden till lagändringen var bl. a. att allt fler väljer att sammanbo utan att gifta sig. Möjligheten utnyttjades emellertid i ganska liten utsträckning. Många finner det dyrt och krångligt att hos domstol få bekräftat ett ansvar som de redan påtagit sig i praktiken.

Utredningens huvudförslag är att föräldrarna genom en skriftlig, bevitnad handling, gemensamt anmäler till pastorsämbete att de avser att ha gemensamt föräldraansvar för sitt barn. Anmälan, som förutsätts vara kostnadsfri, bör vanligtvis kunna ske i samband med anmälan om faderskap från socialnämnden. Gemensamma föräldraansvaret bör gälla från den dag föräldrarnas önskemål registreras i kyrkoboken, eller från den dag barnet föds. Förslaget är ett led i en medveten strävan att likställa barn till gifta och ogifta föräldrar. Andelen barn till ogifta föräldrar har ökat kraftigt under 1970-talet på grund av att allt fler valt att sammanbo. Det får enligt centralnämndens mening anses angeläget att mannen i betydligt större utsträckning än nu tar sin del i föräldraansvaret. Hittills har kvinnan nästan alltid varit ensam vårdnadshavare. Genom att information och blanketter kan ges i samband med fastställande av faderskapet blir förutsättningarna större för att betydligt fler föräldrar får gemensamt föräldraansvar. Att ansökan är kostnadsfri och skall inges till pastorsämbetet har stor psykologisk och praktisk betydelse. Samtidigt är det viktigt att pastorsämbetet på personbevis anger att gemensamt föräldraansvar föreligger bland annat i samband med delgivning i barnavårdsärenden. Informationsmaterial bör utarbetas av central myndighet för att reformen härigenom skall få större genomslagskraft.

Alternativförslaget är att gemensamt föräldraansvar automatiskt skall uppstå i och med fastställande av faderskapet utan särskild ansökan. I en del fall torde emellertid föräldrarna sakna egentliga förutsättningar för gemensamt föräldraansvar, tillfälliga förbindelser där blodundersökning måste företas på flera män och faderskapet slutligen fastställas i domstol, de mycket unga, minderåriga föräldrarna som ej är mogna för att ta ett gemensamt föräldraansvar. Nackdelarna med ett obligatorium är uppenbara och kan förutses leda till onödiga konflikter varför nämnden inte förordar detta alternativ.

3.3.24 Botkyrka sociala centralnämnd

Ogifta föräldrar, oavsett om de bor tillsammans eller ej, skall enligt utredningsförslaget ha möjlighet att få gemensamt föräldraansvar registrerat genom ett kostnadsfritt anmälningsförfarande på pastorsexpeditionen i samband med anmälan om faderskap från socialnämnden. Motiveringen till anmälningsplikten är att föräldrarna skall få möjlighet att tänka över om de vill ha gemensamt föräldraansvar. Utredningen presenterar även ett alternativförslag som i korthet innebär att registreringen på pastorsexpeditionen skall ske automatiskt när faderskapet är fastställt. I båda förslagen skall modern ensam ha föräldraansvaret tills dess faderskap fastställs. Socialkontoret stödjer inte huvudförslagets linje om anmälningsplikt. Innebörden i föräldraansvaret är bl. a. förknippat med ett ansvarstagande som inte skall prövas från föräldrarnas utgångspunkt när det gäller barnets rätt. Utredningens motiveringar väger avsevärt tyngre i alternativförslaget. Det är viktigt att alla barn likställs med avseende på rätten till föräldraomsorg

från båda föräldrarna. Alternativförslaget innebär att mannen har möjlighet att avböja ett delat föräldraansvar.

3.3.25 Umeå sociala centralnämnd

Nämnden anser det vara en riktig målsättning, att så långt är möjligt likställa gifta och ogifta föräldrar när det gäller föräldraansvaret och att ogifta, som önskar gemensamt föräldraansvar kan anmäla detta till pastorsämbetet. Att automatiskt ge alla föräldrar gemensamt föräldraansvar i och med barnets födelse förefaller mer tveksamt, eftersom inte alla "valt att bli förälder". Därför bör gemensamt föräldraansvar vara något man ansöker om.

Det är viktigt att möjligheten till gemensamt föräldraansvar finns även efter skilsmässa eller sedan parter, som låtit registrera gemensamt föräldraansvar flyttat isär. Det förutsätter dock, att föräldrarna enas om att barnet skall bo stadigvarande hos den ene, eftersom det eljest innebär ständiga skiften av boendemiljö, daghem eller skola för barnet.

3.3.26 Ludvika sociala centralnämnd

Vi delar utredningens uppfattning att utgångspunkten bör vara att båda föräldrarna skall kunna känna lika stort ansvar för barnet, oavsett de är gifta eller inte och att det är viktigt att barn har nära och goda relationer till båda föräldrarna. Detta är också i linje med lydelsen i giftermålsbalken, där det såges att man och hustru gemensamt skall vårda hem och barn och i samråd verka för familjens bästa. Det synes dock inte realistiskt att i enlighet med alternativförslaget införa en regel som medför att alla biologiska föräldrar automatiskt får gemensamt föräldraansvar genom barnets födelse.

En sådan ordning skulle i vissa fall komma att framstå som ganska meningslös och urholka innebörden och allvaret i föräldraansvaret.

Beträffande ogifta föräldrar föreslår utredningen en förenkling, som innebär att föräldrarna – i stället för att ansöka hos allmän domstol – kan göra anmälan till pastorsexpeditionen om gemensamt föräldraansvar.

Vi ser positivt på ett sådant förfarande.

Utredningen har tänkt sig att information om denna möjlighet skall kunna lämnas av socialvården i samband med godkännande av faderskapserkännande.

Redan nu ges föräldrarna information om innebörden i vårdnadsbestämmelserna i samband med faderskapserkännande.

Enligt utredningens förslag får informationen en obligatorisk prägel, blir mer ingående samt i högre grad än tidigare syftar till ett ställningstagande från föräldrarnas sida.

Förslaget synes inte enbart avse ny tillkomna faderskapsärenden. Man kan även räkna med en tillströmning av ärenden från föräldrar vars faderskapsärenden tidigare avslutats.

Om utredningens förslag genomföres bör man därför uppmärksamma att detta kommer att kräva ökade arbetsinsatser för berörd personal.

3.3.27 *Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet*

Bilaga 3

Hälsö- och sjukvårdsnämnden

I kapitlet om föräldraansvar (6 kap. BFB) ges en tolkning av begreppet föräldraansvar och därefter anges olika alternativ för *vem* som ska ha föräldraansvaret för barnet.

Förvaltningen ansluter sig till förslaget att sammanboende föräldrar – gifta såväl som ogifta – i princip bör kunna ha gemensamt föräldraansvar och att formerna för att erhålla detta förenklas.

Reservation till förmån för förslag från Margó Ingvardsson

Vpk-gruppen föreslår att förvaltningsutskottet som svar på rubricerade remiss beslutar

att överlämna och i tillämpliga delar åberopa förvaltningarnas tjänsteutlåtanden och därutöver anföra:

”I frågan om vem som skall ha föräldraansvaret delar förvaltningsutskottet uppfattningen i alternativförslaget som innebär att ett generellt gemensamt föräldraansvar införs för alla kategorier föräldrar. Ett föräldraansvar som automatiskt uppstår i samband med barnets födelse resp. fastställande av faderskapet. Det generella gemensamma föräldraansvaret understryker det ansvar varje förälder har för sitt barn oavsett om föräldrarna sammanbor, separerat eller aldrig varit sammanboende.

En förälder skall kunna skiljas från sitt föräldraansvar endast om barnets bästa talar för att så skall ske.”

3.3.28 *Svenska kommunförbundet*

Styrelsen delar utredningsmajoritetens uppfattning, att barn till föräldrar som sammanbor utan att vara gifta med varandra så långt möjligt skall likställas med barn till föräldrar, som är gifta med varandra. Nuvarande regler om gemensam vårdnad verkar i den riktningen. Frågan om gemensam vårdnad väcks dock vanligen först när någon förälder eller båda föräldrarna önskar separera och möjligheten har hittills utnyttjats i blygsam omfattning. Skall det gemensamma vårdnadsansvaret fungera krävs närhet mellan föräldrarna både på det psykologiska och geografiska planet. I de flesta fall saknas sådana förutsättningar p. g. a. att makarna bor långt isär eller p. g. a. djupgående konflikter mellan makarna. Därmed faller också grunden för det gemensamma vårdnadsansvaret. Andra svårigheter som mött föräldrar som övervägt gemensamt vårdnadsansvar är bl. a. gällande skattelagstiftning och regler för bostadsbidrag. För närvarande behandlas den av föräldrarna, hos vilken barnet är kyrkobokfört, förmånligare i skattehänseende än den av föräldrarna, som inte har barnet kyrkobokfört på sin adress men som i praktiken ofta har barnet lika mycket hos sig. Reglerna för bostadsbidrag är något generösare och medger rätt till bostadsbidrag (dock ej statligt) för båda föräldrarna, förutsatt att barnet vistas hos dem båda minst under 2 månader varje år.

Så länge föräldrarna kommer överens och naturligt delar på ansvaret för barnet har regeln om gemensamt föräldraansvar ingen praktisk betydelse. Det kan dock vara lämpligt att redan i samband med barnets födelse ta upp frågan om gemensamt föräldraansvar för att förebygga konflikter i ett senare skede. Skall det gemensamma föräldraansvaret få någon reell innebörd krävs

Bilaga 3

att båda föräldrarna *vill* ta ansvar för sitt barn. Detta förhållande torde vara svårt att påverka lagstiftningsvägen. Lagen kan knappast tvinga fram positiva relationer mellan barn och föräldrar utan är som författarna till boken "Barnets rätt – eller rätten till barnet?" skriver "..... ett relativt okänsligt instrument. Lagen har förmåga att förstöra mänskliga relationer men har inte styrka att tvinga relationer att utvecklas. Den har varken känsligheten eller resurserna att uppehålla eller övervaka de dagliga händelserna mellan föräldrar och barn". Mot denna bakgrund avvisar styrelsen utredningens alternativ förslaget som innebär automatiskt föräldraansvar för alla föräldrar.

Regeln om gemensamt föräldraansvar antas få stor psykologisk betydelse för både barn och föräldrar. På sikt bedöms den påverka samhällets attityder till barn, vilket i sig är värdefullt. Det bör därför vara angeläget, att så långt möjligt förenkla proceduren för de föräldrar som vill ha ett gemensamt föräldraansvar. Styrelsen ansluter sig sålunda till utredningens förslag om anmälan till pastorsämbetet i stället för till domstol. I detta sammanhang vill styrelsen samtidigt framhålla vikten av, att också reglerna för *beskattnings*, bostadsbidrag och andra sociala förmåner ses över; detta för att få ett underlag för fortsatt reformarbete inom familjerättens område.

3.3.29 Landsorganisationen i Sverige (LO)

LO delar utredningens grundinställning angående föräldraansvaret, att föräldrarna gemensamt, oavsett om de är gifta, samboende eller fränskilda, har ansvar för sina barn och deras utveckling. Den föreslagna anmälnings-skyldigheten för att ogifta föräldrar skall få gemensamt föräldraansvar är vi emellertid tveksamma till. Liksom reservanterna Sandelius, Strand och Dencik anser vi att detta skall ske automatiskt i samband med barnets födelse och faderskapets fastställande. Utöver de motiveringar de framfört vill vi nämna att ett anmälningsförfarande missgynnar dem som är sämst informerade. Låginkomstutredningen påvisade att det i Sverige finns ett stort antal politiskt fattiga och det är närmast dessa grupper som skulle kunna drabbas.

LO vill dessutom framhålla att det är mycket väsentligt att insatser görs på andra områden för att hjälpa och stödja inte minst fäderna att ta ett större praktiskt ansvar för barnen. Vi ser t. ex. en kvoterad föräldraförsäkring som en sådan reform liksom andra insatser för att öka jämställdheten mellan kvinnor och män.

3.3.30 Tjänstemännens centralorganisation (TCO)

Utredningen har tagit som utgångspunkt att båda föräldrarna ska känna lika stort ansvar för barnet oavsett om de är gifta med varandra eller inte. TCO ställer sig bakom denna strävan.

När det gäller föräldrar som inte är gifta med varandra stöder TCO utredningens huvudförslag att dessa ska kunna få gemensamt föräldraansvar genom ett enkelt och kostnadsfritt anmälningsförfarande hos pastorsämbetet. Sådan anmälan ska kunna göras exempelvis i samband med att faderskapserkännandet registreras.

3.3.31 Centralorganisationen SACO/SR

Bilaga 3

Det är positivt att gifta och ogifta föräldrar i så stor utsträckning som möjligt likställs när det gäller föräldraansvaret. Det är bra att ogifta slipper gå till domstol för att få gemensam vårdnad och att i stället genom en ansökan hos pastorsämbetet kan få detta registrerat. SACO/SR måste dock ta avstånd ifrån alternativförslaget om att alla föräldrar automatiskt får gemensamt föräldraansvar så snart faderskapet fastställs. Likaså att domstolen mot den ena förälderns vilja kan besluta om gemensamt föräldraansvar. En likgiltig och av barnet helt ointresserad förälder kan knappast fullgöra sitt föräldraansvar efter de riktlinjer som utredningen anger. Huvudförslaget att det gemensamma föräldraansvaret även skall fortsätta efter äktenskapsskillnad måste ses som principiellt positivt. Det är i detta sammanhang dock viktigt att poängtera att barnet tillförsäkras kontinuitet i sitt boende, så att inte gemensam vårdnad uppfattas som en rättvisefråga av föräldrarna. Många praktiska exempel har visat det orimliga i denna situation, som för barnet ofta leder till osäkerhet och otrygghet. Först i och med en skolplacering brukar vanligen dessa unga barn garanteras en varaktig hemort, något som varje barn även i yngre åldrar bör ha rätt till. I sådana situationer tycks föräldrars egna behov av rättvisa förbise barnets behov av kontinuitet i boendet, kamratsamvaron m. m.

SACO/SR vill dock understryka att centralorganisationen inte är beredd att ta slutlig ställning i denna fråga. I utredningsförslaget har barnens rätt varit ställt i centrum. Klart är att vi har för lite kunskap om vad gemensam vårdnad har för inverkan på barnens utveckling. Om man skall förändra och förbättra lagstiftningen inom detta område vore det enligt centralorganisationen rimligt att först inhämta kunskap om vilka effekter en gemensam vårdnad har för barnens utveckling.

SACO/SR anser att innan en lagstiftning antages inom detta område borde det genomföras en vetenskaplig undersökning av hur det gått för de barn som vuxit upp med gemensam vårdnad.

3.3.32 Moderata Kvinnoförbundet (MKF)

Vem skall ha föräldraansvaret

De förslag som framförs under denna huvudrubrik (5.2.3) syftar samtliga till att i möjligaste mån likställa förhållandena för barn i äktenskap och barn i samboendeförhållanden. MKF delar utredningens åsikt, att det är väsentligt, att barn i största möjliga utsträckning får behålla båda föräldrarnas tillgivenhet och umgänge även efter en separation. Förbundet stöder emellertid inte utredningens förslag, som de utformats här utan ansluter sig till Yvonne Hedvalls reservation kring de olika delförslagen. Förbundet gör det med så mycket större övertygelse som det visat sig att gemensam vårdnad kunnat innebära stora svårigheter för barnen.

3.3.33 Centerns Kvinnoförbund (CKF)

Det förenklade system som föreslås för att erhålla gemensamt föräldraansvar anser CKF vara bra. Det enklaste sättet är att föräldrarna automatiskt får gemensamt ansvar oavsett om de är gifta, samboende eller inte. Om föräldrarna är överens om att de inte vill ha gemensamt ansvar för barnet bör

detta kunna anmälas via ett enkelt anmälningsförfarande. I övriga fall måste upplösning av föräldraansvaret prövas av domstol.

3.3.34 Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)

Föräldraansvaret vilar på bägge föräldrarna eller en av dem, men skall enligt förslaget kunna överlåtas till en eller två andra personer. Förbundet anser att föräldrar automatiskt bör få gemensamt föräldraansvar för sina barn i och med barnets födelse eller i fråga om ogifta föräldrar så snart faderskapet fastställts.

3.3.35 Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF)

Vad gäller föräldraansvar gäller att gifta och ogifta så långt möjligt jämställs.

Ogifta skall anmäla om gemensamt föräldraansvar i samband med fastställande av faderskap till pastorsexpeditionen. För gifta skall det kvarstå efter äktenskapsskillnad som nu, om man är ense. Detta om obligatorisk anmälan understryks i en särskild reservation, som överensstämmer med SSKFs skrivningar från 1972 i vårt program om familjepolitiken i framtiden.

3.3.36 Moderata Ungdomsförbundet

Beträffande föräldrarnas gemensamma ansvar så ser vi det som en idealsituation att alla föräldrar tar ett sådant. Samtidigt som vi har noterat det relativa fåtal som hittills har begärt gemensam vårdnad vill vi ändå poängtera problemen med att utgå ifrån att alla skall ha gemensam vårdnad om barnen. Detta inte minst som det de facto i dag många gånger enbart är en förälder som tar ansvaret för barnen även när föräldrarna sammanbor. Det innebär ofta att barnen också har tytt sig till denne förälder. En gemensam vårdnad efter en skilsmässa kan verka splittrande på barnen i ett sådant fall. Vi upplever på så sätt en viss risk för att det för föräldrarna blir någon form av status att behålla en gemensam vårdnad av barnet. D. v. s. att man felaktigt kommer att se till föräldrarnas bästa i stället för barnets. Vi ställer oss således positiva till gemensam vårdnad när föräldrarna är sammanboende, men instämmer i huvudsak i Yvonne Hedvalls reservation avseende icke sammanboende.

3.3.37 Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)

Det är viktigt att likställa gifta och ogifta föräldrar. Samhället ska stå neutralt till olika samlevnadsformer både för föräldrars och barns skull. Självfallet ska det gemensamma föräldraansvaret uppstå automatiskt i och med barnets födelse. Utgångspunkten måste vara att barnet har rätt till båda sina föräldrar. FPU anser från samma utgångspunkt att domstolen ska kunna förordna om gemensamt föräldraansvar även om föräldrarna är oense. Den ena föräldern ska inte, om det inte är befogat, kunna utesluta den andra från föräldraansvaret.

3.3.38 *Sveriges advokatsamfund*

Samfundet tillstyrker att man genom ett registreringsförfarande underlättar för varaktigt samboende föräldrar att få gemensam vårdnad om sina barn, men ställer sig tveksamt till utredningens olika förslag att utöka den gemensamma vårdnaden för särboende föräldrar.

3.3.39 *Sveriges domareförbund*

När det gäller frågan vem föräldraansvaret skall tillkomma föreslår utredningen att föräldrar som inte är gifta med varandra skall kunna få gemensamt föräldraansvar genom ett anmälningsförfarande hos pastorsämbetet, exempelvis i samband med registrering av ett faderskaps erkännande. Alternativt föreslås att dessa föräldrar automatiskt skall få gemensamt föräldraansvar för sina barn i samband med barnets födelse eller faderskapets fastställande.

Det domstolsförfarande som för närvarande krävs för att ogifta föräldrar gemensamt skall få vårdnaden om sina barn innebär i realiteten inte någon prövning av det lämpliga i en sådan anordning. Mot bakgrund härav synes förfarandet utan olägenhet kunna utbytas mot ett registreringsförfarande, och domareförbundet anser sig därför kunna tillstyrka ett sådant. Däremot avvisar förbundet det framlagda alternativet med hänsyn till de många fall där förhållandet mellan föräldrarna inbördes och mellan fadern och barnet aldrig varit eller avsetts bli sådant att ett gemensamt ansvar skulle kunna gagna barnet på sätt utredningen åsyftat. Ett sådant påtvingat ansvar skulle för övrigt tämligen snart leda till dess upplösning.

3.3.40 *Föreningen Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare (KLFR)*

Det är positivt att föräldraansvaret blir gemensamt oavsett föräldrarnas formella band. Huvudförslaget med registreringsförfarande i samband med faderskaps erkännande och anmälan till pastorsämbetet är att föredra framför automatiskt gemensamt föräldraansvar. Alternativförslaget förefaller oss orealistiskt och bör utgå då vi anser det omöjligt att samarbeta med en person som man saknar förtroende för.

3.3.41 *Delegationen för familjerådgivning*

Delegationen ansluter sig till utredningens alternativa förslag att införa ett generellt gemensamt föräldraansvar för alla som har gemensamma barn oavsett om de sammanbor eller ej. Kraven på jämställdhet skall hållas levande. Både kvinnor och män måste bli medvetna om sitt ansvar för barnen och inse att detta inte bara har negativa utan i högsta grad även positiva sidor. Det är inte bara barnen som har behov av sina föräldrar utan även föräldrar – mödrar och fäder – som har behov av sina barn.

3.3.42 *Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg*

Det föreslagna förfarandet för ogifta föräldrar att erhålla *gemensamt föräldraansvar* synes utmärkt. Om föräldrar däremot automatiskt får ett

gemensamt föräldraansvar torde stora praktiska svårigheter kunna uppstå av samma art som vid skilsmässa om föräldrar ej sammanbor och har dålig kontakt med varandra förutom att hela den psykologiska innebörden av föräldraansvar med omsorg och förståelse för barnet kan tappas bort om en förälder ej är engagerad i barnet utan bara utövar en bestämmanderätt.

3.3.43 Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer

Det är helt i tiden och bra att föräldrar får gemensamt föräldraansvar endast genom gemensam anmälan till kyrkobokföringen i de fall de inte är gifta. Huvudförslagets tanke att det inte finns grund för gemensamt föräldraansvar om föräldrarna inte är överens därom, anser vi stämmer. I övrigt se även vår kommentar under domstolens interimistiska och slutliga bedömning (se avsnitt 5.2.40).

3.3.44 Sveriges skolkuratorers förening

Gemensamt föräldraansvar: Enligt betänkandets förslag skall gifta föräldrar vid barnets födelse ha gemensamt föräldraansvar. Ogifta föräldrar skall anmäla till pastorsämbetet om de önskar gemensamt ansvar, i annat fall har modern ensam föräldraansvaret.

Vi anser emellertid i enlighet med alternativförslaget, att föräldraansvaret skall vara obligatoriskt för alla föräldrar, gifta som ogifta. Alla barn bör likställas med avseende på rätten till föräldraomsorg av båda föräldrarna och båda föräldrarna bör ha skyldighet att ta på sig föräldraansvar för barnet om inte synnerliga skäl talar emot det.

3.3.45 Fosterhemmens Riksförbund (FR)

Det alternativa förslaget till gemensamt föräldraansvar finner vi tveksamt då vi inte tror att det har förankring i det allmänna rättsmedvetandet.

3.3.46 Rädda Barnens Riksförbund

När det gäller vem som kan vara föräldraansvarig, vill man införa nyheten, att även annan än föräldrar och särskilt förordnad förmyndare skall kunna komma i fråga. Man föreslår möjligheten att utse två utomstående föräldraansvariga t. ex. fosterföräldrar. Detta kan motverka att barn, som i flera år vistats i fosterhem och rotat sig där, kan rivas upp från sin invanda miljö – man har också velat likställa gifta och ogifta föräldrar, när det gäller föräldraansvaret. Detta kan enligt förslaget tillgå så, att föräldrar, som inte är gifta med varandra, kan få gemensamt föräldraansvar genom anmälan till pastorsämbetet i samband med att faderskapserkännande registreras. Detta förutsätter att föräldrarna är överens. Alternativt föreslår utredningen att ett gemensamt föräldraansvar uppstår, så snart faderskapet fastställts. *Med hänsyn tagen till ambitionen att likställa gifta och ogifta föräldrar och till det faktum att det är rätt naturligt att ansvar för ett barn uppkommer i samma stund som barnet föds och man blir förälder, skulle vi vilja förorda den senare lösningen.* Men det finns naturligtvis invändningar: Barnafadern kan redan vara borta ur bilden långt innan barnet föds, och dessutom kan modern tänkas vilja förhindra ett gemensamt föräldraansvar genom att helt enkelt

uppges att barnafadern är okänd. Detta skulle vara till skada för barnet. Genom att domstolen föreslås få vidgade möjligheter att frånta en olämplig förälder föräldraansvaret, borde nackdelarna med förslaget kunna motverkas. En naturlig följd av detta förfarande blir, att föräldrar inte nödvändigtvis måste vara eniga om ett gemensamt föräldraansvar, vilket i så fall kommer att avvika från nuvarande lagstiftning och utredningens huvudförslag.

3.3.47 Föreningen Familj och Rätt (FoR)

Vem har föräldraansvar?

”Gemensamt föräldraansvar torde vara ägnat att stärka föräldrarnas intresse och ansvar för barnet till gagn för barnets samhörighet med båda föräldrarna.”

FoR instämmer gärna i ovannämnda citat från utredningen såsom en målinriktning när det på sikt gäller att tillvarata barnets bästa. Som en yttersta konsekvens anser FoR att ett sådant uttalande även klart markerar att män och kvinnor från tillblivelse-/avelseögonblicket har ett gemensamt ansvar. FoR är medveten om att vi i dag fortfarande har långt kvar innan ett dylikt synsätt på allvar genomsyrt samhället men anser samtidigt att det är ett av lagstiftarens privilegier att få visa vägen för en önskad utveckling.

FoR förordar således för sin del alternativförslaget om automatiskt gemensamt föräldraansvar ”i och med barnets födelse respektive fastställande av faderskapet”. FoR vill i detta sammanhang peka på möjligheten att få det gemensamma föräldraansvaret upplöst i samband med fastställandet av faderskapet om detta sker i domstol.

FoR har en förhoppning att en lagändring i denna riktning på sikt skall öka medvetenheten kring föräldraskapets ansvar. Det bör inte få vara så att kvinnan utan domstols prövning skall kunna utestänga mannen – inte heller så att han utan synnerliga skäl skall kunna undandra sig ett medansvar för barnet.

För att fråntas eller befrias från ett föräldraansvar skall enligt FoR:s förmenande krävas en *a k t i v* handling. Utredningens huvudförslag innebär motsatsen. Enligt det skall alla icke gifta föräldrar i stället vidtaga en aktiv handling för att erhålla gemensam vårdnad och med kvinnan som allena-beslutsfattande.

Hur viktigt det är att långsiktigt bereda jordmänen för mer genomgripande reformer visar lagen om gemensam vårdnad som trädde i kraft för tre år sedan. Tillämpningen av den är ett utmärkt exempel på vår inneboende tröghet till förändring i synnerhet om den berör familjens revir. Socialstyrelsens enkät ”Mamma, pappa eller båda?” bekräftar att antalet ansökningar om gemensam vårdnad första året höll sig på en blygsam nivå och så mycket högre kanhända inte siffrorna ligger för de två efterföljande åren.

Fortfarande efter tre år är det inte bara bland folk i allmänhet som det råder förvirring och osäkerhet om vad gemensam vårdnad egentligen innebär utan ganska uttalad skepsis finns hos ett stort antal handläggande tjänstemän – advokater, socialassistenter, familjerådgivare t. ex. Mindre ofta men fortfarande sammanblandas gemensam vårdnad med delad vårdnad och delad vård – inte minst i den morgontidning som är huvudorgan för motståndarna till gemensam vårdnad.

Än mer motstånd skulle givetvis möta alternativförslaget om ”generellt

Bilaga 3

föräldraansvar för alla föräldrar som har gemensamma barn" vare sig dessa "sammanbor, separerat eller aldrig varit sammanboende". FoR kan förutse att en rad problem troligen uppstår – i vart fall i ett inledningsskede – med en sådan reform men anser likafullt att dessa inte får hindra något som FoR är övertygad om kommer barnen till godo på sikt. Nämligen att varje barn skulle få rätt till båda sina föräldrar under uppväxten. Under en övergångstid kommer våra domstolar säkert att belastas med fler processer när det gäller föräldraansvaret. Förhoppningen är dock att även dessa genom att visa restriktivitet med upplösning så småningom aktivt bidrar till en attitydförändring på området.

3.3.48 Fredrika-Bremer-Förbundet

Vi instämmer i utredningens grundläggande syfte, att stärka barnets rättsliga ställning. Ett barn måste ha rätt till båda sina föräldrar även om föräldrarna avbryter ett sammanboende. Vi tillstyrker därför att, för gifta föräldrar gemensamt föräldraansvar skall fortsätta även efter äktenskapskillnad och att för ogifta föräldrar gemensamt föräldraansvar inträder automatiskt så snart faderskapet fastställts.

3.3.49 Husmodersförbundet Hem och Samhälle

Gemensamt föräldraansvar skall kunna anmälas till pastorsämbete utan att man skall behöva gå över domstol.

Förbundet stöder förslaget att gemensamt föräldraansvar när föräldrarna inte är gifta skall vara frivilligt. Det gemensamma föräldraansvaret måste innebära att båda föräldrarna har ett reellt intresse av att ta detta ansvar för barnet.

3.4 Föräldraansvaret efter skilsmässa eller separation m. m.

3.4.1 Göta hovrätt

Frågan om automatiskt gemensamt föräldraansvar efter äktenskapsskillnad har, som utredningen påpekar, varit upp i riksdagen i samband med införandet av gemensam vårdnad. Enligt hovrättens mening har de skäl, som departementschefen anförde i prop 1975/76:170 för att beslut i vårdnadsfrågan alltid skall meddelas i samband med äktenskapsskillnad, alltså betydande styrka. Någon form av beslut om barnet måste alltid fattas i samband med äktenskapsskillnad, och enligt hovrättens mening är det en fördel att domstol medverkar till dessa beslut. Hovrätten föreslår därför att nuvarande ordning, att beslut i vårdnadsfrågan alltid skall meddelas i samband med äktenskapsskillnad, bibehålls. Eftersom gemensam vårdnad enligt hovrättens uppfattning kräver att föräldrarna är överens och kan samarbeta, avstyrker hovrätten utredningens alternativförslag (5.2.5.3) om gemensamt föräldraansvar mot den ene förälderns bestridande.

3.4.2 Kammarrätten i Stockholm

Av skäl som departementschefen har anfört i prop. 1975/76:170 anser kammarrätten att även i fortsättningen vårdnadsfrågan alltid skall tas upp till

prövning av domstolen i samband med äktenskapsskillnad.

Kammarrätten ansluter sig till förslaget (s. 76) att, om domstol har förordnat angående vårdnaden, förordnandet endast kan ändras genom nytt domstolsförfarande.

3.4.3 Stockholms tingsrätt

6 kap. 12–15 §§ BFB. På de skäl som utredningen i sitt huvudförslag anført (s. 74) biträder tingsrätten uppfattningen att som huvudregel skall gälla att det gemensamma föräldraansvaret automatiskt fortsätter även efter äktenskapsskillnad, såvida inte någon av makarna begär att ansvaret skall upplösas.

Enligt huvudförslaget skall – liksom enligt gällande rätt – det gemensamma föräldraansvaret i alla sammanhang upplösas om endera föräldern begär det. Enligt alternativförslaget skulle en upplösning av det gemensamma ansvaret kunna ske endast om barnets bästa talade för detta. Utan att ta ställning för alternativförslaget vill tingsrätten dock framhålla, att det enligt domstolens erfarenhet i undantagsfall kan föreligga situationer, då det kunde vara befogat att vägra att hupphäva ett gemensamt ansvar. Tingsrätten vill som exempel peka på ett fall då den förälder, hos vilken barnet inte bor, har ett starkt intresse och god kontakt med barnet men av praktiska eller andra skäl ej själv kan ha barnet hos sig och således anser sig förhindrad att begära att bli ensam föräldraansvarig. Denne förälder är helt ”i händerna på” den andra, som kanske av helt ovidkommande skäl vill upplösa det gemensamma ansvaret. Tingsrätten anser därför att man bör överväga om inte en möjlighet bör öppnas för rätten att vid synnerliga skäl vägra upplösa ett gemensamt föräldraansvar.

Vad utredningen i övrigt anført i anslutning till 12–15 §§ och mot utformningen av dessa lagrum har tingsrätten ingen erinran.

När ett gemensamt föräldraansvar skall upplösas enligt 12 § kan den bakomliggande faktiska situationen vara mycket olikartad; förhållandena kan variera från fallet med familjen med samboende gifta föräldrar som skall skiljas till fallet ogifta aldrig med varandra sammanboende föräldrar med registrerat gemensamt föräldraansvar. Tingsrätten instämmer i utredningens uppfattning att ett fungerande gemensamt föräldraansvar minskar påfrestningarna för barnen vid föräldrarnas skilsmässa eller separation och att starka krav därför måste ställas på föräldrarna att noga tänka igenom situationen, innan de eller endera av dem begär upplösning av gemensamt föräldraansvar när det gäller barn under 16 år. Med hänsyn härtill vill tingsrätten inte motsätta sig att en bestämmelse om *betänketid* införs enligt förslagets 32 §, oaktat en inte obetydlig kategori – föräldrar som bor tillsammans utan att vara gifta och utan att ha registrerat gemensamt föräldraansvar – inte omfattas av bestämmelsen.

3.4.4 Malmö tingsrätt

Se avsnitt 3.3.4.

3.4.5 Länsrätten i Göteborg och Bohus län

Bilaga 3

De skäl som utredningen har anfört för förslaget att det gemensamma föräldraansvaret automatiskt skall bestå även efter äktenskapsskillnad, om inte någon av makarna begär att det skall upplösas, är enligt länsrättens mening bärkraftiga. Det måste dock i sammanhanget kraftigt strykas under att det gemensamma föräldraansvaret inte behöver eller inte ens bör innebära att barnet växelvis skall bo lika länge hos båda föräldrarna. Barnets bästa torde i stället i regel bäst tillgodoses om det bor hos en av föräldrarna och att den andre har en väl tillmätt umgängesrätt med barnet. Det gemensamma ansvaret bör i stället främst komma till uttryck när det gäller betydelsefulla beslut om barnets utbildning etc. Ett gemensamt föräldraansvar för barn efter skilsmässa ställer dock så stora krav på föräldrarnas förmåga att samverka, att de ofta inte har möjlighet att klara av det i vart fall inte utan hjälp av utomstående.

3.4.6 Domstolsverket

Se avsnitt 3.3.7.

3.4.7 Socialstyrelsen

Utredningen föreslår att det gemensamma föräldraansvaret automatiskt skall fortsätta även efter en äktenskapsskillnad, såvida inte någon av makarna begär att det gemensamma ansvaret skall upplösas. Socialstyrelsen anser att detta förfarande i en del fall kan minska riskerna för sådana känslomässiga konflikter, som lätt uppstår vid tvist i vårdnadsfrågan i samband med en skilsmässa. Genom den föreslagna möjligheten skapas också större likställighet mellan gifta och ogifta föräldrar. Man måste emellertid vara uppmärksam på att, i den mån konflikter finns, dessa kan kvarstå olösta och det gemensamma föräldraansvaret därigenom fungera dåligt. Det blir angeläget att föräldrar vid separation och skilsmässa får information om vad gemensamt föräldraansvar innebär och får tillfälle att tänka igenom om det är det bästa i deras fall.

I olika sammanhang har framkommit att föräldrar med gemensam vårdnad i vissa fall delat på omsorgen om barnet, genom att låta det bo växelvis lika långa perioder hos båda föräldrarna. Denna "millimeterrättvisa" mellan föräldrarna har säkert ofta sin förklaring i ett missförstånd om innebörden av lagbestämmelsen. Socialstyrelsen anser i likhet med utredningen, att det i de flesta fall torde vara att förorda, att föräldrar med gemensamt föräldraansvar som bor åtskilda, kommer överens om att barnet huvudsakligen bor hos en av dem. Också här visar sig behovet av information. Den information som lämnas bör ordentligt klargöra vad gemensamt föräldraansvar innebär samt skillnaden mellan begreppen föräldraansvar och faktisk vård. Sådan information kan socialförvaltningen ge både när föräldrarna överväger att åta sig gemensamt föräldraansvar och när problem uppstår för föräldrar som redan har gemensamt föräldraansvar. Socialstyrelsen är beredd att vid behov hjälpa till med information i denna fråga. Det skulle enligt styrelsens uppfattning också vara av stort intresse med en uppföljande undersökning av hur den gemensamma vårdnaden utfallit för barnen i de fall där sådan beslutats efter lagändringen 1977.

Socialstyrelsen anser dock förslaget, att det gemensamma föräldraansva-

ret automatiskt fortsätter även efter äktenskapsskillnad såvida inte någon av makarna begär att det skall upplösas, vara övervägande positivt och tillstyrker det därför.

3.4.8 Länsstyrelsen i Stockholms län

Länsstyrelsen tillstyrker utredningens förslag att det gemensamma föräldraansvaret automatiskt skall fortsätta efter äktenskapsskillnad om inte någon av makarna begär att det skall upplösas.

3.4.9 Barnavårdskonsulenter i landet

Ändringar i samlevnadsförhållanden

Utredningen föreslår som huvudregel att det gemensamma föräldraansvaret automatiskt fortsätter, såvida inte någon av makarna begär att det gemensamma ansvaret skall upplösas. Det påpekas, att det inte finns förutsättningar för ett gemensamt föräldraansvar, om inte båda föräldrarna är överens om en sådan ordning.

I alternativförslag om gemensamt föräldraansvar kap. 5.2.5.3 föreslås emellertid, att om det är förenligt med barnets bästa, skall en förälder kunna begära och få gemensamt föräldraansvar med den andre föräldern även om denne motsätter sig detta. En sådan begäran måste bli föremål för domstolsprövning. Vi motsätter oss detta förslag, då det inte kan bli ett fungerande samarbete till barnets bästa om någon åläggs föräldraansvar mot sin vilja. Om sådant åläggande sker, skapas fler förutsättningar för att pröva om föräldraansvarig försummar att uppfylla barnets grundläggande behov och på så vis visar bestående olämplighet som föräldraansvarig.

3.4.10 Barnavårdskonsulenter i Jämtlands län

Utredningen föreslår att det gemensamma föräldraansvaret automatiskt skall fortsätta efter skilsmässa och separation om inte någon av föräldrarna yrkar på dess upplösning. Här stödjer jag Yvonne Hedvalls uppfattning (s. 180) att utredningen ger uttryck för ett idealförhållande men att vardagen ser annorlunda ut. På av mig tidigare anförda grunder måste jag avvisa även detta förslag. Dessutom förtjänar det att påpekas att man här har att göra med två personer som ansett sig tvungna att bryta sin samlevnad. Det ligger nära till hands att förutsättningarna i många fall är sämre än annars för att stridiga viljor och personligheter skall kunna förenas omkring barnet. Att ingen av parterna begär upplösning av det gemensamma föräldraansvaret är naturligtvis ingen garanti för att fortsatt gemensamt föräldraansvar är välbetänkt, önskvärt eller, framför allt, förenligt med barnets bästa. Det kan t. ex. vara så att ingen av föräldrarna vågar begära upplösning av det gemensamma föräldraansvaret för egen del av rädsla att förlora. Det kan också vara så att endera parten befinner sig i psykiskt underläge och går med på en konstruktion mot bättre vetande.

Jag anser att fortsatt gemensamt föräldraansvar alltid skall prövas av domstol vid skilsmässa och separation. Former måste alltså skapas för att nå de ogifta sammanboende föräldrar som ämnar separera. Att använda PÅ i kombination med socialnämnden förefaller ej ge erforderliga garantier för

Bilaga 3

att man når alla.

Alternativförslaget att man skall kunna besluta om gemensamt föräldraansvar mot den ene förälderns bestridande anser jag helt orimligt enär ett påtvingat föräldraansvar måste vara till men för barnet. Hur har utredningen tänkt sig att det kvalitativa innehållet i ett sådant föräldraansvar skulle bli?

3.4.11 Stockholms universitet, juridiska fakultetsnämnden

Se avsnitt 3.3.15.

3.4.12 Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden

Vad särskilt beträffar möjligheten av gemensamt föräldraansvar efter skilsmässa eller separation vill utredningen (s. 72 ff) främja ett fortsatt, gemensamt föräldraansvar genom förslaget att sådant ansvar automatiskt skall fortsätta att löpa, om inte någon av föräldrarna begär att ensam få vårdnaden. Enligt utredningens mening innebär den nuvarande obligatoriska prövningen av vårdnadsfrågan vid en skilsmässa en onödigt negativ inställning till möjligheten för föräldrarna att fortsätta att ha gemensamt juridiskt ansvar för sina barn. Utredningen framhåller också (s. 74) att det många gånger kan skapas bättre förutsättningar för föräldrarna att göra upp i godo om vårdnadsfrågan inte nödvändigtvis måste ingå i en skilsmässouppgörelse. Dessa båda synpunkter förefaller knappast övertygande. Att domstol får tillfälle att godkänna en överenskommelse om gemensam vårdnad behöver inte innebära någon negativ grundinställning till den gemensamma vårdnaden som sådan utan blott vara ett uttryck för att samhället känner ett aktivt intresse för barnens situation. Tanken att föräldrarna lättare skulle kunna komma överens i olika frågor vid skilsmässa, om de inte behöver ta ställning i vårdnadsfrågan förefaller också tveklöst ingenting hindrar ju att föräldrarna kommer överens om fortsatt gemensam vårdnad, och farhågan för att de kan ha svårigheter att nå en uppgörelse beträffande vårdnaden innebär ju i själva verket blott en förskönande omskrivning av risken för att de, om de inte behöver redovisa någon ståndpunkt, undviker att ta ställning till ett föreliggande problem i samband med skilsmässan; risken blir då att misshälligheter kan uppstå senare.

Ett allmänt skäl för försiktighet i fråga om befrämjandet av den gemensamma vårdnaden är vidare, att det saknas egentliga, empiriska erfarenheter av hur den gemensamma vårdnaden hittills fungerat i förekommande fall. Med denna utgångspunkt blir det för fakultetsnämnden också självklart att gemensam vårdnad bör förekomma endast om båda föräldrarna är överens om en sådan ordning. Nämnden delar uppfattningen (s. 74) att det endast när föräldrarna är överens om detta finns förutsättningar för att den gemensamma vårdnaden skall fungera tillfredsställande. Nämnden måste följaktligen avstyrka alternativförslaget (s. 76) att den ene föräldern i princip inte skall kunna motsätta sig en önskan från den andra föräldern att få del i vårdnaden över barnet.

Se även avsnitt 5.1.11

3.4.13 Uppsala universitet, familjeforskningsgruppen vid sociologiska institutionen

Bilaga 3

Se avsnitt 3.3.17.

3.4.14 Högskolan i Örebro

Föräldraansvaret skall alltså vara gemensamt om inte speciella förhållanden i det enskilda fallet föranleder annat. Hävdar man den ståndpunkten behövs ingen särskild regel om verkningarna av en äktenskapsskillnad. Även efter äktenskapets upplösning består det gemensamma föräldraansvaret, såvida ingen av föräldrarna med stöd av 12 § yrkat på att även det skall upplösas.

Med ståndpunkten följer däremot inte att domstolen skulle kunna påbjuda gemensamt föräldraansvar mot den ene förälderns bestridande, eller vägra upplösning av sådant om någon av föräldrarna begär det. Det kan rimligen aldrig stå i överensstämmelse med barnets bästa, som ju ska vara avgörande för bedömningen, att försöka tvinga en förälder till annat än att fullgöra det ekonomiska ansvar som följer av reglerna i 7 kap. BFB om underhållsskyldighet.

3.4.15 Familjelagssakkunniga

— Se avsnitt 3.3.20. —

I enlighet med utredningens huvudförslag anser vi därför att man fortfarande bör bygga på föräldrarnas överenskommelse om gemensamt ansvar. Att man vid äktenskapsskillnad presumerar att en sådan överenskommelse föreligger såvida inte endera yrkar upplösning av det gemensamma ansvaret, anser vi också vara en godtagbar lösning, förutsatt att det åläggs rätten att i skillnadsdomen upplysa makarna om att ansvaret fortfarande är gemensamt.

Reservation av ledamoten Ingrid Sundberg:

Utredningen föreslår att gifta föräldrar i samband med äktenskapsskillnad skall behålla det gemensamma föräldraansvaret, såvida inte någon av dem yrkar att ansvaret upplöses. Familjelagssakkunniga förutsätter i sitt yttrande att rätten i förekommande fall i skillnadsdomen upplyser makarna om att det gemensamma ansvaret fortsätter trots att äktenskapet blivit upplöst. Jag instämmer häri. Genom denna upplysning får föräldrarna anledning att överväga situationen, för den händelse de inte redan i samband med skilsmäsoöverläggningarna gjort detta och därvid bestämt sig för att behålla det gemensamma ansvaret.

Den faktiska situationen är emellertid densamma när ogifta samboende föräldrar med gemensamt ansvar upplöser sin samlevnad. Jag anser att också i detta fall föräldrarna bör göras uppmärksamma på det rättsliga läget, så att de kan överväga om det gemensamma ansvaret fortfarande skall bestå eller om det skall upplösas. Det bör åläggas pastorsämbetena att vid sådana ändringar i folkbokföringen som tyder på att samboende ogifta föräldrar med gemensamt föräldraansvar flyttat isär sända föräldrarna en underrättelse om att det gemensamma ansvaret fortfarande består.

3.4.16 Stockholms sociala centralnämnd

Bilaga 3

Utredningen föreslår att det gemensamma föräldraansvaret automatiskt skall bestå efter skilsmässa om inte någon av makarna särskilt begär att det skall upphöra. En sådan ordning ligger i linje med utredningens starka betoning av barnets behov av båda sina föräldrar. Genom förslaget understryks att ansvaret finns kvar även hos den förälder som inte har barnet boende hos sig.

Enligt förvaltningsens mening finns anledning att redovisa tveksamhet inför detta förslag. Det är inte alltid givet att det är till barnets bästa att det gemensamma föräldraansvaret består efter en skilsmässa. De erfarenheter som finns av gemensam vårdnad efter äktenskapsskillnad ger vid handen att föräldrar ibland väljer denna form för att kringgå konflikter och motsättningar. Dessa kommer fram först senare vid utövandet av det gemensamma ansvaret. Självklart går sådana obearbetade konflikter ut över barnet. Föräldrarnas bristande möjligheter att samarbeta kommer att drabba barnet. Om förslaget om automatiskt gemensamt föräldraansvar efter skilsmässa genomförs måste en regel tillkomma, som stadgar var barnet skall bo eller hos vilken av föräldrarna barnet huvudsakligen skall vistas. Detta för att undvika att gemensamt föräldraansvar tolkas som att barnet skall bo växelvis hos sina båda föräldrar.

3.4.17 Malmö sociala centralnämnd

Vidare föreslår utredningen den huvudregeln att det gemensamma föräldraansvaret automatiskt fortsätter även efter äktenskapsskillnad, såvida inte någon av föräldrarna yrkar att det skall upplösas vid domstol. Betänketid om 6 månader i samband med upplösandet skall gälla även då föräldrarna inte är gifta med varandra. Förslaget är positivt och avsett att få föräldrarna att betänka sitt ansvar gentemot barnet och att minska konflikten i samband med skilsmässa eller separation.

3.4.18 Gotlands kommuns sociala centralnämnd

Det är tilltalande att man i lagförslaget önskar förstärka synsättet att gemensamt föräldraansvar skall vara det naturliga också efter en skilsmässa eller en separation. Detta behöver emellertid inte hindra att man ändå i samband med skilsmässa och separation kräver någon form av ställningstagande från kontrahenterna till vad det fortsatta gemensamma ansvaret kan komma att innebära. I konsekvens härmed anser vi att det behövs någon form av registrering av föräldrarnas önskan och beslut. Om det gemensamma föräldraansvaret försätter automatiskt, så som man i lagförslaget tänker sig, torde det finnas risk för att föräldrarna frestas att "sopa problem under mattan". Enligt utredningen skulle ett av skälen för bibehållande av gemensamt föräldraansvar efter skilsmässa vara att värderingen av föräldrarna som lämpliga eller olämpliga och striden omkring barnen överhuvudtaget skulle vålla de allvarigaste motsättningarna mellan de vuxna. Vi har tvärtom intrycket att striden om barnen istället orsakas av föräldrarnas olösta konflikter, av smärtan vid en skilsmässa och känslan hos en av parterna att vara "ratad". Risker är stor att dessa olösta konflikter visar sig senare i samarbetssvårigheter kring barnet och kring umgänget, kanske långt efter det att skilsmässan är ett faktum. Alla som arbetat med skilda par i den

Bilaga 3

situationen vet vilken svår uppgift det är att då börja röra i gamla sår, att komma åt och bearbeta separationskrisen. I synnerhet om parterna vid det laget etablerat sig och kommit till ro i nya förhållanden. Även om det är otänkbart att alla föräldrar skall kunna erbjudas konfliktlösande samtal i samband med skilsmässa eller separation bör man på något sätt markera att det är viktigt att de stannar upp och verkligen inse att de har ett ansvar för framtiden.

Vi ser även klara risker med att föräldrar tror att den gemensamma vårdnaden innebär att barnet skall "delas" mellan dem, vilket utredningen påpekar också varit fallet många gånger. Vi menar att valet av en sådan ordning ofta utgår från föräldrarnas behov av millimeterrättvisa och tröst snarare än från omsorgen om barnet. Vi tror att det oftast är mycket ogynnsamt för ett barn att inte ha en fast bostad och anser därför att det i samband med ett nytt lagförslag måste framkomma att gemensam vårdnad kan föra med sig att barnet inte vet var det hör hemma, om man låter det i alltför stor utsträckning bo ömsevis hos båda föräldrarna.

Alternativförslaget om gemensam vårdnad mot den ena förälderns vilja anser vi klart olämpligt.

I övrigt hänvisar vi till reservation b av Yvonne Hedvall, s. 179–182.

3.4.19 Ludvika sociala centralnämnd

När det gäller föräldraansvar i samband med äktenskapsskillnad, föreslår utredningen en huvudregel, som innebär att det gemensamma föräldraansvaret automatiskt fortsätter att gälla även efter äktenskapsskillnaden, om inte någon av makarna begär att det gemensamma föräldraansvaret skall upplösas.

Om inte frågan om föräldraansvaret nödvändigtvis behöver ingå i skilsmässoprocessen, kan enligt utredningen ökade förutsättningar skapas för föräldrarna att göra upp i godo.

Vi finner denna huvudregel välbetänkt. Erfarenheten av nuvarande regler är att föräldrarna i tvistiga vårdnadsärenden, centrerar problemen kring sina egna upplevelser av prestige-kamp etc., varigenom barnet ofta kommer på mellanhand, även om föräldrarna verbalt hävdar att de har barnens bästa för ögonen.

En huvudregel av ovannämnda slag kan också bidra till upplevelsen hos föräldrarna att de skiljer sig från varandra men inte från barnen.

I dessa frågor är den eftersträfvade attitydförändringen på detta område av allra största betydelse.

3.4.20 Svenska kommunförbundet

Utredningen föreslår, att det gemensamma föräldraansvaret automatiskt fortsätter efter en separation eller skilsmässa, såvida inte någon av parterna begär att det gemensamma ansvaret skall upplösas. Sett ur barnets synpunkt är det självfallet önskvärt att föräldrarna gemensamt tar ansvar för barnet även efter en separation eller skilsmässa. Verkligheten ser dock vanligen annorlunda ut. Från barnpsykologiskt håll har hävdats, att gemensam vårdnad i många fall är ett sätt för föräldrarna att gå förbi en konflikt som på djupet består. Det finns anledning anta, att föräldrarna i dessa fall inte kan samarbeta om barnet utan att barnet tvingas leva i en mycket konfliktfylld miljö. Denna risk ökar med den av utredningen föreslagna huvudregeln om

fortsatt gemensamt föräldraansvar efter skilsmässa eller separation. En förälder som inte har ork och kraft att ta itu med konflikten försvagas ytterligare om den andre föräldern, som inte bor tillsammans med barnet, ständigt hävdar sin rätt att utöva sitt föräldraansvar. Styrelsen vill göra utredningen uppmärksam på de risker för barnets utveckling som regeln kan innebära men ansluter sig ändå till utredningens huvudförslag.

3.4.21 Tjänstemäns centralorganisation (TCO)

Vidare föreslår utredningen att det gemensamma föräldraansvaret ska fortsätta även efter äktenskapsskillnad eller separation (gifta respektive ogifta föräldrar). Möjligheterna att få gemensam vårdnad efter äktenskapsskillnad har hittills utnyttjats i liten utsträckning (145 par 1977).

Utredningen pekar på att en "sådan ordning torde kunna bidra till att förstärka synsättet att gemensamt föräldraansvar skall vara det naturliga för föräldrar med gemensamma barn". Bara om föräldrarna yrkar upplösning av det gemensamma ansvaret ska frågan upptas till prövning vid rätten. Gemensamt föräldraansvar förutsätter enligt huvudförslaget att föräldrarna, liksom för närvarande, är ense om att ha detta. TCO kan acceptera denna lösning men vill ändå peka på de problem som kan uppstå. Människor som har för avsikt att skiljas eller separera befinner sig vanligtvis i kris. Föräldrarnas kristillstånd drabbar också barnen. Bakom föräldrars till synes väl genomtänkta och planerade överenskommelser om föräldraansvar och ordnande av boende för barnet/barnen kan ligga djupa konflikter och otillfredsställande förhållanden för barnet/barnen. TCO anser att utredningens förslag om ett fortsatt gemensamt föräldraansvar vid skilsmässa eller separation – när föräldrarna till synes är överens – tillgodoser föräldrarnas rätt men inte alltid barnens rätt.

Om barnets rätt ska garanteras anser TCO att någon utanför familjen ska övervaka barnets bästa. Detta kan ske genom samarbetssamtal i linje med vad utredningen föreslår. Möjligheten till samarbetssamtal måste dock utsträckas så att kommunerna kan erbjuda detta till alla föräldrar som så önskar, inte bara i de fall där föräldrarna tvistar om föräldraansvaret. TCO vill poängtera vikten av att den som leder samarbetssamtalen också sätter sig in i familjens förhållanden och träffar barnet hemma. Vad som vidare är viktigt att beakta är de ekonomiska konsekvenser som en gemensam vårdnad innebär. Båda parter måste vara väl informerade om bestämmelserna.

Alternativförslaget att domstol även ska kunna besluta om gemensamt föräldraansvar mot den ene förälderns bestridande kan TCO inte acceptera.

3.4.22 Centralorganisationen SACO/SR

Se avsnitt 3.3.31

3.4.23 Centerns Kvinnoförbund (CKF)

Huvudregeln i betänkandet att det gemensamma föräldraansvaret kvarstår vid en skilsmässa anser CKF vara riktig, och helt i linje med grundtanken att föräldrarna gemensamt har ansvar för barnen.

3.4.24 Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)

Huvudregeln bör också vara att det gemensamma föräldraansvaret skall fortsätta efter äktenskapsskillnad om föräldrarna är ense om detta.

3.4.25 Sveriges advokatsamfund

Erfarenheten av de nu gällande lagreglerna visar att gemensam vårdnad om barn efter en skilsmässa mycket ofta innebär en förlängning av skilsmässoproceduren med eljest onödiga konfliktsituationer.

Bakom föräldrarnas överenskommelse om gemensam vårdnad i en skilsmässas inledningsskede ligger mycket ofta rädsla för en långt utdragen plågsam vårdnadsutredning eller ekonomisk press. En utfästelse om ett generöst underhållsbidrag byts mot del i vårdnaden. När betänktetiden gått, samboendet upphört och pressen lättat, visar det sig ofta att någon överenskommelse om fortsatt gemensam vårdnad inte längre träffats.

Enligt samfundets mening är det klart olämpligt att föräldrar efter separation automatiskt skall ha gemensam vårdnad. Föräldrarna bör i samband med äktenskapsskillnaden ta ställning till vårdnadsfrågan och har då möjlighet att välja gemensam vårdnad om samarbetet dem emellan är gott. Detsamma bör gälla beträffande samboende som erhållit gemensam vårdnad.

Samfundet vill här i huvudsak ansluta sig till de synpunkter som framförts i särskilt yttrande av Yvonne Hedvall på s.180 ff i delbetänkandet och anser det angeläget att finna en lösning på problemet att fastställa när samboende upphör och vårdnadsfrågan för gemensamma barn skall prövas.

En gemensam vårdnad som inte fungerar bör kunna upplösas på den ena förälderns begäran utan angivande av skäl.

3.4.26 Sveriges domareförbund

Beträffande gifta föräldrar tillstyrker domareförbundet på skäl som anförts (s.74 ff) utredningens huvudförslag att föräldrar också efter äktenskapsskillnad skall ha gemensamt föräldraansvar för sina barn såvida inte någon av dem begär att det gemensamma ansvaret skall upplösas. Det är förbundets bestämda mening att en förutsättning för gemensamt ansvar måste vara att föräldrarna är överens härom. Det är svårt att föreställa sig att alternativet med gemensamt föräldraansvar mot ena förälderns önskan skulle kunna lända barnet till gagn.

3.4.27 Svenska Läkaresällskapet

Läkaresällskapet önskar också framhålla i fråga om gemensamt föräldraansvar efter skilsmässa eller separation, det orimliga i vissa barns boende omväxlande hos den ene och den andre föräldern som ett resultat av ett extremt rättvisekrav från de vuxnas sida. I dessa situationer har barnets behov av kontinuitet i boendet, kamratsamvaro m m ej tillräckligt tillgodosetts.

3.4.28 Föreningen Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare (KLFR)

Enligt vår uppfattning bör möjligheten för föräldrar att ha gemensamt föräldraansvar även efter skilsmässa resp separation finnas kvar. Vi kan dock *inte* ansluta oss till att fortsatt gemensamt föräldraansvar *automatiskt* skall gälla om ingen av föräldrarna begär annat.

Vår erfarenhet vid familjerådgivningen är att vi ofta möter föräldrar som kortare eller längre tid prövat gemensam vårdnad och funnit att den inte fungerar. Att välja gemensam vårdnad är många gånger att följa minsta motståndets lag och därigenom undvika att bearbeta såväl separationskrisen som att ta ställning till viktiga frågor för barnet. Detta har inneburit att man täckt över konflikter och motsättningar som sedan spelats ut över barnet vid de oundgängliga praktiska besluten i det gemensamma föräldraansvaret.

Vårt förslag är helt i linje med den reservation Yvonne Hedvall gjort och går ut på att man tar ställning till föräldraansvaret i samband med separation. Väljer man gemensamt föräldraansvar skall anges vem som skall ha den huvudsakliga vården d. v. s. hos vem barnet skall vara kyrkoskrivet och hur umgänget med den andre föräldern skall fungera. Härigenom ställs krav på föräldrarna att tänka igenom det praktiska innehållet i gemensamt föräldraansvar och ge eventuella motsättningar och konflikter möjlighet att komma fram och bli försmål för bearbetning på ett tidigt stadium. Det är framför allt barnet som far illa av obearbetade konflikter mellan föräldrarna.

3.4.29 Delegationen för familjerådgivning

Konsekvensen av den ovan framförda ståndpunkten blir att huvudregeln med det gemensamma föräldraansvaret automatiskt fortsätter även efter en separation – äktenskapsskillnad, såvida inte någon av makterna begär att det gemensamma ansvaret skall upplösas.

3.4.30 Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer

Alternativförslaget 5.2.5.3 där förälder mot sin vilja kan bli föräldraansvarig anser vi helt förkastligt, då det skulle förändra en god intention till pappersparagraf utan innehåll.

3.4.31 Föreningen BRIS – Barnens Rätt I Samhället

Upplösning av gemensamt föräldraansvar – talerätt för barnet

Utredarna ser föräldrarnas önskemål om att efter en skilsmässa ha fortsatt gemensamt föräldraansvar som ett uttryck för att de verkligen kan samarbeta i frågor som rör barnet. BRIS delar inte denna uppfattning.

En jämförelse med förmyndarinstitutet visar att i FB 12 kap görs inga inskränkningar för den händelse att föräldrarna skulle vara överens och därmed kapabla att handla i enlighet med barnets bästa. När det gäller den ekonomiska förvaltningen åt barn som förvärvar egendom överstigande 2 ggr basbeloppet är lagstiftarna mycket måna om att renodla barnets intressen. BRIS anser att det är hög tid att prioritera barnets känslomässiga förvaltning.

Enligt vår erfarenhet har den nya möjligheten till gemensamt föräldraans-

Bilaga 3

var efter skilsmässa ofta utnyttjats på ett felaktigt sätt. Det är vanligt att föräldrarnas juridiska ombud förordar gemensam vårdnad för att låta dem slippa den påfrestning som vårdnadsutredningen och domstolsprövningen innebär. Enligt vårt förmenande skjuts då endast problemen på framtiden.

Gemensamt föräldraansvar innebär att föräldrarna skall kunna samråda i alla frågor av vikt för barnet. En oarbetad skilsmässokonflikt gör dem sällan istånd till detta. Svåra störningar i föräldrarnas samarbete är att förutse, vilket kan bli mycket konfliktskapande för barnet. Vi anser därför att det är av största vikt att barnet även här har talerätt och ett ombud som enbart ser till dess bästa.

BRIS vill förorda att socialnämnden åläggs att göra någon form av utredning i *samtliga* skilsmässor där barn berörs för att utröna om föräldrarnas överenskommelse om föräldraansvaret verkligen är förenligt med barnets bästa. Utredningen kunde exempelvis gå till på det sätt som föreslås i avsnittet 7.2.1. angående oklara fall.

Vad beträffar barn till sammanboende, icke-gifta-föräldrar med gemensamt föräldraansvar ansluter vi oss till förslaget i Yvonne Hedvalls reservation att ge alla barn en likvärdig behandling vid skilsmässa resp. separation mellan föräldrarna. Barnets bästa bör vara utgångspunkten, inte föräldrarnas civilstånd.

3.4.32 Fredrika-Bremer-Förbundet

Vi vill ej tillstyrka att domstol skall kunna besluta om gemensamt föräldraansvar mot den ene förälderns bestridande utan menar att bestämmelsen om betänketid för upplösande av gemensamt föräldraansvar ger parterna tid att enas om det är möjligt.

3.4.33 F. ordföranden i upplösta föreningen Nike

Utredningen om Barnets rätt har som målsättning uppenbarligen att i första hand söka minska konflikter för barn – inte minst vid och efter skilsmässa.

Man utgår därvid ifrån, att man med nya lagar skall kunna styra människor emot ett ökat hänsynstagande och en ökad respekt i lägen, även där man bryter upp, därför att det brister inom dessa områden! Minskat ansvarstagande och ökat våld i samhället, samt att männen inte alls ställer upp inom familjerna som man förutsatt, kommer göra utredarnas förslag till en utopi. Alternativt kommer man istället *skapa konflikter mellan vuxna och barn, eftersom förslagen inte är verklighetsförankrade.*

I många fall, där vårdnaden givits till fadern, kommer barnen till modern och ber om hjälp; att få mat eller sina kläder lagade, att få sova över natten för att pappa är borta, ja, t. o. m. ber att få komma hem. Pappa följer inte med på föräldramötet, barnen får sköta städning och matinköpen och hemmet fungerar helt enkelt dåligt – helt enkelt därför att man i vårdnadsutredningen utgått felaktigt ifrån att fäder klarar barn lika bra som mödrar. Eftersom klara undersökningar bekräftar att fäderna högst ovilligt biträder i hemmet under äktenskapets bestånd, så torde man fortsättningsvis bli tvungen att undersöka detta, innan man överväger allmängiltiga skäl om föräldrars lika lämplighet. "Barnets rätt" utgår felaktigt ifrån att barn generellt skulle behöva mer av sina fäder och att mödrar mer eller mindre är

Bilaga 3

ett hinder. Detta är icke korrekt. Det är fler fäder som vänder sina barn ryggen – än det finns barn som vänder sina fäder ryggen och detta är ytterligt väsentligt. Mödrarna spelar en tämligen liten roll, men den har likaledes felaktigt uppförstorats.

Vad kommer man då fram till? Jo, båda föräldrarna *skall* enas om barnens villkor i delat föräldraansvar. Vem skall övervaka att så sker? Vad händer om den ene undandrar sig ansvaret – som nu sker i de flesta familjer? Skall det utdömas straff och har skilda föräldrar skyldighet att hålla öppen telefonlinje mellan sig? Som bekant har många kvinnor på grund av telefonterror efter skilsmässa nödgats hålla sig med hemligt telefonnummer.

Jag är faktiskt inte ute för att generalisera, utan för att varna för ett utökande av de mesta flagranta missförhållanden, som redan nu råder. Barnen kan ju komma att leva under fortsatt press, med träta över sina huvuden om inte skilsmässan får fungera som den befrielsemöjlighet som den är i många familjer. Just därför att man inte klarade att dela ansvaret. Nu föreslår man att förälder inte får lov fatta beslut om barnets intressen och behov, utan att höra den andres mening. Ett otroligt förslag!

Man vet ju uppenbarligen ingenting om, hur föräldrar kan uppträda, när de tror sig kränka i sina heliga juridiska rättigheter. Vilka möjligheter till öppna och barnfientliga konflikter skapas ej, om den frånvarande föräldern vill ha utrett om ett beslut angående barnet bort invänta hans ankomst eller hörande. Hänsyn till barnet skall ju vara barns rätt.

Var finns tonåringarnas tragedier i utredningen, och var finns problemen som uppstår, sedan samhället med nya äktenskapsregler breddat möjligheten att byta partner?

--- (se avsnitt 4.43) ---

Idag sitter domstolar och söker övertala – särskilt kvinnor – att gå med på gemensam vårdnad. Varför gör man det? Ofta blir det i praktiken fyra som skall "enas" omkring barnen, när det redan är svårt med två. Går förslaget igenom, måste man inför domstol bevisa förälders olämplighet för att slippa de kanske olidliga förhållanden som var skäl till skilsmässan. Ständiga bråk framför barnen kan ju bara förnekas av motparten. Vill man verkligen återinföra bevisskyldigheten om skuld – men nu i föräldrabalken?

Vi lever i ett samhälle med män som i hela världen ökar sin benägenhet att tillgripa våld för att lösa sina problem. Även inom familjen ökar denna benägenhet – kvinnomisshandel och våldtäkter ökar och det talar sitt tydliga språk. Männen hotar med ytterligare våld om man anmäler för att få bevis. En utredning om familj och barn kan inte bortse från dagens faktum. Det måste betecknas som aningslöst att inte observera kvinnors ofta dagliga dilemma inom hemmets fyra väggar idag. Eller åtminstone omnämna fenomenet. Vi måste alla inse att eftersom ingen kan leva med en våldsman i längden; så kommer med logisk följd kunna konstateras att det finns fler problemmän bland de frånskilda än bland gifta män, liksom missbrukare.

Ändock andas utredningen en luft som vädrar mäns krav så är det även inom familjen. Barns rätt tolkas nu som rätten att vårdas av eller umgås med (vanligen) fadern. Men är det alltid så säkert att denna rätt *är* barnets? Se på våldet och se på det bristande intresse som fäder visar i hemmen. Verkligheten är inte alls som den beskrivs och de svidande problem som inte precis beror på missbruk, men som ingen initierad kan förneka, de tar man bara inte upp. Vägran till umgängesrätt är som sägs tidigare tämligen liten, det visar tabellerna. Utredarna synes ha fått sig problemet förelagt av starka krafter.

--- (se avsnitt 4.43) ---

Bilaga 3

Avslutningsvis betonas värdet av "gemensam vårdnad" förutsatt att den bygger på föräldrars *eniga och stabila* vilja att samarbeta. God medlare modell Öberg kommer säkert kunna åstadkomma mycket gott i mån av resurser i tidiga och ej alltför negativa lägen. Maktsökande och svaga föräldrar som paras ihop genom en falsk motivation om barns rätt klarar inte gemensam vårdnad utan konflikter. Säkert har en överskattning av ett sådant instituts positiva värde råkat få den felaktiga beteckningen Barnets rätt. Effekten kan bli den rakt motsatta.

3.5 Överflyttning av föräldraansvaret till någon annan än en förälder

3.5.1 Göta hovrätt

Utredningens förslag (5.2.6.2) om överflyttning av vårdnaden, om förälder är olämplig som vårdnashavare på grund av *missbruk eller försummelse*, innebär i förhållande till gällande rätt en utvidgning av bestämmelsens tillämpningsområde, vilket i och för sig kan godtagas. Hovrätten vill dock förorda, att kravet i BFB 6:14 skärps något i förhållande till förslaget, på så sätt att föräldraansvarig skall vara *uppenbart* olämplig att ha föräldraansvar för barnet, för att överförande av föräldraansvaret skall komma till stånd. Mot denna bakgrund kan man dock ifrågasätta behovet av den föreslagna bestämmelsen i BFB 6:15 2 p (5.2.6.3). De exempel som utredningen lämnar på när bestämmelsen kan komma till användning är vagt utformade. Även om bestämmelsen enligt utredningen bör tillämpas med stor urskiljning, kan man inte frigöra sig från tanken att bestämmelsen kan komma att missbrukas. Hovrätten ifrågasätter därför nödvändigheten och lämpligheten av denna bestämmelse.

3.5.2 Kammarrätten i Stockholm

Kommittén föreslår att talan om *överflyttning* av vårdnad *vid fall av missbruk och försummelse* från vårdnadshavare i fortsättningen bl. a. skall kunna tas upp av förälder som inte har del i vårdnaden. F. n. kan sådan talan endast föras av barnavårdsnämnd.

Kammarrätten sätter i fråga om tillräckligt praktiskt behov föreligger av en sådan ändring.

I betänkandet föreslås att vårdnad skall kunna flyttas över *från föräldrarna till annan som barnet bor hos* utan att vårdnadshavarna kan klandras för misskötsel. Härvid hänvisas till den situationen att ett barn efter många trygga år i fosterhem förs tillbaka till biologiska föräldrar som barnet inte alls känner.

Det är givetvis inte lämpligt att ett barn försätts i en sådan situation som har sagts nu. Kammarrätten håller emellertid före att kommittén inte tillräckligt har penetrerat i vilka andra lägen den föreslagna regleringen kan bli tillämplig. Denna kan medföra att exempelvis den vårdnadshavare, som under sjukdom behöver bistånd med barntillsyn, tvekar att begära hjälp enligt 31 § barnavårdslagen (1960:97). Detta gäller så mycket mera som det i motiven uttalas att avsikten med bestämmelsen är att förbättra möjligheterna för fosterföräldrar till en framtida adoption. Det sägs visserligen också att någon rädsla för att förlora vårdnaden och eventuellt se barnet bortadopterat inte behöver hysas av den förälder som håller god kontakt med sitt barn

Bilaga 3

under fosterhemsvistelsen.

Det kan emellertid inte uteslutas att möjligheterna till en sådan kontakt saboteras. På skäl som har anförts nu avstyrker kammarrätten det aktuella förslaget i den utformning som det har getts i betänkandet. Under alla omständigheter är den aktuella bestämmelsen för allmänt utformad. Den återhållsamhet som anbefalls i motiven kommer inte till uttryck i författningstexten.

Kammarrätten är ense med kommittén om att det bör ankomma på domstol att pröva vem vårdnaden i fortsättningen skall tillkomma *när vårdnadshavare har avlidit*. Det uttalas emellertid i motiven att förhållandena i vissa fall kan vara sådana att det ter sig mindre lämpligt att kvarlevande förälder erhåller vårdnaden.

Härvid pekar särskilt på fall där denne tidigare inte har haft någon kontakt med och visat ringa intresse för barnet. Det kan inte uteslutas att den efterlevande föräldern på grund av misshälligheter med den andre har hindrats från att hålla kontakt med och dokumentera sitt intresse för barnet. I en sådan situation har naturligtvis de indicier som kommittén har anfört mindre tyngd i vårdnadsfrågan.

Om den föreslagna författningstexten:

6 kap. barn- och föräldrabalken

Bristande överensstämmelse råder mellan 15 § och motiven till bestämmelsen. Det framgår sålunda inte av författningstexten att bestämmelsen avses bli använd med stor restriktivitet.

Bestämmelsen i 19 § bör omformuleras och införas i en särskild paragraf efter 8 §, förslagsvis med följande lydelse: Om vissa inskränkningar i vårdnaden stadgas i lagen (1980:00) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

3.5.3 Stockholms tingsrätt

Vad utredningen i övrigt anfört i anslutning till 12–15 §§ och mot utformningen av dessa lagrum har tingsrätten ingen erinran.

När det gäller *föräldraansvaret efter dödsfall* kan det enligt tingsrättens erfarenhet förekomma fall, där det vore önskvärt att rätt förelåg för barnet närstående person – exempelvis styvförälder eller annan som haft gemensamt hem med den avlidne ensamt föräldraansvarige – att göra ansökan direkt till rätten beträffande föräldraansvaret. Tingsrätten vill därför förorda att kretsen av taleberättigade enligt 16 § 2 st utsträcks till att omfatta även "annan som har nära anknytning till barnet".

3.5.4 Malmö tingsrätt

De föreslagna reglerna om överflyttning av vårdnaden vid *missbruk eller försummelse* förefaller enligt tingsrättens mening betänkliga såtillvida som kriterierna för det långtgående ingripande det här är fråga om synes påfallande vagt angivna.

3.5.5 Länsrätten i Stockholms län

Bilaga 3

Beträffande härefter utredningens förslag om överflyttning av föräldraansvaret på grund av *missbruk eller försummelse* hos den ansvarige kan länsrätten ej ansluta sig till förslaget. Detta innebär bl. a. att socialnämnd hos rätten kan yrka överflyttning av ansvaret från olämplig förälder även om bristerna hos denne inte medför fara för barnets hälsa eller utveckling. Här avsedda brister är en förutsättning för att nämnden enligt nuvarande lagstiftning skall få omhänderta barn för samhällsvård. I huvudsak samma omständigheter föreslås vara en förutsättning för tillämpning av lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga (prop. 1979/80:1). Socialnämnd bör enligt länsrättens uppfattning ej ha möjlighet att i det särskilda fallet välja om den vill tillämpa vårdlagstiftning eller yrka överflyttning av föräldraansvar. Länsrätten anser därför att den ur föräldrasynpunkt mera drastiska åtgärden att överflytta föräldraansvaret bör komma ifråga endast i fall av grovt missbruk eller grov försumlighet från den ansvariges sida särskilt med tanke på att syftet med samhällsvården skall vara att så långt möjligt skapa förutsättningar för den unge att återknyta gemenskapen med familjen under trygga förhållanden. Beträffande föreslagen utvidgning av *talerätten* kan skäl ej anses ha förebragts som motiverar utvidgningen. På grund av vad sålunda anförts anser länsrätten att nu gällande lagstiftning beträffande överflyttning av vårdnad enligt 6 kap. 9 § föräldrabalken skall kvarstå oförändrad.

3.5.6 Länsrätten i Göteborgs och Bohus län

Länsrätten delar utredningens förslag och vill – i likhet med utredningen – särskilt framhålla att den föreslagna möjligheten att föra över föräldraansvaret på annan än förälder, även om föräldrarna inte har misskött föräldraansvaret, måste tillämpas med stor försiktighet.

3.5.7 Socialstyrelsen

Missbruk eller försummelse vid föräldraansvarets utövande

Enligt gällande rätt krävs grovt missbruk, grov försummelse eller eljest fara för barnets utveckling för att föräldrar skall kunna fräntas vårdnaden. Utredningen föreslår att det skall räcka med "missbruk eller försummelse" och slopar grunden "eljest fara för barnets utveckling". I utredningen sägs att missbrukar eller försummar någon av föräldrarna påtagligt sitt föräldraansvar torde i de flesta fall föreligga risker för barnets utveckling. Utredningen menar också att förslaget skapar större möjligheter att fränta olämplig förälder föräldraansvaret. Socialstyrelsen ifrågasätter om det föreslagna stadgandet verkligen täcker alla de situationer där indikationen "eljest fara för barnets utveckling" nu är tillämplig. Då styrelsen inte vill se någon uttunning av barnets rättsskydd, föreslår styrelsen att denna grund får stå kvar.

Annat missförhållande vid föräldraansvarets utövande m. m.

Utredningen har infört en ny grund för överflyttande av föräldraansvaret, nämligen att barn varaktigt bor hos annan än den som har föräldraansvaret för barnet. Som exempel nämner utredningen den situationen när barn vistats lång tid i fosterhem och föräldrarna under denna tid inte hållit kontakt

Bilaga 3

med barnet. Socialstyrelsen anser det värdefullt, att möjlighet införs att överflytta det rättsliga föräldraansvaret för barn på de personer som i praktiken fungerar som barnets föräldrar.

Med nuvarande ordning kan emellertid fosterföräldrar som förordnas till föräldraansvariga inte uppbära någon fosterlön. Barnet kan nämligen i ett sådant fall inte vara omhändertaget för samhällsvård. Utredningen har också uppmärksammat detta hinder för fosterföräldrar att kunna åta sig att bli föräldraansvariga för barn som är omhändertagna för samhällsvård och angett att de avser att senare återkomma till denna fråga.

Socialstyrelsen får emellertid peka på, att i den föreslagna socialtjänstlagen (SOL) liksom i lagen om vård av unga (LVU) frågan om ersättning till personer, som tar hand om andras barn, *inte* är direkt kopplad till det förhållandet att ingripande har skett med stöd av LVU. SOL och LVU kan därför inte anses lägga hinder i vägen att utbetala ersättning till den som tar hand om annans barn, även om vederbörande förordnas till föräldraansvarig för barnet. Genom införande av SOL och LVU torde den av utredningen väckta frågan bli löst.

Den nya bestämmelsen har betydelse även för en annan grupp barn, nämligen dem som invandrar till Sverige utan sällskap av sina föräldrar. Före lagändringen 1977 fanns en möjlighet att få vårdnaden överflyttad på annan om vårdnadshavare till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak för längre tid var förhindrad att delta i vårdnaden. Som skäl för att denna grund slopades angavs att sådant förhållande i vissa fall torde kunna anses utgöra grov försummelse vid vårdnadens utövande och på det sättet åberopas som grund för att vederbörande skulle fråntas vårdnaden. Lagstiftaren förbisåg då emellertid de situationer här avses och som blir allt vanligare. Föräldrarna har kanske vetskap om att barnet befinner sig i en trygg miljö, t. ex. hos släktingar. Det kan då knappast anses att föräldrarna försummat sitt vårdnadsansvar. Vårdnaden kan därför med nuvarande lagstiftning inte fråntas dem och anförtros åt en för barnet i den aktuella situationen lämpligare person. Med den av utredningen föreslagna bestämmelsen öppnas emellertid möjlighet, att lägga föräldraansvaret på den person hos vilken barnet vistas, utan att barnets biologiska föräldrar varit försumliga eller missbrukat föräldraansvaret.

Se även avsnitt 3.1.7 om att förordna två utomstående personer till vårdnadshavare för barnet.

3.5.8 Länsstyrelsen i Stockholms län

En helt ny bestämmelse föreslås i 15 §. Enligt denna skall föräldraansvaret kunna flyttas över på annan person om barnet varaktigt bor hos annan än den som har föräldraansvaret, även om missförhållande enligt 14 § inte föreligger. Vidare skall föräldraansvaret kunna överflyttas från de biologiska föräldrarna även i andra fall om "synnerliga skäl" föreligger.

Paragrafen avses vara tillämplig på barn som bott lång tid i fosterhem. Den avses också vara tillämplig när det kan finnas skäl för ett barn att slippa inflytande från sina föräldrar.

Länsstyrelsen är inte beredd att tillstyrka detta förslag. I stället förordas en förstärkning av bestämmelserna om förbudet mot skadliga fosterbarnsflyttningar.

När det gäller ändringar av föräldraansvaret på grund av "synnerliga skäl" anser länsstyrelsen att en sådan bestämmelse lätt kan komma att missbrukas. Barn har inte den mognad som behövs för att inse konsekvenserna av

överflyttningen. Det finns i regel andra utvägar att lösa de problem som kan uppstå.

I utredningen uttalas att det kan vara lämpligt att föräldraansvaret skall kunna flyttas över på fosterföräldrar gemensamt. Länsstyrelsen kan inte dela detta synsätt. Även om reglerna ändras, så att fosterföräldrar som har föräldraansvar skall kunna få såväl fosterlön som stöd m. m. inom ramen för fosterbarnsverksamheten, vore det enligt länsstyrelsens mening olämpligt att fosterföräldrar får föräldraansvaret. Om de biologiska föräldrarna finns i livet, vilket är fallet i utredningens exempel, kan onödiga konflikter uppstå, som inte är till gagn för barnet. Risk finns också att motståndet från föräldrar till att barn placeras i fosterhem kan komma att öka. Flera andra skäl kan anföras mot detta förslag.

Reservat av ledamöterna Hallerby, Lunde och Nilsson:

Avsnitt 3.5.8, andra – femte styckena ersätts med följande.

Att föräldraansvaret i vissa situationer skall kunna flyttas över från förälder till annan person utan att föräldern i och för sig är olämplig torde skapa större trygghet, t. ex. i sådana fall där barn vistats länge i *fosterhem*. Förhoppningsvis minskar därmed tragiska och för barn obegripliga förändringar och brytningar av relationer till andra vårdare än föräldrar.

Länsstyrelsen tillstyrker därför utredningens förslag.

Med nuvarande regler kan fosterföräldrar som har föräldraansvar inte få fosterlön. Om den föreslagna Socialtjänstlagen (SOL) genomförs liksom Lagen om vård av unga (LVU) försvinner också detta hinder.

3.5.9 Barnavårdskonsulenter i landet

Det är ur många synpunkter önskvärt att överflyttning av föräldraansvaret kan ske till annan, som ger barnet varaktig vård eller av andra synnerliga skäl. Det är tillfredsställande att *fosterföräldrars* ställning stärks och att barnets trygghet hos psykologiska föräldrar skyddas. Man måste dock vara på sin vakt att inte någon form av "rörligt föräldraansvar" uppkommer genom praxis. Om föräldraansvaret överflyttats från biologiska föräldrar till annan, måste största möjliga restriktivitet iakttas för dem att återfå föräldraansvaret. I § 19 BFB föreslås, att förändring av föräldraansvaret kan ske enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Här finns inte klart angivet i utredningen om BFB:s lagregler är tvingande i förhållande till LVU. Ett förtydligande i lagförslaget måste ske angående detta.

3.5.10 Barnavårdskonsulenter i Jämtlands län

Utredningen föreslår att förutsättningarna för fråntagande av föräldraansvaret vid *missförhållanden* skall modifieras i förhållande till gällande rätt. Ändringarna syns i sak vara av tre slag. För det första behöver inte missbruket/försummelsen enligt utredningens förslag vara grov. För det andra vill utredningen lägga tonvikten vid olämpligheten hos den föräldraansvarige snarare än vid missbruket/försummelsen som sådant. För det tredje försvinner den allmänt hållna formuleringen – "eller innebär hans deltagande eljest fara för barnets utveckling –".

Jag ansluter mig till utredningens förslag att vilja skapa större möjligheter att frånta olämplig förälder föräldraansvaret, men jag anser att det finns

Bilaga 3

oklarheter i förslaget och har vissa invändningar. Bestämmelsen i BFB 6:14 bör ses i relation till LVU 1:1. Utredningen gör här endast ett kort omnämnande av ett uttalande av socialutredningen i dess slutbetänkande SOU 1977:40. Kopplingen borde enligt mitt förmenande ha analyserats noggrannare och dessutom borde man med fördel istället ha relaterat till prop. 1979/80:1 då denna innebar en viss förskjutning beträffande förutsättningar för beredande av vård jml LVU. Utredningens förslag kan innebära att förutsättningarna för frångående av föräldraansvaret blir ungefärligen jämbördiga med förutsättningarna för vård jml LVU 1:1. Detta förhållande föranleder tveksamhet, eftersom det förstnämnda väl måste anses vara det mest ingripande. En kvalitetsskillnad i rekvisiten är enligt min mening påkallad.

Utredningens förslag att skära bort sista ledet av frånganderekvisiten i FB 6:9 skulle kunna få negativa konsekvenser. Förslaget i BFB 6:14 utesluter ju frångående i de fall olämpligheten har annan grund än missbruk/försummelse av föräldraansvaret. Därigenom minskas regelns skyddseffekt. Detta synes ej överensstämma med utredningens syfte. Kan man anse att BFB 6:14 tillsammans med BFB 6:15 täcker sista ledet i frånganderekvisiten i nuvarande FB 6:9?

När det gäller barn som vistats länge och rotat sig i ett *fosterhem* skall man enligt utredningens förslag BFB 6:15 kunna överflytta föräldraansvaret till fosterföräldrarna. Jag är helt överens med utredningens resonemang i denna fråga och vill kraftigt understryka att det finns många exempel på att överflyttning av ett fosterbarn från fosterhem till föräldrarna inneburit stor otrygghet och känslomässiga störningar hos barnet. Både BvL och kommande socialtjänstlag med LVU styrs av den starka föräldrarätten och ger ej tillräckligt skydd för fosterbarnen som ofta lever i stor osäkerhet inför sin framtid och som inte så sällan vill ha garantier för att få stanna hos sina fosterföräldrar, vilka de många gånger betraktar som sina psykologiska föräldrar. Den känslomässiga kontakten mellan barnet och fosterföräldrarna måste naturligtvis tillmätas stor betydelse vid bedömningen i dessa fall.

Jag förutsätter att en överflyttning av föräldraansvaret till fosterföräldrar innebär att samhällsvård jml § 25 a BvL, § 31 BvL och vård jml LVU 1:1 upphör då grunder ej kvarstår, men hur skall samhällsvård jml 25 b BvL, LVU 1:2 ses i förhållande till förändringen av föräldraansvaret. Det anses ej vara förenligt med gällande bestämmelser i BvL att ett barn, som är omhändertaget för samhällsvård, sammanbor med sin vårdnadshavare. I sådana fall måste samhällsvården upphöra. Möjligen kan kommande LVU medge en viss kombination av vård jml LVU och vistelse hos vårdnadshavaren. Kopplingen mellan BFB och BvL, LVU borde även på denna punkt bli föremål för en analys. Kommer en förändring av föräldraansvaret att innebära att man fråntar de biologiska föräldrarna möjlighet att begära omprövning av eventuellt beslut om samhällsvård. LVU, då detta är ytterst angeläget för att barnen ej skall oroas av täta utredningar och omprövningar?

Jag förutsätter att de biologiska föräldrarna endast kan begära att återfå föräldraansvaret, men får vi dessa gränser klaggjorda genom textens utformning? Om dessutom de biologiska föräldrarna t. ex. har kvar sitt förmyndarskap för barnet har de också jml FB 13:1 att "sörja för myndlingens person". Vad innebär det i dessa fall?

Beträffande den föreslagna texten i BFB 6:16 2 st vill jag ansluta mig till att domstolen skall pröva om det är förenligt med barnets bästa att föräldraansvaret överförs på den *efterlevande föräldern*, men att man i inte alltför få fall

får anta att det är bättre för barnet att annan t. ex. styvföräldern förordnas som föräldraansvarig. Även i dessa fall är det viktigt att påtala behovet av en nyanserad helhetsbedömning av barnets situation, och att inte utgå ifrån att barnet alltid får det bäst hos sin biologiske förälder.

3.5.11 Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden

I 6 kap 14 och 15 §§ föreslår utredningen något vidgade möjligheter att överflytta vårdnaden från de biologiska föräldrarna jämfört med vad som f. n. gäller. Fakultetsnämnden har i och för sig förståelse över att det kan vara lämpligt med hänsyn till barnets bästa att tillskapa sådana möjligheter. Emellertid är det enligt nämndens mening här fråga om ett spörsmål vilket inte enbart kan avgöras med hänsyn till barnets bästa utan även de biologiska föräldrarnas intresse av att inte varaktigt bli fråntagna vårdnaden över barnet kräver hänsynstagande. Som framgår av utredningens motiveringar (s 76 ff) får här göras nyanserade avvägningar. Dessa hänsyntaganden kommer emellertid dåligt fram i lagtexten, som i fråga om de berörda paragraferna blivit för oprecis. I 18 § ges visserligen den allmänna ledstjärnan för rättens prövning av frågor om ändring i vårdnaden, att rätten skall besluta efter vad som är förenligt med barnets bästa. När det gäller att fråntaga de biologiska föräldrarna vårdnaden är emellertid denna allmänna riktpunkt inte tillräcklig enligt fakultetsnämndens mening. Allmänt sett kan det också om den föreslagna 18 § sägas att den betraktad som lagregel är egendomlig, eftersom den blott innehåller ett fristående rekvisit.

Vad förslaget till 14 § beträffar, delar fakultetsnämnden den uppfattning som kommer till uttryck i motiven (s 77) att det är den visade, bestående olämpligheten hos en förälder, som bör vara avgörande för tillämpningen. Kravet på bestående olämplighet bör lämpligen komma till uttryck i lagtexten.

Även om det, på sätt som föreslagits genom 15 §, ibland kan vara lämpligt att vårdnaden för barn överflyttas till fosterföräldrar eller andra personer, även om de biologiska föräldrarna inte är olämpliga som vårdnadshavare, måste denna lösning tillgripas med stor försiktighet. Just på denna punkt finns det anledning att ta hänsyn till de biologiska föräldrarnas intresse att inte mista sitt barn. Lagtexten i den föreslagna 15 § är enligt nämndens mening alltför liberal till överflyttningsmöjligheten: saken blir heller inte tillfredsställande belyst om det allmänna uttalandet om hänsyn till barnets bästa enligt 18 § dras in i bedömningen. Frågan är om inte möjligheten att överflytta vårdnaden till fosterföräldrar bör begränsas av ett krav på att fortsatt vårdnad av de biologiska föräldrarna är olämplig med hänsyn till barnets bästa.

3.5.12 Högskolan i Örebro

Överförande av föräldraansvaret från "olämpliga" föräldrar

Samordning med sociallagstiftningen

Utredningen föreslår att 14 § skall uppta en regel om att rätten skall kunna förordna att föräldraansvaret överflyttas från "olämpliga" föräldrar till annan person. Det framhålls (sid 77 f) att avgörande för frågan om föräldraansvarig ska skiljas från föräldraansvaret måste vara om föräldern visat olämplighet som föräldraansvarig som kan antas vara bestående. De

Bilaga 3

situationer av "olämplighet" som åsyftas motsvarar dem i de s. k. miljöfallen i 25 § a) barnvårdslagen eller i 1 § 2 st 1 p lagen med särskilda bestämmelser med vård av unga (LVU) – som ingår i det förslag till ny socialtjänst som ligger hos riksdagen för beslut. Skillnaden är att vårdbehovet för ingripande enligt dessa bestämmelser också kan vara kortvarigt. För att LVU ska kunna tillämpas förutsätts också att föräldrarna inte går med på den aktuella vården frivilligt.

Lagtexten i 14 § bör utformas på ett sätt som understödjer – inte motverkar de strävanden som styr socialvården. Ett minikrav är då att den utformas så att föräldrar som "inser" behovet av och "frivilligt" medverkar till att de vårdinsatser som socialvården finner påkallade behandlas förmånligare än de som driver fram beslut om "tvångsvård".

Styrelsen föreslår därför att 14 § formuleras enligt följande: "Har domstol efter ansökan från socialnämnd med stöd av 1 § 2 st 1 p lagen (1980:000) med särskilda bestämmelser om vård av unga beslutat att vård får meddelas enligt lagen och kan vårdbehovet inte antas bli kortvarigt, skall rätten förordna att föräldraansvaret överförs till förälder utan del i föräldraansvaret eller till annan person.

Frågan om att överföra föräldraansvaret enligt första stycket prövas på talan av förälder utan del i föräldraansvaret, barnet eller socialnämnd."

Det bör framhållas att styrelsen föreslår att föräldraansvaret i dessa fall inte ska kunna anförtros åt annan redan tidigare föräldraansvarig ensam, och att denne inte skulle kunna väcka talan om sådan överflyttning. Om tillstånd till vård enligt LVU meddelats och vården kommer inte att bli kortvarig måste det innebära att den föräldraansvarige som det här rör sig om, inte heller fullgjort sina skyldigheter som sådan. Annars borde denne kunnat få föräldraansvaret överfört på sig, enligt 12 och 13 §§, eller i allt fall, med stöd av 31 § kunnat förmå rätten att meddela ett interimistiskt förordnande om barnets bostadsort och/eller föräldraansvarets placering (se vidare avsnitt 5.2.14 under Utredning vid interimistiska beslut). Vården enligt LVU skulle därvid ha upphört om föräldern gått med på de åtgärder som socialnämnden vill genomföra eller om den efter domstolsbeslutet bedömts som obehövlig.

Socialmetodiska skäl för samordningen med LVU

Socialutredningens förslag till LVU innehåller som bekant regler om att all vård enligt lagen skall vara tidsbegränsad. Dessa regler har strukits i det förslag som återfinns i propositionen "Om socialtjänsten". Ändringarna är en eftergift till de starka protester som denna del av förslaget mött bland remissinstanserna och verksamma inom socialvården.

En del av den kritik som förslaget mötte torde ha berott på att kritikerna inte observerat möjligheten för socialnämnderna att utverka domstolsbeslut om ändring av vården i de fall vården inte kunde begränsas på det sätt utredningen tänkte sig eller att man inte ansåg att föräldrabalkens regelsystem utgjorde tillräckligt skydd för barnen.

Som utredningen påpekat har också dessa bestämmelser i föräldrabalken kommit till användning endast i ringa omfattning och det även för tiden efter det att riksdagen utvidgade möjligheterna att använda dem, genom att skjuta in rekvisitet "eller innebär hans deltagande i vården eljest fara för barnets utveckling", i samband med att möjligheten till gemensam vårdnad för ogifta infördes. En trolig anledning till detta är att man inom socialvården önskar undvika de betydande negativa effekter på behandlingsarbetet som ofta

Bilaga 3

skulle följa om nämnden först omhändertar klientens barn och sedan driver en lika upprivande process om att klienten skall fråntas föräldraansvaret helt och hållet. (Jmfr t. ex. Justitieombudsmannens ämbetsberättelse 1978/79).

Ett skäl att samordna 14 § med LVU är då också att man delvis motverkar dessa negativa effekter. Det förutsätts ju – som framgår i den av styrelsen föreslagna lagtexten – att frågan om skäl finns för ingripande enligt LVU redan prövats när tingsrätten kommer in i bilden. Naturligtvis ankommer det inte på rätten att ånyo pröva denna fråga. I processmaterialet från LVU-prövningen torde också finnas det grundläggande underlaget för bedömning om vården kan förväntas bli långvarig.

Längre gående samordning?

Det finns dock all anledning att undersöka om det inte är möjligt att gå än längre i samordning av de två regelsystemen. Kanske kan de s. k. miljöfallen i LVU behandlas som någon form av inledande föräldraansvarsprocess. Genom regler om vilandeförklarande av föräldraansvarsmålen skulle man t. ex. ges tid att bedöma hur fostrarnas situation och barnets hemmiljö utvecklas innan målet slutligen avgörs och föräldraansvaret överförs på en eventuell tidigare "interimistiskt" förordnande särskilt föräldraansvarig.

I samband med styrelsens diskussion kring vilandeförklarande av föräldraansvarsmålen kan också nämnas att åtalsrättskommittén i betänkandet "Färre brottmål" (SOU 1976:47 s 169–207) diskuterar åtalsunderlåtelse i s. k. resocialiseringsfall och därvid funnit (se närmare nyssnämnda betänkande s 103 f) att åtalsunderlåtelse i dessa fall bör kunna göras villkorad av ett positivt utfall av en aktuell resocialiseringsåtgärd. Uppmärksammas bör också den försöksverksamhet med vård av narkomaner som bedrivs med stöd av en speciallagstiftning härom (SFS 1979:661), som innebär att ett brottmål där en narkoman står tilltalad kan vilandeförklaras i avvaktan på utfallet av viss narkomanvård, vilket resultat skall påverka domstolens val av påföljd.

I sammanhanget finns det slutligen även anledning att återge ett citat ur lagrådets (här regeringsrådet Petrén ensam) yttrande över förslaget till LVU (se prop. 1979/80:1 del B s 369): "Enligt min mening bör det på sikt övervägas om man icke borde bygga upp skilda regelsystem för de fall då det allmänna måste ingripa för att avhjälpa brister i omsorgen av ett barn och för det fall då ingripande blir ofrånkomligt p. g. a. den unges beteende i form t. ex. kriminalitet eller missbruk av beroendeframkallande medel. På detta sätt skulle man kunna komma fram till regler som är bättre anpassade till de skilda kategoriernas verkliga behov. Bestämmelserna kunde också ges ökad precision och den vaghet minskas, som nu regler många stadganden därför att de måste ha så stor spännvidd."

En följdändring

Barnet själv bör dock ges samma möjligheter att få föräldraansvar överfört från olämpliga föräldrar som i utredningsförslaget. Detta åstadkoms genom att barnet ges talerätt även i de fall som avses i 12 §. Risken för missbruk av barnets möjligheter att få föräldraansvaret överflyttat till annan person ökar endast obetydligt om barnets talerätt utvidgas på detta sätt. Styrelsen förordar därför att orden "eller barnet" skjuts in i första stycket i paragrafen

efter orden "eller en av dem", varefter sista meningen i stycken kan utgå.

På så sätt erhålls ett helgjutet och konsekvent regelsystem och resultatet av den tidigare föreslagna förändringen av 14 § blir närmast skenbar, när det gäller barnets och förälders rätt att väcka talan om förändring av föräldraansvaret i de fall den föräldraansvarige undviker beslut om vård enligt LVU genom att samtycka till de åtgärder socialnämnden finner påkallade. Föräldrarna får alltid rätt att agera enligt 12 § resp. 13 §, socialnämnden enligt 14 § och 15 §. Barnet och förälder utan del i föräldraansvaret enligt 14 § samt barnet även enligt 12, 13 och 15 §§.

Överförande av föräldraansvaret då barnet bor hos annan än förälder sedan länge

15 § kan komma att användas av socialnämnd eller barnet för att få till stånd ändring av föräldraansvarets placering i de fall den vård som beslutats enligt LVU skulle visa sig bli längre än först planerats *eller* om den vård som anordnats för barnet bedrivits med de föräldraansvarigas samtycke (varvid ju LVU inte är tillämplig) och barnet under en relativt lång period bott hos en och samma person som inte är föräldraansvarig.

Paragrafen kommer förmodligen att bli mycket betydelsefull för de många fosterbarn i landet som varit omhändertagna för samhällsvård enligt barnavårdslagen under en stor del av sitt liv och önskar knytas närmare till sina fosterföräldrar, men där någon särskild grund för överföring av vårdnadsansvaret/föräldraansvaret inte föreligger då de biologiska föräldrarna går med på vården, dock utan att engagera sig för barnet.

Det bör uppmärksammas att förändringen i fråga om föräldraansvar ofta kommer att möjliggöra för fosterföräldrarna att adoptera barnet med påföljd att de biologiska föräldrarnas möjligheter att återkomma som föräldraansvariga närmast helt försvinner.

Helt utsläcks dock inte föräldrarätten för att föräldraansvaret överförs på annan person än förälder. Dels har barnet rätt till umgänge med de biologiska föräldrarna, dels kan de återfå föräldraansvaret enligt 17 §. Detta är naturligtvis helt i sin ordning. Liksom hittills måste adoption tillgripas om man mer definitivt vill avskära de rättsliga relationerna till de biologiska föräldrarna. Detta är också den avsedda verkan av en adoption. Ur denna aspekt står förslaget inte i överensstämmelse med adoptionsinstitutets syfte, eftersom 21 § i lagförslaget medför att barnet trots adoptionen har rätt till umgänge med föräldrarna, då de efter adoptionen i allt fall måste ses som "annan person som haft föräldraansvaret". Det finns ingen anledning att invända mot regeln. Snarare utgör kollisionen en påminnelse om att reglerna om adoption nu står i tur för en översyn.

Tidsramarna för beslut enl 14 och 15 §§

I förarbetena bör de tidsramar som skall gälla såväl vid tillämpningen av 14 som 15 §§ diskuteras närmare, även om några fasta tidsgränser inte kan spikas. Betydelse måste tillmätas bl. a. barnets ålder och i vilken utsträckning de föräldraansvariga visat intresse för och upprätthållit kontakten med barnet.

Barnets bästa (18 §)

Avgörande för rättsens beslut när det gäller ändring av föräldraansvaret skall enligt 18 § vara "barnets bästa". Styrelsen delar helt den uppfattning utredningen ger uttryck för på s. 109–112 i betänkandet om vad som bör förstås med uttrycket. Styrelsen anser det vara synnerligen viktigt att rättstillämpningen i framtiden inte styrs av olika rangordnade presumtioner, utan att en helhetsbedömning sker av samtliga föreliggande omständigheter i varje enskilt fall.

Med en sådan nyanserad bedömning av vad som är "barnets bästa" är riskerna små att barnen skulle kunna bryta sig loss från sina föräldrar p. g. a. tillfälliga slitningar t. ex. i tonåren.

Man bör i detta sammanhang hålla i minnet att det åligger rätten att höra socialnämnden innan målet avgörs och man borde kunna förutsätta att de sociala myndigheterna i de fall talan förs av barnet kommer att försöka få till stånd samtal mellan barnet och de föräldraansvariga, som blir minst lika omfattande som de samarbetssamtal som skall föregå en eventuell utredning om placeringen av föräldraansvaret i de fall föräldrarna önskar upplösning av ett gemensamt sådant.

Inte heller föreligger någon risk för att reglerna kommer att missbrukas på det sättet att barn "titt som tätt" begär, som det formulerats i massmedia "skilsmässa" från föräldrarna, även om barnet ges talerätt i samtliga fall där det kan bli fråga om ändring av föräldraansvaret.

Socialnämnden ska ju beredas tillfälle att yttra sig redan innan barnombud utses och nämnden kommer naturligtvis redan då att försöka avstyra onödiga processer.

Barnombudet måste också pröva om en talan om ändring av föräldraansvaret verkligen står i överensstämmelse med "barnets bästa" innan talan väcks. Ersättningen till ombudet från statsverket ska nämligen jämkas om denne genom vårdslöshet eller försummelse föranleder extra kostnader för rättshjälpen. (Detta enligt 50 § RHIL i förslaget som hänvisar till bl. a. 22 § 2 st samma lag.)

Därtill kommer att barnet måste hitta någon som är beredd och lämplig att ta på sig föräldraansvaret, vilket förmodligen i de allra flesta fall förutsätter ett aktivt bistånd från socialnämnden.

Förändringar i föräldraansvarets innehåll

19 § anser styrelsen vara olyckligt formulerad. Den formuleringen utredningen valt kan föranleda missförståndet om att föräldraansvaret överflyttas till annan om vård enligt LVU kommer till stånd. Det är dock endast en del av de uppgifter som ankommer på de föräldraansvariga som överflyttas i dessa fall. Om paragrafen skall vara med som en upplysning bör därför stå att det är *innehållet* i föräldraansvaret som ändras och alltså inte placeringen av det.

3.5.13 Statens invandrarverk (SIV)

SIV instämmer i att det i vissa situationer kan vara fördelaktigt att kunna flytta över föräldraansvaret på annan. Det kan t. ex. gälla för flyktingbarn som kommer till Sverige utan någon av sina föräldrar.

3.5.14 Familjelagssakkunniga

-- Värdefull är också den föreslagna möjligheten att ge andra än föräldrarna – exempelvis fosterföräldrar – gemensamt ansvar för barnet.

3.5.15 Stockholms sociala centralnämnd

Förvaltningen ansluter sig till utredningens förslag att föräldrar som *försummar eller missbrukar* föräldraansvaret skall kunna fråntagas detta. Förvaltningen tillstyrker även förslaget om att föräldraansvaret i vissa situationer skall kunna överflyttas från förälder till annan person utan att föräldern i och för sig är olämplig att ha detta ansvar. Dessa bestämmelser kommer framför allt att få betydelse för att stärka *fosterbarnets* ställning. Vissa grupper av invandrarbarn berörs också av förslaget. Att föräldrarätten är lika stark i de fall barn vistats i fosterhem många år och rotats djupt i sin nya miljö som i de fall där det rör sig om korta stödplaceringar är till avsevärd nackdel för många fosterbarn. Det finns dock anledning peka på några problem i sammanhanget. Det kan ställa sig svårt för de fosterföräldrar till vilka föräldraansvaret överflyttas, att klara de biologiska föräldrarnas eventuella aggression utan socialarbetare som mellanhänder. Det kan även vara svårt att överlåta föräldraansvar till vissa släktinghem/fosterhem som kan hamna i svåra lojalitetskonflikter. Hänsynen till föräldrarna kan i vissa fall påverka fosterhemmet/släktinghemmet på sådant sätt att fosterföräldrarna inte klarar av att ge barnet det odelade stöd det behöver. Bestämmelsen att överflytta föräldraansvar måste enligt förvaltningens mening användas med stor försiktighet och endast i de fall synnerliga skäl för ett sådant förfarande föreligger. Förvaltningen föreslår att lagtexten kompletteras med inskränkningen "synnerliga skäl".

För tydlighetens skull föreslås även en omformulering av lagtexten i § 14, vars första stycke lyder: "Är föräldraansvarig på grund av missbruk eller försummelse a föräldraansvaret olämplig att ha föräldraansvar för barnet, skall rätten förordna att föräldraansvaret anförtros åt annan föräldraansvarig ensam eller överförs till förälder utan del i föräldraansvaret eller till annan person." Orden missbruk och försummelse bör byta plats för att det klart skall framgå att det rör sig om missbruk av föräldraansvaret och inte om t. ex. alkoholmissbruk.

3.5.16 Göteborgs sociala centralnämnd

Utredningens förslag att föräldraansvaret skall kunna flyttas över till annan person än föräldrar om *barnet varaktigt bor hos annan person* ger värdefulla möjligheter för barn att slippa tvingas bryta upp från fosterhem, som blivit deras verkliga hem. Bestämmelsen bör också kunna tillämpas när en förälder dör och en styvfar eller styvmor länge fungerat som barnets far eller mor. Denna regel bör få konsekvenser även vid översynen av regler om adoption, fosterhemsersättning m. m. Socialförvaltningen är positiv till detta förslag.

3.5.17 Malmö sociala centralnämnd

Utredningen föreslår att man i större utsträckning än nu skall kunna överflytta föräldraansvaret. I vissa fall kan det ur barnets synvinkel vara önskvärt, men det är viktigt att man närmare preciserar vilka situationer och

vilket tidsperspektiv som avses. Annars finns det risk för ett allt för flitigt användande som ibland kan vara till skada för relationen barn – föräldrar.

Således föreslår utredningen, som en viktig nyhet att om *barn bor varaktigt hos annan* än den som har föräldraansvar för barnet, skall domstol på talan av barnet eller socialnämnd kunna förordna att föräldraansvaret flyttas över till annan person.

Förslaget kan få vittomfattande konsekvenser om det inte användes med stor urskiljning. Kriterierna är enligt centralnämndens mening alltför dåligt preciserade i ett så viktigt avsnitt. Begreppet "längre tid" kan tolkas gälla några månader till flera år. Ett lämpligt tidsintervall kan anses vara 3–5 år. "Känsломässig kontakt" mellan barn och fosterföräldrar kan vara svårdefinierad och vem skall göra bedömningen. Barnet kan här vara i en beroendesituation och det kan ha svårt att överblicka konsekvenserna. Någon person med stor erfarenhet av barns rätt att fungera bör utvärdera barnets uppfattning. "God kontakt" mellan barn och föräldrar skall finnas för att undvika att föräldraansvaret flyttas. Vad innebär uttrycket i tidsintervaller för barn i olika åldrar? Vilka praktiska möjligheter finns att hålla kontakt på grund av kostnader och geografiskt avstånd? Fosterbarnsassistenter får här liksom genom socialtjänsten överhuvudtaget ett extra ansvar för att motivera föräldrar och fosterföräldrar att hålla kontakt. Finns de tidsmässiga resurserna för att på ett tillfredsställande sätt klara dessa nya arbetsuppgifter? Kontinuiteten kan vara svår att hålla på grund av personalomsättning och utbildning och handledning behövs. Möjligheten att rekrytera fosterhem kan försvåras genom stora krav på kontakt med föräldrar. Om kontakten inte kan upprätthållas kan fler fosterföräldrar se möjligheten att på sikt få adoptera sitt fosterbarn. Mot bakgrund av dessa centrala frågeställningar är nämnden därför tveksam till förslaget. I vart fall måste ytterligare utredning föregå ett genomförande av förslaget.

Förslaget att överflytta föräldraansvaret då en tonåring flyttat hemifrån och är i konflikt med föräldraansvarig måste användas mycket restriktivt. Vissa motsättningar är nödvändiga i frigörelseprocessen i tonåren och medverkar till utveckling och mognad.

Där endast den ene föräldern är *föräldraansvrig* och då denne *avlider* föreslår utredningen att domstol prövar huruvida det är förenligt med barnets bästa att föräldraansvaret överflyttas på kvarlevande förälder. Kontakten mellan barn och förälder är här avgörande. Om den inte är bra kan annan person utses i stället. Detta innebär en positiv förändring där man tar hänsyn i första hand till barnets bästa och inte som nu bara till föräldrarätten.

3.5.18 Botkyrka sociala centralnämnd

Missbrukat eller försummat föräldraansvar

I situationer där föräldrarna missbrukar eller försummar föräldraansvaret eller efter dödsfall, diskuterar utredningen vilka personer som kan vara tänkbara att ta över föräldraansvaret. En nyhet innebär att fosterföräldrar kan få föräldraansvar, då ett fosterbarn vistats där en längre tid och rotat sig. Det här förslaget kan tillämpas även då direkt misskötsamhet vid utövandet av föräldraansvaret från föräldrarnas sida inte föreligger. Det kan även användas i situationer när en överflyttning av ett fosterbarn från fosterhemmet till sitt biologiska hem kan vara aktuellt och där den åtgärden medför

Bilaga 3

allvarlig skada för barnet. Genom den här åtgärden förlorar fosterföräldrarna sin fosterlega enligt nuvarande lagstiftning. Utredningen har med anledning härav för avsikt att återkomma beträffande fosterföräldrarnas ersättningsmöjligheter. Socialkontoret stödjer principiellt utredningens ställningstagande sett utifrån barnets rätt, men känner ändå en viss tveksamhet huruvida den här möjligheten kan påverka vårt samarbete negativt med föräldrar som begär sina barn placerade i fosterhem. Det kan befarsas att denna möjlighet till överflyttning av föräldraansvaret kan komma att skapa oro hos de biologiska föräldrarna om de i och med en fosterhemsplacering riskerar att förlora sina barn. Å andra sidan kan denna medvetenhet om risken att förlora föräldraansvaret leda till att föräldrar bättre lägger sig vinn om att hålla en god kontakt med det placerade barnet och fosterföräldrarna. Detta skulle i sådant fall kunna vara en positiv effekt och ytterst till gagn för barnet. Utredningen borde ha utvecklat sina ställningstaganden med fler gripbara och konkreta argument. Som förslaget ser ut i dag, blir det helt och hållet en efterföljande rättstillämpning som blir avgörande. Denna effekt är troligen inte utredningens avsikt. I stället kan man skimta bittra erfarenheter från gällande lagstiftning på området där barnets rätt inte tillgodosetts. Det har i stället varit vårdnadshavarens/vårdnadshavarnas rätt som vägt tyngst vid hemtagningar av fosterbarn som vistats långa tider i fosterhemmet.

3.5.19 Umeå sociala centralnämnd

Sociala centralnämnden ser positivt på möjligheten att kunna överflytta föräldraansvar och förmyndarskap till *fosterföräldrarna* i vissa lägen (5. 2. 6.). Då måste dock bestämmelserna angående fosterlön ändras så att denna kan utgå även i dessa fall. Analogt med detta bör fosterbarnstillsyn kvarstå till dess barnet adopteras. Erfarenheterna talar dock för, att det inte alltid är lämpligt att flytta föräldraansvar och förmyndarskap till fosterföräldrarna. Vid eventuellt behov av omplacering underlättas den om det finns en särskilt förordnad föräldraansvarig och förmyndare. Man kopplar ju inte bort föräldrarna eller barnets släkt genom att man fråntar föräldrarna vårdnaden och förmyndarskapet. Det kan bli oroligt och svårt ur många synpunkter om fosterföräldrarna ensamma ska handskas med umgängesrätten och ha ansvar för denna. Vid en adoption av barnet kan det också vara lämpligast att en utomstående person varit med och bestämt i adoptionsfrågan.

3.5.20 Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet

Hälso- och sjukvårdsnämnden

Att föräldraansvaret i vissa situationer skall kunna flyttas över från förälder till annan person utan att föräldern i och för sig är olämplig torde skapa större trygghet, t. ex. i sådana fall där barn vistats länge i fosterhem. Förhoppningsvis minskas därmed tragiska och för barn obegripliga förändringar och brytningar av relationer till andra vårdare än föräldrar.

3.5.21 Svenska kommunförbundet

Styrelsen ser positivt på, att nu gällande bestämmelser om att vårdnaden (föräldraansvaret) skall fråntas förälder som *grovt missbrukar eller grovt*

försummar vårdnaden föreslås ändrad för att få ökad användbarhet. Detsamma gäller förslaget om att föräldraansvaret i vissa situationer skall kunna överflyttas från förälder till annan person utan att föräldern i och för sig är olämplig att ha föräldraansvaret. Båda reglerna, i synnerhet den sistnämnda, är ägnade att stärka fosterbarnets rätt, vilket ses som mycket angeläget.

Bilaga 3

3.5.22 Centralorganisationen SACO/SR

Det mest revolutionerande i bestämmelserna kring föräldraansvaret är förslaget om att föräldraansvaret i vissa situationer skall kunna flyttas över från förälder till annan person utan att föräldern i och för sig är olämplig att ha föräldraansvaret. Exempel på detta är då barn har vistats i *fosterhem* en längre tid och rotat sig där. Då kan det med hänsyn till barnets behov vara det bästa att fosterföräldrarna får föräldraansvaret för barnet.

Detta är enligt SACO/SR ett mycket viktigt förslag inte minst med tanke på dagens situation då barn på grund av föräldrars behov, tvingas uppleva upprepade flyttningar mellan föräldrahem och fosterhem med allt vad detta innebär av otrygghet och risk för beteendestörningar.

3.5.23 Centerns Kvinnoförbund (CKF)

Utredningens förslag att föräldraansvaret i vissa fall (exempelvis när föräldrarna är döda) kan ges till *annan person än förmyndaren*, instämmer vi i.

Fosterföräldrar

Barnens bästa, som kan innebära att föräldraansvaret överföres på fosterföräldrar, får inte innebära att fosterföräldrarna kommer i en sämre situation när det gäller stöd och hjälp från myndigheterna. Denna situation måste ses över. Största möjliga hänsyn skall tas till såväl de biologiska föräldrarna som till fosterföräldrarna, men hela tiden med barnets bästa i förgrunden. Då barn ofta är starkt känslomässigt knytta till sina biologiska föräldrar, måste de ha rätt att få hålla kontakt med dessa, även om de av andra orsaker inte kan leva tillsammans.

Fosterföräldrar till invardrabarn, bör ha kunskaper i barnets hemspråk för att inte barnets kontakt med sin kulturella bakgrund skall gå förlorad.

3.5.24 Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF)

Om man skall överflytta föräldraansvar från biologiska föräldrar till annan person måste rätten vid prövning ta allra största hänsyn till barnets bästa.

3.5.25 Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)

Vi instämmer i utredningens förslag att öka användbarheten av nu gällande bestämmelser om att föräldraansvaret ska fräntas förälder som *grovt missbrukar eller grovt försummar* sitt ansvar.

Vi vill understryka utredningens uppfattning att föräldraansvar ska kunna överflyttas till annan även i de fall då föräldrarna inte bedöms som olämpliga, t. ex. när barnet rotat sig i ett *fosterhem*.

3.5.26 Sveriges domareförbund

Vad gäller förslaget om ändring av föräldraansvaret vill förbundet anföra följande.

Förbundet delar uppfattningen att det kan bli nödvändigt att i större utsträckning än för närvarande skilja föräldrar från föräldraansvaret för sina barn. Utredningen vill skapa förutsättningar härför genom att ändra lagen så att det ej längre skall krävas *grovt missbruk eller grov försummelse* av ansvaret för att detta skall ske. En allmän rättsuppfattning är att föräldraansvaret inte skall kunna fråntagas föräldrarna utan starka skäl. Den föreslagna lagtexten kan ge intrycket att det skulle bli möjligt att göra detta även vid mindre allvarliga fall av försummelse av ansvaret. Detta torde inte ha varit utredningens mening. För att undvika missförstånd bör lagtexten därför utformas på annat sätt.

Förslaget innebär vidare – med det undantag som framgår av 15 § – att förälder för att fråntagas föräldraansvaret måste ha missbrukat eller försummat ansvaret för barnet. Det kan emellertid finnas fall när olämpligheten är dokumenterad på annat sätt än genom misskötsamhet av ansvaret för just det aktuella barnet. Det är tveksamt om enligt förslaget föräldraansvaret kan överföras i sådana fall. Detta bör enligt domareförbundets mening klargöras.

I förslaget 15 §, vari ges bestämmelser om överflyttning av föräldraansvaret när *barnet varaktigt bor hos annan* än den som har ansvaret, stadgas i andra meningen: "Sådant förordnande får också meddelas i annat fall om synnerliga skäl föreligger." Vilka fall som åsyftas med detta förslag framgår inte av motiven (s. 79 och 165). Förbundet efterlyser ett klargörande på denna punkt.

Enligt förslaget skall föräldraansvaret i vissa situationer kunna anförtros "annan person". Meningen är att i sådana fall också två personer, till exempel fosterföräldrar, skall kunna erhålla gemensamt föräldraansvar. Den föreslagna lagtexten bör ändras så att det direkt av denna framgår att mera än en person kan komma i fråga.

3.5.27 Svenska Läkaresällskapet

Detta skall enligt utredningen kunna ske även till annan person exempelvis *fosterföräldrar*. Kraftfullare bör påpekas situationer där föräldraansvarig ej enbart dokumenterat uppenbara missförhållanden av olika slag, utan även visat sådan olämplighet som kan antagas vara bestående och till men för barnets fortsatta uppväxt och utveckling. I socialutredningens författningsförslag sägs angående beredande av vård av underårig att "denna tid ej får överstiga 3 månader från det vården inletts". Länsrätten kan dock förordna att vård, som har beslutats på grund av brister i omsorgen eller annat förhållande i hemmet, som kan medföra fara för underåriga barns hälsa eller utveckling, får bestå under längre tid eller tills vidare. Lagförslaget innebär emellertid möjlighet för biologiska föräldrar att med allt för korta intervaller begära omprövning av omhändertagandet med oro och osäkerhet för både

Bilaga 3

barn och fosterföräldrar till följd. Utredningen om barnens rätt föreslår att föräldraansvaret i vissa situationer skall kunna flyttas över från föräldrar till annan person utan att föräldern i och för sig är olämplig att ha föräldraansvaret. Sällskapet vill allvarligt understryka behovet av kontinuitet i föräldrakontakt för just de barn, som längre tid vistas i fosterhem och rotat sig där. Ett av barns grundläggande behov anses vara ett stabilt och varaktigt förhållande till föräldern. Ett fosterhemsplacerat barn bör via adoption kunna garanteras sådant varaktigt förhållande, även mot biologisk förälders önskemål.

3.5.28 Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg

Möjligheten att överflytta föräldraansvar utan att biologiska föräldrarna förklaras olämpliga till personer som i praktiken utgör barnets "psykologiska föräldrar" fyller ett länge känt behov och skulle kunna göra tillvaron för fosterbarn och fosterföräldrar betydligt tryggare. Ett faktum är ju också att barn först ganska högt upp i åldrarna får en föreställning om vad blodsbånd innebär. Barn som under tidig ålder och lång tid skötts av icke biologiska föräldrar kan inte uppfatta dessa personer annat än som föräldrar. Biologiska föräldrar som ej håller kontakt med sina barn i fosterhem och kanske kommer efter tre år och begär hem barnet, är för barnet vilken tant och farbror som helst. I sådana hemtagningsärenden är dock hos beslutsfattande myndighet – i första hand socialnämndens ledamöter – fortfarande biologiska föräldrars rätt till sina barn förhärskande och "barnets bästa" tillgodoses sällan. Varje separation innebär en kris för ett barn. Att ta emot fosterbarn innebär att ta emot ett barn i kris, varför det också här är viktigt att samhällsresurser ställs till förfogande för en gemensam bearbetning tillsammans med fosterhemmet, likaså vid återlämnandet av barnet till biologiska föräldrarna.

3.5.29 Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer

Det är ganska självklart att den andre föräldern i första hand bör bli ensam föräldraansvarig om den har varit delaktig tidigare eller eljest har god kontakt med barnet.

Överflyttning på annan än förälder t. ex. styvförälder är också naturligt, men när det gäller *fosterföräldrar* blir det mera tveksamt för det har så många andra frågor i sig som behöver tänkas igenom mer noggrant än utredningen hunnit med.

Dels beträffande ekonomin, eftersom det sätter fosterföräldrarna i en svår press och kräver ett ställningstagande av dem som kanske aldrig varit påtänkt, att välja mellan att ha kvar barnet utan ersättning, men med föräldraansvar, och att låta det återgå till de biologiska föräldrarna trots att barnet inte har haft någon kontakt med dessa.

Dels beträffande möjligheten att fosterföräldrarna efter att ha erhållit föräldraansvaret ska kunna adoptera barnet utan att biologiska föräldrarnas medgivande är nödvändig. Det verkar som lurendrejeri mot föräldrarna även om det ur barnets synpunkt är klart tryggare att vara adoptivbarn än fosterbarn. Detta förutsätter även annan handläggning i fosterbarnsärenden än nu gällande. Det handlar också om tillsynen.

3.5.30 *Sveriges skolkuratorers förening*

Bilaga 3

Är föräldraansvarig p. g. a. missbruk eller försummelse av föräldraansvaret olämplig att ha föräldraansvar för barnet, skall rätten förordna att föräldraansvaret anförtros åt annan

Detta innebär en förändring mot nu gällande bestämmelse att vårdnaden skall fräntas förälder som *grovt missbrukar eller grovt försummar* vårdnaden. I linje med att stärka barnens rätt är det helt riktigt att ordet *grovt* tas bort ur lagtexten.

Föräldraansvaret skall i vissa situationer kunna flyttas över från förälder till annan person. utan att föräldern i och för sig är olämplig att ha föräldraansvaret. Exempelvis om barnet har vistats en längre tid i *fosterhem* och rotat sig där, är det ibland förenligt med barnets bästa att fosterföräldrarna får föräldraansvar för barnet.

Vi tycker att detta är en mycket viktig förändring i lagen. Hittills har många barn farit illa av att behöva slitas från fosterföräldrar mot sin egen vilja.

3.5.31 *Fosterhemmens Riksförbund (FR)*

Liksom nu kan "olämplig förälder" fräntas föräldraansvaret. Enligt förslaget skall detta kunna ske även i andra fall, t. ex. där barnet en längre tid vistats i *fosterhem* och där rotat sig. Fosterföräldrar skall kunna överta föräldraansvaret, vilket skulle innebära både för- och nackdelar.

FR är principiellt med på utredningens gemensamma föräldraansvar, men vi tror inte att rättsuppfattningen i samhället överensstämmer med dessa tankegångar. Resultatet blir att man kommer att få stora problem med rättstillämpningen.

De nackdelar vi inte kan acceptera är följande:

Fosterföräldrar som föräldraansvariga kan inte få fosterlega eftersom barnet inte längre räknas som fosterbarn. Den ekonomiska grunden för fosterbarnsverksamheten rycks härmed undan.

Om fosterföräldrarna har föräldraansvar erfordras ej längre samtycke från de biologiska föräldrarna för att en adoption skall komma till stånd. Detta kan medföra att i och för sig önskvärda fosterhemsplaceringar undviks av förälder p. g. a. rädsla för bortadoption.

FR ställer sig undrande till vad som händer med fosterbarnens arvsrätt vid den föreslagna konstruktionen.

FR ställer sig också frågande till om fosterföräldrar med föräldraansvar kan disponera fosterbarnets ev. förmögenhet (= förmyndare).

Vad händer med föräldraansvaret om detta förts över från de biologiska föräldrarna till fosterföräldrarna och barnet därefter placeras på institution?

3.5.32 *Föreningen BRIS – Barnens Rätt I Samhället*

Föräldraansvar till annan än förälder

BRIS välkomnar speciellt BFB 6 kap. 15 § som gör det möjligt för *fosterföräldrar* eller andra, hos vilka barnet under lång tid fått sin känslomässiga trygghet och förankring, att få även det formella föräldraansvaret. På detta sätt undanröjs det hot mot kontinuiteten i vården som nuvarande starka koppling mellan den juridiska föräldrarätten och det

biologiska föräldraskapet utgör.

Bilaga 3

Att fosterföräldrar får föräldraansvaret måste enligt vår mening innebära att de även vid en eventuell skilsmässa berörs av de bestämmelser om betänketid som gäller för andra föräldraansvariga med barn under 16 år. Det är för fosterbarn speciellt viktigt att förutsättningarna för deras tillvaro inte plötsligt förändras. Det är välkänt att följderna av plägsamma separationer blir allvarigare ju fler gånger de upprepas.

Författningsförslag och motivering

BFB 6 kapitlet

14, 17 och 17 a §§ Sammanfattande motivering:

Vårt förslag till 14 § betyder att barnet uppvisar störningar eller uttalar allvarligt missnöje med hemsituationen eller att det på annat sätt framgår att hemmet inte uppfyller barnets väsentliga behov enligt BFB 6:1 eller enligt barnavårdslagen. Naturligtvis bör man precis som annars först undersöka om förbättring i hemsituationen kan åstadkommas i sådan mån och inom sådan tid som är acceptabelt för barnets behov, innan föräldraansvaret överflyttas till annan.

När det gäller barns trygghet är det inte alltid föräldrarnas lämplighet som är den i sig helt avgörande frågan. Det finns situationer där föräldrarna är lämpliga (rent allmänt sett), men där omständigheterna är så negativa att föräldraansvaret totalt sett ändå blir en belastning för barnet. Om barnet t. ex. har vistats hos och rotat sig hos fosterföräldrar eller någon släkting under en följd av år och sedan den biologiske föräldern (eller båda) kräver tillbaka barnet (ibland med tvång), så kan barnet skadas varaktigt. Ofta kan barnet inte förmå sig att knyta an till den, i barnets ögon, främmande person som ryckt undan dess trygghet.

Det är i sådana här situationer absolut nödvändigt att det är barnets behov som prioriteras och inte någon allmän lämplighetsnorm. Med nuvarande lagstiftning kan vi inte göra något i sådana här fall förrän barnet redan knäckts.

Har vi nu en gång bestämt oss för att lagen skall ge uttryck främst för barnets behov bör vi vara konsekventa och låta det gälla även i vårdnadsfrågor.

Bevisning av ev. olämplighet hos föräldrar är dessutom oftast en omöjlighet, helt bortsett från att den också är destruktiv och t. o. m. irrelevant i många fall enligt ovan. Föräldraansvariga visar normalt inte upp sin ev. olämplighet för andra. Det är på barnen sådant märks tydligast, inte på föräldrarna.

Förhoppningsvis kommer det att gagna hela familjerelationen i familjer där samhället måste gripa in att föräldrarna inte som extra börda skall offentligt odugligförklaras. BRIS förutspår också att socialarbetare (och jurister) välkomnar en sådan ändrad inriktning av sina arbetsuppgifter som innebär att de slipper tvingas utdöma föräldrarna innan de skall försöka hjälpa familjen.

När det gäller att överföra föräldraansvaret enligt 17 och 17 a §§, så är det ibland befogat med en extra lång "inskolningstid" och kraftigt utvidgad umgängesrätt. I flera fall som BRIS kommit i kontakt med har barn bott under en lång, sammanhängande och viktig småbarnsperiod hos t. ex. mor-

Bilaga 3

eller farföräldrar men utan något formellt förordnande om fosterhemsplacering. Dör då den föräldraansvarige föräldern eller bedöms denna som olämplig föräldraansvarig, så kan beslut om en plötslig förflyttning till den andra föräldern eller till annan skada barnet mycket allvarligt.

Kontinuiteten i positiva känslöbindningar är för barnet ett primärt behov som inte får rubbas, men som inte nödvändigtvis hänger ihop med det biologiska föräldraskapet. Därför är det viktigt att betona (betr. BFB 6:17 m. fl.) att talan om överföring av föräldraansvar får väckas endast när det är i överensstämmelse med barnets bästa och som huvudregel också i enlighet med barnets vilja.

Ett barn som har det bra vill inte flytta och får inte flyttas heller, enligt BRIS' mening, annat än i de fall då den aktuella bindningen är ett uppenbart hot mot barnets bästa. Sådana bindningar kan vara exempelvis incestuösa förhållanden eller barns relationer till missbrukande och/eller psykiskt störda föräldrar.

14 § Författningsförslag:

När en förändring av föräldraansvaret är nödvändig, skall rätten förordna att föräldraansvaret anförtros åt annan föräldraansvarig ensam eller överförs till förälder utan del i föräldraansvaret eller till annan person.

Fråga om att överföra föräldraansvaret enligt första stycket prövas på talan av föräldraansvarig, förälder utan del i föräldraansvaret, barnet, *barnombudsmannen* eller socialnämnden.

17 § Författningsförslag:

Har föräldraansvaret anförtrots åt annan än förälder kan rätten om det ligger i barnets intresse och inte strider mot barnets vilja, på talan av förälder, barnet, barnombudsmannen eller socialnämnden besluta att föräldraansvaret skall föras över på föräldrarna eller en av dem.

17 a § Författningsförslag:

Vid ändring i fråga om föräldraansvar skall sådant ansvar anförtros till person som barnet redan har en positiv bindning till, om det kan förenas med barnets bästa även på lång sikt.

Vid prövning av fråga om överförande av föräldraansvar skall barnets mening inhämtas och vara utslagsgivande om det inte uppenbart strider mot barnets bästa.

3.5.33 Rädda Barnens Riksförbund

Se avsnitt 3.3.46.

3.5.34 Föreningen Familj och Rätt (FoR)

Ändring av föräldraansvaret. Även om FoR ansluter sig till utredningens uppfattning – på sätt som anges i 15 § – att det i en del lägen kan finnas skäl för att "föräldraansvaret flyttas över till annan person" ser FoR som nödvändigt

Bilaga 3

att ändå uttrycka vissa farhågor beträffande de följder denna nya paragraf i BFB kan få. Fosterföräldrar är och kommer många gånger att vara direkt ovärderliga när det gäller att ge barn omvårdnad och kärlek. Samtidigt som de biologiska föräldrarna vet detta och mestadels önskar allt gott för sina barn känner de sig ofta kluvna inför överlämnandet av ett barn till fosterhem. Även gånger då det är fråga om 31 § BvL – dvs. frivilligparagrafen – framkommer mycken oro om de kan känna sig säkra på att få hem barnet, när de så önskar. Redan i nuläget kan det vara svårt att få föräldrarnas medverkan till att lämna bort ett barn. Det händer att en placering blir åtskilligt framskjuten i tiden för att föräldrarna med rätt eller orätt har en rad föreställningar om samhällets/myndigheters möjligheter att ta barnen från dem.

Hur kommer denna grupp av oroliga föräldrar att reagera inför vetskapen att lagen erbjuder en faktisk möjlighet överflytta föräldraansvaret "även om vistelsen i fosterhem inte sträckt sig över ett flertal år"? Om dessutom möjlighet sedan ges för fosterföräldrarna "att adoptera barnet eftersom samtycke då inte längre fordras från de biologiska föräldrarna" kommer med största sannolikhet ovilligheten att lämna ifrån sig sitt barn att bli än större.

Utredningen understryker själv "att bestämmelsen bör tillämpas med stor urskillning" och tror därmed att de farhågor som finns mot förslaget kommer att förlora i tyngd. FoR delar inte den uppfattningen utan befarar att 15 § kan komma att försvåra åtskilliga fosterhemsplaceringar i framtiden. FoR kan inte se hur man skall finna en lösning av konflikten mellan "barnets bästa" och de biologiska föräldrarnas behov av garantier att inte mista barnet. FoR:s uppfattning är att frågan behöver penetreras ytterligare.

Den andra meningen i 15 § kan saklöst strykas utan någon penetrering. Det finns definitivt inget behov av den. Däremot kan den i oansvariga händer bli en mycket farlig "kautschuk-paragraf". Omformuleringarna i den nya 14 § täcker alla behov. Av samma anledning föreslår FoR att 19 § skall utgå. Enligt FoR:s uppfattning gäller det att snarast få en väl utvecklad rättspraxis avseende den omformulerade 14 §. Det vore då synnerligen olyckligt med tre i det närmaste identiska lagrum.

Då utredningen framfört en rad både progressiva och utmärkta förslag syns det FoR minst sagt egendomligt med den återgång till en äldre lagstiftning som presenteras i 16 § 2:a stycket. FoR har redan i inledningsavsnittet vänt sig mot förslaget, varför det inte här finns skäl till en upprepning. Det är emellertid svårt förstå hur utredningen vill motivera sin uppfattning – särskilt som specialmotivering saknas. Det finns ingen som helst orsak – inte ens om det funnits en specialmotivering – att gå 60 år tillbaka i tiden. FoR föreslår att – och utgår från att så sker – den nuvarande formuleringen bibehålls. Det skall till synnerligen starka skäl för att ändra en endast tre år gammal lagstiftning. Att göra det helt ounderbbyggt faller på sin egen orimlighet.

Diskrimineringen av den ogifta fadern togs bort genom 1973 års reform och hans företrädare betonades än mer i 1976 års reform. Om FoR inte missminner sig fanns som bakgrund till ändringarna bl. a. en mycket intensiv interpellationsdebatt, där det ansvarige statsrådet betvivlade interpellantens uppgifter men tvingades erkänna att denne hade rätt. Utredningen har inte kunnat visa på ett enda fall då den nya lagtexten varit till förfång för något barn. Däremot finns det många exempel på detta från gamla tiders lydelse.

Bilaga 3

FoR har i början av detta avsnitt föreslagit att i BFB 6:1 definieras barnets bästa med utgång från utredningens utmärkta tankegångar i kapitel 4. I analogi härmed skulle då följande lydelse erhållas av

18 §: "Rätten skall vid prövning av fråga om ändring i föräldraansvaret besluta efter vad som är förenligt med barnets bästa med utgång från barnets grundläggande behov."

Med hänvisning till var FoR framför i avsnittet 7.40 "Talerätt och ombud för barnet" föreslås att ordet "barnet" stryks i 13 § 1:a st, 14 § 2:a st, 15 § och 16 § 2:a st. I samtliga skall i stället införas: "Sedan talan väckts har barnet rätt att delta i rättegången."

3.5.35 Riksförbundet Hem och Skola (RHS)

Avslutningsvis vill RHS markera den stora betydelsen som barnets kontakt med "den frånvarande parten" har. Det gäller såväl den frånskilda föräldern som den förälder vars barn omhändertagits. Undersökningar visar här entydigt att barnet utvecklas bäst – känslomässigt och intellektuellt – om denna kontakt upprätthålls även om förhållandena i yttre avseende är ogynnsamma. När det gäller det omhändertagna barnet har härvidlag amerikansk forskning (se David Fanshel, Columbia University NY) lett fram till lagförslag som innebär att det bör ingå i föräldraansvaret att ha "kontaktskyldighet" med barnet även vid ett omhändertagande. RHS ställer sig därför mycket tveksamt till utredningens förslag att föräldraansvaret i vissa fall skall kunna berövas en biologisk förälder – särskilt på de indikationer utredningen diskuterar. I verkligheten kan också möjligheten av överflyttandet av föräldraansvaret bli *en målsättning* för exempelvis fosterföräldrar i stället för *en konsekvens* av föräldrarnas negativa hållning och därigenom leda till ett försämrat socialt arbete.

3.5.36 Husmodersförbundet Hem och Samhälle

Överflyttning av föräldraansvar i vissa fall bör kunna ske, t. ex. om det efter utredning visar sig att barnet har haft stark känslomässig anknytning till fosterhemmet.

4 Umgängesrätt

4.1 Göta hovrätt

Utredningens huvudförslag ser umgänget mellan föräldrar och barn uteslutande som barnets rätt till umgänge, detta för att komma från tanken på umgänge som en rättighet för föräldrarna och en skyldighet för barnet. Även om man kan ha förståelse för detta tänkesätt, kan huvudförslaget, på sätt utredningen beskriver (s. 85), utnyttjas av vårdnadshavaren som ett argument för att försvåra umgängesrätten. Hovrätten vill av den anledningen förorda alternativförslaget i denna del (6.2.5), vilket betonar barns och föräldrars ömsesidiga rätt till umgänge med varandra. Ett skydd för barnet ligger ju i den allmänna bestämmelsen i BFB 6:22 att umgängesrätten skall vara förenlig med barnets bästa.

Enligt hovrättens mening är det i och för sig av värde att barnet har rätt till

umgänge med olika personer som det har nära kontakt med. Det är dock tveksamt om rätt metod är att lagfästa en sådan umgängesrätt. Hovrätten vill därför tillstyrka förslaget om lagfäst umgängesrätt enbart i vad avser tidigare föräldraansvarig, däremot ej i fråga om avlidne förälders släktingar och andra som har nära anknytning till barnet.

4.2 Kammarätten i Stockholm

Enligt kommitténs huvudförslag har barnet en i princip ovillkorlig rätt till umgänge med sina föräldrar men däremot inte en motsvarande skyldighet att umgås med förälder som det normalt inte vistas hos. Barnets vilja bör enligt kommittén vara av väsentlig betydelse för umgängesrätten.

Kammarätten anser också att det är viktigt att hänsyn tas till barnets vilja. Det är emellertid inte säkert att barnet förstår vad som är dess eget bästa. Klart är att det typiskt sett är viktigt att barnet om möjligt har kontakt med båda sina föräldrar. Den lösning som har förordats kan – som kommittén själv påpekar – ge förälder som är vårdnadshavare och som vill motarbeta barnets umgänge med den andra föräldern än starkare skäl än nu att söka påverka barnet till att motsätta sig samröre med denne. Kammarätten förordar därför att bestämmelser om umgängesrätt utformas enligt alternativförslaget under 6.2.5 som en ömsesidig rätt för föräldrar och barn till umgänge med varandra.

Det kan påpekas att kommittén helt förbigår den i praktiken olösliga frågan om hur barnets umgängesrätt skall kunna utövas när förälder, som ej har vårdnaden, inte vill träffa barnet.

Kommittén föreslår att också barnets rätt till umgänge med andra personer än föräldrarna skall lagfästas. Enligt huvudalternativet skall denna rätt avse dels annan person som har haft vårdnaden om barnet, dels – under förutsättning att förälder är död – släktingar till den avlidne och andra som har nära anknytning till barnet. Enligt ett alternativförslag skall barnet ha rätt till umgänge med personer, som det har nära anknytning till, även när föräldrarna lever.

Kammarätten är ense med kommittén om att det normalt är av vikt för barnets utveckling att kontakten med den som har haft vårdnaden inte bryts och vill därför inte motsätta sig att det införs en lagstadgad rätt till umgänge i detta fall. Man får dock ha klart för sig att en sådan reglering kan på sikt motverka att lugna förhållanden inträder för barnet.

Det är betydelsefullt för barnet att det får tillfälle till umgänge även med andra personer som står det nära. Kammarätten håller dock före att det även i fortsättningen bör ankomma på vårdnadshavaren att bedöma i vilken utsträckning umgänge får ske. Om allvarigare olägenheter skulle ge sig till känna bör saken tas upp genom kontaktperson eller barnassistent. Beslut av domstol om sådant umgänge och om eventuella tvångsåtgärder bör inte kunna förekomma i dessa fall.

Om den föreslagna författningstexten:

6 kap. barn- och föräldrabalken

Kammarätten sätter i fråga om inte 22 § andra stycket kan utgå. Rätten torde även utan en sådan bestämmelse vara oförhindrad att föreskriva villkor som behövs.

4.3 Stockholms tingsrätt

Bilaga 3

Tingsrätten anser det ej adekvat att inordna bestämmelser om "Barns rätt till umgänge" under kapitelrubriken "Föräldraansvar". Vad gäller frågor om umgängesrätt biträder tingsrätten emellertid det alternativa förslaget att bestämmelserna om umgängesrätt barn – föräldrar utformas så att dessa ges en ömsesidig rätt till umgänge med varandra även om de inte bor tillsammans. Som rubrik till 20–23 §§ kunde då anges endast "Umgängesrätt".

Tingsrätten förordar alltså här det alternativa förslag som innebär att rätten till umgänge mellan föräldrar och barn skall vara ömsesidig. Då barnets bästa skall vara utgångspunkten vid ställningstaganden i fråga om umgängesrätt, bör risken för att det framtvingas ur barnets synpunkt olämpliga kontakter föräldrar-barn kunna minskas inom ramen för en ändrad rättstillämpning. Att fränta förälder lagreglerad rätt till umgänge med sina barn anser tingsrätten olämpligt inte minst av psykologiska skäl. Det torde vidare föreligga en icke obetydlig risk att en dominant föräldraansvarig genom att påverka barnet helt utestänger den andre föräldern från möjligheten att träffa sitt barn, vilket i sista hand i allmänhet vore till nackdel för barnet.

Vad utredningen anfört som bakgrund till 21 § finner tingsrätten beaktansvärt och tillstyrker att bestämmelser införs enligt det föreslagna lagrummet.

Det alternativa förslaget att i lagen införa uttrycklig rätt för barnet, även när föräldrarna lever, till umgänge med personer som barnet har nära anknytning till, kan tingsrätten däremot inte biträda. Barnets behov av utökad umgängesrätt gör sig ej gällande med samma styrka i detta fall.

I stället för uttrycket den föräldraansvarige i 25 § bör användas föräldraansvarig (vårdnadsansvarig) då i åtskilliga fall två föräldraansvariga kan förekomma.

Beträffande 26 § vill tingsrätten anmärka, att den i 2 st införda bestämmelsen att underhållsbidrag utan stämning kan yrkas i mål angående umgängesrätt, ej överensstämmer med gällande rätt. Tingsrätten, som vill erinra om att part i underhållsfrågan är barnet, avstyrker att en sådan bestämmelse införs. Det är också oklart vad utredningen avser i denna del. Vilken underhållsfråga skulle exempelvis kunna prövas vid rättegång om umgängesrätt enligt 21 §?

4.4 Malmö tingsrätt

De huvudsakliga förändringar som föreslagits i detta hänseende synes vara, att barnets rätt till umgänge betonas mer än tidigare och att prövningen av umgängesrättsfrågor enligt uttryckligt stadgande skall ske med utgångspunkt från barnets bästa. Att barnet skall ha "rätt" till umgänge med båda sina föräldrar kan tyckas självklart. Frågan är dock vad uttrycket kan ha för verklig innebörd. Om ett barn motsätter sig umgänge med någon av föräldrarna uppkommer knappast frågan om en "rätt" för barnet – däremot möjligheten frågan om föräldrarns rätt. Om däremot barnet önskar umgänge med föräldern i fråga kan man tänka sig två fall. Den ena är att föräldern vill träffa barnet och då aktualiseras inte frågan om barnets rätt gentemot den föräldern. Däremot kan naturligtvis den andra föräldern motsätta sig umgänget och det blir då eventuellt tal om att göra barnets rätt gällande

Bilaga 3

genom att väcka talan. Frågan om hur detta skall gå till sammanhänger med om barnet bör ges talerätt. Hur man än löser denna fråga får det väl dock förmodas att det oftast blir den förälder som vill träffa barnet som väcker talan mot den andre föräldern. Det ter sig då en smula illusoriskt enbart att tala om barnets "rätt". Det andra fallet är det, att barnet vill ha umgänge med en förälder som motsätter sig detta. Att i ett sådant fall laborera med en "rätt" för barnet synes besynnerligt och kan frammana bilder av tredskande föräldrar som med polis hämtas till matinéföreställningar och konditoribesök för att i föreskriven omfattning umgås med sina fordrande barn. Tingsrätten vill i och för sig inte motsätta sig att barnets rätt till umgänge framhålles i lagen om detta av psykologiska eller andra skäl anses nödvändigt. Men det bör i så fall framgå att även föräldrarna har en rätt till umgänge med sina barn, något som måste anses självklart. Tingsrätten föreslår därför att umgängesrätten blir ömsesidig; föräldrar och barn har rätt till umgänge med varandra.

Tingsrätten ansluter sig till ståndpunkten att bedömningen av umgängesrättsfrågor måste ha sin utgångspunkt i barnets bästa men vill framhålla att även föräldrarnas synpunkter måste vägas in då denna bedömning göres.

Tingsrätten tillstyrker förslaget att barnet skall få rätt till umgänge med tidigare vårdnadshavare.

4.5 Länsrätten i Stockholms län

Länsrätten förordar de alternativa förslagen på de skäl som utredningen anger.

4.6 Länsrätten i Göteborgs och Bohus län

Gällande rätt ger uttryck för en stark föräldrarätt. Utredningen föreslår att utgångspunkten i stället bör vara att barnet har rätt till umgänge med båda föräldrarna. Ett sådant synsätt får emellertid inte medföra att intresset att tillgodose barnets rätt blir alltför ensidigt. Avgöranden om umgängesrätt bör alltid ske med barnets bästa som riktmärke. I barnets bästa ligger i regel möjlighet att hålla kontakt med båda föräldrarna. För att inte försvåra för barnet att få den önskvärda kontakten med den förälder som inte har föräldraansvar bör därför denne uttryckligen också få rätt till umgänge med barnet. Länsrätten vill därför i denna del tillstyrka det alternativa förslaget till umgängesrätt som innebär att förälder och barn har ömsesidig rätt till umgänge med varandra även om de inte bor tillsammans. Länsrätten tillstyrker också det alternativa förslag som innebär att det införs en laglig möjlighet till umgänge mellan ett barn och sådan annan person än förälder som barnet har nära anknytning till även i det fall att föräldrarna lever.

4.7 Domstolsverket

Förälder som är skild från vårdnaden har enligt 6 kap 11 § FB rätt till umgänge med sitt barn om inte särskilda skäl talar emot det. Den rättsliga grunden enligt förslaget för föräldrarnas rätt att föra talan framgår endast indirekt. Förälder utan del i föräldraansvaret har enligt förslaget rätt att föra talan om att barnets rätt till visst umgänge med föräldern fastställs. Domstolsverket finner oklart vilken betydelse i verkställighetshänseende

som kan tillmätas en dom som utverkats av förälder utan del i föräldraansvaret om att barnet har rätt till visst umgänge med föräldern. Reglerna om överlämnande anknyter till rätten enligt dom eller beslut att få barnet överlämnat till sig.

Om barnet får rätt att själv föra talan om umgängesrätt ansluter domstolsverket sig till utredningens alternativförslag om ömsesidig umgängesrätt för barn och förälder utan del i föräldraansvaret.

4.8 Socialstyrelsen

Barnets rätt till umgänge

Enligt huvudförslaget har barnet rätt till umgänge med båda sina föräldrar. Med den föreslagna lagstiftningen ändras barnets umgänge med föräldrarna från att vara en rättighet för föräldrarna till en rättighet för barnet. Socialstyrelsen anser att detta är en positiv utveckling. På sikt har det säkert också stor betydelse för den föräldraansvarige, som kan betrakta umgänget främst som barnets rätt till båda sina föräldrar och inte som en rättighet för den andra föräldern.

Umgängesrätt med tidigare föräldraansvarig, släktingar m. fl.

Utredningen föreslår att barnet skall få en lagfäst rätt till umgänge med annan person som varit föräldraansvarig och med släktingar till en avliden förälder. Socialstyrelsen anser detta mycket positivt.

Barnet har enligt huvudförslaget, med undantag för annan person som varit föräldraansvarig och släktingar till en avliden förälder, ingen möjlighet att möta föräldrarnas vilja umgås med personer som barnet har nära anknytning till, t. ex. tidigare fosterföräldrar. Socialstyrelsen anser detta vara en brist och tillstyrker därför det särskilda yttrande Ivan Ottoson lämnat till denna punkt. Enligt hans yttrande bör barn ges umgängesrätt även med tidigare fosterföräldrar, så att den känslomässiga kontakt de har fått kan upprätthållas även efter en avslutad placering. Socialstyrelsen anser emellertid att denna umgängesrätt inte bör inskränkas till tidigare fosterföräldrar. Det kan sannolikt förekomma andra situationer där föräldrarna motsätter sig att barnet umgås med någon närstående, t. ex. tidigare styvförälder. Att bryta en sådan kontakt kan för barnet innebära en stor sorg och påfrestning. Enligt socialstyrelsens uppfattning är det därför angeläget att barnet får en lagfäst umgängesrätt även i dessa fall.

4.9 Länsstyrelsen i Stockholms län

Utredningen har föreslagit att lagtexten skall fastslå barnets rätt till umgänge med båda föräldrarna. Alternativt föreslås att bestämmelsen i stället utformas så att föräldrar och barn har ömsesidig rätt till umgänge med varandra. Länsstyrelsen vill för sin del tillstyrka alternativförslaget i denna del. Länsstyrelsen instämmer i förslagsställarnas motivering att detta skulle ge den förälder som inte har del i föräldraansvaret psykologiskt stöd i sammanhanget och även betona den förälderns ansvar för sitt barn.

Utredningen har också föreslagit en utvidgning av umgängesrätten till att avse barnets rätt till umgänge med vissa andra personer. I huvudförslaget har man stannat vid eventuell tidigare föräldraansvarig samt om förälder avlidit.

dennes släkting eller annan närstående, till exempel samboende med den avlidne. Mot detta har länsstyrelsen intet att invända.

Det föreliggande *alternativförslaget* att den utvidgade umgängesrätten även skall gälla tidigare fosterföräldrar och andra personer som barnet haft nära relationer till, även om föräldrarna lever, kan länsstyrelsen inte instämma i. Det skulle kunna medföra alltför många förvecklingar.

Reservation av ledamöterna Hallerby, Lunde och Nilsson:

Avsnitt 4.9 första stycket, mening 3: "i denna del" stryks.

Andra stycket: Sista meningen stryks.

Tredje stycket ersätts med: Alternativförslaget innebär, att den utvidgade umgängesrätten även skall gälla tidigare fosterföräldrar och andra personer, som barnet haft nära relationer till, även om föräldrarna lever.

Eftersom alternativförslaget ger barnet störst möjlighet att få sina grundläggande behov tillfredsställda, tillstyrker länsstyrelsen detta förslag.

4.10 Barnavårdskonsulenterna i landet

Det är en viktig och länge efterlängtd förändring i lagstiftningen, att det är barnet, som har rätt till umgänge med bägge föräldrarna. Umgängesrätten har varit en svår lagstiftning att handskas med. Utredningen anser att tidpunkt och liknande föreskrifter inte lämpar sig för lagreglering. Starka skäl talar för en sådan åsikt, då sådana föreskrifter ofta förhindrar den flexibilitet som fordras för att det enskilda barnets bästa skall tillgodoses. Vid konflikter mellan föräldrar om umgänget är det oenighet om utövandeformerna, som dominerar på bekostnad av vad som gagnar barnet. Skrivningen av lagförslaget och diskussionerna i anslutning därtill tar alltför lätt på detta problem och speglar en optimistisk tro på föräldrarna goda vilja och omdöme. Vid skilsmässokonflikter fördunklas omdöme och god vilja. Genom en av socialnämnden förordnad kontaktperson tänker sig utredningen komma till rätta med sådana problem. Utredningen föreslår, att kontaktperson i dessa och andra frågor rörande barns partställning skall kunna förordnas utan samtycke av den som har föräldraansvaret. Detta innebär en ändring av 10 § socialtjänstlagen, som urholkar frivilligheten som huvudprincip i detta senare lagförslag. Det är ett sätt att bakvägen återinföra övervakarfunktionen, som vi ser skeptiskt på.

Vi ser också med tveksamhet på regeln om barns rätt till umgänge med släktingar som anges i § 21 BFB. I alternativförslag kap. 6.2.5 föreslås att i lagen införs uttrycklig rätt för barnet till umgänge med personer som barnet har nära anknytning till även när föräldrarna lever. Detta förslag garanterar på ett bättre sätt, att nära relationer av betydelse för barnet bibehålles. Vi ansluter oss också till Ivan Ottosons reservation, att barns rätt till fortlöpande umgänge med tidigare fosterföräldrar lagfästs.

4.11 Barnavårdskonsulenten i Jämtlands län

Barnets rätt till umgänge

Förälder som är skild från vårdnaden har i gällande FB rätt till umgänge med barnet, medan någon motsvarande rätt för barnet inte finns inskriven.

Detta ger egentligen inga möjligheter att ta hänsyn till barnets vilja. Rättspraxis har dock på senare tid börjat ändra på detta förhållande, om än i liten omfattning.

Det är, som utredningen anger, ofta barnet som befinner sig i underläge i en skilsmäso- eller separationskonflikt mellan föräldrarna. Jag anser det därför vara riktigt att man skall stödja barnet. Det är barnet som skall ha rätt till umgänge med föräldrarna, men däremot inte ha någon skyldighet att umgås med förälder som är skild från föräldraansvaret.

Vid prövning av umgängesrätten anser jag det riktigt att man i BFB 6:22 slår fast att bedömningen skall ske utifrån vad som är förenligt med barnets bästa. Se vidare avsnitt 5.2.11 Domstolens slutliga bedömning. Vad är förenligt med barnets bästa? Man bör ta stor hänsyn till barnets ålder och mognadsgrad, barnets anknytning till föräldrarna, om barnet kan antas komma att ta fysisk eller psykisk skada av umgänget, barnets vilja samt föräldrarnas förhållande till varandra. Vad gäller den sista punkten ansluter jag mig till utredningens resonemang om tillfälligt upphörande av umgängesrätten i de fall denna är en konfliktskapande faktor mellan föräldrarna och därmed till men för barnet.

Jag ansluter mig till vad utredningen säger beträffande barnets rätt till umgänge med båda sina föräldrar samt med annan person som tidigare haft föräldraansvaret.

Den utvidgade umgängesrätten skall även omfatta barnets rätt till umgänge med annan person än förälder och annan tidigare föräldraansvarig t. ex. fosterföräldrar eller annan som långvarigt varit ersättningsförälder.

Rent principiellt vill jag fastslå att barnet oavsett om föräldrarna lever eller ej har rätt till umgänge med släktingar och andra personer som länge stått det nära och som barnet är fästad vid, men att lagstifta om sådant måste anses synnerligen tveksamt då man inte kan utesluta att det skulle medföra svåra konfliktsituationer för barnet. Här måste frivillighet råda!

Umgängesrättens omfattning m. m.

Jag ansluter mig till utredningens förslag att det är mindre lämpligt med fastställda schabloner för umgängesrättens utövande. Umgängesrättens omfattning skall prövas med utgångspunkt från det enskilda fallet och vara beroende inte minst av barnets egen vilja. Det är bra att utredningen påpekar att hänsyn skall tas till barnets fritidsintressen.

Domstolen bör även i fortsättningen kunna ge närmare föreskrifter för utövandet av umgängesrätten. Dessa skall då vara till gagn för barnet.

Barnet har rätt att få vissa grundläggande behov tillgodosedda. I kapitlet om umgängesrätt saknar jag synpunkter på detta. En koppling till kap. 4 kunde vara lämplig.

I lagtexten föreslås vilka skyldigheter den föräldraansvarige skall ha gentemot barnet. För att även garantera barnets välbefinnande när det umgås med icke föräldraansvarig borde i BFB 6 kap. under rubriken "barns rätt till umgänge" inskrivas en generell regel om hur dessa personer skall förhålla sig gentemot barnet.

4.12 Skolöverstyrelsen (SÖ)

Den föreslagna 22 § innebär bl. a. att rätten vid prövning av fråga om umgängesrätt skall besluta efter vad som är förenligt med barnets bästa. SÖ

vill poängtera att vad som är barnets bästa kan variera med barnets utveckling och mognad och därmed förändrade behov. Detta innebär att barnet kan behöva intensiv kontakt med än modern, än fadern under olika utvecklingsfaser av sitt liv. I dessa sammanhang kan barnets kontaktperson få stor betydelse som förmedlare av barnets önskningsar.

SÖ instämmer i utredningens alternativa förslag (s 85) i fråga om umgängesrätt men anser härutöver att barnets rätt till kontakt med personer, som barnet har eller haft nära kontakt med, behöver stöd i lagtext. Detta kan gälla t. ex. fosterföräldrar eller förälders tidigare sammanboende. Inte sällan får lärare och elevvårdspersonal förtroende från barn, som längtar efter någon som barnet inte får träffa för den förälder som har vårdnaden.

4.13 Stockholms universitet, juridiska fakultetsnämnden

Utredningen har tagit upp det norska förslaget att i lagen skriva in barnets rätt till umgänge med bägge föräldrarna (NOU 1977:35). Idén är väl förankrad hos psykologisk expertis.

Ett beslut om umgängesrätt måste sättas i relation till beslutet om vårdnaden, dvs. om bestämmanderätten över barnet. Den som får umgängesrätt får rätt att för en viss tid överta bestämmanderätten över barnet i fysiskt avseende. Rätten att företräda barnet utåt berörs däremot inte – den kvarstannar opåverkad hos vårdnadshavaren. Det finns inte något lagstadgat ansvar för den umgängesberättigade motsvarande det för vårdnadshavare i nuvarande 1–4 §§ och föreslagna 1–7 §§.

Regler för verkställighet av umgängesrätt siktar endast på ett tillfälligt fysiskt överförande av barnet till den umgängesberättigade. I dag finns i svensk rätt vitesföreläggande för vårdnadshavaren och tvångshämtning av barnet. Det har diskuterats påföljd av tredska från vårdnadshavarens sida i form av omprövning av vårdnadsrätten. Utredningen har föreslagit mildare medel att användas i första hand i form av samarbetsavtal och förhandlingar mellan parterna på olika nivåer.

Det system som finns och i ännu större utsträckning det system som utredningen föreslår innehåller ett stort antal detaljregler och engagerar ett stort antal olika kategorier av myndighetspersoner.

Det är naturligtvis möjligt att som utredningen föreslagit ta bort något tvångsmedel. Ur systematisk och principiell synpunkt kvarstår emellertid huvudsyftet att genomföra den umgängesberättigades bestämmanderätt över barnet vare sig man har kvar det nuvarande verkställighetssystemet ograverat eller delvis.

Om man önskade att ändra lagen till en umgängesrätt för barnet och göra denna ändring meningsfull skulle man ta bort hela det nuvarande systemet för verkställighet och ersätta det med ett nytt. Det väsentliga härvid är att alla moment av tvång mot barnet och mot vårdnadshavaren i den mån dessa tvångsåtgärder indirekt drabbar barnet skulle avlägsnas.

Bibehåller man däremot det nuvarande verkställighetssystemet, må vara med vissa undantag, saknar man täckning för att rubricera förslaget som angående barnets rätt till umgänge. Termen blir grovt missvisande.

Utredningen har föreslagit att även vissa barnet närstående skall ha umgängesrätt med barnet. Det måste väl vara ett förbiscende från utredningens sida att inte undanta denna grupp från verkställighetsreglerna! Det kan väl inte vara utredningens mening att mor- eller farföräldrar som fått umgängesrätt med sitt barnbarn skall kunna låta verkställa denna.

Fakultetsnämnden anser att förslaget om umgängesrätt i det skick det nu föreligger inte lämpar sig som underlag för lagstiftning.

Bilaga 3

4.14 Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden

I sina förslag (6 kap. i bet) om rätten till umgänge mellan barn och fader eller moder, som är skild från vårdnaden betonar utredningen att frågor om umgängesrätt skall bedömas med ledning av vad som är bäst för barnet, och att umgängesrätten bör ses som en rätt enbart för barnet eller möjligen, enligt alternativförslaget, för både barn och förälder. Denna utgångspunkt är också såtillvida befogad, att umgängesfrågorna inte bör ses som enbart en fråga om föräldrarnas rätt. (Jfr f. ö. även Högsta domstolens dom i NJA 1978 s. 181.) Inte desto mindre innebär utredningens ståndpunkt en något onyanserad inställning och en sammanblandning av å ena sidan vad man skall uppfatta som rättsanspråk, möjliga att konkret verkställa, och å andra sidan de bakomliggande ändamålsskäl, som läggs till grund för lagreglernas utformning och tillämpning.

Om rättsanspråk i formell mening bör man lämpligen tala bara i den mån som anspråken går att principiellt verkställa med rättsliga medel. Osanktionerade önskemål om att ett visst tillstånd skall uppnås eller om att vissa synpunkter skall vara vägledande för rättstillämpningen bör inte i lagen betecknas som rättsanspråk. När utredningen i förslaget till 6 kap. 20 § som en första regel fastslår att ett barn har rätt till umgänge med båda föräldrarna, ger terminologin intryck av rättsanspråk. Utredningen finner emellertid själv (s. 84) att det inte lämpar sig för lagreglering att fastslå att en förälder är skyldig att umgås med barnet i den utsträckning som en dom anger. Följaktligen innebär talet om barnets rätt till umgänge i varje fall inte att något rättsligt tvång kan riktas mot någon "umgängesskyldig" förälder. En annan sak är att föräldrar och barn kan ha moraliska skyldigheter mot varandra. Utredningen tycks emellertid ha uppfattat umgängesrätten som en rättighet och en skyldighet, som barnet och föräldern kan ha mot varandra. Synsättet kommer till uttryck också på s. 82 där det sägs att barnet har en skyldighet att umgås med den förälder som det normalt inte vistas hos.

Emellertid är det enligt fakultetsnämndens mening en grundläggande felsyn, som får vissa praktiska konsekvenser, att se rätten till umgänge som en sådan ömsesidig, *rättslig* skyldighet för förälder och barn att umgås med varandra. Ett umgänge kan inte rimligen tvingas fram med rättsliga medel annat än möjligen i fråga om mindre barn. (Jfr dock den nuvarande regeln i FB 21:4 om förbud mot verställighet i strid mot barnets vilja.) Hela umgängesrätten – betraktad som ett rättsanspråk – bör snarare ses som en rätt för barn och förälder som inte har del i vårdnaden, att träffas utan att vårdnadshavaren kan motsätta sig det. En sådan uppfattning synes också ligga bakom den nuvarande regeln om umgängesrätt i FB 6:10, som talar om att fader eller moder, som är skild från vårdnaden, normalt inte får betas tillfälle till umgänge med barnet. Umgängesrätten är m. a. o. utformad som en inskränkning i den rätt att bestämma över barnets person, som eljest i princip tillkommer vårdnadshavaren. Detta synsätt kan också ge realistiska resultat i fråga om reglernas utformning just som rättsanspråk. Fakultetsnämnden förordar därför att de grundläggande reglerna om umgängesrätt även i framtiden utformas på ett motsvarande sätt.

Det bör framgå att umgängesrätten är en rätt även för föräldern. Detta synes sakligt högst motiverat. Intresset för en förälder att få träffa sitt eget

barn bör inte glömmas bort därför att lagstiftningsarbetet sätter barnets intresse i centrum. Eftersom föräldern enligt utredningens förslag faktiskt ges talerätt för att bryta vårdnadshavarens eventuella motstånd mot hans umgänge med barnet, är det formellt också naturligt att i nämnda mening faktiskt se umgängesrätten som ett rättsanspråk även för föräldern. Utredningen har m. a. o. i realiteten utformat umgängesrätten som en rätt även för föräldern, fastän utredningen själv förnekar detta genom talet om att enbart barnet skulle ha umgängesrätt enligt huvudförslaget.

Mot bakgrunden av de anförda synpunkterna kan det ifrågasättas om den föreslagna lagtexten ger den bästa ledningen för bedömningen. Den avgörande frågan är när umgängesrätt skall kunna vägras. Lagtexten anger överhuvudtaget inte detta förhållande utan säger blott i 20 § att barnet har rätt till umgänge med båda föräldrarna och i 22 § att rätten vid prövning av fråga om umgängesrätt skall besluta efter vad som är förenligt med barnets bästa. Detta innebär att lagtexten faktiskt inte preciserar något rättsfaktum, som skall kunna föranleda att umgängesrätt vägras. Den allmänna hänvisningen till barnets bästa kan dessutom ge det felaktiga intrycket att umgängesrätt skall få utövas bara om det kan utredas vara till större fördel än nackdel för barnet att umgänge kommer till stånd. Som utredningen nyanserar utvecklat i den allmänna motiveringen bör emellertid presumeras att umgänget är av värde för barnet, och det bör vägras bara om särskilda skäl talar däremot. (Jfr nuvarande 7:11.) Lagtexten skulle med fördel kunna utformas som en föreskrift till ömsesidig rätt till umgänge för barnet och förälder, som inte har del i vårdnaden, i den mån utövandet av umgänget inte kan antas strida mot barnets bästa. Detta betyder också att 22 § inte bör utgöra något fristående lagrum. (Jfr vad som ovan sagts om 6:18.)

Fakultetsnämnden tillstyrker förslaget (6:21) att umgängesrätt skall införas även mellan barnet och vissa andra personer än den förälder, som ej har del i vårdnaden. Beträktat som rättsanspråk blir det också här fråga om en rätt som begränsar vårdnadshavarens bestämmanderätt över barnet. Det låter sig diskuteras om denna rätt bör tillkomma inte bara barnet utan även dessa andra personer, som tidigare haft vårdnaden eller är släktingar till avliden förälder. Fakultetsnämnden delar dock utredningens uppfattning att dessa personer inte bör ges egen talerätt. I enlighet med utredningens ståndpunkt finns det då heller inte anledning att ange dem som umgängesberättigade, utan det räcker med att barnet ges en rätt till umgänge i den mån detta anses förenligt med barnets bästa.

4.15 Högskolan i Örebro

Utredningens ståndpunktstagande att rätten till umgänge bör knytas till barnets intressen och ej till föräldrarnas (oavsett om denna är biologisk eller förvärvad) anser styrelsen tilltalande och det blir då en självklarhet att formulera 20 § så att det är barnet som har rätt till umgänge.

Konsekvenserna av detta synsätt får dock inte överdrivas. Även frågan om umgängesrätten bör avgöras med utgångspunkt från en sådan vidare bedömning av vad som är bäst för barnet som angavs i kommentaren till 18 §. Barnets tillfälliga viljeyttringar kommer då inte att påverka frågan om umgängesrätt ska föreligga.

Överflyttning av barn för utövande av umgänge

Bilaga 3

Barnet bör å andra sidan inte kunna tvingas till umgänge med stöd av ett domstolsbeslut enligt här aktuella bestämmelser och i överensstämmelse med denna tankegång föreslår utredningen att tvångshämtningar av barn aldrig skall få ske för att tvinga fram den umgängesrätt som domstolen bestämt. Även denna förändring ställer styrelsen sig positiv till, eftersom det i praktiken aldrig kan vara bra för barnet att sådant överlämnande kommer till stånd.

En annan sak är att en föräldraansvarigs vägran att lämna över barnet för umgänge till den icke föräldraansvarige föräldern, i likhet med andra åtgärder som står i strid med barnets intressen, kan komma att beaktas i en process om ändring av föräldraansvaret.

Frågan om möjligheten att använda direkt verkande tvång bör dock inte sammanblandas med möjligheten att genom vitesföreläggande riktat mot den föräldraansvarige indirekt tvinga denna att lämna nödvändig medverkan för att umgängesrätten skall kunna realiseras. Sådana regler föreslås också och styrelsen har inget att invända mot det, såvida utdömande av förelagt vite inte sker om anledningen till att umgänget uteblir beror på barnets vägran.

Umgängesrätt med annan än förälder

En tvistefråga i utredningen, som resulterat i alternativa förslag, har varit i vilken utsträckning barn skall ha rätt till umgänge även med andra än biologiska föräldrar.

Styrelsen kan inte se några vägande skäl som skulle tala för en begränsning av umgängesrätten på det sätt utredningen föreslår.

Som framhålls av ledamoten av utredningen Gunnel Linde i ett särskilt yttrande i betänkandet (s. 184) bör barn, som kanske från födelsen och flera år framåt varit i ett gott fosterhem (utan att vårdnaden eller föräldraansvaret överflyttats till fosterföräldrarna) och sedan flyttats till sina biologiska föräldrar, självklart ha rätt att också i fortsättningen träffa fosterföräldrarna. Barnet bör också ha rätt att träffa andra för det betydelsefulla personer.

Styrelsen föreslår därför att 21 § 1 st 1 p ges följande lydelse: "Barnet har rätt till umgänge med annan person som haft föräldraansvaret. Barnet har även rätt till umgänge med andra som har nära anknytning till det."

Den här ovan föreslagna regeln kommer säkert inte att föranleda särskilt många processer. Dess huvudsakliga verkan kommer förmodligen att ligga på det "icke-rättsliga" planet.

4.16 Statens invandrarverk (SIV)

SIV förordar det alternativ i utredningens förslag, som går ut på att barn och föräldrar har en ömsesidig rätt till umgänge, även då barn och föräldrar inte bor tillsammans.

Många invandarmän som har barn med svenska kvinnor för en envis kamp för att få träffa sina barn. I sådana fall kan det vara ett psykologiskt stöd, att det är en gemensam rätt för barn och förälder att få träffas.

SIV instämmer också i förslaget om att barnet vid ena vårdnadshavarens död skall ha rätt till umgänge med den avlidna förälderns släktingar.

4.17 Familjelagssakkunniga

Bilaga 3

I princip bör barnet kunna umgås med alla, vare sig släktingar eller andra som finns i dess närhet. Åtskilligt ligger därför i tanken att ge barnet en mycket vidsträckt umgängesrätt enligt ett av de alternativa förslagen (6.2.5 senare delen). Frågan är dock om det går att lagfästa en så vidsträckt umgängesrätt. Det kan förekomma fall där det måste läggas i vårdnadshavarens makt att förhindra kontakt utan att det kan direkt slås fast att barnet skulle ta skada av umgänget. När det gäller personer som inte tidigare haft del i vårdnaden eller är nära släkt med barnet måste det liksom hittills överlämnas åt vårdnadshavaren att bedöma i vilken omfattning umgänge skall få ske. I praktiken kommer frågan mest att få betydelse för mindre barn.

När det gäller personer som tidigare haft vårdnaden om barnet utan att vara dess föräldrar föreligger alldeles speciella skäl för umgängesrätt. I det fallet måste det som utredningen framhåller (s. 83) vara viktigt för barnets utveckling att den tidigare relationen inte tillåts bli helt avklippt utan att i så fall starka skäl talar för detta. Motsvarande gäller i fråga om barnets umgänge med avliden förälders släktingar eller samboende, ett umgänge som kan ha fortgått till barnets bästa under föräldrarnas livstid men nu hotas att avbrytas, kanske som följd av motsättningar mellan den andre föräldern och den avlidnes efterlevande anhöriga. Vi vill tillstyrka det förslag till en utvidgad lagfäst umgängesrätt som utredningen föreslår i nu nämnda hänseenden (6.2.2).

Det förefaller rimligt att som utredningen föreslår barnets rätt till umgänge med annan person än förälder inte skall kunna prövas på talan av envar som anser sig ha den förutsatta nära anknytningen till barnet (21 §). Förutom av barnet föreslås talan i sådant fall kunna väckas av socialnämnd. Därigenom kan förhoppningsvis i åtskilliga fall frågan om umgängesrätt lösas innan den behöver bringas till rättslig prövning.

Utredningens huvudförslag ser umgänget också med föräldrarna som en uteslutande barnets rätt (6.2.1). Detta får den konsekvensen att förälder utan del i föräldraansvaret uttryckligen måste ges rätt att föra talan i frågan (20 §). Avgörande för utredningen har varit en önskan att komma ifrån den äldre uppfattningen om umgängesrätten som en föräldrarnas rätt och en barnets motsvarande skyldighet (s. 82). Vi förstår denna önskan och anser inte att de av utredningen befarade, psykologiskt grundade betänkligheterna mot huvudförslaget – utmynnande i alternativförslaget om en föräldrars och barns ömsesidiga rätt till umgänge med varandra (6.2.5) – har sådan tyngd att de väger över. Att i detta sammanhang särskilt betona föräldrarnas ansvar för sitt barn blir för övrigt obehövligt, om man i enlighet med vårt förslag (se avsnitt 3.1.15) undviker att terminologiskt utpeka den med vilken barnet skall ha rätt till umgänge såsom varande utan föräldraansvar.

4.18 Stockholms sociala centralnämnd

Beträffande umgängesrätten förordas utredningens alternativförslag, nämligen att föräldrar och barn ges en ömsesidig rätt till umgänge med varandra. Om umgängesrätten, som i huvudförslaget, knyts endast till barnet finns risken att den förälder som barnet bor tillsammans med har starka förväntningar på barnet att det inte skall träffa den andre föräldern. Barnet kan hamna i en konfliktsituation där det å ena sidan vill träffa den icke

Bilaga 3

hemmavarande föräldern men där det å andra sidan inte förmår att motstå en press från den andre föräldern att avstå. De formuleringar i betänkandet som berör detta problem är orealistiska. Där framhålls att det är viktigt att den föräldraansvarige uppmuntrar barnet att besöka den andre föräldern och att den andre föräldern och att den föräldraansvarige föräldern inte får motverka att umgänge kommer till stånd. Om människor fungerade på detta sätt skulle det knappast finnas några problem med umgängesrätten. Men just därför att människor ofta handlar på motsatt sätt är det viktigt att umgängesrätten görs ömsesidig. Oenighet rörande rätten till umgänge kommer i högre grad att bli en fråga för föräldrarna. Barnet kan härigenom befrias från svårare lojalitetskonflikter.

I lagtexten § 20 står att domstol beslutar om umgängesrätt om den föräldraansvarige *motsätter* sig att umgängesrätten utövas. Verbet "motsätter sig" kan misstolkas som att det måste röra sig om en absolut vägran att umgängesrätten utövas. Förvaltningen föreslår att texten ändras till att domstol beslutar i de fall föräldrar *inte kan enas* om hur umgängesrätten skall utövas.

Utredningen tar i huvudförslaget upp en utvidgning av umgängesrätten. Barnet får rätt till umgänge dels med annan person än förälder som tidigare haft föräldraansvaret och dels – om den ena föräldern avlidit – med den avlidnes släktingar och andra barnet närstående personer. I ett alternativförslag går man ytterligare ett steg och föreslår att barnet skall ha rätt till umgänge med släktingar och andra barnet närstående personer t. ex. tidigare fosterföräldrar även om föräldrarna lever.

Förvaltningen har inget att invända mot att umgängesrätten utökas. Huvudförslaget förordas dock. Om båda föräldrarna lever får förutsättas att kontakter med släktingar och andra närstående kommer till stånd genom föräldrarna. Det positiva med alternativförslaget är framför allt att det öppnar möjligheten till umgänge med f. d. fosterföräldrar och f. d. styvföräldrar. Om föräldrar motsätter sig sådant umgänge torde det dock i praktiken knappast gå att genomföra i vart fall inte beträffande mindre barn. Möjligen skulle en sådan bestämmelse kunna medföra en önskvärd attitydförändring. Många fosterbarn har redan i dag – utan lagstadgad rätt – efter att återvänt till hemmet bibehållit och utvecklat fina kontakter med de tidigare fosterföräldrarna. Om alternativförslaget skulle genomföras är det viktigt att den begränsningen görs att talan endast får föras av barnet eller socialnämnd.

4.19 Göteborgs sociala centralnämnd

Bestämmelserna om umgängesrätt har länge använts så gott som uteslutande för att tillgodose föräldrarnas behov. Många barn har utsatts för en grym behandling, och det är inte ovanligt att lagen använts så att barn fått leva hela sin uppväxttid som föremål för föräldrarnas strider om umgängesrätten. Det är visserligen viktigt att barn har tillgång till båda sina föräldrar, men inte till vilket pris som helst. En och annan gång går det kanske att lösa problemet genom en överflyttning av vårdnaden, men ofta är föräldrarna så låsta i sin negativism mot varandra att det inte löser några problem. Fokuseringen av barnets rätt kan förhoppningsvis förhindra att barnet utnyttjas i striderna mellan föräldrarna.

Socialförvaltningen är positiv till huvudförslaget att barnet har rätt till umgänge med båda sina föräldrar.

4.20 Malmö sociala centralnämnd

Bilaga 3

Antalet umgägesrättskonflikter har ökat väsentligt under senare år bl. a. beroende på ökningen av antalet skilsmässor och separationer i sammanboendeförhållanden. Den obearbetade konflikten mellan föräldrarna påverkar oftast barnet negativt. Den föräldraansvarige har här ett övertag och kan använda barnet som ett vapen mot den andre. Barn i lägre åldrar har knappast någon möjlighet att själv påverka situationen. Barn har behov av en stabil känslomässig kontakt med båda föräldrarna. Det bör därför ställas stora krav på den föräldraansvarige att på ett positivt sätt medverka till att umgänge kommer till stånd. Endast i ett fåtal fall bör man kunna anföra att barnet tar direkt fysisk eller psykisk skada av att träffa den andre föräldern.

Utredningens huvudförslag är att barnet har rätt till umgänge med båda föräldrarna. Betonas barnets rätt till umgänge alltför mycket kan det tänkas att den föräldraansvarige anser sig ha en större anledning att försvåra att umgägesrätten utövas. Därför förordar sociala centralnämnden alternativförslaget att barn och föräldrar har ömsesidig rätt till umgänge med varandra. Härigenom betonas båda föräldrarnas ansvar för sitt barn.

När det gäller omfattningen och utövandet av umgägesrätten bör hänsyn tas till bland annat barnets ålder, förhållande till förälder, barnets fritidsintressen, förälders arbetstider och geografiskt avstånd. I de flesta fall kan föräldrarna själva komma överens om hur umgänget lämpligen skall utformas. Möjlighet skall finnas att få hjälp hos socialnämnden att bearbeta eventuell konflikt och söka gemensamma lösningar för barnets bästa. Kan föräldrarna inte komma överens kan de överlåta åt domstol att fatta beslut. Om beslutet sedan inte efterlevs och barnets bästa åsidosätts kan detta vara ett skäl till att överflytta föräldraansvaret.

Ibland flyttar den ene föräldern till en bostad som är belägen ganska långt från den andres. Svårigheter med umgänget uppstår då på grund av restid och kostnader, vilket kan medföra sämre kontakt. Umgängeskostnaderna avseende uppehälle för barnet har från den 1 januari 1980 reglerats i Föräldrabalken 7 kap. 4 § genom avdrag från underhållsbidraget under vissa omständigheter. Reskostnaderna kan ibland vara mycket betungande och avgörande för tätheten i kontakten. Det är angeläget att finna former för att komma tillrätta med detta problem.

Enligt nuvarande lagstiftning är det endast biologiska föräldrar och adoptivföräldrar som har lagstadgad umgägesrätt med sina barn. Utredningen menar att en känslomässig anknytning kan finnas även till andra personer t. ex. tidigare fosterföräldrar. Föräldraansvarig kan försöka hindra att kontakten bibehålls av olika skäl. Om det med hänsyn till barnets bästa finns uttalat behov av att kontakten bibehålls kan det i speciella fall vara motiverat att domstol kan fastställa umgägesrätt. Särskilt kan detta gälla tidigare föräldraansvarig och avliden förälders släktingar. Vid bedömningen bör tas hänsyn till hur stark den känslomässiga anknytningen är och hur många övriga personer barnet har umgägesrätt med.

4.21 Botkyrka sociala centralnämnd

Barnet har rätt till umgänge med båda sina föräldrar. Den tidigare anvisade skyldigheten för kommunerna att erbjuda samarbetsamtal vid tvister om föräldraansvar gäller även vid tvister beträffande umgägesrätten.

Bilaga 3

Lagförslaget ger även barn rätt till umgänge med andra än föräldrarna. Exempelvis i samband med att en av föräldrarna avlider, kan barnet få umgängesrätt med släktingar till den avlidne och andra med nära anknytning till barnet. En reservant påpekar behov av lagfäst rätt för barnet till umgänge med tidigare fosterföräldrar med utgångspunkt i vissa givna situationer även när föräldrarna lever. En sådan situation är för handen när ett barn efter en längre fosterhemsvistelse återgår till föräldrahemmet. Socialkontoret delar reservantens uppfattning att denna möjlighet borde finnas tydligt angiven i lagtexten. Det slag av fosterhemsplacering som här avses ger känslomässiga bindningar som det utifrån barnets utgångspunkt inte är bra att plötsligt och tvärt bryta av. Utredningen anvisar förutom samarbetsamtal en möjlighet att få en kontaktperson utsedd av kommunen när umgängesrätten inte fungerar. Det finns fler förslag i utredningen på vilket sätt man skall lösa frågan om umgängesrätten, som denna tjänsteskrivelse berör på annat ställe. Kommunens möjligheter att medverka och även skyldighet att agera med stöd av innehållet i kommande socialtjänstlag kan vid ett första påseende vara tillräckligt. Utredningen lämnar dock problematiken lite lättvindigt och hänskjuter frågeställningen till den kommunala socialtjänsten. Att lösa konflikter med samarbetsamtal även innan tvisten kommer inför domstol förefaller från socialkontorets sida fullt tillfredsställande. I det här avseendet har utredningen fullt klart för sig behovet men ryggat tillbaka inför kostnadsaspekten. Man rekommenderar kommunerna att erbjuda samarbetsamtal och avstår från att införa mer tvingande bestämmelser.

4.22 Umeå sociala centralnämnd

Det är viktigt att barnet har rätt till umgänge med annan person som tidigare haft föräldraansvar för barnet samt avlidne förälders släktingar. Fortsatt umgänge med personer, som stått barnet nära under uppväxten är betydelsefullt för att motverka rotlöshet och isolering.

4.23 Ludvika sociala centralnämnd

Utredningens betoning av barnets rätt till umgänge med båda föräldrarna framstår som en riktig förändring.

Vi anser dock att erfarenheterna pekar på att den svårighet som alternativförslaget uppmärksammat bör beaktas i lagstiftningsarbetet. Enligt huvudförslaget inskränker sig släktingars och andra närståendes lagliga rätt till umgänge till situationer, då förälder avlidit.

Vi ifrågasätter också, om det inte i lagtexten borde förtydligas att föräldrarna har ett ansvar för att barnets kontakt med andra närstående så långt möjligt tillgodoses utifrån barnets bästa.

4.24 Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet

Hälso- och sjukvårdsnämnden

Förslaget att bestämmelsen om umgängesrätt skall utformas så att *det är barnet som i princip har ovillkorlig rätt till umgänge med båda sina föräldrar* med samtidig bedömning om detta är förenligt med barnets bästa innebär större möjligheter men samtidigt minskat tvång för barnet. Huvudförslaget innehåller en för barnet viktig nyhet, nämligen lagstadgad umgängesrätt dels

med annan person än förälder vilken tidigare haft föräldraansvaret och dels om den ene föräldern avlidit – med den avlidnes släktingar och andra barnet närstående, vilka barnet annars skulle riskera att förlora kontakten med.

Sociala nämnden

Kommittén anser att nuvarande bestämmelser om umgängesrätt ger uttryck för en stark föräldrarätt. I sitt huvudförslag föreslår kommittén att bestämmelsen omformas så att det är barnet som har rätt till umgänge med båda sina föräldrar. Förslaget innebär att varje bedömning om och i vilken utsträckning umgängesrätt skall utövas utifrån vad som är förenligt med barnets bästa. Vilar föräldraansvaret på endast en av föräldrarna eller på annan person och motsätter sig denne att umgängesrätten kommer till stånd beslutar rätten i frågan. Enligt ett alternativt förslag skall bestämmelsen om umgängesrätt i stället utformas så att den ger uttryck för en ömsesidig rätt för föräldrar och barn till umgänge med varandra även då föräldrarna bor åtskilda.

Huvudförslaget innehåller vidare den nyheten att lagstadgad umgängesrätt för barnet införs dels med annan person än förälder som tidigare haft föräldraansvaret och dels – om den ene föräldern avlidit – med den avlidnes släktingar och andra barnets närstående som barnet annars skulle riskera att förlora kontakten med.

I detta hänseende föreslås alternativt att barnet skall ha lagstadgad rätt till umgänge med släktingar och andra barnet närstående, exempelvis tidigare fosterföräldrar, även om föräldrarna lever. Vid prövning av fråga om umgängesrätten skall vad som är förenligt med barnets bästa vara "ledstjärnan".

Förvaltningen förordar alternativförslaget då detta ger barnet störst möjlighet att få sina grundläggande behov tillfredsställda. Alternativförslaget framhåller även den ömsesidiga rätten till umgänge mellan barn och föräldrar och bidrar därmed till en nyanserad bedömning av begreppet barns rätt.

4.25 Svenska kommunförbundet

Utredningen föreslår att bestämmelsen om umgängesrätt omformas så att det är barnet som har rätt till umgänge med båda sina föräldrar. En sådan regel skulle enligt styrelsens uppfattning betona föräldrarnas skyldighet att träffa sitt barn och därmed bättre tillvarata barnets intressen.

Det är känt att många barn av sin omgivning påverkas till en negativ uppfattning om den förälder som inte har vårdnaden. Barnets vårdnadshavare spelar i detta sammanhang ofta en framträdande roll. Risker för att barnet under sådana förhållanden drabbas av svåra lojalitetskonflikter är stor och måste uppmärksammas från samhällets sida. Att barnet intar en avog attityd till umgänge med den förälder, som barnet inte bor tillsammans med, leder ofta till att föräldern undandrar sig vidare kontakt med sitt barn. I själva verket finns det ofta en önskan hos båda parter att träffas – en önskan som hindras av missuppfattningar på båda håll. Föräldrarnas undanglidande attityd kan innebära, att barnet får sina föreställningar om att föräldern *inte vill ha* kontakt bekräftade. En sådan bekräftelse kan innebära stora risker för barnets identitets- och personlighetsutveckling. Det är därför angeläget, att kommunerna uppmärksammar behovet av stödinsatser i samband med

umgängestvister och att man utvecklar metoder för att aktivt bearbeta de konflikter som ligger till grund för tvisten.

Det kan inte uteslutas, att umgängestvister uppdagas oftare om en missgynnad förälder kan stödja sig på en rätt till umgänge med sitt barn. En sådan rätt kan innebära att hans eller hennes intresse av att söka kontakt med någon utomstående person för att bearbeta problemet ökar. Detta talar för att umgängesrätten bör utformas enligt utredningens alternativförslag, som ger uttryck för en ömsesidig rätt för föräldrar och barn till umgänge med varandra, även då föräldrarna bor åtskilda. Erfarenheten har dock visat att många föräldrar missbrukar sin umgängesrätt till skada för barnet. Styrelsen ansluter sig därför till utredningens huvudförslag och förutsätter att barnets umgängesrätt visas sådan respekt, att barnet också får träffa föräldrarna när det är till barnets bästa.

Utredningen föreslår vidare, att lagstadgad umgängesrätt för barnet även införs med dels annan person än förälder, som tidigare haft föräldraansvaret dels – om den ene föräldern är avliden – med den avlidnes släktingar och andra barnet närstående personer. Styrelsen ansluter sig till utredningens förslag i denna del men vill dessutom understryka vikten av, att barnet även ges rätt till umgänge med tidigare fosterföräldrar.

4.26 Tjänstemännens centralorganisation (TCO)

Nuvarande bestämmelser om umgängesrätt ger uttryck för en stark föräldrarätt. TCO delar utredningens förslag om att bestämmelsen omformas så att det är barnet som har rätt till umgänge med båda sina föräldrar. Förslaget innebär att varje bedömning om och i vilken utsträckning umgängesrätten ska utövas ska ske utifrån vad som är förenligt med barnets bästa. TCO stöder vidare förslaget om att lagstadgad umgängesrätt för barnet införs med annan person än förälder, som tidigare haft föräldraansvaret.

När föräldrarna bor i skilda kommuner är samråd och ett gott samarbete kommunerna emellan väsentligt. TCO vill också understryka vikten av att alla utredningar om föräldraansvar etc. verkligen arbetar skyndsamt.

4.27 Centralorganisationen SACO/SR

Nuvarande bestämmelser angående umgängesrätt ger uttryck för en stark föräldrarätt. Det är föräldrarna som har rätt till umgänge med barnet. Det är enligt SACO/SR positivt att detta synsätt ändras till att gälla att det är barnet som har rätt till umgänge med båda sina föräldrar. Även till tidigare fosterföräldrar, släktingar etc. Bedömning måste alltid ske utifrån vad som är förenligt med barnets bästa.

4.28 Moderata Kvinnoförbundet (MKF)

MKF delar i huvudsak utredningens åsikter och stöder förslagen. Det är naturligtvis så att föräldrarna har behov av att träffa och umgås med sina barn också efter en praktisk separation från dem. Det måste emellertid klart framgå att det är barns rätt till umgänge med sina föräldrar eller andra vuxna med vilka barnet har nära och levande kontakt som skall vara grunden och utgångspunkten för all lagstiftning kring umgängesrätten.

MKF anser att i 6 kap. 21 § BFB bör införas ett stycke som ger barnet rätt att umgås med personer som det har nära anknytning till eller som det är fäst vid. Detta bör inte vara förknippat med nuvarande eller tidigare föräldraansvar. Bl. a. bör barnets rätt till umgänge med t. ex. släktingar till biologisk förälder som aldrig haft föräldraansvar säkerställas, oavsett denna förälder lever eller är död.

4.29 Centerns Kvinnoförbund (CKF)

Gemensamt föräldraansvar efter skilsmässa innebär inte att barnen måste bo växelvis hos sina föräldrar, men att barnen måste ha rätt till umgänge med båda föräldrarna. Barnens bästa bör här som alltid vara rättesnöret.

Utredningens förslag anser CKF vara en bra utgångspunkt. En kontaktperson som för barnets talan, enligt förslaget, bör kunna vara till hjälp i detta avseende.

Alternativförslaget att umgängesrätten skall kunna omfatta även andra än de föräldraansvariga är intressant.

Den som får föräldraansvaret har, eventuellt i samråd med sociala myndigheter, ansvar för att barnen kan umgås och hålla kontakt med personer som de har känslomässig anknytning till t. ex. mor- och farföräldrar och tidigare vårdnadshavare.

4.30 Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)

Varje bedömning om och i vilken utsträckning umgängesrätt skall utövas bör ske utifrån vad som är bäst för barnet. Barnet bör ha rätt till umgänge med bägge sina föräldrar. Vidare instämmer förbundet i förslaget att barnet skall ha lagstadgad rätt till umgänge med släktingar och andra barnet närstående, exempelvis tidigare fosterföräldrar, även om föräldrarna lever.

4.31 Moderata Ungdomsförbundet

Här menar vi att oavsett förändringar i vem/vilka som har föräldraansvaret så måste barnet ges rätt till att upprätthålla umgänget med personer som de tidigare haft ett stadigvarande umgänge med t. ex. föräldrar, släktingar och vissa fosterföräldrar. Genom att lagfästa sådana riktlinjer ges barnet större möjligheter att behålla ett sådant umgänge oavsett föräldrarnas inställning.

4.32 Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)

Umgängesrätten ska givetvis omformas så att det är barnet som har rätt till umgänge med sina föräldrar. Barnets bästa ska ju stå i centrum och vi kan tänka oss många fall där barnets bästa står i bjärt kontrast mot en rättighet för förälder att träffa barnet. Barnet bör också ha umgängesrätt med släktingar och andra närstående utan att rättigheten förknippas med ena föräldrarnas fränfalle.

4.33 Sveriges advokatsamfund

Samfundet anser inte att man bör på sätt utredningen föreslår se umgänget mellan föräldrar och barn uteslutande som en barnets rätt.

Erfarenheten visar att barn efter skilsmässor ofta påverkas av vårdnadshavaren till en negativ inställning till den andre föräldern. Den förälder, som är utesluten från vårdnaden behöver i en sådan situation få känna, att lagen i varje fall ger honom eller henne rätt att umgås med sitt barn.

Enligt samfundets uppfattning har utredningen i sin strävan att tillgodose barnets rätt i vissa avseenden tagit allt för litet hänsyn till föräldrarna, vilket i sin tur kan negativt påverka barnet.

Samfundet tillstyrker att umgängesrätten utsträcks till person som haft föräldraansvar samt – om en förälder är död – till far- eller morföräldrar. En lagfäst umgängesrätt måste dock avse en begränsad krets.

4.34 Sveriges domareförbund

Lagförslaget inleds med bestämmelser som anger föräldraansvarets innebörd. En viktig del av föräldraansvaret är barnets rätt till umgänge med bägge föräldrarna. Detta bör komma till uttryck i de inledande paragraferna.

Det är av största vikt för barnet att det bibehåller goda relationer till bägge sina föräldrar och att det därför bör ha tillfälle att regelbundet träffa den förälder som det inte bor hos. Enligt utredningens huvudförslag skall bestämmelsen om umgängesrätt formuleras så att det ger barnet rätt till umgänge med bägge föräldrarna. Alternativt föreslås en utformning innehållande en ömsesidig rätt för föräldrar och barn till umgänge med varandra. Det är givetvis önskvärt att bestämmelsen utformas så att den på allt sätt underlättar det umgänge som eftersträvas. Det synes förbundet som om alternativförslaget bäst tillgodoser samtliga berörda personers intressen och därmed skapar större förutsättningar för ett fungerande umgänge. Förbundet tillstyrker därför detta förslag.

Utredningen föreslår vidare att en lagstadgad umgängesrätt för barnet införs dels med annan person än förälder som haft föräldraansvaret, dels – om den ena föräldern avlidit – med den avlidnes släktingar och andra barnet närtstående, exempelvis sammanboende med den avlidne. Alternativt föreslås att rätten till umgänge med sist angivna personer skall gälla när föräldrarna lever. Även om domareförbundet har full förståelse för de motiv som ligger bakom förslaget ställer förbundet sig dock tveksamt till detta, enär det lätt kan leda till nya konflikter som kan medföra skada för barnet. Skulle något av förslagen leda till lagstiftning synes huvudförslaget vara minst ägnat att skapa konflikter.

4.35 Föreningen Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare (KLFR)

Beträffande *umgängesrätten* stöder vi det alternativa förslaget som ger föräldrar och barn *ömsesidig* rätt till umgänge med varandra, även om de inte bor tillsammans. Detta bör gälla för alla föräldrar med och utan formellt föräldraansvar samt för alla barn. Som familjerådgivare har vi mångårig erfarenhet av motvilliga vårdnadshavare som på olika sätt omöjliggjort umgänge med andre föräldern. Vi vill betona föräldrars skyldighet till en

positiv påverkan för att få ett fungerande umgänge till stånd. En förälder som uppenbart motsätter sig den andre förälderns kontakt med barnet menar vi inte handlar med utgångspunkt från barnets bästa och kan därför ifrågasättas som lämplig föräldraansvarig.

Förslaget om barnets rätt till kontakt med tidigare föräldraansvarig eller avliden förälders släkting eller närstående tycker vi är riktigt då det för barnet är viktigt att goda känslomässiga relationer ej onödigtvis brytes.

4.36 Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg

Om man skall ta hänsyn till barnets känslomässiga bindningar bör *rätten till umgänge* med alla som barnet tidigare haft anknytning till vara en självklarhet och bör slås fast som en grundläggande princip, alltså även rätt att umgås med personer som inte haft föräldraansvar men som barnet haft nära anknytning till. I de fall där umgängerätten leder till tvist, frågar man sig dock om utredningens förslag gagnar barnet. Varje form av tvång i detta sammanhang måste leda till spänningar och olust för alla parter, inte minst barnet, vid umgängerättens utövande. Konfliktbearbetning torde vara enda möjligheten för en positiv lösning av dessa tvister. Misslyckas detta, borde rätten i de fall begäran om umgänge ej gagnar barnet ej tillåta umgängerätt med hänvisning till att barnet kan antas fara psykiskt illa om umgänget kommer till stånd. Om svårigheterna beror på tredskande föräldraansvarig borde rättens möjlighet att ta upp frågan om överflyttning av föräldraansvar vara ett bättre "hot" än vitesföreläggande.

4.37 Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer

Mycket positivt att barnens rätt till umgänge med båda föräldrarna betonas. När det gäller rätt till umgänge med andra anser vi det mera tveksamt vilken verkan lagstiftning kan ha. Barnen måste själva vara såpass gamla att de kan tillvarata sin rätt eljest blir den inte tillgodosedd om inte den föräldraansvarige medverkar.

Rätt till umgänge med annan person som innehaft föräldraansvar innebär långt ifrån alla fosterföräldrar utan snarare en minoritet. Socialnämnden bör i samtliga dessa fall kunna medverka till att barnen får hälsa på hos f. d. fosterföräldrar på frivillig väg. Om det är nödvändigt med heltäckande lagstiftning är alternativförslaget som gäller rätten till umgänge med alla personer barnet har nära anknytning till bättre, även om det verkar byråkratiskt att behöva lagstifta om det.

Det är positivt att inga fler än föräldrar, barn och socialnämnd kan föra talan i umgängerättsfrågor.

4.38 Sveriges skolkuratorers förening

Vi tror att det under barnets första år kan vara nödvändigt att rättsligt bestämma umgänget, men med stigande ålder bör umgänget med den förälder som barnet ej bor tillsammans med ske på ett sätt som känns naturligt för barn och förälder.

Är förälder död har barnet rätt till umgänge med den avlidnes släktingar och andra som har nära anknytning till barnet.

Vi stöder istället det alternativa förslaget att barnet skall ha rätt till

umgänge med släktingar och andra barnet närstående, exempelvis tidigare fosterföräldrar, även om båda föräldrarna lever.

Vi stöttar utredningens förslag att bestämmelserna om umgängesrätt omformas så att det är *barnet som har rätt till* umgänge med båda sina föräldrar.

4.39 Fosterhemmens Riksförbund (FR)

FR anser att borttagandet av de biologiska föräldrarnas lagliga umgängesrätt är riktig. Vi tror däremot inte att man skall överflytta denna lagliga rätt till barnen. Umgänge bygger på ett ömsesidigt, känslomässigt behov som inte kan frammanas medelst lagstiftning. Är det däremot utredarnas mening att tillförsäkra barnet umgängesrätt då tredje person motsätter sig detta kan vi instämma i behovet av rättsskydd.

4.40 Föreningen BRIS – Barnens Rätt I Samhället

Författningsförslag och motivering

BFB 6 KAPITLET

20 § Motivering:

Med kännedom om att situationer kan uppstå då barnet inte psykiskt orkar med umgängesrätt med förälder, anser vi det i överensstämmelse med betänkandets anda att barnet även i denna fråga får möjlighet att väcka talan. Barnet skall räknas som självständig part även betr. samarbetsamtalen om det är behövligt.

20 § Författningsförslag:

Barnet har rätt till umgänge med bägge föräldrarna. *Motsätter sig föräldraansvarig att umgängesrätt utövas eller råder oenighet om umgängesrättens utövande skall socialnämnden erbjuda parterna tillfälle till samsamtal.*

Kan parterna inte enas om umgängesrätten med hjälp av samsamtal beslutar rätten i frågan på talan av föräldraansvarig, förälder utan del i föräldraansvar, barnet, barnombudsmannen eller socialnämnden.

21 § Motivering:

Denna paragraf är alltför snäv. Den situationen kan mycket väl vara för handen att ett barn under längre tid vistats exempelvis hos en släkting och fått starka känslomässiga band till denne utan att denne haft det formella föräldraansvaret. Om föräldern sedan av någon anledning motsätter sig en fortsatt kontakt mellan barnet och den som stått det nära bör rätten kunna besluta om sådan umgängesrätt, såvida det inte strider mot barnets bästa. Att förälder är i livet eller ej är inte av betydelse för övriga känslomässiga bindningar, där barns behov av kontinuitet alltid är ett primärt behov.

21 § Författningsförslag:

Bilaga 3

Barnet har rätt till umgänge med annan person än föräldraansvarig, som är eller har varit en känslomässigt betydelsefull person för barnet. Kan föräldraansvarig(a) inte enas med annan berörd person om umgängesrättens utövande enligt denna paragraf, skall samarbetsamtal erbjudas eller rätten besluta i enlighet med 20 §.

30 § Författningsförslag:

Föreligger oenighet beträffande föräldraansvar eller umgängesrätt eller andra särskilda skäl skall barnets mening i frågan inhämtas på ett för barnet lämpligt sätt och med stöd av därför utsedd lämplig person. Barnets önskemål skall prioriteras om de inte uppenbart strider mot barnets bästa.

4.41 Rädda Barnens Riksförbund

Nuvarande bestämmelser om umgängesrätt ger uttryck för en stark föräldrarätt. Även här vill man ge barnet vidgade möjligheter att hävda sin rätt. Föräldrars rätt att efter en skilsmässa kräva umgänge med barnet förbyts till en rätt för barnet att få umgås med båda sina föräldrar, även om föräldrarna inte bor tillsammans. Det är viktigt för barnet att ha goda relationer till båda sina föräldrar, och det hör till undantagsfallen, att barnet vill avstå från umgänge med endera av sina föräldrar. Men sådana fall finns givetvis, då det inte kan anses förenligt med barnets bästa att uppehålla kontakten med en förälder.

Det är viktigt att man vid beslut om umgängesrätten tar hänsyn till barnets ålder och mognad och också till den bindning barnet har till den förälder, som umgänget avser. Vad barnet själv vill är naturligtvis viktigt att ta reda på men här kommer – liksom tidigare – den förälder som har barnet boende hos sig att ha ett avgörande inflytande. Att se till barnets bästa kan helt komma i bakgrunden, när föräldrar inte lyckas lösa sina gemensamma konflikter. *Alternativförslaget, som bygger på såväl barns som föräldrars ömsesidiga rätt till umgänge, ökar möjligheterna för en normalisering av umgängesrätten, varför vi vill förordna en sådan lösning.*

Ett annat för barnet viktigt förslag är att umgängesrätten även skall kunna omfatta andra personer än föräldrar. Ett barn som varit placerat hos fosterföräldrar och med dem byggt upp ett vänskapsförhållande, skall kunna få rätt att även i fortsättningen träffa sina fosterföräldrar. Även släktingar till föräldrar, som inte längre bor tillsammans med barnet, kan komma ifråga. Vi ser positivt på en sådan utveckling.

4.42 Föreningen Familj och Rätt (FoR)

Detaljerade bestämmelser i form av lagtext och allmänna riktlinjer för umgänge mellan barn och föräldrar/släktingar behövs självfallet endast om kontrahenterna är oense. Tyvärr måste konstateras att umgängesstridigheterna under senare år ökat. En tänkbar förklaring till detta är att båda föräldrarna numera mer aktivt tar del i barns fostran och vård.

Vid en brytning/separation vill självfallet då även den förälder som inte har vårdnaden bibehålla sin kontakt med barnen inte minst beroende på den allt

Bilaga 3

mer ökande insikten om att "barn har behov av samhörighet med båda föräldrarna även om dessa är i konflikt med varandra". Detta senare har särskilt påpekats av utredningen i kap 4 Några synpunkter på barns behov. I all nyare litteratur på området poängteras vikten av barnets kontakt med båda föräldrarna och de långsiktigt mycket allvarliga konsekvenserna för barnen om de berövas kontakten med den andra föräldern, speciellt om det rör sig om förälder av motsatt kön.

Lagstiftaren har under 70-talet vid upprepade tillfällen (se bilaga till inledningsavsnittet) med kraftfull skärpa vänt sig mot umgängesvägranande föräldrar och konstaterat att det är uppenbart att samhället – självfallet i barnens intresse även om detta endast har underförståtts – inte kan tolerera umgängessabotage.

Mot denna bakgrund är det minst sagt förvånande att utredningen på sina fem sidor om umgänge inte tagit upp problematiken kring umgängesvägranande förälder. Det kan definitivt inte bero på att samtliga ledamöter/sakkunniga saknar personlig erfarenhet av umgängestredskande förälder.

Det är av utomordentlig vikt för den framtida rättstillämpningen att de långsiktiga, allvarliga konsekvenserna för barnen vid umgängesvägran betonas i de fortsatta förarbetena till en ny eller ändrad lagstiftning.

Lagstiftaren har tidigare bl. a. påpekat att när vårdnadshavare saboterar umgängesrätt syns det välgrundat att ompröva vårdnadsfrågan. Trots att det nu gått många år sedan första påpekandet gjordes har – enligt vad FoR känner till – ännu inte i något mål vårdnaden överförs från en förälder till den andra på grund av umgängessabotage. Med den kunskap vi i dag har genom barnpsykiatrisk forskning om de för barnen allvarliga följderna av umgängesvägran anser FoR tiden nu mogen att införa inte bara en allmän rekommendation, som lagstiftarens tidigare uttalanden kan anses vara, utan en entydig lagbestämmelse att

"Om vårdnadshavare med åsidosättande av barnets behov konsekvent vidtager åtgärder i syfte att försvåra eller omintetgöra umgänge mellan umgängesberättigade skall rätten förordna att vårdnaden överförs till den andra föräldern eller till annan person, om detta inte uppenbart strider mot andra av barnets grundläggande behov.

Fråga om att överföra vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av förälder, barnet eller socialnämnd."

Att den lämpligaste vårdnadshavaren är den förälder som kan samarbeta och handskas med umgängesrätten är ingenting nytt även om det inte starkt framhållits förrän under 70-talet. Det har t. ex. framförts i psykologerna Brofalks och Otterstens examensarbete "Bedömning av barn och föräldrar vid vårdnads- och umgängestvister" (Ped inst SU 1975) s. 62 sista meningen och s. 66 st 3. I "Socialstyrelsen redovisar" 1979:8 "Mamma, pappa eller båda?" finns liknande påpekanden bl. a. på s. 19 st. 3, s. 28 st. 8, s. 30 st. 3 och 5, s. 33 st. 3, s. 41 st. 5, s. 42 st. 1.

Med detta som bakgrund – båda källorna finns i betänkandets litteraturhänvisning – är det mer än anmärkningsvärt att utredningen nöjer sig med ett mycket allmänt konstaterande "Det är betydelsefullt att föräldrarna kan samarbeta om umgängesrätten".

Utredningen har däremot tagit upp den typ av umgängesvägran som förekommer när en förälder som inte har vårdnaden är ovillig att umgås med barnet. Detta är ett synnerligen svårt problem, som rent praktiskt inte går att lösa lagstiftningsvägen. FoR ansluter sig till utredningens förslag att

Bilaga 3

lämplig person förordnas av socialnämnden för att göra vad som är möjligt för att få till stånd ett positivt umgänge. FoR skulle önskat att utredningen gått ett steg längre och i vart fall diskuterat eventuell möjlighet att till domstol stämma den tredskande föräldern. Inte för att genom vite eller böter tvinga föräldern till umgänge men för att framtvinga ett samtal om betydelsen av att barnet har umgänge med båda föräldrarna. FoR tror inte att man med en dylik åtgärd omedelbart åstadkommer ett positivt umgänge, men anser att åtgärden skulle kunna innebära en allvarlig tankeställare för den umgänges-ovillige och kanske på sikt medföra en attitydförändring.

Det förekommer också ganska ofta att en umgängesberättigad endast vill ha sporadiskt och högst oreglerat umgänge, medan vårdnadshavaren både med tanke på barnet och sig önskar ett mer tidsplanerat. Med nuvarande lagstiftning går detta inte att lösa på annat sätt än att vårdnadshavaren temporärt vägrar allt umgänge och att den andre som motåtgärd påkallar rättens prövning.

Lagtekniskt borde det vara möjligt lösa denna problematik genom att även låta vårdnadshavaren kunna väcka talan om att umgänget skall regleras genom dom.

Den nuvarande lagstiftningen ger förälder som är skild från vårdnaden rätt till umgänge med barnen. FoR har i många år – med utgångspunkt från barnets behov – hävdats principen om en ömsesidig rätt till umgänge för både barn och förälder. Utredningens majoritet (?) syns på något grunliga grunder vilja ta bort föräldrarnas rätt under framhävande av att "barnet bör sålunda ha en i princip ovillkorlig rätt men däremot inte som f. n. en motsvarande skyldighet att umgås med förälder som det normalt inte vistas hos".

Att på sätt som utredningen härmed gör understödja umgängesvägrande föräldrar kan samhället inte tolerera (jämför lagstiftarens uttalanden). Utredningsmajoritetens uppfattning – eller i bästa fall "olyckliga skrivning" – pekar på att man trots hänvisning på s. 103, men då i annat sammanhang, till den danska barnpsykiater Gudrun Bruns "Barn och skilsmässa" antingen inte förstått eller tåligt negligerat, vad denna erfarna barnpsykiater summerar av journalmaterialet på 500 barn fördelade på 322 familjer under tioårsperioden 1960–70 i samband med vårdnads- och umgängesvister. FoR rekommenderar en snabbbläsning av s. 27 st. 1, s. 28 st. 1 och 3, s. 46 sista meningen, s. 166 st. 1 och sista meningen.

Tre av utredningens parlamentariska ledamöter (s, fp, vpk) tycks ha motsatt sig majoritetens inbjudan till umgängesvägran och ansett att den föreslagna BFB 6:20 skall inledas med orden "Barn och föräldrar har ömsesidig rätt till umgänge med varandra". Med tanke på de attityder som tyvärr finns hos många ensamma vårdnadshavare är detta den enda formulering som tillgodoser barnets behov.

Utredningen har enhälligt föreslagit att barnet får lagstadgad umgängesrätt med tidigare föräldraansvarig. FoR tillstyrker detta.

Utredningen har också diskuterat umgängesrätt med släktingar m. fl. Tyvärr har man även här splittrat sig i ett huvudförslag och ett alternativförslag baserat på om någon av de biologiska föräldrarna avlidit eller om båda lever. Återigen kan inte FoR förstå motiven till majoritetens inskränkning.

Frågan om barnets lagfästa umgängesrätt med släktingar, styv- eller fosterföräldrar eller eventuellt andra närstående kan definitivt inte få bli avhängig av att en av de båda biologiska föräldrarna m å s t e ha avlidit. Som exempel på majoritetens "dåligt genomtänkta" och "närmast förvirrande"

(citat från socialkonsulent Britt Persson i Socionomen nr 3/80) förslag i denna fråga vill FoR peka på den tyvärr inte ovanliga situationen att endast den ene föräldern är vårdnadshavare och att den andra, trots att den lever, är ointresserad av umgänge med sitt barn. Skulle barnet då inte ha rätt till umgänge med den senare förälderns släktingar, andra anförvanter eller t. ex. tidigare fosterföräldrar?

Antingen är huvudförslaget "dåligt genomtänkt" eller – vad värre är – ett uttryck för majoritetens uppfattning att en ensam vårdnadshavare oavsett egna olösta separationskonflikter skall ha en lagfäst rätt att utan tanke på de långsiktigt allvarliga konsekvenserna för barnet få sätta sig över ett av barnets grundläggande behov, dvs. kontakten och känslan av samhörighet även med andra än vårdnadshavaren. FoR hoppas – med tanke på kommitténs eventuellt framtida utredningsarbete – att huvudförslaget är "dåligt genomtänkt".

FoR anser att barnets lagfästa umgängesrätt även skall omfatta släktingar och andra närstående. Med tanke på de för barnet olyckliga attityder, som ibland finns hos vårdnadshavare – såväl "ensamma" som "dubbla" – bör lagtexten i den föreslagna BFB 6:21 vara:

"Barnet har rätt till umgänge med tidigare föräldraansvarig, släktingar och andra personer som har nära anknytning till barnet. Motsätter sig föräldraansvarig att umgängesrätt utövas beslutar rätten i frågan på talan av barnet eller socialnämnd."

Mycket graverande omständigheter skall i dag enligt rättspraxis föreligga för att en förälder skall frångå sin umgängesrätt. Utredningen tycks vilja ändra på denna praxis och ger på nästan en helsida (s. 82–83) en katalog över omständigheter, som enligt utredningens sätt att se, utgör skäl till att inskränka eller helt ta bort umgängesrätten. Med den skrivning katalogen fått kommer den att bli ett gentemot barnet förödande vapen i händerna på en umgängesvägrande förälder och dennes ombud. Det skulle vara lätt men tyvärr utrymmeskrävande att med hjälp av litteraturhänvisningar visa att utredningen gör sig skyldig till en rad miss- och felbedömningar i detta avsnitt samt att man motsäger sig själv. På det senare ges här ett exempel:

Kategoriskt konstaterar utredningen: "barnets vilja bör vara av väsentlig betydelse för umgängesrätten". I en fotnot hänvisas sedan till kap 10: "Kontaktpersonen (t.ex. daghemspersonal) blir i praktiken den som bäst kan ge barnombudet upplysningar om vad barnet vill och vad som är bäst för barnet."

Så enkel är inte problematiken – se t. ex. tidigare hänvisningar till Gudrun Brun eller till betänkandets s. 111 st. 5. Utredningen är tyvärr ofta motsägelsefull – en kompromiss (?) för att tillfredsställa ledamöter och sakkunniga – med alltför mycket av "å ena sidan men å andra sidan".

Uppenbart har utredningen själv också kommit underfund med att den ibland är motsägelsefull. Katalogen över umgängesinskränkande faktorer avslutas t. ex. med "finns det givetvis andra omständigheter som kan påverka bedömningen" och en hänvisning till det utmärkta, entydigt skrivna kap 4.

Umgängesrättens omfattning har utredningen inte heller kunnat förbigå men tacknämligt nog låtit bli "att slå fast schabloner för". Den påpekar att nuvarande lagtext inte lämnar någon vägledning men uraktlåter nämna att det finns en väl utvecklad praxis då det gäller såväl "en normal umgänges-

rätt" som "en generös umgängesrätt – två olika rekommendationer som sociala centralnämnder brukar göra i sina yttranden till domstolar.

Med "normal umgängesrätt" menas enligt praxis två dygn var tredje veckoslut, 8–10 dygn kring årsskifte, vartannat sportlov och vartannat påsklov samt fyra veckor, 30 dygn, under sommaren. Med "generös umgängesrätt" menas två dygn vartannat veckoslut, 8–10 dygn kring årsskiftet, vartannat sport- och vartannat påsklov, fem veckor eller längre under sommaren samt dessutom loven i anslutning till Kristi himmelfärdsdag och Alla helgons dag.

I den svenska lagstiftningen finns f. ö. i n d i r e k t vissa vägledningar. Vi har t. ex. regeln om avdrag på underhållsbidraget vid mer än fem dygns umgänge (det var väl aldrig lagstiftarens mening att det endast skulle vara tillämpligt under sommarumgänge?) samt bestämmelsen om bostadsbidrag, om man har barnet hos sig mer än 60 dagar per år.

Utredningen har istället för "att slå fast schabloner" kastat blickar på ett norskt lagförslag (är detta antaget av stortinget?) som är av väsentligt – obs ej "något" – "annan omfattning än vad som i allmänhet fastställs vid tvist om umgänge i Sverige".

Dessvärre har utredningen också felrefererat det norska förslaget, när man gör gällande att förslaget endast ger umgängesrätt "varannan helg". Norrmännen har f a k t i s k t tänkt sig vartannat veckoslut. Observera att det är skillnad på s ö n - o c h h e l g d a g a r !

Om formuleringarna i avsnittet "6. 2, 3 Umgängesrättens utformning" är "dåligt genomtänkta" eller resultatet av en medveten negativ men outtalad inställning till barns och föräldrars m. fl. umgängesrätt borde i efterhand redovisas av utredningen.

4.43 F. ordföranden i upplösta föreningen Nike

--- (se avsnitt 3.4.33) ---

Ingen tänkte på barnen, då denna lättvindiga skilsmäsoanledning infördes. Det är inte alla barn som utan vidare kan acceptera att pappa eller mamma ersätts med annan person. Det fordras i dag "inskolning" på daghem, men till en så pass revolutionerande händelse som ny familjebindning från ena dagen till den andra – behövs ingen känslomässig hänsyn tas till barn. Ansvarstagandet har minskat påtagligt och kan inte återinföras med efterkloka lagar om "barns rätt".

Jag har sett barn fly hemifrån, när umgängesdagen kommer och den rättsliga makten skall börja fungera, jag har sett barn matstrejka och kråkas när vårdnadshavaren fullgör sin övertalningsplikt – eller då barnet inte klarar umgänget med t. ex. pappa och hans nya unga kärlek. Kan vi klandra barnet eller modern om de känner det som ett svek de första svåra veckorna? Betänketiden är ju helt värdelös, när man bildar familj igen och innan den förra har upplösts. I sanning man underskattar vad barn känner.

Skilsmässa kommer ofta som en befriande faktor efter många år av missbruk av såväl makt som alkohol inom familjen, inte minst för barnen. Men nu skall det kallas barnens rätt att umgås. Man talar inte om andra undantag än missbruket och bevisbördan skymtar hela tiden i bakgrunden. Bevisen om förälders skuld? Detta är ett av utredarnas största misstag. Jag betvivlar inte ett ögonblick deras goda uppsåt, men okunnigheten om vad som sker efter en skilsmässa dokumenteras sida efter sida i SOU 1979:63.

Inga som helst enkäter eller någon statistik angående tvister i vardagsfamiljen bildar underlag för vad man anser om barns bästa eller sämsta.

Bilaga 3

— — —

Därför ställer jag mig tveksam till att man skriver så mycket om barnets rätt till båda föräldrarna. I och för sig ett rimligt krav, men man har uppenbarligen missat vilka som på ett ev. otillbörligt sätt förhindrar detta. Vi vet att de flesta fäder ställer sig kallsinniga till umgänge och att detta är det *största* problemet med umgägesrätt. Att kalla det barnets rätt att umgås med sin far gör förmodligen ingen ointresserad förälder mer aktiv. Utredningen förstorar det mindre problemet och förtiger det större: Far har inte tid, vill inte, orkar inte, har inte råd med barn – alltid. Han skjuter alltför ofta ifrån sig barnfrågorna såväl under äktenskapet som efter. Det är hårda ord, men finns att läsa i andra utredningar och i statistiken om barnfamiljerna. Man har försökt att råda bot på bristerna genom olika stödåtgärder: delat ansvar vid barnsörd, sjukdom och lämnat ATP-poäng och föräldraförsäkring till barnavård, men först när pappor antogs vilja engagera sig med barnen. Några avgörande attitydförändringar kan inte skönjas annat än temporärt. De ställer inte upp i familjerna och med hemarbetet i samma utsträckning som mödrar. Skall vi fortsätta att utgå ifrån premisser där vi förutsätter ett positivt fadersengagemang? Ja, visst, men inte där fäder ofta är orsaken till att man separerar, i det att han underlåter att visa intresse för varken hemmet eller barnen, utan skaffar sig andra sysselsättningar som ofta är klart familjefrånvända. Ingen kan förneka att skilsmässor kommer till stånd därför att modern lämnas ensam med dubbelarbetet och barnen – tills hon tröttnar. En sådan pappas nymornade intresse för barnen kan ofta bero på prestigeförlust när han ser maktbalansen rubbas. Det måste vara fel att gynna ett sådant uppvaknande med RÄTTIGHETER till ansvar m. m. Barn är lyhörda för den sortens förändring och kan känna det som förtryck.

Man tolkar också ensidigt vad som sker om umgänget klickar, cit: "En förälder som motarbetar eller försvårar umgänget . . . har inte lyckats lösa sin skilsmässokonflikt . . . vilket kan få negativa konsekvenser för barnet". Hur vet man att den umgägesberättigade har löst sin skilsmässokonflikt . . . ? Det bör rimligen vara vårdnadshavarens plikt att vara vaksam emot att barnet kan ta skada vid umgänget. Inte bara vid missbruk. Hon måste få påtala eller söka förstäelse eller hjälp för sin oro. Men vilken medlare kommer hem och lyssnar direkt, när femåringen kommer hem och berättar: "Pappa säger att du är ett as, och att jag skall flytta hem till honom till hösten."

5 Socialnämndens och domstolens befattning med mål om föräldraansvar och umgägesrätt

5.1 När föräldrarna är ense

5.1.1 Göta hovrätt

Domstolens prövning, i mål angående gemensam ansökan om vårdnad, huruvida föräldrarnas överenskommelse verkligen är till barnens bästa kan enligt hovrättens mening inte bli någon verklig prövning om man inte i varje enskilt fall begär en fullständig utredning av socialnämnden. Att införa en sådan ordning i enlighet med utredningens alternativförslag (7.2.2) är

emellertid på grund av de resurser detta skulle kräva orcalistiskt. Av hänsyn till de enskilda parterna bör man ej heller onödigtvis föranstalta om omfattande utredningar. Utredningarna skulle förmodligen bara i ett ringa antal fall leda till ändring av föräldrarnas överenskommelse. Hovrätten avstyrker därför detta alternativ.

Om man därefter ser på utredningens huvudförslag, så förefaller detta i teorin bra. Som utredningen påpekar, tillämpas förslaget i enlighet med ett JO-uttalande 1962 redan vid vissa domstolar. Nämndens kontroll inskränker sig i praktiken till en kontroll i olika register om familjen förekommer där eller ej. Eftersom kontrollen är så summarisk, kan man ifrågasätta om det av utredningen föreslagna förfarandet verkligen innebär någon förbättring i förhållande till gällande ordning sådan den tillämpas vid flertalet domstolar. Man kan med visst fog utgå från att vårdnaden om barn i de familjer som är kända hos nämnden bevakas av nämnden själv. Mera grannliga överväganden om vårdnaden, där inga yttre anmärkningar kan riktas mot någon av föräldrarna, är inte möjliga med det föreslagna remissförfarandet. Hovrätten vill därför ifrågasätta om genomförfarandet av huvudförslaget i denna del skulle fylla någon verklig funktion.

5.1.2 Kammarrätten i Stockholm

Kammarrätten ansluter sig i princip till det huvudförslag som kommittén har lagt fram med avseende på socialnämnds befattning med mål om vårdnad och umgängesrätt, när föräldrarna är ense. Man får dock ha klart för sig att, om ändringen inte skall bli ett slag i luften, den torde ta avsevärda resurser i anspråk hos nämnderna med hänsyn till den mängd mål det rör sig om. Det sätts därför i fråga om vinsterna kan beräknas bli tillräckligt stora för att reformen skall genomföras i ett resursknäppt läge. Under alla förhållanden framstår krav på en utförligare utredning som orcalistiskt av skäl som har anförts i betänkandet (s. 89). En sådan lösning skulle säkerligen också av skotsamma föräldrar ofta uppfattas som ett otillbörligt intrång.

Om den föreslagna författningstexten:

6 kap. barn- och föräldrabalken

I 28 § anges från vilken socialnämnd rätten skall inhämta yttrande. Kammarrätten sätter i fråga om inte en generell bestämmelse bör tas upp i lagtexten om vilken socialnämnd som är behörig i olika fall; se 14, 15, 17, 21, 29 och 31 §§.

5.1.3 Stockholms tingsrätt

Remisser till sociala nämnder i mål och ärenden rörande föräldraansvar och umgängesrätt bör normalt komma ifråga endast då tvist råder. För de fall föräldrarna är ense torde det i allmänhet vara tillfyllest att bereda social nämnd tillfälle att yttra sig. Tingsrätten anser inte att skyldigheten att höra socialnämnden i de fall föräldrarna ej är ense bör göras obligatorisk. Enligt tingsrättens erfarenhet kan det förekomma fall då yttrande från nämnden är obehövligt – tillförlitlig utredning i frågan kan redan föreligga eller förebringas på annat sätt, exempelvis genom hörande av annan sakkunnig

eller genom vittnesbevisning. Mot den av utredningen föreslagna "modellen" för behandlingen av gemensamma ansökningar (s. 89 och 90) har tingsrätten ingen invändning utan finner den värd att prövas. Förfarandet torde dock i allt fall i Stockholm, Göteborg och Malmö medföra behov av utökad personal inom socialvården.

Alternativförslagen innebärande att i samtliga mål och ärenden rörande föräldraansvar inhämta yttrande från socialnämnd resp. att kalla till förberedelse vid rätten avstyrks som orealistiska inte minst av kostnads- och tidskäl.

Tingsrätten vill påpeka att bestämmelsen i 28 § 2 st bör kompletteras med bestämmelse att om behörig socialnämnd ej finns enligt vad som i lagrummet sagts skall rätten i stället vända sig till socialnämnden i Stockholm.

5.1.4 Malmö tingsrätt

(se inledningen till avsnitt 5.2.4)

På två punkter, som båda har anknytning till domstolens arbete, vill tingsrätten dock närmare kommentera förslaget. Det gäller handläggningen när föräldrarna är ense om att vårdnaden skall upplösas och när domstolen har att interimistiskt bedöma vårdnadsfrågor. Beträffande den första frågan vill tingsrätten som sin bestämda uppfattning uttala, att mycket starka skäl måste kunna åberopas om en överenskommelse om vårdnaden inte skall godtas. Risker är stora för att en uppsplitande konflikt om vårdnaden blir följden av ett överambitiöst letande efter föräldrarnas bevekelsegrunder med åtföljande ifrågasättande av överenskommelsen. Även en uppgörelse som är behäftad med vissa brister är bättre än ett domstolsbeslut om vårdnaden som nästan alltid väcker bitterhet hos någon av parterna och som föregåtts av en konflikt med olyckliga konsekvenser för barnen. Man får nog också räkna med att det kommer att väcka stark irritation hos många människor att behöva underkasta sig en förhørsliknande procedur, ledd av en social tjänsteman som på kort tid skall bilda sig en uppfattning om vad som är bäst för de barn de själva uppföstrat, måhända under många år. Det sagda utesluter naturligtvis inte att det kan finnas fall där föräldrarnas överenskommelse inte är godtagbar, t. ex. om den utsedde vårdnadshavaren är drog- eller alkoholmissbrukare. Sådana fall torde emellertid oftast upptäckas under handläggningen i domstolen: ett visst ansvar får här läggas på ombuden. Om förslaget skall kunna godtas bör enligt tingsrättens uppfattning socialnämndens prövning i stort sett inskränkas till en rutinmässig registerkontroll, men även ett sådant förfarande synes innebära en omfattande och på det hela taget onödig administrativ omgång.

5.1.5 Länsrätten i Stockholms län

Utredningens huvudförslag beträffande handläggning av fråga om föräldraansvar eller umgängesrätt när föräldrar är ense förordas liksom utredningens huvudförslag då fråga är om tvist mellan föräldrarna.

5.1.6 Länsrätten i Göteborgs och Bohus län

Det är angeläget att den beslutande myndigheten får möjlighet att undersöka om föräldrarnas överenskommelse är förenlig med barnets bästa.

En särskild utredning i varje enskilt fall skulle föra alltför långt och också strida mot den utgångspunkten, som rimligen bör gälla, att föräldrarna har sett till barnets bästa. Den lösning som utredningen föreslår som huvudalternativ kan länsrätten därför ansluta sig till. Den ger en möjlighet för de sociala myndigheterna att ingripa om särskilda skäl talar för det.

5.1.7 Domstolsverket

Den av utredningen föreslagna modellen för utredning i mål om upplösning av gemensamt föräldraansvar tillstyrks. Den torde i huvudsak överensstämma med vad som redan nu tillämpas vid flertalet tingsrätter och nämnder.

När föräldrar tvistar om föräldraansvar eller umgängesrätt är det enligt domstolsverkets mening angeläget att representanter för socialnämnden på ett så tidigt stadium som möjligt kan sammanföra föräldrarna för samtal. Härigenom torde åtskilliga tvistiga mål kunna undvikas. Domstolsverket ansluter sig därför till vad utredningen anfört i denna del.

5.1.8 Socialstyrelsen

Utredningen föreslår att i de fall föräldrarna gemensamt ansöker om en ändring i föräldraansvaret, skall domstolen skicka ansökningsen till socialnämnden för att höra om nämnden har något att erinra mot föräldrarnas överenskommelse. Det är viktigt att finna ett lämpligt tillvägagångssätt för nämndens handläggning av dessa ärenden. Det skulle vara både ekonomiskt och ett onödigt intrång om nämnden, som föreslås som alternativ i betänkandet, ålades att alltid göra en utredning. Den modell som förs fram i huvudförslaget ger sannolikt ett visst mått av säkerhet, för att man kommer att uppmärksamma fall, där nämndens uppgifter tyder på att en person är olämplig som föräldraansvarig. Samtidigt leder den till att nämnderna inte överarbetar dessa ärenden. Socialstyrelsen tillstyrker därför huvudförslaget.

5.1.9 Länsstyrelsen i Stockholms län

Länsstyrelsen tillstyrker utredningens förslag att rätten alltid skall meddela socialnämnden när ansökan om ändring beträffande föräldraansvar eller umgängesrätt inkommer.

Det *alternativa* förslaget att nämnden i samtliga fall skall företa utredning anser länsstyrelsen bli onödigt betungande för kommunerna.

5.1.10 Barnavårdskonsulenter i landet¹

I de fall föräldrarna är ense i frågor om föräldraansvar eller umgängesrätt skall tingsrätten höra med socialnämnden om föräldrarnas överenskommelse är till barnets bästa. Den föreslagna modellen, att om nämnden saknar uppgifter om familjen och överenskommelsen förefaller vara godtagbar, nämnden meddelar tingsrätten, att nämnden inte påkallar utredning i

¹ Yttrande från barnavårdskonsulenter i Jämtlands län, se avsnitt 5.2.11.

ärendet, är i sådana fall tillräcklig. Om det däremot finns skäl att undersöka om överenskommelsen är förenlig med barnets bästa, verkar förslaget, att en familjerätts- eller socialassistent genom familjesamtal ger underlag till nämndens bedömning, som realistisk och genomförbar, till skillnad från alternativförslaget, att i alla sådana ärenden nämnden skall ha obligatorisk skyldighet att yttra sig. Följden av detta blir en arbetsbelastning för nämnden som leder till schablonisering av ärendena i stället för ett förbättrat skydd för barnets bästa.

Poängteras bör emellertid, att i skilsmässosituationer föräldrars gemensamma överenskommelser ofta fattas i trötthetens tecken och utan att de berörda barnen är informerade.

Socialtjänstemannen måste därför förvissa sig om, att barnet är informerat och att överenskommelsen motsvarar barnets önskemål, innan nämnden beslutar om utredning erfordras.

5.1.11 Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden

Enligt fakultetsnämndens mening har utredningen på ett utmärkt sätt belyst svårigheterna för socialnämnder och domstolar, som har att handlägga frågor om vårdnad och umgängesrätt. På vissa punkter kan det dock råda delade meningar om de framlagda förslagen.

Fakultetsnämnden finner det vara en praktiskt lämplig avgränsning att domstolen i sådana fall, där föräldrarna är ense om vårdnaden, skall ge socialnämnden tillfälle till yttrande. Det torde däremot bli ett väl resurskrävande system att kräva obligatorisk utredning i alla icke-tvistiga fall. Enligt förslaget kommer socialnämnden emellertid inte ens att få *tillfälle* till yttrande i sådana fall, då föräldrarna efter äktenskapsskillnad låter den gemensamma vårdnaden bestå utan att alls aktualisera frågan vid äktenskapsskillnaden. I motsats till vad som nu gäller (FB 7:7 st 2) skall domstol enligt utredningens förslag nämligen i dessa fall inte ha skyldighet att meddela något förordnande om vårdnaden vid dom på äktenskapsskillnad. På denna punkt känner fakultetsnämnden tvekan.

Allmänt sett bör det vara en av de viktigaste uppgifterna i samband med äktenskapsskillnad att skapa garantier för att barnens intressen tillvaratas. Även om det finns anledning tro att bibehållen gemensam vårdnad vanligen är i barnets intresse, kan det inte uteslutas att den gemensamma vårdnaden i ett enskilt fall är en ogenomtänkt lösning, som får fortsätta därför att föräldrarna inte velat ta itu med sina problem. Utredningens förslag synes inte ge något utrymme för vare sig domstol eller socialnämnd att ingripa mot gemensam vårdnad ens om det skulle klart framgå att den gemensamma vårdnaden är en dålig lösning. (Den i motiven helt oförklarade bestämmelsen i den föreslagna 25 § 1 st 2 p synes inte ha sådant syfte.) Detta synes inte tillfredsställande och är f. ö. i dålig överensstämmelse med den hävdvunna utgångspunkt, som utredningen visserligen inte diskuterar, nämligen att vårdnads mål med hänsyn till barnets intresse bör vara indispositiva. Som påpekats ovan saknas än så länge också säkra kunskaper om hur den gemensamma vårdnaden kan fungera i praktiken. En mera försiktig linje vore därför att bibehålla den ståndpunkt som intogs när den gemensamma vårdnaden infördes för några år sedan, nämligen att domstol alltid bör meddela beslut i vårdnadsfrågan vid äktenskapsskillnad, varigenom föräldrarna måste tänka igenom sina problem, även om de väljer att låta den gemensamma vårdnaden bestå. (Se prop. 1975/76:170 s. 148f.) Det torde inte

vålla några större praktiska besvär att låta även dessa fall omfattas av skyldigheten för domstol att ge socialnämnden tillfälle till yttrande. Genom detta förslag fångar man visserligen inte in de formlösa separationerna mellan ogifta, samboende föräldrar, som tidigare begärt gemensam vårdnad. För att undvika att sådana fall uppkommer borde dock lagstiftaren mera generellt rekommendera föräldrar att gifta sig.

Fakultetsnämnden vill i sammanhanget lägga till att den anser en alternativ möjlighet, som utredningen berört i förbigående (s. 90), vara intressant, nämligen att föräldrarna alltid skulle kallas till muntlig förhandling inför domstolen även när de är ense i frågor om vårdnad och umgänge. En sådan lösning, som torde förekomma på sina håll utomlands, skulle vara särskilt ägnad att inskräpa betydelsen av att barnets intressen blir tillgodosedda. Utredningens egen invändning, att man inte kan höra barnet inför domstolen, behöver inte ha större vikt, eftersom domstolen, om den finner fallet tveksamt, kan överlämna frågan till socialnämnden för närmare utredning under vilken barnet kan höras på vanligt sätt. Inte heller genom denna lösning når man dock fallen av formlösa separationer mellan ogifta samboende med gemensam vårdnad över barn.

5.1.12 Högskolan i Örebro

Se avsnitt 5.2.14.

5.1.13 Familjelagssakkunniga

I och för sig vore det naturligtvis önskvärt att samtliga beslut i vårdnadsfrågor kunde föregås av en utredning om vad som ligger i linje med barnets bästa. Det är dock helt orealistiskt att tänka sig att detta skulle kunna göras i samtliga fall, alltså också i sådana där föräldrarna är eniga och bara begär rättens fastställelse av vad de kommit överens om. Det av utredningen i huvudförslaget skisserade förfarandet, enligt vilket domstolen i sådana fall tillställer socialnämnden föräldrarnas ansökan för att höra om nämnden har någon erinran (s. 89f), synes oss vara en godtagbar medelväg.

5.1.14 Rättegångsutredningen

Se avsnitt 5.2.17.

5.1.15 Stockholms sociala centralnämnd

Utredningen föreslår att rätten innan den avgör mål eller ärende som rör föräldraansvar eller umgängesrätt skall höra socialnämnden i den kommun där barnet är kyrkobokfört. Om föräldrarna är ense i frågan är det tillräckligt att rätten bereder socialnämnden tillfälle att yttra sig.

Förvaltningen vill understryka att socialnämndens möjlighet att avge yttrande lagfästs även i de fall föräldrarna är överens. En sådan ordning tillämpas sedan många år av i stort sett alla tingsrätter utom Stockholms. I det stora flertalet fall ger en enkel registerslagning besked om att nämnden inte känner till något som talar mot föräldrarnas överenskommelse. I ett litet antal ärenden kommer däremot troligen registerslagningen visa att nämnden har grundad anledning att utifrån barnets bästa begära formell remiss. Det

förekommer även att vårdnadsöverflyttningar görs för att kringgå eller undgå nämndens ingripande med stöd av barnavårdslagen. Den nye vårdnadshavaren är kanske lika olämplig som den förste eller agerar bulvan för denne. Utredningen har ett alternativförslag i detta avseende som går ut på att socialnämnden alltid skall yttra sig även om föräldrarna är överens. Genomförandet av alternativförslaget skulle medföra en kraftigt ökad arbetsbelastning och ställa krav på nya resurser i en omfattning som enligt förvaltningens uppfattning inte står i rimlig proportion till förslagets fördelar.

Förvaltningen vill föreslå ett tillägg till lagtexten i § 28:

Om barnet är fosterhemsplacerat bör rätten inte höra socialnämnden enbart i den kommun där barnet är kyrkobokfört utan i första hand socialnämnden i den kommun som utövar tillsynen över fosterhemsplacementen.

5.1.16 Göteborgs sociala centralnämnd

Det finns i nuvarande lagstiftning inte någon bestämmelse om att social nämnd skall höras i mål om föräldraansvar och umgängesrätt. Det är därför rimligt att en sådan kommer till stånd.

Alternativförslaget att nämnden alltid skall höras skulle bli orimligt dyrbart. Det skulle dessutom ifrågasätta *alla* föräldrars förmåga att lösa föräldraansvarsfrågan på ett för barnen tillfredsställande sätt. Redan huvudförslaget, att domstolen kan höra nämnden även när föräldrar är eniga om föräldraansvarets upphörande, inger vissa farhågor. Dels kan även detta förslag bli ganska dyrbart för socialvården, dels kan det ifrågasättas om det är rimligt att inte tillmäta föräldrar förmåga att själva tillgodose barnets bästa i dessa fall, när man så tveklöst gör det när det gäller fortsatt gemensamt föräldraansvar.

I de mål där nämnden har en ingående kännedom om familjen på grund av pågående utredning eller åtgärd enligt barnavårdslagen är det angeläget att nämnden ges möjlighet att yttra sig. Förslaget att nämnden – såsom det skisseras i utredningens överväganden – efter ett enstaka samtal med familjen skall kunna lämna uppgifter av värde för domstolens bedömning ter sig dock både meningslöst och riskfyllt. Ett sådant förfaringssätt kan ge sken av att tillvarata barnets intresse och därigenom tillmätas större betydelse än det i verkligheten kan ha. Detta resonemang gäller också förslaget att nämnden skall kunna lämna uppgifter inom 14 dagar i de fall där domstolen interimistiskt måste besluta om var barnet skall bo. Det kan kanske tänkas att nämnden genom ett hembesök och samtal med familjen kan få ett bättre underlag för ett interimistiskt beslut än domstolen kan vid förhandlingen. Men det är tveksamt om det finns så mycket att vinna på det att det är värt merarbetet hos nämnden och fördröjningen av ärendets handläggning.

Det förfaringssätt för kommunikation mellan domstol och nämnd som föreslås är omständligt. Socialförvaltningen vill istället föreslå följande: Domstolen underrättar socialnämnden om alla ansökningar om upphörande av gemensamt föräldraansvar där föräldrarna är eniga. I de fall där familjen är okänd och det alltså inte finns någon grundad anledning att ifrågasätta föräldrarnas ansökan behöver nämnden inte svara. När nämnden finner det önskvärt att utredning görs och yttrande lämnas underättar nämnden inom 14 dagar domstolen härom.

Socialförvaltningen tillstyrker huvudförslaget.

5.1.17 Malmö sociala centralnämnd

Utredningen föreslår att föräldrarnas vilja i detta hänseende ej skall tillmätas så stor betydelse som det för närvarande gör. Detta anser sociala centralnämnden vara ett principiellt riktigt resonemang.

I utredningen diskuteras införandet av kontrollfunktioner som är betydligt mer ingående än de nuvarande, exempelvis yttrande i varje vårdnadsärende – även när föräldrarna är ense. Ett sådant förfaringssätt vore enligt sociala centralnämndens uppfattning alltför omfattande och resurskrävande. Däremot ansluter sig nämnden till utredningens förslag enligt vilket tjänsteman vid socialförvaltningen i den kommun där barnet bor avger yttrande huruvida överenskommelsen är till gagn för barnet eller om samarbetssamtal respektive utredning bedömes nödvändigt.

5.1.18 Umeå sociala centralnämnd

Utredningens förslag rörande handläggning av fråga om föräldraansvar eller umgängesrätt när föräldrarna är ense (7.2.1) bedömer sociala centralnämnden vara mest realistiskt och där har nuvarande praxis delvis gått före utredningens förslag.

5.1.19 Svenska kommunförbundet

Utredningen föreslår att domstolen bör ge socialnämnden tillfälle att yttra sig även över de fall, där föräldrarna är överens om hur frågan om föräldraansvaret skall lösas. Eftersom nämnden därigenom endast kommer i kontakt med vissa grupper av föräldrar – gifta föräldrar och föräldrar, som utan att vara gifta, har gemensamt föräldraansvar – ställer sig styrelsen tveksam till utredningens förslag. Socialnämndens förutsättningar att inom två veckor bedöma skäligheten i den uppgörelse föräldrarna träffat är dessutom ytterst begränsad. De möjligheter som står till buds är i princip att lita till registeruppgifter. Det finns ingenting som talar för att uppgörelsen skulle vara mindre bra, därför att en eller båda föräldrarna tidigare haft kontakt med socialnämnden eller på annat sätt registrerats av myndighet. Då socialnämnden inte har resurser att närmare gå in på alla de fall som skulle komma att anmälas genom domstolen samt ej heller på naturlig väg kommer i kontakt med föräldrar, som separerar utan att ha gemensamt föräldraansvar, bör regeln om automatiskt meddelande till socialnämnden slopas. Domstolen bör i stället regelmässigt upplysa föräldrarna om möjligheten att kontakta socialnämnden för att med någon utomstående person få tala igenom de problem, som trots den gemensamma uppgörelsen, kan kvarstå mellan föräldrarna.

5.1.20 Landsorganisationen i Sverige (LO)

Se avsnitt 8.24.

5.1.21 Centralorganisationen SACO/SR

Det är enligt SACO/SR en klar nackdel att föräldrar kan upplösa ett gemensamt föräldraansvar, vilket godkänns av domstolen utan att man gör

en utredning om att hänsyn tas till barnets bästa. Socialnämnden bör enligt centralorganisationen självklart få tillfälle att yttra sig över att föräldrarnas överenskommelse ej strider mot barnets behov. Alternativförslaget om att nämnden skall avge yttrande även om föräldrarna är ense i fråga om föräldraansvar kan ifrågasättas. Detta förslag skulle komma att innebära krav på kraftiga personalförstärkningar.

5.1.22 Moderata Kvinnoförbundet (MKF)

Se avsnitt 5.2.30.

5.1.23 Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)

För avgörandet av mål och ärende angående vårdnad eller umgängesrätt bör socialnämnd ges tillfälle att yttra sig om föräldrarnas överenskommelse är förenlig med barnets bästa. Är föräldrarna oense *skall* socialnämnden höras.

5.1.24 Sveriges advokatsamfund

Utredningen föreslår att rätten alltid skall höra socialnämnden i vårdnads- och umgänges mål. Är föräldrarna ense kan rätten i stället bereda nämnden tillfälle att yttra sig.

Socialnämnderna klarar f. n. inte uppgiften att inom rimlig tid presentera en vårdnadsutredning för domstolarna i dessa mål. Det vore därför felaktigt att införa en skyldighet för domstolen att i alla mål höra socialnämnden.

Även om socialnämnden endast beredes tillfälle att yttra sig i fall där föräldrarna är ense, skapar redan detta högar av ärenden på nämndens bord och försenar handläggningen vid domstolen.

Enligt samfundets mening bör man liksom hittills kunna lämna till domstolens bedömande om socialnämnden skall höras eller inte. Det är ytterst sällsynt att en domstol avslår en begäran om utredning, och när så sker är det uppenbart att inget behov av utredning föreligger.

5.1.25 Sveriges domareförbund

Se avsnitt 5.2.35.

5.1.26 Svenska Läkaresällskapet

Läkaresällskapet stöder utredningens förslag om att vid alla skilsmässor och separationer föräldrarnas överenskommelse skall underställas yttrande av socialnämnden via tjänsteman eller kontaktperson för barnet och detta för att säkerställa att barnets behov tillgodoses. Hittills har icke gifta föräldrar och barn haft denna garanti. Rutinmässigt torde stora utredningar ej behöva komma till stånd.

5.1.27 Föreningen Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare (KLFR) Bilaga 3

Det föreslås att socialnämnden skall beredas tillfälle att yttra sig i alla ärenden angående föräldraansvar, även då föräldrarna är ense i frågan. Vi finner detta motsägelsefullt med hänsyn till att intentionerna i lagförslaget betonar föräldrarnas eget ansvar samtidigt som deras kompetens på detta sätt ifrågasättes. Vi tror att det är risk för att de människor som redan förekommer i sociala register blir mest uppmärksammade och att yttrande i övrigt blir slentrianmässiga.

5.1.28 Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg

Det i skilsmäsoärenden föreslagna tillvägagångssättet med *samarbetssamtal* innan positionerna är alltför låsta och parterna smutskastat varandra i rätten hälsas också med tillfredsställelse. Svårigheten torde vara att skaffa fram utbildad personal på socialbyråerna både som samtalsledare och handledare åt dessa och utredningens optimism i fråga om möjligheterna till konfliktlösning är väl stor. Förslaget att socialnämnden skall yttra sig resp. beredas tillfälle yttra sig i alla skilsmässomål kommer också att innebära att ökade resurser måste tillföras socialbyråerna. I de fall föräldrarna är ense om att yrka *upplösning av gemensamt föräldraansvar* räcker det ej med att socialnämnden beredes tillfälle yttra sig. Motiven för en sådan överenskomelse bör alltid undersökas. Att undersöka familjer enbart kända på socialnämnd diskriminerar också dessa grupper ytterligare och icke önskvärda attityder mot dessa utvecklas, vilket icke gagnar barnen.

5.1.29 Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer

Det är värdefullt att både socialnämnden och domstolen får riktlinjer när det gäller att förstå och särskilt uppmärksamma innebörden för barnen av föräldrarnas skilsmässouppgörande, antingen föräldrarna är ense eller oense.

Det är säkert så, att hade socialnämnden ekonomiska och personella resurser att träffa alla föräldrar som är på väg att bryta sin samlevnad, så skulle många senare tvister kring umgänge och föräldraansvar undvikas. Bra dock att socialnämnden åläggs att granska alla fall där det gäller ändring av föräldraansvaret, även om föräldrarna gemensamt gjort ansökan.

5.1.30 Sveriges skolkuratorers förening

Samarbetssamtal

Det är mycket viktigt att föräldrar får hjälp att bearbeta sin konflikt vid en skilsmässa. Barnen kan annars i flera år känna av följderna av att föräldrarna inte kan komma överens.

Enligt förslaget skall socialnämnden erbjuda de föräldraansvariga tillfälle till samarbetssamtal. Detta gäller i mål om upplösning av gemensamt föräldraansvar och om oenighet föreligger om föräldraansvaret eller umgängesrätten.

Bilaga 3

Vi anser att i princip är alla föräldrar vid en skilsmässa i behov av familjerådgivning, men vid knappa resurser tillhör förstås ovanstående grupp de som är i störst behov av de föreslagna samarbetssamtalen. Detta är en avsevärd förbättring i jämförelse med nuvarande ordning, där föräldrarnas tvister inför domstol och länsrätterna handhas på ett alltför juridiskt inriktat sätt. Advokater med juristutbildning försöker överträffa varandra i bevisföring, när det egentligen handlar om mellanmänskliga konflikter.

5.1.31 Föreningen BRIS – Barnens Rätt I Samhället

Se avsnitt 3.4.31.

5.1.32 Rättsföreningen Riksförbundet

I nuvarande lagstiftning krävs inte att rätten skall inhämta yttrande från barnavårdsnämnden för avgörande av mål eller ärende om vårdnad eller umgänge. Det är därmed inte ovanligt, att en så viktig fråga som vem barnet i fortsättningen skall bo hos efter en skilsmässa avgörs slentrianmässigt och till förfång för barnet. Dessutom blir det oftast ett smärtsamt uppvaknande för den förälder, som invaggats i tron att umgängesrätten skall fungera efter muntligt löfte från den andra parten. Det finns därför anledning för rätten att närmare granska de överenskommelser om föräldraansvar, som fattas av föräldrar utan att det görs någon utredning huruvida besluten är till barnets bästa.

Utredningens huvudförslag är att när rätten erhållit ansökan från föräldrar om upplösning av ett gemensamt föräldraansvar eller andra ändringar i fråga om föräldraansvaret, går ansökan till socialnämnden med förfrågan huruvida nämnden har något att erinra emot föräldrarnas överenskommelse. Nämnden har sedan i sin tur skyldighet att lämna besked om den påkallar utredning i ärendet. Har nämnden anledning att ifrågasätta överenskommelsen föreslås att exempelvis en tjänsteman inom nämnden tar kontakt med familjen för ett samtal med föräldrarna och barnet. I vissa fall kan detta resultera i godkännande av föräldrarnas överenskommelse. Om så inte blir fallet, dvs. om man finner att uppgörelsen inte är gjord med tanke på barnets bästa, får rätten meddelande härom och kan då besluta antingen i enlighet med föräldrarnas önskan eller om en utredning av föräldraansvaret. *Förhoppningsvis kan ett sådant förfaringsätt bidra till att beslut fattas för barns räkning som utesluter behov av snar omprövning.*

5.1.33 Föreningen Familj och Rätt (FoR)

När föräldrar i dag vid skilsmässa är ense om hur vårdnads- och umgängesfrågan skall lösas följer domstolarna, liksom socialnämnderna om de får yttra sig, praktiskt taget alltid "föräldrarna-vet-bäst"-presumtionen. Denna torde ibland, liksom "föräldrarna-är-bäst"-presumtionen kunna ifrågasättas. Dessa två närmast legala, även om de inte är uttryckta i lagtext, presumtioner ifrågasätts dock mycket sällan i praktiken av sociala myndigheter/samhället under ett äktenskap/sammanboende eller när det är fråga om en ensam vårdnadshavare.

Den naturliga frågan är då: Varför skall presumtionerna ifrågasättas i samband med en separation? Utredningen anger en del skäl för detta och har

också försökt lösa kontrolluppgiften. Tyvärr har den inte enats utan lägger fram ett huvudförslag och ett alternativ.

Alternativförslaget innebär att socialnämnderna alltid skall göra en utredning om föräldrarnas överenskommelse är lämpligast för barnet. Åtskilliga invändningar kan riktas mot förslaget hur positivt man än vill vara till grundidén att tillgodose barns behov. Förslaget faller dessutom på omöjligheten att inom överskådlig tid tillhandahålla ekonomiska och personella resurser. Därtill kommer att även om dessa resurser kunde tillskapas så vore det klart bättre att satsa dessa på alla tvistiga ärenden.

Huvudförslaget innebär att domstolen – till skillnad mot nu – alltid skall sända alla ansökningar till socialnämnden, som sedan avgör om det är påkallat med utredning eller inte. Kriterier för utredningen skall vara: Finns familjen i socialregistret eller finns andra negativa uppgifter om familjen?

Självfallet behövs någon form av urvalskriterier. Annars blir huvudförslaget och alternativet identiska och lika omöjliga att genomföra. Men tror man att frånvaron av anteckning i socialregistret indikerar "föräldrarnavet-bäst" gör man en felbedömning liksom om man till äventyrs a priori tror att en anteckning i socialregistret påkallar utredning.

Utredningen har också visat på möjligheten att domstolen kallar parterna till muntlig förhandling även när de är ense. Utredningen påstår att det rör sig om ca 12 000 mål per år. (FoR har tyvärr ingen statistik framtagen på annan väg men tror på goda grunder att antalet är väsentligt högre.) Genom domstolsverket har FoR fått statistik som visar att antalet avgjorda tvistemål "alla kategorier" under 1979 var ca 60 000. Därav avgjordes 38 000 utan förhandling och 22 000 efter förhandling. En överflyttning av enbart 12 000 mål skulle öka antalet "förhandlingsmål" med över 50 %. Detta är omöjligt med tanke på ekonomiska och personella resurser.

Ett FoR-alternativ. Det finns ytterligare en möjlighet, som dock inte tagits upp av utredningen. Denna har tänkt sig gemensam vårdnad som huvudregel, dvs. om ingen av föräldrarna yrkar att den gemensamma vårdnaden skall upphöra så bibehålls den. Om föräldrarna i sin gemensamma ansökan till domstolen yrkar att föräldraansvaret endast skall tillkomma den ena eller att föräldraansvaret för syskon skall fördelas på dem, kunde man i lagtexten kräva att ett frångående av huvudregeln skulle motiveras skriftligen.

Saknas motivering skulle domstolen översända ansökan till socialnämnden med begäran om yttrande. Skulle motiveringen enligt domstolens bedömning vara bristfällig eller inte i överensstämmelse med barnets/barnens grundläggande behov bör rätten ha möjlighet översända ansökan till socialnämnden med – efter rättens prövning – antingen en fråga om nämnden har något att erinra mot överenskommelsen eller en begäran om yttrande.

FoR är medveten om att även detta förslag innehåller brister. Den språkliga utformningen kan komma att avsiktligt dölja att andra intressen än barnets grundläggande behov ligger bakom föräldrarnas enighet.

Men om man inte skall ha den heltäckande metoden med utredningar i samtliga mål måste någon form av urval/sortering äga rum. Många faktorer talar enligt FoR för att domstolen ex officio på sätt som föreslagits prövar om föräldrarnas avtal överensstämmer med barnets behov. Med rätt eller orätt anser svensken i gemen att en domare är neutralare än en socialtjänsteman och accepterar i vart fall något mer domstolsbeslut än socialnämndsbeslut. Därtill kommer att föräldrar som fått sitt avtal "underkänt" av socialnämnden redan från början har en negativ inställning till social-

nämndens utredare och förmodligen så småningom i domstolen kommer att strida för sitt ursprungliga avtal om socialnämnden i sitt yttrande framför en annan uppfattning. Efter en dylik meningsskillnad socialnämnd-föräldrar emellan får man förmoda att ingen av föräldrarna på lång tid vänder sig till socialförvaltningen även om hjälp skulle erfordras i någon framtida angelägenhet.

FoR anser alltså inte att det i föräldrabalkens 6 kap. skall inskrivas skyldighet för domstolen att alltid bereda socialnämnden tillfälle yttra sig. Det räcker i princip med nuvarande möjlighet som finns jml RB 40:1 och som då föräldrar är oense praktiskt taget alltid åberopas av endera eller båda parterna. Införes en skyldighet för domstolarna att alltid höra socialnämnden hör enligt FoR:s bestämda uppfattning i samma paragraf införas bestämmelserna i RB 40:1 om sakkunnigutlåtande eller åtminstone en hänvisning till detta lagrum. Det finns flera skäl för FoR:s uppfattning. Ett uttryckligt stadgande om hörande av socialnämnd kan (miss)tolkas i kommande rättspraxis som att socialnämnd är den enda sakkunniga som kan komma ifråga. (Att socialnämndernas fackkunskap i dag på många håll starkt ifrågasätts kan lämnas därhän.)

5.2 Handläggningen när föräldrarna tvistar

5.2.1 Göta hovrätt

Utredningens förslag att erbjuda föräldrar som tvistar om vårdnaden *samarbetssamtal* är enligt hovrättens mening ett steg i rätt riktning. Det primära måste vara att föräldrarna själva söker lösa sina konflikter i stället för att myndigheter fattar besluten åt dem. Förslaget ställer dock stora krav på dem som skall leda dessa samtal och det finns skäl anta att verksamheten blir resurskrävande.

Hovrätten vill instämma i den kritik som kan riktas mot det nuvarande underlaget för domstolarnas bedömning av *interimistiska yrkanden* angående vårdnad och umgängesrätt. Beslut i dessa frågor har med hänsyn till status quo-principen stor betydelse. Hovrätten tillstyrker därför utredningens förslag om hörande av socialnämnd före avgörande av sådana frågor. Muntliga förhör bör kunna hållas i hovrätten, för såvitt det inte är uppenbart att anledning till förhöret saknas. RB 52:10 ger visserligen redan f. n. hovrätt möjlighet att hålla muntliga förhör i dessa frågor. Om förslaget genomförs förordar dock hovrätten att bestämmelsen om muntliga förhör vid bedömning av interimistiska yrkanden angående vårdnad och umgängesrätt lagfästs i föräldrabalken med ovan angiven begränsning.

Däremot ställer sig hovrätten tveksam till förslaget att den interimistiska prövningen i flertalet fall skulle utmynna i enbart ett *förordnande om barnets hemstad*. Till namnet är detta något annat än ett interimistiskt beslut om vårdnad, men i praktiken kan det upplevas likadant som ett sådant och kan komma att åberopas av parterna i ett status quo-resonemang när det gäller att avgöra den slutliga vårdnaden.

5.2.2 Kamrarrätten i Stockholm

Kamrarrätten tillstyrker förslaget om *samarbetssamtal* i frågor om föräldraansvar och umgängesrätt när föräldrarna inte är ense. Enligt kamrarrättens mening är förslaget i denna del en av de mer väsentliga

punkterna när det gäller att få till stånd förhållanden som gagnar barnets bästa.

Kommittén diskuterar ingående hur samtalen bör skötas och av vem. Kammarrätten anser att det väsentliga är att inte samma person får hand om samarbetssamtalen och en eventuell vårdnadsutredning. Det är också angeläget att vad som har förevarit vid samarbetssamtalen inte får användas i vårdnadsutredningen. Blotta misstanken om att så skulle kunna ske är uppenbart ägnat att rubba förtroendet för samtalsledaren och att minska värdet av samtalen. Det är därför önskvärt att samtalen anförts av tjänstemän som inte är direkt knutna till socialnämnden. Kammarrätten anser att i första hand befattningshavare inom kommunernas eller landstingens familjerådgivning, som åtnjuter sekretesskydd, bör komma i fråga. En särskild fördel är att inom familjerådgivningen också finns tillgång till personer med den kompetens som ofta torde vara en förutsättning för ett tillfredsställande resultat.

Kammarrätten vill starkt understryka vad kommittén har framhållit om att vid vårdnadsutredning barnet inte skall behöva ta ställning till konflikten mellan föräldrarna. Risk föreligger annars för lojalitetskonflikter och skuld känslor hos barnet. *Barnets uppfattning* bör emellertid om möjligt inhämtas under lämpliga former, om barnet har nått sådan grad av mognad att dess hörande ter sig meningsfullt. Stor varsamhet är härvid påkallad. Kammarrätten håller emellertid före att en uttrycklig föreskrift bör undvikas om att barnets uppfattning skall inhämtas.

Lika med kommittén anser kammarrätten att vårdnadsutredning även i framtiden bör underställas socialnämnd. Kammarrätten ansluter sig också till kommitténs förslag att kommun fortsättningsvis bör i den ordning som följer av kommunallagen (1977:179) kunna delegera yttranden i mål om vårdnad eller umgängesrätt.

Som kommittén anger stämmer det *interimistiska förordnandet om vårdnad* i de flesta fall överens med den slutliga domen. I syfte att förbättra underlaget för den interimistiska bedömningen föreslås i betänkandet att rätten skall få möjlighet att inhämta *upplysningar om parterna från socialnämnden* innan något beslut fattas. Kammarrätten anser att det är en fördel om en sådan möjlighet skapas. En förutsättning är dock att nämnderna har sådana resurser att någon mera avsevärd tidsutdräkt inte uppkommer.

Enligt kommittén bör det *interimistiska beslutet* normalt inte längre gälla vårdnaden utan endast *var barnet skall bo och eventuell umgängesrätt*. Kammarrätten avstyrker detta förslag och förordar att nuvarande ordning behålls. Förordnande rörande enbart bostaden och umgängesrätten kan visserligen låta mindre ingripande än ett interimistiskt beslut i själva vårdnadsfrågan. I praktiken torde det dock bli fråga om – och uppfattas som – samma sak. Är föräldrarna oense i boendefrågan torde förutsättningar också saknas för gemensam vårdnad i övrigt.

Kammarrätten avstyrker alternativförslaget under 7.2.3.7 som klart olämpligt. Ett slutligt beslut av denna art är ägnat att skjuta konflikter på framtiden men knappast att förebygga dem. *Gemensam vårdnad* förutsätter enligt kammarrättens mening att *föräldrarna är ense*.

Lika med utredningen anser kammarrätten att möjlighet inte bör öppnas till att höra *vittnen* eller andra *på förberedelsestadiet*.

Kommittén föreslår att upplösning av gemensam vårdnad alltid skall föregås av *betänketid* i likhet med vad som nu gäller vid äktenskapsskillnad

när makarna har barn under 16 år. Bakom förslaget ligger tanken att barn till ogifta föräldrar skall jämföras med barn till gifta.

Kammarrätten avstyrker förslaget i denna del. I äktenskapsskillnadsfallet är fråga om upplösning av ett band mellan vuxna, som i den givna situationen anses behöva en betänketid. I det senare fallet finns inte något band av denna art utan endast vårdnadsfrågor återstår. Risk föreligger därför att betänketiden uppfattas som en onödig formalitet av föräldrarna utan att regleringen medför någon egentlig nytta för barnet. Att en lösning av vårdnadsfrågan förskjuts kan t. o. m. vara ägnat att skapa eller underblåsa konflikter mellan föräldrarna. Detta kan typiskt sett gå ut över barnet.

Om den föreslagna författningstexten:

Lag om ändring i giftermålsbalken

Som har utvecklats i det föregående bör II kap. 1 § andra stycket utgå. Det finns inte i övrigt några bestämmelser i giftermålsbalken som avser andra sammanboende än makar.

Se även avsnitt 5.1.2.

5.2.3 Stockholms tingsrätt

Se även avsnitt 5.1.3.

Tingsrätten delar helt utredningens uppfattning att föräldrar, som tvistar om föräldraansvar eller umgängesrätt, i första hand skall erbjudas av kommunen obligatoriskt tillhandahållen hjälp att bearbeta sin konflikt för att själva kunna komma fram till en uppgörelse och ta ansvar för sitt beslut. På s. 93 ff i yttrandet utvecklar utredningen bl. a. sin syn på hur den föreslagna konfliktbearbetningen skall tillgå med *samarbetssamtal* inför kvalificerade samtalsledare, som har möjlighet att anlita expertis från annat håll. Tingsrätten instämmer i utredningens uttalande att stora krav måste ställas på kompetensen hos den personal, som skall syssla med denna verksamhet. Även tingsrätten är av den uppfattningen, att det bör finnas vattentäta skott mellan samarbetssamtalen och en eventuell följande utredning om föräldraansvaret, och att vad som förekommer vid samtalen skall vara sekretesskyddat. Önskvärt synes vara, att de personer som skall syssla med verksamheten ges en fristående ställning i förhållande till den kommunala socialvården.

Tingsrätten biträder utredningens förslag att rätten då oenighet föreligger mellan föräldrar skall kunna inför ett *interimistiskt beslut* skyndsamt inhämta *upplysningar från socialnämnden*. Däremot motsätter sig tingsrätten bl. a. på de skäl, som angetts i 1 st. s. 108 i betänkandet, att *möjlighet till bevisupptagning under förberedelsen* införs.

Tingsrätten biträder likaså förslaget i 31 § att *interimistiska beslut* i mål eller ärenden om föräldraansvar begränsas till frågan om *barnets hostad* om ej särskilda omständigheter påkallar förordnande angående föräldraansvaret. Där igenom undvikes ett mer eller mindre prejudicerande beslut i ett stadium då utredningen ännu är ofullständig. Kanske också möjligheten att slutligen bevara det gemensamma föräldraansvaret blir större genom denna ordning. Tingsrätten finner det oklart varför i samma lagrum upptagits bestämmelse om *interimistiskt beslut angående umgängesrätt*. Åsyftas därmed endast möjlighet att meddela sådant beslut i mål eller ärenden angående umgängesrätt eller är meningen att öppna en möjlighet att i samband med

interimistiskt beslut angående bostad i mål om föräldraansvar interimistiskt förordna om umgängesrätt?

När det gäller interimistiska beslut vill tingsrätten vidare framhålla följande. Inte minst mot bakgrund av förslagets syfte att befrämja gemensam vårdnad och ge föräldrar hjälp och möjlighet att själva komma fram till beslut rörande barnets bostad/föräldraansvaret/umgängesrätt kommer det att föreligga fall, då domstolen finner det lämpligast att för dagen interimistiskt beslut inte ges i den aktuella situationen. Det kan exempelvis finnas skäl att bereda parter, som ej utnyttjat möjligheten till samarbetssamtal, rådrom att anlita sådana eller skäl att låta parterna under någon tid ytterligare överväga sina ståndpunktstaganden eller avvakta lösningen av någon aktuell praktisk fråga. Tingsrätten finner det därför angeläget att i lagtext eller motiv klart anges, att parterna inte har en ovillkorlig rätt att i alla situationer erhålla ett *interimistiskt beslut* utan att domstolen om särskilda skäl föranleder därtill kan underlåta att meddela interimistiskt förordnande oaktat parterna eller någon av dem påkallat sådant. Möjligheten att under målets fortsatta handläggning återkomma med begäran om interimistiskt beslut står ju alltid öppen för parterna.

Tingsrätten är tveksam men vill inte helt avvisa alternativförslaget att införa möjlighet att meddela *slutligt förordnande om bostad för barnet*. Om föräldrarna är ense i denna del och önskar rättens förordnande om bostad bör möjlighet till sådant beslut finnas. Men även då oenighet föreligger i bostadsfrågan synes skäl tala för att domstol på föräldrarnas begäran avgör tvisten. Tingsrätten vill erinra om att ett beslut angående bostad kan ha viss betydelse i fråga om underhållsbidrag.

Förslagets 33 § motsvarar nuvarande 14 §, men tingsrätten finner här anledning till en kort kommentar. Väl medveten om att 33 § 3 st. i förslaget har sin motsvarighet i RB 18:7 och att en översyn av rättegångsförfarandet pågår, vill tingsrätten efterlysa en möjlighet att förplikta *försunligt ombud* att ensam ersätta *rättegångskostnad* i mål och ärenden enligt BFB. Tingsrätten vill också påpeka att sista meningen i 33 § 3 st. kan vara vilseledande så till vida att rättens möjlighet att ex officio frångå huvudregeln om kostnadsfördelning i mål eller ärende rörande föräldraansvar eller umgängesrätt omfattar jämväl den situation som anges i 2 st. i samma lagrum, där motsvarande befogenhet ej anges.

Om betänketid se avsnitt 3.5.3.

5.2.4 Malmö tingsrätt

Förslaget i denna del handlar i stor utsträckning om socialnämndens befattning med ifrågavarande mål. Tingsrätten har inte sett som sin uppgift att ingå i en närmare bedömning av dessa frågor, som till stor del ligger utanför domstolens verksamhetsområde. Såvitt tingsrätten kan bedöma förfaller dock förslaget om "*konfliktbearbetning*" i stället för utredning ändamålsenligt och det synes utgöra ett led i en riktig strävan att ersätta byråkrati med mänskliga kontakter och hjälpa människor att ta ett eget ansvar för sina handlingar.

— — —

Vad häfter angår handläggningen av *interimistiska vårdnadsfrågor* finner tingsrätten den föreslagna möjligheten för domstolen att i dessa fall inhämta

upplysningar från socialnämnden vara en utmärkt och välbehövlig reform. Om förslaget kan praktiskt genomföras är måhända en annan fråga men tingsrätten vill för sin del tillstyrka det. Däremot förefaller det inte speciellt lämpligt att det *interimistiska* avgörandet inskränkes till ett *beslut om var barnen skall bo*. Om föräldrarna t. ex., såsom inte sällan är fallet, är djupt oense, är det angeläget att få ett snabbt beslut om vårdnaden till stånd. I andra fall kan det måhända ibland räcka med ett förordnande om var barnet skall bo. Ingen av dessa möjligheter bör dock enligt tingsrättens uppfattning ges företräde i lagtexten. – – – (se avsnitt 5.1.4.) – – – –I detta sammanhang skall också kommenteras förslaget om *betänketid* vid upplösning av gemensam vårdnad. I konsekvens med vad tingsrätten tidigare uttalat om gemensam vårdnad för ogifta föräldrar avstyrkes förslaget. I de få fall där ogifta föräldrar hos domstol begärt gemensam vårdnad får man utgå från att de, om de vill få den gemensamma vårdnaden upplöst, har tillräckligt tänkt igenom sin situation.

5.2.5 Länsrätten i Stockholms län

Se avsnitt 5.1.5.

5.2.6 Länsrätten i Göteborgs och Bohus län

I dessa hänscenden innebär utredningens förslag väsentliga förändringar i förhållande till dagsläget. Länsrätten anser att det är angeläget att de riktlinjer, som utredningen drar upp om *konfliktbearbetning* i stället för utredning, kommer att följas. Särskild vikt bör fästas på samarbetssamtalen. Det kommer emellertid att ställa stora krav på resurser hos kommunerna.

Även vad som anförs i betänkandet om *utredningar* om föräldraansvar eller umgängesrätt och om *hörande av barn* bör kunna vara vägledande för berörda myndigheter.

I fråga om *socialnämndens yttrande* tillstyrker länsrätten att möjligheten för kommun att *delegera yttranden* i mål om föräldraansvar eller umgängesrätt behålls och ser gärna att sådan delegation kommer till ökad användning.

Länsrätten delar vidare utredningens uppfattning att domstolens *interimistiska bedömning* endast bör omfatta *var barnet skall bo* och eventuell *umgängesrätt*. Det är också angeläget att beslutet grundas på ett säkrare underlag än vad fallet ofta är i dag. *Remiss på kort tid till socialnämnden* är därför ofta att förorda.

5.2.7 Domstolsverket

Den tid det i allmänhet tar att utföra *vårdnadsutredning* bör nedbringas. Detta gäller särskilt om utredning framdeles skall föregås av samarbetssamtal. Lång väntetid är olämplig med hänsyn främst till att den i praktiken ofta verkar för den förälder som interimistiskt har barnet hos sig. Tidsutdräkt medför även besvär för domstolen.

Enligt gällande ordning underställs vårdnadsutredningen sociala nämndens prövning. Domstolsverket instämmer i den kritik som utredningen redovisat emot denna ordning. En "förprocess" inför sociala nämnden är

ägnad att förstärka och förlänga tvisten mellan parterna. Föräldrars medverkan kan sålunda enligt förslaget förekomma vid muntlig förberedelse, samarbetssamtal, vårdnadsutredning, sammanträde inför sociala nämnden samt vid huvudförhandling. Det bör allvarligt övervägas att frikoppla socialnämnden från yttrandena på sätt utredningen angivit i betänkandet (s. 106). Den statistik utredningen redovisat i denna del ger inte stöd för att ett borttagande av sociala nämndens mellankommande prövning i någon nämnvärd utsträckning skulle ändra förutsättningarna för domstolarnas beslut.

Domstolens interimistiska bedömning (7.2.3.6)

Domstolsverket tillstyrker förslaget om att domstol som grund för interimistiskt beslut i mål om föräldraansvar och umgängesrätt skall kunna inhämta *upplysningar från socialnämnden*. Enligt den av utredningen skisserade ordningen skulle två förberedande inställelser normalt bli följden i mål där upplysningar inhämtas. Domstolsverket anmärker att skriftligt svaromål ofta torde kunna ersätta den första inställelsen i mål där tingsrätten vid talans väckande har anledning att anta att vårdnads- eller umgängesfråga är tvistig.

Vad gäller utredningens förslag att interimistiskt beslut om föräldraansvar skall kunna ersättas av *förordnande om bostad och eventuell umgängesrätt* anmärks att det enligt nuvarande regler inte är möjligt att förordna om umgängesrätt när gemensam vårdnad gäller. Denna ordning har utredningen utgått ifrån i sitt förslag till 6 kap.20 § BFB. Det framgår ej om utredningen förbisett detta eller om ändring föreslås dithän att gemensamt föräldraansvar ej utgör hinder för (interimistiskt) förordnande om umgängesrätt.

Domstolsverket delar inte utredningens uppfattning att hovrätt alltid bör hålla *muntlig förhandling vid överprövning av interimistiskt beslut* angående föräldraansvar eller umgängesrätt. Frånsett att en sådan ordning kan orsaka praktiska problem för hovrätt och parter samt ökade kostnader torde behov av muntlig förhandling inte finnas i alla dessa mål. Det kan anmärkas att hovrätten, om utredningens förslag på denna punkt godtas, har möjlighet att inhämta upplysningar enligt 6 kap. 31 § BFB samt ta del av eventuella upplysningar som inhämtats av tingsrätten.

Betänketid vid upplösning av gemensamt föräldraansvar (7.2.3.9)

Förslaget tillstyrks under förutsättning att det kopplas till möjlighet till interimistiskt beslut på grunder som nu gäller.

5.2.8 Socialstyrelsen

Vid den undersökning socialstyrelsen gjort (Socialstyrelsen redovisar 1979:8) om utredningsförfarandet i vårdnadstvister har man funnit en allmän tendens i flertalet kommuner vara en strävan efter att frångå det traditionella utredningsförfarandet. Oftast arbetar nämnderna med målet att få till stånd en gemensam överenskommelse mellan föräldrarna i vårdnads- eller umgängestvisten. Vårdnadsutredaren försöker också få dem att åter kommunicera med varandra, vilket innebär att de arbetar med föräldrarna vid gemensamma samtal. I en del kommuner arbetar två assistenter

tillsammans. Socialstyrelsen finner det därför mycket tillfredsställande att utredningen föreslår ett arbetssätt i samband med en domstolsremiss i vårdnads- och umgängesärenden, som i stora delar överensstämmer med den metodikförändring som nu pågår i många kommuner.

Samarbetssamtal

Den utformning av samarbetssamtalen som föreslås tillstyrks av socialstyrelsen. Bl. a. nämns som en punkt att de uppgifter som lämnats till samtalsledaren inte får användas i en eventuell kommande utredning. Det har därför bedömts att samtalsledaren inte bör anlitas som utredare i ett senare led. Socialstyrelsen vill framhålla vikten av att detta upprätthålls. En förutsättning för att samarbetssamtalen skall bli meningsfulla är att de uppgifter föräldrarna lämnar inte skall kunna användas mot dem i framtiden. Vidare bör som föreslås, dessa uppgifter bli sekretesskyddade och samtalsledaren i detta avseende likställas med en familjerådgivare. Särskilt viktigt är att samtalsledaren inte får vittna i en eventuell framtida rättegång.

Utredningen föreslår att stora krav på kompetens bör ställas på de personer som skall leda samarbetssamtalen. Vidare framhålls vikten av fortlöpande handledning. Socialstyrelsen finner det angeläget att höga krav ställs på utbildning och kompetens. Man får dock inte bortse från de ekonomiska svårigheter som mindre kommuner med små resurser härigenom kan förorsakas.

Utredning om föräldraansvaret eller umgängesrätten

När samarbetssamtal inte kunnat genomföras eller inte lett fram till en lösning föreslås att nämnden sätter igång en utredning. Socialstyrelsen tillstyrker den uppläggning av utredningen som föreslås. Det är viktigt att nämnden, som framhålls i betänkandet, är restriktiv när det gäller att ta in referenser i utredningen. Vidare är det, enligt socialstyrelsens uppfattning, angeläget att nämnden nästan uteslutande kontaktar personer som har speciella kunskaper om barn och i sin yrkesutövning möter barnet såsom personalen vid daghem m. m.

Hörande av barnet

Hur man skall få vetskap om barnets inställning är kanske den svåraste och mest känsliga frågan i hela utredningsförfarandet. De uttalanden utredningen här gör bör enligt socialstyrelsens uppfattning kunna tjäna som god vägledning för nämnderna i framtiden.

Socialnämndens yttrande

Socialstyrelsen delar utredningens uppfattning, att kommunerna även i fortsättningen bör ha möjlighet, att delegera yttranden i vårdnads- och umgängesärenden till tjänsteman eller grupp av tjänstemän. Vidare anser styrelsen, i likhet med utredningen, att denna möjlighet bör få ökad användning. Med hänsyn till de svåra ställningstaganden som kännetecknar dessa ärenden är det dock viktigt att det slutliga avgörandet inte ligger hos utredaren ensam utan hos en grupp tjänstemän med speciella kunskaper på området.

Domstolens interimistiska bedömning

Bilaga 3

Genom undersökningar har visats att det interimistiska förordnandet av vårdnaden i övervägande antal fall överensstämmer med den slutliga domen. Detta motiverar som utredningen anför ett mera underbyggt beslut om barnets placering redan från början. Socialstyrelsen tillstyrker därför utredningens förslag, att domstolarna inhämtar upplysningar från socialnämnderna, innan de fattar det interimistiska beslutet. Detta förfarande kan dock medföra att parterna starkare än i dag kan uppleva det som om frågan om föräldraansvar är avgjord redan i samband med det interimistiska förordnandet. Socialstyrelsen vill därför betona vikten av att nämnden försöker se till att när den egentliga utredningen senare görs, denna inte drar ut på tiden, utan bedrivs med största möjliga skyndsamhet. Osäkerhet om det slutliga avgörandet är en negativ faktor för alla berörda parter och barnet behöver snarast möjligt få sin definitiva placering.

5.2.9 Riksskatteverket (RSV)

Förordnande om bostad för barn enligt 6 kap. 31 § i författningsförslaget

RSV anser det föreslagna stadgandet lämpligt även från folkbokförings-synpunkt. I folkbokföringsförordningen 1967:198 finns inga särskilda föreskrifter om hur anmälan, t. ex. flyttningsanmälan, skall göras för omyndig (jfr SOU 1966:16 s. 80–81). I praxis godtas att flyttningsanmälan gemensamt för en familj med barn kan göras av endera maken. I situationer när föräldrar har gemensam vårdnad och flyttar isär kan dock konflikt uppkomma om behörigheten att göra flyttningsanmälan för barnen. Principiellt bör då krävas båda föräldrarnas anmälan men detta kan vara svårt att iaktta i praktiken. Har domstol förordnat om bostad för barnet behöver någon tveksamhet inte uppkomma.

Det kan emellertid ifrågasättas om domstols förordnande om bostad för barnet skall – om förordnandet inte går i verkställighet och barnet exempelvis kvarbor hos ena föräldern trots att domstol förordnat att barnet skall bo hos den andra föräldern – innebära att undantag skall göras från huvudregeln i 12 § folkbokföringsförordningen, att barnet skall vara kyrkobokfört där det faktiskt vistas. Är detta avsikten bör en undantagsbestämmelse från den s. k. dygnsviloregeln införas i folkbokföringsförordningen av innehåll att barn alltid skall kyrkobokföras där rätten så beslutat beträffande bostad oavsett de verkliga förhållandena.

5.2.10 Länsstyrelsen i Stockholms län

Att så kallat *samarbetssamtal* blir en vanligare form att lösa konflikter i fråga om föräldraansvar och umgängesrätt genom att föräldrarna, som utredningen föreslagit, obligatoriskt erbjuds detta, anser länsstyrelsen vara mycket tillfredsställande. Det torde emellertid enligt länsstyrelsens uppfattning bli svårt att få fram tillräckligt antal välutbildade och lämpliga personer för att leda samtalen. Särskilda utbildningsinsatser bör därför övervägas.

Utredningen har i 30 § fastslagit att *barnets mening* skall inhämtas i tvistiga mål om föräldraansvar eller umgängesrätt. Vad utredningen anför om hörande av barnet och vad som är förenligt med barnets bästa anser

länsstyrelsen vara av stort värde för de personer som skall avge yttrande i sådana mål.

Bilaga 3**Domstolens interimistiska bedömning**

I stället för nuvarande ordning beträffande interimistisk vårdnad föreslår utredningen att något interimistiskt beslut om föräldraansvaret inte skall fattas. I stället skall rätten besluta om var barnet skall bo om föräldrarna inte är ense härom. Detta anser länsstyrelsen vara ett bra förslag.

Innan rätten tar ställning till frågan var barnet skall bo skall ett skyndsamt yttrande (om möjligt inom 14 dagar) inhämtas av socialnämnden. Förträdesvis skall det ske genom delegation till någon tjänsteman hos nämnden. Jämfört med nuvarande ordning anser länsstyrelsen detta vara ett steg i rätt riktning. Det måste emellertid anses otillfredsställande att en tjänsteman ensam skall ta ställning och dessutom på mycket kort tid. Status-quo-presumtionen torde vara lika stark vare sig rätten beslutar om föräldraansvaret eller om var barnet skall bo. Länsstyrelsen ifrågasätter om inte beslut om var barnet skall bo i de allra flesta fall kan anstå tills samarbetssamtal eller eventuell grundligare utredning hunnit genomföras.

Alternativt föreligger ett förslag att rätten även slutligt skall kunna förordna om barnets bostad. Detta skulle vara ett alternativ till att förordna om föräldraansvaret. Utredningen anför bland annat att detta skulle ligga i linje med huvudprincipen om gemensamt föräldraansvar. Det skulle också kunna ha viss psykologisk betydelse för föräldrarna. Med åberopande av vad utredningen anført härom tillstyrker länsstyrelsen detta förslag.

5.2.11 Barnavårdskonsulenten i Jämtlands län**Handläggning av fråga om föräldraansvar eller umgängesrätt**

I BFB 6:28 fastslås att rätten innan den avgör mål eller ärende angående föräldraansvar eller umgängesrätt skall höra socialnämnden. Det får ur barnets synpunkt ses som en klar förbättring jämfört med gällande rätt.

Jag anser det helt nödvändigt att domstolen i alla mål och ärenden, förutom där föräldrarna är ense, skall höra socialnämnden. I detta sammanhang vill jag även påpeka det värdefulla i att betänkandet behandlar på vilket sätt man tycker att domstolen skall utforma sin framställan till socialnämnden. I dag uppstår inte alltför sällan tveksamheter vid socialförvaltningarnas tolkning av domstolens begäran om yttrande. Betänkandets förslag, att remissen utformas som en begäran om utlåtande av vilken lösning som är förenligt med barnets bästa, är att hälsa med stor tillfredsställelse.

I fråga om föräldraansvar eller umgängesrätt när föräldrarna är ense ansluter jag mig till utredningens huvudförslag, som innebär att domstolen skall bereda socialnämnden tillfälle att yttra sig. Det är av stor betydelse för barnet att socialnämnden får möjlighet att bedöma om den finner skäl att påkalla utredning i ärendet. Att däremot som alt. förslaget förordar ålägga socialnämnden att obligatoriskt yttra sig i dessa ärenden finner jag mindre realistiskt och inte heller metodiskt tilltalande.

Jag vill i sammanhanget påpeka att jag finner BFB 6:28 något vilseledande i uttrycket "kan". Man kan lätt få den uppfattningen att rätten själv får avgöra huruvida den vill låta socialnämnden komma till tals eller ej.

Eftersom jag ej stödjer huvudförslagen om gemensamt föräldraansvar i

kap. 5 får detta till följd att domstolen enligt min mening även skall ta ställning till erhållande av gemensamt föräldraansvar för ogifta samt till fortsatt gemensamt föräldraansvar efter skilsmässa och separation. I likhet med ovan bör även dessa ärenden behandlas jml BFB 6:28.

Vårdnadsutredningen – samarbetssamtal

Föreskriften i BFB 6:29 att socialnämnden obligatoriskt skall erbjuda konfliktbearbetning i form av samarbetssamtal finner jag bra. Genom att göra detta till ett obligatorium skapas lika rättigheter för alla oavsett vilken kommun man bor i. Det vore dessutom ännu bättre om socialnämnderna i likhet med utredningens resonemang redan på ett tidigare stadium än efter inledd process kunde erbjuda samarbetssamtal. På detta sätt skulle antalet processer vid domstol förmodligen begränsas.

Många kommuner kommer troligtvis att uppleva en brist på resurser för att möjliggöra samarbetssamtal. I socialutredningens slutbetänkande och sedermera i prop. 1979/80:1 diskuteras en eventuell huvudmannaskapsförändring för den icke primärkommunala familjerådgivningen och den psykiatriska barn- och ungdomsverksamheten. Huvudmannaskapsfrågan för dessa föreslås bli föremål för utredning och om en av eller båda dessa verksamheter tillförs socialtjänsten blir de en resursförstärkning icke minst för ärenden som kräver relationsbearbetning.

Den av Bente och Gunnar Öberg anförda kritiken mot s. k. traditionella vårdnadsutredningar kan i vissa fall vara befogad, men den får inte ses som allmängiltig. Jag vill reservera mig emot att utredningen så kraftigt betonar makarna Öbergs åsikter. När det gäller samarbetssamtalen vill jag understryka behovet av att samtalsledarna skall ha en kvalificerad utbildning, men att de också skall äga livserfarenhet och fallenhet för uppgiften. Socionom- eller psykologutbildning synes vara mest lämplig. Jag vill dock samtidigt varna för att samarbetssamtalen kan få karaktären av alltför stor "expertinblandning" och som följd därav inte blir ett godtagbart alternativ för många föräldrar. Vi kommer naturligtvis att få räkna med att många inte alls kan eller vill delta i samarbetssamtal. Utformningen av dessa betyder mycket för hur många föräldrar vi skall kunna nå.

Vattentäta skott bör råda mellan samarbetssamtalen och en eventuell utredning. De uppgifter som framkommit bör sekretesskyddas. Det bör dessutom finnas en regel som säger att de som lett samtalen ej anlitas vid eventuell efterföljande utredning.

Jag vill trots min positiva syn på samarbetssamtalen avslutningsvis varna för att alltför stora förhoppningar knyts till dessa.

Beträffande barnets eventuella medverkan i samarbetssamtalen se under rubriken Hörande av barnet – barns medverkan i samarbetssamtal.

Om föräldrar inte når en samförstånds lösning genom samarbetssamtal eller inte vill delta i sådana återstår ingen annan möjlighet att utvärdera vad som är bäst för barnet än att göra en utredning. De nya utredningsmetoder som föreslås är en klar förbättring av vår traditionella vårdnadsutredningsmetodik. Jag vill särskilt understryka behovet av att fler än en person arbetar med utredningen, att den begränsas samt att man iakttar restriktivitet vad gäller referenser. De i avsnittet rekommenderade utredningsmetoderna bör framdeles få gälla som riktlinjer.

Utredningen anger att det bör stå samtalsledaren fritt att anlita expertis från annat håll. Jag förutsätter parternas medgivande till ett sådant

arrangemang såväl vid samarbetssamtal som vid utredning.

Bilaga 3

Beträffande barnets vilja se nedan.

Hörande av barnet – barns medverkan i samarbetssamtal

Först vill jag fastslå att barn aldrig får tvingas ta ställning i föräldrarnas konflikt. Barnets vilja bör tillmätas stor betydelse, och skall vägas in i helhetsbedömningen som en viktig faktor.

Utredningen diskuterar barnets deltagande vid samarbetssamtal. Det konstateras på s. 99 att barnet bör kunna delta i samarbetssamtalen, men att dessa i första hand är avsedda för att bearbeta föräldrarnas konflikt, och att barnens behov av känslobearbetning skall tillgodoses på annat sätt t. ex. genom att anlita barnpsykiatriska resurser. På s. 103 däremot skriver utredningen att det är viktigt för barnet att delta i samtalen för att få lägga fram sina synpunkter och diskutera skuld känslor, rädsla och besvikelser med anledning av föräldrarnas konflikt. Jag tycker det är viktigt att det klart fastslås att samarbetssamtalen handlar om föräldrarnas bearbetning av sin konflikt och menar därmed att skrivningen på s. 103 i detta fall får anses olycklig. Barnets deltagande vid samarbetssamtal bör givetvis bedömas från fall till fall, men jag tycker skrivningen på s. 99 är en bättre utgångspunkt i sammanhanget.

För att utröna barnets vilja bör samtalsledaren, som utredningen skriver, träffa barnet såväl enskilt som tillsammans med föräldrarna. En träff med föräldrarna och barnet skall då inte ha karaktären av konfliktbearbetning utan handla mera om den rådande situationen. Jag tycker det är viktigt att påpeka att dessa samtal bör ske i barnets hemmiljö.

Vid utredning om föräldrans ansvar eller umgängesrätt är det kanske känsligare än vid samarbetssamtal att utröna barnets vilja, beroende på hur barnet upplever föräldrarnas konflikt. Det är viktigt att förstå att barnet i dessa situationer har svårt att ta ställning och man måste, som anges i betänkandet, vara försiktig med att redovisa barnets synpunkter, annars kan risk föreligga för att dessa senare används mot barnet. Jag förutsätter även i dessa fall att utredaren träffar barnet såväl enskilt i dess hemmiljö som tillsammans med föräldrarna.

Utredningen förordar ingen särskild åldersgräns när det gäller att samtala med barnet. I lagtexten BFB 6:30 anges att barnets mening i frågan skall inhämtas om det är lämpligt och möjligt. I detta kapitel skriver utredningen att samtal skall ske så snart det är möjligt med hänsyn till barnets mognadsgrad. Här diskuteras inte alls lämpligheten! Jag anser verkligen att barnet skall få komma till tals och ge uttryck för sin vilja, sina synpunkter, men jag menar nog att man inte urskiljningslöst får samtala med barn i förskoleåldern. Mognaden skall i första hand bedömas av samtalsledaren/utredaren och föräldrarna tillsammans och därmed lämpligheten av samtal med barnet. Kontaktman eller barnassistent kan vara till god hjälp i detta sammanhang. I tveksamma fall bör barnpsykiatriska och/eller barnpsykologiska resurser kunna utnyttjas.

Socialnämndens yttrande

Att sociala centralnämnden enligt gällande ordning behandlar och beslutar i vårdnadsärenden in plenum har som utredningen säger ibland kritiserats. Kritiken har då oftast gällt att parternas inbördes konflikt förstärkts bl. a.

Bilaga 3

genom företrädet inför nämnden. Jag anser mig i viss mån kunna ansluta mig till denna kritik, men vill samtidigt betona behovet av en instans som bevakar att utredningen har en godtagbar kvalitet, och där vi får behålla ett lekmannainflytande redan på detta stadium (inte bara i domstolen).

Mina synpunkter på förfaringsättet hos sociala centralnämnden i dag gör att jag vill ansluta mig till utredningens förslag om att kommunerna i större omfattning än vad nu sker delegerar yttranden i ärenden om föräldraansvar och umgängesrätt. Delegation bör komma ifråga till en liten grupp förtroendevalda, men enligt min mening inte till tjänsteman.

Då det däremot gäller besked som sociala centralnämnden avger enligt BFB 6:28 där föräldrarna är ense, bör sådant vara delegerat till tjänsteman. Detsamma bör kunna gälla i ärenden jml BFB 6:31.

Domstolens interimistiska bedömning

Utredningens ambitioner är att förbättra beslutsunderlaget vid interimistiska beslut rörande föräldraansvar och umgängesrätt. Mot denna bakgrund finner jag det förvånande att den föreslagna BFB 6:31 inte innehåller en mer tvingande formulering vad gäller inhämtande av upplysningar från socialnämnden. Mig förefaller det självklart att socialnämndens åsikt skall inhämtas. Erfarenheter har visat att interimistiska beslut ofta får stor betydelse för ärendets slutgiltiga bedömning, varför beslutsunderlaget måste breddas jämfört med vad som sker i dag. Tyvärr har jag flera negativa erfarenheter av interimistiska beslut, vilka visat sig ej vara till barnets bästa och som torde ha blivit annorlunda, om socialnämndens åsikt inhämtats. Om socialnämnden redan på detta stadium i en process får kännedom om ärendet, har man dessutom möjlighet att nå barn till tvistande föräldrar tidigare än som i dag oftast sker. I BFB 6:31 föreslås att endast bostadsfrågan och umgängesrätt skall lösas interimistiskt. Jag ansluter mig till utredningens motiv till detta förslag.

Domstolens slutliga bedömning

Vad är förenligt med barnets bästa?

Jag anser det självklart att barnets bästa skall vara ledstjärnan vid bedömningar i ärenden om föräldraansvar och umgänge. Domstolen skall, som utredningen anger, söka efter det bästa av tillgängliga alternativ för att trygga barnets uppväxt och utveckling. De omständigheter som i detta kap. anses betydelsefulla för barnets bästa samt vad som i kap. 4 anförts om barns behov bör enligt min mening ligga till grund för en nyanserad helhetsbedömning av vad som är förenligt med barnets bästa. Vid bedömning av umgängesrätt skall dessutom stor vikt läggas vid de faktorer som är omnämnda i kap. 6 s. 82–83. Varför finns i detta avsnitt ingen hänvisning till kap. 6?

Ovanstående skall naturligtvis gälla både vid domstolens och socialnämndens bedömning.

Betänketid vid upplösning av gemensamt föräldraansvar

Utredningen föreslår att upplösning av gemensamt föräldraansvar skall föregås av 6 månaders betänketid. Betänketiden skall då gälla oavsett om

föräldrarna är gifta med varandra eller ej och oavsett om de bor tillsammans eller ej.

Utredningens förslag syns välbetänt i de fall när föräldrarna är gifta med varandra eller sammanbor eftersom förhållandena då är att jämställa med varandra.

Om föräldrarna däremot inte sammanbor ställer jag mig tveksam till behovet av en betänktetid. Jag tycker att den faktiska situationen, sammanboendet-separationen, har större betydelse för barnet än upplösningen av det gemensamma föräldraansvaret i sig har. Betänktetid är också tveksam mot bakgrund av den disproportion som skulle uppstå mellan svårighetsgraden att påbörja respektive upplösa det gemensamma föräldraansvaret, om utredningens förslag om anmälan till PÅ för att erhålla gemensamt föräldraansvar skulle genomföras.

5.2.12 Skolöverstyrelsen (SÖ)

Utredningen redovisar försök som har gjorts med *samarbetssamtal* som ersättning för vårdnadsutredningar. Dessa försök har visat att det är viktigt för barnens välbefinnande att föräldrarna bearbetar sina konflikter. Enligt utredningens mening bör kommunerna rekommenderas att erbjuda samarbetssamtal som alternativ till vårdnadsutredning och utredningen lämnar förslag till minimiutbildning för de personer som skall leda dessa samtal. SÖ anser inte att denna minimiutbildning är tillräcklig för att kunna ge en fullgod grund för samarbetssamtal av godtagbar kvalitet. En socionom eller psykolog utan tidigare erfarenheter av detta slag av arbete kan inte hinna tillägna sig den insikt om egna reaktioner vid konflikter som är nödvändig för att kunna fungera bra i en terapeutisk situation. Annan än välutbildad personal, som får kontinuerlig handledning, bör enligt SÖ:s mening inte utföra detta arbete.

De familjerådgivare som redan finns bör dock kunna åta sig en del av detta arbete samt dessutom medverka i fortbildning av yrkesverksamma socionomer och psykologer med kunskap om och egen erfarenhet av relationsbearbetning i grupp. Även psykologer och socionomer inom barn- och ungdomspsykiatrisk verksamhet bör kunna komma ifråga för dessa samarbetssamtal.

5.2.13 Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden

Vad gäller utredningen i fall av tvist mellan föräldrarna instämmer fakultetsnämnden i de förslag som utredningen framlagt på grundval av en omsorgsfull analys (s. 93 ff). Särskilt värdefullt är förslaget att socialnämnden skall vara skyldig att erbjuda tvistande föräldrar s. k. *samarbetssamtal*, varigenom föräldrarna kan få större förståelse för sin situation och hjälp med lösandet av sina personliga problem, eventuellt på sådant sätt att vårdnadsfrågan i godo får en så lämplig lösning som möjligt. Emellertid torde framgången med samarbetssamtal i hög grad bero på tillgången på kunniga och erfarna samtalsledare. De hittills vunna goda erfarenheterna kan i viss utsträckning tänkas bero på att föregångsmännen på området varit särskilt insiktsfulla och skickade för uppgiften. Fakultetsnämnden vill i detta sammanhang understryka vikten av att familjerådgivningen i landet organiseras på ett tillfredsställande sätt.

Fakultetsnämnden instämmer också i att det normalt antagligen inte är

lämpligt att *höra barnet* i en vårdnadstvist personligen inför domstolen men däremot under samarbetsamtal liksom i eventuell utredning genom socialnämnden (se s. 102 ff). Att redan från början för varje fall avvisa barnets hörande inför domstolen, är kanske dock att gå för långt. Det är något överraskande att utredningen, som vill ge barnet talerätt, samtidigt är så avvisande till hörande av barnet. I varje fall i fråga om äldre barn kan hörande av barnet upplysningsvis tänkas vara lämpligt. I vilket fall som helst konstaterar nämnden, att den föreslagna lagtexten i 6:30 är onödigt intetsägende i frågan om hur barnets mening skall kunna inhämtas. Det bör framgå av lagtexten att barnets mening normalt skall inhämtas under socialnämndens utredning. Lagtexten bör också ge besked i frågan om *domstolen* under några förhållanden skall kunna höra barnet.

Utredningens förslag om införande av särskild *betänketid* för upplösande av gemensam vårdnad mellan föräldrar innebär, som utredningen själv berör (s. 112), att man kompletterar Giftermålsbalkens regel om betänketid för äktenskapsskillnad, när det finns barn under 16 år, med en annan form av betänketid om sex månader. I skilsmässofallen skall emellertid betänketid enligt Giftermålsbalken kunna tillgodoräknas som betänketid enligt Föräldrabalken, om föräldrarna redan i skilsmässomålet begär upplösning av den gemensamma vårdnaden. Fakultetsnämnden avstyrker av flera skäl förslaget om särskild betänketid för upplösning av gemensam vårdnad. I skilsmässofallen skulle det med hänsyn till barnens intressen vara lyckligast om föräldrarna under goda inbördes relationer kunde fortsätta äktenskapet. Betänketiden för äktenskapsskillnad är uppställd i detta syfte. I jämförelse härmed är det, om dom på äktenskapsskillnad ändå kommit till stånd, förhållandevis mindre betydelsefullt, om föräldrarna väljer att senare upplösa även den gemensamma vårdnad, som de tillsvidare behållit efter skilsmässan. Det kan tänkas bara leda till irritation om föräldrarna i detta läge skulle nödgas underkasta sig ytterligare en betänketid.

Även från rättsteknisk synpunkt vore det ett egenartat och onödigt komplicerat system att ha dubbla betänketider i skilsmässofallen. För de fall åter, när föräldrarna inte är gifta med varandra, måste man i praktiken räkna med att gemensam vårdnad långtifrån kommer att förekomma i alla fall. När modern är ensam vårdnadshavare men föräldrarna sammanbor, skulle den föreslagna regeln bli ett slag i luften. Utredningen har konstaterat detta (s. 113) med visst beklagande och under hänvisning till sin strävan att likställa gifta och ogifta föräldrar med samma sociala situation. Utredningens inställning demonstrerar samtidigt i vilka invecklade regelbyggnader man kan hamna när man med den svenske lagstiftarens neutralitetsideologi ser sig nödsakad att bygga upp ett extra regelsystem för ogifta sammanboende i stället för att av praktiska skäl rekommendera samboende att gifta sig.

5.2.14 Högskolan i Örebro

Samarbetsamtalen

Allmänt

Så snart det blir fråga om upplösning av gemensamt föräldraansvar borde däremot de sociala myndigheterna verka för att samarbetsamtal mellan föräldrarna kommer till stånd. Man skulle också kunna tänka sig att en kontaktperson för barnet regelmässigt utses i dessa situationer och att denne, en barnassistent eller ett barnombud bereds tillfälle att delta i åtminstone

några av samarbetssamtalen. (I betänkandet – s. 97 under E – nämns också att det bör vara möjligt för samtalsledaren att under samtalens gång inkalla andra än föräldrarna i dem.)

Vid samarbetssamtalen skall man också försöka få båda föräldrarna medvetna om olika typer av svårigheter som ofta möter ensamstående föräldrar, vilka naturligtvis indirekt drabbar även barnet.

En skyldighet för kommunen?

Eftersom det är oklart vilka kostnader som skulle följa med en sådan skyldighet för kommunerna att ordna samarbetssamtal, bör bestämmelsen i en första lagstiftningsetapp avse endast en uppmaning till det, såvida upplösningen av föräldraansvaret sker med stöd av en godvillig uppgörelse mellan föräldrarna. När det gäller tvister om föräldraansvar och umgängesrätt bör dock åtgärderna redan nu göras obligatoriska och det bör också krävas att nämnden i dessa fall mer aktivt "verkar för" att samtalen blir av. Dock utan att några tvångsmedel får tillgripas.

§ 29 föreslås därför få följande lydelse:

"I mål om upplösning av föräldraansvar bör socialnämnden om möjligt erbjuda de föräldraansvariga tillfälle till samarbetssamtal. Föreligger oenighet i fråga som nu nämnts eller om umgängesrätt ska fastslås skall nämnden verka för att sådana samarbetsavtal kommer till stånd."

En grannlaga uppgift

I betänkandet (s. 95–100) påpekas att ledningen av samarbetssamtalen bedöms som en krävande uppgift. Den precisering av kraven på samtalsledarnas teoretiska utbildning som presenteras ter sig dock väl detaljerad och utgör enligt styrelsens förmanande uttryck för en klar underskattning av den kompetens som finns inom många sociala myndigheter som hänger samman med mångårigt kvalificerat arbete. Det är däremot klart att samtalsledarna bör vara erfarna psykiater, psykologer eller socionomer. Påpekas bör vikten av att samtalsledarna får möjlighet till fortlöpande utbildning.

Integritetsproblemen

Det är mycket betydelsefullt att det blir – som utredningen uttrycker det – "vattentäta skott" mellan dem som leder samarbetssamtalen och utför den eventuella utredningen om föräldraansvarets placering, därför måste särskilda regler införas i sekretesslagen. I 7 kap. 4 § 2 st i den nya sekretesslagen (se prop. 1979/80:2) bör formuleringen "eller vad som yppas vid samarbetssamtal enligt barn- och föräldrabalken" inskjutas efter orden "inom kommunal familjerådgivning".

Det bör alltså inte komma ifråga att uppgifter som lämnas eller framkommer under samtalen sprids. Givet är att de som deltagit i samtalen inte heller får användas som utredare om inte samtliga inblandade parter går med på det.

Trots detta och trots att det måste anses olämpligt att tvinga fram samarbetssamtal kan föräldrarnas inställning och beteende tillmätas viss betydelse vid prövning av frågan om var föräldraansvaret skall ligga.

Bilaga 3

Ointresse att verka för en samförståndslösning (t. ex. omotiverad vägran att inställa sig till de inledande samarbetsamtalen) måste få tas i beaktande då frågan om var föräldraansvaret skall ligga avgörs. Som utredningen framhåller är det viktigt att föräldrarnas ombud upplyser dem om detta.

Yttrande från socialnämnden

Socialnämnden får kännedom om att ett mål av aktuellt slag är anhängigt hos rätten genom att rätten åläggs höra nämndens uppfattning om vem som ska anföras föräldraansvaret, om föräldrarna ej är ense därom, och eljest genom att bereda nämnden möjlighet att yttra sig (28 § 1 st).

Förslaget innebär att den av JO (se Justitieombudsmännens ämbetsberättelse 1962 s. 28 ff) förordade s. k. Stockholmsmodellen ska tillämpas.

I den nyligen utgivna tredje upplagan av den ansedda och flitigt brukade "Kommentaren till föräldrabalken" i Norstedts Blå bibliotek anges att domstolen endast undantagsvis behöver kontakta barnavårdsnämnden om parterna (i dag föräldrarna) är ense i vårdnadsfrågan. Lagutskottet har dock uttalat att det utgår från att Stockholmsmodellen tillämpas (se lagutskottets utlåtande 1975/76 nr 33) s. 88 n. För att nu få ett slut på osäkerheten om rättsläget och den starkt varierande praxis som råder vid landets domstolar torde en reglering i lag vara nödvändig. En sådan reglering bedöms vara av hög angelägenhetsgrad.

Utredningen vid interimistiska beslut

När 31 § 1 st. diskuteras finns anledning att särskilt uppmärksamma vilken utredning rätten kommer att kunna lägga till grund för avgörandet. Utredningen har funnit (107 ff) att nackdelarna med att tillåta bevisning före huvudförhandlingen i målet skulle bli så stora att någon sådan regel inte föreslås. Utredningen konstaterar dock att domstolarnas praxis visar att man sällan frångår det ställningstagande som görs i de interimistiska besluten – trots det magra material som man hade till sitt förfogande vid beslutsfattandet – huvudsakligen parternas egna uppgifter. Denna praxis anses vara ett utslag av den s. k. status quo-presumptionen.

Även om man tar avstånd från användningen av olika presumtioner vid rättstillämpningen torde verkan av resonemang av det slag som ligger bakom nyssnämnda presumption inte gå att undvika heller i framtiden. De interimistiska besluten blir därför betydelsefulla även i fortsättningen och därmed blir även frågan om vilken utredning som får föreläggas innan beslutet fattas det.

Den första delen av domstolsprocessen ska, enligt de tankar som ligger bakom rättegångsbalken, endast vara en formell förberedelse för den egentliga processen och utredningen ser det som ett för stort brott mot dessa tankegångar att tillåta bevisning redan då. Den lösning måste dock väljas som bäst gagnar det resultat som eftersträvas och för stor vikt får inte tillmätas innehållet i det tidigare formulerade regelsystemet.

Det förtjänar också att framhållas att besluten redan – på grund av rådande praxis – förlorat sin interimistiska karaktär.

Utredningen menar vidare att möjligheten till bevisupptagning under förberedelsen kan leda till ökade motsättningar mellan föräldrarna.

Mot utredningens farhågor talar att parterna endast undantagsvis kommer att kunna presentera sådan bevisning som kan påverka det interimistiska

beslutet. Värdet av den torde dock öka när så är möjligt. Kanske kan i en del fall ingripanden från det sociala undvikas.

Det kan också invändas att domaren, enligt de allmänna rättegångsreglerna, ska verka för att onödiga detaljer inte dras in i målet. Så ska t. ex. en begäran om att få presentera onödig bevisning avvisas. Och den generella effekten av detta torde bli att ombuden inte känner någon press att försöka få presentera all bevisning som kan tänkas föreligga.

Samma effekt följer av att domaren ska verka för att godvilliga lösningar kommer till stånd och att agerande som innebär att konflikten mellan föräldrarna skärps mer än nödvändigt måste bedömas som belastande när det gäller att avgöra vem av föräldrarna som ska anförtros föräldraansvaret.

5.2.15 Statens invandrarverk (SIV)

SIV instämmer i förslaget om kommuners skyldighet att erbjuda samarbetssamtal till föräldrar som tvistar om föräldraansvar och umgängesrätt. I en stor del av dessa ärenden är invandrarföräldrar inblandade. I drygt 30 % av de ärenden som var aktuella vid socialförvaltningen i Malmö under 1979 var en eller båda parter invandrare. Motsvarande andel i Stockholm under två kvartal 1979 var cirka 50 %.

Skall invandrarföräldrar kunna erbjudas samarbetssamtal krävs att kommunen har tillgång till lämpligt utbildade personer med språk- och kulturkompetens, eftersom det i annat fall visat sig omöjligt att genomföra behandlande eller konfliktlösande samtal.

5.2.16 Familjelagssakkunniga

När föräldrarna inte är eniga utan tvistar om vårdnaden, blir det enligt förslaget liksom enligt gällande rätt fråga om att göra en grundligare utredning. Mot nuvarande rutiner för sådan utredning har i flera hänseenden riktats allvarlig kritik. Utredningen redovisar huvuddragen av denna kritik och kommer med åtskilliga egna synpunkter och förslag till förbättringar.

De försök som under senare år gjorts att i stället för den traditionella vårdnadsutredningen få föräldrarna att själva bearbeta sin situation och komma fram till en samförståndslösning när det gäller barnen har givit intressanta resultat, redovisade av utredningen (s. 93 ff). Ett steg i riktning mot ett lagfästande av denna ordning innebär utredningens förslag om *samarbetssamtal* i frågor om vårdnad och umgängesrätt (29 §). Vi vill livligt tillstyrka att någon form av sådan konfliktbearbetning tillhandahålls som en möjlighet för föräldrarna att frivilligt begagna.

Utredningen anger sina önskemål i fråga om vilka som skall leda samarbetssamtalen och hur de skall gå till. Vi kan i allt väsentligt instämma i de synpunkter som framförs. Vi noterar särskilt önskemålen att samtalen skall ledas av kvalificerade personer med särskild utbildning för ändamålet, att dessa bör ha tillgång till specialister såsom barnpsykiatriker och jurister, att av hänsyn till förtroendet för samarbetssamtalet som sådant "vattentäta skott" bör råda mellan samarbetssamtalen och eventuell utredning om föräldraansvaret samt att samtalen skall kunna komma till stånd även utan samband med pågående rättegång.

De önskemål vi här återgivit pekar enligt vår mening tydligt på att samarbetssamtalen bör bli en uppgift för en utbyggd familjerådgivning. Vi har tidigare i vårt betänkande Familj och äktenskap I (SOU 1972:41) och

Bilaga 3

senare i våra remissyttranden över socialutredningens betänkanden Socialvården – mål och medel (SOU 1974:39) och Socialtjänst och socialförsäkringstillägg (SOU 1977:40 och 41) betonat vikten av att familjerådgivningen snarast byggs ut och ges en organisation som kan möta önskemål av precis detta slag. Familjerådgivare sägs av utredningen visserligen kunna komma i fråga såsom ledare av samarbetsamtal men bara som några bland flera. I övrigt skulle bl. a. personer med direkt anknytning till socialvården kunna anlitas, exempelvis social- och familjerättsassistenter.

Familjerådgivningen sysselsätter personer som är utbildade för och väl förtrogna med den typ av konfliktbearbetning som samarbetsamtalen skall gå ut på. Till rådgivningen är också knuten sådan expertis som utredningen efterlyser. Vidare – och detta är kanske den viktigaste synpunkten – bör familjerådgivningen med sitt sekretesskydd bättre än andra alternativ kunna fylla de krav som är ägnade att skapa ett förtroende hos allmänheten och alltså garantera att vad som förekommer vid dessa samtal inte påverkar en eventuell vårdnadsutredning. Även om en socialassistent som varit ledare av samarbetsamtal inte därefter kan komma ifråga som utredare i vårdnadstvisten mot föräldrarnas vilja, är redan sammankopplingen med socialvården äventyrlig för allmänhetens förtroende. Vad man nämligen kommer att lägga märke till är att samma personer uppträder i båda rollerna. Att så får ske i ett och samma fall bara under vissa förutsättningar lär inte komma att bli något verksamt argument när det gäller så känsliga frågor; blotta möjligheten att samtalsledaren kan komma att överta även vårdnadsutredningen är enligt vår mening en olämplig ordning. Vad som anförs i utredningens förslag inte bara visar att samarbetsamtalen bör ankomma på familjerådgivningen utan ger dessutom ökat stöd åt vår i remissyttrandet över socialutredningens slutbetänkande anförda ståndpunkt att familjerådgivningen måste ges en från kommunens socialvård fristående ställning.

I fråga om domstolens befattning med vårdnadstvister vill vi ansluta oss till förslaget att rätten för att få ett bättre underlag för sitt interimistiska ställningstagande skall kunna *skyndsamt inhämta upplysningar från socialnämnden* (7.2.3.6). Att gå längre och medge upptagande av bevisning genom att höra vittnen och sakkunniga finner vi inte vara någon lämplig lösning. Utredningens betänkligheter häremot synes oss väl motiverade. Likaså anser vi oss kunna tillstyrka förslaget att *hovrätt vid överprövning av interimistiskt förordnande* skall höra parterna vid förhandling, förutsatt att det finns anledning att ändra beslutet.

Domstolens *interimistiska förordnande* skall enligt utredningens förslag i första hand omfatta endast *var barnet skall bo* samt *eventuell umgängesrätt*. Ett sådant förordnande sägs bli mindre ingripande än ett beslut om föräldraansvar. Ingen förälder skulle bli helt avskuren från ansvaret för barnet, en ordning som skulle vara ägnad att hos föräldrarna förstärka känslan av ansvar och intresse för barnet (s. 107).

Vi betvivlar inte att det kan finnas fall där ett förordnande om barnets bostad är tillräckligt i avvaktan på rättens slutliga ställningstagande i fråga om föräldraansvaret. Även om bostadsfrågan kan betecknas som den generellt sett viktigaste måste det dock inom ramen för föräldraansvaret i lagens mening rimligen komma att uppstå åtskilliga andra frågor, vilka påkallar ett skyndsamt ställningstagande och om vilka föräldrarna inte kan enas. Att enbart hänvisa till möjligheten att upplösa det gemensamma ansvaret på grund av förälders missbruk av ansvaret eller liknande anledning förefaller oss otillfredsställande. Med utredningens huvudståndpunkt – att

Bilaga 3

gemensamt ansvar förutsätter att föräldrarna är ense därom – torde vara mest förenligt att föräldraansvaret kan upplösas också interimistiskt.

Detsamma gäller utredningens alternativa förslag att rätten skall kunna slutligt förordna enbart om bostaden 7.2.3.7). Mot bakgrund av utredningens nyss angivna huvudständpunkt förutsätter alternativförslaget att föräldrarna kan enas om allt utom barnets bostad, vilken fråga de överlämnar till rättens prövning. Detta torde komma att bli en opraktisk situation. Alternativförslaget har nog ett större berättigande om man i fråga om föräldraansvaret väljer den lösning som utgår från ett i det närmaste obligatoriskt gemensamt ansvar (5.2.3.4). Genom att medge en domstolsprövning i vart fall av bostadsfrågan – själva kärnpunkten i vårdnaden eller föräldraansvaret – undanröjs de värsta olägenheterna med denna lösning.

Ser man möjligheten för domstolen att slutligt förordna enbart om bostaden på detta sätt är man snubblande nära den av oss under föräldraansvaret diskuterade kompromisslösningen, enligt vilken rätten vid oenighet mellan föräldrarna skulle kunna bestämma vem av dem som i första hand har att fullgöra föräldraansvaret. Man får alltså motsvarande indelning av föräldrar i tre kategorier, där de med fullständigt föräldraansvar enligt kompromisslösningen motsvaras av dem hos vilka barnet skall bo enligt förevarande alternativförslag.

Av här och tidigare under föräldraansvaret anförda skäl (se avsnitt 3.1.15) vill vi därför avstyrka förslaget att domstolen skall – interimistiskt eller slutligt – kunna förordna enbart om bostaden. Vi konstaterar återigen att de psykologiska skäl utredningen anför till stöd för förslagen – att ingen förälder skall känna sig helt avskuren från ansvar närmast är att tillskriva den valda terminologin. Genom att begagna termen föräldraansvar drar man vid utförandet av de konkreta lösningarna onödigtvis på sig problem av den naturen.

Tvcksamma ställer vi oss också till förslaget att det gemensamma ansvaret i princip skall kunna upplösas först efter en *betänketid* om sex månader. Visserligen kan man här, liksom när äktenskap skall upplösas, göra gällande att förhastade ställningstaganden bör undvikas. Den viktiga skillnaden föreligger dock att fördröjningen i skilsmässofallet går ut över makarna själva – två vuxna – men i vårdnadsfallet berör en tredje – barnet.

Om man, som vi tror, har anledning räkna med att de flesta ansökningar så småningom också leder till upplösning av det gemensamma ansvaret – på samma sätt som de flesta ansökningar om äktenskapsskillnad leder till äktenskapets upplösning – torde fördröjningen kunna komma att bli av mycket begränsat värde och i stället medföra olägenheter som lätt går ut över barnet. Särskilt gäller detta om ett interimistiskt förordnande i princip skall kunna avse blott var barnet under tiden skall bo, inte själva föräldraansvaret. Den ene föräldern kanske inför de samarbetssvårigheter som uppstått hellre än att riskera bråk med den andre ger efter för dennes vilja i förhoppningen att därigenom kunna skona barnet. Tänkbart är också att den ene föräldern i stället söker få det gemensamma ansvaret upplöst på grund av den andres olämplighet eller annan grund som inte kräver föregående betänketid. De konsekvenser som kan befaras av utredningens förslag om betänketid är alltså inte försumbara. Vi avstyrker därför förslaget.

5.2.17 Rättegångsutredningen

Frånsett förslaget om talerätt för barn, vilket behandlas i ett senare avsnitt nedan, innehåller betänkandet såvitt gäller föräldraansvar och rätt till

umgänge (6 kap. BFB) få nyheter som kräver någon kommentar ur processuell synvinkel. Vi kan därför från våra utgångspunkter till stora delar lämna förslaget utan erinran. På några enskilda punkter ställer vi oss emellertid kritiska, på sätt som framgår av det följande.

I betänkandet (s. 107) avvisas tanken på en möjlighet till upptagande av *munlig bevisning under förberedelsen* i syfte att bredda underlaget för rättsens interimistiska beslut. Vi ser ingen anledning att i detta yttrande kommentera det faktiska behovet av en sådan möjlighet. Det bör däremot sägas att tillåtande av muntlig bevisning under förberedelsen i mål om föräldraansvar m. m. är förenat med processrättsliga problem som inte är lättlösta. Det är emellertid fråga om en generell problematik, som inte bör bedömas isolerat just för denna målkategori. Om det under remissbehandlingen framkommer skäl som anses tala för att möjlighet till muntlig bevisning införs, bör vi därför få tillfälle att yttra oss i denna del i ett senare sammanhang.

När det gäller handläggningen i hovrätt av besvärsmål rörande interimistiskt beslut om föräldraansvar m. m., sägs i betänkandet (s. 108) att "hovrätten i princip skall kalla parterna till muntlig förhandling", innan sådan fråga avgörs. Det föreslås dock inte någon ändring i gällande regler, enligt vilka hovrätt skall hålla förhandling i besvärsmål, om det "finnes för utredningen erforderligt" (52 kap. 10 § RB). Det är möjligt att man i betänkandet ansett det räcka med ett motivuttalande för att få hovrätterna att gå över till muntlighet i erforderlig utsträckning. I anslutning härtill vill vi uttala att det inte nu bör komma i fråga att införa några specialregler för just dessa målkategorier. Spörsmålet om handlägningsformerna i hovrätt bör i stället övervägas i ett större sammanhang. Man torde kunna utgå från att vi kommer att behandla dessa frågor i ett senare skede av vårt arbete.

I 13 § 1 st. i den föreslagna lagtexten öppnas möjlighet att överföra föräldraansvaret från den ene föräldern till den andre föräldern eller till annan person. Enligt specialmotiveringen (s. 164) skall en sådan överföring kunna ske på yrkande av förälder eller barn, men rätten skall också "självmant" kunna besluta att överföra föräldraansvaret till annan person. Meningen med detta uttalande måste rimligen vara att rätten skall i ett anhängigt mål vara obunden av parts yrkande i fråga om vem som skall anförtros föräldraansvaret. Enligt vår mening framgår rättsens obundenhet härvidlag inte tillräckligt tydligt av den föreslagna lagtexten.

I förslagets 25 § bör orden "den föräldraansvarige" bytas ut mot "föräldraansvarig", för att täcka den situation där två föräldraansvariga finns och är mantalsskrivna på olika orter.

I förslagets 26 § ges bestämmelser om i vilka fall fråga om föräldraansvar m. m. skall handläggas i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Konsekvensen av förslaget synes vara att som domstolsärende skall handläggas endast fråga enligt 16 § 2 st, dvs. fråga om förordnande av föräldraansvarig i sådana fall där det efter föräldraansvarigs död inte finns någon som har föräldraansvaret. Eftersom det normalt inte finns någon motpart i dessa fall, synes det naturligt att låta ärendereglererna bli tillämpliga.

För att förfarandet skall hållas så snabbt och billigt som möjligt är det viktigt att *remisser till socialnämnderna* i ärenden rörande föräldraansvar m. m. görs så begränsade som möjligt. Om tvist föreligger, skall remiss vara obligatorisk enligt förslaget. Vi ifrågasätter om domstolen inte bör kunna underlåta remiss i vissa fall, t. ex. när utgången framstår som uppenbar eller tvisten i realiteten avser en annan del av målet. Och i de fall där föräldrarna är

ense i frågan bör det – som också framhålls i betänkandet – normalt räcka med att nämnden bereds tillfälle till yttrande. En formell begäran om yttrande bör ske endast om rätten har särskild anledning misstänka att föräldrarnas överenskommelse inte är till barnets bästa. Denna ordning bör enligt vår mening komma till klarare uttryck i lagtexten, förslagsvis genom att i 28 § 1 st. andra meningen orden "kan rätten" byts ut mot "skall rätten, om ej särskilda skäl föranleder annat".

5.2.18 Stockholms sociala centralnämnd

En fråga som tilldragit sig stort intresse vid diskussionerna inom förvaltningen är utredningens förslag om *samarbetssamtal*. Sådana samtal skall erbjudas föräldrar i skilsmässotvister i syfte att nå en gemensam lösning vid oenighet om föräldraansvar eller umgängesrätt. Vid samarbetssamtalen skall strävan vara att bearbeta föräldrarnas konflikt och att de själva kommer fram till ett gemensamt beslut som gynnar alla parter. I betänkandet talas det om att göra föräldrarna till bra skilsmässoföräldrar.

Förvaltningen delar den kritik som utredningen för fram mot de metoder som tidigare användes i vårdnadsutredningar och anser att förslaget med samarbetssamtal är bra. På flera håll i landet bl. a. i Stockholm har man i samband med vårdnadsutredningar sökt erbjuda föräldrar olika former av konfliktbearbetning. Erfarenheterna härav är goda. Om föräldrarna får tillfälle att bearbeta sin konflikt vid skilsmässa och separation så ökar också förutsättningarna för att de skall klara av ett gemensamt föräldraansvar eller en fungerande umgängesrätt sedan de skilts.

Förvaltningen har redan tidigare i detta remissvar redovisat tveksamhet till förslaget om automatiskt gemensamt föräldraansvar efter skilsmässa av den anledningen att det kan befaras att många föräldrar väljer gemensamt föräldraansvar för att undvika ta upp den egna konflikten. Denna förblir oarbetad och kommer säkerligen senare återverka menligt när föräldrarna skall samarbeta kring frågor som rör barnet. Förvaltningen vill därför framhålla att det är viktigt att samarbetssamtalen kommer in på ett så tidigt stadium som möjligt. Förvaltningen finner det därför nödvändigt att kommunerna åläggs ett obligatoriskt ansvar att erbjuda någon form av samarbetssamtal även till föräldrar vars konflikt inte dragits inför domstol. Som utredningen påpekar kommer detta sannolikt leda till att antalet samförståndslösningar ökar och att tvistiga mål vid domstol om föräldraansvar och umgängesrätt minskar, vilket skulle gynna både barnet och samhället.

Införande av samarbetssamtal kommer att medföra krav på nya resurser för förebyggande verksamhet vid socialdistrikten, familjevårdsbyrån och vid familjerådgivningen. Stora krav på kompetens och utbildning måste ställas på samtalsledarna. Det är mycket viktigt att kontinuerlig handledning och övriga möjligheter till metodutveckling ges. Vidare är det en fördel om två samtalsledare deltar i samtalen och att de är av olika kön.

Samarbetssamtalen skall syfta till konfliktbearbetning och om möjligt ett gemensamt beslut. Kan detta inte åstadkommas måste frågan om föräldraansvar och umgängesrätt avgöras av domstol. Frågan är då om samtalsledarna skall medverka i utredningen om föräldraansvaret (vårdnadsutredningen). I betänkandet menas att så inte bör vara fallet. Vattentäta skott bör upprättas mellan samarbetssamtalen och utredningen om föräldraansvar. Den kunskap om parterna och information som kommer fram vid samarbetssamtalen

skall inte få användas i utredningen. Starka skäl talar i och för sig för denna ståndpunkt. Samarbetssamtalen kan ses som en krisbehandling, en bearbetning av föräldrarnas konflikt där syftet inte är att utröna vem som är lämplig förälder. Samtalen tar inte primärt sikte på barnets bästa vid detta tillfälle utan snarare på barnets bästa efter skilsmässan genom målet att göra bra skilsmäsoföräldrar av parterna. En garanterad sekretess kan leda till en större öppenhet när föräldrarna vet att det som behandlas i samtalen inte senare kommer att användas mot dem när frågan om föräldraansvaret skall avgöras.

Den försöksverksamhet med konfliktbearbetning i samband med vårdnadsutredningar som ägt rum vid Stockholms socialförvaltning har emellertid lämnat motsatta erfarenheter. Försöksverksamheten visar att man när mycket goda resultat även om samtalsledaren och vårdnadsutredaren är en och samma person. Den "taktiska och misstänksamma hållning" gentemot samtalsledarna från föräldrarnas sida som utredningen befarar skulle bli följden om man kombinerade funktionerna motsägs av erfarenheterna från Stockholm.

Enligt utredningens förslag skall föräldrarna, om samarbetssamtalen inte lett till lösning, möta en ny tjänsteman vid socialförvaltningen och börja om från början igen. Förvaltningen finner det angeläget att erfarenheterna från Stockholm beaktas vid övervägande om den slutliga utformningen av hur denna fråga skall lösas.

Enligt betänkandet skall samarbetssamtalen föregås av introduktionssamtal. För att få föräldrarna att ställa upp bör det inpräntas hos dem, säger utredningen, att det är mycket viktigt att föräldrarna kan samarbeta kring barnet och att uteblivande från introduktionssamtalen kan komma att tillmätas en viss betydelse vid prövning av frågan om vem som skall få föräldraansvaret. Denna formulering förefaller väl drastisk. Det kan inte enligt förvaltningens mening vara en bra utgångspunkt för samarbetssamtalen om föräldrarna tvingas till introduktionen med sådana påtryckningar.

Utredningen räknar med att vissa föräldrar inte kommer att utnyttja erbjudandet om samarbetssamtal. I dessa fall måste en utredning om föräldraansvar och umgängesrätt ske. Detsamma gäller de föräldrar, som efter en serie samarbetssamtal inte kunnat komma överens. Förvaltningen vill framhålla att det vid utredningen inte bara är värdefullt utan självklart att utredaren gör hembesök hos barnet för att se hur det agerar i sin hemmiljö tillsammans med föräldrarna.

Utredarna föreslår att *delegation av yttranden i mål om föräldraansvar eller umgängesrätt* skall kunna ske till en liten grupp av förtroendevalda eller till tjänstemän. Resonemanget är inte särskilt väl underbyggt. Förvaltningen finner ingen anledning frånga nuvarande ordning att besluten fattas av förtroendevalda.

I samband med domstols interimistiska beslut om var barnet skall bo och om umgängesrätten fram till dess frågan får sin slutliga reglering, föreslås i betänkandet att domstolen för att få ett bättre underlag för sitt beslut skall ha möjlighet att *skyndsamt inhämta upplysningar från socialnämnden*. Detta är enligt förvaltningens mening en mycket viktig fråga. Det har visat sig att omkring 75 procent av de interimistiska besluten också blir domstolens slutliga beslut. Det är rimligt att anta att domstolarna kommer att fästa stort avseende vid de upplysningar som inhämtas från socialnämnden. I betänkandet preciseras "skyndsamt" till 14 dagar. Om det endast är en enkel registerslagning som åsyftas kan detta åstadkommas inom denna tid men vill

man ha mer omfattande upplysningar är 14 dagar alldeles för kort tid. Ett sådant yttrande måste föregås av kontakt med barn och föräldrar.

Förvaltningen vill slutligen redovisa en viss tveksamhet inför förslaget om *betänketid* vid upplösning av gemensamt föräldraansvar, särskilt när föräldrarna redan levt åtskilda en längre tid.

Särskilt uttalande av andre vice ordföranden Göran Åstrand (m).

Utredningen framlägger förslag om samarbetssamtal. Det bästa vore, i fall där vårdnadsutredning kommer till stånd, att denna innehåller två steg: Samtal plus eventuell utredning. Samarbetssamtalen bör vara en naturlig del av den situation som följer på en vårdnadstvist, bör ej kunna ifrågasättas eller avböjas. Det handlar om barnets bästa, obearbetad skilsmässa blir en konflikt för barnet, det blir barnet som kommer i kläm om föräldrar ej vill samarbeta. Det är också viktigt att det är två olika personer som medverkar i samarbetssamtalen och vårdnadsutredningen. Det är en förtroendefråga, större öppenhet kan uppnås från föräldrarnas sida om de vet att de kan prata fritt utan att orden används i kommande vårdnadsutredning. – De flesta erfarenheterna tyder på detta.

5.2.19 Göteborgs sociala centralnämnd

Om domstols begäran om yttrande från sociala centralnämnden, se avsnitt 5.1.16.

Förslaget om *remiss för bedömning av interimistiskt beslut om var barnet skall bo* är förvaltningen tveksam till och förutsätter i varje fall att det endast användes undantagsvis.

Utredningens förslag att socialnämnden skall ha skyldighet att erbjuda *samarbetssamtal* till människor, som tvistar om föräldraansvar och umgängesrätt inför domstol, är avsett att ge människor i denna situation möjlighet att tillsammans med kunniga samtalsledare bearbeta konflikter och själva komma fram till en lösning av frågan. Det är ingen tvekan om att de beslut som föräldrarna själva fattar har mycket större förutsättningar att fungera än de som tvingas på dem utifrån. Det förutsättes då att föräldrarna kommer fram till en lösning som även tillgodoser barnets bästa. Man kan dock ifrågasätta om det finns anledning att så starkt prioritera de föräldrar som vänt sig till domstol att man gör erbjudandet till dem obligatoriskt. I en del av domstolsfallen är det redan från början klart att samarbetssamtal är utsiktslösa, i varje fall med det begränsade antal samtal som av resursskäl kommer att stå till buds. I andra fall är det olämpligt, t. ex. när man vet att en av föräldrarna är kraftigt alkoholiserad, eller när barnen är omhändertagna för samhällsvård.

Det händer allt oftare att människor vänder sig till socialvården för att be om hjälp med att tala igenom vårdnadsfrågan innan man vänder sig till domstol. En del advokater hänvisar människor till socialvården i denna situation. Ju tidigare samtalen kan komma till stånd desto större möjligheter har man att förhindra läsningar och allvarliga konflikter om barnen. Det vore bättre om bestämmelsen utformades så att socialnämnden ålägges att ha resurser för samarbetssamtal, men själv får avgöra vilka fall som skall prioriteras. Det är angeläget att använda knappa resurser så effektivt som möjligt.

Som samtalsledare föreslår utredningen socionomer med vidareutbildning och/eller psykologer med erfarenhet av krisbehandling. Man föreslår också kvalificerad handledning och betonar vikten av välutbildade samtalsledare. En stor del av den personal som i dag arbetar med familjerätt saknar eller har endast delvis föreslagen utbildning. Det vore olyckligt om förslaget skulle behöva genomföras alltför snabbt. Den bästa lösningen är om samarbets-samtalen införes successivt. Det skulle göra det möjligt att utbilda redan anställd personal. Det skulle också göra det möjligt att pröva sig fram till den bästa formen av dessa samtal. I dag finns det åtminstone två "skolor": Den som menar att samarbetsamtalen måste vara helt skilda från vårdnadsutredningar och föräldrar försäkras en fullständig sekretess och den som menar att det mycket väl går att ha dem i samband med utredningen. Det finns ännu alldeles för liten erfarenhet av detta för att man skall kunna ha någon säker uppfattning. Någon uppföljning av de försöksverksamheter som funnits har ännu inte kunnat göras. En svårighet med de samtal som förutsätter absolut tystnadsplikt från samtalsledarna är, att man enligt nuvarande lag inte kan lova någon sådan. Om uppgifter av den arten att nämnden bör ingripa enligt barnavårdslagen lämnas under samtalen är löftet inte möjligt att hålla.

Även om det finns anledning att ställa stora förhoppningar på samarbets-samtalen kommer det alltid att finnas människor som inte kan enas om föräldraansvarsfrågan. *Vårdnadsutredningar* kan man därför aldrig komma ifrån. Den vårdnadsutredningsmetodik som tidigare använts ter sig nu, med våra ökade kunskaper om barn och mänskliga relationer, otillfredsställande. Det är angeläget att en bättre metodik arbetas fram, där hänsyn till barnets behov är viktigare än till föräldrarnas, samtidigt som man undviker att stämpla föräldrar som olämpliga. De människor som inte har kunnat enas under samarbetsamtal har rätt till en omsorgsfull och med yrkeskunskap gjord utredning. Man får inte heller bortse ifrån att en väl genomförd utredning också kan verka konfliktlösande.

Socialförvaltningen tillstyrker förslaget att socialnämnden skall åläggas skyldighet att ha resurser för samarbetsamtal, men med den ändringen att nämnden själv får avgöra vilka fall som skall erbjudas sådana samtal.

5.2.20 Malmö sociala centralnämnd

Då föräldrarna är bosatta på olika orter begär domstolen yttranden från båda kommunerna. Detta system är ofta alltför otympligt. Utredarna tenderar inte så sällan att bli "försvarsadvokater" för sina respektive parter. Detta hindrar i regel arbetet för lösningar som är godtagbara för *alla* inblandade parter. Dessutom tenderar beslutsunderlaget för domstolen att bli svåröverskådligt. Därför bör den kommun där barnet bor ha huvudansvaret för yttrandet. Den kan vid behov anlita hjälp från annan kommun för utredning om den andra parten. Samråd bör i så fall ske under utredningens gång – helst bör också något gemensamt samtal mellan utredarna och båda föräldrarna arrangeras. De merkostnader i form av utgifter för resor etc. som är förknippade med båda dessa alternativ bestrides av domstolen.

Samarbetsamtal

De försök som gjorts, bland annat i Malmö sedan 1974, med samarbets-samtal har gett goda resultat. Upp emot 75 % av de föräldrar som påbörjat samtal har kunnat enas i vårdnads- eller umgängesrättskonflikten. I

Bilaga 3

samarbetssamtalen ges de tvistande föräldrarna unika möjligheter att bearbeta sin konflikt.

Samarbetssamtalen bygger på att parterna är motiverade att söka en förändring i sin situation. Det är därför önskvärt att föräldrarna redan i domstolen informeras om samarbetssamtalen och att domstolen markerar en positiv inställning till samarbetssamtalen.

De resurser som skulle krävas om kommunerna ålades att erbjuda samarbetssamtal skulle tryggas genom en viss utbyggnad av den kommunala och landstingskommunala familjerådgivningsverksamheten. De merkostnader som ett obligatorium skulle innebära bör därför bli relativt begränsade. Däremot anser sociala centralnämnden, till skillnad från utredningen, att de merkostnader som parterna åsamkas genom resor och förlorad arbetsförtjänst bör bestridas av den allmänna rättshjälpen och ej av kommunerna.

Ovan har påpekats att en del av de föräldrar som befinner sig i vårdnadskonflikt inte accepterar erbjudandet om samarbetssamtal. För att undvika att motsättningarna permanentas eller förvärras anser sociala centralnämnden, i likhet med utredningen, att man inom vårdnads- och umgängesrättsutredningens ram bör arbeta för ett bättre samarbete mellan föräldrarna. Försök har gjorts bland annat i Malmö med utredningar där principerna och målsättningarna från samarbetssamtalen tillämpats vid kontakterna med föräldrarna. Erfarenheterna härifrån visar att det med denna metod går att förmå föräldrarna att bättre beakta det gemensamma ansvaret för barnet och till och med nå samförståndslösningar.

Det har emellertid också visat sig att utredarna i vissa ärenden kan hamna i en rollkonflikt. Parterna kan uppleva ambitionen att bearbeta familjens situation som bristande objektivitet hos utredaren. Det är därför nämndens uppfattning att utredningarna i görligaste mån bör bedrivas med en samförståndslösning som ett av målen. I vissa ärenden torde det dock fortfarande bli nödvändigt med en traditionell utredningsmetodik med enskilda samtal med föräldrarna och med en strikt redovisning av deras upplevelser och ståndpunkter.

Hörande av barnet

På de flesta håll, däribland i Malmö, tillämpas regeln att utredaren samtalat med barnet om det är 10–12 år och uppåt. I praktiken handlar det ofta om att varsamt pejla in barnets aktuella situation. Utredaren bör undvika att ställa barnet inför en omöjlig valsituation där det skall välja bort en förälder. Såväl domstol som utredare bör starkt understryka föräldrarnas gemensamma ansvar för barnets framtid och vårdnads-/umgängesrättsfrågans lösning.

I vissa fall där det är fråga om mycket djupgående konflikter mellan föräldrarna kan barn långt ner i åldrarna av omständigheterna tvingas ta ställning för den ena föräldern. Generellt anser sociala centralnämnden att domstolarna bör använda sig av en mera flexibel åldersgräns, beroende på vilket beslutsunderlag som finns.

Socialnämndens yttrande

Den nuvarande ordningen med en politiskt sammansatt social nämnd som ansvarig för yttrandet utgör en garanti såväl för utredningarnas kvalitet som

för en likartad bedömning i olika ärenden. Denna ordning bör därför bibehållas. Till skillnad mot utredningen anser nämnden emellertid inte att nu gällande möjlighet till delegation bör vidgas eller att särskild förtroendemannadelegation bör få ökad användning.

Domstolens interimistiska bedömning

Enligt gällande ordning fattas för vårdnads- och umgängesrättsfrågans slutliga lösning viktiga beslut i samband med de interimistiska förordnandena. Dessa beslut fattas ofta med ett mycket bristfälligt beslutsunderlag. En följd har bland annat blivit att domstolarna i de allra flesta fall ger modern den interimistiska vårdnaden. Domstolarna speglar härigenom på intet sätt fädernas på senare år ökade delaktighet i barnens uppfostran. Utredningens förslag om ett kortare yttrande från delegerad tjänsteman vid socialförvaltningen inom 14 dagar skulle här kunna bidra till en mera nyanserad och mindre schabloniserad bedömning i samband med det interimistiska beslutet. Yttrandetiden bör dock förlängas till 3 veckor. I de större kommunerna med ett stort antal vårdnads- och umgängesrättskonflikter kommer det dock att innebära ett behov av viss resursförstärkning.

5.2.21 Botkyrka sociala centralnämnd

Samarbetssamtal

Vid en skilsmässa mellan föräldrarna fortsätter det gemensamma föräldransvaret. Det är bara i särskilda fall man går in på avvikelser. På grund av ändrad lagstiftning 1979 beträffande underhållsbidrag och bidragsförsäkring har man undanröjt hindret till fortsatt föräldraansvar på grund av ekonomiska skäl (SFS 1978:835). Den avgörande frågan vid en skilsmässa mellan föräldrarna kvarstår beträffande var barnet skall bo. För att få föräldrarna att komma överens anvisar man bl. a. en lösning genom en skyldighet för kommunerna att erbjuda samarbetssamtal med för ändamålet särskilt utbildad personal. Här har socialkontoret den erfarenheten att det inte räcker med att erbjuda en sådan lösning. En skyldighet från föräldrarnas sida att medverka borde ingå i lagförslaget. Utredningen borde således ha infört mer tvingande bestämmelser vad avser föräldrarna i en sådan avgörande fråga för barnets rätt. De allmänt goda avsikterna i den föreslagna lagstiftningen synes brista på den här punkten. Det kan inte vara problemlösande att lagstifta om kommunens skyldighet, när man utifrån barnets utgångspunkt inom familjen befinner sig i kris. Lagstiftningen borde i stället anvisa en skyldighet för föräldrarna att inställa sig för samarbetssamtal. Kommunen skall därvid självklart vara beredd att medverka till lösningar. Utredningen anser det olämpligt att tvinga föräldrarna till en bearbetning av sina konflikter. Enligt socialkontorets uppfattning kan dock även en mer eller mindre påtvingad kontakt vändas till någonting positivt som gynnar barnet. Man menar också utifrån handläggningssynpunkt vid domstolarna att det är viktigt, att de föreslagna samarbetssamtalen inte får dra ut på tiden för mycket. En extra tidsutdräkt kan i vissa fall anses motiverad om samtalsledarna finner samtalen gagnlösa så bör man enligt utredningen snarast övergå till att göra utredning om föräldraansvaret.

I Botkyrka används familjesamtal vid vårdnadskonflikter. Alla remitterade ärenden kan inte erhålla dessa, utan traditionella vårdnadsutredningar om den lämpligaste vårdnadshavaren görs av både externa utredare och handläggare på familjerättssektionen. En utvidgning av denna form av

Bilaga 3

konfliktbearbetning med samarbetssamtal, kommer att ställa stora krav på nya resurser för socialkontoret. Vår erfarenhet av familjesamtal är genomgående positiv. De flesta som kommer fram till en överenskommelse på det här sättet, känner en lättnad och det fortsatta umgänget med barnet blir bättre. En avvägningsfråga föreligger alltid hur långt konfliktbearbetningen skall gälla föräldrarnas inbördes problem. Vårdnadsutredningar får dock betraktas som ett misslyckande och någon av parterna upplever ofta den som nedvärderande.

Interimistiskt beslut

Det tidigare interimistiska beslutsförfarandet om vårdnad i avvaktan på utredning kvarstår. Rätten för varje medborgare att så snabbt som möjligt få sin sak prövad om domstol, och domstolens krav på snabb handläggning, måste ställas i relation till barnets rätt till god kvalitet i underlaget för domstolens prövning och kompetens av den personal som handlägger frågan. Utredningen tänker sig, att det gemensamma föräldraansvaret skall bestå till dess att frågan slutligen är avgjord. Är föräldrarna ense om var barnet skall bo, anser utredningen att man skall godta den lösningen utan vidare prövning. Är föräldrarna inte ense skall rätten inom 14 dagar kunna inhämta upplysningar från socialnämnden. Man ser det som lämpligt att en delegation ges i första hand till någon tjänsteman, som kan ha detta uppdrag. Den här frågeställningen på vilket sätt utredningen skall genomföras och de resurser som krävs för dessa skyndsamma miniutredningar är svår att få en klar bild av i dag. Förhoppningsvis skall antalet ärenden kunna hållas ganska lågt om utredningens olika delförslag kan samverka i full skala. Enligt socialkontoret måste målsättningen vara, att dessa snabba utredningar inte skall förekomma. En skilsmässa är ofta en lång process, där man i nästan samtliga fall kan utesluta snabba lösningar. Barnet har rätt att ställa krav på de vuxna att man skall komma överens beträffande den så viktiga frågan var barnet skall bo. Socialkontoret stödjer huvudförslagets linje beträffande de interimistiska besluten men är tveksam till de så snävt tilltagna tidsramarna som utredningen föreslagit.

Nej till ökad delegation

Utredningen tar upp möjligheten till delegation för socialnämnden att låta tjänsteman avge yttrande till domstol i mål beträffande föräldraansvar eller umgängesrätt. Man anser att denna möjlighet bör få ökad användning. Socialkontoret delar inte utredningens uppfattning till ytterligare tjänstemannadelegation i dessa komplicerade ärenden, där förtroendemannamedverkan får bedömas som värdefullt. Även om det slutliga ställningstagandet sker i domstol – med lekmannainflytande – finns det inte tillräckliga skäl i utredningen som stödjer förslaget. Utredningen har även övervägt att socialnämnden helt skulle frikopplas från inflytande i yttrandeärenden av den här typen.

Betänketid för alla

Vid frågan om upplösning av gemensamt föräldraansvar föreslår utredningen en utvidgning från gällande rätt beträffande betänketid under 6

månader för föräldrar med barn under 16 år. Den skall gälla alla fall av gemensamt föräldraansvar oavsett om föräldrarna är gifta eller inte. Socialkontoret stödjer utredningsförslaget eftersom det syftar till att fördröja förhastade beslut.

Bilaga 3*5.2.22 Gotlands kommuns sociala centralnämnd*

Det är tillfredsställande att utredningen betonar att det skall vara obligatoriskt för kommunerna att erbjuda *samarbetssamtal* och framhåller vikten av utbildning och kontinuerlig handledning för samtalsledare. Liksom att man starkt trycker på behovet av utbildning och handledning för de personer som skall fungera som barnets representant eller ombud.

Beträffande *interimistisk vårdnad* har vi erfarenheten att tingsrättens beslut varit omdömesgilla och utgjort en god grund för den fortsatta handläggningen av ärendet vid socialförvaltningen och i samarbetssamtalen. Vi ansluter oss till tanken att huvudregeln bör vara att det gemensamma föräldraansvaret består intill dess rätten slutligt avgjort tvisten om föräldraansvaret och att sålunda det interimistiska beslutet i första hand får omfatta endast var barnet skall bo samt eventuell umgängesrätt. Angående domstolens möjlighet att inhämta *yttrande från socialnämnden inför en interimistisk dom* ställer vi oss tveksamma. Dels finns det risk för en slentrianmässig behandling i brådskans tecken, dels kan samarbetssamtalen försvåras om socialnämndens förhandsbesked skulle komma att uppfattas negativt av ene parten.

5.2.23 Umeå sociala centralnämnd

Utredningens förslag rörande handläggning av fråga om föräldraansvar eller umgängesrätt när föräldrarna är ense (7.2.1) bedömer sociala centralnämnden vara mest realistiskt och där har nuvarande praxis delvis gått före utredningens förslag.

Detsamma gäller *konfliktbearbetning* i stället för utredning (7.2.3.2.) där kritiken mot den gängse metoden vid vårdnadsutredningar är riktig. Däremot visar erfarenheter från socialkontorets familjerättsavdelning hur viktig konfliktbearbetningen hos parterna är just för att göra dem till bättre skilsmäsoföräldrar. Kan föräldrarna bli ense vad gäller föräldraansvaret slipper barnen komma in i en oftast svår lojalitetskonflikt. Slussningen av parterna till ett samarbetssamtal bör ske så tidigt som möjligt, helst innan parterna hunnit gå till domstol med ärendet. Det är av största vikt för ärendets handläggning om man kan förmå parterna att frivilligt gå med på samarbetssamtal. Rätten kan dock om särskild anledning finns förelägga parterna att inställa sig inför *medlare*, som rätten förordnar. Kan man genom samarbetssamtalen komma fram till överenskommelser vad gäller föräldraansvar och umgänge blir det ett beslut, som parterna respekterar, vilket inte alltid är fallet när en domstol beslutar mot en parts vilja. Liknande samtal förekommer i dag på familjerådgivningsbyråer, på barnpsykiatriska kliniker och hos psykologer. Socialbyråerna har normalt inte dessa resurser och personalen kommer därför att behöva kompletterande utbildning samtidigt som en personalförstärkning blir nödvändig. Behovet av fortlöpande handledning för berörd personal berörs även i utredningsförslaget. Det förtjänar att påpekas, att den sociala personalens vidareutbildning bör komma före lagens ikraftträdande och inte i efterhand. Kostnaderna som är

förenade med utredningsförslaget föreslås i första hand stanna hos kommunerna såväl vad gäller ökade personalresurser och utbildning som föräldrarnas utgifter för resor och förlorad arbetsförtjänst i samband med samarbetssamtalen.

Om samarbetssamtal vägras eller befinns vara gagnlösa återstår endast att göra en *utredning* om vem som skall erhålla föräldraansvaret eller hur umgängesrätten skall utövas. Utredningsförfarandet behandlas utförligt (7.2.3.3.) och bl. a. betonas vikten av att barnen får framföra sin åsikt i sammanhanget. I skilsmässosituationen mellan föräldrarna kan barnen komma att ställas i svåra lojalitetskonflikter och det blir därför en mycket grannliga uppgift för utredaren att inhämta *barnens uppfattningar och önskemål*. Bistånd av barnpsykologisk expertis kan i många fall bli nödvändig. I utredningsförslaget framhålls, att det är önskvärt att såväl samarbetssamtalen som utredningarna om föräldraansvar utföres av fler än en person. Detta kan även ha en praktisk fördel genom att samarbetssamtalen eller utredningsarbetet inte behöver helt avstanna om någon av samtalsledarna eller utredarna får förhinder genom sjukdom e. d. En dubblering av personalen i dessa ärenden medför dock krav om personalförstärkning, eftersom man inte kan anta att arbetet genomförs på hälften av den tid en enmansutredare behöver. Vinsten med två samtalsledare och utredare ligger framförallt på det kvalitativa planet.

Ytterligare utredningsuppgifter kommer på kommunerna om de ska lämna domstolarna *underlag för interimbeslut* vid oenighet hos föräldrarna om vem som skall ha föräldraansvaret, särskilt om denna placering på goda grunder kan bedömas bli den slutgiltiga. Detta kommer att bli en krävande arbetsuppgift bl. a. med tanke på den korta utredningstiden och att yttrandet får en för alla parter närmast avgörande betydelse.

Även om det är viktigt att ett interimbeslut snabbt kommer till stånd måste utredningstiden på fjorton dagar anses allt för kort. Särskilt som man redan på detta stadium måste lägga ner stor möda på att försöka få föräldrarna att enas om placeringen av barnet, så att beslutet blir deras och inte domstolens.

Sociala centralnämnden delar utredningens uppfattning om att *betänketid* införes i alla fall när det gäller upplösning av gemensamt föräldraansvar oavsett om föräldrarna är gifta med varandra eller inte (7.2.3.9). Med hänsyn till de påfrestningar separationen mellan föräldrarna medför för barnet är det viktigt att förhastade beslut ej sker.

5.2.24 Ludvika sociala centralnämnd

Utredningen har pekat på de risker som barn utsättes för vid separation mellan föräldrarna. Flera kommuner har börjat pröva en konfliktbearbetningsmodell för att om möjligt uppnå samförståndslösningar mellan föräldrarna till gagn för barnen.

Utredningens förslag upptar en regel om att socialnämnden skall erbjuda *samarbetssamtal*, om det i mål om upplösning av gemensamt föräldraansvar föreligger oenighet i fråga om föräldraansvaret eller umgängesrätten.

Om inte samtalen ger resultat, skall utredning i vanlig ordning ske. Vi finner denna regel vara av stor betydelse. Den innebär också i viss mån ett fastläggande av den praxis som börjat utvecklas i kommunerna.

Det bör samtidigt uppmärksammas att en sådan arbetsmetod – i varje fall under en övergångstid – kräver utbildning av befintlig personal, ökade tids-

Bilaga 3

och arbetsinsatser samt fortlöpande handledning av särskild person, exempelvis psykolog. Visserligen kan man räkna med att det ger vinster på sikt, inte minst för de barn som är drabbade i skilsmässokonflikter. Resursförstärkningar i ett inledningsskede synes dock ofrånkomligt. Detta kan medföra problem främst för de små och medelstora kommunerna.

Det är därför viktigt att det i informationen – bl. a. genom massmedia – understrykes att kommunerna endast har skyldighet att erbjuda samarbetsamtal i samband med upplösning av gemensamt föräldraansvar. Utredningen rekommenderar att kommunerna även i andra fall erbjuder samarbetsamtal. Ur barnens synpunkt vore det i och för sig önskvärt om möjligheterna därtill kunde garanteras. Är resurserna i praktiken otillräckliga hos kommunerna att möta ett så brett behov, kan uppammande förväntningar hos allmänheten vändas i besvikelse och skapa en orimlig press på den personal som ansvarar för dessa arbetsuppgifter.

Utredningen har föreslagit obligatorisk *betänktetid* för föräldrar vid upplösning av gemensamt föräldraansvar, om barnet är under 16 år.

Vi ser positivt på denna regel, då den torde underlätta samarbetssamtal och ge parterna tid att tänka igenom situationen.

5.2.25 Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet

Hälso- och sjukvårdsnämnden

Den föreslagna *betänktiden* vid förändring av föräldraansvaret torde vara till fördel för barnet.

Socialnämnds och domstols befattning med mål om föräldraansvar och umgängesrätt är ett område som ligger utanför hälso- och sjukvårdsnämndens kompetensområde. Förvaltningen anser dock att utredningens förslag om skyldighet för kommunen att erbjuda föräldrar *hjälp att bearbeta sina konflikter* och själva ta ansvar för beslut som gagnar samtliga inblandade borde skapa förutsättningar för frivilliga överenskommelser och därmed öppnare och bättre relationer mellan de berörda. Regelrätt domstolsförfarande eller beslut i socialnämnd borde inte tillgripas annat än i undantagsfall och då en lösning inte kan nås på annat sätt, eftersom en part alltid blir en förlorande part.

Sociala nämnden

Samarbetssamtal och tillsättande av kontaktpersoner.

Barn behöver i många situationer stöd och hjälp av en person som kan koncentrera sig uteslutande på barnets intresse. En lämplig ordning för att ge barnet stöd och hjälp från utomstående är enligt kommittén att bygga ut den av socialutredningen föreslagna kontaktmannafunktionen. I motsats till vad som föreslås att gälla för kontaktperson enligt socialtjänstlagen, föreslås i detta förslag att kontaktperson skall kunna förordnas för barn även i de fall förälder motsätter sig detta. Kontaktpersonens uppgift skall vara att hjälpa och stödja barnet i risksituationer samt i förekommande fall vara förmedlande länk mellan barn och barnombud. Förvaltningen tillstyrker kommitténs förslag om kontaktmän.

Bilaga 3

Liksom kommittén anser förvaltningen det angeläget att föräldrar bereds möjlighet få hjälp med bl. a. konfliktbearbetning i samband med skilsmässa vare sig det gäller frågor om föräldraansvar, barnets boende eller andra konfliktskapande problem.

Förvaltningen finner det angeläget understryka vikten av utbildning och handledning för både samtalsledare och kontaktpersoner. Utöver goda kunskaper om barn och dess olika behov bör såväl kontaktpersoner som samtalsledare ha kunskaper om både barns och vuxnas reaktioner i krissituation. Det är även angeläget att bland dessa finns personer med kunskap om handikappade barns och dess familjers speciella problem, som kan bli särskilt accentuerade i en krissituation av detta slag. Kunskaper och erfarenheter rörande konfliktbearbetning finns bl. a. inom landstingens och kommunernas familjerådgivning samt inom den psykiska barna- och ungdomsvården (PBU). Det kan därför vara lämpligt att personal från nämnda verksamhetsområden anlitas som handledare, men även, där så är möjligt, som samtalsledare.

Hörande av barn

I fråga om ändring av föräldraansvaret föreslår utredningen i § 12 och 13 att barn sedan talan väckts har rätt att delta i rättegången. I betänkandet slås fast att barnet ej bör "pressas" till att ha en åsikt i frågan om föräldraansvaret eller umgängesrätten.

Generellt syns det olämpligt att barn tvingas delta i rättegång. Barnets talan skall enligt förslaget föras av barnombud. Det bör dock påpekas att de val som barnet gör i en speciell situation inte alltid och på lång sikt är till barnets bästa. Förvaltningen anser att om en utredning måste ske på rättens initiativ bör barnpsykiatrisk expertis alltid kopplas in så snart kontaktperson förordnats.

5.2.26 Svenska kommunförbundet

Styrelsen ser däremot positivt på förslaget att kommunerna i en framtid bör kunna erbjuda tvistande föräldrar *samarbetssamtal* under sakkunnig ledning. Styrelsen ser det som angeläget att stimulera en sådan utveckling men finner att kommunerna idag saknar de resurser som ett obligatorium skulle kräva.

Vad beträffar samtalsledarnas antal och kompetens bör denna fråga kunna avgöras av kommunen. Det bör enligt styrelsens uppfattning inte vara uteslutet att anlita även annan personal än den av utredningen föreslagna. Här bör familjerådgivningen kunna komma in. Viktigast blir självfallet den personliga lämpligheten för uppgiften och den utbildning vederbörande har skaffat sig därför.

Styrelsen ställer sig tveksam till de vattentäta skott som antyds mellan samtalsledare och vårdnadsutredare i händelse av att samarbetssamtalen inte leder fram till någon gemensam uppgörelse. Föräldrarna kan inte i detta sammanhang tillförsäkras någon absolut integritet, om förhållanden av betydelse för barnets utveckling yppas under samtalen. Samtalsledaren kan således inte underlåta att meddela sina iakttagelser och intryck om han eller hon under samtalens gång kommer i kontakt med förhållanden som innebär allvarlig fara för barnets fysiska eller psykiska utveckling. Önskvärt är

emellertid, att kommunen i möjligaste mån skiljer ut samarbetsamtalen från en påföljande vårdnadsutredning för att bästa möjliga resultat skall kunna uppnås.

Bilaga 3*5.2.27 Landsorganisationen i Sverige (LO)*

Se avsnitt 8.24.

5.2.28 Tjänstemännens centralorganisation (TCO)

Se avsnitt 3.4.21.

5.2.29 Centralorganisationen SACO/SR

Att kommunerna åläggs skyldighet att erbjuda föräldrar s. k. *samarbetsamtal* får anses som positivt. Föräldrar behöver ofta hjälp att bearbeta sina konflikter då det gäller tvister om t. ex. upplösning av gemensamt föräldraansvar, umgängesrätt etc.

En förutsättning för detta är dock att samarbetsamtalen leds av kunniga personer. Utredningen förordar också att samtalsledarna skall ha socionom- eller psykologutbildning med erfarenhet av relationsbehandling av vuxna i konfliktsituationer eller annan jämförbar utbildning. SACO/SR instämmer helt i dessa synpunkter. Om en sådan nyordning genomföres torde en stor procent av de föräldrar och barn som nu fixeras i olösta konflikter i samband med skilsmässa på ett konstruktivt sätt kunna få hjälp med sina svårigheter och åtminstone komma närmare det mål som utredningen ställer, att barnen får behålla en positiv kontakt med två föräldrar som på ett moget och ansvarsfullt sätt samarbetar för deras bästa.

Utredningen resonerar om för- och nackdelar med att ha barnen med i samarbetsamtalen och menar att det ibland kan vara bättre att begära hjälp av barnpsykologisk expertis. Det gäller också vid själva utredningen om föräldraansvaret när föräldrarna inte kommer överens, att barnpsykologisk expertis eller "kontaktperson" för barnet bör anlitas.

Enligt SACO/SR:s mening är utredningen på denna punkt inte helt konsekvent vad gäller att föreslå det bästa för barnet. Den citerar å ena sidan forskare som betonar att det viktigaste vid vårdnadskonflikten är att bearbeta föräldrarnas inställning och att denna är avgörande för hur den fortsatta samvaron mellan föräldrar och barn kommer att gestalta sig. Samtidigt hänvisar utredningen t. ex. till en undersökning av skilsmässobarn som visar att "för dessa barn innebar skilsmässan mellan föräldrarna ett stort ingrepp i barnens liv och att barnen tog skada av skilsmässan från pappan".

Under sådana omständigheter torde det vara viktigt att även tillgodose barnens behov av bearbetning av konflikterna. I stället för att barnpsykologisk expertis kan tillkallas, bör sådan engageras. Det måste också starkt betonas att om barn skall vara med i samarbetsamtalen måste åtminstone någon av samtalsledarna vara skolad att hjälpa barn i krissituationer. Personer som är utbildade att bearbeta vuxenkonflikter har sällan kunskaper och erfarenheter av hur man kommunicerar med barn om deras svårigheter. "Någon kurs om barn och barns behov" täcker på intet sätt det kunskapsbehov som här är nödvändigt. Barn är handikappade i vuxensamtal inte

minst genom sitt annorlunda, ofta symboliska, sätt att berätta om och bearbeta sina tankar och känslor.

I avsnittet om hörandet av barnet hos vem av föräldrarna det vill vara, är utredningen helt medveten om denna problematik och betonar behovet av barnpsykiatrisk eller barnpsykologisk hjälp. SACO/SR instämmer också i utredningens hållning att viljeyttringar från barnet får vägas in i en helhetsbedömning. Tillgången på specialutbildad personal, särskilt vad gäller den specifika barnkunskapen, är givetvis ett problem, men i små kommuner där man inte har tillgång till egen personal, bör man kunna utnyttja den expertis som finns exempelvis inom BUP-organisationen eller barnpsykologer anställda inom barnomsorgen eller barnhälsovården. Väsentligt är under alla omständigheter att man i samtal med bearbetning av konflikter har tillgång till sakkunnig handledning, vilket också utredningen framhåller.

5.2.30 Moderata Kvinnoförbundet (MKF)

MKF delar utredningens uppfattning om de risker barn utsätts för vid skilsmässa mellan föräldrarna. Förbundet ställer sig också i huvudsak positivt till de förslag som framlagts i syfte att i möjligaste mån stödja och hjälpa både barn och föräldrar genom den livskris, som en skilsmässa innebär.

5.2.31 Centerns Kvinnoförbund (CKF)

Föräldrarna måste få hjälp att lösa sina problem vid skilsmässa via t. ex. samtalsgrupper.

Eventuellt bör dessa samtal kunna ske i *familjerådgivningens* regi. Familjerådgivningen bör få större spridning och skall finnas i alla kommuner. I detta arbete är det viktigt att experter med livserfarenhet anställs. Ett speciellt problem utgör invandrarna och de bör få all den hjälp vårt samhälle kan erbjuda så att de inte blir diskriminerade på grund av språk eller kulturbarriärer. Detta bör bl. a. kunna ske genom tvåspråkig personal. CKF anser att *socialnämnderna* kan ge domstolarna värdefulla synpunkter i bedömningen av olika ärenden och dessa skall beaktas. Det hör emellertid räkna med att ge nämnden rätt att yttra sig vid behov. Att låta nämnden yttra sig i alla fall skulle öka arbetsbelastningen i nämnden vilket vi inte anser rimligt.

I de fall föräldrar tvistar om vem som skall ha föräldraansvaret vill vi understryka angelägenheten av att dessa ärenden *avgörs så snabbt som möjligt*. Ur både föräldrarnas och barnens synpunkt är tiden fram till slutligt avgörande mycket pressande. Snabbt besked om *barnets bostad* bedömer vi också som angeläget. I den svåra situation som barnet befinner sig i bör man så långt möjligt undvika miljöbyte.

5.2.32 Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)

Utredningen redovisar den kritik som förekommit mot vårdnadsutredningar och man kommer med en rad konkreta förslag på hur dessa skall kunna förbättras.

Det finns emellertid missförhållanden som utredningen bara valt att återge. Det talas, säkert helt riktigt, om att vårdnadsutredningar är subjektiva och präglade av de värderingar som den enskilde utredaren har.

Det visar sig också att modern i långt högre grad, tre gånger så ofta som fadern, får vårdnaden om det/de gemensamma barnen. Svårigheten för papporna att få vårdnaden gäller särskilt de yngsta barnen.

Med tanke på de traditionella könsrollerna är dessa uppgifter föga förvånande. I många fall är det säkert av ren slentrian som modern får vårdnaden eftersom hon förutsätts vara en bättre ansvarstagare för barnen. Det är dock märkligt att utredningen inte ger några förslag på hur faderns rättigheter bättre skall kunna tillvaratas vid vårdnadstvister.

Folkpartiets kvinnoförbund anser att "barnets bästa" även fortsättningsvis skall vara avgörande för vilken av föräldrarna som skall få vårdnaden (föräldraansvaret) av barnet. Det är en självklar princip. Men barnets bästa kan i många fall innebära att just fadern bör vara den som får vårdnaden. I en undersökning som redovisas i utredningen (sid. 94) har man t. ex. kommit fram till att pojkar och flickor i en viss ålder särskilt riskerar att ta skada av att skiljas från fadern. FPK vill därför betona vikten av att pappans rättigheter verkligen tillgodoses.

Se även avsnitt 5.1.23.

5.2.33 Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)

Vårdnadstvister lär tyvärr även i framtiden bli oundvikliga. Det har visat sig att mödrarna väsentligt oftare än fäderna får vårdnaden om barnen. De traditionella könsrollsattityderna har säkert stor inverkan på domstolsutslagen i den bemärkelsen att mödrarna enligt gamla invanda mönster anses som en bättre förälder. Utredarnas subjektiva bedömningar spelar även in. Detta är helt oacceptabelt. "Barnets bästa" är i många fall förenligt med att just fadern får vårdnaden, vilket utredningen visar genom att återge undersökningsresultat. Det finns därför anledning att se över hur pappans ställning i denna typ av tvister ska kunna stärkas.

5.2.34 Sveriges advokatsamfund

Samfundet avstyrker förslaget att upplösning av en inte fungerande gemensam vårdnad skall föregås av *betänketid*. Det är enligt samfundets mening stor risk för att en sådan betänketid just utnyttjas för påtryckningar och skapar en oro, som är skadlig både för föräldrar och barn. Gemensam vårdnad bör förutsätta enighet och en sådan finns inte om upplösning begärts.

Utredningen föreslår att möjligheterna till *samarbetssamtal* i vårdnads- och umgängestvister, som redan nu praktiseras vid flera socialnämnder, skall utökas. Samfundet ställer sig positivt till detta förslag men vill understryka att samtalsledaren bör vara skild från socialnämnden, som senare kan komma att företaga en vårdnadsutredning, och vill därför förorda att uppgiften lämnas åt familjerådgivningen, som i samband därmed bör byggas ut.

Utredningens förslag till ändrade procedurregler i vårdnadsmål kommer i många fall att medföra att tiden från målets anhängiggörande till slutlig dom förlänges. Detta innebär att det blir än mer betydelsefullt var den faktiska värden av barnet kommer att ligga under målets handläggning. Utredningen har i § 31 föreslagit att rätten intill dess laga krafttagande dom eller beslut

Bilaga 3

föreligger skall förordna om *barnets bostad* och umgängesrätt men endast när särskilda omständigheter föreligger om föräldraansvar. Detta är enligt samfundets mening spegelfäktet. Beslutet om var barnet skall ha sin bostad kommer att i praktiken innebära ett vårdnadsbeslut. Där barnet bor kommer det att rota sig under den tid – kanske år – under vilken utredningen pågår, och därifrån kommer det att bli mycket svårt att flytta barnet.

Utredningen föreslår att rätten skall ha möjlighet att före ett interimistiskt beslut inhämta ett *skyndsamt yttrande från socialnämnden*. Detta kommer givetvis att ytterligare belasta socialnämnderna och göra att tyngdpunkten förskjuts från den större utredningen till snabbutredningen, som också i de flesta fall kommer att bli avgörande för den slutliga utgången av målet.

Enligt samfundets mening är detta ingen tillfredsställande kompromiss. Då erfarenheten visar att det interimistiska beslutet i övervägande antalet mål blir avgörande för domen, bör man rätta sig efter verkligheten och tillåta en ordentlig utredning genom sakkunniga och vittnen innan det interimistiska beslutet fattas.

Samfundet tillstyrker förslaget att *hovrätten* vid överprövning av interimistiska beslut om vårdnad och umgängesrätt skall kalla parterna till *munlig förhandling*. Det är angeläget att sådan förhandling äger rum i så nära anslutning till tingsrättens avgörande som möjligt.

5.2.35 Sveriges domareförbund

Enligt utredningens förslag skall domstolen före avgörande av mål eller ärende angående föräldraansvar och umgängesrätt *höra socialnämnden*. Om föräldrarna är ense i frågan kan dock domstolen i stället bereda nämnden tillfälle att yttra sig. Alternativt föreslås att nämnden skall avgå yttrande även i denna situation. I praktiken inhämtas yttrande i de allra flesta fall då föräldrarna inte är ense eller det eljest föreligger särskilda skäl. Det förekommer dock enligt domareförbundets erfarenhet fall då ett yttrande ter sig meningslöst, såsom då föräldrarnas lämplighet inte i något avseende ifrågasätts utan bedömningen gäller endast deras yttre – ostridiga – förhållanden. Det kan också tänkas fall där föräldrarna vill förebibringa utredning på ett enklare och snabbare sätt än genom socialnämndens försorg och en sådan utredning är tillfyllest. Med hänsyn till det anförda anser domareförbundet bestämmelsen böra utformas på sådant sätt att domstolen inte undantagslöst är skyldig att inhämta yttrande när föräldrarna är ense. Det förtjänar framhållas att en socialnämndsutredning ofta drar mycket långt ut på tiden och därför är pressande för berörda personer.

Domareförbundet delar utredningens uppfattning att någon form av *prövning av föräldrars överenskommelser* om föräldraansvar och umgängesrätt bör ske. Det ter sig olämpligt att, såsom föreslagits alternativt, föreskriva obligatorisk utredning av socialnämnden i dessa fall. Föräldrarnas överenskommelser kan inte gärna tillmätas så liten betydelse att samhället regelmässigt skall gripa in med tidsödande och emellanåt konfliktskapande utredningar. Det framlagda huvudförslaget är då att föredraga. En annan möjlighet kunde vara att föreskriva skyldighet för föräldrarna att lämna domstolen skriftlig upplysning om hur föräldraansvaret och umgängesrätten skall anordnas liksom om föräldrarnas motiv och barnets inställning härutinnan. Domstolen kan därefter, om så skulle anses erforderligt kalla föräldrarna till förhandling för ytterligare besked eller också bereda nämnden tillfälle att yttra sig. Ett förfarande av nu beskrivet slag skulle

snabbare leda till avgörande utan att barnets intresse därigenom skulle eftersättas.

Utredningen framhåller det väsentliga i att föräldrar som tvistar om föräldraansvaret och umgängesrätten skall kunna få hjälp att bearbeta sin konflikt i syfte att nå en *samförstånds lösning* och föreslår därför en bestämmelse av innehåll att socialnämnden skall erbjuda föräldrarna tillfälle till samarbetsamtal om ej särskilda skäl är däremot. På s. 93 ff lämnas en utförlig redogörelse för hur denna konfliktbearbetning bör tillgå. Domareförbundet, som anser sig sakna anledning att ta ställning till den närmare utformningen härav, hälsar förslaget med tillfredsställelse men vill samtidigt betona vikten av att samarbetsamtalen inte bedrivs under alltför lång tid, något som utredningen för övrigt själv framhållit.

Domareförbundet ansluter sig till förslaget att domstolen för att få ett bättre underlag för sin interimistiska bedömning av föräldraansvaret och umgängesrätten skall kunna *skyndsamt inhämta upplysningar från socialnämnden*. Däremot bör på skäl utredningen anfört (s. 108) inte införas möjlighet att under förberedelsen höra vittnen eller sakkunniga.

Enligt utredningens huvudförslag skall ett interimistiskt beslut i första hand avse endast *var barnet skall bo och eventuell umgängesrätt* (s. 107). Utredningen är av den uppfattningen att en sådan anordning, varigenom ingen av föräldrarna blir helt avskuren från föräldraansvaret, borde vara ägnad att hos dem förstärka känslan av ansvar och intresse för barnet. Endast om särskilda omständigheter föreligger, exempelvis missbruk vid utövandet av ansvaret, skulle enligt förslaget interimistiskt kunna beslutas vem som skall ha föräldraansvaret. I syfte att så långt möjligt bibehålla det gemensamma ansvaret föreslås alternativt att domstolen skall kunna slutligt förordna endast om barnets bostad.

Såsom domareförbundet tidigare anfört är en grundförutsättning för att gemensamt föräldraansvar skall kunna fungera och vara till gagn för barnet att föräldrarna kan komma överens i alla de frågor som är av betydelse för barnet. Det förefaller föga troligt att föräldrar som ej kan enas om var barnet skall bo skall kunna samarbeta i övriga frågor. Med barnets bästa måste därför anses mest förenligt att det gemensamma ansvaret kan upplösas interimistiskt utan den begränsning som föreslagits. Möjligen skulle det dock i vissa fall vara av värde att kunna interimistiskt förordna endast om barnets bostad. Förbundet vill därför inte ställa sig helt avvisande till förslaget i denna del. Däremot avstyrkes förslaget såvitt gäller slutligt förordnande endast om bostad.

Enligt utredningen (s. 108) skall hovrätt "i princip" – enligt sammanfattningen (s. 17) "i princip alltid" – hålla *muntlig förhandling vid överprövning av interimistiskt beslut* om föräldraansvar och umgängesrätt. Enligt förbundets mening är det önskvärt att förhandling äger rum i större omfattning än för närvarande, men något ovillkorligt krav på förhandling bör inte uppställas. Förbundet vill framhålla, att en förutsättning för att ålägga hovrätt skyldighet att hålla förhandling i den omfattning utredningen anger är att bestämmelserna i 52 kap 10 § rättegångsbalken ändras. Enbart ett motivuttalande härom är inte tillfyllest. Vid en eventuell lagändring skulle föreskrifterna i 9 § sista stycket förvaltningsprocesslagen kunna tjäna som förebild.

Enligt utredningens förslag skall gemensamt föräldraansvar för barn under 16 år kunna upplösas först efter en betänketid, konstruerad på sätt som stadgas i giftermålsbalken, oberoende av om föräldrarna är gifta med

Bilaga 3

varandra eller inte och oavsett om de bor tillsammans eller ej (s. 112 f). Motivet härför anges vara att en skilsmässa eller separation i regel medför svåra påfrestningar för barnet. Domareförbundet instämmer i detta uttalande men vill samtidigt understryka det utredningen också framhållit, nämligen att det väsentliga för barnet i detta sammanhang är att det mister den dagliga kontakten med den ena föräldern. Hur det juridiska ansvaret för barnet gestaltar sig efter en skilsmässa eller separation torde i allmänhet sakna betydelse för barnet. Härtill kommer, såsom utredningen påtalat, att den föreslagna bestämmelsen inte kommer att omfatta barn till ogifta föräldrar som bor tillsammans men som ej har gemensamt föräldraansvar. Domareförbundet kan inte finna att bestämmelsen om betänketid fyller någon funktion och avstyrker därför förslaget i denna del.

I den föreslagna 26 § stadgas i andra stycket att, då fråga om föräldraansvar eller umgängesrätt är behörigen anhängiggjord, *underhållsbidrag* kan yrkas för barnet *utan stämning i målet*. Av uttalande i specialmotiveringen (s. 168) framgår att en saklig ändring av nuvarande 12 § inte avsetts. Sistnämnda paragraf tillåter emellertid inte att yrkande om underhållsbidrag prövas i mål om umgängesrätt. Det förefaller som om den föreslagna paragrafen av misstag fått en felaktig avfattning. Skulle så ej vara fallet vill domareförbundet framhålla det synnerligen olämpliga i att underhållsbidrag får yrkas helt formlöst i mål om umgängesrätt, enär därmed oftast en annan part, nämligen barnet, inträder i rättegången.

5.2.36 Svenska Läkaresällskapet

Läkaresällskapet vill poängtera att en person ej ensam bör leda samarbetssamtalen av skäl som väl dokumenterats i utredningen. Föräldrarna bör redan i domstolen informeras om möjligheten att delta i samarbetssamtal. En samförståndslösning bör även vara målet i en mer traditionell utredning om föräldraansvar eller umgängesrätt.

Hörande av barn

Läkaresällskapet önskar erinra om att domstolar bör använda sig av en flexibel åldersgräns. Än viktigare än åldersgränsen är dock barnets utveckling och psykiska mognad som riktlinje för hörandet. Direkt utfrågning av barnet, där det tvingas ta ställning i föräldrarnas konflikt med skuld känslor till följd bör ej få förekomma.

5.2.37 Föreningen Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare (KLFR)

Det är bra med *betänketid* beträffande upplösning av gemensamt föräldraansvar. Vår erfarenhet är att i den akuta skilsmässosituationen föräldrarna ofta är alltför upptagna av den egna separationskonflikten för att kunna se till barnets bästa. Om rätten har att bestämma om *barnets bostad* när föräldrarna är oense därom, finns dock en risk att den tidigare vårdnadsstriden i stället blir en bostadsstrid. Det är viktigt att det framgår att rättens beslut om barnets boende under betänketiden icke innebär några inskränkningar inom övriga områden av det gemensamma föräldraansvaret.

Vi är kritiska mot det sätt på vilket många vårdnads- och umgängesfrågor löses i dag men det ger trots allt barnet en kontinuitet i boendet, som det blir svårare att tillgodose enligt det nya lagförslaget. Vi önskar därför att rätten i sitt ställningstagande till barnets boende under betänketiden kommer att ta hänsyn till att så få förändringar som möjligt bör ske för barnet.

Vi ifrågasätter också det lämpliga i att hos socialnämnden skyndsamt *inhämta upplysningar* som skall ligga till grund för rättens ställningstagande till barnets boende under betänketiden. Löst grundade uppgifter följer gärna med i den följande handläggningen av ärendet.

Samarbetssamtal

Vi stöder helt lagförslaget om kommunernas skyldighet att erbjuda samarbetssamtal till föräldrar som är oense i frågor om föräldraansvar och umgänge. Vi finner det angeläget att det ställs ökade krav på föräldrarna att själva komma till en lösning av eventuella konflikter beträffande föräldraansvaret och att utredningen föreslår olika möjligheter till hjälp att bearbeta sådana konflikter. Samarbetssamtalen skall ge föräldrarna en möjlighet till konfliktbearbetning och krisbehandling av den känslomässiga separationen, vilken inte är densamma som den fysiska och geografiska separationen, med syftet att de skall kunna bli goda skilsmäsoföräldrar. Ett samarbetssamtal utgör en förtroendesituation, där föräldrarna kan känna sig fria att lämna material som inte senare kan återopas i en utredningssituation. Samarbetssamtalen måste också utesluta en rollkonflikt för samtalsledarna, som inte både kan ha förtroendesekretess och vara utredare åt beslutande myndighet. Samtalsledarna bör således organisatoriskt stå helt fria från den utredande och beslutande myndigheten och det bör vara klart och otvetydigt utsagt att vid en eventuell senare utredning kan och får ej samtalsledarna användas som referenspersoner.

Familjerådgivare i Malmö har i flera år arbetat med den av utredningen skisserade formen för samarbetssamtal. Detta har resulterat i ett minskat antal utredningar och färre ärenden har gått till rätten. Det mest positiva resultatet torde dock ligga i minskade personliga och sociala problem för föräldrarna och en bättre möjlighet för dem att samarbeta kring barnet.

Vi vill starkt betona att samarbetssamtal är ett kvalificerat behandlingsarbete, som ställer stora krav på djupgående kunskaper om och metodisk färdighet i att arbeta med vuxna människor i konflikt- och krissituation. Arbetet är många gånger slitsamt och provocerande och förutsätter även för erfarna behandlare tillgång till kvalificerad handledning. Att uttrycka och bearbeta de starka känslor, som kan väckas i en behandlingssituation med emotionellt engagerade och många gånger upprörda människor, är en förutsättning för ett fortsatt konstruktivt arbete med föräldrarna. Den av kommittén föreslagna minimikompetensen för samtalsledare – en 48 timmars universitetskurs i kristeori och krisbehandling – finner vi otillräcklig.

Familjerådgivningens arbete med separationer

Vi är förvånade över att kommittén inte beaktat och räknat med att det finns en fungerande institution som arbetar med separationer. Familjeråd-

givningen har under snart 30 år arbetat med korttidsterapier med familjer i kris- och konfliktsituationer. Många ogenomtänkta separationer har kunnat förebyggas och många traumatiska upplevelser – inte minst för barnen – har kunnat lindras eller undanröjas. De förutsättningar och arbetsformer som gäller för verksamheten – särskild sekretess, fristående ställning och tillgång till konsulter – har skapat förtroende hos människor som frivilligt söker hjälp med relationsproblem. I takt med förändringar inom familjerätten, t. ex. slopandet av obligatorisk medling, ändrade regler för skilsmässa och införandet av gemensam vårdnad, har vi kunnat konstatera att man vänder sig till familjerådgivningen i ett tidigare skede av konflikten, vilket innebär ökade möjligheter till konstruktiva lösningar. Ärenden med separations-, vårdnads- och umgängesproblematik har påfallande ökat under de senaste åren. Föregående år gjordes en undersökning vid Stockholms familjerådgivningsbyråer som utvisade att 50 % av totala antalet ärenden rör sig kring frågor av denna art. Vi har märkt en tendens att de sökande blir allt yngre – två tredjedelar är under 35 år – och i dessa familjer finns ofta mycket små barn. Vi ser familjerådgivningen som en väl fungerande förebyggande verksamhet och menar att familjerådgivare är just den arbetsgrupp som har erfarenhet av och adekvat utbildning för samarbetssamtalen. Ett obligatoriskt erbjudande av samarbetssamtal i separationskonflikter – vilket vi förordar – kräver ökade resurser för familjerådgivningen oavsett om familjerådgivarna arbetar som samtalsledare eller handledare.

5.2.38 *Delegationen för familjerådgivning*

Delegationen för familjerådgivning stöder utredningens förslag om *samarbetssamtal* i de fall där föräldrarna tvistar om föräldransvaret eller eljest inte på egen hand kan komma fram till samförståndslösningar vid en separation.

Delegationen ställer sig bakom alla förslag som framförs i denna del av utredningen. Vi vill understryka betydelsen av att två samtalsledare arbetar tillsammans i varje ärende.

Delegationen vill dessutom kraftigt betona att stora krav på utbildning, kompetens och personlig lämplighet måste ställas på den personal, som utses att hjälpa föräldrarna i deras konfliktbearbetning. Detta skall även gälla för dem, som skall arbeta med invandrare i dessa frågor. Delegationen anser att utredningens förslag om fortlöpande handledning för samtalsledarna är absolut nödvändig.

Vi anser familjerådgivningsbyråerna vara rätt forum för samarbetssamtal, vilket måste medföra ökad satsning och förstärkning av A L L familjerådgivningsverksamhet i landet.

5.2.39 *Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg*

Se avsnitt 5.1.28.

5.2.40 *Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer*

När det gäller tvist mellan föräldrarna ser vi det som ett framsteg att domstolens begäran till socialnämnden om utredning, enligt förslaget skall

Bilaga 3

innefatta också erbjudan om *samarbetssamtal*. Avsnitten 7.2.3.2 och 7.2.3.3 hör till de mest rediga och klara i hela boken. Mycket väsentligt att det är så klart skilt åt vad som är samarbetssamtal och vad som är utredning samt att inte samma personer kan utföra båda. I och med att samtalsledarna i samarbetssamtalen får tystnadsplikt som likställs med familjerådgivarnas, är det uteslutet att de kan medverka i utredning.

Ang. domstolens interimistiska resp. slutliga bedömning:

Vi ställer oss undrande till om det blir så mycket lättare för föräldrarna, som utredningen gör gällande, om domstolen interimistiskt beslutar om bostad för barnet och umgänge, men inte tar upp frågan om föräldraansvar även om föräldrarna är oense i den. Då hostaden helst skall vara den slutgiltiga redan vid det interimistiska beslutet är det ganska självklart att den förälder hos vilken barnet vistas blir föräldraansvarig vid det slutliga beslutet. Under punkt 5.2.5.1 om föräldraansvar är huvudförslaget att om föräldrarna inte är överens om var barnet ska bo, finns ingen grund för gemensamt föräldraansvar. Det är vällovligt att vilja göra utredningen mindre sårbar för föräldrarna genom att inte underkänna dem i föräldrarollen, men vi finner det tveksamt om det är verklighetsförankrat.

5.2.41 Sveriges skolkuratorers förening

Se avsnitt 5.1.30.

5.2.42 Rädda Barnens Riksförbund

När föräldrar inte är ense om vem som skall ha föräldraansvaret, blir bilden mera komplicerad. Förslaget går här ut på att ge föräldrar som tvistar ett erbjudande om hjälp till bearbetning av sin konflikt, för att komma fram till ett beslut som gagnar alla inblandade. Ett sådant erbjudande skulle i så fall kommunerna ha skyldighet att ge. Här inställer sig frågan om det finns resurser för en sådan satsning dels ekonomiskt, dels personellt? *Om det är möjligt att genomföra förslaget, måste det trots allt ses som ett bra försök att komma till rätta med bristerna i nuvarande lagstiftning.* Men om föräldrarna trots detta inte kommer överens, återstår den nuvarande möjligheten till vårdnadsutredning med vissa smärre förändringar i tillvägagångssättet. *Vi förutsätter att man skapar resurser för bättre vårdnadsutredningar än de som görs i dag.*

5.2.43 Föreningen Familj och Rätt (FoR)

Det har blivit allt vanligare att endera eller båda av parterna vid oenighet i vårdnads- och/eller umgängesfrågan yrkar att domstolen vid sidan av eller i samband med yttrande från socialnämnd även införskaffar yttrande från den psykiska barna- och ungdomsvården (PBU- eller BUP-klinik).

Detta beror bl. a. på att föräldrar anser att PBU- och BUP-kliniker äger större fackkunskaper, är mer neutrala och fokuserar arbetet på en bedömning av såväl barnets aktuella behov av trygghet, aktivitet och kontakt med föräldrar som barnets behov på dessa punkter under den återstående uppväxten. PBU försöker sedan utröna respektive förälders förståelse för barnets behov och förmåga att tillgodose dessa dels i dagsläget

och dels i framtiden i den mån detta är möjligt.

Det torde även någon gång hända att rätten själv initierar ett PBU-yttrande. I Stockholm var det förr betydligt vanligare än i dag att barnavårdsnämnden inför sitt yttrande begärde sakkunnigutlåtande från PBU. Om nedgången i Stockholm beror på ändrat huvudmannaskap för PBU eller annan omständighet vet inte FoR. Företeelsen syns dock anmärkningsvärd.

När domstol införskaffar yttrande från såväl socialnämnd som PBU anser FoR det lämpligast att dessa skall avges oberoende av varandra. Visserligen kan då den situationen uppstå att yttrandena går isär, men det beror i så fall på att problemfokuseringen och arbetsmetodiken är olika vid en PBU-utredning och en vanlig vårdnadsutredning.

Två-kommuners-remitter från domstol ägnar utredningen stort utrymme i anslutning till ett JO-ärende. FoR anser JO:s uttalande som klart normgivande, särskilt när det gäller samordning av utredning. Däremot vore det klart olämpligt om endast en kommun – den där barnet bor – skulle få ansvaret för yttrandet. Skall rätten förordna om ansvarig kommun för samordning av utredningen – obs ej yttrandet – bör uppgiften gå till den kommun där parterna bott före separationen, såvida inte båda flyttat då man bör välja barnets boendekommun.

Att socialnämnderna i två kommuner trots en samordnad utredning kan komma att avge yttranden, som går helt isär, finner FoR inte på något sätt anmärkningsvärt. Det visar enbart vilket bristfälligt instrument dagens traditionella vårdnadsutredningar ofta är.

Stark kritik har FoR i över 10 års tid riktat mot det sätt på vilket vårdnadsutredningar bedrivs. För en uppvaktning av familjelagssakkunniga den 20 maj 1970 anförde FoR bl. a.:

”Mycket starka skäl torde tala för att en översyn och komplettering av rådande bestämmelser, när det gäller vårdnadsfrågan och särskilt vårdnadsutredningar, är sakligt befogad.”

FoR påpekade vidare:

”Stor aktsamhet borde iakttagas för att undvika ’moraliskt grundade’ slentrian- och klichéformuleringar i vårdnadsutredningar med högst ödesdigra konsekvenser. Så är inte fallet i dag.”

De sista orden i citatet är tyvärr lika giltiga i dag, dvs. 10 år senare. Det är inte så egendomligt, 50- och 60-talens utredare har fortsatt som utredare under 70-talet i den mån de inte – vad faktiskt än värre är – har övergått till att bli handledare för nya utredare.

FoR finner det därför tacknämligt att utredningen redovisat den kritik som krisforskarna Bente och Gunnar Öberg riktat mot de traditionella vårdnadsutredningarna. Med hänvisning till deras processbeskrivning av vad en skilsmässa innebär samt några smärre försök gjorda av entusiaster inspirerade av makarna Öberg föreslår utredningen att kommunerna skall åläggas skyldighet bereda alla oeniga föräldrar tillfälle till samarbetssamtal (BFB 6:29). Tankegången är bestickande och i elva (11) punkter A–K på s. 96–100 ger utredningen direktiv om hur samarbetssamtalen bör utformas.

FoR skall inte nagelfara punkterna eftersom förhoppningsvis i allmänhet tankarna bakom dem varit bättre än den skriftliga utformningen. Men några påpekanden måste göras.

Utredningen skriver t. ex. ”Det viktigaste torde vara att samtalsledarna godtar varandras sätt att arbeta” men menar i bästa fall att det viktigaste är

att två terapeuter inser att de aldrig kan komma längre i en relationsbehandling av två individer än vad de själva nått i sin co-terapi-relation.

Co-terapeuterna, obs. av skilda kön, skall vara en levande modell för föräldrarna. De skall komplettera varandra och samtidigt vara jämspelta, samtränade och inte konkurrerande. De skall vara lika kunniga, lika starka, men ha olika sätt att uttrycka sin skicklighet, kunskap och styrka. (Se t. ex. Bente o. Gunnar Öberg: Skilsmässa, sorg och förluster, s. 155–156.)

Dessa elementärt grundläggande krav på kristerapeuter har utredningen helt gett upp. "Orealistiskt kräva olika kön", skriver den t. ex. När det gäller utbildning/kunskap skall enligt utredningen minimikravet för den vara "socialhögskolans fortbildningskurs i socialt behandlingsarbete", dvs. en halvårskurs, men för den andre räcker det med "exempelvis en 48-timmar universitetskurs i kristeri och krisbearbetning"!

Fara för kvacksalveri. FoR har i många år hävdat att den bakomvarande orsaken till majoriteten av vårdnads- och umgängesstrider liksom underhålls- och bodelningstvister är båda eller endera av föräldrarnas olösta separationskonflikt. Denna tes har under senare år alltmer upptagits även av andra. FoR anser det därför glädjande att utredningen så starkt förordar samarbetssamtal/relationsbehandling/kristerapi, men måste samtidigt starkt betona att kristerapi inte får ta form av kvacksalveri. Skall kommunerna åläggas skyldighet erbjuda alla oeniga föräldrar samarbetssamtal, så måste det finnas resurser till detta.

Utredningen påstår (s. 157) att "antalet tvistiga mål om föräldraansvar eller umgängesrätt ligger för hela landet på ca 2 000 mål per år". Tyvärr säger inte utredningen om man tagit fram siffran ur statistik eller höftat till den. Utredningen anger inte heller någon feluppskattning – försiktigtvis kanske!

Över 100 % fel har nämligen utredningen! Den rätta storleksordningen är $4\,100 \pm 100$ mål per år! Enligt domstolsverkets statistik för 1979 inkom till tingsrätterna mål "vårdnad om barn m. m. (25) 3 684" samt domstolsärenden "vårdnad om barn (41) 141" och "umgängesrätt med barn (42) 5" dvs. totalt 3 830 mål/ärenden. Därtill kommer verkställighetsmålen i länsrätter som FoR med utgång från egen statistik uppskattar till 270 ± 100 .

Skilnaderna i statistik kan inte förklaras med att domstolsverkets siffror hänför sig till 1979 medan utredningens förmodligen syftar på 1977 – utredningen har inte heller angivit något årtal!

I ett lagstiftningsarbete som kommer att medföra en stor ökning av de offentliga utgifterna och som dessutom kräver stora personella resurser av en art som inte finns i dag är det – enligt FoR – ett oavvisligt minimikrav att utredningen redovisar något så när adekvata storleksordningar och källor.

Varken flertalet remissinstanser eller senare beslutsfattarna torde normalt ägna sig åt kontroll av statistikuppgifterna i ett betänkande!

Strutsattityd. Det är en vitt spridd vanföreställning att vårdnads- och umgängestvister är relativt sällsynta. Bente o. Gunnar Öberg skriver t. ex. på s. 568 i Skilsmässa, sorg och förluster (1979) "Av alla gifta som skiljer sig utgör den grupp som inför domstol strider om barnens vårdnad en mycket liten procent".

Ulla Jacobsson, bitr. professor vid SU i processrätt skriver i Ett barns rättigheter (1978) på s. 109 "Här skall tilläggas att föräldrarna träffar avtal om vårdnaden i 95 % av samtliga mål och ärenden om vårdnad".

Ingen av författarna anger källa för sina påståenden.

Den rätta storleksordningen av vårdnads- och umgängestvister i domstol torde vara $20 \pm 5\%$ av antalet separationer mellan föräldrar med barn enligt FoR:s tolkning av domstolsverkets statistik. Därtill kommer alla de fall där föräldrarna är oeniga utan att dra upp tvisten i domstol.

FoR har i många år påtalat vikten av att man tog fram siffror på storleksordningen av dessa problem, vilket inte skulle kräva några större varken personella eller ekonomiska resurser. Men det finns en ovilja mot detta som närmast är enorm. Om nu detta beror på en olust inför något som berör många av oss personligen eller på en insikt att statistiken kallt skulle visa att vi i det moderna Sverige har en våldsam eskalering av familjekriserna, må vara osagt. Strutsattityden är dock entydig – vi vill inte se/höra problematikens omfattning.

Med tanke på detta finns det för överskådlig tid framöver varken personella eller ekonomiska resurser att förelägga kommunerna skyldighet erbjuda samarbetssamtal. Antingen måste hela den föreslagna paragrafen BFB 6:29 utgå eller ordet "skal" ändras till "kan" och bisatsen "om inte särskilda skäl är emot det" strykas.

Vårdnads- och umgängesutredningar kommer därför även i fortsättningen tyvärr att bli det vanligaste instrumentet när föräldrarna är oense. Även här har utredningen gjort en katalog över faktorer, som bör präglade utredningen.

FoR har i stort samma syn som utredningen, men några detaljpåpekanden bör göras. FoR varnar allvarligt för att låta någon "kontaktperson" utröna barnets vilja. Härtill fordras barnpsykologisk expertis. Att utredaren talar med barnen må vara en sak – dock långt ifrån invändningsfri – men att tro att utredaren därmed får fram barnets vilja är att tillskriva utredaren alltför stor barnpsykologisk insikt.

Utredningen sätter en gräns för barnpsykiatrisk eller barnpsykologisk medverkan vid 12-årsåldern men påpekar med hänvisning till den danska barnpsykiatern Gudrun Brun att beträffande yngre barn kan värdefulla iakttagelser göras genom projektiva tester.

Själv är Gudrun Brun inte lika kategorisk när det gäller åldersgräns:

"Barn i åldern 13–16 år kan dock vara så mogna och självständiga att det skulle vara onaturligt att inte respektera deras val, om man känner sig säker på att valet står i överensstämmelse med deras innersta önskan och förhållandena i övrigt gör det försvarligt." (Citat ur Barn och skilsmässa s. 50.)

FoR tycker att utredningen litet väl ofta refererar/utnyttjar Gudrun Brun m. fl. på ett sätt som de förmodligen inte odelat skulle uppskatta.

När det gäller referenser delar FoR uppfattningen att antalet skall begränsas och att mindre vikt skall läggas vid dem än vad som görs i dag. FoR anser emellertid – till skillnad mot utredningen – inte heller att någon större vikt får läggas vid uttalanden från personal vid daghem, förskolor, skolor och fritidshem, såvida personalen inte haft en långvarig kontakt med båda föräldrarna redan före den akuta separationskonflikten.

Utredningen bör göras av två utredare, som skall arbeta samtidigt och parallellt. Det är viktigt att utredarna kompletterar varandra och är jämbördiga på samma sätt som tidigare anförts om co-terapeuter. Resurser måste tillskapas så att det normala är att utredarna arbetar i par. Stora krav måste ställas på deras kompetens.

Tidsfaktorn tas också upp av utredningen, men tyvärr åter igen med det dubbla budskapet "å ena sidan men å andra sidan". Utredningstider-

na måste nedbringas. I Stockholm t. ex. är det i dag vanligt att domstolsremissen blir liggande 3–4 månader innan utredare förordnas och sedan tar det ytterligare ett par månader innan utredaren startar sitt arbete. Förhållandet är otillständigt.

Formerna för socialnämndens yttrande tas också upp av utredningen, som tycks förorda att själva avgivandet av yttrande skall delegeras till en tjänsteman. Detta skulle vara synnerligen olämpligt. I mindre kommuner torde man i bästa fall ha tillgång till ett par kvalificerade utredare och eventuellt en handledare för dessa. Skall handledaren avge yttrande? Även i större kommuner skulle med säkerhet delegeringen ske till någon av utredarnas närmaste chefer.

Som argument för delegering till en enda tjänsteman gör utredningen gällande att man därigenom skulle "i många fall undvika den förstärkning av konflikten mellan parterna som kan uppkomma vid ett nämndsammanträde". Vilka belägg finns för "en förstärkning av föräldrarnas konflikt" genom att föräldrar får närvara och framföra sina synpunkter? Majoriteten av föräldrar upplever i dag säkerligen nämndens sammanträde betydligt mer avspänt och betydligt mindre olustskapande än domstolsförhandlingen. Inför socialnämnden blir det också mer föräldrarna som yttrar sig än i rätten, där det är ombuden som för talan och talar.

Avsnittet om delegation till en tjänsteman avslutas med orden: "Slutligen skapar man möjlighet till smidigare arbetsformer mellan utredare och nämnd och möjligheter till ökad kunskap och kompetens hos dem som har att avge yttrande i ärendet". I meningen innan har utredningen vidare framhållit att "behovet av att höra parterna då torde vara mindre". Med ordet "nämnd" måste i citatet avses "utsedd tjänsteman".

För i n s e r att man "skapar möjlighet till smidigare arbetsformer mellan utredare och den delegerade tjänstemannen" om man dessutom med hänvisning till fakultativ rätt i n t e e n s ger föräldrarna möjlighet att själva få framföra sina synpunkter. Men inte ökar man med den föreslagna metodiken föräldrarnas beredvillighet att acceptera tjänstemannens/nämndens yttrande/förslag till domstol.

Däremot anser FoR att det skulle vara lämpligt delegera avgivandet av yttrande till en mindre grupp, 4–6 personer, i socialnämnden. Men självfallet skall föräldrarna som hittills få möjlighet att själva framföra sina synpunkter både på utredningen och utredarens förslag.

Domstolens interimistiska bedömning är väsentlig vid den slutliga domen.

"Brodin och Hedqvist (1973) finner, i ett examensarbete vid Socialhögskolan i Umeå, att det i de flesta fall är samma vårdnadshavare i den interimistiska som i den slutgiltiga domen. Utifrån detta konstaterande ifrågasätter de om vårdnadsutredningen fyller någon funktion, eftersom beslutet om vem som är den mest lämpliga föräldern tycks fattas vid föräldrarnas första möte inför domstol." (Citat ur makarna Öberg: Skilsmässa, sorg och förluster, s. 65.)

B. Adamsson har i uppsatsen Data om tvistiga vårdnadsmål (SU 1979) visat på en nära 80-procentig överensstämmelse mellan interimistiska och slutliga beslut.

Även efter så avancerade former av samarbetssamtal och kristerapi som makarna Öberg har bedrivit får interimbeslutet en nära 75-procentig genomslagskraft.

Vem får den interimistiska vårdnaden? Utredningen konstaterar med rätta

att förordnandet är "baserat på ett magert underlag". I socialstyrelsens enkät "Mamma, pappa eller båda?" har på s. 25 några tingsrätter uttalat sig om de omständigheter som avgör det interimistiska beslutet.

"Som exempel kan nämnas att vid interimistiska avgöranden större återhållsamhet kan vara motiverad mot ett avgörande som innebär att barnet/barnen måste flytta från sin hittillsvarande bostad, byta skola etc."

"Parts möjlighet att omedelbart kunna sörja för god barntillsyn är en annan omständighet som kan få större betydelse vid det interimistiska beslutet."

"Hänsyn tas bl. a. till vem av föräldrarna som skall kvarsitta i boet."

"Vem som har den faktiska vården är ej sällan avgörande, om ej starka skäl talar för olämplighet hos den förälder som har hand om barnet."

Uppenbart är – av tingsrätternas egna uttalanden att döma – att domstolarna vid interimistiska beslut inte närmare tycks fundera över vem av föräldrarna som på sikt kan förmodas ha bäst förutsättning att möta barnets grundläggande behov.

Vårdnadsutredarna är starkt bundna av interimsbeslutet. Andersson och Swanberg har i sin uppsats (1976) "Vårdnads mål – juridisk eller psykologisk angelägenhet" visat detta genom ett stort antal intervjuer från vårdnadsutredare i Stockholm, s. 74–75. PBU-psykologerna Brofalk och Ottersten fann detsamma i sitt examensarbete "Bedömning av barn och föräldrar vid vårdnads- och umgängestvister" på s. 104 ff. De båda gav sina utredande kolleger inom PBU i Stockholm en svidande kritik för detta genom att bl. a. påpeka att det "tyder på bristande kunskaper och insikter".

Två presumtioner har hittills styrt besluten. Moders- och/eller status-quo-presumtionen. Beträffande den förstnämnda heter det i 1977 års upplaga av Beckman-Höglund Svensk familjerättspraxis: "Något legalt företrädare har i Sverige icke tillerkänts modern, men hennes naturliga företrädare särskilt i fråga om späda barn är allmänt erkänd i praxis". En nyanserad och saklig kritik av moderspresumtionen har bl. a. gjorts av biträdande professorn i processrätt vid SU Ulla Jacobsson i "Ett barns rättigheter" s. 116 ff.

Status-quo-presumtionen vilar på en företrädesvis anglo-saxisk uppfattning att det är väsentligt för barns utveckling med "kontinuitet i relationer, miljöförhållanden och miljöpåverkan" (citat ur Goldstein-Freud-Solnet: "Barnets rätt – eller rätten till barnet). Kontinuitetsteorierna är inte invändningsfria. Vikten av kontinuitet får definitivt inte drivas på ett sådant sätt att denna ges företräde framför barns övriga behov. FoR menar att så ofta sker i dag i domstolar och i vårdnadsutredningar.

Tyvärr har utredningen inte tagit fram något statistiskt material som visar hur stark status-quo-presumtionen är i olika led. Det hade inte varit särskilt svårt eller tidskrävande att följa några hundratal interimistiska beslut och se hur utredarens förslag ser ut i förhållande till detta, därefter sociala centralnämndens yttrande och slutligen rättens dom. (Se bilaga, intagen sist i detta avsnitt.)

Utredningen har inte heller kommit med något förslag om hur domstolarna skall få ett i praktiken bättre underlag för interimistiska beslut. FoR har i många år arbetat för en breddning av detsamma (se t. ex. propositionen 1975/76:170 s. 121) exempelvis genom möjlighet redan vid förberedelsen höra vittnen, återropa tidigare sociala utredningar etc, trots att FoR är medveten om att det finns vissa negativa sidor med vittnesbevisning m. m. redan på detta stadium.

Även PBU-psykologerna Brofalk o Ottersten tar i det tidigare omnämnda exempsarbetet upp problematiken med det vaga underlaget:

”Får man inte till stånd en ömsesidig överenskommelse måste en bedömning och ett ställningstagande göras av expert. Om man redan vid det interimistiska avgörandet gjorde denna bedömning, hade man den ursprungliga kontakten mellan barn och föräldrar att ta ställning till. Under den interimistiska vårdnadstiden kan kontakten med den förälder som inte längre bor hemma ha försämrats på grund av konflikterna, vilket försvårar avgörandet. Föräldrarnas negativa attityd till varandra har påverkat barnet.”

Skenlösning. Utredningens enda förslag är att ersätta det interimistiska vårdnadsbeslutet med ett förordnande om bostad för barnet. FoR uppfattar förslaget som en skenlösning! Med tanke på den rådande status-quo-presumtionen blir det i p r a k t i k e n ingen skillnad på ett förordnande om bostad och ett interimistiskt beslut. Därtill kommer att bostadsförordnandet bara skall gälla i sex månader (enligt tredje stycket i den föreslagna 32 §). Sedan skall det bli ett interimistiskt(?) vårdnadsbeslut om någon av föräldrarna yrkar detta.

Som underlag för bostadsförordnandet föreslår utredningen att domstolen skall kunna inhämta upplysningar från socialnämnden. Detta ärende skall delegeras till ”någon tjänsteman vid nämnden” och ”vanligtvis torde väl ett gemensamt samtal med föräldrarna och om möjligt barnet kunna bilda stommen” för de upplysningar ”som kan vara värdefulla vid domstolens ställningstagande” skriver utredningen.

Skall ”upplysningarna” inhämtas huvudsakligast genom ”ett gemensamt samtal med föräldrarna” torde det under alla förhållanden vara lämpligare att detta samtal sker direkt i domstolen under domarens ledning i stället för att domaren skall få samtalet refererat för sig skriftligen från en socialtjänsteman.

Någon form av en snabb ”förutredning” – obs den måste innefatta betydligt mer än ett samtal med föräldrarna – kan dock vara en möjlighet, men då måste samtidigt betonas att varken föräldrar, socialnämnd eller domstol skall vara bundna av denna i samband med den slutliga vårdnadsutredningen, som i så fall måste utföras av a n n a n socialtjänsteman.

I praktiken skulle dock ”förutredningen” få stor genomslagskraft även senare. Visserligen skulle man rent teoretiskt kunna tänka sig en attitydförändring till rådande status-quo-presumtion, men det är nog orealistiskt. Det finns dessutom både bekvämlighets- och undanflyktsfaktorer som spelar in.

En FoR-förslag. Det allra bästa vore om tiden för vårdnadsutredningar kunde nedsnkäras till en bråkdel av nuvarande utredningstider, där medianen troligen ligger omkring ett år. (Även på den här punkten har utredningen underlåtit att ta fram fakta, dvs. statistik. I socialstyrelsens enkät ”Mamma, pappa eller båda?” finns på s. 27 en del uppgifter om ”faktisk utredningstid” – men bevisligen har både Stockholm, Göteborg och Malmö socialförvaltningar snyggat till tidsuppgifterna.) De långa utredningstiderna bör jämföras med den lagstadgade maximitiden för utredning enligt 30 § BvL – nämligen fyra (4) veckor. På detta område har det visat sig att det går att få fram utredningar snabbt – även om fyraveckorsfristen ibland anses vara i kortaste laget. Det är också ett mycket stort antal utredningar som görs enligt 30 § BvL. Storleksordningen under senare år (1977, 1978) är c:a 1 200 stycken. Utöver dessa 1 200 § 30-utredningar görs det ca 3 600 utredningar om

Bilaga 3

omhändertagande för samhällsvård utan att § 30 är tillämplig (statistiken erhållen från socialstyrelsen, gäller för 1977). Majoritetens av dessa senare utredningar slutförs på kortare tid än två månader.

Med siffrorna vill FoR visa att det går att göra utredningar snabbt under förutsättning att lagstiftaren angett en uttrycklig maximitid. Rent principiellt kan man självfallet t y c k a att i en så här viktig fråga – "Vad händer med barnet och föräldrarna under utredningstiden?" – skulle lagstiftaren inte behöva detaljreglera, men tyvärr syns det vara enda möjligheten.

Förslagsvis borde en övre tidsgräns – en s. k. "bortre parentes" – kunna sättas vid fyra (4) månader. Eftersträvansvärt är givetvis att utredningstiden görs ännu kortare. Det kravet måste dock vägas mot att erforderlig tidsrymd ges för en välunderbyggd bedömning. Utan att forcera fram ett beslut borde fyra månader vara tillräckligt lång tid för ett ställningstagande även i ärenden då utgångsläget är mer än vanligt låst.

Ett bra påpekande. Utredningen finner det otillfredsställande att hovrätten regelmässigt avgör besvär över interimistiska beslut på handlingarna och anser att hovrätten i stället skall kalla parterna till muntlig förhandling.

FoR delar helt utredningens uppfattning och vill starkt betona vikten av att annan rättspraxis snarast kommer till stånd. Det är helt omöjligt för hovrätt att utan muntlig förhandling skaffa sig en fristående uppfattning i frågan. Det är ju onekligen så att protokollet från förberedelsen i tingsrätten är starkt avkortat och dessutom – helt mänskligt – utformat på ett något subjektivt sätt för att underbygga domarens/tingsrättens beslut.

I avsnittet Domstolens slutliga bedömning ger utredningen litet statistik om fördelningen av barnen i vårdnadstvister. Man hänvisar dels till den gamla (1973) undersökningen i SOU 1975:24 dels till Adamssons uppsats om 75 st. tvistiga vårdnadsmål 1977. Av oförklarlig anledning redovisar däremot inte utredningen de intressanta siffror som finns i socialstyrelsens enkät "Mamma, pappa eller båda?" på s. 26 och som gäller 32 tvistiga mål avgjorda 1978.

Undersökning	Modern	Delad	Fadern	Särskild förmyndare
1973	74 %	16 %	10 %	0 %
1977	56	20	20	4
1978	44	0	50	6

Det finns anledning efterlysa orsaken till varför utredningen inte redovisar den senaste undersökningen liksom till att denna inte tagit fram statistik som kan bli trovärdig genom att man analyserar tillräckligt många mål. Även om det i direktiven framhölls att regeringen önskade ett "diskussionsbetänkande" så torde denna därmed inte bannlyst ett faktaunderlag för diskussionen.

Utredningen anser att domstolens beslut i vårdnads- och umgängesfrågor bör ha som grund: "Vad är förenligt med barnets bästa?". En självklarhet för att inte säga plattityd när det gäller ett betänkande från en statlig utredning!

När utredningen förklarar att varje tvist om vårdnad eller umgänge "är speciell och att några generella normer egentligen inte går att ställa upp för vilka faktorer som bör beaktas i den slutliga bedömningen", är den enligt FoR ute på ett riskabelt grundfly. Kan inte vi, dvs. samhället sett som en korporation av samhällsmedborgare, komma fram till vad vi menar med barns grundläggande behov och utifrån dem skapa vissa riktlinjer i vårdnads-

Bilaga 3

och umgängestvister så skall inte heller dessa behandlas av samhällsorgan som socialnämnder och domstolar.

Utredningens uppfattning att "Stor hänsyn bör alltid tas till viljeyttring från barnet" måste FoR också mycket starkt ifrågasätta. FoR hänvisar bl. a. till det Gudrun Brun-citat som i sin helhet återges på s. 221 i detta remissavsnitt.

Barnets vilja skall respekteras om barnet är så moget och självständigt att det skulle kännas onaturligt att inte respektera barnets vilja/val. Men ytterligare två förutsättningar skall uppfyllas. Man skall vara säker på att barnets val står i överenskommelse med dess innersta önskan och förhållandena i övrigt skall göra valet försvarligt.

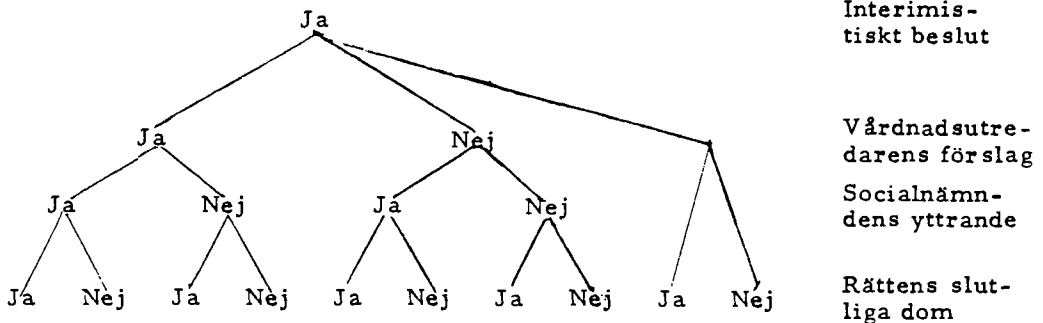
Betänketid vid upplösning av gemensam vårdnad föreslås av utredningen. FoR frågar sig vad utredningen egentligen syftar till med detta. FoR delar helt uppfattningen att en separation medför svåra påfrestningar för barnet men förstår inte hur dessa skulle minskas genom en betänketid. Under "betänketiden" finns normalt ett interimbeslut om vårdnad och umgänge. Den ordningen har utredningen tänkt sig även i framtiden – näja, utredningen vill kalla det förordnande av bostad, men frånsett rena hårklyverierna ifråga om ordval rör det sig i praktiken om samma sak. Införande av betänketid skulle endast ännu mer krångla till procedurfrågorna utan att på något sätt vara till gagn för barnet.

Bilaga

Principklass för undersökning av det interimistiska beslutets betydelse

Undersökningen bör omfatta minst 300 interimistiska beslut från olika tingsrätter. Uppföljningen skall slutföras även i de fall när någon av föräldrarna återkallar sitt yrkande efter det interimistiska beslutet. I undersökningen skall särskiljas när mödrar resp. fäder tillerkänts vårdnaden interimistiskt.

"Ja" nedan står när man följt det interimistiska beslutet.

5.2.44 *Fredrika-Bremer-Förbundet*

Bilaga 3

Förslaget att kommunerna skall vara skyldiga att erbjuda föräldrarna *samarbetssamtal* vid tvister om vårdnad och umgängesrätt tycker vi är riktigt och nödvändigt när man nu ser gemensamt föräldraansvar som det bästa för barnet. De kostnader samhället lägger ner på att minska konflikter mellan vuxna som har eller borde ha ett gemensamt föräldraansvar menar vi ger vinster som kanske ej *direkt* kan mätas i pengar, men som ändå är så värdefulla att samhället ej kan undvara dem.

5.2.45 *Husmodersförbundet Hem och Samhälle*

Beträffande konfliktbearbetning vid skilsmässa

För att hjälp till bearbetning av konflikt mellan föräldrarna skall ge ett meningsfullt resultat *skall den vara önskad* av båda parterna. Om sådan konfliktbearbetning föreskrivs av domstol finns enligt vår mening en risk för att det enbart blir en juridisk formalitet.

5.2.46 *F. ordföranden i upplösta föreningen Nike*

Fullständigt verklighetsfrämmande är också tron på samhällets förmåga att genom kontaktpersoner och medlare, barnombudsmän och barnadvokater kunna skaffa barnet inflytande och hjälpa dem som blir utsatta. Den bistra sanningen är att det i dag finns över 100 katastrofall på varje familjeassistent och rådgivningsbyrå i de flesta kommuner. Ändå är denna möjlighet tämligen okänd. Hur skall man få hjälp mot trakasserier och våld i framtiden om fäderna fattar sina rättigheter så, att man kan tränga sig på sin frånskilda familj och sina barn med sin beslutsrätt vid alla möjliga olika tillfällen. Medan jag skriver detta ringer en förtvivlad finska och frågar vad hon skall ta sig till. Fadern har just ringt och bett att få se sin son annan tid än den stadgade. Får han inte det skall han slå in dörren och snarast se till att sonen får en negativ uppfattning om modern. Det är fullständigt meningslöst att skicka henne till någon assistent. Hon får inte ens en tid, utan en uppmaning att ringa igen om någon månad. Man kan också lagstifta i dessa frågor utan att få önskad effekt.

Vi ser hur fäder egenmäktigt tar sitt barn från vårdnadshavaren och vägrar insyn i sina förhållanden. Medlare och kontaktpersoner utsedda att tala med en sådan förälder slår håll i luften. Ingen får komma i närheten av barnet – ty man kunde kanske komma på att det tar skada!! Eller var utsatt för grov påverkan. Sådana upptäckter skulle kunna åberopas i rättegång och ingår inte i den egenmäktiges planer.

Nej efter kanske åtta rättegångar förlorade under tre år, får vanligen fadern hjälp av någon egendomlig läkare, som förklarar att barnet tar skada om det återföres till vårdnadshavaren. I utredningen bagatelliseras dessa visserligen få men typiska fall av föräldramakt, där barn slutligen dömes förbli hos den självrådige, utan att någon någonsin fått se eller tala med barnet. Att modern senare fråntages umgängesrätten hör till bilden. I vuxenåldern återser hon den unge med skador i nerver eller som missbrukare eller som arbetsovillig. Skuld känslan mot modern är stark, man anser sig ha svikit henne genom faderns övergrepp och då samhället stod maktlöst. Problemet är ju att lagen med medlare och kuratorer sätts ur spel av den som

vill detta. Barnet blir en slags gisslan, som endast i undantagsfall kan befrias från ockupanten. Visst skall vi tala om föräldramakt! Och kvinnorna? Naturligtvis breder den negativa jämställdheten ut sig – tyvärr. Tolereras makt och egenmäktighet blir en logisk följd att även mödrar tillämpar ett slags våld i ökad utsträckning. Lagförslag bygger ibland på att människan låter sig tillrättaföras, men de som låter sig tillrättaföras, drar ständigt det kortaste sträet emot den som sätter sig över lagen.

Kontaktpersoner eller medlare föreslås – men de finns inte och KOMMER INTE ATT FINNAS i akuta kriser. Väntetider parade med förenklade etiketter om barns rätt att. . . är fruktansvärda fiender till barnens behov av omedelbar hjälp vid konflikter, detta kommer ingen lagstiftning rå på. Därför är lagar om delat föräldraansvar som huvudregel helt förkastligt. Det passar ett fåtal, det visar statistiken om gemensam vårdnad. Att tvinga eller motivera någon hårtill t. ex. genom domstolsbeslut motbestridande är ett oerhört maktövergrepp och som främjar våld. Det rimmar inte med tanken om att *enas*. Man får inte frånta någon rätten att säga nej och gå egna vägar i vissa lägen. Att säga nej till ett samarbete som innebär underkastelse som kanske förnedrar och gör oss till andliga krymplingar. I kritiska lägen kan det bli predistinerande till våld – kanske t. o. m. till barnmisshandel. Betänketid vid kaos i samarbete kan sluta lika illa.

Däremot har jag i årtionden vädjat om en klagomur, en stressavledare eller kalla det gärna en kontaktperson som ges resurser att *omedelbart* bistå barn och vuxna i krislägen. Med väntetider blir de värdelösa.

Sammanfattningsvis är det min uppfattning att skilsmäsofrågorna icke beaktats på ett objektivt sätt. Detta har medfört, att jag själv icke kunnat åstadkomma full objektivitet i min skrivning.

Det fanns dock en grupp som kanske kunnat ge insikter, men de har underligt nog inte ens beretts tillfälle att yttra sig. Ensamförälderkommittén – varför har inte de fått "Barnets rätt" på remiss? Den icke objektive drar givetvis den slutsatsen att ensamma föräldrar som oftast är kvinnor kanske skulle gett en helt annan bild av verkligheten än den som bildar underlag för SOU 1979:63.

6 Överlämnande av barn

6.1 Göta hovrätt

Med hänsyn till de samband som finns mellan å ena sidan mål om vårdnad och umgängesrätt samt å andra sidan mål om överlämnande av barn finner hovrätten, i likhet med utredningen, övervägande skäl tala för att mål om överlämnande av barn överförs till *de allmänna domstolarna*. Hovrätten förutsätter därvid att erforderliga resursförstärkningar ställs till de allmänna domstolarnas förfogande.

Hovrätten tillstyrker även de föreslagna formerna för att få till stånd ett *frivilligt överlämnande*.

Därest mål om överlämnande av barn ej längre skall handläggas av länsrätt, bör hänvisningen i BFB 8:14 3 st. till förvaltningsprocesslagen ändras till 9 § 2 st. 4 rättshjälpslagen. Om man inte vill ge den som har hand om barnet en ovillkorlig rätt till ersättning utan gå efter en skälighetsbedömning, bör bestämmelsens innehåll direkt framgå av lagtexten.

6.2 Kammarrätten i Stockholm

Bilaga 3

De nuvarande bestämmelserna i 21 kap. FB om överlämnande av barn har kommit till förhållandevis sent och efter ett omsorgsfullt lagstiftningsarbete under medverkan av framstående experter. De avser att reglera ett synnerligen svårbemästrat rättsområde, som rör mycket ömtåliga mänskliga förhållanden.

Kammarrätten, som har erfarenhet av tillämpningen av bestämmelserna, anser att dessa i allt väsentligt tillgodoser högt ställda krav på en ändamålsenlig reglering av rättsområdet. Kammarrätten är väl medveten om att det förekommer att de domstolar som har att tillämpa reglerna misslyckas med att på ett tillfredsställande sätt lösa de konflikter som föreligger. Detta torde dock mindre bero på brister i lagen än på svårighetsgraden av problemen i de hårt låsta positioner som ofta är för handen i dessa fall.

Redan av den orsak som har angetts nu anser kammarrätten att så pass betydande ändringar av gällande regler som kommittén har föreslagit inte bör genomföras utan starka skäl. Kammarrätten kan inte finna att sådana skäl har redovisats i betänkandet eller annars har gett sig till känna. Det kan befaras att förslagen, om de genomförs, kan medföra försämringar.

Kommittén har föreslagit att bestämmelserna om överlämnande av barn skall föras över från 21 kap. FB till ett nytt 8 kap. Som skäl anføres att, eftersom mål om överlämnande av barn enligt kommitténs förslag skulle få nära anknytning till mål om vårdnad och umgängesrätt, det ter sig ändamålsenligt att även lagbestämmelserna som rör dessa mål i möjligaste mån knytas ihop.

Kammarrätten avstyrker den omdisposition som har förordats. Enligt förslaget skulle 7 kap., som handlar om underhållsskyldighet, komma att stå mellan det kapitel som rör vårdnad och det som avser överlämnande av barn. Den sammanknytning som har eftersträfvats uppnås alltså inte. För att det angivna syftet skall vinnas torde reglerna om överlämnande av barn få tas upp som ett nytt 7 kap. och bestämmelserna om underhållsskyldighet föras över till 8 kap. En sådan omdisposition synes överdriven. Reglerna om överflyttning av barn avser typiska undantagsfall och kan därför sägas ha en extraordinär karaktär. Det är därför enligt kammarrättens mening inte onaturligt att de har sin nuvarande placering i balken.

Utredningen har föreslagit att *handläggningen* av mål om överlämnande av barn skall föras över från de allmänna förvaltningsdomstolarna till de allmänna domstolarna. Till stöd för förslaget har inte åberopats några brister i det nuvarande förfarandet hos förvaltningsdomstolarna. Kommittén anser emellertid att det ändå finns tungt vägande skäl som talar för en överföring. Kammarrätten kan för sin del inte finna att de skäl som har åberopats för en sådan lösning har den tyngd som utredningen gör gällande. Kammarrätten anser i stället att goda skäl talar för att den nuvarande ordningen bevaras.

Till en början bör framhållas att förvaltningsdomstolarna har erfarenhet även av andra måltyper som rör olika sociala frågor, inte minst barnavårdsmål. I sådana mål blir ofta fråga om bedömningar som är likartade de som förekommer i målen om överlämnande av barn. I särskilt hög grad gäller detta beträffande mål enligt 50 § barnavårdslagen (1960:97). Förfarandet vid förvaltningsdomstolarna är mindre formbundet än vid de allmänna domstolarna. Tvärtemot vad kommittén synes förutsätta förekommer muntlig förhandling i stor utsträckning när mål av denna art handläggs. Även i övrigt

Bilaga 3

har muntlig förhandling blivit allt vanligare i förvaltningsdomstolarna. I förvaltningsprocessen skiljs inte på förberedelse och huvudförhandling. Handläggningen kan jämförelsevis smidigt anpassas efter förhållandena i det särskilda fallet. Ett mål kan även handläggas utan muntlig förhandling. Detta kan vara ändamålsenligt eller t. o. m. nödvändigt på grund av målets brådskande karaktär. Förvaltningsdomstolarna, särskilt länsrätterna, är också vana vid att anlita och i övrigt ha kontakt med social och barnpsykiatrisk expertis, exempelvis barnavårdskonsulenter, socialtjänstemän och barnpsykiatriska kliniker m. fl. Länsrätterna har goda möjligheter att inom ramen för den nuvarande ordningen, med eller utan bistånd av experter, verka för att ett frivilligt överlämnande kommer till stånd. Så sker också i avsevärd omfattning. Enligt vad kammarrätten har erfårit förekommer det inte sällan att förlikning mellan parterna träffas i samband med muntlig förhandling i länsrätt. I betänkandet har uppgetts att över 40 procent av alla länsrättsärenden enligt 21 kap. FB år 1977 avskrevs eller återkallades. Detta tyder på att möjligheterna att inom ramen för den nuvarande ordningen lösa konflikterna utan tvångsåtgärder har varit ganska goda.

Enligt kammarrättens mening finns det även efter den omorganisation av länsrätterna som har skett år 1979 betydande erfarenhet och annan sakkunskap på området inom dem. Som kommittén själv har framhållit kan det också fortfarande hävdas att länsrätterna har en organisation som är väl anpassad för praktiska verkställighetsfrågor och för skyndsamt handläggning.

I sammanhanget bör också framhållas att den nya socialtjänstlagen kommer att medföra att förvaltningsdomstolarnas sakkunskap och erfarenhet av sociala mål väsentligt ökar.

Sammantaget torde erfarenheterna av mål av sådan karaktär som är aktuell här redan vara och i framtiden bli avsevärt större i förvaltningsdomstolarna än i de allmänna domstolarna.

Vad kommittén anfört har sålunda inte övertygat kammarrätten om att de allmänna domstolarna med hänsyn till processformen, särskild fackkunskap eller liknande är bättre skickade än förvaltningsdomstolarna att handlägga mål om överlämnande av barn.

Som ett speciellt skäl för att föra över de aktuella målen till de allmänna domstolarna har kommittén anfört att det i vissa fall är påkallat att vårdnads- eller umgängesrättsfrågorna omprövas och att det då skulle vara lämpligt att omprövningen kan företas av samma domstol som har prövat frågan om överlämnande, eventuellt på initiativ av domstolen själv.

Enligt kammarrättens erfarenhet är det i det stora flertalet mål om överlämnande av barn inte påkallat att ompröva tidigare beslut av de allmänna domstolarna. När en sådan omprövning framstår som motiverad synes det vara tillräckligt och mest lämpligt att – i enlighet med vad som nu sker med stöd av 21 kap. 5 § FB – verkställighet vägras på den grunden och att parten hänvisas att väcka talan hos vederbörande tingsrätt. Mål om överlämnande av barn måste i allmänhet handläggas mycket skyndsamt. Den ena parten har i allmänhet intresse av att avgörandet fördröjs och försöker då vanligen utnyttja alla möjligheter att förhåla målet.

Skulle part i varje mål om överlämnande kunna yrka att frågan om vårdnad eller umgängesrätt omprövas, föreligger stor risk för att målet skulle i onödan kompliceras och dra ut på tiden till förfång för motparten och barnet. Detta gäller även om domstolen i princip har möjlighet att omedelbart ogilla yrkandet.

Bilaga 3

Det ter sig vidare även från rättssäkerhetssynpunkt tveksamt om vårdnads- och umgängesfrågorna bör direkt kopplas till verkställighetsmålet. Det synes nämligen inte onaturligt att en part kan uppfatta risken för en sådan koppling som en otillbörlig press på sig själv. Detta gäller särskilt om frågan skulle tas upp på initiativ av domstolen själv, något som av part också kan uppfattas som ett uttryck för bristande objektivitet från domstolens sida.

Till stöd för förslaget att föra över målen till allmän domstol åberopas också i betänkandet att, om frågan angående överlämnande prövas vid den domstol som har avgjort vårdnads- och umgängesfrågorna, bättre förutsättningar skapas för enhetliga lösningar och en helhetssyn på problemen. Argumentet kan te sig bestickande. Förutsättningarna är emellertid ofta helt andra i överflyttningsärendet än i det ursprungliga målet. Omfattande ny utredning är vanlig. Härtill kommer att, exempelvis om vårdnadshavaren har bytt mantalsskrivningsort eller barnet uppehåller sig inom annan domstols område (jfr 8 kap. 9 § i lagförslaget), annan domstol blir behörig än den som ursprungligen prövade vårdnadsfrågan. Även om målen handläggs vid samma domstol torde det vidare ofta möta organisatoriska hinder mot att de handläggs av samma personer.

Kammarrätten avstyrker bestämt kommitténs förslag att *barnet* skall, vid sidan om föräldrarna, kunna vara *självständig part* i mål om överlämnande av barn. Kammarrätten hänvisar i denna del till vad som anförs härom under 9 kap.

I det föregående har kammarrätten avstyrkt att allmän domstol skall handlägga mål om överlämnande av barn. Vad kommittén förordar i fråga om *tillvägagångssättet*, när ett sådant mål har anhängiggjorts hos en tingsrätt, föranleder endast följande kommentarer.

De bestämmelser som har föreslagits torde medföra att processen i vissa fall blir onödigt omständlig och tidsödande. Detta är åtminstone delvis en följd av de processuella regler som gäller vid de allmänna domstolarna. Detta är betänkligt, eftersom mål om överlämnande av barn ofta måste avgöras mycket snabbt. Det kan t. ex. gälla fråga om en av föräldrarna skall få möjlighet till umgänge med barnet under en viss helg eller semesterperiod, som är nära förestående.

Kammarrätten sätter i fråga om det verkligen behövs föreskrifter om både uppdrag åt lämplig person att verka för att barnet skall lämnas över frivilligt (8 kap. 2 § lagförslaget) och förordnande av medlare (8 kap. 4 §). Det förra slaget av uppdrag, som har sin förebild i 21 kap. 2 § FB, har visat sig ändamålsenligt.

Enligt gällande lag skall i princip *verkställighet* ske av beslut av allmän domstol om vårdnad och umgängesrätt. Verktälligheten skall emellertid enligt 21 kap. 4 och 5 §§ FB vägras i tre fall, nämligen 1) i allmänhet om barn, som har nått tillräcklig mognad, motsätter sig överflyttning, 2) om förhållandena uppenbart har ändrats väsentligt och det av hänsyn till barnets bästa är påkallat att frågan om vårdnaden eller umgängesrätten omprövas, samt 3) om risk, som inte är ringa, föreligger för skada på barnets kroppsliga eller själsliga hälsa.

Dessa bestämmelser är enligt kammarrättens mening väl avvägda för att på en gång tillgodose barnets bästa och ge uttryck för den även i hithörande sammanhang inte oväsentliga grundsatsen att domstols beslut skall åtlydas.

Kommittén föreslår i stället (8 kap. 5 § första stycket i lagförslaget) att rätten "får" besluta att barnet skall överlämnas, "om det är förenligt med

barnets bästa". I motiven uttalas, att barnets vilja, ändrade förhållanden och risk för barnets hälsa blir särskilt viktiga faktorer när rätten prövar om överlämnande skall vägras.

Kammarrätten hyser allvarliga farhågor för att den bestämmelse som sålunda har föreslagits kommer att få olyckliga följder.

Det är ofta i det enskilda fallet mycket svårt att avgöra vad som är barnets bästa. Det ter sig naturligt och ofrånkomligt att man i dessa mål normalt utgår från att den domstol, som har beslutat om vårdnad eller umgängesrätt, har grundat sitt beslut på barnets bästa (jfr 6 kap. 18 och 22 §§ i lagförslaget). Skulle man i mål om verkställighet, som ofta måste avgöras mycket snabbt för att syftet inte skall förfelas, normalt behöva föranstalta om en ny grundlig utredning om vad som är barnets bästa, skulle detta i praktiken leda till något som liknar en omprövning av den tidigare domen. Detta kan inte vara ändamålsenligt. Kommittén har tydligen inte heller tänkt sig att en sådan utredning genomgående skall ske (jfr s. 131 och 8 kap. 7 § i lagförslaget). Men i så fall ter sig den föreslagna bestämmelsen att rätten får besluta om överlämnande "om det är förenligt med barnets bästa" missvisande.

Beträffande frågan om vilken hänsyn som skall tas till *barnets vilja* uttalar kommittén att man enligt praxis aldrig tar hänsyn till viljeyttring från barn under 11–12 år. Detta är enligt kommittén ett alltför stelbent synsätt. Stor hänsyn bör enligt kommittén alltid tas till verkliga viljeyttringar från barn i frågor som rör dess personliga förhållanden. Problemet är att utröna vad barnet egentligen vill.

Kammarrätten vill framhålla att det naturligtvis inte är säkert att ett litet barn, även om det skulle ha en mycket bestämd vilja i det aktuella fallet, alltid förstår sitt eget bästa. Det kan emellertid ibland, även med nuvarande ordning, bli fråga om att beakta viljan hos ett barn som är yngre än 11–12 år. Så är fallet när rätten skall bedöma om en överflyttning skulle medföra risk, som ej är ringa, för skada på barnets själsliga hälsa (jfr 21 kap. 5 § andra stycket FB).

Kammarrätten förordar bestämt att bestämmelserna i 21 kap. 4 och 5 §§ FB bibehålls i sin nuvarande utformning, som ger en fast grund för prövningen och tillräckligt utrymme för hänsyn till barnets bästa.

Kommittén föreslår den betydelsefulla ändringen i förhållande till gällande rätt att *polishämtning* aldrig skall få ske *för att verkställa beslut om umgängesrätt* och att, när det gäller överlämnande av barn till vårdnadshavare, hämtning skall få förekomma endast i sådana undantagsfall, där barnet riskerar att lida skada där det vistas. Kommittén förklarar att den i princip vill avskaffa hämtning som tvångsmedel. Som skäl anförs att, även om fallen är få till antalet, hämtning innebär en ingripande åtgärd och att de fall som förekommer väcker stor uppståndelse, inte minst i massmedia. Vidare tar enligt betänkandet barn skada av en sådan upplevelse som en tvångsöverföring innebär.

Kammarrätten anser att kommittén har en oriktig föreställning om verkligheten i aktuellt hänseende. Antalet polishämtningar eller försök till sådana är mycket litet. Bara i sällsynta undantagsfall torde därvid förekomma sådan uppståndelse som utredningen talar om. Utredningen synes ha förbiset att det också förekommer polishämtningar som sker lugnt och utan dramatik. I en del fall leder ett beslut om hämtning till att den som har barnet ger upp sitt motstånd och lämnar ifrån sig barnet, innan hämningsförrättningen kommer till stånd. Ibland avbryts ett försök till hämtning i ett tidigt skede.

Bilaga 3

Som en utväg att lösa problemet när den som har föräldransvaret vägrar att medverka till att umgänge kommer till stånd och viteshot inte hjälper pekar utredningen på möjligheten att ompröva vårdnadsfrågan. Kammarrätten håller före att denna utväg inte är framkomlig i flertalet fall. Den umgangesberättigade torde nämligen ofta antingen sakna möjlighet eller vara mindre lämplig att överta vårdnaden. Hur skall för övrigt ett eventuellt beslut om överflyttning av vårdnaden till den umgangesberättigade kunna verkställas, om vite inte hjälper och polishämtning ej får ske?

För fall då fråga är om överlämnande av barn till vårdnadshavaren och vite inte ger effekt har kommittén över huvud taget inte anvisat någon utväg. Här bortses från sådana sällsynta undantagsfall som då barnet riskerar att lida skada där det vistas. I sådana situationer skall nämligen enligt förslaget hämtning få äga rum.

Kammarrätten anser att kommitténs förslag, som innebär att möjligheten till polishämtning nästan helt avskaffas, inger allvarliga betänkligheter. Erfarenheten visar att det redan med nuvarande bestämmelser ofta är mycket svårt att förmå en tredskande part att lämna över ett barn till vårdnadshavaren eller till den som har rätt till umgänge med barnet. Den som faktiskt har barnet hos sig och som därmed lätt kan påverka dess inställning har alltid ett betydande övertag i konflikten. Detta gäller även om vederbörande obehörigen har tillägnat sig eller behållit barnet. Ett vitesföreläggande är ofta verkningslöst. I en sådan situation får man antingen kasta yxan i sjön och medge samhällets oförmåga att lösa konflikten eller också måste effektivare tvångsmedel finnas att tillgå. Om – såsom nu vanligen sker – polishämtning används med stor försiktighet och endast när inga andra möjligheter återstår, kan den vara ändamålsenlig. Man bör inte bortse från att ibland blotta vetskapen om att barnet kan hämtas av polisen kan vara tillräckligt för att en tredskande part skall ge upp sitt motstånd.

Kammarrätten är emellertid väl medveten om att en polishämtning någon gång kan få ett olyckligt förlopp och att barnet då kan lida skada. Detta torde dock endast hända i sällsynta undantagsfall. Om emellertid möjligheten att som en sista utväg tillgripa polishämtning inte längre skulle stå till buds, måste man räkna med att det blir mycket svårare eller i många fall t. o. m. omöjligt att skydda barn mot att föräldrar och andra egenmäktigt åsidosätter barnets rätt och intresse av att vistas hos den som har befunnits lämpligast som vårdnadshavare likaväl som att umgås med båda sina föräldrar.

Man får också vara medveten om att den som har barnet hos sig ofta har en så svag ekonomisk situation att ett viteshot blir meningslöst, något som vederbörande många gånger torde vara väl medveten om.

I denna del vill kammarrätten ytterligare anföra att det enligt dess mening skulle vara olyckligt om Sverige inte kan ansluta sig till den konvention om erkännande och verkställighet av domar och beslut rörande vårdnad och umgangesrätt som har utarbetats inom Europarådet (bet. s. 130).

Vid en samlad bedömning finner kammarrätten att barnet tillgodoses bäst om den nuvarande möjligheten till polishämtning bevaras.

Kammarrätten vill i sammanhanget erinra om att enligt australisk lag en domstol kan förelägga part att efterkomma rättens beslut vid vite inte endast i pengar utan även i form av fängelse. Det är möjligt att ett sådant tvångsmedel också hos oss skulle kunna vara ändamålsenligt.

Oavsett vilket eller vilka tvångsmedel som i framtiden kommer att finnas i mål om överlämnande av barn kan man utgå från att vite kommer att vara det som vanligast förekommer. Det är därför angeläget att vitet görs så effektivt

som möjligt. Under de år som kammarrätten har handlagt mål om överlämnande av barn har domstolen emellertid kunnat konstatera vissa brister i detta hänseende.

Kommittén har pekat på att endast ett ringa antal av de förelagda vitena döms ut. Kammarrätten har anledning förmoda att orsaken till detta förhållande ofta är att den som har sökt verkställigheten inte förstår att det ankommer på honom själv att hos länsrätten yrka att vitet skall dömas ut. Det synes därför ändamålsenligt att föreskrift om vad som gäller tas in i lagtexten och kanske också att erinran härom görs i vitesföreläggandet.

Kammarrätten har också fått kännedom om fall där utdömt vitesbelopp fortfarande lång tid efter utdömandet ännu inte har drivits in. Kammarrätten har inte undersökt saken men håller för sannolikt att sådan eftersläpning med indrivningen inte är ovanlig. Detta bidrar till att minska betydelsen av vitet som påtryckningsmedel. Det kan därför finnas skäl att överväga om inte föreskrifter bör meddelas av innebörd att viten av aktuellt slag skall indrivas med förtur.

Oberoende av arten av tvångsåtgärd kan det ofta vara lämpligt och ibland nödvändigt att det, i samband med förordnande om att barn skall överlämnas, tillses att överlämnandet sker under medverkan av en lämplig person eller institution som mellanhand. Som sådan kan anlitas t. ex. en släkting, en socialtjänsteman eller en barnpsykiatrisk klinik. Sådana mellanhänder har hittills anlåtats utan uttryckligt författningsstöd (jfr dock 21 kap. 3 § andra stycket FB och 8 kap. 6 § andra stycket i lagförslaget). Kammarrätten föreslår att en bestämmelse tas in i lagtexten.

Klagotid vid fullföljd av talan mot dom om överlämnande av barn

Enligt 7 § förvaltningsprocesslagen (1971:291) skall besvär över beslut av länsrätt ha kommit in till kammarrätten inom tre veckor från den dag då klaganden fick del av länsrättens dom. Kammarrätten, som i det föregående har förordnat att mål om överlämnande av barn även i fortsättningen skall handläggas av förvaltningsdomstol, sätter i fråga om inte besvärstiden bör förkortas, förslagsvis till en vecka. Till stöd härför vill kammarrätten anföra.

Av 21 kap. 12 § FB följer att huvudregeln i fråga om beslut angående överlämnande av barn är att beslutet inte länder till efterrättelse förrän det har vunnit laga kraft. Länsrätten kan dock förordna att beslutet skall lända till omedelbar efterrättelse. Denna princip infördes genom en lagändring 1976 (prop. 1975/76:170 s. 154 f, jfr JO:s ämbetsberättelse 1975 s. 215 ff). En liknande bestämmelse har intagits i 8 kap. 15 § i kommitténs förslag. Kammarrätten finner att bestämmelsen är lämplig. Vissa problem i samband med den praktiska tillämpningen har emellertid gett sig till känna och synes ha lett till att huvudregeln sällan tillämpas i praktiken. Länsrätterna utnyttjar nämligen nästan alltid möjligheten att förordna att beslut om överflyttning skall lända till omedelbar efterrättelse.

Bakgrunden till detta torde vara att, när länsrätten förelägger någon vid vite att överlämna ett barn, domstolen också bestämmer viss tid då överlämnandet skall ske. Om beslutet inte skall gälla förrän det har vunnit laga kraft, kan tidpunkten för överlämnandet aldrig sättas tidigare än tre veckor efter det att beslutet kan beräknas ha delgetts med den som skall lämna över barnet. Om länsrätten lägger fast en tidigare dag, kan nämligen beslutet bli utan verkan. Ofta, särskilt när fråga är om umgängesrätt, kan

man inte dröja så länge med överlämnandet utan rättsförlust för sökanden.

En kortare besvärstid skulle kunna vara en lösning. Det skulle då också finnas mindre möjligheter för sökandens motpart att förhåla ärendet, låt vara att han alltid kan fördröja att beslutet vinner laga kraft genom att överklaga det. Kammarrätten har emellertid då möjlighet att, om inte besvären omedelbart avslås, antingen interimistiskt förordna att länsrättens beslut skall lända till efterrättelse omedelbart eller också i sin dom bestämma ny tid för överlämnandet.

Kammarrätten är väl medveten om att vad domstolen har föreslagit här inte ligger i linje med de önskemål som från tid till annan ger sig till känna om enhetliga fullföljdstider. Fråga är emellertid om mål av så speciell natur att en samlösning knappast behöver inge några allvarliga betänkligheter.

Om den föreslagna författningstexten:

8 kap. barn- och föräldrabalken

Enligt motiven till 5 § skall polishämtning endast få förekomma i sådana undantagsfall där "barnet riskerar att lida skada där det vistas" (s. 129, jfr s. 173). Vad som sålunda har uttalats låter sig inte förena med lagtexten, enligt vilken rätten får besluta om polishämtning, när överlämnande har begärts av den som har vårdnaden om "det anses påkallat med hänsyn till barnets bästa". I sak föredrar kammarrätten, som dock i första hand har avstyrkt den inskränkning av institutet hämtning som kommittén har förordnat, den lösning som lagtexten ger uttryck för. Det kan nämligen många gånger vara angeläget med hänsyn till barnets bästa att det får komma till den förälder som av domstol har befunnits mest lämpad som vårdnadshavare, även om barnet inte riskerar att lida skada hos den andre.

Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)

49 §

Med hänsyn till ärendets brådskande natur bör yttrande från socialnämnd ej inhämtas i mål om verkställighet enligt 8 kap. i förslaget till barn- och föräldrabalk.

Förordning om tillämpningen av 8 kap. barn- och föräldrabalken

i 11 § bör användas verbet "verkställa" i stället för "genomföra".

Enligt kammarrättens mening är det i de fall som regleras i 16 § att föredra att underrättelseskyldigheten ligger på den domstol där målet är anhängigt i stället för att uppgiften faller på vederbörande tingsrätt.

6.3 Stockholms tingsrätt

Tingsrätten biträder förslagen att i BFB införa uttrycket *överlämnande* istället för *överflyttande* samt att utmönstra ordet *verkställighet*, allt i syfte att nedtona betydelsen av de exekutionsrättsliga momenten i regelsystemet.

Tingsrätten delar vidare utredningens uppfattning att ett barns bästa måste kunna prioriteras framför ett föräldraintresse även om detta har stöd i ett beslut av myndighet. Detta fordrar uppenbarligen en ändring av nuvarande lagstiftning. De förslag som utredningen framfört i sådant syfte biträdes i huvudsak av tingsrätten. Möjligheten att tillgripa hämtning vid verkställighet av beslut om umgänge bör dock bevaras om barnets bästa påkallar det eller om eljest synnerliga skäl föreligger.

Tingsrätten kan – när det gäller vitesförelägganden – inte undgå att redovisa de erfarenheter rätten gjort beträffande sådana förelägganden inom andra områden av familjerätten. Tingsrätten har funnit att tvångsmedlet vite ofta saknar verkan; en tredsande part låter sig sällan påverkas av viten, som efter hand kan nå betydande belopp och ofta inte kan indrivas. För sådana fall av tredska har utredningen hänvisat till att följden kan bli en omprövning av föräldraansvaret. Detta låter sig sägas men situationen kan i sådana fall vara den, att den som begär verkställighet av umgängesrättsbeslutet inte har möjlighet att överta föräldraansvaret.

När det gäller överlämnande av barn till den som – ofta efter vidlyftig utredning – av domstol i dom anförtratts föräldraansvaret finner tingsrätten det nödvändigt att hämtningsbeslut skall kunna meddelas även i andra fall än "när barnet riskerar att lida skada där det vistas" (s. 129 i betänkandet).

Vad angår förslaget att frågor om överlämnande av barn i fortsättningen skall handläggas av allmän domstol gör tingsrätten följande bedömning.

Tingsrätten anser ej att tillräckligt vägande skäl för en sådan reform framkommit. Väl kan sägas att de allmänna domstolarna har stor erfarenhet av problemställningar rörande föräldraansvar och umgängesrätt. De allmänna domstolarnas inriktning är emellertid här primärt en annan än de verkställande myndigheternas. I mål om föräldraansvar och umgängesrätt åligger det domstolen att så långt det är möjligt söka förmå parterna att med hänsyn till barnets bästa träffa överenskommelse i tvistiga frågor. Först om så ej kan ske har domstolen – ofta med stöd av yttrande från sociala myndigheter – att uttröna förutsättningarna för och utforma ett beslut som i mesta mån gagnar parternas och barnets intressen och som har förutsättningar att kunna tillämpas utan att verkställande myndigheter skall behöva kopplas in.

Tingsrätten finner det principiellt olämpligt att samma domstol, som alltså i första hand sökt förena parterna eller, om så ej kunnat ske, fattat ett beslut som så långt som möjligt tillgodoser de inblandades intressen, skall ha att ingå i en ny prövning utan att förhållandena ändrats på annat sätt än att någon av parterna vägrat medverka i enlighet med vad domstolen föreskrivit.

De problemställningar som uppkommer på verkställighetsstadiet är i allmänhet också helt väsensskilda från de underrätterna har erfarenhet av, och ett förfarande som är direkt inriktat på verkställighet skiljer sig väsentligt från de allmänna domstolarnas. Varken dessas organisation eller arbetsrutiner är anpassade för sådana frågor och en omstrukturering härvidlag torde bli både komplicerad och kostsam.

Utredningen menar att om de allmänna domstolarna gjordes till beslutande organ i fråga om överlämnande av barn skulle denna verksamhet frikopplas från det exekutiva förfarandet. Tingsrätten ställer sig frågande inför detta påstående. Så länge det gäller att tillämpa ett redan fattat beslut, måste de exekutiva momenten bli de grundläggande, oavsett vilken myndighet som handlägger frågan och oavsett om i prövningen finns inslag av skälighetsbedömning och medling.

Bilaga 3

Sammanfattningsvis anser tingsrätten alltså att frågor om överlämnande av barn även fortsättningsvis bör handläggas av länsrätterna som första instans. Dessa har som utredningen anför en organisation som är väl anpassad för praktiska verkställighetsfrågor och för skyndsam handläggning. Erfarenhet av problemställningar, som rör föräldraansvar och umgängesrätt, torde inte saknas hos domare i länsrätt och arbetsrutiner i fråga om handläggning av mål rörande överlämnande av barn torde – i den mån de inte redan föreligger – lika lätt kunna utvecklas av länsrättsdomare som av domare vid de allmänna underrätterna.

Man kan överväga om det vore lämpligt att öppna möjlighet för länsrätt att när så anses påkallat överlämna ett ärende till allmän domstol för omprövning av föräldraansvaret eller utformningen av umgängesrätten.

6.4 Malmö tingsrätt

Under denna rubrik behandlar utredningen till att börja med frågan om vilken myndighet som skall vara beslutande i mål om överlämnande och föreslår att fortsättningsvis de *allmänna domstolarna* skall handlägga dessa mål. Tingsrätten ansluter sig till utredningens bedömningar i detta avseende och tillstyrker förslaget, dock under den absoluta förutsättningen att nödvändig personalförstärkning kommer till stånd. Vad härefter angår själva sakfrågan om överlämnande vill tingsrätten till att börja med citera vad som anföres i betänkandet på s. 117 nederst: "Enligt vår uppfattning bör även fortsättningsvis utgångspunkten vara att domstols dom eller beslut angående föräldraansvar eller umgängesrätt bör efterlevas."

Detta uttalande skulle kunna förstås så, att den angivna principen enligt utredningens mening i och för sig kan diskuteras. Denna tolkning framstår emellertid som så egendomlig att den inte kan vara riktig. Om kravet på efterlevnad av domstolsavgöranden efterges bortfaller ju rimligen hela meningen med processer i mål av detta slag; fältet är då fritt för den hänsynslöaste, uthålligaste eller mest egenrättfärdiga av parterna att bestämma över barnet.

I ett vårdnadsfall prövas tvistefrågan omsorgsfullt och med skärskådande av alla tänkbara aspekter, givetvis också den att domen skall kunna verkställas. Domstolen låter företa omfattande utredningar och målet passerar måhända flera instanser innan domen, som skall grundas på barnets bästa, slutligen meddelas. Därmed är saken avgjord, och måste vara det, om domstolsprövningen överhuvud skall ha någon mening. Det måste vara självklart att avgörandet respekteras, och däri ligger också att det inte annat än i undantagsfall skall kunna omprövas i en ny process angående verkställighet. Denna process får inte heller i realiteten bli en upprepning av själva vårdnadsålet med åtgärder för frivilligt överlämnade, förberedelser, huvudförhandling och möjlighet att överklaga i alla instanser. Framför allt barnet måste plågas och fara illa av ytterligare ett utdraget förfarande. Om bedömningsgrunden skulle vara densamma som i det tidigare målet – barnets bästa – kommer det dessutom att i åtskilliga fall bli fråga om en dubbel prövning av samma sak, något som förefaller meningslöst. När frågan om överlämnande avgjorts måste beslutet kunna verkställas effektivt och utan dröjsmål. Endast under dessa förutsättningar kan utrymmet för godtycke och förhållningstaktik från parternas sida begränsas och intresset att tillgodose barnets bästa skyddas på ett acceptabelt sätt.

Av det sagda torde framgå att tingsrätten tar avstånd både från de

värderingar som ligger bakom utredningens förslag om *överlämnande* och från förslaget som sådant. Tingsrätten är emellertid inte omedveten om att det kan förekomma fall där beslut eller domar i vårdnadsmål inte bör verkställas; det gäller måhända främst i vissa fall när barnet självt bestämt motsätter sig det och när verkställighet begärs lång tid efter avgörandet. Enligt tingsrättens uppfattning bör emellertid presumptionen vara stark för att dylika avgöranden skall verkställas. Mål om överlämnande borde också enligt tvingande processuella bestämmelser handläggas skyndsamt och normalt kunna avgöras av ensamdomare. Beslutet om överlämnande bör verkställas utan dröjsmål och hämtning bör därvid omedelbart kunna komma ifråga om vitesföreläggande bedöms bli verkningslöst. Tingsrätten tvivlar på att en hämningsförrättning, om den utföres snabbt och på ett så skonsamt sätt som möjligt, i och för sig behöver vara till skada för barnet. Att representanter för massmedia vid vissa tillfällen uppträtt mindre ansvarsfullt i samband med hämningsförrättningar är i och för sig mycket beklagligt. Sådant kan dock inte antas komma att bli regel.

På grund av vad nu sagts avstyrker tingsrätten utredningens förslag i denna del utom såvitt avser överförandet av handläggningen till allmän domstol.

6.5 Länsrätten i Stockholms län

Beslutande myndighet

Enligt regeringens proposition 1979/80:1 med förslag till lag med särskilda bestämmelser om vård av unga skall vård beredas den unge om brister i omsorgen om honom eller något annat förhållande i hemmet medför fara för hans hälsa eller utveckling. Beslut om sådan vård skall meddelas av länsrätten efter ansökan av socialnämnden.

Länsrätten har för närvarande i samhällsvårdsmål att bedöma om barn behandlas på sådant sätt att dess kroppsliga eller själsliga hälsa utsätts för fara eller om dess utveckling äventyras på grund av fostrares olämplighet som fostrare eller bristande förmåga att fostra barnet. Motsvarande bedömning kommer länsrätten att få göra om den föreslagna lagstiftningen träder i kraft. Länsrättsdomare har således i motsats till domare vid allmän domstol stor erfarenhet av vad som är och kan vara skadligt för barn i nu berörda hänseende. Visserligen har domare i allmän domstol att i vårdnadstvister ta hänsyn till barnets bästa men i det stora flertalet av dessa mål är frågan vem av föräldrarna som är bäst lämpad att ta hand om barnen.

I mål angående överflyttning av barn är frågan om eventuella risker för barnets hälsa och utveckling av den allra största betydelse. Länsrätten anser därför att det skulle vara mycket olyckligt att inte ta till vara den erfarenhet som domare vid länsrätt har och även i fortsättningen synes komma att få vid handläggning av samhällsvårdsmål. Beträffande länsrättsdomares erfarenhet av mål angående överflyttning av barn se nedan under rubriken Förhandling inför domstol och förhandlingens syfte.

Vidare vill länsrätten påpeka att utbrytningen av länsrätt från länsstyrelse inte såsom utredningen påstår på något sätt försvärat eller minskat kontakten med socialkonsulenter. Exempelvis inforrdar länsrätt yttrande från dessa i ett stort antal samhällsvårds- och nykterhetsvårdsmål samt även i mål angående överflyttning av barn och vid muntlig förhandling i sådana mål förekommer det att socialkonsulent deltar. Denna anlitas även för uppdrag som s. k. medlare eller för att lämna förslag på för sådant uppdrag lämplig person. Socialkonsulents närvaro vid muntlig förhandling i länsrätt under-

lättas av att socialkonsulenterna och länsrätt finns i samma kommun. Där så ej är fallet skulle allmän domstol få nöja sig med skriftligt yttrande vilket måste anses vara en brist.

Slutligen kan länsrätten inte hålla med utredningen då den påstår att handläggningen av ifrågavarande mål ligger mer i linje med de allmänna domstolarnas arbetsrutin än länsrätternas. Vid länsrätten i Stockholms län förekommer muntliga förhandlingar varje arbetsdag på den avdelning som handlägger enbart andra mål än skattemål. Genom handläggning av i första hand samhällsvårdsmål är länsrättsdomare väl förtrogen med muntliga förhandlingar och deras erfarenhet av att höra sådana sakkunniga som exempelvis psykolog och psykiater torde vara väl så stor som domares vid allmän domstol med hänsyn till att just denna typ av expertis ofta anlitas i samhällsvårdsmålen.

Med hänsyn till vad nu sagts anser länsrätten att beslutande myndighet när det gäller mål angående överflyttning av barn alltjämt bör vara länsrätt.

Åtgärder för frivilligt överlämnande

Länsrätten har inte något att erinra mot utredningens förslag i denna del.

Förhandling inför domstol och förhandlingens syfte

Hos länsrätt förekommer inte institutet förberedelse. Förvaltningsprocesslagen lägger emellertid inte något hinder i vägen för länsrätt att kalla till en förberedelse och i mål angående överflyttning av barn förekommer ofta ett förfarande som kan liknas vid förberedelse. Det är således vanligt att målet efter länsrättens första sammanträde – sedan ordföranden redogjort för aktuella bestämmelser och informerat sig om parternas ståndpunkter samt parterna beretts tillfälle att enskilt, i förekommande fall med biträde av sina ombud, diskutera en frivillig överenskommelse – förklaras vilande för att avvakta utfallet av en träffad överenskommelse. Syftet med muntlig förhandling i länsrätt är inte, som utredningen felaktigt påstår på s. 122, att då fatta beslut om verkställighet och tvångsmedel. Länsrätten hänvisar till 9 § förvaltningsprocesslagen vari stadgas att förfarandet i länsrätt är skriftligt men att i handläggningen får ingå muntlig förhandling beträffande viss fråga, när det kan antas vara till fördel för utredningen. Ett stort antal mål varom nu är fråga kan efter det första sammanträdet i länsrätt avskrivas sedan parterna träffat en frivillig överenskommelse och sökanden återkallat sin ansökan. Vid nämnda sammanträde vet länsrättsdomare av egen erfarenhet från tidigare mål att han måste kunna anpassa sig smidigt till situationen och även före parternas enskilda samtal kunna med auktoritet styra parterna mot målet med förhandlingen. Länsrätten delar sålunda utredningens åsikter om vad som bör vara syftet med förhandlingen och anser att det hos länsrätterna redan har utvecklats en ändamålsenlig rutin för sådana sammanträden. Det finns sålunda ingen anledning att ändra på förfarandet i länsrätt. I detta sammanhang vill länsrätten beklaga att i utredningen ej har deltagit någon som har erfarenhet av förfarandet i förvaltningsdomstol.

Särskild medling

Länsrätten delar utredningens uppfattning att det är önskvärt och eftersträvänsvärt att föräldrarna skall kunna få möjlighet att lösa frågan om överflyttning av barn genom frivillig överenskommelse parterna emellan. Länsrätten anser emellertid trots detta inte att utredningens förslag om

Bilaga 3

medlare i det stadium av målets handläggning som utredningen föreslår är ändamålsenligt. Medlingsuppdrag bör kunna lämnas i ett tidigare skede av målets handläggning. Länsrätten föreslår därför att det övervägs om inte sådant uppdrag skulle kunna lämnas person som domstolen förordnat att verka för ett frivilligt överlämnande. Denna person tillhör oftast samma yrkeskategorier som utredningen föreslår skall anlitas för medlingsuppdrag. Under sådana förhållanden skulle medlaren i sin redogörelse till domstolen även kunna redogöra för sitt medlingsuppdrag samt parternas ståndpunkter om medlingen inte lyckats. På så sätt skulle domstolen få ett mer fullständigt material att grunda sin dom på. Länsrätten anser också att medlaren bör kunna anförtros uppgiften att utröna barnets vilja, i förekommande fall efter att ha hört barnets kontaktman.

Tvångsmedel

Länsrätten delar utredningens uppfattning att verkställighet av ett beslut om överlämnande av barn till föräldraansvarig skall kunna ske genom att barnet hämtas genom polismyndighetens försorg. Utredningens förslag till lagtext, vari anges att domstolen skall grunda sin dom på vad som är förenligt med barnets bästa förordas. Däremot kan länsrätten inte instämma i vad utredningen säger i specialmotiveringen till denna paragraf, nämligen att hämtning endast får användas när barnet riskerar att ta skada om det fortsätter att vara i den miljö där det befinner sig. Det måste väl ändå förekomma även andra fall där det är *förenligt med barnets bästa* att tillgripa hämtningsförfarandet.

Länsrätten ställer sig mycket tveksam till att hämtning enligt förslaget inte skall få tillgripas i umgängesfallen. Visserligen används detta tvångsmedel nu sällan men dess blotta existens har med största sannolikhet stor betydelse för att få part att ställa sig även ett vitesföreläggande till efterrättelse. Länsrätten anser det vara så viktigt för ett barn att få umgås även med den förälder som inte har föräldraansvar för barnet att regler om hämtning inte kan undvaras i umgängesfallen. Behålls möjligheten till hämtning även i umgängesfallen underlättas även Sveriges anslutning till den konvention om erkännande och verkställighet av domar och beslut rörande vårdnad och umgängesrätt som Europarådet nu håller på att utarbeta.

Förnyad prövning av föräldraansvar eller umgängesrätt

Länsrätten förordar – med hänsyn till sin inställning angående beslutande myndighet i frågor om överlämnande av barn – att nuvarande regel i 21 kap. 5 § föräldrabalken om hinder för verkställighet på grund av väsentligt ändrade förhållanden skall vara kvar oförändrad.

Länsrätten anser inte att domstol ex. officio bör kunna pröva fråga om överflyttning av föräldraansvar i de fall part med sådant ansvar vägrar motpart umgängesrätt. Part som vägrar motpart umgängesrätt kan – om utredningens förslag godtas – komma i något som liknar en utpressningssituation. Han får då ta med i beräkningen att domstolen på eget initiativ kan beröva honom föräldraansvaret om han – enligt domstolens mening – ej har goda grunder för sin vägran att ge motparten tillfälle att umgås med barnet. Det bör över huvud taget vara helt andra faktorer än vägrat umgänge som skall ligga till grund för ett beslut om ändrat föräldraansvar.

6.6 Länsrätten i Göteborgs och Bohus län

Bilaga 3

Länsrätten ansluter sig till tanken att barnets bästa måste vara ledstjärnan vid bedömning av fråga om överlämnande av barn skall få ske. Barnets intresse måste alltid väga tyngst. Man måste dock se till att barnets rätt inte överbetonas.

Beslutande myndighet

Länsrätten anser att de skäl som utredningen anför för att mål om överlämnande av barn skall flyttas över från länsrätt till tingsrätt inte är övertygande. Den omorganisation av länsdomstolarna som skedde den 1 juli 1979 innebar inte alls några betydande förändringar i länsrättens sätt att handlägga mål av detta slag. Målen handläggs i samma ordning som tidigare. Den tidigare länsrätten var i sig en helt självständig domstol, även om den formellt tillhörde länsstyrelsens organisation. Möjligheten att samarbeta med barnavårds- och socialvårdskonsulenter har inte försämrats. Länsrätten har – som utredningen också konstaterar – en organisation som är väl anpassad för praktiska verkställighetsfrågor och för skyndsam handläggning. Länsrättsdomarens erfarenhet från handläggning av mål om omhändertagande av barn för samhällsvård är värdefull vid bedömning av frågor om överlämnande av barn. Länsrätterna har ofta kontakt med de sociala nämnderna även i andra sammanhang. Utredningen framhåller att domarpersonalen vid underrätterna har stor erfarenhet av och rutin på muntliga förhandlingar, vari kan ingå bl. a. medling och hörande av sakkunnig expertis. Det är i och för sig riktigt att underrättsdomaren har den rikare erfarenheten när det gäller muntliga förhandlingar. Sådan erfarenhet saknar emellertid inte heller länsrättsdomaren. Det förekommer muntliga förhandlingar vid praktiskt taget varje sammanträde med nämnd för avgörande av förvaltningsmål, dvs. i allmänhet barnavårdsmål, mål om överlämnande av barn, nykterhetsvårdsmål och körkortsmål. Vid länsrätten i Göteborg hålls i regel två sådana sammanträden varje vecka. Ett skäl som kan tala för att målen förs över till tingsrätt är att det inte sällan är påkallat att föräldraansvaret eller utformningen av umgängesrätten tas upp till omprövning i stället för att överlämnande äger rum. Det har i praktiken visat sig att besluten om umgängesrätt inte så sällan har varit utformade på ett sådant sätt att det har försvårat verkställigheten av beslutet. Det har förekommit att länsrätten gjort vissa mindre jämkningar i umgängesrätten för att kunna hitta en lämplig lösning av frågan. Länsrätten delar därför uppfattningen att det kan vara påkallat att ompröva föräldraansvaret och umgängesrätten i samband med mål om överlämnande av barn. Länsrätten anser emellertid inte att slutsatsen av detta resonemang nödvändigtvis måste vara att målen flyttas över till tingsrätt. Det kan vara lika naturligt att länsrätten, som är en allmän förvaltningsdomstol, ges befogenhet att i vissa situationer ompröva föräldraansvaret eller utformningen av umgängesrätten. Länsrättsdomaren, som besitter en inte föraktlig erfarenhet av att handlägga mål som berör sociala problemställningar, borde vara väl skickad för en sådan uppgift. Länsrätten vill i detta sammanhang gå ett steg längre och ifrågasätta om inte sådana mål om förändring av föräldraansvar och mål om umgängesrätt, som inte har direkt samband med en skillnadsprocess, borde kunna handläggas av länsrätt. En sådan lösning skulle ligga väl i linje med utredningens förslag att frågan om föräldraansvaret inte automatiskt skall prövas i mål om äktenskapsskillnad. Länsrätten anser därför att de tankar som här har förts

Bilaga 3

fram allvarligt bör övervägas. Det skulle också bidra till att stärka länsrättens ställning som en allmän förvaltningsdomstol. Utredningens förslag verkar i motsatt riktning. – Om utredningens förslag skulle genomföras kommer personalbesparingen på länsrättssidan att vara klart marginell.

Åtgärder för frivilligt överlämnande

Vad utredningen anför om förordnande av företrädare för socialtjänsten och om förhandling inför domstol kan länsrätten i allt väsentligt ansluta sig till. Förhandlingsformerna går alldeles utmärkt att tillämpa även i länsrätt. Länsrätten anser att det är särskilt angeläget att parterna ges tillfälle att träffas och diskutera igenom de problem som har uppstått kring umgängesrätten innan målet tas upp till avgörande. Länsrätten vill i detta sammanhang framhålla att den muntliga förhandlingen i länsrätt, vilken inte har karaktär av huvudförhandling utan är ett inslag i en i övrigt skriftlig process, mycket väl kan sluta i att parterna blir ense.

Förordnande om överlämnande av barn

Länsrätten delar i huvudsak utredningens synpunkter i detta avsnitt. Länsrätten vill emellertid när det gäller att ta hänsyn till barnets egen vilja stryka under att man måste förvissa sig om att det är fråga om barnets verkliga vilja.

Tvångsmedel

Länsrätten anser i likhet med utredningen att det huvudsakliga tvångsmedlet bör vara vite. Länsrätten anser emellertid att hämtningsmöjligheten inte bör vara utesluten, när fråga är om att få till stånd en av domstol fastställd umgängesrätt. Vitesföreläggande kan i vissa fall vara helt verkningsslöst. I sådant fall bör hämtningsmöjligheten finnas, givetvis under förutsättning att det inte föreligger annat än ringa risk att barnet tar skada av hämtningen. Länsrätten anser att barnets rätt till umgänge med förälder, vilket bör vara riktmärket vid målets bedömning, i vissa lägen kan främjas av att hämtningsmöjligheten finns kvar.

I annat fall kanske barnet inte får tillfälle att utöva sin umgängesrätt. Vidare anser länsrätten att förutsättningarna för att hämtning skall få genomföras i det fall att den föräldraansvarige begär att barnet skall överlämnas är alltför rigorösa. Om barnet inte lider annan skada än sådan som kan bedömas som ringa av att hämtning sker, bör hämtning kunna tillgripas även i detta fall.

6.7. Länsrätterna i Uppsala och Södermanlands län**Allmänt**

Vi delar utredningens uppfattning att möjligheten till tvångsmedel inte kan undvaras vid verkställighet av beslut om vårdnad och umgängesrätt. Vi delar också uppfattningen att språkbruket i 21 kap. FB kan vara mindre väl valt även om det i sak inte har någon betydelse. Om det sakliga innehållet i FB innebär, som utredningen anför, att barnets behov ägnats alltför liten uppmärksamhet kan däremot diskuteras. Det kan i mycket vara en fråga om på vilket sätt föräldrabalkens bestämmelser tillämpas. Vi återkommer till denna fråga.

Utgångspunkten för varje handlande måste givetvis vara, att domstols dom eller beslut om föräldraansvar eller umgängesrätt bör efterlevas. Redan

Bilaga 3

de nuvarande bestämmelserna i föräldrabalken visar att avsteg från denna principiella utgångspunkt måste kunna göras (4, 5 §§) och ställer upp regler för sådana situationer (5 §). Även utredningens påpekande om behovet av att förmå föräldern att känna sitt ansvar och att åtgärder bör vidtas för en samförståndslösning mellan föräldrarna regleras i föräldrabalken (2 §). Vid en omprövning, då föräldrars och barns intressen vägs mot varandra måste barnets bästa väga tyngst. Utredningen har i detta avseende inte anfört något nytt. Svårigheten i sammanhanget är emellertid att utreda eller på annat sätt ange vad som både i ett längre och ett kortare perspektiv är bäst för barnet. Någon allmän lösning på detta problem finns inte. Det måste alltid prövas från fall till fall.

Verkställighet enligt 21 kap. FB bygger på den förutsättningen att den allmänna domstolens ställningstagande i vårdnads- och umgängesrättsfrågan är grundad på vad som är förenligt med barnets bästa. Verkställigheten går då ut på att bryta den tredskande föräldrarnas motstånd. Underlaget för domstolens beslut är emellertid i de flesta fall i huvudsak föräldrarnas överenskommelse om vårdnaden och umgängesrätten. Det finns som regel inte anledning att ifrågasätta att överenskommelsen är förenlig med barnets bästa. Om det trots allt uppkommer tvist, blir det i allmänhet ett val mellan två i och för sig lämpliga föräldrar. Det behövs i dessa fall inte någon utredning om vad som är lämpligt för barnet. Den förenklade process, som i regel äger rum då föräldrar skiljs, är en föräldrarnas process där barnets intresse kommer i skymundan. Eftersom det förutsätts vara förenligt med barnets bästa att vistas hos föräldrarna, kommer det att förbli så även i framtiden och kanske i än större utsträckning om utredningens tankar om gemensamt föräldransvar vinner genklang.

Svårigheterna för barnet börjar som regel sedan skilsmässan formellt är klar och den överenskomna umgängesrätten praktiskt skall tillämpas. Det kan sägas att först då börjar en process med barnets rätt i centrum. Den processen sker sedan länge hos den allmänna förvaltningsdomstolen som ett led i verkställighetsmålet. Länsrätterna har stor erfarenhet av hur svåra, – i bland omöjliga – vårdnads- och umgängesrättsbeslut är att verkställa. Det blir hos länsrätten sällan fråga om en renodlad verkställighetsprövning med utgångspunkt från tingsrättens beslut. Det är i stället en bedömning, som innebär en prövning av skäligheten i tingsrättens beslut. Såsom ovan sagts utgör tingsrättens prövning i första hand en prövning av föräldrarnas rätt, medan barnets rätt aktualiseras först hos länsrätten. Det är hos länsrätten som frågan om vad som är förenligt med barnets bästa ställs på sin spets.

Beslutande myndighet

Som utredningen anfört har frågan om vilken myndighet som skall besluta i verkställighetsfrågorna diskuterats tidigare, bl. a. 1967. Då anfördes att tingsrätterna inte skulle handlägga dessa frågor, därför att de dittills inte ålagts verkställighetsuppgifter och att deras organisation och arbetsrutiner inte var anpassade för sådana frågor. För de dåvarande länsstyrelserna, i vilka bl. a. länsrättens funktioner ingick, talade bl. a. länsstyrelsens erfarenhet av barnavårdsfrågor och tillgång till särskild sakkunskap i fråga om behandling av barn.

För tingsrätternas del har sedan 1967 ej inträffat någon organisatorisk eller annan förändring som synes böra föranleda någon annan bedömning än som angivits. För länsrätternas del har, som utredningen anfört, den organisato-

riska förändringen inträffat att de brutits ut från länsstyrelserna till självständiga domstolar. Dessa organisationsförändringar är mycket viktiga, men saknar betydelse i dessa sammanhang. Den nya organisationen förändrar inte länsrättens förutsättningar att handlägga verkställighetsmål. Som utredningen själv angivit har länsrätten fortfarande en organisation väl anpassad för verkställighetsfrågor och för skyndsamt handläggning.

Utredningen framför många missuppfattningar om länsrätternas verksamhet. Vi vill peka på några sådana. Länsrätten har alltså inom sitt verksamhetsområde exklusiv tillgång till barnkunskap i form av socialkon-sulenterna. Länsrättens domarpersonal förvärvar dessutom särskild kunskap i dylika frågor genom sina tåta kontakter med länets socialförvaltningar, barnläkare och barnpsykologer. Muntlig handläggning är regel i dessa mål. Handläggning av verkställighetsmålen syftar till en förlikningsförhandling. Ofta uppnås därvid en lämplig lösning, anpassad till barnets behov och föräldrarnas situation. Vid den muntliga förhandlingen hörs om så erfordras expertis av olika slag.

Många gånger kan det vara förenligt med barnets bästa att en tredskande förälder får ett snabbt och kraftfullt besked av länsrätten att rätta sig efter tingsrättens beslut i t. ex. umgängesfrågan. Länsrätternas handläggningsordning möjliggör en sådan snabb behandling. I andra fall krävs en försiktig och mycket grannliga behandling för att nå ett så bra resultat som möjligt, ofta med personlig kontakt med föräldrarna. Länsrättens socialmål är ju oftast av mycket känslig art och kräver en varsam handläggning.

Såsom tidigare sagts uppstår svårigheterna med umgängesrätten oftast efter en skilsmässa. Det är då föräldrarnas goda vilja sätts på prov. Med nödvändighet kommer då frågan om barnets bästa i förgrunden och vårdnads- och umgängesrätten får en annan belysning. Enligt vår erfarenhet kan det dock förekomma, att sådana ändrade förhållanden uppkommit att behov av att ompröva i vart fall utformningen av umgängesrätten kan behövas. Vi anser det naturligt att den myndighet som handlägger frågan om överlämnande också då – om så behövs – bör kunna på ett smidigt sätt utforma umgängesrätten. Vi upplever den nuvarande begränsningen i dessa möjligheter för länsrätten som ett hinder. Den nuvarande ordningen innebär emellertid att länsrätten i sista hand överprövar tingsrättens dom om umgängesrätt t. ex. när länsrätten anser att hinder föreligger för verkställighet. Det är därför naturligt att den omprövning av umgängesrätten, som kan behövas, bör ske i länsrätten i samband med verkställigheten.

En närbesläktad fråga som kanske hade bort utredas är, om det inte med hänsyn till länsrättens anknytning till övriga socialmål skulle vara lämpligt att umgängesrättsfrågan åtminstone när tvist föreligger bör handläggas av länsrätt. Länsrätten skulle härigenom få möjlighet att tillämpa den kunskap och vana vid dylika frågor som finns på länsrätten. När skäl därtill förelåg skulle länsrätten efter anmälan av barnavårdskonsulenten också kunna pröva om umgängesrätten även i andra fall är förenlig med barnets bästa. I så fall skulle länsrätten få möjlighet att pröva samtliga aspekter på barnets förhållanden, även bl. a. frågor om samhällsvård och socialvårdande stödinsatser. Den möjlighet till helhetssyn, som utredningen med rätta anser angelägen, kan då utövas av länsrätten. Med den handläggningsform som förvaltningsprocesslagen medger finns det möjlighet för länsrätterna att avgöra dessa mål med önskvärd snabbhet.

Åtgärder för frivilligt överlämnande

Bilaga 3

Vi har i och för sig ingenting att invända mot vad utredningen anført om önskvärdheten av en frivillig uppgörelse i samförstånd. Tvärtom är just förordnandet enligt 2 § FB ett uttryck för detta. Utredningen beskriver i detta kapitel ett förfarande som regelmässigt tillämpas på våra länsrätter.

Förhandling inför domstol

Vad utredningen anført om förhandling inför domstol kan vi helt instämma i. Den gjorda skissering av målens handläggning är riktig och väl avvägd. Med vår erfarenhet av dessa mål vill vi dock tillägga att domarpersonalen måste vara observant på sådana situationer, där medling redan från början kan förutses bli resultatlös, så att inte tid i onödan spills på förhandlingar av olika slag. I övrigt vill vi endast göra den reflexionen att beskrivningen av den tänkta förhandlingens gång i allt väsentligt överensstämmer med den handlägningsrutin vi sedan många år tillämpar vid våra länsrätter.

Förordnande om överlämnande av barn

Vi delar utredningens principiella syn på att rätten precis som nu skall kunna vägra överlämnande, när det inte är förenligt med barnets bästa. Vi är emellertid främmande för påståendet att praxis skulle vara den att hänsyn aldrig togs till viljeyttring från barn under 11–12 år. Tvärtom är länsrätten väl införstådd med att ett barn yngre än så kan ha en bestämd vilja, som bör tillmätas stor vikt. Det är bl. a. också därför som länsrätten anser att barnavårdskonsumenten genom samtal med barnet bör försöka utröna dess vilja.

Utredningen säger (s. 127) att möjligheten att lämna uppdrag enligt 2 § skall finnas kvar även i samband med förordnande om överlämnande, men att förutsättningen bör vara att sådant uppdrag inte förekommit tidigare i målet. När det gäller hämningsfallen bör, anser vi, frivilligt överlämnande, även om det sker i skuggan av ett beslutat tvång, så långt möjligt eftersträvas. Kan överlämnande ske utan inblandning av andra människor än medlaren är detta av godo. Vår erfarenhet är att "frivillighet" kan uppnås när alternativet är redan beslutad polishämtning. Någon begränsning bör alltså inte föreskrivas i detta sammanhang.

Tvångsmedel

Enligt vår erfarenhet är vite nära nog det enda tvångsmedel som används i ifrågavarande sammanhang. Det innebär för den skull inte att möjlighet till hämtning inte behöver finnas. Ibland kan enbart risken för hämtning verka återhållande på den vårdnadshavare som överväger att inte iakttaga sina skyldigheter. Vi är därför inte övertygade om lämpligheten av utredningens förslag att hämtning under inga omständigheter skall få användas för att få till stånd en av domstol fastställd umgängesrätt.

Svårigheterna att få umgängesrätten att fungera beror endast undantagsvis på reaktioner hos barnet. Det är i stället så att den av föräldrarna hos vilken barnet bor gärna använder sig av sitt övertag och sina större möjligheter att påverka barnet i negativ riktning rörande den andra föräldern. På så sätt

uppstår så småningom den situationen att också det lilla barnet tvingas ta ställning till vem av föräldrarna som det "föredrar". Helt naturligt solidariserar sig det lilla barnet då med sin aktuelle vårdare.

Olika sociala hänsyn gör att vitet inte kan sättas alltför högt. Den situationen kan också uppstå att den betalningssvaga motparten saknar medel, varför viteshotet blir utan effekt. Det skulle uppstå en orimlig situation för den umgängessökande parten, om inte något annat tvångsmedel då fanns att tillgå. Det kan nämligen inte, som utredningen antar, anses sannolikt att frågan om föräldraansvaret endast på grund härav skall omprövas. Barnet kan ju ha en god situation i ett kort perspektiv fastän den ena föräldern inte godtar annans umgänge med barnet. Genom att på så sätt – kanske under flera år – undandraga den andra föräldern umgänge med barnet skapas en situation, där barnet kommer att betrakta denne förälder som en främling. Den begränsning av möjligheten till hämtning, som utredningen föreslagit, får därför anses olämplig.

6.8 Domstolsverket

Beslutande myndighet (8.4.2)

Enligt domstolsverkets mening fungerar den nuvarande ordningen i huvudsak bra. Starka skäl torde under sådana förhållanden behöva ändras för en överflyttning av ifrågavarande målgrupp till de allmänna domstolarna. Visst utrymme finns även att tillgodose de övriga ändringar som bedömts erforderliga inom ramen för förfarandet vid förvaltningsdomstolarna.

Enligt vad domstolsverket har erfarit är nuvarande handläggning i hög grad inriktad på medling och förlikning. Muntlig förhandling hålls i nästan alla mål som inte återkallas efter det särskilda medlingsförfarande som inleder handläggningen (21 kap. 2 § FB). Allmänt sett torde förvaltningsprocesslagen för denna typ av mål medge både snabbare och smidigare handläggning än rättegångsbalken utan att kravet på rättssäkerhet eftersätts. Härvid är att beakta att den muntliga förhandlingen inte behöver inriktas på beslut (jfr s. 122). Ny förhandling kan sättas ut eller annan åtgärd vidtas om det bedöms erforderligt. En överflyttning av målen till tingsrätterna skulle vidare innebära att den kunskap och erfarenhet som nu finns på detta område i förvaltningsdomstolarna inte längre kan utnyttjas i handläggningen.

Sammanfattningsvis anser domstolsverket att tillräckligt starka skäl inte anförts för en överflyttning.

Om en överflyttning kommer till stånd skall ifrågavarande mål handläggas enligt reglerna för indispositiva tvistemål. På förberedelsestadiet har dock, med viss avvikelse från rättegångsbalkens regler, föreslagits ett förfarande inriktat på medling och "förlikning". Domstolsverket anser att tillräckliga skäl inte finns för särskild medling enligt vad utredningen föreslagit (8 kap. 4 § 2 st. BFB) utöver den som följer av förslaget 8 kap. 2 § BFB och domarens allmänna skyldighet att medla under den muntliga förberedelsen.

Domstolsverket anmärker att rättshjälpslagens nuvarande bestämmelser inte torde medge att ersättning utgår av allmänna medel för inställelse och uppehälle när part kallats till föreslaget medlingssammanträde som inte hålls i samband med muntlig förberedelse. Gällande bestämmelser kräver att personlig inställelse till domstol ålagts.

Domstolsverket ifrågasätter om anledning finns att ändra nuvarande

bestämmelser om tvångsmedel. En möjlighet till yttersta tvång torde bidra till att överenskommelse träffas i många mål. Enligt praxis leder tillämpning av gällande bestämmelser ytterst sällan till att hämtning verkställs.

Förslaget att tingsrätt i vissa fall i mål om överlämnande självmant skall kunna ta upp fråga om omprövning av vårdnad eller umgängesrätt avstyrks såväl ur principiell som allmän synpunkt. Rättsordningens reglering av tvistemål förutsätter att part tagit initiativ till rättegången. Flera av rättegångsbalkens grundläggande bestämmelser (rättegångskostnad, påföljd för utevaro, ändring av talan m. m.) är inte avsedda att tillämpas i situationer där rätten självmant kan ta upp redan bestämda rättsförhållanden till omprövning. Det kan anmärkas att olika regler gäller för rättegångskostnadsersättning i mål om föräldraansvar respektive överlämnande av barn. En risk med förslaget är vidare att t. ex. ensam föräldraansvarig avstår från att göra sin rätt att få barn överlämnat till sig gällande av rädsla för att förlora vårdnaden.

6.9 Socialstyrelsen

Beslutande myndighet

Utredningen föreslår att tingsrätterna skall ersätta länsrätterna som beslutande myndighet när det gäller överlämnande av barn. Socialstyrelsen finner att det av praktiska skäl kan vara lämpligt att samma domstol som beslutar i mål och ärenden rörande föräldraansvar och rätt till umgänge också handlägger verkställighet av besluten.

I detta sammanhang vill socialstyrelsen emellertid erinra om en grupp principiellt likartade ärenden, nämligen överklagande av beslut enligt 50 § BvL (beslut av socialnämnd om förbud att taga fosterbarn från fosterhem). Besvärinstans är här länsrätterna. Länsrätterna har också en nära anknytning till länsstyrelsernas socialkonsulenter och skall även i fortsättningen besluta om vård med stöd av LVU. Socialstyrelsen anser att samma domstol bör handlägga samtliga ärenden som kan medföra överlämnande av barn. Detta talar för att länsrätterna även fortsättningsvis bör handlägga ärenden rörande överlämnande av barn enligt föräldrabalken. I enlighet med vad styrelsen anført i föregående stycke skulle detta då innebära att länsrätterna även borde ta över mål och ärenden rörande föräldraansvar och umgängesrätt. En sådan reform kan emellertid inte genomföras utan ett noggrant övervägande av de praktiska konsekvenserna härav.

När det gäller utbildning av berörd domarpersonal anser socialstyrelsen att denna fråga inte blivit tillräckligt penetrerad. En förutsättning för att kunna leda sådana förhandlingar hos domstolen som skisserats, är enligt socialstyrelsens uppfattning, att berörd personal har kunskaper om barns behov, samt ges kontinuerlig handledning. Likaså anser styrelsen att den domstol som i framtiden handlägger dessa ärenden, på samma sätt som länsrätterna i dag, anlitar personer med särskilda kunskaper om barn.

Åtgärder för frivilligt överlämnande

Utredningen föreslår olika åtgärder som domstolen kan vidta för att uppnå ett frivilligt överlämnande. Domstolen kan förordna företrädare för socialtjänsten eller motsvarande att ha samtal med föräldrarna. Ytterligare led i handläggningen kan vara förhandling, medling och huvudförhandling vid

domstolen. Det är svårt att på det underlag utredningen presenterar avgöra om den föreslagna ordningen är den mest lämpliga. Socialstyrelsen vill därför förorda att en försöksverksamhet i enlighet med förslaget sätts igång innan en lagändring genomförs.

Förordnande om överlämnande av barn

För de fall parterna ej kan nå en överenskommelse anges i den föreslagna lagtexten att överlämnande skall ske om det är förenligt med barnets bästa. I motiven redovisas däremot de situationer som inte kan anses förenliga med barnets bästa och då rätten skall vägra ett överlämnande. Socialstyrelsen vill i detta sammanhang framhålla att utgångspunkten bör vara att här aktuella domar skall efterlevas. Rätten skall vägra besluta om överlämnande i de fall detta strider mot barnets bästa. Socialstyrelsen anser att lagtexten bör utformas i överensstämmelse härmed.

Tvångsmedel

Förutom vite föreslår utredningen att hämtning skall tillgripas i vissa undantagssituationer. Styrelsen anser emellertid att tvister mellan föräldrar principiellt inte skall lösas genom tvångsåtgärder mot barnet. Sådana ingripanden bör bara få ske om barnets bästa talar för detta. Givetvis skall barnet ha ett rättsligt skydd. Detta skydd borde emellertid kunna tillgodoses med användande av den lagstiftning som finns för ändamålet, nämligen barnavårdslagen. I situationer där barnets bästa talar för att det inte bör få stanna kvar hos den umgängesberättigade eller hos fosterföräldrarna borde det kunna vara möjligt att ingripa med stöd av 25 § a och 29 § BvL. Samhällsvården kan då förklaras avslutad så snart barnet har omhändertagits och överlämnats till den föräldraansvarige. Även 1 § andra stycket 1 p i den föreslagna lagen om vård av unga (LVU) borde kunna användas för att skydda barnet i sådana situationer som här sägs. Socialstyrelsen tillstyrker därför det särskilda yttrande som avgivits av Ivan Ottoson i denna fråga. Om inte den föreslagna lydelsen av 1 § LVU kan anses medgiva ingripande i den situation som här angivits bör i stället I och II §§ i LVU kompletteras. Vad här sägs förutsätter att LVU träder i kraft samtidigt eller tidigare än de nu föreslagna ändringarna. I annat fall gäller vad som här sagts om LVU i stället barnavårdslagen.

6.10 Länsstyrelsen i Stockholms län

Utredningen använder ordet överlämnande i stället för verkställighet och överflyttning. Även länsstyrelsen anser att ordet överlämnande bättre anger den handling det rör sig om.

Beslutande myndighet

Utredningen föreslår att mål om överlämnande av barn skall flyttas från länsrätt till de allmänna domstolarna. Ett huvudskäl härför är att bättre förutsättningar för enhetliga lösningar och en helhetssyn på problemen skapas om samma myndighet, som tidigare prövat föräldraansvaret och umgängesrätten, också handhar målen om överlämnande av barn. När skäl

Bilaga 3

finns att frågan om föräldraansvar eller umgängesrätt ändras, skulle rätten självant kunna ta upp detta till prövning. Enligt utredningens förmenande skulle också frågan om överlämnande av barn härigenom slutligt frikopplas från det exekutiva förfarandet.

Länsstyrelsen kan inte på alla punkter instämma i de skäl som anförs för en överflyttning av dessa mål till tingsrätterna. Länsrätten har stor erfarenhet av barnavårds- och umgängesrättsmål. Det är också relativt vanligt att psykologisk expertis och andra sakkunniga inkallas och hörs av länsrätten. Tillgången till social expertis från socialkonsulentorganisationen finns i samma mån efter länsrättens utbrytning från länsstyrelsen som innan. Trots ovanstående synpunkter anser emellertid länsstyrelsen, att en helhetssyn när det gäller föräldraansvar, umgängesrätt och överlämnande av barn är så viktig, att dessa frågor bör behandlas av samma myndighet. Tingsrätterna har dessutom en hävdvunnen erfarenhet av tvistiga familjerättsärenden. Efter noggrant övervägande tillstyrker länsstyrelsen således förslaget att mål angående överlämnande av barn läggs över på de allmänna domstolarna.

Reservat i av ledamöterna Hallerby, Lunde och Nilsson:

De tre sista meningarna i det här närmast föregående stycket ersätts med: Efter noggrant övervägande har länsstyrelsen kommit fram till, att länsrätten har bättre förutsättningar att handlägga dessa ärenden och avstyrker därför utredningens förslag.

Domstolens handläggning

Rättens möjlighet att lämna uppdrag att verka för frivilligt överlämnande enligt 21 kap. 2 § FB föreslås kvarstå. Utredningen föreslår dessutom två nya led i rättegången. Om uppdraget inte leder till resultat, eller om rätten anser att sådant uppdrag inte bör ges, skall rätten kalla parterna till muntlig förberedelse. Denna skall leda av ensam domare. Även kontaktperson skall kallas om sådan finns. Sådan förhandling skall också kunna hållas på barnets hemort. Om parterna är helt låsta i sina positioner skall domaren kunna låta förberedelsen gå över i ett sammanträde inför en av rätten utsedd särskild medlare.

Länsstyrelsen instämmer med utredningen i att det kommer att ställas mycket stora krav på den domare och särskilda medlare som skall leda dessa samtal. Det är också tveksamt om varaktigt resultat kan uppnås med sådana förhandlingar och på den korta tid det kan bli fråga om. Om medlingssammanträdet utsätts till en annan dag, vilket också skall vara möjligt, kan det finnas större utsikter till framgång. Medlaren skulle då kunna tänkas få möjlighet till extra sammanträffanden med parterna.

Enligt länsstyrelsens mening är uppdrag enligt 21 kap. 2 § FB det mest verkningsfulla medlet för att få frivilligt överlämnande till stånd. En risk kan vara, att denna effekt kommer att minska genom att man förlitar sig på att ytterligare försök till frivilligt överlämnande kommer att göras av rätten innan beslut fattas. Länsstyrelsen tillstyrker dock förslaget då vitesföreläggande och polishämtning måste ses som den absolut sämsta utvägen.

Tvångsmedel

Bilaga 3

Länsstyrelsen instämmer i utredningens förslag att hämtning inte skall kunna beslutas för att få umgänge till stånd mellan förälder som inte har föräldraansvaret och barnet. Man torde kunna utgå ifrån att om en förälder begär polishämtning för att få umgås med sitt barn det minskar förutsättningarna för att umgänget skall gagna barnet.

När det är fråga om föräldraansvarig som begär hjälp med att få hem sitt barn instämmer länsstyrelsen med utredningens förslag att hämtning får tillgripas endast om barnet riskerar att fara illa där det vistas.

Med hänsyn till den opposition som kan förväntas mot restriktivare tillämpning av hämtning anser länsstyrelsen att det skulle varit värdefullt om utredningen införskaffat och redovisat erfarenheter från Norge och Finland, som inte tillämpa hämtning i mål om överlämnande av barn för umgänge.

Talerätt och ombud för barnet

En stor och betydelsefull nyhet utgör förslaget att barnet skall ha egen talerätt i mål om överlämnande. Detta förslag mottas av länsstyrelsen med tillfredsställelse. Länsstyrelsen anser det också vara riktigt att barnet inte skall närvara vid domstolsförhandlingarna, utan att dess talan skall föras av ett barnombud. Länsstyrelsen instämmer också i att ombudet skall förordnas av rätten och inte av rättshjälpsnämnden.

Länsstyrelsen vill understryka vikten av att barnombudet har en god juridisk utbildning och en god kännedom om barn och barns behov.

6.11 Barnavårdskonsulenter i landet

Utredningen föreslår att *beslutande myndighet* i frågor om överlämnande blir de allmänna domstolarna och inte som för närvarande länsrätterna. Länsrätterna hör nu i dessa frågor barnavårdskonsulenter som sakkunniga. Även om utredningen inte närmare diskuterat barnavårdskonsulenternas medverkan i ärenden rörande överlämnande av barn, kan, även om en annan myndighet blir beslutande, barnavårdskonsulenternas rådgivande funktion till kommuner och allmänhet utnyttjas i komplicerade ärenden.

Det är ett välbetänt krav i utredningsförslaget att fackkunskap rörande barn skärps i förhållande till nuvarande ordning.

6.12 Barnavårdskonsulent i Jämtlands län

Beslutande myndighet

I gällande rätt avgör allmän domstol frågan rörande rättslig vårdnad och umgängesrätt, medan frågor rörande verkställighet av dessa beslut och domar handläggs av allmän förvaltningsdomstol.

I och för sig är det positivt att båda funktionerna läggs på en och samma myndighet. Det finns dock starka argument för att denna myndighet snarare bör vara länsrätt än tingsrätt. Dessutom kan det ifrågasättas om nuvarande ordning egentligen är så otillfredsställande.

För det första tycker jag att utredningen överbetonat betydelsen av den nyligen genomförda länsrättsreformen. Länsrätten har fortfarande och

Bilaga 3

kommer även i framtiden att ha tillgång till barnkunskap i form av socialkonsulenter/barnavårdskonsulent. Det fastslås i prop. 1979/80:6 om socialstyrelsens uppgifter och organisation m. m. att den socialenhet inom länsstyrelsen, vari socialkonsulenter/barnavårdskonsulent skall ingå, skall bistå länsrätten med sociala bedömningar. För det andra handlägger länsrätten många sociala mål, inte minst barnavårdsmål, vilket torde göra den minst lika kompetent som tingsrätten när det gäller ärenden om föräldraansvar och umgängesrätt. För det tredje har länsrätten i dag hand om besvär rörande avgörande jml BvL § 50 (förbud mot flyttning av fosterbarn). Dessa besvärärenden är en direkt parallell till verkställighetsärenden jml FB kap. 21. Det finns anledning att låta dessa likartade ärenden handläggas av en och samma myndighet. Detta blir inte fallet med utredningens förslag. För det fjärde kommer länsrätten enligt prop. 1979/80:1 angående ny sociallagstiftning att handlägga alla besvärärenden, vilka framdeles förväntas öka med anledning av utökade besvärmöjligheter.

Länsrätternas erfarenheter av barnavård kan alltså antas bli betydligt större. Ärenden jml LVU kommer också att handläggas av länsrätterna. Jag menar nog att dessa kommer att ha goda möjligheter att följa den barnavårdande verksamheten inom länet.

Utöver detta vill jag göra utredningen uppmärksam på att det i dag inte finns någon naturlig koppling mellan tingsrätterna och socialkonsulenter/barnavårdskonsulent, vilket med utredningens förslag kan komma att innebära att den regionala socialtjänstmyndigheten blir sämre utnyttjad än i dag.

Slutligen bör uppmärksammas att en domare i tingsrätt av naturliga skäl måste ha både bredd och djup vad gäller juridiska kunskaper, vilket naturligtvis präglar den juridiska utbildningen. En domare behöver således besitta så mycket juridiska kunskaper att det knappast finns något större utrymme för en mera socialt inriktad utbildning. Mot denna bakgrund kan det ifrågasättas om det i många fall inte är så att den naturliga erfarenhetsbakgrund som länsrätterna har genom barnavårdsärenden m. m. mer än väl uppväger tingsrätternas ofta strikt juridiska kunskaper.

Åtgärder för frivilligt överlämnande – förordnande av överlämnande av barn

Utredningen föreslår att möjligheten att verka för ett frivilligt överlämnande av barnet skall finnas kvar, BFB 8:2. Den som får uppdrag jml BFB 8:2 skall som i dag vara rapporteringsskyldig till rätten och uppdraget skall liksom nu ha dubbel funktion. Förutom att verka för överlämnande bör uppdragstagaren jml § 6 i Förordningen om tillämpningen av 8 kap. BFB, ange om det synes föreligga förhållanden som jml BFB 8:7 utgör hinder för överlämnande. Varför bör uppdragstagaren endast redovisa hinder jml BFB 8:7? I dag bör enligt Tillämpningskungörelsen § 6 anges om sådana förhållanden som enligt FB 21:4,5 eller 6:2a st synes föreligga. Bör inte uppdragstagaren även redovisa om andra hinder för överlämnande synes föreligga eller om ett överlämnande över huvud taget kan anses vara förenligt med barnets bästa?

För att kunna bedöma eventuella hinder vill jag betona behovet av möjligheten att göra en mera förutsättningslös utredning än vad uppdraget jml BFB 8:2 egentligen ger möjlighet till. Man borde kunna behålla den

Bilaga 3

ståndpunkt som utredningen tagit beträffande att det i allmänhet är förenligt med barnets bästa och dessa domar och beslut efterlevs, men samtidigt ge uppdragstagaren möjlighet till en mera förutsättningslös utredning. Borde inte det i Förvaltningsprocesslagens § 8 inskrivna utredningsansvaret kopplas till denna handläggning? Den som får uppdrag jml BFB 8:2 måste i första hand få ett grepp om läget innan några som helst övertalningsförsök görs om att överlämna barnet. Man kan inte direkt verka för ett frivilligt överlämnande utan att tänka på konsekvenserna för barnet och framför allt i vissa fall låta barnet komma till tals. Vi får inte heller bortse från de fall då förälder med respekt för myndigheter skyndar sig att gå med på ett överlämnande av barnet trots att grund för vägrat överlämnande eventuellt föreligger.

Jag finner utredningens förslag om slopande av nuvarande tidsbegränsning för dessa uppdrag vara bra. Utredningen anger att detta bör kunna leda till att uppdragstagaren på ett mer målinriktat sätt kan ta itu med svårlösta konflikter. För att kunna ta itu med dessa krävs enligt mina erfarenheter inte bara tid till gemensamma samtal med dem. Utredningen föreslår vid behov ett medlingsförfarande, BFB 8:4, i anslutning till en muntlig förberedelse i rätten. Jag finner detta förslag i och för sig bra, men menar att det vore bättre om parterna kunde förmås/tvingas komma samman redan under uppdraget jml § 2. Först då har uppdragstagaren egentligen möjlighet att mer målinriktat ta itu med svårlösta konflikter.

Om uppdrag jml BFB 8:2 ej lett till frivilligt överlämnande eller annan överenskommenhet, som föranlett sökande part att dra tillbaka sin ansökan, (vilket inte så sällan händer) skall rätten kalla till muntlig förberedelse. Sådan förberedelse skall alltid föregå särskild medling. Utredningen menar att underrättsdomare många gånger kan klara uppgiften att förmå parterna till samarbete och en lösning som är till gagn för barnet. Jag tror dock att man nog får räkna med att sådan muntlig förberedelse inte så särskilt ofta leder till samförstånd utan att domaren bör utgå ifrån behov av hjälp genom särskild medlare. Om behov av medling föreligger bör denna vara tvingande för parterna.

Beträffande den särskilda medlingen vill jag betona det nödvändiga i att det inte bara blir ett sammanträffande utan det ges möjlighet till flera. För att få kontinuitet i ärendet och med hänvisning till vad jag tidigare anfört om innehållet i uppdraget jml § 2 anser jag tvärt emot utredningen det vara positivt om medlaren är samma person som innehaft uppdrag jml § 2. Att medlaren inte tidigare skall ha arbetat med parternas konflikt finner jag däremot självklart. Jag vill se den särskilda medlingen som en fortsättning på uppdraget jml BFB 8:2.

Utredningen riktar kritik mot tillämpningen av FB 21:4 och menar att bestämmelsen i praxis uppfattas så att hänsyn i princip aldrig tas till viljeyttring från barn under 11–12 år. Detta anses vara ett alltför stelbent synsätt. Jag delar utredningens uppfattning på denna punkt och ansluter mig helhjärtat till att stor hänsyn alltid bör tas till verkliga viljeyttringar från barn i frågor som rör dess personliga förhållanden.

Utredningen menar att barnet skall få komma till tals så snart det är möjligt och lämpligt med hänsyn till dess ålder och mognad. Jag anser, liksom utredningen, att betydligt mindre barn än 11–12 åringar kan ha en nyanserad och beaktansvärd åsikt i dessa frågor, men jag vill samtidigt påpeka vikten av att inte urskiljningslöst höra barn i förskoleåldern.

I specialmotiveringen till BFB 8:10 anges att överlämnande i princip aldrig bör få ske om ett barn som fyllt 15 år eller uppnått motsvarande mognad

motsätter sig detta. I analogi med vad jag skrivit om att tillmäta barnets åsikt stor betydelse, tycker jag att det vore befogat med en sänkning av denna åldersgräns.

Utredningens i övrigt allmänna resonemang kring grunderna för förordnande av överlämnande – vägrat överlämnande är acceptabelt. Vad som är svårförståeligt är den lagtekniska lösning som utredningen väljer för att uppnå sitt syfte. Motsvarigheten till FB 21:5 st 1 rycks ut och placeras i en egen paragraf, BFB 8:7. Övriga grunder slås ihop till en allmänt hållen formulering om barnets bästa och placeras ganska obemärkt i BFB 8:5 som ju inte handlar om vägrat överlämnande utan om motsatsen. För att kunna härleda möjlighet till vägrat överlämnande tvingas man till en e contrario-tolkning av BFB 8:5 som alltså i sig är tämligen oprecis. Stärker denna lagtekniska lösning verkligen barnets rätt och bästa?

Tvångsmedel

Jag ansluter mig till utredningens ståndpunkt att vite bör vara det huvudsakliga tvångsmedlet. I vissa undantagssituationer, när barnet riskerar att lida skada där det vistas, krävs dock möjligheter till hämtning. Hämtning bör endast få förekomma när den föräldraansvarige begär barnets överlämnande.

Några anser att de situationer när hämtning skulle användas som tvångsmedel faller inom ramen för nuvarande BvL – kommande LVU och att dessa bör göras tillämpliga.

Efter att noga ha vägt utredningens förslag mot det ovan beskrivna alternativet har jag funnit det förra innebära bättre rättssäkerhet. Jag finner också att utredningens förslag i ett flertal tänkta situationer kommer att tillvarata barnets intressen på ett mera heltäckande sätt.

6.13 Skolöverstyrelsen (SÖ)

SÖ anser att det är viktigt att *hämtning* sker enligt utredningens förslag (s. 127) i de fall barnet riskerar att lida skada där det vistas. Vitesföreläggande utgör inte något skydd för barnet. SÖ kan inte se detta som en lösning när föräldrar inte frivilligt överlämnar ett barn. SÖ föreslår därför att i dessa fall med tredsande föräldrar omfattande insatser görs för att lösa tvisten samarbetsvägen med barnets bästa för ögonen.

6.14 Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden

Fakultetsnämnden övergår nu till att kommentera utredningens förslag om verkställighet av vårdnads- eller umgängesrättsdom och därmed sammanhängande frågor.

Utredningen skyggar för *termen* verkställighet och menar, att denna vore ägnad att leda tanken till att barnet vore ett föremål, som kunde flyttas som vilken sak som helst (s. 117). Givetvis förhåller det sig icke så, och det är svårt att föreställa sig, att någon verkligen skulle tänka på detta sätt. Verkställighet av dom kan även i andra fall riktas mot person, t. ex. vräkning av hyresgäst eller vitesföreläggande, utan att någon kommer på den tanken, att exekuten vore att likställa med ett föremål. Utredningens eufemismer i detta avseende är därför överflödiga. Därmed icke sagt, att utredningens term överlämnande

Bilaga 3

de av barn icke skulle kunna godtagas.

Utredningen föreslår, att verkställighetsfrågan skall som särskilt mål *handläggas av allmän domstol* (8:1 och 9). I förbigående kan påpekas, att frågan om hur talan i sådant mål skall väckas icke behandlats. Visserligen gäller väl då RB 13:4 första stycket supplementärt, men det bör övervägas, om det icke liksom enligt gällande rätt borde räcka med ansökan. Liksom nu skulle alltså en vårdnads- eller umgängesrättsdom icke vara omedelbart verkställbar, utan härför skulle krävas ett särskilt förfarande, ehuru icke längre inför länsrätt.

I och för sig är det ingalunda unikt, att allmän domstol kan upptaga mål om verkställighet av dom. Sådant förekommer i vissa fall i Förbundsrepubliken Tyskland. Något principiellt hinder mot att låta allmän domstol avgöra verkställighetsfråga föreligger icke. Frågan blir då, om utredningen har rätt i att tingsrätterna är lämpligare än länsrätterna att handlägga verkställighetsmålen.

Utredningen anför flera skäl härför. För det första upptages, att tingsrätterna har stor erfarenhet av vårdnads- och umgängesrättsmål. Häremot kan anföras, att länsrätterna å sin sida har erfarenhet av mål enligt barnavårdslagen. För det andra påpekas, att tingsrättsdomarna har omfattande rutin beträffande muntlig förhandling och förlikning. Emellertid kan muntlig förhandling förekomma även i länsrätt, och därest domförfhetsreglerna eller länsrätternas praxis därvidlag skulle hindra en ändamålsenlig handläggning av ensamdomare, kan sådant ändras. Till grund för utredningens skepsis mot länsrätterna synes ligga en farhåga, att länsrättsdomarna skulle fortsätta i gamla administrativa hjulspår och icke kunna tillägna sig konsten att leda ett förberedelsesammanträde och förlika parter. Denna farhåga bör inte överdrivas. Måhända skulle en på så sätt ökad muntlighet rent av ha en gagnande inverkan på förvaltningsprocessen i övrigt. Vad utredningen slutligen anför om ökad arbetsbelastning hos tingsrätterna framstår som tämligen tveksamt, eftersom det väl icke kan helt uteslutas, att utredningens förslag om ändrade förutsättningar för verkställighet kan leda till ett ökat antal verkställighetsmål.

Utredningens överväganden kan sålunda knappast anses utslagsgivande. Fakultetsnämnden finner för sin del, att skälen för tingsrätt resp. länsrätt väger ungefär jämnt. Nämnden saknar därför anledning att avstyrka förslaget. En mindre komplikation med den nya ordningen vill fakultetsnämnden dock påpeka. Det heter sålunda i 31 § tredje stycket i utredningens förslag till lagtext, att interimistiska beslut i vårdnads- och umgängesrättsfråga skall gå i verkställighet lika med lagakrafttagande dom. Men sådan dom får verkställas först efter rättens beslut. Om det vill sig illa, kan tingsrätten således få en verkställighetsprocess att avgöra, medan målet i vad avser själva saken fortfarande handläggs av rätten.

I detta sammanhang kan påpekas, att utredningen underlåtit föreslå ändring av FB 20:11 i vad avser den nu gällande hänvisningen till 6:13, som enligt utredningens förslag får annat paragrafnummer. Det bör vidare övervägas, om icke i 20:11 bör ingå hänvisning även till det föreslagna stadgandet i 8:11.

I den viktiga frågan under vilka *förutsättningar beslut om överlämnande* skall ske, har utredningen i sin i och för sig vällovliga strävan att tillgodose barnets bästa lockats till att framlägga vissa rättssystematiskt oklara förslag. De nuvarande reglerna i 21 kap. Föräldrabalken bygger på att domstols dom eller beslut om vårdnad och umgänge skall verkställas om verkställandet inte

Bilaga 3

strider mot viljan hos ett något äldre barn (FB 21:4), eller om det är uppenbart att förhållandena ändrats väsentligt och att vårdnadsfrågan därför med hänsyn till barnets bästa bör prövas på nytt av allmän domstol (21:5 st 1) eller att verkställighet i annat fall kan medföra risk, som ej är ringa, för skada på barnets kroppsliga eller själsliga hälsa (21:5 st 2). Utredningen vill ersätta regler med en allmän föreskrift om att rätten får besluta om verkställighet endast om det är förenligt med barnets bästa (8:5 1 st). Enligt fakultetsnämndens bedömning bör emellertid frågan om vad som härvidlag är förenligt med barnets bästa beaktas redan vid avgörandet av vårdnads- eller umgängesrättsfrågan. Detta sker också ofta i praktiken genom att domstolarna i vårdnads mål prövar om det är lämpligt att flytta ett barn från dess hittillsvarande miljö. Redan i vårdnads målet bör alltid rätten, som ju enligt utredningens förslag skall noggrannare än hittills pröva dessa frågor, förutse att en verkställighetsfråga kan uppkomma och vid avgörandet av själva saken väga in de skäl, som kan tänkas anföras mot verkställighet. På så vis skulle rätten åtminstone i princip kunna i verkställighets målet begränsa sin prövning till ändrade förhållanden. Utredningens i och för sig välment förslag kommer väl eljest att leda till att processandet i vårdnads- resp. umgängesrättsfrågan börjar på nytt. Och just denna åtminstone till synes ökade möjlighet att bevara status quo kan medföra, att antalet tredskande parter och därmed även antalet verkställighetsprocesser ökar. Särskilt orimligt förefaller det, att part, som fått sitt vårdnadsyrkande ogillat av *hovrätt eller högsta domstolen*, skall kunna fortsätta att processa vidare om samma sak i verkställighets målet, också här kanske i flera instanser. En sådan ordning med dess utdragna ovisshet synes ej heller vara särskilt gagnelig för barnet. Fakultetsnämnden avstyrker alltså utredningens ifrågasvarande förslag till ny huvudregel om förutsättningarna för verkställighet (8:5 st 1) och menar, att förutsättningen för vägrad verkställighet bör vara ändrade förhållanden eller nyvunnen kännedom om antingen risk för barnets hälsa eller barnets bestämda vilja.

Vad angår *förfarandet vid rättens handläggning* av yrkande om verkställighet är den väsentliga nyheten i utredningens förslag reglerna om muntlig förberedelse inför rätten samt möjligheten för rätten att tillkalla särskild medlare. (Se 8:2 och 3 i förslaget till lagtext.) Fakultetsnämnden menar att en muntlig förberedelse kan ha värde vid sidan av möjligheten för rätten att överlämna till företrädare för socialtjänsten att verka för frivilligt överlämnande av barnet. Utformningen av regeln skulle emellertid kunna göras något annorlunda om man som fakultetsnämnden betonar, att huvudregeln måste vara att tidigare dom eller beslut skall verkställas och inte, att överlämnandefrågan ses som ganska fristående i förhållande till rättens underliggande avgörande. Nämnden avstyrker därför att rätten skall ha skyldighet att *alltid* kalla parterna till muntlig förberedelse, när företrädare för socialtjänsten inte kunnat få till stånd ett frivilligt överlämnande. Det bör räcka med en möjlighet för rätten, och någon specialregel vid sidan av vad som gäller enligt RB framstår inte som påkallad. Särskilt om rätten nyligen avgjort vårdnads målet med beaktande av frågan om barnet bör flyttas från tidigare miljö, vore det rent olämpligt om rätten skulle vara skyldig att vid följande verkställighet alltid kalla parterna till muntlig förberedelse oavsett om nya omständigheter återopats.

Om muntlig förberedelse inte görs obligatorisk, måste inledningsorden i den föreslagna 8:5 ändras. Redan i utredningens förslag är de missvisande, ty annan förberedelse än muntlig torde regelmässigt komma att föregå rättens

avgörande. Vad utredningen föreslagit i 8:2 tillhör sålunda – processstekniskt sett – det som rätten sysslar med under förberedelsen.

Som skäl för införandet av möjligheten till *särskild medling* efter förordnande av rätten och med skyldighet för part att inställa sig inför medlaren har utredningen åberopat (bet s. 134), att konflikten mellan föräldrarna ofta uppstått först efter skilsmässan och sedan man i samband med den löst frågan om vårdnad och umgänge på egen hand men på ett sätt som senare visar sig ha varit förhastat. Detta förslag innebär tydligen att utredningen i verkställighetsfrågan vill låta aktualisera en omprövning av den tidigare dom på vårdnaden, som meddelats på grundval av en tidigare enighet mellan föräldrarna, vilken nu inte föreligger. Denna situation bör emellertid inte lösas genom att rätten i en fråga om verkställighet söker få till stånd en medling i den underliggande frågan om vem som egentligen skall vara vårdnadshavare. Den riktiga lösningen bör i stället vara, att den part som vill ha en ändring till stånd i vårdnadsfrågan på vanligt sätt väcker talan därom. Reglerna om verkställighet av tidigare dom eller beslut bör genom hänvisning till möjligheten av ändrade förhållanden kunna ge underlag för vägrad verkställighet i situationer som de nyss nämnda, om det inte är uppenbart att talan i det nya målet kommer att ogillas. Nämnden finner sålunda att förslaget om särskild medling på förordnande av rätten bygger på en rättssystematisk felsyn. Önskemålet att få till stånd överlämnande i godo kan dessutom tillgodoses redan genom ett uppdrag till företrädare för socialtjänsten. Dessutom är den föreslagna regeln onödig, ty om behov av särskild medling i verkställighetsfråga någon gång skulle uppkomma, kan stadgandet i RB 42:17 andra punkten utnyttjas. Fakultetsnämnden avstyrker sålunda förslaget om särskild medling efter förordnande av rätten.

Utredningen föreslår vidare (8:7), att rätten rent av *ex officio* skall kunna *uppta vårdnads- eller umgängesrättsfrågan till förnyad prövning*. Att så skall ske, om part väcker talan därom, utgår utredningen också från menar, att sådan talan skulle kunna av rätten omedelbart ogillas, om den befinns obefogad. Härom är att säga, att partens talan om en redan avdömd vårdnads- eller umgängesrättsfråga skall avvisas på grund av domens rättskraft, för så vitt icke den nya talan grundar sig på omständigheter, som tillkommit efter domen. Men åberopas sådana omständigheter, måste dessas eventuella förhandenvaro och rättsliga betydelse prövas, och något omedelbart ogillande kan i så fall icke komma i fråga, om inte saken undantagsvis skulle framstå som uppenbar (RB 42:20 2 st 3 p). Och part kan naturligtvis icke hindras från att överklaga domen. Att rätten kan ungefär samtidigt få ett verkställighetsmål och ett nytt vårdnads- eller umgängesrättsmål att pröva, är sålunda inte något som man kan förhindra genom lagstiftning, om man nämligen vill att rätten skall pröva båda typerna av mål, och att part skall kunna begära omprövning av vårdnadsfråga vid ändrade förhållanden.

Emellertid skulle enligt utredningens förslag till lagtext rätten kunna *ex officio* uppta vårdnads- eller umgängesrättsfrågan på nytt utan begränsning till den för part gällande förutsättningen, att nya omständigheter tillkommit. Detta förslag nödgas fakultetsnämnden bestämt avstyrka under hänvisning till vad som redan tidigare anförts om vådan av att i verkställighetsmålet processa på nytt i själva saken. De där anförda skälen gäller mutatis mutandis även här. Dessutom talar all processuell erfarenhet genom tiderna starkt mot att tillåta, att domstol över huvud taget får *ex officio* ta upp mål till behandling. Redan utredningens antydningar ger sålunda vid handen, att rätten kunde tänkas utnyttja möjligheten till ett *ex-officio*-upptagande som

en sanktion mot tredskande part, varvid sanktionstänkandet lätt kan ta överhanden på bekostnad av omtanken om barnets bästa. Därest omprövning av vårdnads- eller umgängesrättsfrågan framstår som påkallad på grund av ändrade förhållanden, torde det vara betydligt lämpligare, att domaren genom materiell processledning upplyser part om möjligheten av att väcka ny talan.

Vad härefter angår *verkställighetsformerna*, delar fakultetsnämnden utredningens mening, att endast vitesföreläggande bör ifrågakomma vid verkställighet av umgängesrättsdomar. Vitessanktionen har emellertid en uppenbar svaghet. Sanktionen är verkninglös gentemot den, som icke förfogar över tillgångar, som är åtkomliga för exekution. I vårdnads mål behövs därför en mera verksam sanktion. Fakultetsnämnden delar här utredningsmajoritetens mening, att hämtning genom polismyndighets försorg bör kunna komma i fråga, om intet annat hjälper.

6.15 Högskolan i Örebro

Beslutsrätten när det gäller bestämmelserna i 8 kap BFB

Utredningen föreslår att beslutanderätten när det gäller överflyttnad (tidigare verkställighetsreglerna i 21 kap. FB) överförs från förvaltningsrättsorganisationen (länsrätter, kammarrätter och regeringsrätt) till de allmänna domstolarna (tingsrätter, hovrätter och högsta domstolen).

En anledning till en sådan reform är förvisso att nästan varje "verkställighetsärende" (som alltså förutsätter att det meddelade beslutet eller domen inte frivilligt följs) utgör ett indicium på att det beslut som rätten fattat om "föräldraansvar" och "umgänge" inte är en bra lösning på de motsättningar och förhållanden som lett fram till beslutet. Samma instans som fattar beslut om överflyttnad av barn bör därför, också enligt styrelsens uppfattning, besluta om föräldraansvar och umgängesrätt. Tanken att de senare frågorna skulle överföras till förvaltningsmyndighetsorganisationen förefaller främmande. Den enda möjliga lösningen är därför att gå på utredningens förslag.

Kompetensen hos domarna

Emellertid talar även andra skäl för en sådan lösning. Det kommer att ställas stora krav på domstolsledamöterna när frågan om "barnets bästa" ska avgöras i olika sammanhang. Chanserna för att ledamöterna tillägnar sig nödvändiga kunskaper och sätter sin in i diskussionen ordentligt, är naturligtvis större om antalet mål, där liknande problem förekommer, är stort hos domstolen. Den kompetens som därvid byggs upp bör naturligtvis också i största möjliga mån utnyttjas. Det torde inte råda något tvivel om att detta måste bli fallet om målen överförs till de allmänna domstolarna. Dessa har redan viss erfarenhet av att handlägga frågor där sociala aspekter gör sig gällande – t. ex. frågor om god man, omtydligförklaring, underhållsfrågor, adoption och påföljdsfrågor i brottmål.

Stark – om än delvis orättvis – kritik har också riktats mot förvaltningsdomarnas lämplighet som domare i mål med sociala aspekter. Den helt övervägande majoriteten mål hos länsrätter, kammarrätter och regeringsrätten är skatte- och avgiftsmål. Det ligger inget omöjligt i tanken att alla mål med stark social anknytning på sikt överförs till de allmänna domstolarna på

liknande sätt som de nu aktuella målen. Det har t. ex. riktats krav på att vissa körkortsfrågor skulle överföras till denna domstolsorganisation, då de brottmål om trafikförseelse som ofta föregår dem avdöms där. På liknande sätt kanske vissa skattebrottmål borde överföras till förvaltningsrättsorganisationen. Styrelsen finner det angeläget att framhålla att sådana beslut inte får styras av den begreppsapparat som hittills används inom juridiken, utan att avgörande i första hand får träffas med utgångspunkt från andra argument.

Handläggningsordningen

Inte heller torde processformerna vid de allmänna domstolarna lägga hinder för en sådan överföring. Som utredningen också föreslagits kan man alltid genom särregler lösa olika problem som möter. Hela processen vid de allmänna domstolarna för närvarande är föremål för översyn av rättegångsutredningen – Ju 1977:06.

Partombudens kompetens

En problematik som liknar den som nu berörts beträffande domarna är partombudens kompetens. Det är nämligen inte osannolikt att det vore lättare att få fram ett antal advokater som är intresserade av mål med sociala inslag om verksamheten förlades till tingsrätterna. Det förekommer inte sällan uttalanden från på fältet aktiva socialarbetare av innebörd att advokater vanligen kan såväl förvaltningsprocessen som den sociala lagstiftningen dåligt och då naturligtvis än mindre har förmåga att förstå den djupare problematiken i målen, vilket trots allt borde vara utgångspunkten för deras handlande. Det hävdas till och med att advokater inte ens förstått att de, precis som när det gäller arbetet som offentlig försvarare, bör verka att sakförhållandena klarläggs.

Se även avsnitt 4.15 – Överflyttning av barn för utövande av umgänge.

6.16 Statens invandrarverk (SIV)

SIV instämmer i förslaget om att polishämtning skall få ske endast under förutsättning att barnet riskerar att lida skada i den miljö där det vistas. Likaså instämmer SIV i att barnpsykolog, barnpsykiater eller barnläkare skall medverka. Om det inte är möjligt att finna en sådan med samma etniska ursprung som barnet, bör i varje fall en språk- och kulturkompetent person med lämplig bakgrund medverka.

6.17 Familjelagssakkunniga

Utgångspunkten skall enligt förslaget fortfarande vara att ett domstolsavgörande om föräldraansvar och umgängesrätt skall efterlevas. Utredningen framhåller emellertid att verkställigheten av sådana avgöranden inte helt kan jämföras med annan verkställighet utan att hänsynen till barnets bästa påkallar åtskilliga särbestämmelser. Utredningen slår fast att det finns situationer när barnet mår bäst av att överlämnande inte sker samt att nuvarande ordning bör ändras så att den bättre tjänar barnets behov och intresse (8.4.1).

Vi delar utredningens värderingar och finner dess förslag väl ägnade att tillgodose barnets bästa. Vi tillstyrker således förslaget att fråga om överlämnande av barn skall i fortsättningen prövas av *allmän domstol*. Också vad utredningen förordar när det gäller *handläggningen vid domstol* – åtgärder för frivilligt överlämnande, strävan efter en samförståndslösning vid förberedelsen och möjligheten till särskilt sammanträde för medling – finner vi väl förtjänt av att genomföras.

Stark återhållsamhet visar utredningen när det gäller *tvångsmedlen*. Ett avgörande om umgängesrätt skall sålunda aldrig kunna leda till att barnet hämtas; endast vitesföreläggande skall komma i fråga. Tänkbart är att denna ordning kan komma att medföra en viss ökning av antalet fall då den ansvarige föräldern vägrar att medverka, eftersom förhållandevis många frivilliga överlämnanden tycks äga rum sedan det väl förordnats om hämtning. Detta anser vi dock vara en nackdel som får tas. I stället får vitespåföljden anpassas så att den kan väntas leda till målet. Skulle den ansvarige föräldern ändå vägra sin medverkan kan detta vara ett skäl att ompröva frågan var föräldraansvaret skall ligga, något som domstolen enligt utredningens förslag självmant skall kunna göra.

Tveksamhet är det om hämtningsmöjligheten helt kan undvaras när det gäller att återföra ett barn till den föräldraansvarige. Utredningen vill inte gå så långt men önskar begränsa utlämningsmöjligheten till vissa undantagssituationer, nämligen när barnet riskerar att lida skada där det vistas och det är den föräldraansvarige som begär åtgärden. I och för sig skulle hämtning därigenom förekomma bara i sådana speciella fall som ligger nära dem BvL behandlar och det kan, som föreslås i ett särskilt yttrande av Ivan Ottoson (s. 186 f), ifrågasättas om inte hämtningsinstitutet helt kunde undvaras i balken om BvL:s bestämmelser om omhändertagande för samhällsvård i stället gjordes tillämpliga på fallen.

I sak instämmer vi i utredningens synpunkter på de förutsättningar som bör gälla för ett ingripande genom hämtning. I fråga om bestämmelsernas formella hemortsrätt finner vi det vara en onödig omväg att begagna de sociala myndigheternas rätt att ingripa enligt BvL när det i de berörda fallen ändå finns en föräldraansvarig som handlar i barnets intresse. Att i enlighet med vad som anförts i det särskilda yttrandet omhändertaga barnet för samhällsvård och sedan förklara vården avslutad när barnet överlämnats till den föräldraansvarige innebär inga fördelar i förhållande till utredningens förslag. Vi tillstyrker därför förslaget om en till vissa undantagssituationer begränsad möjlighet till hämtning av barn.

6.18 Rättegångsutredningen

När man i betänkandet föreslår att ärenden om överlämnande av barn framdeles skall *handläggas av allmän domstol* – ett förslag som vi inte har någon erinran mot – så anser man sig därmed (s. 120) ha "slutligt frikopplat" överlämnandefrågan från det exekutiva förfarandet. Detta är enligt vår mening en fördel endast så länge det är fråga om fall där en omprövning av tidigare fattat beslut är aktuell. Men i de trots allt praktiskt förekommande situationer, där det framstår som uppenbart att någon omprövning inte bör ske, är ju överlämnandefrågan inte annat än just en verkställighetsfråga. Och för sådana fall måste det vara en nackdel att man inte har tillgång till ett förfarande som är direkt inriktat på verkställighet, låt vara med till ändamålet särskilt anpassade tvångsmedel. Vi anser att förfarandet inför

tingsrätt måste utformas så att det passar för båda de kategorier av ärenden som nämnts nu. Hur detta bör ske utvecklas i det följande.

Processuellt sett framstår det som egendomligt att förfarandereglererna för tvistemål skall vara tillämpliga i en fråga som formellt måste anses gälla verkställighet av tidigare beslut av domstol. Från denna synpunkt vore det bättre att låta överlämnandefrågor handläggas som domstolsärenden. Med nuvarande regler blir det då emellertid inte möjligt att avgöra ärende vid muntligt sammanträde inför ensamdomare, något som måste anses värdefullt i dessa frågor. Vi accepterar därför att överlämnandefrågor, med de reservationer som anges nedan, tills vidare får handläggas enligt de för tvistemål gällande reglerna. Kanske kan våra kommande förslag göra det möjligt att sedermera övergå till en mer adekvat handläggningsform.

I betänkandet har man tänkt sig att en bestämmelse om tvistemålsreglernas tillämplighet skall tas upp endast i tillämpningsförfordningen till 8 kap. BFB (se 1 § s. 38). Enligt vår mening måste en sådan bestämmelse tas in i lag.

Tvistemålsreglernas tillämplighet medför att mål om överlämnande skall initieras genom ansökan om stämning. Från processuell-terminologisk synpunkt torde det vara mindre tillfredsställande att detta begrepp används för en ansökan om verkställighet av domstols dom. Vi anser att tvistemålsreglerna inte bör vara tillämpliga i denna del. Förfarandet bör i stället inledas med vad som lämpligen kan kallas endast "ansökan".

Vi ifrågasätter f. ö. om det alltid bör vara nödvändigt med ett särskilt ansökningsförfarande för att få till stånd ett *vitesföreläggande* för den som har barnet om hand. Det finns i praktiken fall där det redan när domstolen fattar det ursprungliga beslutet om föräldraansvar eller umgängesrätt framstår som klart att särskild åtgärd för beslutets genomförande kommer att behövas. Det gäller framför allt sådana fall där den icke föräldraansvarige begär beslut om umgängesrätt. Det torde då många gånger förorsaka en helt onödig omgång om man inte redan i samband med det första beslutet om umgängesrätt e. d. kan få till stånd ett vitesföreläggande.

Att överlämnandefrågorna skall handläggas som tvistemål innebär också att förfarandet skall uppdelas i förberedelse och huvudförhandling. Av förslagets 3 § framgår att man tänkt sig att förberedelsen alltid skall vara *muntlig*. Muntligheten är uppenbarligen av värde främst med tanke på möjligheterna till frivillig överenskommelse. Det måste emellertid finnas fall där det med hänsyn till frågans tidigare handläggning framstår som helt utsiktslöst att få till stånd en överenskommelse och där andra skäl, t. ex. parternas bostadsorter, starkt talar mot att de skall behöva inställa sig. Vi menar att man med tanke på sådana fall bör ha möjlighet till skriftlig förberedelse. Den föreslagna regleringen i 3 § kan då utgå, varvid RB:s reglering i 42 kap. 9 § träder in. För att slippa kalla parter till huvudförhandling t. ex. i fall där part uppenbart tredska kan vidare ifrågasättas om man inte, i konsekvens med det nyss sagda, borde öppna möjlighet att *avgöra mål om överlämnande under förberedelsen även mot parts vilja* (jfr 42 kap. 18 § RB). Särskilt med tanke på de fall där omprövning inte är aktuell utan där det endast är fråga om ren verkställighet. Våra kommande förslag kan måhända skapa utrymme för tillräcklig flexibilitet i denna del, utan att någon särreglering behöver ske.

Den föreslagna bestämmelsen i 4 § första stycket, som behandlar rättens skyldighet att söka förmå parterna till en *frivillig uppgörelse*, förefaller också väl reservationslös. Vad det i praktiken torde vara fråga om är att uppnå

enighet mellan föräldrarna. Det kan emellertid finnas fall där det inte ens är lämpligt att söka få föräldrarna ense. Den nämnda lagtexten bör därför förses med en inskränkning, t. ex. "om det är lämpligt".

I betänkandet föreslås att ett *särskilt medlingsförfarande* skall kunna sättas in efter förberedelsen, trots att sådan verksamhet dessförinnan bedrivits dels enligt 2 § i förslaget av företrädare för socialtjänsten och dels enligt 4 § andra stycket av domaren under förberedelsen. Vi ifrågasätter starkt om det – med hänsyn till dessa tidigare förlikningsförsök – i praktiken kan framstå som meningsfullt att fortsätta försöken att nå frivillig överenskommelse. Snarare torde ett medlingsförfarande oftast få ses som en onödig omgång. Att, såsom man föreställer sig i betänkandet (s. 124), medlingen skulle kunna ske i omedelbar anslutning till den muntliga förberedelsen, torde av bl. a. personella skäl vara orealistiskt. I stället får man tänka sig ett särskilt sammanträde med tidsutdräkt och merkostnader som följd.

Uppenbarligen har förslaget om särskild medlare sitt mönster i stadgandet i 42 kap. 17 § RB om medling i dispositiva tvister. Det är emellertid att märka att utrymmet för en uppgörelse genom medlarens försorg bör vara större i den sorts tvister, som det där är fråga om, nämligen förmögenhetsrättsliga, av domstol ännu icke avgjorda tvister som ofta är av sakligt mycket komplicerad beskaffenhet. Meningen med medlarens verksamhet är att man skall söka åstadkomma en frivillig uppgörelse utan att ta hänsyn till strikt juridiska överväganden och utan att utreda målet i detalj, i samma utsträckning som domaren, när denne söker åstadkomma en förlikning inom ramen för rättegången. Det är alltså medlingsförsök med olika utgångspunkter, som i vissa fall kan komplettera varandra. Frågor om överlämnande av barn är emellertid enligt vår uppfattning inte av sådan beskaffenhet att det är befogat med medling med andra utgångspunkter än dem som redan domaren kan anlägga.

Vi ifrågasätter alltså behovet av ett särskilt medlingsinstitut i mål om överlämnande. Skulle det emellertid anses att ett medlingsförfarande skulle vara praktiskt användbart, kan vi inte finna några sakliga skäl till varför möjlighet till medling inte bör öppnas även för frågor enligt 6 kap. BFB, dvs. frågor om föräldraansvar eller umgängesrätt.

I betänkandet "förutsätts" (s. 125) att medlingssammanträdet ingår som ett led i rättens handläggning av målet och att sålunda *rättshjälpslagens* bestämmelser skall gälla. Det bör i anslutning till detta påpekas att så inte anses vara fallet när det gäller medling enligt 42 kap. 17 § RB, utan att därvidlag ansetts nödvändigt med en särskild bestämmelse (se 9 § 2 st 8 p rättshjälpslagen i dess lydelse enligt SFS 1979:240).

Ett problem i överlämnandemålen som inte berörs i betänkandet är *hur bevisningen skall förebringas*. Man måste bl. a. ta ställning till om de vittnen som hörts i den ursprungliga processen om föräldraansvar och vilkas berättelser åberopas i målet om överlämnande måste höras om. Alternativet är att stadga ett undantag från RB:s princip om bevisomedelbarhet och alltså göra det möjligt att förebringa upptagningar av vittnesförhör inför tingsrätten i det förra målet (jfr även 50 kap. 23 § RB).

När det sedan gäller frågan om *rättegångskostnadernas* fördelning i mål om överlämnande, bör man enligt vår mening se till vilken karaktär målet har. Om begäran om verkställighet leder till en omprövning av tidigare beslut, synes det naturligt att samma regler får gälla som för mål enligt 6 kap. BFB, dvs. att kostnaderna i regel kvittas. Men i mål där verkställighet begärs på grund av ren tredska hos den som har barnet hos sig, bör den tappande som

regel stå för kostnaderna, dvs. huvudregeln i 18 kap. 1 § RB bör gälla. Den i betänkandet föreslagna regeln (14 § 1 st) täcker visserligen dessa riktlinjer, men framstår som alltför oprecis.

Hänvisningen till 15 § förvaltningsprocesslagen (14 § 3 st i förslaget) framstår, eftersom målen skall handläggas av allmän domstol enligt RB:s regler, som mindre lämplig. Om det anses att en analog tolkning av RB:s regler, t. ex. i 18 kap. 8 § om kostnadens skälighet, blir för komplicerad, är det enligt vår mening bättre att direkt i BFB skriva in vad som avses gälla i fråga om skälighet, rätt till förskott m. m.

6.19 Stockholms sociala centralnämnd

Förvaltningen tillstyrker i huvudsak utredningens förslag angående överlämnande av barn. Förslaget om begränsning av *tvångsmedel* är väl motiverat. Vissa möjligheter till verkställighet av beslut är dock nödvändiga, då övriga bestämmelser i lagen annars skulle vara av ringa värde. Möjligheten att hämta barn från den umgängesberättigade föräldern till den som har föräldraansvaret kan antas ha en allmänpreventiv och förebyggande effekt och bör finnas med i den form huvudförslaget tar upp.

Beslutande myndighet i frågor om överlämnande föreslås bli de allmänna domstolarna. Ett av skälen till denna förändring är att länsrätterna efter sin omorganisation skulle ha sämre tillgång till barnkunskap och att de skulle ha färre möjligheter att följa den barnavårdande verksamheten. Länsrätterna kommer visserligen att få än mer omfattande erfarenhet av barnavårdsfall om förslaget till ny sociallagstiftning, främst LVU (Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga), genomförs. Med hänsyn till att överlämnande av barn så intimt hör samman med mål rörande föräldraansvar och umgängesrätt ansluter sig dock förvaltningen till utredningens förslag.

När förordnande om överlämnande av barn begärts, får rätten uppdra åt företrädare för socialtjänsten eller annan lämplig person att verka för ett frivilligt överlämnande. Rätten skall ange tid för sådant uppdrag. Någon generellt angiven tid för utförande av uppdraget återfinns inte i lagtexten, vilket förefaller rimligt med tanke på att uppdragen kan variera avsevärt. Det finns dock risk för att tidsutdräkten blir så lång att barnet hinner rota sig i den miljö där det vistas. Man bör därför överväga rapportskyldighet till domstol efter viss fastställd tid.

I fråga om överlämnande av barn kan vidare anföras att reglerna i barnavårdslagen och kommande lagstiftning (LVU) borde vara tillämpliga på så sätt att lagen skulle kunna användas till skydd för de barn som far illa till följd av allvarliga konflikter mellan separerade föräldrar om umgängesrätten. En förutsättning för att så skall kunna ske är en utvidgning av lagen till att omfatta även dessa situationer. Förvaltningen har nämligen erfarenhet av fall, där barnet ryckts hit och dit mellan föräldrarna, gömts undan etc. utan att förhållanden som avses i § 25 a barnavårdslagen varit för handen i någon av föräldrarnas hem.

6.20 Göteborgs sociala centralnämnd

Förslaget

Utredningen föreslår att begreppet verkställighet utbyts mot överlämnande. Den föreslagna lagstiftningen innehåller stora förändringar. Handlägg-

ningen av dessa ärenden flyttas från länsrätten till allmän domstol. Vid bedömningen av umgängesrättsfrågorna skall ledstjärnan uteslutande vara vad som är förenligt med barnets bästa. Det huvudsakliga tvångsmedlet skall vara vite. Hämtning av polis får endast förekomma i undantagsfall och inte för umgängesrätt. Domstolen skall i första hand verka för frivilligt överlämnande av barnet. Detta kan ske dels genom att en därtill lämplig person får i uppdrag att under begränsad tid verka för detta, dels genom muntlig förhandling i rätten, där medling av för ändamålet lämpad person skall kunna ingå.

Överväganden

Samtliga dessa bestämmelser måste på ett avsevärt mycket bättre sätt kunna tillgodose barnets rätt och behov än nuvarande lagstiftning. Att barnets bästa skall vara enda ledstjärnan vid handläggningen ger domstolen skyldighet att tillgodose barnets behov av umgänge med sina föräldrar, men också möjlighet att låta barnet slippa ett umgänge som det upplever som mycket svårt. Att samma domstol skall handlägga ärenden om föräldraansvar-umgängesrätt och överlämnande måste innebära större möjligheter för enhetliga och framsynta bedömningar. Domstolens möjlighet att själv ta upp frågan om föräldraansvaret och umgängesrätten bör förhindra de ständigt återkommande framställningarna om överlämnande av samma barn.

Socialförvaltningen tillstyrker utredningens förslag.

6.21 Malmö sociala centralnämnd

Enligt utredningens förslag skall möjligheten att begära *hämtning* av barn för umgänge upphöra. De åtgärder som bör kunna vidtagas mot en tredskande förälder bör i stället vara vitesföreläggande med kännbara belopp samt att vid utredning om föräldraansvar stor hänsyn bör tagas till huruvida förälder är "en god skilsmäsoförälder".

Utredningens förslag om en ny modell för *handläggning av frågor om överlämnande* är intressant och bör ha förutsättningar att bidra till att fler samförståndslösningar uppnås i dessa mål. Underrätten är den domstol som har störst kompetens när det gäller separationskonflikter och föräldraansvar. Det är därför motiverat att underrätterna i stället för länsrätterna dömer i mål som rör överlämnande av barn. Ett intressant förslag är att domaren vid förberedelse i målet kan förordna om sammanträde inför särskild medlare. Det blir alltså här fråga om samarbetssamtal även i denna typ av mål. En förutsättning är dock att dessa medlare besitter stor familjeterapeutisk kompetens. Sociala centralnämnden anser här att familjerådgivare är den personalkategori som är lämpligast för denna speciella uppgift.

6.22 Botkyrka sociala centralnämnd

Utredningen blir inom det här kapitlet klarare i profil och ställningstagande. Det är dessutom glädjande att antalet ärenden, som 1977 redovisas i verkställd enkät från landets samtliga länsrätter, inte är fler. Ändå måste målsättningen vara att dessa ärenden klaras av utan tvingande åtgärder mot endera parten. Utredningens förslag att överföra nuvarande uppgifter enligt FB 21 kap. *från länsrätterna till de allmänna domstolarna* finner socialkontoret vara väl underbyggt. Nuvarande bestämmelser i FB 21:2 om uppdrag

till särskild person att medverka till att frivilligt överlämnande sker, kvarstår i utredningens förslag. Drygt hälften av uppdragen sköttes i nämnda enkätundersökning av socialvårdskonsulenter och återstoden fördelade sig jämt mellan företrädare för barnavårdsnämnd och annan person.

Utredningen föreslår följande i fall man inte kan komma överens om en *lösning av tvisten*. Man tänker sig en muntlig förhandling under ledning av en domare, som i sin tur skall ha till sitt förfogande en möjlighet till särskild medling under medverkan av någon kompetent person. Man förutsätter att ett sådant sammanträde (medling) skall kunna komma till stånd direkt efter muntlig förhandling, och därför bör rätten i tveksamma fall ha försäkrat sig om medverkan av särskild medlare. Man har också förslag på vilka yrkeskategorier som kan vara aktuella. Kostnaderna för inställelse m. m. skall exempelvis vid långa resor kunna klaras med hjälp av rättshjälpslagen. Rättens möjlighet att själv med stöd i vad som framkommer vid handläggningen ta upp frågan om förnyad prövning av föräldraansvar eller umgängesrätt utgör i praktiken ett visst påtryckningsmedel för föräldrarna. Kvar står vad domstolen gör när föräldrarna ändå inte kommer överens. Utdömande av vite föreslås som en väg, men man kan även i fortsättningen använda hämtnings. Av enkätundersökningen fick man fram, att endast två fall av hämtnings förekom 1977. I utredningen finns en reservation som innehåller ett påpekande om det principiellt felaktiga i att lösa en civilrättslig tvist mellan två parter genom att en tredje person kan hämtas med tvång. Socialkontoret stödjer reservantens motiveringar och kan inte heller se, med stöd i tillämpningen av gällande lag där man knappast alls utnyttjar möjligheten, varför den då skall vara kvar i en ny lagstiftning. Det är ju alltid barnet som tar skada vid en hämtnings.

6.23 Umeå sociala centralnämnd

Den för barnet ytterst påfrestande hämtnings med tvång bör användas endast i sådana undantagsfall, där risk föreligger att barnet tar skada där det vistas. I denna situation kan ju även socialtjänstlagen bli tillämplig och en komptenskonflikt kan uppstå, som ej är tillfredsställande belyst i förslaget. F. ö. anser nämnden, att värdet för barnet att få umgås med båda föräldrarna inte uppväger den påfrestning en tvångsvis hämtnings för sådant umgänge innebär.

6.24 Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet

Hälso- och sjukvårdsnämnden

Utredningen anser sig i princip vilja avskaffa *hämtnings* av barn som tvångsmedel men medger ändå hämtningsförfarande i vissa situationer. Dock skall frågan avgöras av domstol och inte som nu av länsrätten. Om hämtnings av barn är en lämplig upplösning på en krissituation där frågan om föräldraansvaret är orsak till krisen, kan enligt förvaltningens mening ifrågasättas.

Sociala nämnden

Utredningen föreslår att parterna i *mål om överlämnande av barn* skall kallas till muntlig förberedelse inför rätten om inte den som har hand om

barnet kan förmås frivilligt överlämna barnet. Domaren skall vid denna förhandling sträva efter en samförståndslösning mellan parterna. Vid behov skall domaren ha möjlighet att låta förberedelsen gå över i sammanträde inför en av rätten förordnad medlare.

Förvaltningen anser det oklart vad som i praktiken avses med sammanträde. Om sammanträde innebär, endast *ett* samtalstillfälle anser förvaltningen att svårigheter kan uppstå att nå en lösning av konflikten om medlaren inte har en förtroendefull relation till föräldrar och barn.

Dessutom kan det bli svårt att snabbt engagera en person som har erforderliga kunskaper och erfarenheter.

6.25 Svenska kommunförbundet

Styrelsen har ingenting att erinra mot de regler som föreslås beträffande överlämnande av barn utan ansluter sig till utredningens förslag.

6.26 Tjänstemännens centralorganisation (TCO)

Alla inblandade måste arbeta för ett *överlämnande av barn på frivillighetens väg*. Barnets intresse skall alltid väga tungt. Det talas om kontaktperson i förslaget och det vore önskvärt att denna person också har möjlighet att leda samarbetssamtal, så att det blir kontinuitet i ärendet. TCO anser att kontaktpersonen ska ha en sådan utbildning, som är lämplig för uppgiften. Denna person ska alltså hjälpa och stödja i risksituationer, så att tvångsmedel kan undvikas. Vid överlämnande av barn bör *hämtning* användas endast i yttersta nödfall och då barnet är i fara. TCO delar här utredningens förslag liksom vad gäller förslaget om vite som det huvudsakliga tvångsmedlet för att få ett överlämnande till stånd.

6.27 Centralorganisationen SACO/SR

Denna del av lagstiftningen behandlar de vårdnads- och umgängesrättsärenden, där konflikten mellan föräldrarna inbördes eller mellan föräldrar och fosterföräldrar är ordentligt upptrappad och där barnet därför befinner sig i speciellt dramatisk situation. Det tycks centralorganisationen, som om utredarna i denna del inte lika tydligt som tidigare betonar att barnets bästa måste vara ledstjärnan, och att man i största utsträckning måste skapa förutsättningar för så gynnsam social miljö för barnet som möjligt. SACO/SR menar att utredarna låst sig för ett alltför juridiskt synsätt och inte till fullo beaktat att ärenden av det här slaget är sociala och psykologiska till sin natur. Lagstiftningen bör därför enligt centralorganisationen endast ses som ett verktyg att lösa problemställningen. Erfarenheten visar att överlämnandeärenden efter tidigare dom eller beslut är relativt sällsynta men att det påfallande ofta varit fråga om familjer där man löst vårdnads- och umgängesfrågorna via gemensam ansökan. De båda föräldrarnas situation har därför aldrig bedömts och de har inte heller beretts tillfälle att via samarbetssamtal bearbeta sin konflikt. Det är därför av yttersta vikt att båda dessa förhållanden beaktas i detta läge och att tidsaspekten inte får spela någon avgörande roll, annat än där risk föreligger där barnet föres ut ur landet, eller det med skäl kan antas att barnet far illa i den aktuella miljön.

Bilaga 3

I andra ärenden får man anta, att det är till barnets bästa, att det görs en grundlig bedömning om vem som skall anförtros föräldraansvar och hur umgängesrätten bör se ut och att det således kan bli fråga om en rättslig omprövning i dessa avseenden. Med hänsyn härtill menar centralorganisationen att det är viktigt, som utredningen föreslår, att man överflyttar ärenden av detta slag *från länsrätterna till allmänna domstolar*. På så sätt garanteras mera enhetliga lösningar och en helhetssyn på problematiken. SACO/SR delar också utredarnas uppfattning att det är en fördel om man kan skapa en viss flexibilitet vad gäller rätt forum i dessa mål.

Enligt utredarna bör gången av ett *överlämnande-ärende* efter föregående dom eller beslut rörande föräldraansvar m. m. vara följande.

1. *Samförståndslösning* genom socialförvaltningens försorg helt på frivillig basis. Det sägs i paragraf 2 att företrädare för socialtjänsten skall verka för att den som har hand om barnet frivilligt skall överlämna detta. Misslyckas socialtjänstemannen härmed skall han/hon meddela rätten som sedan trappar upp ärendet enligt punkt 2.

SACO/SR menar att det i denna paragraf i stället bör uttalas att socialtjänstemannen i första hand skall bilda sig en uppfattning om vad som är bäst för barnet och först därefter eventuellt verka för frivilligt överlämnande. I detta sammanhang bör man också bereda föräldrarna möjlighet att mera grundligt bearbeta sin konflikt. På så sätt kan man sannolikt många gånger undvika att ett sådant här ärende behöver dras inför domstol.

2. *Förhandling inför domstol*. Utredningen har tänkt sig att domaren också i första hand skall verka för en samförståndslösning, men utredningen har nu velat ha möjlighet att med tvång få parterna att inställa sig. I vissa fall har den tänkt sig att använda sig av särskild medlare, exempelvis familjerådgivare och barnavårdskonsulent, personal med barnpsykologisk eller barnpsykiatrisk utbildning. Till dessa medlingssammanträden har man dock inte tänkt sig möjligheten av tvång för att få parterna att inställa sig. Om medlingen inte lyckas skall huvudförhandlingen komma till stånd. Barnets behov skall då vara vägledande för om man skall förordna om överlämnande eller ej.

SACO/SR:s uppfattning är att det föreslagna förfaringssättet enligt denna punkt är alltför juridiskt förankrat. Det är viktigt att det i detta skede generellt finns med företrädare för barnet och någon som har gedigen kunskap och erfarenhet gällande relationsbearbetning. Medlingsförfarandet bör således vara obligatoriskt, inte minst med tanke på att ge material till den eventuellt kommande huvudförhandlingen. SACO/SR menar också att det måste vara lika viktigt att med tvång kunna inställa parter till den här typen av medlingssammanträde som till en förhandling med kanske enbart domare och parterna. Som SACO/SR tidigare nämnt har centralorganisationen dock redan under punkt 1 önskat få med de här skisserade insatserna och också den uttryckliga formuleringen att barnets behov skall vara vägledande för om överlämnande skall ske eller ej.

SACO/SR anser inte att domstolen utan socialförvaltningens hörande skall kunna avskrivna ett överlämnande om en av parterna inte inställer sig.

En speciell typ av överlämnande-ärende gäller fosterbarn som de biologiska föräldrarna skall få tillbaka. Det är viktigt att man i dessa ärenden mera än för närvarande beaktar barnets behov av att få vara kvar i en invand trygg miljö. SACO/SR hälsar därför med stor tillfredsställelse

möjligheten att i vissa av dessa fall överflytta föräldraansvaret till fosterföräldrarna. I princip bör relationen då vara likartad med den som råder mellan adoptivföräldrar och adoptivbarn och det är önskvärt att adoption i flertalet fall kommer till stånd. Fosterbarnens trygghet garanteras inte endast av att biologiska föräldrar inte kan göra anspråk på dem utan också av att fosterföräldrarna inte skall fransäga sig ansvaret.

När det gäller tvångsmedel vid överlämnande av barn är SACO/SR av den uppfattningen, att endast vite bör komma i fråga och att detta bör sättas förhållandevis högt. SACO/SR är emot tvångshämtning via polis. Det är centralorganisationens mening att i de fåtaliga fall det kan bli fråga om bör åtgärdas enligt barnavårdslagen och att eventuella ändringar därför bör komma till stånd i denna lag.

6.28 Moderata Kvinnoförbundet (MKF)

MKF vill kraftigt understryka vikten av att i den kommande lagstiftningen barnets rätt ställs i första rummet. *Överlämnande/hämtning av barn* måste få ske enbart i synnerligen tvingande fall och då måste utgångspunkten alltid vara att verkställigheten och det praktiska sätt varpå denna sker skall vara till barnets bästa.

MKF anser inte att detta principiella ställningstagande undergräver respekten för eventuell dom om umgängesrätt.

6.29 Centerns Kvinnoförbund (CKF)

De *polishämtningar* som förekommer idag skall inte få förekomma och CKF instämmer i utredningens bedömning härvidlag att barnets bästa alltid skall väga tyngst.

CKF är positiv till att rättsprövning i ifrågavarande fall flyttas från *länsrätterna till vanliga domstolar*. Jurister som handhar dessa ärenden bör få en god utbildning i mer allmänmänniska problem.

6.30 Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)

Vad gäller frågan om överlämnande av barn instämmer förbundet i utredningens förslag. Vid s. k. samarbetssamtal är det av yttersta vikt att särskilt utsedda samtalsledare medverkar vid konflikter.

6.31 Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF)

Överlämnandet av barn skall ske efter beslut av domstol och inte som nu av länsrätt och under medverkan av barnläkare, psykolog eller psykiater för att skydda barnet.

6.32 Moderata Ungdomsförbundet

Se avsnitt 8.30.

6.33 Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)

Bilaga 3

Utredningen anser att *polishämtning* i undantagsfall ska kunna användas vid återlämnande till den som har föräldraansvar. FPU menar att polishämtning är en så extrem åtgärd att det endast ska få förekomma i situationer där barnet far illa. På den här punkten instämmer vi alltså i det särskilda yttrande som Ivan Ottoson lämnat.

6.34 Sveriges advokatsamfund

Samfundet finner riktigt att frågan om överlämnande av barn handläggs av *allmän domstol*, som har att pröva frågorna om vårdnad och umgängesrätt, och tillstyrker att tillämpligt tvångsmedel endast skall vara vite utom i de fall då fråga är om överlämnande av barn till vårdnadshavare.

Domstols beslut om vårdnad måste kunna verkställas. Samfundet avstyrker därför förslaget att en förutsättning för *hämtning* skall vara att sådan är påkallad på grund av att barnet riskerar lida skada i den miljö där det vistas. Denna väsentliga inskränkning i rätten till hämtning framgår av motiven men har inte kommit till klart uttryck i lagtexten, där man talar om att hämtning kan tillåtas, om det är förenligt med barnets bästa. Skall bestämmelsen tillämpas i enlighet med motiven, kommer kampen att bli hård mellan föräldrarna om att ha barnen hos sig när vårdnadsbeslutet meddelas.

6.35 Sveriges domareförbund

Domareförbundet kan i och för sig ansluta sig till utredningens uppfattning (s. 117 ff) att det finns anledning att överväga om vissa av de nuvarande bestämmelserna i 21 kap bör ändras eller jämkas så att de bättre tjänar barnets behov och intressen. Förbundet har sålunda ingen erinran mot att vissa termer, såsom verkställighet och överflyttning, utbyts mot andra. Vilka benämningar som än väljs måste emellertid den grundläggande innebörden av bestämmelserna om överlämnande av barn liksom tidigare vara att domstols dom eller beslut bör efterlevas. Detta uppges också vara utredningens uppfattning (s. 117). Bestämmelserna i det föreslagna 8 kap. är emellertid inte entydiga i detta avseende. De kan inge föreställningen att frågan om vad som är bäst för barnet i föräldraansvars- eller umgängesrätts-hänseende kan upptas till förnyad prövning i målet om överlämnande. För undvikande av missförstånd bör lagtexten utformas så att den ger klart uttryck för att hänsynen till barnets bästa inte avser annat än frågan om överlämnande skall ske eller inte.

Utredningen föreslår (s. 120 ff) flera ändringar i gällande regler för prövning av frågor om överlämnande av barn och föreslår också att de *allmänna domstolarna* i stället för länsrätterna i fortsättningen skall besluta i dessa frågor. Vad utredningen anfört till stöd för sistnämnda förslag (s. 118 ff) är enligt domareförbundets mening inte övertygande. Som förbundet uttalat ovan måste frågor om överlämnande av barn, även om vissa termer utbyts mot andra, vara av huvudsakligen exekutionsrättslig natur. Uppgifter av sådan art har hittills inte ansetts böra åvila de allmänna domstolarna och förbundet menar att det bör föreligga mycket starka skäl för att denna princip skall frångås. För att allmänhetens tilltro till myndigheterna skall kunna bibehållas måste enligt förbundets uppfattning i det längsta undvikas att samma myndighet först beslutar och sedan också förordnar om verkställig-

Bilaga 3

het. Detta gäller i särskilt hög grad om förordnandet om verkställighet, såsom i nu förevarande fall, skall föregås av lämplighetsbedömningar. Förbundet anser sålunda att verkställighetsfrågorna liksom hittills bör handläggas av länsrätterna. Även praktiska skäl talar enligt förbundets mening för en sådan ordning. Förbundet vill därvid i första hand hänvisa till att länsrätterna redan har en organisation väl anpassad för praktiska verkställighetsfrågor och skyndsam handläggning, vilket f. n. inte är fallet med de allmänna domstolarna. Många av de mindre allmänna domstolarna skulle dessutom, såsom framgår av den statistik som redovisats av utredningen (s. 119), mycket sällan, kanske bara en gång vart annat år, få anledning att pröva verkställighetsfrågor. Dessutom kan det för parterna framstå som olämpligt att samme domare som meddelat domen eller beslutet också prövar frågan om verkställighet. Den föreslagna ordningen skulle alltså förorsaka flera praktiska problem och skulle inte heller, såsom uttalas av utredningen (s. 119), skapa "bättre förutsättningar för enhetliga lösningar och en helhetssyn på de problem som är i fråga". Tvärtom anser förbundet att dessa syften bättre nås om verkställighetsfrågorna handläggs av länsrätterna som genom mängden av mål bibringas stor erfarenhet i dessa frågor. Det bör också framhållas att länsrätterna har betydande erfarenhet av barnavårdsfrågor genom sin handläggning av mål enligt barnavårdslagen. Domareförbundet avstyrker således förslaget i denna del.

Den ordning, i vilken verkställighetsfrågorna för närvarande handläggs, fungerar enligt domareförbundets erfarenhet väl, och någon anledning till ändring därav föreligger inte i vidare mån än att det bör övervägas huruvida länsrätt skall kunna initiera en omprövning vid allmän domstol av föräldraansvar och umgängesrätt.

Förslaget angående begagnande av *tvångsmedel* föranleder inte någon förbundets erinran.

För den händelse frågor om överlämnande av barn likväl skulle anses böra handläggas av de allmänna domstolarna torde lagbestämmelserna böra ge klarare uttryck för att rättegångsbalkens regler om indispositiva mål är tillämpliga. Den föreslagna bestämmelsen i 8 kap. 14 § första stycket om rättegångskostnad bör under alla förhållanden omarbetas så att den överensstämmer med föreskrifterna i förslagets 6 kap. 33 §.

Skiljaktig mening av lagmannen Ankarloo

De nuvarande bestämmelserna i 21 kap. föräldrabalken om överlämnande av barn präglas av ett exekutionstänkande. Ett mål om överlämnande av barn innefattar emellertid många fler frågor än som normalt är förknippade med verkställighet av dom eller beslut. I målet åberopas ofta samma processmaterial som i vårdnadsprocessen. I andra fall är processmaterialet visserligen nytt men av samma art som i ett vårdnadsmål, t. ex. när barnet har tagits om hand av någon som ej har befogenhet att vårda barnet och som vägrar att lämna barnet ifrån sig. Det finns därför starka skäl för att samma domstol prövar både frågor om föräldraansvar och umgänge samt frågor om verkställighet. Det måste vidare anses som en fördel att domstolen vid behandlingen av ett verkställighetsyrkande utan omgång kan ta upp frågor om föräldraansvaret eller inskränkning i en tidigare fastställd umgängesrätt. Det är därvid av underordnat intresse om denna omprövning flyttas till förvaltningsdomstol eller om prövningen av verkställigheten flyttas till allmän domstol.

6.36 Svenska Läkaresällskapet

Bilaga 3

Läkaresällskapet tillstyrker att *hämtning* som en möjlighet för umgänge skall utgå. I vissa situationer bör dock hämtning finnas kvar, exempelvis i sådana där uppenbara risker för barnets bästa föreligger i den miljö barnet vistas. Utredningen föreslår att vid hämtning skall utöver kontaktpersonen, barnläkare, barnpsykiatriker eller barnpsykolog medverka. Man har framhåvt krav på fackkunsap i detta sammanhang. Det vore angeläget att utredningen mera ingående beskriver vad som egentligen åsyftas vid medverkan av dessa nämnda personer.

6.37 Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg

De *tvångsmedel* – vitesföreläggande och polishämtning – som finns för att genomdriva ett domslut i fråga om överflyttning av barn kommer lyckligtvis i praktiken sällan till användning. Ur barnpsykiatrisk synpunkt är såväl vite som hämtning meningslösa åtgärder för genomförande av umgängesrätt (jfr avsnitt 4.36). När det gäller föräldraansvar är det något annorlunda. Dels bör en sådan åtgärd kunna vara en engångsföreteelse till skillnad från förhållandena vid umgängesrätt, dels kan det ha väsentlig betydelse för barnets hela framtid. Att hämtning bara skall kunna ske om barnet riskerar att fara illa i den miljö det vistas i ger en ytterligare garanti för att detta blir mycket sällsynta ingripanden, men i så fall kan detta ske snabbare enligt BVL (LVU). Hämtning borde alltså kunna utmönstras som tvångsmedel och endast vite kvarstå när det gäller tvister om föräldraansvar.

6.38 Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer

Helst önskar väl alla att man aldrig tvångsmässigt behövde ta till vite eller överlämnande för att umgängesrätt och återgång till den föräldraansvarige skall fungera. Bra att förslaget endast innebär vite när det gäller utövande av umgängesrätten. Att utföra ett överlämnande av barnet så skonsamt som möjligt är säkert svårt hur många människor barnet än har som stöd. Det är viktigt att man både när det gäller umgängesrätt och överlämnande utgår från vad som är barnets bästa och eventuellt omprövar vem som skall ha föräldraansvaret.

Procedurreglerna med uppdrag till en social tjänsteman att verka för frivilligt överlämnande, vite, muntlig förhandling och medling är tidskrävande men naturligtvis viktiga för att om möjligt undvika ett tvångsmässigt överlämnande. Utifrån den tid detta tar är det dock svårt att förstå diskussionen på sid 129, att man skulle använda sig av Barn-föräldrabalken för att återföra ett barn från en olämplig miljö (ej hos förälder), till den föräldraansvarige, i stället för att omhänderta barnet enligt barnavårdslagen. Idag består ett omhändertagande för utredning 4 veckor, enligt Socialtjänstlagen kommer det att bestå kortare tid och ovanstående procedur tar säkert lika lång tid.

När tvisten gått så långt som till fråga om vite och överlämnande skulle föräldrarna behöva mycket mer psykoterapeutisk hjälp än juridisk medling och förhandling.

6.39 Sveriges skolkuratorers förening

Bilaga 3

Utredningens förslag att *allmän domstol* skall vara beslutande myndighet i stället för länsrätterna, anser vi är ett steg i rätt riktning. Länsrätterna bör inte vara berörd myndighet.

Vi anser emellertid att utredningen i detta avsnitt inte framhåller barns behov lika starkt som i föregående frågor. Det konstateras att konflikter som ger upphov till begäran om överlämnande av barn ofta är svårlösta. Samtidigt föreslås att domare vid allmän domstol skall försöka komma fram till samförståndslösningar. Vid behov skall domaren ha möjlighet att låta förberedelserna gå över i sammanträden inför en av rätten särskild förordnad medlare.

Detta förslag är inte tillfredsställande.

Vi stöder utredningens förslag att *hämtning* ej får förekomma vid umgängesrätts utövande, utan enbart vid överlämnande till den som har föräldraansvaret och endast om barnet riskerar lida skada i den miljö den vistas.

6.40 Fosterhemmens Riksförbund (FR)

Den skärpning av reglerna som föreslås, ställer vi oss positiva till.

6.41 Föreningen BRIS – Barnens Rätt I Samhället

Betr. *överlämnande av barn genom polismyndighetens försorg* anser BRIS att sådant överlämnande överhuvudtaget inte skall förekomma för fullföljd av beslut om umgängesrätt. BRIS ansluter sig till Ivan Ottosons särskilda yttrande om att överlämnande inte får komma ifråga annat än om barn far illa i den miljö det befinner sig.

Författningsförslag och motivering

BFB 8 kapitlet

BRIS har i sina författningsförslag ändrat något i paragrafindelningen, så att utredningens 3 § i BFB 8 kap. skrivits ihop med 4 §. För övrigt följer våra paragrafer samma ordningsföljd som i betänkandet, men med den ändrade numrering som föranleds av ovanstående.

Vad BRIS vill uppnå med att vända polishämtningen mot den vuxne är att i första hand undanröja den fruktansvärda hotsituation som hundratals barn lever i idag i Sverige. Till Barnens Hjälptelefon på BRIS' kontor får vi i genomsnitt ett samtal i veckan som gäller polishämtning av barn. Flera barn har hämtats 2, 3 eller 4 gånger redan. Många barn har under årtal levt med detta hot ständigt hängande över sig.

I och med vår omformulering av 4 § så riktas hotet istället mot den vuxne. Vi hoppas att det skall ha den effekten dessutom att vuxna hejdar sig litet mer än de f. n. gör i sina konflikter och inte på samma sätt använder barnen som brickor i spelet. Som det nu är kan de göra det utan minsta konsekvens för egen del, men med svåra och ofta bestående psykiska konsekvenser för de barn som drabbas.

Meningen är att det första rekvisitetet för att någon överhuvudtaget skall få

begära överlämnande av barn, är att överlämnandet ska ske *från någonting destruktivt*. Inte i något läge får barn överlämnas genom ingripande i enlighet med BFB 8:4 enbart för att överlämnas *till någonting*. Överhuvudtaget ska inte byte av miljö ske tvångsvis eller mot barnets vilja på andra premisser. Polishämtningen ska upplevas som en räddning för barnet från en klart destruktiv miljö. För andra situationer finns andra medel.

Det andra rekvisitet skall vara att man om möjligt skall hämta den vuxne medan barnet inte är närvarande. Går inte det får man överväga vilken åtgärd som *förorsakar barnet minst skada*, att se den vuxne föras bort eller att själv utsättas för det. Någon som känner barnet väl (barnets kontaktperson, lärare, annan vuxen förtrogen till barnet eller förälder) bör kontaktas både för att bedöma barnets behov av hur hämtningen bör gå till och för att vara ett stöd för barnet under och efter hämtningen.

Betänkandets 6 § 3 stycket är inte relevant längre när man hämtar barn endast från mycket destruktiva situationer.

I 4 § i vårt förslag har vi avsiktligt inte nämnt förälder som första stödperson vid en polishämtning. Vi bedömer det så att både situationen för, under och direkt efter en polishämtning är så uppskakande för barnet att barnet i normalfallet behöver främst en neutral, men trygg avstamp från den starka upplevelsen. Det kan bli för häftigt med tvära känslomässiga kast och krav för barnet. Ofta kan det vara helt nödvändigt för barnet att först få ösa ur sig vad man upplevt för en neutral person, innan man orkar knyta an igen till sin förälder eller annan.

Har en förälder utsatt barnet för den situation som varit orsak till polishämtningen, så vill barnet ofta av lojalitetsskäl inte utlämna en förälder till den andra. Barnet tycker oftast om båda föräldrarna och förstår kanske att den ena föräldern varit i en desperat situation. Barnet vill kanske inte heller öka på konflikten mellan sina båda föräldrar.

BRIS vill helt ha bort förfarandet med vitesföreläggande i sådana här situationer. Vi tror inte att det har någon annan effekt än att göra situationen ännu värre, dels förlänga den, dels öka på pressen på den person som redan försatt sig och barnet i en ohållbar sits. Att vitet i sig skulle förmå en desperat person att inse att han/hon skall ändra sitt beteende förefaller inte troligt i ett sådant här läge. Kan det visas att viteshotet haft avsevärd effekt i sådana här situationer skall det naturligtvis behållas men BRIS ställer sig tveksam till det.

BRIS har som ett alternativförslag till 1 § skrivit ihop den med 7 § för att betona att överlämnande av barn i första hand inte är ett maktmedel att utöva föräldraansvaret med utan en nödlösning när barn far mycket illa.

1 § Alternativt författningsförslag:

När barn utan beaktansvärda skäl bortförs eller kvarhålls kan den som har föräldraansvaret, förälder utan del i föräldraansvar eller annan som barnet stadigvarande vistas hos begära rättens förordnande att barnet skall överlämnas till honom i enlighet med 2–5 §§ om det är uppenbart förenligt med barnets bästa.

Förordnande enligt första stycket kan också begäras av barnombudsmanen eller socialnämnden.

BRIS bifogar Yttrande över motion 1977/78:1478 om verkställigheten av

beslut i vårdnadsärenden för att ytterligare förtydliga våra synpunkter och erfarenheter av polishämtningar av barn.¹

1 § Författningsförslag:

Har i dom eller beslut bestämts om föräldraansvar *kan den föräldraansvarige begära rättens förordnande om fullföljd av domen eller beslutet.*

2 § Författningsförslag:

När förordnande *enligt 1 §* begärts *skall* rätten uppdra åt företrädare för socialtjänsten att verka för att den som har hand om barnet frivilligt skall överlämna barnet. Sådant uppdrag får även lämnas åt annan *för uppdraget* lämplig person.

Den som fått uppdrag enligt första stycket skall inom tid som rätten har bestämt lämna denna en redogörelse för åtgärder som vidtagits och vad som förekommit vid uppdragets utförande.

3 § Författningsförslag:

Anser rätten att åtgärd enligt 2 § *är utan verkan* eller har åtgärden inte lett till *frivilligt* överlämnande av barnet skall rätten kalla parterna till *sammanträde inför medlare, som förordnas av rätten, eller till förberedelse*. Kallelse till sådan förhandling skall även tillställas barnets kontaktperson.

Ev. tillförordnad medlare skall i efterhand utan dröjsmål lämna redogörelse till barnets kontaktperson om vad som förevarit.

4 § Författningsförslag:

Uppnås inte överenskommelse mellan parterna genom medling, förberedelse eller på annat sätt, får rätten besluta i *enlighet med 1 §*.

I första hand skall överlämnande av barnet ske på sådant sätt att den vuxne som hindrar beslutets verkställighet tillfälligt bortföres genom polismyndighetens försorg så lång tid som det tar för barnets kontaktperson, annan för uppdraget lämpad person, föräldraansvarig eller annan förälder utan det föräldraansvaret att förbereda barnet för flyttningen och verkställa den.

I andra hand skall barnet personligen hämtas genom polismyndighets försorg om den vuxne som motarbetar beslutets fullföljd agerar på sätt som är ägnat att ge barnet större psykiska men vid hämtning enligt andra stycket än enligt detta stycke, eller om barnets fysiska eller psykiska hälsa utsätts för större risker i den befintliga miljön än de psykiska men en polishämtning av barnet personligen åsamkar barnet.

5 § Författningsförslag:

Skall överlämnande av barn ske genom polismyndighets försorg i enlighet med 4 §, skall barnets kontaktperson, annan för uppdraget lämplig person, föräldraansvarig eller förälder utan del av sådant ansvar och barnpsykiater,

¹ Bilagan, som innefattar två skrivelser, finns intagen i slutet av detta avsnitt.

barnpsykolog eller liknande sackman medverka för att ta tillvara barnets intressen.

Om särskilda skäl föreligger får rätten, för att underlätta barnets överlämnande, föreskriva att barnet tillfälligt skall omhändertagas på lämpligt sätt.

Överlämnande av barn i andra fall

7 § Författningsförslag:

Även om dom eller beslut som avses i 1 § inte föreligger kan den som har föräldraansvaret, när barnet vistas hos annan, begära rättens förordnande att barnet skall överlämnas till honom i *enlighet med 4 och 5 §§, om det är uppenbart förenligt med barnets bästa.*

Motsvarande skall gälla vid gemensamt föräldraansvar om en av dem som har föräldraansvaret utan beaktansvärda skäl bortfört eller kvarhåller barnet och den andre begär överlämnande av barnet.

I övrigt skall 2–6 §§ ha motsvarande tillämpning.

Gemensamma bestämmelser

9 § Motivering:

BRIS vill att om det överhuvudtaget är genomförbart skall barnets mening inhämtas. Hur det skall gå till varierar stort alltefter barnets ålder, utvecklingsgrad, ålder och den allmänna aktuella situationen. Barnpsykiatrik och barnpsykologisk expertis bör i normalfallet sköta sådant förfarande med barnet.

Huvudregel skall vara att barnets mening alltid blir utslagsgivande på precis samma sätt som enligt BFB 6 kap. 17 och 30 §§. Undantag skall endast medges för situationer liknande dem vi exemplifierat i den sammanfattande motivering för BFB 6 kap. 14, 17 och 17 a §§. Barnet själv vet mest om hur bra eller dåligt det är att vara barn i just den familj som just det barnet levt med. Ingen annan kan veta det bättre.

9 § Författningsförslag:

I mål om överlämnande av barn skall barnets mening i frågan inhämtas på ett för barnet lämpligt sätt.

Barnets mening skall därvid vara utslagsgivande.

10 § Motivering:

Betr. praktiska frågor vid umgängesrättens utövande (6.2.4 i betänkandet) och BFB 8 kap. 10 §:

När det gäller fara att ett barn förs ur landet vill BRIS föreslå att i barnpass skall obligatoriskt medfölja utresetillstånd för alla utlandsresor. Sådant utresetillstånd skall alltid vara bevitnat och utfärdat och undertecknat av föräldraansvarig som ej medföljer på resan.

Rent praktiskt föreslår BRIS följande tillvägagångssätt: I barnets pass anges den eller de föräldraansvarigas namn, personnummer, passnummer, namnteckning samt foto.

Bilaga 3

Tillstånd kan ges på separat papper eller genom enkel förtryckt text i barnets pass: "Jag medger att detta barn reser med (namn och personnummer) den (datum) från (land) till (land och beräknad hemresedag).

Datering, namnteckning, bevitning."

Bevitning av varje tillstånd är nödvändigt för att undvika hotsituationer. För att inte onödigtvis komplicera tillvaron i familjer där sådana här risker inte är aktuella skall generella tillstånd kunna ges för exempelvis ett år i taget.

BRIS anser att de praktiska konsekvenserna av tillståndstvång är minimala jämfört med de fördelar förslaget innebär. Nackdelarna är således att båda föräldraansvariga måste hämta ut passet personligen, jämfört med att den ena nu kan göra det med den andra föräldraansvariges skriftliga tillstånd. Möjligheten att ge generella tillstånd kan inte anses som särskilt betungande i de fall där riskerna för ev. kidnappning bedöms som obefintliga.

Fördelarna är däremot flera och betydligt tyngre vägande, även om de kommer färre familjer tillgodo. Med detta förfarande undviker man själva hotsituationen för barnet, vilket i många fall är en outhärdlig press. Man undviker också en ökande konflikt mellan föräldrarna enbart p. g. a. rädslan för att en sådan här risk existerar att barnet skall kunna föras ur landet. Man undviker förhoppningsvis också den katastrof en kidnappning innebär för barnet.

Ingen kan med något som helst anspråk på tillförlitlighet i förväg uppskatta risken för att någon egenmäktigt skall föra barnet ur landet. Det enda som står oss till buds är att förhindra möjligheterna av att en sådan situation uppstår. Som det är nu måste vi först vänta tills det väl hänt. När det sedan hänt inser vi att vi nästan aldrig har några medel att ingripa med för att rätta till den katastrof som inträffat. BRIS förordar därför att vi i Sverige gör allt för att undvika sådana här risker att barn skall fara illa.

10 § Författningsförslag:

Föreligger i mål enligt detta kapitel fara att barnet förs ur landet eller målet av annan anledning brådskande, kan rätten förordna att barnet omedelbart skall omhändertagas på sätt som rätten finner lämpligt.

Kan beslut enligt första stycket inte avvaktas får polismyndighet vidtaga sådan omedelbar åtgärd som kan ske utan skada för barnet *och i enlighet med 4 och 5 §§.*

Åtgärden skall genast anmälas till rätten, som utan dröjsmål prövar om den skall bestå.

11 § Författningsförslag:

Hämtning och annan åtgärd beträffande barnet skall utföras på ett för barnet så skonsamt sätt som möjligt *och med iakttagande av tillgängliga kunskaper om barns behov därvidlag. Barnet skall alltid erbjudas kristerapi av expertis i samband med åtgärder enligt detta kapitel.*

Tillfällig bostad för barn

Bilaga 3

BRIS föreslår att nedanstående författningsförslag införes i BFB 8 kap. mellan 12 och 13 §§. Vi har därför preliminärt numrerat vårt förslag till 12 a §.

BRIS har många gånger uppsökt barn som befinner sig i en akut krissituation. Det kan gälla misshandel i hemmet, fysisk likaväl som psykisk, svårigheter i ett fosterhem eller vid en intagning på barnpsykiatrisk klinik eller i andra situationer.

Gemensamt har i alla dessa fall varit att ingen vuxen tagit deras hjälpbehov på allvar. När barnet bett om hjälp har det ignorerats av den vuxne och många gånger har barnet med list eller våld förts tillbaka till just den situation som barnet finner outhärdlig och söker hjälp för att bearbeta eller komma ifrån.

I sådana här fall kan barnet bli desperat och söka sig till 'riskmiljöer' därför att det är det enda som återstår där ingen förväntas vilja lura eller tvinga tillbaks barnet till det barnet just då inte klarar av att utsättas för. För att ge barnet en nödvändig paus i krissituationen vill BRIS att man i sådana fall skall förordna om tillfällig bostad för barnet och vid behov även om umgängesrätten i enlighet med barnets önsknings. Då kan man i lugn och ro bearbeta situationen och hinna finna lämpliga, mer varaktiga lösningar samtidigt som barnet får tillgång till ett vuxet stöd i den akuta krissituationen.

Förordnande enligt 12 a § bör kombineras med samarbetssamtal i enlighet med BFB 6 kap. 29 § och förhoppningsvis leda fram till en fungerande lösning. Vill barnet prata i enrum med en terapeut skall detta respekteras och begär barnet att vad som därvid yttras inte får föras vidare skall även detta respekteras. Barnet bör delges möjligheten av att företräddas av en egen terapeut och det bör beslutas i enlighet med barnets önskemål därvid.

12 a § Författningsförslag:

Har överlämnande av barn skett i enlighet med 4 och 5 §§ eller befinner sig barnet uppenbart i annan akut krissituation och uttrycker klar motvilja att återvända hem eller att stanna kvar där det är, kan tillfällig bostad förordnas för barnet.

I första hand skall sådan bostad förordnas hos barnets kontaktperson eller annan vuxen som barnet känner och har förtroende för.

Vid behov skall tillfälligt förordnande meddelas även om umgängesrätten. Förordnande enligt denna paragraf skall innebära erbjudande om samarbetsamtal mellan berörda parter och förordnandet skall bestå så länge barnet har behov därav. Sådant förordnande kan ske på begäran av barnet eller av vuxen som uppmärksammat barnets behov av förordnandet till rätten, socialnämnden eller barnombudsmannen.

Utfärdas förordnande i enlighet med denna paragraf av rätten kan det meddelas utan huvudförhandling och går i verkställighet lika med lagakraft ägande dom, men kan återkallas av rätten så snart barnets behov av förordnandet upphört.

Yttrande över motion 1977/78:1478 av Åke Polstam och Ella Johnsson om verkställigheten av beslut i vårdnadsärende.

Föreningen BRIS/Barnens Rätt I Samhället vill härmed komma med följande synpunkter.

BRIS anser att det enda tillfälle där en polishämtning kan vara motiverad är när barnet har det så svårt i sin befintliga miljö att en polishämtning trots allt gör mindre skada på barnet än den redan pågående fysiska eller psykiska misshandeln.

Den nuvarande lagtexten är formulerad på det sättet att länsrätten kan vägra verkställighet om risk, som ej är ringa, föreligger för skada på barnets kroppsliga eller själsliga hälsa. Polis kan nu i praktiken anlitas för att hämta barnet om det inte finns läkarintyg som gör det troligt att sådan risk föreligger i polishämtningssituationen.

Inte ens mycket kvalificerade personer på barnavårdens område, t. ex. läkare eller psykolog, kan i förväg bedöma vilka risker barnet kan utsättas för i en situation som inte ägt rum. Även om risken skulle bedömas som ej vara ringa är detta en felaktig utgångspunkt när det gäller för barn så livsavgörande frågor som förflyttning mellan olika miljöer.

BRIS föreslår att redan vid ett tidigt stadium i vårdnadsutredningen skall barnet få tillgång till en erfaren barnpsykolog och få utse en egen förtroendeman. Det är viktigt att barnet haft förtroende för denna senare person redan innan krisen blivit akut.

Många barn har i denna vårdnadssituation själva tagit kontakt med BRIS och uttryckt sin vilja och sina önskemål. BRIS' erfarenheter visar att barnen just i vårdnadsutredningsmål upplever situationen så starkt att de tvingas ta ställning med eller mot sin vilja, även om de inte kan formulera eller förmedla känslorna.

Alla barn, särskilt de som inte själva kunnat uttrycka sina önskemål, behöver en kvalificerad barnterapeutkontakt i dessa krissituationer.

BRIS är klart av samma uppfattning som motionärerna, att polisens befattning med verkställighet av beslut i vårdnadsärenden m. m. bör begränsas till t. ex. vid fall av barnmisshandel där inget dröjsmål kan tolereras.

Föreningen BRIS vill samtidigt påpeka att barnet endast delvis är hjälpt genom den föreslagna reformen. De men som barnet kan få i hämtningssituationen beror dels på den oundvikliga förskräckelsen vid polishämtningen men dels i minst lika hög grad på den förtvivlan som övergreppet på barnets innersta vilja orsakar i de fall då man inte tagit hänsyn till barnets egen önskan om vårdnadshavare. BRIS anser därför att varje ansökan om hämtning av barn från en vårdare till en annan i sig ska utgöra indikation till att en barnpsykolog inkopplas av länsrätten för att tillvarata barnets intressen. Vid det beslut om ev. hämtning som sedan fattas skall barnpsykologens utredning om barnets behov och önskemål vara utslagsgivande.

Bilaga till BRIS' yttrande över motion 1977/78:1478 av Åke Polstam och Ella Johnsson om verkställigheten av beslut i vårdnadsärende.

Föreningen BRIS anser att polishämtningar inte ska förekomma i rena vårdnadsfrågor. Särskilt inte när det handlar om barn som själva tagit ställning och valt att bo hos t. ex. den förälder som formellt inte är

Bilaga 3

vårdnadshavare. All barnpsykiatrisk expertis är ense om att det för barnet är ett mycket svårt avgörande att välja en förälder och då i samma val avvisa den andra föräldern. Det är ett val som barn inte gör om de inte har mycket starka skäl till det. Men då ska också de vuxna respektera detta svåra steg barnet tagit.

Vuxna måste ta barn på allvar och inte ingripa mot deras vilja därvidlag om inte barnets val samtidigt innebär allvarliga risker för dess fysiska eller psykiska hälsa.

Vi vet inom BRIS, i likhet med alla andra som arbetar med de barn som upplevt en eller flera polishämtningar, att varje polishämtning är en allvarlig risk för barnets hälsa och att de men som då uppstår är långvarigt bestående.

Den riskbedömning man gör före polishämtningar är en felaktig och meningslös utgångspunkt. Utgångspunkten i alla tvister där barn är inblandade är enligt lagen barnets bästa. Det är mycket sällan man kan förena barnets bästa med en polishämtning. Det handlar egentligen om ett maktmedel, där den svagaste och mest sårbara parten, barnet, aldrig kommer till tals.

BRIS anser att när det gäller att höra barn om deras vilja så behövs ett nytänkande både inom socialvården och rättsväsendet. De som har ansvar att utreda och döma i känsliga vårdnads-, placerings- och omhändertagandemål måste börja lyssna på och ta hänsyn till barns egna önskemål i en situation som gäller hela deras livsmiljö och uppväxtvillkor.

Många barn kan inte uttrycka vem de vill vara hos. De barnen behöver hjälp att reda ut sina känslor genom att få prata med någon som är van att lyssna och erfaren i att tolka barn.

Som lagen är skriven nu så är det relativt sett kanske ett fåtal barn som verkligen är direkt drabbade. Mångdubbelt fler lever dagligdags under det ständiga hotet av en eventuell polishämtning. Så länge en part hotar att ta till detta tillåtna tillhygge i föräldrars prestigekamper, så länge tvingas också barnen leva i den fullständiga rättslöshet som det innebär att aldrig veta när eller om polisen kommer. Hem, till skolan, var som helst, när som helst. Barnet kan aldrig känna sig säkert.

Det kan vara svårt för vuxna att föreställa sig vad det innebär att leva med det hotet, men det är tyvärr en realitet för många barn. En verklighet som vi tillåter så länge vi tillåter polishämtningar i rena vårdnadstvister.

Inom BRIS har vi ofta exempel på andra förflyttningar av barn, som för barnens del innebär samma svåra upplevelser som polishämtningar och alltså bör förbjudas.

Det går till på så sätt att man flyttar barn från ett hem till ett annat utan att förvarna vare sig barnet eller det hem där barnet vistas. BRIS har dokument som visar att man 2–3 dagar före en sådan förflyttning t. o. m. förnekar att den kommer att äga rum (varpå chocken blir ännu större för barnet). Själva förflyttningen går till så att barnet utan förvarning flyttas direkt från en sjukhusvistelse, från ett barnkalas, från skolan, från ett fosterhem, från annan vårdare e. d. Barnet hinner inte ställa om sig psykiskt, det hinner inte få med sig varken kläder eller trygghetssymboler. Det kan också vara så att det ställe barnet förs till är just den plats på jorden barnet helst av allt inte vill vistas på.

Barnet kan dessutom tro att de vuxna som barnet bott hos, och som kanske är dess känslomässiga föräldrar, i hemlighet gått med på denna förflyttning och inte vill ha barnet. Det är vanligt att man i dessa fall utfärdar besöksförbud för de tidigare vårdarna "så att barnet i lugn och ro för växa in i

Bilaga 3

den nya miljön". Varpå barnets farhågor visar sig bekräftade: de ville inte ha mig, de brydde sig inte om mig egentligen. Sedan kan man försöka ge det barnet förtroendet tillbaka för vuxna. Och myndigheter.

Med hänsyn till det ovanstående vill BRIS att lagen om polishämtningar åtföljs av föreskrifter om vissa förutsättningar för hur en förflyttning av barn kan få äga rum. I dessa föreskrifter skall stadgas hur lång tid i förväg alla inblandade parter ska få veta detta beslut och hur lång "inskolningstid" med minimum antal besök i varandras miljöer barnet och den nya vårdaren måste göra.

BRIS föreslår en inskolningstid på cirka två månader, under vilken tid den nya vårdaren gör många besök i barnets aktuella hemmiljö och att barnet också bör göra flera besök och övernattningsnätter i den nya miljön. Som besök skall i regel inte räknas kortare tid än en halv dag. Som ny vårdare räknas alla andra än den som barnet bor hos när förflyttningen beslutas.

Innan den definitiva förflyttningen sker skall obligatoriskt ingå att den barnterapeut, som skall följa barnets reaktioner under hela inskolningen, avslutar med ett förutsättningslöst samtal där barnet skall ha möjlighet att ta ställning till den förestående flyttningen. Anser sig barnet behöva det skall inskolningstiden kunna förlängas; vägrar barnet kategoriskt att alls flytta skall beslutet omprövas och barnets beslut ska ha stor betydelse i den bedömningen. Vill barnet flytta till den nya miljön innan inskolningstiden är över ska detta kunna medges när man övertygat sig om att det är barnets verkliga vilja.

När det gäller fall av kidnappning (egenmäktighet med barn) så är det orimligt att tänka sig att något barn orkar med att först kidnappas och sedan polishämtas. Barnpsykolog tillsammans med en person som barnet redan känner och har förtroende för, och som inte tillhör de stridande parterna, bör kopplas in för att tillvarata barnets intressen. De skall försöka hitta andra gångbara lösningar än polisingripande. Fungerar ingen annan lösning än polisingripandet skall barnpsykologen och förtroendemannen aktivt delta i den situationen på ett sätt som mildrar chockupplevelserna för barnet så långt möjligt är.

Slutligen vill BRIS att resurser skall finnas så att de barn som måst utsättas för polishämtning undantagslöst skall få bearbeta detta trauma tillsammans med erfaren barnterapeut.

6.42 Rädda Barnens Riksförbund

Frågan om *överlämnande av barn* har i allmänhet ett direkt samband med tvister mellan föräldrar om vårdnad och umgängesrätt. Överlämnande med hjälp av polis etc, som gjorts offentliga genom att föräldrar lämnat ut sig och barnen till allmänhetens bedömning genom tidningarna, har verkat pådrivande när det gäller önskemål om förändringar av gällande bestämmelser. Men de allra flesta överlämnanden av barn går lungt till.

Nu föreslås att ärenden av denna typ överförs till *allmänna domstolarna* från länsrätterna, som f. n. handlägger dem. Man vinner att samtliga ärenden som rör vårdnads- och umgängesrätt handläggs av allmän domstol. En nyhet är att föräldrarna skall kallas till muntlig förberedelse inför rätten, om inte den som har hand om barnet frivilligt kan förmås att överlämna barnet. Man vill försöka uppnå en samförstånds lösning med utgångspunkt från vad som kan anses vara det bästa för barnet.

Genom att inkalla föräldrarna till rätten uppnår man en situation, där

Bilaga 3

föräldrarna tvingas sitta ner och diskutera fram en lösning. Om man ändå inte kommer överens, kan rätten besluta om ett sammanträde inför medlare. *Detta bör kunna förhindra hämtningar genom myndigheternas försorg, speciellt som rätten dessutom ges möjlighet att väcka frågan om omprövning av föräldraansvaret, om det ligger i barnets intresse.* Vite och överlämnande av barn skall som tidigare kunna användas, men det senare endast när det är fråga om överlämnande till den som har föräldraansvaret och endast då det är uppenbara risker för barnet i den miljö det vistas. Till skydd för den umgängesberättigade föreslås väsentligt höjda vitesbelopp i fall av vägran att lämna över barnet. *Vi anser att de föreslagna förändringarna kommer att gagna barnet men också ge föräldrarna en chans att bättre penetrera de hinder som uppstår på grund av olösta konflikter.*

6.43 Föreningen Familj och Rätt (FoR)

Under andra halvåret 1979 inkom till länsrätterna 245 mål angående FB 21. På årsbasis bör antalet vara cirka 450. Dessa mål är alla synnerligen allvarliga, de rymmer ofta mycken tragik och uppsplitande, evigt ihågkomna upplevelser för de inblandade barnen. Allt måste göras för att lätta deras börda i dessa sammanhang.

FoR har alltsedan 1970 ägnat mycken uppmärksamhet åt FB 21 och i ett flertal sammanhang lämnat förslag till ändringar i FB 21 samt i frågor med direkt anknytning här till, så t. ex. länsrätternas roll. Senast FoR framförde vissa synpunkter var i vårt remissvar på motion 1977/78:1478 av Åke Polstam och Ella Johnsson om verkställighet av beslut i vårdnadsärenden. FoR bifogar ett exemplar av detta svar emedan däri behandlade frågor ligger helt inom rubriken för detta avsnitt. Med denna bilaga¹ förkortas också texten i detta avsnitt samt påvisas kontinuiteten och uthålligheten i FoR:s tidigare framförda åsikter.

Länsrätt/tingsrätt. Redan 1970 framförde FoR som sin uppfattning att länsrättens handläggning av mål enl FB21 borde läggas över på den dömande instansen. Se bilagan. Det är således med tillfredsställelse FoR konstaterar att utredningen nu föreslår att tingsrätterna skall överta länsrätternas handläggning av mål enl FB 21.

Länsrättsärenden – antal och verkningar av beslut. I remissvaret, bilagan, motiverade FoR varför det vore angeläget för Lagutskottet att söka kartlägga vad som beslutas i länsrätterna enl FB 21 samt verkningarna av dessa beslut. Utredningen har presenterat statistik för 1977 avseende mål vid landets länsrätter enl FB 21, nämligen antal, antal "vägran" av verkställighet, omfattning av vite och hämtning. I anslutning till detta har utredningen i beklagligt ringa utsträckning presterat orsaksanalyser, exempelvis varför så få viten utdömts och varför så få hämtningar behövt verkställas.

I inledningsraderna till detta avsnitt refererar FoR aktuell statistik från Domstolsverket, som visar att antalet mål enligt FB 21 synes öka. FoR vill också hänvisa till sitt utredningsresultat i anslutning till bilagan, vilket kan anses så aktuellt och kvalitativt gott att FoR bl. a. när det gäller sitt ställningstagande till "hämtningar" vill stödja sig på materialet.

Nedan tar FoR upp några principiella frågor till behandling.

Om hot. I ett tvistemål, där parterna intagit låsta positioner, är de oftast dåligt motiverade för medling och ger med sig först när de konfronteras med

¹ Bilagan finns intagen i slutet av detta avsnitt.

Bilaga 3

stort obehag eller hot om tvångsmedel. Som sådant uppfattas troligen ofta redan en ansökan om verkställighet genom hämtning. Över huvud saknar vi i detta sammanhang en allsidig analys från utredningen om tvångsmedlens funktion. FoR önskar här hänvisa till sin i bilagan genomförda diskussion.

Hämtning – massmedier. Utredningen har ägnat spaltutrymme åt åsikter av typen att hämtning vållat "stor uppståndelse inte minst i massmedier" och "skett under uppseendeväckande former". Vi anser det felaktigt att på detta sätt kritisera hämningsförfarandet utifrån ett par, som vi kontrollerat, rena undantagsfall då ena parten bjudit in pressen.

Hämtning som tvångsmedel. Utredningen vill i princip avskaffa hämtning som tvångsmedel. Utredningen skriver bl. a. att hämtning i varje fall inte bör få komma i fråga "för att få till stånd en av domstol fastställd umgängesrätt". Detta betyder att utredningen vill begränsa hämningsmöjligheten till sådana undantagssituationer när barnet riskerar att lida skada där det vistas och endast när den som har föräldraansvaret begär barnets utlämnande. Detta ställningstagande ligger helt i linje med utredningens förbluffande svaga engagemang för problemet "umgängessabotage". Vi har penetrerat detta mer i detalj i avsnitt 4.42 (till denna remissammanställning) till vilket vi hänvisar.

I dessa frågor har vi ett helt annat synsätt än utredningen. Självfallet bör vi försöka organisera en socialtjänst, som blir kapabel att bidra till en minskning av det antal krissituationer, som leder fram till FB 21 -mål men vi får å andra sidan inte avhända oss det yttersta tvångsmedlet vare sig i vårdnads- eller umgängesvister – diskriminering av umgängesberättigade får inte förekomma för barnets skull.

Beslutsproceduren

steg 1 (§ 2)

steg 2 (§ 3)

steg 3 (§ 4)

steg 4 (§ 5)

Utredningen föreslår:

Frivilligt överlämnande

alt. förordnande av medlare

Förberedelse/förlikning

Särskild medling

Beslut

observera

utan tids-

krav

Utredningen föreslår ett mjukt tillvägagångssätt med upprepade tillfällen till medling och förlikning. Beklagligtvis innebär detta att proceduren kommer att bli tidsmässigt utdragen – karakteristiskt nog har tidsfristen tagits bort. FoR anser detta bryta mot ett imperativ i dessa krissammanhang nämligen att hela handläggningen måste gå så snabbt som möjligt. I de vanligtvis låsta positioner, som parterna redovisat i steg 2 (om förlikning ej skett) tror vi inte att "särskild medling" kommer att ge det resultat insatta resurser motiverar, snarare synes den endast medföra tidsutdräkt. FoR anser att det gagnar saken bäst om beslutsproceduren förkortas till 2 steg:

a) möjlighet till medling / förberedelse

b) huvudförhandling

FoR anser vidare att en tidsgräns bör sättas för steg a) och att medlare inte skall förordnas om rätten finner det troligt att medling kommer att misslyckas.

Tvångsmedel – varning/vite/hämtning. Enligt utredningens förslag får rätten vid förordnande om överlämnande förelägga vite. Av den statistik för

Bilaga 3

1977, som utredningen tagit fram, framgår att i 68 fall av 164 förelades vite. På grund av den bristfälliga statistiken vet man tyvärr inte i vilken mån vitesföreläggandena ledde till verkställighet.

Beträffande vite konstaterar FoR att i de fall den vägrande parten har dålig ekonomi kan vitet inte indrivas och får således ingen effekt – snarare sporrar det till upprepning. I motsatta fallet måste vitet bli mycket högt för att få effekt och den höjden når inte vitet förrän efter flerfaldigt upprepad vägran. Vid den tidpunkten har barnet säkerligen tagit varaktigt skada.

FoR finner det dock närmast absurt att en tredskande förälder med hjälp av pengar skall kunna köpa sig fri från ett av barns grundläggande behov – umgänget med den andre föräldern. Vitesföreläggandet bör därför enligt FoR bestämda uppfattning kompletteras – ibland också ersättas – av ett system med varningar. Detta system skulle gå ut på att i samband med beslut om verkställighet av umgängesrätt skulle rätten också kunna meddela en varning om att rätten på eget initiativ kan ta upp frågan om överflyttning av vårdnaden antingen till den andre föräldern eller annan lämplig person. Jämför även bilagan till inledningsavsnittet (= fotnot 1 till avsnitt 1.46).

En praktisk fråga i sammanhanget är hur en tingsrätt, som handlägger ett mål enligt ovan skall kunna få reda på om en tredskande förälder tidigare fått varningar. Här kan man tänka sig att kopia av dokumentet med varningen sändes till och arkiveras hos tingsrätten i den tredskande förälderns födelsekommun eller till central domstolsmyndighet. Det skall således inte vara möjligt att "flytta sig ifrån" varningar.

Hämning menar FoR skall kvarstå som tvångsmedel enligt kommentar ovan. *Domstolsorganisation*. Familjemål rubriceras tvistemål. Tvisterna försiggår ofta mellan personer i starkt känslöengagemang. För att lösa sådana tvister måste domstolarna ta hjälp från utomstående psykiatrisk och annan expertis, från representanter för socialtjänsten etc. Detta gör dessa mål unika och domstolarna bör obönhörligt inrymma experter med sådant kunnande som krävs för dessa måls handläggning.

FoR vill i detta sammanhang hänvisa till bilaga A, avsnittet Specialdomstol för familjemål där vi diskuterat denna fråga. FoR:s uppfattning är således att familjemålen skall handläggas i speciella *familjedomstolar* i vilka kunnande och erfarenhet skall ingå en annan symbios än i den nuvarande domstolsorganisationen. Intressant är att konstatera vad i detta sammanhang föregångslandet Australien kunnat åstadkomma.

Domstolsstatistik. För att få grepp om familjemålens omfattning i svensk rättsskipning har vi införskaffat viss statistik härom från Domstolsverket avseende förhållandena under år 1979.

Kammarrätterna: Under 1979 var totala antalet inkomna mål 1645 st, varav ett obekant antal avsåg mål enligt FB, BL och lagen om utlämning till de nordiska länderna för verkställighet av beslut om vård eller behandling. Länsrätterna: Under andra halvåret 1979 inkom 965 mål angående BL och 245 angående FB 21. Målen FB 21 uppskattas till cirka 450 på årsbasis.

Tingsrätterna: Totala antalet inkomna mål och ärenden var 162281. Härav utgjorde tvistemålen 62851. Dessa senare grupperade sig enligt följande:

Gemens. ansökan om äkt.-skillnad	18 776	GB 11 kap 1 §, 3 §
Talan om äkt.-skillnad efter stämning	5 533	GB 2 kap 2 §, 3 §
Ansökan om boskillnad	837	GB 9 kap 1 §, 2 §

Faderskapsmål	860	FB 3 kap 1 §, 2 §, 5 §, 6 §	Bilaga 3
Omyndighetsmål	632	FB 10 kap 10 § 1, 2 st	
Vårdnad om barn	3 684	FB 6 kap 7, 8, 9, 10 a, 11 §§	
Delsumma	30 322		
Övriga tvistemål	32 429		
Summa	62 851		

Slutsats: Till tingsrätterna inkomna familjemål utgjorde under 1979 nära 50 % av alla tvistemål.

Ett försök till summering av samtliga till tingsrätter och länsrätter under 1979 inkomna mål och ärenden visar följande:

Tvistemål enl. ovanst. tabell	c:a 30 300	
Domstolsärenden ang. vårdnad, umgänge och adoption	" 2 500	
Mål enl. BL	" 1 800	varav c:a 800 enl. BvL 25, 29 §§
Länsrätterna, mål FB 21	" 450	
Summa	c:a 35 050	

Slutsats: Under 1979 inkom till domstolarna cirka 35 000 familjemål resp. ärenden. För beräkning av den arbetsbelastning (exempelvis i arbetstimmar), som dessa mål och ärenden förorsakat i tingsrätter och länsrätter, saknas tyvärr statistiskt underlag av tillfredsställande kvalitet. FoR anser dock att man bör kunna uppskatta ianspråktaga resurser till ung. 15 % av de totala.

Beträffande domstolsorganisationen föreslår FoR tillskapande av specialdomstolar för familjemål och i avvaktan på detta *tillstyrkes* den av utredningen föreslagna överföringen av länsrätternas handläggning av mål enligt FB 21 till tingsrätterna – något som FoR föreslog redan i remissvaret 78-04-28. FoR ser överföringen som ett steg på väg mot specialdomstolar.

Bilaga

Remissvar motion 1977/78:1478 av Åke Polstam och Ella Johnsson om verkställigheten av beslut i vårdnadsärenden.

Redan vid en uppvaktning 1970-05-20 av familjelagssakkunniga framförde FoR vissa kritiska synpunkter på 21 kap föräldrabalken som sådan och länsrätternas handläggning av ärenden enligt F 21. Vi ansåg att lagstiftningens syfte, dvs. att på ett enklare och snabbare sätt komma till rätta med bl. a. umgängesvägran, inte gett avsedd verkan. Vi hade också vissa förslag till ändringar/kompletteringar.

Exakt ett år senare uppvaktades statsrådet Carl Lindbom inför det väntade betänkandet varvid samma synpunkter och förslag framlades.

Både familjelagssakkunniga och föredragande statsrådet ansåg dock – i betänkandet SOU 1972:41 resp. propositionen 1973:32 – att man inte borde vidtaga några ändringar betr. F 21 eftersom lagen varit i kraft mycket kort tid.

I samband med riksdagsbehandlingen av propositionen framfördes i motionen 1973:1798 ett av FoR:s ovan nämnda förslag till ändring. Lagutskottet avstyrkte motionen – LU 1973:20 s. 113.

Eftersom det verkade svårt att få ändring av vare sig själva F 21 eller länsrätternas tillämpning av F 21 i umgängesstärkande syfte och det dessutom måste anses utomordentligt väsentligt att stridande föräldrar på ett tidigt stadium fick en "neutral" instans att vända sig till föreslog FoR i remissvaret angående departementspromemorian "Faderskap och vårdnad" att även en umgängesberättigad förälder skulle kunna få "stöd och hjälp" enligt barnavårdslagen. FoR tog också upp frågan i "motionstipspaketet" 1976-01-20 till alla riksdagsledamöter under rubriken "Brist i barnavårdslagen", vilket resulterade i de båda motionerna 1975/76:1122 och 1975/76:1126. I vår skrivelse 1976-03-28 till samtliga riksdagsledamöter om anslutningsmotioner till propositionen 1975/76:170 "Faderskap och vårdnad" framhöll vi, att vårt påpekande i remissvaret refererats utförligt i propositionen, s. 118, men inte gett något resultat i form av förslag från regeringen. Frågan togs då upp även i anslutningsmotionen 1975/76:2417.

Lagutskottet penetrerade motionerna om ändring av BvL § 3a ingående vid hearings. Lagutskottet tillstyrkte därefter att även umgängesberättigade skulle få "stöd och hjälp" av de barnavårdande myndigheterna.

En enhällig riksdag – ett av de få besluten 1976-06-01 som skedde utan votering – beslöt också att hos regeringen begära förslag till ändring av BvL § 3a enligt motionernas innebörd.

Fortfarande efter nära två år har det inte kommit något förslag från regeringen trots att ändringen kan ske genom att de tre orden "och umgängesberättigad förälder" inskjutes i befintlig text.

Riksdagsledamöterna Åke Polstam och Ella Johnsson har nu i sin motion berört ett av delproblemen/en av de delfrågorna i det stora komplexet att få umgänges- och vårdnadsbeslut att fungera i praktiken, men de har reducerat frågeställningen till att i praktiken endast gälla om polismyndigheten även i fortsättningen skall ha chefsansvaret då verkställighet av umgänges- och vårdnadsbeslut måste ske genom hämtning.

Remissunderlag

FoR har ansett det vara av stor vikt att i remissvaret kunna redovisa synpunkter från föräldrar och andra som har personlig erfarenhet av polishämtning. Av detta skäl sände vi ut ett frågeformulär – bilaga 1¹ – till samtliga medlemmar. Härigenom fick vi också svar från medlemmar utan egen erfarenhet. Dessutom har vi kontaktat några advokater som varit ombud i mål om hämtning liksom polisbefäl, som varit chef vid dylik.

För att få ett något större material än de ca. 6 medlemmar vi bedömde kunde ha personlig erfarenhet av "polishämtning" vände vi oss också till samtliga länsrätter med en begäran om namnuppgift på parter i mål som resulterat i beslut om polishämtning. Redan efter några länsrättssvar bekräftades förmodan att beslut om polishämtning är sällsynt. Men samtidigt

¹ Bilagan har här uteslutits.

visade det sig att det var betydligt färre beslut än t. o. m. vad vi inom FoR väntat oss. För att kunna redovisa något så när säkra siffror tillskrev vi på nytt länsrätterna, bilaga 2¹, med begäran om uppgifter om dels antalet ärenden enligt F 21 och dels antalet beslut om polishämtning.

Bilaga 3

Fyra polishämtningar om året

FoR fick svar från 12 länsrätter om antalet F 21-ärenden och från 17 länsrätter om antalet beslut om hämtningar, se bilaga 3.¹ Svarsfrekvensen har varit så god och väl fördelad mellan stora och små län, att vi ansett oss kunna göra en uppräknings och approximering gällande hela riket.

Man finner att sedan F 21 trädde i kraft för drygt 10 år sedan är antalet ärenden enligt F 21 i hela riket ca. 330 st per år. Av dessa är det mindre än tre (3) procent som resulterar i beslut om polishämtning. Medeltalet beslut härom per år rör sig kring 9 st. Det bör dock noteras att beslut om polishämtning tycks ha varit något vanligare under de första åren efter F 21:s tillkomst än senare år, vilket reducerar den aktuella årssiffran till kanske 7-8. Beslut om polishämtning innebär vidare i n t e att polishämtning verkställts. Några länsrätter har också redovisat verkställighetsgraden, men eftersom redan antalet beslut rör sig om mycket små tal bör man vara försiktig vid försök till statistik. Men uppenbart rör sig antalet verkställda polishämtningar under de senaste åren i storleksordningen 3-5 per år.

Vad händer i 95 % av ärendena?

Uppenbart är att endast 1-2 procent av ärendena leder till att hämtning måste verkställas. Dessa mål är i allmänhet "dubbelförda" i länsrätterna, dvs. samma ärende finns tidigare också redovisat såsom vitesföreläggande och ev. vitesutdömande. Även om alla beslut om polishämtning på detta sätt är redovisade tre gånger under "antal F 21-ärenden per år" så kvarstår dock att i n g e n vet idag, vad som händer i 90 - 95 % av ärendena.

FoR har som berörts inledningsvis ända sedan 1970 haft dubier om att F 21 inte någon gång fått eller ens i framtiden får det syfte som lagstiftaren avsåg. Vi har också haft och har fortfarande en rad hypoteser om vad som sker i dessa 90 - 95 % av ärendena. Men eftersom vi inte har ekonomiska resurser - hela verksamheten bygger på de ca. 6 000 kr vi får in i medlemsavgifter per år - kan vi varken bekräfta eller vederlägga våra hypoteser.

Det är av utomordentlig vikt att man åtminstone grovt försöker kartlägga vad som sker i dessa 90 - 95 % av ärendena. FoR hemställer därför att lagutskottet beslutar föreslå riksdagen

att i skrivelse till regeringen begära att utredningen om barnens rätt får direktiv om att

- dels kartlägga vad som blir beslutat i länsrättsärenden enligt F 21
- dels kartlägga de fortsatta verkningarna av beslut enligt F 21.

Några av FoR:s hypoteser skall här kortfattat redovisas.

1. Överflyttning av barn på grund av vårdnadsbeslut i allmän domstol beslutas snabbt och ofta av länsrätt samt verkställs i hög grad.
2. Efter att dylikt beslut verkställts - oavsett vites- eller hämtningsvägen -

¹ Bilagorna har här utesluts.

uppkommer umgängessvårigheter, ofta en total umgängesvägran från vårdnadshavarens sida.

3. Överflyttning av barn på grund av umgängesbeslut i allmän domstol beslutas sällan och i vart fall inte förrän efter en långvarig (oftast) skriftlig handläggning i länsrätten samt verkställs i låg grad.
4. Ärenden om umgänge avskrivs ofta på grund av att den umgängesberättigade "ger upp". Han/hon orkar helt enkelt inte med länsrätternas i vissa fall långdragna sätt att handlägga ärendena.
5. Vårdnadshavaren skaffar sig partsintyg från allmänläkare eller ibland barnpsykolog (i Stockholm finns en omdebatterad barnpsykolog som skriver dylika på löpande band åt en stor advokatfirma och t. o. m. åt sina närmast underlydande) eller undantagsvis barnpsykiater (åtminstone en BUP-klinik i riket är känd för detta) vari hävdas att umgänge skulle vara skadligt för barnet utan att "experten" ens varit i kontakt med den umgängesberättigade. Med hänvisning till partsintyget avslår så länsrätten den umgängesberättigades begäran.
6. Även om den umgängesberättigades ansökan bifalles av länsrätten blir det ofta endast en "pappersseger".

Vid vitesföreläggande betalar vårdnadshavaren vitet om det döms ut och hindrar sedan åter umgänge med hjälp av partsintyg eller liknande. Vitesföreläggande resulterar sällan i vitesutdömande. Genom partsintyg eller intyg från social myndighet visar vårdnadshavaren att den gjort "rätt" genom att trots länsrättsbeslutet inte lämna barnet för umgänge. Vid beslut om hämtning "skärras" barnet medvetet upp i sådan grad att närvarande läkare anser att ett verkställande skulle kunna innebära skada för barnet.

Än en gång bör påpekas att ovanstående 6 punkter *e n d a s t* är hypoteser. FoR skulle med glädje se att de vid en undersökning blev statistiskt vederlagda. Hypoteserna grundar sig på ett medlemsmaterial som vi successivt tagit del av (ibland arkiverat) under en 10-årsperiod, men samtidigt är FoR medveten om att organisationen *k a n s k e* i stor utsträckning kommer i kontakt med extremfall.

Toppen av ett isberg

Även om länsrätterna har ca. 330 ärenden om året avseende F 21, så är detta dessvärre endast en mycket liten del av alla umgängestvister. Endast i ett fåtal av tvisterna vänder sig nämligen den umgängesberättigade till länsrätten.

Huvudparten av advokaterna avråder från framställning till länsrätten. FoR fann vid en genomgång av diariet hos länsrätten i Stockholm att där fanns ett fåtal advokatnamn som ombud, men att dessa i stället återkom ganska ofta.

FoR avråder också umgängesberättigade från att vända sig till länsrätten. Eller snarare påpekar vi med skärpa: "Du skall inte vända Dig till länsrätten om Du *i n t e* orkar med

- a) att det inte blir något umgänge under tiden länsrätten har ärendet.
- b) att det tar minst tre månader men sannolikt två-tre gånger längre tid innan Du får ett beslut,
- c) att chansen till ett beslut i Din favör är minimal.

Bilaga 3

- d) att även om Du vinner så är risken stor för en "pappersseger",
- e) att även om Du vinner och får träffa barnet vid ett umgängestillfälle så är risken stor att det blir besvärligheter vid nästa,
- f) att oavsett seger eller förlust betala dryga rättegångskostnader."

Det sista argumentet kan vi erfarenhetsmässigt stryka. I dessa desperata situationer fäster inte den umgängesberättigade avseende vid kostnaderna. Men de andra fem får majoriteten att avstå från att vända sig till länsrätt.

Denna känsla av att det antingen är meningslöst att vända sig till länsrätten eller att en hänvändelse till länsrätten enbart ökar umgängessvårigheterna känner f. ö. de flesta umgängesberättigade rent intuitivt. Detta framgår bl. a. av bifogade brev, bilaga 4, som FoR fick i anslutning till medlemsenkäten. FoR uppfattar inte brevet på något sätt som patetiskt och beklagar djupt (för läsarens egen del) om någon skulle göra detta. Det är – enligt FoR:s mening – en realistisk bedömning av barnets och den umgängesberättigades situation vid umgängestvister, som det framkommit i något tusental brev och samtal under åren. Tragiskt är däremot att trots riksdagsbeslut (se tidigare om ändring av BvL § 3a) brevskrivarens sista mening ännu gäller.

Polisman bäste chef

FoR-enkäten till personer med personlig erfarenhet har gett svar från fäder och mödrar som varit "sökanden" vid ett drygt 10-tal hämtningar verkställda genom polishandräckning samt ett par svar från personer som har egen erfarenhet utan att ha varit "part i målet". Materialet kan i förstone betraktas som magert. Men vid en analys visar det sig, att det faktiskt rör sig om personliga erfarenheter från – statistiskt sett – samtliga verkställda hämtningar under tre års tid. Materialet är därmed snarast fylligt trots det ringa antalet.

Enkäten visar att vid hämtningarna har i medeltal 4-5 personer varit närvarande i den lägenhet där hämtningen skett. Av dessa har poliserna utgjort 2-3 st. De polismän som befunnit sig inomhus har till 100 % varit civilklädda och kommit i civila bilar. I något enstaka fall tycks uniformerad polis i polisbil funnits i beredskap i närheten av kvarteret. I samtliga fall har socialtjänsteman och/eller läkare varit närvarande – i de flesta fall båda kategorierna. I flertalet fall har även den person som barnet skulle hämtas till varit närvarande. Därutöver tycks ha förekommit advokat, släkting, god vän eller granne.

Polismännens uppträdande har nästan genomgående bedömts som "vänligt och bestämt". Endast i ett fall har det ansetts att någon – dock inte alla – polisman uppträtt bryskt i slutskedet.

Läkarnas agerande faller över hela skalan och inte mer än 50 % bedöms ha uppträtt "vänligt och bestämt".

När det gäller socialtjänstemännen är bedömningarna entydigt starkt förskjutna åt vänster i formuläret, dvs. "partiskt", "mycket bryskt" eller i bästa (?) fall "bryskt".

I ca. 70 % av fallen görs gällande att barnet blivit skrämt i samband med hämtningen. I hälften av dessa påstås att det är den närvarande modern – hämtningarna har skett från fadern – som genom sitt agerande varit orsaken. Närvarande socialtjänsteman beskylls också i flera fall för att ha skrämt barnet. Endast i ett fall påstås att läkare och polis skrämt barnet. I just detta fall utgör skildringen av polismännens och läkarens uppträdande en mycket

Bilaga 3

olustig läsning. Kanske kan det olämpliga agerandet ha berott på att hämtningen leddes av en ung, oerfaren, semestervikarierande polismästare samt att läkaren gång på gång förklarade att hon inte hade tid att stanna eftersom patienter väntade.

De som har personlig erfarenhet av polishämtning har till ca. 90 % angett att de anser att även i fortsättningen skall polismyndigheten ha det direkta chefskapet vid och ansvaret för en "hämningsoperation". I flertalet fall har de lämnat utförliga motiveringar för sina uppfattningar.

Oerfarna föreslår "det sociala"

FoR har vidare fått ett drygt 30-tal svar från personer utan egen anknytning till eller erfarenhet av polishämtning.

Hälften av dessa anser att ansvaret för den svåra hämningsuppgiften skall läggas på sociala myndigheter/befattningshavare, men dock endast under vissa förutsättningar såsom

- "särskilt psykologiskt skolade"
- "endast mogna människor"
- "barnavårdsman" alt "barnombudsman"
- "socialchef med kunnande och makt".

Omkring 30 % av gruppen utan personlig erfarenhet har likafullt förordat polismyndigheten såsom chef – oftast med angivande av en rad skäl som

- "ej partisk"
- "inte tidigare inblandad i ärendet"
- "bästa utbildning för ovanliga situationer"
- "bland många befattningshavare är det lättare att finna den mest lämpade".

För FoR-styrelsen var det oväntat men glädjande att så många som 30 % av den här gruppen ansåg polismyndigheten som mest lämpad för chefsansvaret. Vid våra förberedande diskussioner trodde vi att på sin höjd 10 % av "tyckarna" – dvs. personer utan egen erfarenhet – skulle förorda polisen. Det uttalade förtroendet för polisen – trots alla stort uppslagna artiklar i pressen om tvångshämtningar – att kunna bemästra svåra och ovanliga situationer uppfattar vi som mycket tillfredsställande.

Det är ofrånkomligt att varje hämtning är upprivande och starkt konfliktfylld för berörda parter. FoR anser därför att verkställandet/genomförandet av denna kräver

- en ansvarig chef med psykologiskt kunnande och maktbefogenheter, men som inte tidigare varit involverad i ärendet,
- en barnpsykologiskt mycket kunnig person (läkare, psykolog eller kurator med lång PBU-erfarenhet) som har förmåga att etablera kontakt med barnet även under ogynnsamma förhållanden och som helst inte tidigare varit engagerad i ärendet,
- en polisman (ev. fler polismän utanför i beredskap) som kan skydda inblandade parter och tjänstemän mot våldshandlingar men också hjälpa till med att bära barnet om så behövs,
- att släktingar, goda vänner etc. om möjligt hålls från platsen för hämtningen.

- att den som barnet skall hämtas till absolut inte tillåts närvara vid själva hämtningen utan avvaktar utgången på neutral plats,
- att den ansvarige chefen i god tid före om möjligt tar personlig kontakt – räcker ej med telefonsamtal – med den som hämtningen skall äga rum från samt med denne diskuterar hur hämtningen är tänkt tillgå och om möjligt också träffar barnet. (I ett av enkätsvaren och i en redogörelse från en länsrätt beskrivs detta tillvägagångssätt. I båda fallen avlöpte hämtningarna helt friktionsfritt.)

Ansvarig chef

För hämtningen måste enligt FoR:s bedömning även i fortsättningen vara en erfaren polisman. Barnexperten ovan skall vara rådgivare men med veto-rätt. FoR anser det däremot helt omöjligt att den sistnämnde skulle vara ansvarig chef och därmed ha befälsrätt över närvarande polisman. Av samma skäl samt omständigheten att de sociala myndigheterna praktiskt taget alltid varit involverade i ärendet tidigare anser FoR det också omöjligt överlämna chefskapet till social befattningshavare. Att chefsfunktionen anförts kronofogdemyndigheten måste FoR också definitivt avstyrka. Vi tror inte att kronofogdemyndigheten har lika stor erfarenhet av ovanliga situationer som polismyndigheten och vidare att det – på grund av ett mindre antal tjänster – skulle vara betydligt svårare att inom ett kronofogdedistrikt än i ett polisdistrikt finna en för uppdraget lämplig chef. Vidare brukar kronofogdemyndigheten vid förrättningar som bedöms som svåra begära polismedverkan, vilket skulle innebära att ytterligare en myndighet blev inkopplad.

Med hänvisning till ovanstående vill FoR föreslå Lagutskottet att med betoning av vikten av en allmän översyn av F 21

- dels avstyrka motionen i den del som handlar om översyn i avsikt minska polisens befattning,
- dels hemställa att riksdagen begär att regeringen i tilläggsdirektiv till utredningen om barnens rätt ger denna i uppdrag att undersöka och kartlägga vad som händer med ärenden enligt F 21 i länsrätterna och hur umgänget fungerar efter hänvändelse till länsrätten,
- dels hemställa att riksdagen beslutar överlämna de inkomna remissvaren till utredningen om barnens rätt för beaktande vid utredningens arbete kring frågorna om överflyttning av barn,
- dels hemställa att riksdagen hos regeringen begär att snarast – dvs. utan att avvakta eventuella förslag från utredningen – i föreskrifterna om tillämpningen av F 21 eller i annan anvisning införs föreskrifter om de åtgärder som FoR anført i detta remissvar i avsikt få hämtningar att ske mer friktionsfritt.

Problem för länsrätterna

I samband med de statistiska uppgifterna har i några fall representanter för länsrätter samtalsvis framfört vissa problem, som FoR uppfattat så väsentliga att det finns anledning ta upp dem – särskilt som ingen länsrätt varit remissinstans.

Ett par länsrätter har påpekat att de allmänna domstolarnas beslut om umgänge ofta är mycket "oklara", dvs. det saknas detaljerade bestämmelser

om t. ex. plats och/eller klockslag för överlämnande av barnet, vilket lätt leder till tvister.

Länsrätterna tvingas då att "tolka" någonting som inte är direkt angivet i beslutet/domen eller att följa en "praxis", som är mycket obestämd.

Det händer också – förhoppningsvis dock endast i undantagsfall – att det är totalt omöjligt att tolka ett umgängesbeslut. FoR kan ge exempel på ett dylikt, mycket färskt beslut från en landsortstingsrätt, som även fastställts av en d:o hovrätt. Landsortslagmannen har interimistiskt – och för övrigt utan något som helst underlag för sitt beslut – på ett drastiskt vis skurit ner den av Stockholms tingsrätt ett år tidigare beslutade umgängesrätten med ca. 50 %! Han har dock i "beslutsskäl" skrivit: "skäl att avkorta tiden för sommarumgänget föreligger ej". Stockholms tingsrätt hade bestämt detta till "fyra sammanhängande veckor".

Landsortsdomaren skriver sedan i beslutet: "dels fyra sammanhängande veckor under sommaren från kl. 12.00 en fredag till kl. 20.00 fjärde söndagen".

Den umgängesberättigade tolkade detta som fyra veckor (28 dagar) plus ett veckoslut (2 dagar), dvs. summa 30 umgängesdygn.

Vårdnadshavaren har – närmast obegripligt – tolkat det som fyra hela veckor, från en fredag till den fjärde torsdagen, dvs. 27 umgängesdygn.

En rad tillfrågade jurister, socialtjänstemän m. fl. har på frågan "Hur många dagar är umgängestiden?" spontant svarat "30 dagar", men när de ombetts ta fram en almanacka och samtidigt lyssna på lagmannens formulering har de efter en stunds tystnad ändrat sig: "23 dagar – men menar han verkligen det?"

Vad lagmannen ursprungligen menat och vad de fyra hovrättsjuristerna senare fastställt torde väl aldrig kunna bli helt klarlagt, men nog finns det utrymme för tolkningstvister i många domstolsinstanser.

Frödings bevingade ord om att det är skönt för skulder att få sova kommer lätt i tankarna, men även om det ofta "nickas till" i våra domstolar, må det dock ifrågasättas i vilken grad högre domstolsjurister skall få slumra – i vart fall ostörda.

Kompromiss JO-nöt

En länsrätt har också tagit upp det problem, som det ofta innebär att domstolen endast har att antingen bevilja eller avslå framställningen om verkställighet. Länsrätten har ingen rätt att försöka få till stånd en kompromisslösning, även om parterna skulle vara beredda att acceptera en dylik. För några år sedan lär det ha varit aktuellt att JO skulle tillskriva regeringen med begäran att F 21 ändrades, så att länsrätterna fick denna möjlighet. JO lär dock ha avstått med motiveringen att erfarenheterna av F 21 var alltför ringa eftersom lagen var relativt ny.

Den refererade länsrätten har vid något tillfället litet egenmäktigt men med parternas acceptering ändrat på tingsrättens umgängesbestämmelser. Länsrätten har vidare följt upp umgängestvisten och funnit att numera fungerar umgänget mycket bra.

Vid en inspektion upptäckte dock JO "egenmäktigheten" och inom länsrätten väntar man nu på en erinran från JO! FoR varken vill eller kan gå in på frågan om en JO-erinran är lämplig i detta ärende.

Montesquieu's maktfördelningslära har i över 200 år varit en närmast helig

Bilaga 3

princip i västvården. Med rätta kan det även idag starkt ifrågasättas om verkställande myndighet skall ha rätt ändra på dömande myndighets beslut. Detta kan leda till inte önskvärda "dubbelprocesser" som parallellt förs dels i allmänna domstolar dels i förvaltningsdomstolar. Men samtidigt finns det skäl att allvarligt ifrågasätta om det i alla situationer fortfarande är lämpligt med maktfördelningsprincipens modell av åtskilda lagstiftande, dömande och verkställande myndigheter.

Redan för många år sedan – se inledningen – framförde FoR att det vore lämpligast att en och samma domstol fattade beslut om såväl umgänge som verkställighet av densamma och påföljd vid umgängesvägran.

Den komplikation som den refererade länsrätten beskrivit skulle då inte uppkommit. Dessutom skulle FoR-förslaget uppenbart minska risken för att parterna i den ena domstolen, den dömande, framstår på ett sätt och i den andra domstolen, den verkställande, på ett annat sätt. Kontakterna med länsrätter har visat att domstolar är medvetna om detta – särskilt i samband med ett ombudsbyte är risken stor.

Specialdomstol för familjemål

FoR föreslog redan för många år sedan att alla mål/ärenden där föräldrarna var oense om vårdnad, umgänge och/eller underhållsbidrag skulle hänskjutas till specialdomstolar, där inte bara jurister och lekmän ingick utan även expertis av olika slag. Samma tankegångar har även flera riksdagsledamöter.

Uppenbart finns för närvarande en motvilja för att inrätta fler specialdomstolar. FoR har svårt att förstå denna inställning, särskilt som det är allmänt accepterat att i storstäderna, de stora kommunerna, är tingsrätterna uppdelade på avdelningar, rotlar, som praktiskt taget enbart har vissa typer av mål.

FoR anser att resultatet av länsrättsenkäten också talar för inrättande av specialdomstolar inom familjerättsområdet. Inte bara ur aspekten att dömande och verkställande domstol i vårdnads- och umgänges mål bör vara densamma utan även av det skälet att länsrätterna – bortsett från dem i A-, M- och O-län – inte tycks ha ett beslut om t. ex. polishämtning mer än ungefär vart femte år.

Den ringa erfarenhet en länsrätt sålunda får av umgängestvister måste göra det omöjligt att skapa en rättsskipning baserad på erfarenhet och praxis. Varje dylikt ärende kommer – hur mycket arbete länsrätten än lägger ner – att ytterst bli avhängigt det "tyckande" de enskilda ledamöterna i domstolen har/upplever vid detta förmodligen enda tillfälle som just dessa personer har att avgöra ett för parterna och barnet så betydelsefullt mål i sin domargärning. Utan att på något sätt vilja kasta en skugga över länsrätternas bedömningar idag tror dock inte FoR att den nuvarande ordningen gagnar vare sig parterna eller rättssäkerheten.

7 Talerätt och ombud för barnet

7.1 Göta hovrätt

Hovrätten delar utredningens uppfattning att barnets intressen bättre än för närvarande bör tillgodoses i tvister som berör barnet och att det finns många situationer, där barnet kan behöva stöd och hjälp av någon

utomstående person. Hovrätten tillstyrker därför att barnet ges talerätt i de av utredningen angivna fallen (9.2.1).

Beträffande frågan vem som skall företräda barnet i och utom process, ger utredningens huvudförslag med dels barnombud dels kontaktperson intryck av att vara alltför byråkratiskt och kostsamt. Det primära utgör enligt hovrättens mening den person som skall vara personligt stöd för barnet (utredningens föreslagna kontaktperson). Hovrätten förordar, att till personligt stöd för barnet utses den av utredningen som ett alternativ föreslagna barnassistenten (10.5.3.2). Denne bör då ha rätt att företräda barnet i alla situationer, där barnet behöver annan företrädare än föräldrarna. Om barnets situation leder till process, bör barnassistenten kunna anlita juridiskt biträde eller ombud, men assistenten bör personligen delta i rättegången i båda fallen.

7.2 Kammarrätten i Stockholm

I mål om vårdnad och umgängesrätt enligt 6 kap. FB samt om överflyttning av barn enligt 21 kap. FB saknas f. n. bestämmelser om särskild talerätt för barn. Barnets intresse förutsätts i första hand bli tillgodosett genom föräldrarna och i andra hand genom barnavårdsnämnd. Slutligen och inte minst ankommer det på domstolen att beakta barnets bästa.

I avsikt att stärka barnets ställning har kommittén föreslagit att barnet skall få ställning som part i sådana mål och att det i de flesta fall även skall ha rätt att väcka talan. Det har i huvudförslaget förutsatts att barnets talan skall föras av en ställföreträdare, barnombud. Det får antas att barnombudet, som skall ha juridisk utbildning, vanligen kommer att vara advokat.

Kammarrätten tror inte att förslaget är ägnat att tillgodose det angivna syftet.

Kammarrätten har erfarenhet av handläggningen av mål enligt barnavårdslagen (1960:97), där offentligt biträde enligt rättshjälpslagen (1972:429) har förordnats. I dessa mål har, förutom vårdnadshavare, barn som har fyllt 15 år rätt att själv föra talan. I sådant fall finns i allmänhet anledning att förordna offentligt biträde åt barnet. Barnet kan då självt ge sin mening till känna och instruera det offentliga biträdet om vad som skall yrkas. Barnet kan också utfärda rättegångsfullmakt för biträdet. De flesta barnavårdsmål gäller emellertid mindre barn, som inte själva kan eller lämpligen bör ta ställning i målet. I sådana mål, i vilka föräldrarna (vårdnadshavarna) alltid står mot barnavårdsnämnd, händer det ibland att en advokat har förordnats som offentligt biträde åt barnet. Denna advokat, som inte har möjlighet att få några instruktioner om hur barnets talan skall föras, skall gå in i processen och kan efter eget skön välja sida. Antingen stöder han barnavårdsnämnden, som rimligen bör ha möjlighet och resurser att själv – eventuellt med juridiskt biträde – fullgöra sin uppgift att tillgodose barnets bästa, eller också stöder han föräldrarna, som ofta har egen advokat som biträde enligt rättshjälpslagen.

Enligt kammarrättens erfarenhet tillför ett sådant offentligt biträde åt ett minderårigt barn nästan aldrig målet något av egentlig betydelse. Det kan inte heller antas att biträdets bedömning av vad som är barnets bästa väger särskilt tungt i jämförelse med barnavårdsnämndens och domstolens. Däremot brukar processen kompliceras och försenas genom att det finns ytterligare en part i målet. Följden blir att det allmänna får stå för kostnader som är helt onödiga.

Med hänsyn till bl. a. dessa erfarenheter tror kammarrätten inte att det skulle föra med sig någon egentlig fördel för barnet om kommitténs förslag genomförs att barn skall få föra talan genom *barnombud* i mål om vårdnad, umgängesrätt och överlämnande av barn. Vad som har sagts nu gäller trots att dessa mål inte är helt jämförbara med barnavårdsmålen.

Kammarrätten håller före att det närmast framstår som en fiktion om *små barn* ges rätt att föra talan, så som kommittén har föreslagit. Barnets bästa bör enligt kammarrättens mening kunna tillgodoses av domstolen, som har möjlighet att inhämta yttrande från den sociala nämnden eller annan sakkunskap (jfr. 6 kap. 28 § och 8 kap. 13 § i lagförslaget). Som framgår av vad kammarrätten har anfört om förhållandena i barnavårdsmålen skulle en talerätt för barnet vidare komplicera processen och vålla onödiga kostnader utan att barnets rätt därigenom torde nämnvärt förbättras.

När det sedan gäller *större barn* framstår det som mera tveksamt om *talerätt* är befogad. I allt fall bör emellertid sådan talerätt endast komma i fråga för barn som har uppnått minst 15 års ålder. Kammarrätten finner dock övervägande skäl tala för att inte heller sådana barn tillerkänns egen talerätt. Såsom kommittén har framhållit på flera ställen i betänkandet bör nämligen barnen inte behöva ta ställning i föräldrarnas konflikter. Stridigheterna kan bli mera tillspetsade. Motsättningar mellan föräldrar och barn kan uppstå eller fördjupas. Det föreligger en uppenbar risk för att den av föräldrarna som har möjlighet därtill söker påverka barnet att föra talan och därmed stödja den linje som föräldern själv företräder.

I mål om överlämnande av barn – vilka mål nästan aldrig gäller barn över 15 år – talar också tidsfaktorn starkt emot att barnet tillerkänns talerätt genom barnombud. Sådana mål är ofta så brådskande att tiden knappast medger – utan att syftet med processen förfelas – vare sig att barnombud förordnas eller att eventuell skriftväxling utsträcks till ytterligare en part.

På de skäl som har anförts här avstyrker kammarrätten att barn ges talerätt i mål om vårdnad, umgängesrätt och överlämnande av barn.

7.3 Stockholms tingsrätt

Tingsrätten biträder utredningens förslag att stärka barnets rättsliga ställning genom att ge det självständig *talerätt* i mål och ärenden enligt BFB. Tingsrätten har heller inget att invända mot den föreslagna omfattningen av talerätten. Däremot finner tingsrätten anledning att i korthet ange några synpunkter beträffande frågan hur barnets talerätt skall komma till uttryck.

De fall där det kan förväntas att barnet själv skall ta tillvara sina intressen och föra sin talan torde vara mycket sällan förekommande, så utgångspunkten bör lämpligen vara att det tillskapas nya regler för hur barnet skall ges stöd i risksituationer och representeras i tvister enligt BFB.

Tingsrätten anser den i utredningens huvudförslag uppbyggda organisationen med tre typer av funktionärer med olika arbetsuppgifter vara alltför vidlyftig och komplicerad och inte ägnad att ge mot organisationens omfattning svarande utbyte och fördelar. Därtill kommer givetvis att den föreslagna anordningen säkerligen i nuvarande samhällsekonomiska läge kommer att bli alltför kostsam.

Utredningens huvudförslag innebär att barnets behov av stöd och hjälp i risksituationer skall kunna tillgodoses genom medverkan av en kontaktperson. Om det blir aktuellt för barnet att inleda eller delta i en rättegång skall

vidare kunna utses ett barnombud, vilket såsom barnets ställföreträdare skall föra dess talan.

Tingsrätten, som instämmer i att barnets intressen måste tas tillvara redan då det blir känt att barnet befinner sig i en risksituation, biträder det alternativa förslag som innebär att det redan i ett sådant skede skall kunna utses en person, som utöver att ge barnet stöd och råd, också kan agera som ställföreträdare för barnet. Denne, som kan benämnas *barnassistent* eller ännu hellre *barnombud*, bör göras fristående från de sociala nämnderna och normalt rekryteras utom dessas personkrets för att med undvikande av lojalitets- och intressekonflikter på ett fullt opartiskt och objektivt sätt kunna ta tillvara barnets intressen. Av denna anledning borde funktionen att förordna, övervaka och entlediga barnassistent kunna tillföras något statligt organ exempelvis barnavårdskonsulent vid länsstyrelse, vilket utredningen också föreslår som ett alternativ. Som framhållits i betänkandet måste stora krav ställas på barnassistentens kvalifikationer.

Barnassistentens funktioner skulle alltså normalt ersätta de funktioner som enligt huvudförslaget skulle utövas av kontaktperson och barnombud. Endast för den händelse behov därav skulle uppstå skulle barnassistenten anlita juridiskt biträde. – I förhållande till huvudförslaget torde detta – förutom att bättre gagna barnets intressen – uppfattas som en enklare ordning och med all sannolikhet blir den också mindre kostnadskrävande. Det kan nämligen befaras att om förslaget om barnombud vinner gehör, kommer sådant att förordnas automatiskt i flertalet tvister enligt BFB. Om däremot barnet redan från början vid behov – här bör naturligtvis barnavårdskonsulenter av personella och ekonomiska skäl åläggas en viss restriktivitet – erhåller en ställföreträdare som med full kraft kan ta tillvara dess intressen, ökar troligen möjligheten att undvika rättegång. Om sådan ändå blir nödvändig torde barnassistenterna ibland själva kunna föra barnets talan utan att anlita juridiskt biträde. När biträdeshjälp erfordras torde biträdet – då barnet regelmässigt kan antas vara berättigat till allmän rättshjälp – komma att förordnas enligt rättshjälpslagen.

7.4 Malmö tingsrätt

Enligt vad som uttalas i betänkandet anser utredningen "starka skäl" tala för att barn ges talerätt i vissa angivna fall. Tingsrätten finner dock de skäl som närmare angivits förvånansvärt kortfattat och abstrakt beskrivna. Kärnpunkten synes vara att barn och föräldrar i en skilsmässokonflikt kan ha helt skilda intressen att bevaka. Så kan säkerligen vara fallet. Även i en skilsmässoprocess kan väl barnet någon gång ha intressen som står mot föräldrarnas. Om endast en av föräldrarna och barnet har motstående intressen kan man enligt tingsrättens mening regelmässigt räkna med att den andre föräldern uppträder till barnets hjälp på ett tillfredsställande sätt. Om barnets intressen står i strid med båda föräldrarnas bör detta i första hand uppmärksammas under utredningen, varunder barnets synpunkter bör kunna tas tillvara. Tingsrätten vill här hänvisa till vad som anförts i betänkandet om det angelägna i att barnet höres när tvist föreligger om vårdnad eller umgängesrätt (s. 102 ff). Tingsrätten ifrågasätter därför om inte barnets ifrågavarande intressen redan nu kan bevakas på ett tillfredsställande sätt. Man kan invända att barnet kan ha ett eget intresse av att väcka talan även om någon tvist inte redan är anhängig. De fall där ett sådant intresse kan föreligga utan att på annat sätt kunna tillgodoses måste

Bilaga 3

emellertid antas vara sällsynta. Härtill kommer att värdet av en eventuell talerätt begränsas av att barnet ytterst sällan personligen kan komma att ta några initiativ i rättegången. Under hela utövandet av sin talerätt blir barnet beroende av en mängd vuxna personer, som det oftast inte känner. För att barnet över huvud skall kunna komma i tillfälle att utöva sin rätt krävs det initiativ av likaledes ofta främmande vuxna människor. Detta ställer stora krav på kontakten mellan barnet och dem som det är beroende av för utövande av sin rätt – och väl att märka bör en sådan kontakt finnas redan innan talerätten aktualiserats om barnets önskningar och behov skall kunna fångas upp. I realiteten blir det fråga om att de vuxna skall bevaka barnets rätt att föra talan. Dessa vuxna är samma personer som redan nu är engagerade i vårdnadstvister med skyldighet att ta tillvara barnets intressen. Man kan inte heller bortse från risken att åtminstone äldre barn i en konfliktsituation genom att väcka egen talan kan komma att spela ut föräldrarna mot varandra. I så fall torde talerätten vara till mera skada än nytta. Lägg härtil de ökade kostnader och den administrativa omgång som ett genomförande av talerätt för barn skulle medföra och värdet av förslaget framstår som högst tivelaktigt. Tingsrätten kan därför inte tillstyrka detsamma.

7.5 Länsrätten i Stockholms län

Länsrätten ställer sig något tveksam till utredningens förslag att barn skall ha talerätt i nu aktuella mål. Såsom även utredningen påpekat kan det uppstå ett motsatsförhållande i processen mellan minst tre parter, vilket kan vara ägnat att på ett onödigt sätt förstärka konflikten. Med hänsyn till att det under speciella förhållanden kan inträffa fall där barnets intresse inte tillgodoses genom föräldrarna eller genom den sociala nämnden har länsrätten emellertid stannat för att förorda utredningens huvudförslag om barnombud. Länsrätten utgår därvid ifrån att föreslagna 47 § rättshjälpslagen skall tolkas restriktivt. Ytterligare en förutsättning för genomförandet av utredningens förslag bör vara att motsvarande regler samtidigt införs beträffande samhällsvårdsmål.

Länsrätten vill också påpeka att utredningens redogörelse under rubriken "Barns processrättsliga ställning" är missvisande. Enligt nuvarande regler har barn rätt till offentligt biträde under vissa förutsättningar i mål eller ärende angående omhändertagande för samhällsvård enligt 29 § Barnavårdslagen eller utredning enligt 30 § samma lag eller angående sådan samhällsvårds slutliga upphörande enligt 42 § samma lag. Förälder har i dessa fall ej rätt till offentligt biträde däremot till allmän rättshjälp med biträdesförordnande. Vad i Sou 1977:49 föreslås är inte att barnet skall få rätt till eget offentligt biträde i samhällsvårdsärenden, så är ju redan fallet, utan att även förälder skall få rätt till offentligt biträde i dessa mål.

7.6 Länsrätten i Göteborgs och Bohus län

Länsrätten anser att barnets rätt i de flesta fall kan tillgodoses genom att barnombud ges samma ställning som offentligt biträde. Att ge barnet en självständig talerätt kan i vissa fall medföra en risk för att barnet utsätts för påtryckningar att väcka talan utan att barnet självt vill föra talan. Länsrätten anser emellertid att det kan finnas situationer då barnets rätt bör kunna

tillgodoses genom initiativ från utomstående. Det kan därför vara lämpligt att låta socialnämnd ta initiativ till att barnombud förordnas och att ombudet ges rätt att väcka talan. Länsrätten avser bl. a. de fall när förälder missbrukar föräldraansvaret och när förälder som ensam har haft föräldraansvaret har dött.

7.7 Domstolsverket

Utredningens förslag om talerätt och representation för barnet i mål mot föräldrarna eller någon av dem rör frågor av stor betydelse i samhället såsom hur barns rätt skall tillgodoses i krissituationer och vilken grad av samhällelig inblandning i familje- och föräldraförhållanden som skall tolereras.

Önskemålet att någon utomstående före och under en process uteslutande ägnar sig åt barnets behov tillgodoses enligt domstolsverkets mening bäst genom att en samhällsrepresentant uppträder som part och inte barnet självt. Den synen har hittills legat till grund för lagstiftningen (6 kap. 9–10 a §§ FB). Talerätten bör inte göras så omfattande som föreslagits. Om barnet får ställning av part medför detta, förutom rättegångskostnadsansvar, risk för skärpning av konflikten. Vad utredningen anför angående barnavårdsman (10.5.2) och god man (10.5.3.4) synes väl ägnat att ligga till grund för vidare överväganden i denna del. Det tillstyrks att barn i risksituationer erhåller stöd och hjälp av kontaktperson på sätt utredningen föreslagit.

Förordnande av barnombud (9.2.3.3)

Utredningens förslag "Rättshjälp genom barnombud" är en ny rättshjälpsform. Med undantag för rådgivning är de nu gällande formerna för rättshjälp exklusiva, var och en på sitt område. Domstolsverket förutsätter att utredningens förslag ligger i linje härmed så att allmän rättshjälp inte skall kunna förekomma för barnet i mål där rättshjälp genom barnombud kan lämnas.

Förmånerna vid allmän rättshjälp framgår av 9, 9a och 10 §§ rättshjälpslagen. Flera av där nämnda förmåner torde lämpligen böra utgå även vid rättshjälp genom barnombud. Härvid kan bl. a. nämnas kostnad för bevisning och befrielse från ansökningsavgift. Om barnet tillerkänns ställning av part bör det inte få sämre förmåner än vad som gäller för annan part med allmän rättshjälp. Utredningen har vidare förutsatt att sagda rättshjälpsform skall kunna förekomma innan talan väckts. Förslaget till ändring i rättshjälpslagen synes inte ge utrymme för detta ("Rättshjälp genom barnombud lämnas i mål eller ärende . . ."). Förslaget till 50 § rättshjälpslagen torde vidare behöva överarbetas ytterligare.

Det kan avslutningsvis ifrågasättas om inte rättshjälp åt barnet skulle kunna inordnas i systemet med allmän rättshjälp.

7.8 Socialstyrelsen

Barnet får talerätt enligt utredningsförslaget i mål och ärenden enligt 6 och 8 kap. FB. Detta innebär enligt socialstyrelsens uppfattning en angelägen förbättring av barns rättsliga ställning i sådana familjekriser som här berörs.

Utredningen föreslår dock inskränkning i talerätten i mål om upplösning

och återupptagande av gemensamt föräldraansvar. Här får barnet enbart rätt att föra talan i process om förälder initierat. När det gäller återupptagande av gemensamt föräldraansvar anser socialstyrelsen det riktigt att barnet inte får rätt att väcka talan eftersom ett sådant arrangemang bygger på frivillig överenskommelse mellan föräldrarna. Enligt socialstyrelsens uppfattning är däremot mål om upplösning av det gemensamma föräldraansvaret, för barnets del, att jämföra med mål om överflyttning av föräldraansvaret från en förälder till den andre. I de senare målen har barnet initiativrätt. Det kan förekomma situationer när barnet har ett berättigat intresse att få det gemensamma föräldraansvaret upplöst. En sådan situation kan vara om föräldrar med gemensamt föräldraansvar, som bor långt från varandra, ofta låter barnet färdas genom landet för att tillgodose föräldrarnas krav på "millimeter rättvisa". Socialstyrelsen kan därför inte tillstyrka utredningens förslag på denna punkt, utan anser att det är rimligt att barnet också får rätt att väcka talan i mål om upplösning av gemensamt föräldraansvar.

7.9 Länsstyrelsen i Stockholms län

Se avsnitt 6.10.

7.10 Barnavårdskonsulenterna i Jämtlands län

Jag ansluter mig till vad utredningen föreslår beträffande talerätt för barnet. Att barnet själv inte bör utöva sin talerätt, utan behöver en ställföreträdare finner jag självklart. Jag kan däremot av skäl som nedan redovisas inte ansluta mig till utredningens huvudförslag vad gäller hur talerätten skall utövas och inte heller hur barnets intressen i dessa frågor skall tillvaratas.

Liksom utredningen anser jag att det är helt nödvändigt att barnet får bli bättre tillgodosett juridiskt, och att det vid behov även skall få stöd och hjälp av en utomstående person. Utredningen har som sitt huvudförslag valt att skilja dessa funktioner åt och kallar dem barnombud respektive kontaktman.

Om utredningens huvudförslag genomföres tror jag att det är stor risk för att den kurativa funktionen urholkas. Den kontaktman som utredningen föreslår kan jämföras med dagens barnavårdsman jml BvL § 3 a. Vi vet att sådana förordnanden är mycket fåtaliga. Trots fåtalet ärenden har kommunerna stora svårigheter att finna lämpliga personer, som är villiga att ta dessa uppdrag. I den mån dessa barnavårdsmän i dag finns innehas uppdragen ofta av socialassistent/familjerättsassistent. Jag tror att det blir mycket svårt att förverkliga utredningens förslag om kontaktman. Kvar av huvudförslaget återstår då ett juridiskt barnombud, som enligt min mening väl bör kunna vara barnets juridiska ombud, men som inte ensam kan tillvarata barnets bästa.

Jag finner det principiellt felaktigt att en kontaktman, som enligt utredningen skall kunna utses mot den enskildes samtycke, skall utses jml § 10 Socialtjänstlagen. Att stöd och hjälp för barnet får utses mot föräldrarnas vilja finner jag riktigt, men detta bör dock inte innebära en utvidgning av nämnda lagrum.

Det finns däremot mycket som talar för en återgång till en ny typ av de gamla barnavårdsmännen, eller det som i ett alternativt förslag fått benämningen barnassistent.

Enligt min mening hör den juridiska funktionen och stödfunktionen nära samman och bör om möjligt inte skiljas åt för att barnets rätt och bästa verkligen skall kunna tillvaratas. Barnassistenten möjliggör att dessa två funktioner samordnas och kan utövas av en och samma person. Sådan skall kunna förordnas mot föräldrarnas vilja. De risksituationer som i kap. 10 anges utgöra grund för förordnande av kontaktman bör istället gälla förordnande av barnassistent. Jag tycker det är viktigt att barnet kan få barnassistent även vid andra risksituationer än de som regleras i FB.

Beträffande barnets och därmed barnassistentens talerätt förutsätter jag att den blir densamma som enligt huvudförslaget. Vid en process bör barnassistenten låta sig företrädas av ett juridiskt ombud. I detta sammanhang vill jag betona vikten av att detta juridiska ombud besitter sådana kunskaper samt har sådana erfarenheter att hon/han förstår att det är barnets intressen som skall tillgodoses. Jag har i läns- och kammarrätt fått ett par mycket tråkiga erfarenheter av advokater som i barnavårdsmål förordnats såsom offentligt biträde för barnet och då ej förstått uppdragets innebörd utan ställt sig på föräldrarnas sida.

I kap. 9 menar utredningen att det bör kunna övervägas om inte konstruktionen med barnombud skulle kunna användas även i fråga om barn i samhällsvårdsärenden. Eftersom jag förordar barnassistent föreslår jag att utredningen i stället överväger denna konstruktion att användas i fråga om barn i sociala barnavårdsmål.

Funktionen att tillvarata barnets intressen bör således enligt min mening institutionaliseras. Jag tycker att denna funktion, liksom våra gamla barnavårdsmän bör knytas till särskilda befattningshavare inom socialförvaltningarna. Barnassistentens behov av kunskaper om gällande lagstiftning både vad gäller familjerätt och lagstiftning i stort kan på detta sätt tillgodoses.

Barnassistenten bör utses av socialnämnden. En begäran bör kunna göras av vem som helst men skall inte obligatoriskt leda till ett förordnande. Beträffande besvär över beslut om barnassistent vill jag instämma med vad Ivan Ottoson anför i sitt särskilda yttrande (sid. 188).

7.11 Skolöverstyrelsen (SÖ)

Barnombudet skall i rätten bevaka att barnets bästa blir tillgodosett. Enligt utredningen behöver barnombudet viss utbildning för detta. SÖ finner det angeläget att utbildningsbehovet preciseras och fastläggs på ett klarare sätt än utredningen har gjort.

7.12 Stockholms universitet, juridiska fakultetsnämnden

Barnet saknar talerätt i mål enligt 6 kap. FB. Utredningen har föreslagit införande av talerätt för barnet i viss begränsad utsträckning. Man har däremot inte velat ge barnet rätt att självt i något fall utföra sin talan. Skilda förslag har förts fram i betänkandet i frågan om vem som skall representera barnet.

Fakultetsnämnden anser att frågan om talerätt är central för stärkning av barnets rättsliga ställning och menar att förslaget i denna del blivit lidande av brist på analys. Analys behövs här i första hand beträffande det sätt på vilket barnets intressen tillvaratas i det nuvarande systemet. Fakultetsnämnden anser det orimligt att i ett remissyttrande tillhandahålla en sådan fullständig

analys och kommer i det följande endast att framhålla några synpunkter som väsentliga.

Det rör sig här om två skilda frågor nämligen dels frågan om hur man skall bringa barnets egna åsikter till domstolens kännedom och önskemål och dels frågan om inflytande för barnets räkning över domstolens materiella prövning. Det är inte nödvändigt att ge barnet talerätt för att bringa barnets egen uppfattning till domstolens kännedom. Detta kan ske genom betydligt enklare reformer såsom införande av en regel om att barnet skall höras utanför eller i domstol eller en regel om vetorätt för barnet mot föräldrarnas avtal.

Frågan om talerätt gäller hur barnets intressen i vidare mening skall tillvaratas i processen. Det gäller att ifrågasätta eller komplettera det material som förts in genom föräldrarnas försorg och det gäller att kunna överklaga domstols beslut.

Det är avgörande för hela diskussionen att hålla isär dessa två frågor. Om man nämligen avser att bringa barnets egen uppfattning till domstolens kännedom framstår det som angeläget att skapa regler för detta främst i de fall föräldrarna är oeniga (s. 138). Om man däremot vill ge en möjlighet att bättre än nu ta till vara barnets intresse i rättegång framstår detta som angeläget främst i de fall materialet är av ringa omfattning och ofullständigt. Därvid kommer de fall i blickpunkten i vilka föräldrarna är eniga.

Föräldrarnas enighet i vårdnadsfrågor tillmäts i dag stor betydelse. Vare sig det gäller återupptagande av gemensam vårdnad, upplösning av gemensam vårdnad eller överföring av vårdnaden från den ena föräldern till den andra kan detta ske genom ett enkelt registreringsförfarande om blott föräldrarna är inbördes eniga. Föräldrarna lämnar in en gemensam ansökan och domstolen handlägger utan huvudförhandling. Om målet anhängiggjorts genom stämning och föräldrarna under målets handläggning blir eniga skall domstolen lägga deras överenskommelse till grund för dom, om det ej är uppenbart stridande mot barnets bästa.

De vårdnadsmål i vilka föräldrarna varit eniga har tidigare utgjort omkring 95 procent av samtliga vårdnadsmål. Det finns ingen anledning att anta att denna siffra sjunkit efter 1978, då det ovan skildrade förenklade förfarandet infördes. I övervägande antalet vårdnadsmål förekommer alltså ingen egentlig förhandling inför domstol. Frågan hur man kan bevaka barnets intressen i dessa vårdnadsmål är därför inte löst genom en enkel regel att ge barnet talerätt. Man måste ställa frågan hur det skulle vara möjligt att få en sådan talerätt att praktiskt fungera.

Utredningen har berört frågor av betydelse i detta sammanhang ytterst kortfattat. De förslag man framlagt förefaller snarast att kunna försvåra utövning av en talerätt så att den blir utan praktisk betydelse. Barnet skulle inte automatiskt bli instämt i mål om föräldrans ansvar m. m. (s. 139). Barnet skulle inte få talerätt i det konkreta fallet om inte barnombud utsetts. Barnombud skulle utses i första hand om det förelåg tvist mellan föräldrarna (s. 139 och s. 141).

Utredningens förslag om talerätt är påfallande ambivalent. Man vill å ena sidan ge barnet talerätt medan man å andra sidan låter uppfattningen att eniga föräldrar bäst vet vad som är bra för barnet styra förslaget (s. 138). I detta sammanhang borde man ha redovisat kontroversiella åsikter. (JO:s ämbetsberättelse 1962 s. 28 ff.)

Om man utgår från att den föreslagna talerätten för barnet skulle bli utan praktisk betydelse i de 95 procenten av vårdnadsmål, i vilka föräldrarna är

eniga, bör man ställa frågan i vilka fall barnets talerätt skulle kunna få betydelse.

Vid första anblicken förefaller svaret härpå bli i de fall, i vilka det ordinära rättegångsförfarandet tillämpas. Till dessa skulle räknas dels mål i vilka föräldrarna är oeniga dels mål, vilka instämts av barnet. – För att få resonemanget hanterbart bortser vi från mål, vilka anhängiggjorts genom stämning av föräldrarna och i vilka dessa enas i rättegången. –

Men vilken betydelse har barnets talerätt i mål, i vilka föräldrarna är oeniga? Som tidigare nämnts är i regel föräldrarna i dessa mål aktiva med att föra in ett omfattande processmaterial. Barnets talerätt behövs oftast inte för att driva fram utredningar m. m. Det gäller i stället att ta reda på barnets egen inställning och föra fram denna till domstolens kännedom på ett tillförlitligt sätt. Frågan gäller vem som skall höra barnet och var, dvs. i eller utanför rättegången. En talerätt för barnet synes i dessa fall endast kunna spela en blygsam roll.

Vilken betydelse skulle en talerätt för barnet få genom möjligheten för barnet att självt väcka talan? För det första är denna möjlighet starkt begränsad genom att barnet inte skulle få rätt att självt initiera rättegång om det gällde återupptagande eller upplösning av gemensam vårdnad. Återstår i första hand de fall då endast en av föräldrarna eller en utomstående är vårdnadshavare och barnet väckt talan om överföring av ansvaret. Hur skulle de processrättsliga reglerna fungera för dessa fall? Skulle det bli praktiskt möjligt för barnet att utöva sin talerätt?

En förutsättning redan för att barnet skulle kunna väcka talan är att ett barnombud blivit utsett. Barnombud skulle förordas av domstol. Utredningen har tänkt sig att den av socialutredningen i tidigare framlagt betänkande föreslagna kontaktpersonen skulle förmedla kontakt mellan barnombudet-juristen och barnet. Utredningen har föreslagit att socialnämnd skall kunna utse kontaktperson för barnet även utan samtycke av den föräldraansvarige (s. 37).

Den första förutsättningen för att barnet självt skall kunna väcka talan är alltså att socialnämnden utser en kontaktperson. Utan en sådan synes det förenat med stora praktiska svårigheter för barnet att få ett barnombud.

Men barnet har inte en ovillkorlig rätt till barnombud enligt förslaget. Enligt motiven (s. 141) skall barnombud utses endast om det föreligger en tvist. Med tvist avses även att barnet står i motsatsförhållande till föräldrarna. Om man antar att systemet kan fungera med först socialnämnden utseende av kontaktperson därefter domstolens förordnande av barnombud och dennes väckande av talan för barnets räkning, finns det inga invändningar beträffande barnets möjligheter att utöva en talerätt *under* rättegången i dessa fall. Men det viktiga avgörandet för att systemet skall fungera ligger sålunda hos socialnämnden.

När det gäller de hittills här redovisade fallen av talerätt anser fakultetsnämnden att utredningens förslag är relativt komplicerat och satt i samband med övriga processuella regler endast kan väntas få betydelse om barnet självt väckt talan i de begränsade typer av fall detta skulle bli möjligt.

Nämnden finner det emellertid nödvändigt med några ytterligare synpunkter på förslaget om talerätt för barn i samband med gemensam vårdnad.

Utredningar har föreslagit att barnet skall få endast en begränsad talerätt då fråga är om återupptagande eller upplösning av gemensam vårdnad. Talerätten skulle inte innefatta rätt för barnet att väcka talan.

Det förefaller som om utredningen har haft uppmärksamheten riktad på

Bilaga 3

de fall då föräldrarna sammanbor. Genom att inte tillerkänna barnet rätt att väcka talan har man tagit avstånd från tanken att ge barnet rätt till "skilsmässa" från föräldrarna i fullständiga familjer. Man kan ha olika åsikter om lämpligheten härav. I detta sammanhang vill fakultetsnämnden framhålla det inkonsekventa i förslaget.

För det första har man bortsett från de fall då särboende föräldrar har gemensam vårdnad. Om föräldrarna avtalat att barnet skall bo hos endast den ena av dem och avtalet skett "över huvudet" på barnet kunde en rätt att väcka talan ge barnet möjlighet att få vårdnaden prövad och därmed även den faktiska vården ändrad. Situationen är parallell med den då barnet kan väcka talan om överföring av vårdnaden från en förälder till en annan enligt förslaget. Vilket skälet är att föreslå skilda regler för dessa båda fall framgår inte av utredningen

För det andra framstår själva gränsdragningen mellan fullständiga och ofullständiga familjer som godtycklig. Fakultetsnämnden har inte kunnat finna något bärande skäl till att ge barnet talerätt i vårdnadsfrågan mot ensamförälder och avvisa tanken att barnet skulle kunna väcka talan mot två föräldrar.

I synnerhet de föreslagna reglerna om talerätt för barn beträffande gemensam vårdnad är enligt fakultetsnämndens mening inte lämpade att läggas till grund för lagstiftning i det skick som de nu presenterats.

Fakultetsnämnden anser emellertid att förslaget vad rör talerätt i vissa särskilda fall, 14–17 §§ i förslaget, är invändningsfritt. I detta sammanhang skall även nämnas att vi anser det vara ett viktigt steg framåt att som utredningen föreslagit ta bort kravet att missbruk och försummelse från vårdnadsansvarig skall vara grovt för att kunna åtgärdas.

I ett alternativförslag föreslås att i stället för att ge barnet talerätt i vårdnadsfall skulle talerätt tillerkännas en person "som å det allmännas vägnar företräder barnet". Motiveringen anges vara att i mål av detta slag kan uppstå "motsatsförhållande i processen mellan minst tre parter, vardera föräldern samt barnet, vilket kan vara ägnat att på ett onödigt sätt förstärka konflikten".

Parentetiskt vill fakultetsnämnden framhålla att den enda skillnaden mellan huvud- och alternativförslag i denna fråga är att barnet enligt huvudförslaget skulle formellt stå som part, vilket inte skulle vara fallet enligt alternativförslaget. Inte heller enligt huvudförslaget skulle ju barnet få uppträda personligen i processen!

Alternativförslaget aktualiserar emellertid frågan om partsställning då barnet – eller en myndighetsrepresentant – inträder i rättegången. – Utredningen har använt uttrycket "delta i rättegången" vilket lämnar åt de tillämplande myndigheterna att avgöra om man skall använda exempelvis reglerna för vittne eller för ombud! Fakultetsnämnden tar dock för givet att utredningen åsyftat partsställning. –

Den ställning man i det konkreta fallet ger barnet i en process blir beroende på vilken talan barnet för. Yrkar barnet att föräldern A skall ha vårdnaden, blir barnet medpart till A. Yrkar barnet att en utomstående C skall ha vårdnaden kan olika konstellationer uppstå. Om föräldrarna vill ha gemensam vårdnad blir partsställningen barnet mot föräldrarna. Om föräldrarna var för sig vill ha vårdnaden får man ett tre-parts-förhållande, vilket emellertid inte bör medföra några särskilda processtekniska svårigheter.

I detta sammanhang finns anledning att beröra frågan om möjligheten att i

lagstiftning ta hänsyn till olika ålderskategorier. Utredningen har summariskt berört möjligheten men avvisat den.

I flera olika frågor som angår vårdnaden är barnets ålder av stor betydelse. Främst gäller detta processbehörigheten. Skillnaden mellan ett två års barn och en 16–17-åring är så uppenbar att den inte behöver diskuteras. Likväl har utredningen underlåtit att belysa möjligheten att låta en 16–17-åring få processbehörighet i mål som angår dess egen person. Fakultetsnämnden hyser inte någon bestämd uppfattning i frågan men anser den så väsentlig att den borde ha blivit ingående belyst. (se s. 103 och s. 111).

7.13 Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden

Som en synnerligen beaktansvärd nyhet föreslås, att barnet skall få oinskränkt talerätt i mål och ärenden enligt 6 kap. med undantag för mål om upplösning (12 §) och återupptagande av gemensamt föräldraansvar (13 § 2 st). Tveklöst rör det sig om viktiga frågor för barnets person, där dess egen inställning förtjänar den största uppmärksamhet. Tämligen osökt inställer sig emellertid spörsmålet, huruvida icke en dylik, vidsträckt talerätt för barnets vidkommande i åtskilliga fall skulle kunna åstadkomma en besvärande disharmoni mellan detta och föräldrarna, vilket onekligen skulle kunna inverka negativt på barnets intressen i objektiv mening. Processföring torde, som utredningen flerstädes uppmärksammat, helt allmänt knappast vara ägnad att bädda för avspända relationer. Vidare torde icke helt kunna bortses från risken för att tvistande vuxna kontrahenter kan söka utnyttja barnets talerätt i *egna* syften, mer eller mindre väsensskilda från den unges egentliga intressen i saken. Är denna förmodan icke totalt gripen ur luften, föreligger åtminstone i vissa fall fara för att barnet kan bli utsatt för påtryckningar, som ingalunda är förenliga med utredningens genomgående accentuerade omsorg om dess fysiska och psykiska välbefinnande. Från *dess* synpunkter vore det onekligen vida lyckligare, om barnets intressen kunde tillfredsställande tillvaratagas, utan att det tillerkändes formell behörighet att själv väcka talan. Utan att besitta bärkraftigt underlag för ett definitivt ställningstagande finner sig fakultetsnämnden sålunda böra föreslå, att de av utredningen initierade spörsmålen om barnets mer eller mindre vidsträckt utformade talerätt göres till föremål för ytterligare överväganden, varvid icke minst de ovan antydda farhågorna förtjänar omsorgsfullt, nyanserat beaktande.

Möjligen skulle de ovan antydda frågorna kunna lösas i enlighet med det *alternativförslag* som redovisas å s. 153, enligt vilket processbehörigheten (av utredningen benämnd "talerätt") skulle tillkomma en person, förordnad av kommunen i situationer, där barnet behövde någon, som kunde företräda dess behov och intressen.

Vidhålles i fråga om talerätten *huvudförslaget*, torde det under alla förhållanden förtjäna att övervägas, huruvida icke de ungas talerätt lämpligen bör begränsas till åldersgrupperna över 15 år, vilket skulle överensstämma bl. a. med minimiåldern för besvärsrätt enligt barnavårdslagen. Frågeställningarna härvidlag framstår otvivelaktigt som synnerligen likartade. Fakultetsnämnden finner det onekligen en aning besynnerligt och följaktligen ingalunda a priori godtagbart att barn, helt oberoende av ålder och en väl däremot oftast svarande mognadsnivå, skulle tillåtas att (genom ombud) väcka civil talan i mål om vårdnad och umgängesrätt, medan en

motsvarande behörighet i närliggande offentligrättsliga sammanhang är fixerad vid en viss åldersgräns.

Det förtjänar understrykas, att även förslaget till lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (prop. 1979/80:1) i 19 § begränsar den unges talerätt till fyllda 15 år. Anmärkas bör ytterligare, att utredningen i andra sammanhang (samtycke till utseende av kontaktperson) är benägen att tillerkänna ifrågavarande åldersgräns relevans.

Därest huvudförslaget, oförändrat eller något modifierat, förverkligas, måste givetvis barnets talerätt, i varje fall före uppnådda 15 år, utövas av en ställföreträdare. Vad utredningen härvidlag föreslår i fråga om *barnombud* föranleder inga större invändningar. Den å s. 142 bestämda kretsen av ansökningsberättigade (barnet, föräldrar-vårdnadshavare, socialnämnden och rätten) är dock ägnad att ingiva en del betänkligheter. Enklast vore onekligen, om socialnämnden (f. n. barnavårdsnämnden) vid behov kunde taga initiativ till förordnande av barnombud. Har barnet fyllt 15 år, bör på dess begäran ombud kunna förordnas. I enlighet med det föregående bör dock barn, som uppnått sagda ålder, själv få föra talan åtminstone i sådana situationer, där barnet framställer eget yrkande, som icke sammanfaller med föräldrarnas.

7.14 Högskolan i Örebro

Om barnombud

Rätten till kostnadsfri rättshjälp

När barnet väl givits status som part och erhållit talerätt i olika sammanhang torde visserligen s. k. allmän rättshjälp med biträdesförordnande enligt rättshjälpslagen (RHL) kunna meddelas. Likaledes torde barnet endast undantagsvis behöva betala någon rättshjälpsavgift enligt de allmänna reglerna. Förslaget att det skall införas särskilda regler som möjliggör för barnen att erhålla rättshjälp genom barnombud välkomnas dock.

Enligt dem kommer barnet inte att bära något kostnadsansvar för hjälpen, som ju huvudsakligen kommer att utgöras av den "skäligen ersättning" barnombudet är berättigat till. Där återfinns även den legala fullmakt till barnombudet att företräda barnet i ifrågavarande mål som tidigare omtalats.

Hur barnombud förordnas

Enligt RHL:s huvudregler skall den saken rör ansöka om rättshjälp. För den som inte uppnått den ålder som krävs för processbehörighet måste den legale ställföreträdaren eller möjligen en av rätten för ändamålet utsedd god man medverka för att en giltig ansökan skall komma till stånd. Beträffande offentligt biträde gäller att sådan skall förordnas "efter ansökan av den åtgärden avser" eller "då annars anledning föreligger". Med stöd av den sist återgivna formuleringen kan t. ex. länsrätten självmant förordna ett biträde. Även i andra fall – som när socialnämnden eller annan (t. ex. lärare, advokat, ungdomsledare, läkare, sjuksköterska eller grannar) anmäler att behov av offentligt biträde föreligger kan förordnande av offentligt biträde ske med stöd av "då annars anledning föreligger".

Utredningens förslag till 48 § RHL innebär att också barnombud kan förordnas då skäl därtill föreligger. Utredningen föreslår också att det av paragrafen explicit framgår att barnombud kan utses efter ansökan av barnet, förälder eller annan föräldraansvarig eller socialnämnden. Utredningen måste då antas ha menat att barnet i detta sammanhang är processbehörig tidigare än enligt allmänna regler. Hur det än förhåller sig därmed finner styrelsen ingen anledning att formalisera ansökningsförfarandet ytterligare. Genom regeln att socialnämnden skall beredas tillfälle att yttra sig innan barnombud utses torde som framhållits ändå onödiga förordnanden kunna undvikas.

Barnombudet ska vara "lämplig" för uppgiften

Det är möjligt att det måste anses följa av sakens natur att till barnombud skall utses någon för uppgiften lämplig person. Socialnämnden har möjlighet att ge förslag på barnombud när den bereds tillfälle att yttra sig. Eftersom det är domstolar som skall utse barnombudet finns dock risken att avseende i alltför stor grad kommer att fästas vid de kriterier som anses utmärkande för en god jurist. I detta sammanhang bör dock andra kriterier bli minst lika utslagsgivande. Detta borde för övrigt också ofta vara fallet vid utscende av offentliga biträden i barnavårdsmål och offentliga försvarare i ungdomsmål.

En lagregel som uttrycker att till barnombud skall utses en för uppgiften lämpad person bör därför införas i lagförslaget. I förarbetena till bestämmelsen bör närmare diskuteras vad som avses med lämplighetskravet.

Barnombudet skall ta tillvara "barnets bästa"

Barnombudets skyldighet att verka för barnets bästa i vidare mening bör framgå direkt av lagtexten. Det skulle kunna ske om ett tredje stycke tilläggs 47 § RHL i förslaget med följande lydelse:

"Barnombudet har att verka för att barnets bästa blir tillgodosett".

Barnombudet skall sträva efter att sakförhållanden klarläggs

Även frågan hur barnombudets sätt att verka för det angivna målet bör anges i lagtexten. Enligt styrelsens mening kan det ske genom att den norm som – enligt rättegångsbalken – gäller för offentliga försvarares verksamhet fastslås även för barnombud – dvs. att denne skall verka för att saken kommer i sin riktiga belysning. Detta kan ske genom att det nyss föreslagna tillägget till 47 § RHL förlängs med orden "och har att i detta syfte verka för att relevanta sakförhållanden klarläggs".

Barnombudet skall söka få kunskap om barnets vilja

Det måste ankomma på barnombudet att utverka stöd från de sociala myndigheterna om barnets situation ger anledning till det. Med hjälp av barnets kontaktman eller annan i barnpsykologi kunnig person bör han söka utreda barnets vilja i de fall den kan vara av betydelse för målets utgång.

I de fall barnombud inte utses kan rätten, med stöd av 30 § i stället försöka utröna barnets mening på annat sätt. Det bör givetvis ej ske om

socialnämnden i sitt yttrande avhandlat frågan. För att understryka vikten av barnets vilja – i de fall omständigheterna tillåter att den ges sådan betydelse – bör paragrafen avfattas som anges i reservationen på s. 185 i betänkan-det.

Se också avsnitt 3.5.12 – En följdändring.

7.15 Statens invandrarverk (SIV)

SIV instämmer i att barnet för att kunna genomföra den föreslagna talerätten måste ha stöd av lämpligt utbildad person, som kan vinna barnets förtroende. SIV förordar alternativförslaget att ställföreträdarskapet och stödfunktionen utövas av en och samma person, benämnd barnassistent.

Som framgår av det ovanstående berörs invandrarbarn i oproportionerligt hög grad av umgänges- och vårdnadstvister. De kan också befaras till en ökande andel bli aktuella i situationer som innebär tvister eller kriser. En person till stöd och hjälp kan då bli av stort värde just för invandrarbarn. Om "stödpersonen" skall kunna bidra till att lösa konflikter i samförstånd med föräldrarna och undvika domstolsförhandlingar krävs det av den personen ingående kunskaper om barnets och föräldrarnas förhållanden och föreställningsvärld. Det krävs också att stödpersonen språkligt kan kommunicera med såväl barn som föräldrar. Kommunvis eller regionalt behöver det byggas upp en resursbank av personer med språk- och kulturkompetens som är lämpad för uppgifter av detta slag. Vid utformandet av den föreslagna reformen behöver frågan om hur invandrarbarnen bäst skall tillgodoses noga övervägas.

7.16 Familjelagssakkunniga

Utredningens huvudförslag innebär i stort att barnet skall ges en självständig talerätt i mål om föräldraansvar, umgängesrätt och överlämnande av barn samt att dess talan därvid skall föras av ett barnombud. Som stöd och hjälp åt barnet skall dessutom förordnas en kontaktperson. Sådan skall även i övrigt utses i de s. k. risksituationerna (10.3.2). Särskilda krav ställs på den som skall uppträda som barnombud resp. kontaktperson. Vid varje socialnämnd föreslås vidare en särskild tjänsteman bli avdelad som barnombudsman.

Vi finner att utredningen anfört vägande skäl för ståndpunkten att barnets intressen bör bättre än för närvarande tas tillvara i en rättegång om föräldraansvar, umgängesrätt eller överlämnande av barn. Detta kan ske på olika sätt, vilka utredningen diskuterar. Vi instämmer också i kravet på stöd och hjälp åt barnet i övriga risksituationer. Däremot ifrågasätter vi om inte förordnandet av olika funktionärer, så som utredningen i huvudförslaget angivit dem och deras uppgifter, kommer att ge ett väl vidlyftigt och kostsamt förfarande, som inte står i rimlig proportion till de fördelar det medför.

Centralt synes oss vara att barnet i de angivna risksituationerna (10.3.2) – däribland tvist mellan föräldrarna om vårdnaden – får någon vuxen som kan hjälpa barnet, som barnet kan tala med om sina problem och som utåt kan företräda barnet i förhållande till föräldraansvarig eller annan av den aktuella frågan berörd person. De åligganden som föreslås vila på kontaktpersonen är således de primära. Behovet av ytterligare personella insatser bör bedömas med hänsyn därtill.

Uppkommer t. ex. en tvist mellan föräldrarna om föräldraansvaret bör i

första hand förordnas någon att fullgöra de uppgifter utredningen vill lägga på kontaktpersonen. På honom eller henne bör det sedan ankomma att avgöra om barnets intressen kräver att den medgivna talerätten utnyttjas i tvisten mellan föräldrarna. Det bör sålunda inte automatiskt förordnas ett barnombud så fort det uppkommer tvist om föräldraansvar, umgängesrätt eller överlämnande av barn (s. 141). Ofta torde barnets intressen kunna tillvaratas utan att någon talan vid domstol behöver föras. Finner den för tillvaratagande av barnets intressen förordnade att så bör ske, bör det ankomma på denne att bedöma behovet av juridiskt biträde i rättegången.

Det anförda talar närmast för att något av de alternativa förslagen bör väljas, antingen en person som på det allmännas vägnar företräder barnet (10.5.2) eller en barnassistent som i sig förenar ställföreträdarskap i rättegång med stöd och hjälp i samma funktion (10.5.3).

Utredningen lägger själv fram argument emot tanken att barnet skall ges en självständig talerätt i mål om föräldraansvar, umgängesrätt och överlämnande av barn (10.5.2). Risk finns att barnets ställning som part kan bidra till att skärpa konflikten. Några särskilda processuella fördelar med att barnet intar ställning som part kan vi inte finna. Vissa nackdelar kanske däremot kan uppkomma, t. ex. när det gäller kostnadsansvaret. Tanken är inte att barnet i någon situation skall kunna själv föra sin talan utan detta skall ske genom barnombudet. Den talan som behöver föras synes lika väl kunna föras genom någon som uppträder på det allmännas vägnar. Kostnaderna för tillvaratagandet av barnets intressen skulle därmed kunna i princip bäras av det allmänna, dock möjligen med viss rätt till ersättning av motpart vid försumlig processföring o. d.

Även om den förordnade för talan på det allmännas vägnar är det i enlighet med vad vi nyss anförde viktigt att stödfunktionen inte kommer i bakgrunden. Denna funktion, som enligt utredningen bör vila på kontaktperson, alternativt barnassistent, bör kunna fullföljas av vederbörande funktionär även om denne formellt uppträder på det allmännas vägnar. Alternativet med ställföreträdarskap samt stöd och hjälp i samma funktion vill vi i motsats till utredningen se utan den angivna förutsättningen att barnet har egen talerätt (10.5.3.1), fast ställföreträdarskapet får i sådant fall inte den hävdvunna processuella innebörden.

Enligt vår mening bör alltså i någon av de angivna risksituationerna eller eljest när behov därav uppkommer en barnassistent kunna förordnas för barnet. Barnassistenten utses av socialnämnd och bör ha de kvalifikationer som utredningen kräver av kontaktperson. Barnassistenten bör kunna själv föra talan i mål enligt balken, formellt på det allmännas vägnar men sakligt helt i barnets intresse. Om barnassistenten finner det nödvändigt, bör han eller hon äga anlita juridiskt biträde i rättegång eller annan angelägenhet. Kostnaderna bör i princip bäras av det allmänna.

7.17 Rättegångsutredningen

Det torde inte ankomma på oss att bedöma om det för skyddande av barnets intressen i mål om föräldraansvar m. m. är nödvändigt att ge barnet talerätt i processen.

Om man inför talerätt för barnet på de skäl som anges i betänkandet, är det logiskt att låta barnet företrädas i processen av en utomstående person – i huvudförslaget kallad barnombud. Förordnande av barnombud är en

Bilaga 3

förutsättning för att talerätten över huvud taget skall aktualiseras. Barnombud skall förordnas så snart behov därav föreligger; det förutsätts i betänkandet (s. 176) att detta i tvistiga mål om föräldraansvar m. m. skall ske redan i samband med att stämning utfärdas, för att barnombudet skall kunna påverka domstolens bedömning av de interimistiska yrkandena. Såvitt vi kan förstå, måste detta leda till att barnombud kommer att förordnas i samtliga tvistiga mål om föräldraansvar. Eftersom domstolen på detta stadium av målet normalt inte vet något om barnets behov av egen talerätt, måste man för att undvika tänkbara rättsförluster för barnet för säkerhets skull förordna ombud. Detta leder enligt vår mening till ett oacceptabelt resursslöseri. Ett alternativt förfarande är att alltid skicka remisser till socialnämnderna rörande frågan huruvida barnombud skall utses. Detta medför å andra sidan nackdelen med en avsevärd tidsutdräkt. På grund av vad nu anförts anser vi att det måste betonas i lagtexten att barnombud skall förordnas endast om det på grund av särskilda omständigheter behövs (47 § rättshjälpslagen enligt förslaget).

När det gäller den närmare lagtekniska regleringen av barnombudets ställning kan till en början påpekas att det systematiskt sett måste anses egendomligt att reglera en legal ställföreträdarens ställning genom regler i rättshjälpslagen. I varje fall synes själva ställföreträdarskapet (47 § 2 st rättshjälpslagen i förslaget) böra skrivas in i BFB (t. ex. i 6 kap. 27 § och 8 kap. 17 § i förslaget). Också övriga regler om barnombudets ställning passar enligt vår mening i och för sig bättre i BFB, men här talar onekligen praktiska skäl – barnombudets anknytning till reglerna om rättshjälpsbiträde – för att de får stå i rättshjälpslagen.

I den allmänna motiveringen har (s. 143) uppställts vissa kvalifikationskrav för barnombudet. Dessa krav kommer emellertid inte till uttryck i lagtexten. Det synes lämpligt att i fråga om barnombud hänvisa till vad som gäller om biträde vid allmän rättshjälp (21 § 1 st första och andra meningarna rättshjälpslagen).

Reglerna om entledigande av biträde vid allmän rättshjälp och om biträdesbyte, vilka äger motsvarande tillämpning på offentligt biträde, synes enligt förslaget inte avses gälla barnombud. Vi ifrågasätter om inte dessa regler bör göras tillämpliga också på barnombud, t. ex. genom en hänvisning till 21 § första stycket sista meningen samt andra och tredje styckena rättshjälpslagen.

När det gäller ersättning till barnombud reglerar den föreslagna lagtexten inte frågan vem som har att fastställa ersättningen. Om det inte anses självklart att detta är domstolens uppgift, kan lämpligen hänvisning ske till 22 § tredje stycket rättshjälpslagen.

De nu gjorda påpekandena medför att 50 § 1 st rättshjälpslagen i förslaget enligt vår mening bör utformas enligt följande: I fråga om barnombud tillämpas vad som i 21 § första – tredje styckena samt 22 och 23 §§ är föreskrivet i fråga om biträde vid allmän rättshjälp.

I 50 § 2 st i förslaget sägs att ersättning till barnombud skall utgå av allmänna medel. Däremot föreslås ingen möjlighet att ålägga återbetalnings-skyldighet för barnombudskostnad, tydligen efter mönster från vad som gäller offentligt biträde. En parallell i denna del mellan barnombud och offentligt biträde är emellertid på intet sätt självklar; när offentligt biträde förordnas, finns i regel ingen motpart, vilket det praktiskt taget alltid gör i de mål där barnombudet föreslås verka. Vi ifrågasätter om det inte bör skapas utrymme för att ålägga motpart ersättningsskyldighet för barnombudskostnad, som påföljd för försumlig processföring.

Man tar i betänkandet upp alternativ till barnets talerätt, och föreslår därvidlag (s. 153) att en särskild utomstående person med anknytning till socialnämnden får talerätt i barnets ställe i mål om föräldraansvar, överlämnande m. m. Det torde inte ankomma på oss att bedöma vilket av alternativen som från materiell synpunkt är att föredra. Däremot bör här pekas på vilka processtekniska konsekvenser som är förknippade med de båda förslagen.

Ger man barnet talerätt, blir barnet part i målet. Detta innebär fördelar därigenom att vissa processuella regler som syftar på part kommer att träffa rätt person. Ett exempel är reglerna om domarjäv. En nära släkting till barnet kan inte vara domare i målet om barnet är part. Andra sådana regler är de som gäller vittnesplikten omfattning. En ytterligare konsekvens av att barnet är part blir att reglerna i 18 kap. RB om ansvaret för rättegångskostnaderna blir tillämpliga på barnet. Vill man begränsa barnets ansvar, måste man därför stadga undantag från ansvarigheten. En nackdel med att barnet får egen talerätt är vidare att de naturliga ställföreträdarna (dvs. föräldrarna) inte passar i denna typ av processer, vilket medför behov av en särskild konstruktion.

Om man i stället väljer lösningen att lägga talerätten på en utomstående person, får man till en början nackdelarna med att reglerna om domarjäv och vittnesplikt kommer att utgå från denne och inte från barnet. I denna del torde krävas särskilda undantagsregler t. ex. efter mönster från stadgandet i 4 kap. 5 § 1 st lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister. Vidare måste man överväga särskilda regler när det gäller rättegångskostnadsansvaret, med anledning av att 18 kap. RB kommer att träffa talerättshavaren och inte barnet. Något behov av en särskild reglering av ställföreträdarskapet finns med denna lösning däremot inte.

7.18 Stockholms sociala centralnämnd

Utredningen föreslår att barnet skall ha oinskränkt talerätt i mål och ärenden med undantag för mål om upplösning och återupptagande av gemensamt föräldraansvar. Förvaltningen ansluter sig helt till denna tanke, då den på ett påtagligt sätt förstärker barnets rätt – inte minst i situationer då föräldrarna är eniga men då deras intressen inte överensstämmer med barnets. Genom lagstiftning löses emellertid inte djupa konflikter och personliga relationsproblem. I regel överensstämmer de berördas intressen. Det kan emellanåt bli svårt att bedöma när ett partsförhållande uppstår. Vid djupgående konflikter inom en familj då barnet har egna intressen att bevaka är det givetvis nödvändigt att barnet har eget juridiskt ombud. Förvaltningen avvisar dock förslaget om inrättande av en särskild institution – barnombud – som den lämpligaste lösningen för barnet när det gäller talerätten.

De intressemotsättningar som råder i många tvister rörande föräldraansvar och umgängesrätt är oerhört svåra att bearbeta. Den som skall företräda barnet i dessa frågor måste, som poängteras i betänkandet, ha omfattande kunskap om och erfarenhet av arbete med barn och barnfamiljer i kris. Huvudvikten av arbetet med att försöka tillgodose barnets intressen ligger på ett socialt och psykologiskt plan. Det juridiska ombudet blir sedan ett ytterligare instrument att i domstol driva de krav barnet har rätt att ställa. Enligt förvaltningens mening är den naturligaste konstruktionen för bevakning av barnets rätt att barnet företräds av en person anställd hos socialnämnden (i betänkandet benämnd barnassistent) och att denna i sin tur

vid behov anlitar juridiskt ombud. Detta överensstämmer med ett av alternativförslagen. En sådan ordning gäller i dag i faderskapsmål och fungerar väl. Ersättning utgår av allmänna medel. En förutsättning för att bygga upp ett fungerande skydd för barnet är att socialnämnderna garanterar ett tillräckligt antal välutbildade och erfarna socialarbetare.

I fall då ärendet rör fosterbarn bör fosterhemsinspektören kunna företräda barnet.

7.19 Göteborgs sociala centralnämnd

Barnets talerätt hör utan tvekan till de viktigaste förslagen i utredningen. Det är en förutsättning för att barnets ställning i för barnet så viktiga frågor som föräldraansvar, umgängesrätt och överlämnande skall stärkas. Socialförvaltningen finner dock icke motiverat att neka barnet rätt att väcka talan när det gäller upplösning eller återupptagande av det gemensamma föräldraansvaret. Som tidigare framhållits finns det situationer när föräldrarnas beslut att icke begära rättens prövning av föräldraansvaret är oförenligt med barnets bästa. Förvaltningen föreslår därför att dessa undantag utgår och tillstyrker i övrigt förslaget om talerätt.

Vem som skall föra barnets talan är svårare att ta ställning till. När det gäller domstolsförhandlingar, där parter företrädes av jurister, synes dock utredningens förslag att barnet skall företrädas av juridiskt förfaren person riktigt. Riskerna för att ett i juridiska frågor otillräckligt utbildat ombud skall bli "överkört" av de andra parternas ombud är för stora för att man skall våga ta dem.

Socialförvaltningen tillstyrker utredningens förslag om barnombud.

Att förslaget om juridiskt skolat ombud för barnet tillstyrks innebär inte att de sociala och psykologiska kunskaperna undervärderas. För att de ska få inflytande på domstolens handläggning av ärendet krävs det ett nära samarbete mellan barnombudet och den person som har till uppgift att hjälpa och stödja barnet. Det är också önskvärt med sådana kunskaper hos domstolens ledamöter.

7.20 Malmö sociala centralnämnd

Utredningen föreslår att barn skall få talerätt, dvs. väcka talan, föra talan som egen part i processen samt överklaga underrätts dom. De situationer man avser är överföring av föräldraansvar, umgängesrätt och överlämnande av barn. Man anser att det däremot inte är lämpligt att låta barnet ha rätt att väcka talan om att gemensamt föräldraansvar skall upplösas eller återupptas. Barnet föreslås i dessa fall endast ha partställning.

I de flesta fall förutsätts föräldrars och barns intressen sammanfalla. Erfarenheten av vårdnads- och umgängesrättsärenden visar emellertid att barnet i en del fall som svagare part inte får sina behov och intressen tillgodosedda. Föräldrarna är alltför upptagna av sin egen konfliktsituation för att observera att barnet far illa. Utredningens förslag om talerätt är därför positivt och markerar barnets ställning som självständig individ.

Utredningens förslag om barnombud synes vara en positiv konstruktion som hjälper barnet att tillvarata sina intressen och utöva sin talerätt. Advokater med särskilt intresse för uppgiften bör ges möjlighet till viss utbildning om barns behov och utveckling.

7.21 Botkyrka sociala centralnämnd

Bilaga 3

En brist i gällande lag är barnets möjlighet att föra sin egen talan. Barnet har som part i ett mål partsbehörighet men saknar talerätt, om det är under 16 år. Det finns en del undantag där bland annat åldersgränsen är sänkt till 15 år vad avser tale- och processrätt. Det gäller ärenden enligt förvaltningslagen som rör barnet exempelvis ett barnavårdsärende. De nuvarande bestämmelserna för barns möjlighet att i domstol framföra sin uppfattning är i stor omfattning beskuren. Utredningens förslag till förbättringar är socialkontoret till största delen nöjd med. De två undantag från oinskränkt talerätt som utredningen föreslår har mer karaktären av en lämplighetsfråga än om barnets rätt. Det gäller rätten för barnet att endast vara part i en process som förälder startat rörande upplösning och återupptagande av gemensamt föräldransvar. I den situationen förordar utredningen att barnets rätt tillgodoses genom ett barnombud (se nedan). En sammanfattning av utredningsförslaget med angivande av kapitel och paragraf ser ut på följande sätt:

- upplösning av gemensamt föräldransvar (6:e kap. 12 §)
- överföring av föräldransvaret från den ene föräldern till den andre eller till annan person (6:e kap. 13 § 1 st)
- återupptagande av gemensamt föräldransvar (6:e kap. 13 § 2 st)
- överföring av föräldransvaret vid missbruk o. d. från den föräldransvariges sida (6:e kap. 14 §)
- överföring i annat fall av föräldransvaret (6:e kap. 15 §)
- överföring av föräldransvaret när den som har föräldransvaret dör (6:e kap. 16 §)
- överföring av föräldransvaret från annan person till förälder (6:e kap. 17 §)
- umgängesrätt (6:e kap. 20 o 21 §§)
- överlämnande av barn efter dom eller beslut (8:e kap. 1 §)
- överlämnande av barn i andra fall (8:e kap. 8 §)

Ett barn som är under 16 resp. 15 år kan enligt nuvarande bestämmelser svårigen föra sin egen talan genom ombud. Utredningen föreslår en generell rätt för barn att få ett ombud utsett när de skall utöva sin talerätt. Utredningen kallar vederbörande för barnombud och bestämmelserna skall inrymmas i reglerna om offentligt biträde. Handläggande domstol skall vara beslutande myndighet. Kostnaderna skall ersättas av allmänna medel. Som behöriga att göra ansökan om barnombud föreslår utredningen; barnet, de(n) föräldransvariga(e), socialnämnden och domstolen själv. Socialkontoret stöder utredningens principiella och konkreta ställningstagande i avsnittet om barnombud. Det finns dock ett avsnitt som man lämnar öppet, nämligen frågan huruvida barnombud skall kunna förordnas i samhällsvårdsärenden. Det är beklagligt att utredningen inte redan nu tagit upp den här frågan.

7.22 Gotlands kommuns sociala centralnämnd

Vad beträffar frågan om ombud för barnet förefaller ordningen med såväl barnombud som kontaktperson för barnet vara något otymplig, varför vi i stället önskar uttala oss för att barnets intressen tillvaratas av en *barnassistent* och ansluter oss här till de synpunkter som Ivan Ottosson framför i särskilt

Bilaga 3

yttrande angående barnombud. Det förefaller orealistiskt att tro att man särskilt lätt kan finna personer som besitter både en sådan juridisk skolning att den är tillfyllest för att företräda barn i rätten och de ingående kunskaper om och erfarenheter av barn och barns behov i olika utvecklingsfaser, så som utredningen tänker sig. Det torde kräva en omfattande utbildningsverksamhet. Vad *kontaktperson* angår förefaller tanken att man i första hand söker denne inom en krets som redan har någon anknytning till barnet riktig. Uppgiften som kontaktperson kommer emellertid många gånger att vara utomordentligt grannliga. Inte så sällan kommer uppdraget att innebära att kontaktpersonen skall fungera när barn och föräldrars intressen står i strid med varandra, och då behöver barnets representant vara en såväl omdömesgill som orädd och självständig person. Stora krav ställs också på förmåga till relationsbearbetning för att inte motsättningarna mellan föräldrarna och barnet i onödan skall skärpas och barnet hamna i en lojalitetskonflikt. Vi tror att det vore lämpligare att låta en barnassistent i sig förena de båda uppgifterna barnombud – kontaktperson och att barnassistenten i rättsliga sammanhang låter sig företrädas av juridiskt ombud.

7.23 Umeå sociala centralnämnd

I linje med betänkandets allmänna inriktning att stärka barnets rätt ligger förslaget att barnet skall företrädas av *barnombud* vid konflikter mellan föräldrarna rörande föräldrans ansvar, umgängesrätt eller överlämnande av barn. Barnet kan även ha behov av barnombudets företräde när barnets intresse står i motsatsförhållande till föräldrarnas t. ex. att barnet önskar kvarstanna i fosterhem mot föräldrarnas vilja. Införande av barnombud enligt förslaget anser sociala centralnämnden vara en åtgärd av synnerlig vikt för att tillgodose barnets rätt.

7.24 Ludvika sociala centralnämnd

Utredningens förslag om att barnet – med vissa undantag – får oinskränkt *talerätt* i mål och ärenden enligt 6 kap. BFB synes välmotiverat och torde vara en av förutsättningarna för att lagens intentioner skall kunna uppfyllas.

Det förefaller också nödvändigt att särskild ställföreträdare för barnet, *barnombud*, förordnas av domstolen vid behov.

7.25 Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet

Hälso- och sjukvårdsnämnden

I fråga om mål angående överlämnande av barn föreslås att barnet får oinskränkt *talerätt*. Då uppstår frågan vem som kan föra barnets talan. Helhetssyn är ett honnörssord som ofta används ganska okritiskt i vårdssammanhang.

Föreliggande utredning redovisar att den s. k. helhetssynen också har nackdelar och dess negativa konsekvenser kan drabba barnen såtillvida att vid tillämpning av helhetssynen ingen ägnar sig exklusivt åt barnen. Förvaltningen stöder i princip utredningens förslag att en särskild person skall bevaka barnets rätt i förhållande till de vuxna. Enligt huvudförslaget förordas att en *kontaktperson* med ansvar för närkontakt med barnet och ett *barnombud* (motsvarande rättshjälp) skall företräda barnet vid en process.

Förvaltningen menar dock att ett alternativt förslag utformat i ett särskilt yttrande har vissa fördelar. Enligt detta föreslås en *barnassistent* inom socialnämnd med särskild kompetens ges uppgiften att vara både barnets kontaktperson och barnombud. Den utredningsassistent som handhar ärendet inom socialnämnd bör företräda föräldrarna medan barnassistenten enbart bör bevaka barnets rätt. Båda bör vara ansvariga inför socialnämnden.

7.26 Svenska kommunförbundet

Barnet bör som utredningen föreslår ges oinskränkt talerätt i mål och ärenden enligt 6 kap. BFB med undantag för mål om upplösning och återtagande av gemensamt föräldraansvar. Viktigast blir att barnet självt, föräldrarna, socialnämnden eller rätten på eget initiativ å barnets vägnar kan väcka talan och överklaga beslut i frågor som rör föräldraansvar, umgänge och överlämnande av barn. Hur denna rätt skall utövas – av vem och i vilka situationer är däremot inte lika självklart.

Utredningen föreslår att barnombudet skall ha juridisk utbildning och agera genom barnets kontaktperson. Kontaktperson skall enligt utredningens förslag kunna förordnas även mot föräldrarnas vilja. Styrelsen ställer sig tveksam till förslaget i båda dess delar av bl. a. följande skäl:

Att barnet ges oinskränkt talerätt innebär, att barnet ges möjligheter att påkalla en förändring av sin sociala situation. Frågor som rör föräldraansvar, umgänge och överlämnande av barn bör därför i första hand betraktas som sociala till sin natur. Det viktiga måste vara, att rätten för sin bedömning tillförs kunskaper om barn och barns behov för att rätt kunna balansera barnets intressen mot föräldrarnas. Det gäller därför att för rätten beskriva de konsekvenser av social och psykologisk natur som följer för barnet av den ena eller andra sociala situationen. Sådana beskrivningar bedöms enligt styrelsens uppfattning bäst kunna ges av personer som har barnets förtroende och är väl förtrogna med barnets sociala situation. Den juridiska kompetensen blir därvid inte av lika stor betydelse.

Tanken på barnassistent ter sig mot denna bakgrund som mer tilltalande än utredningens förslag om ett juridiskt utbildat barnombud. I barnassistenten kan psykologiska kunskaper om barn och barns behov förenas med "tillräckliga" kunskaper för att företräda barnet i en process. Att barnombudet skall ha juridisk utbildning och som tredje part i processen verka för barnets rätt genom särskilt utsedd kontaktman torde snarast förstärka processens juridiska karaktär när det i stället handlar om relationer mellan barn och vuxna. För att markera barnassistentens lika ställning med föräldrarnas ombud bör personen i fråga ändå benämnas barnombud.

Kommunen ges i socialtjänstpropositionen det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp de behöver. Socialnämnden är också skyldig att tillse, att barn och ungdomar som vistas i kommunen växer upp under trygga förhållanden. Med denna skyldighet följer bl. a. en skyldighet att i samverkan med andra samhällsorgan hjälpa barnet till en annan social situation genom sociala och juridiska åtgärder. Att uppträda i rätten måste bli en naturlig uppgift för socialarbetarna. Skall barnets rätt stärkas i praktiken krävs dock att rätten fäster lika stort avseende vid socialarbetarnas kunskaper och erfarenheter som juristernas. Med hänvisning till det ovan anförda bör barnombudet i normala fall hämtas inom socialnämndens reguljära verksamhetsområde. I de fall ombudet anser sig behöva stöd av juridisk sakkunskap bör juridiskt biträde kostnadsfritt kunna

anlitas i processen. Jurister som barnombud bör komma i fråga endast i de fall juridisk sakkunskap tillmäts mycket stor betydelse i sammanhanget.

Styrelsen förutsätter att Socialstyrelsens konsulenter kommer att följa reformen med stor uppmärksamhet och att deras kunskaper och erfarenheter tas tillvara och utnyttjas av kommunernas personal. Styrelsen vill dessutom understryka vikten av att de juridiska frågorna inom barn- och ungdomsvården ägnas ökad uppmärksamhet i socionom-, psykolog- och förskoleutbildningarna.

7.27 Tjänstemännens centralorganisation (TCO)

TCO finner det helt riktigt att barnets rätt stärks samt att barnet får en företrädare som kan föra barnets talan (barnombud). Det bör i första hand vara en juridiskt utbildad person, då TCO anser att kontaktpersonen kan fullgöra många uppdrag i inledande skeden i frågor om föräldraansvar, umgängesrätt och överlämnande av barn.

Förslaget att barnombud inte ska utses automatiskt i ett mål utan först efter domstols prövning finner TCO riktigt, eftersom ett förfarande med obligatoriskt ombud för barnet kan leda till onödig byråkrati. Det är viktigare att använda de personella resurserna till ärenden där barnet verkligen är i behov av kvalificerad hjälp.

7.28 Centerns Kvinnoförbund (CKF)

Att låta barnen få ett ombud i domstolen som kan föra deras talan anser CKF vara ett bra förslag, då det är olämpligt att barnen själva får uppträda där. Deras synpunkter måste dock beaktas eftersom det är deras bästa det gäller och en kontaktman bör fylla detta krav. CKF ansluter sig till det av utredningen förordade alternativ när det gäller behörighet att ansöka om barnombud, dvs. att vissa personer och myndigheter får denna rätt. Den av utredningen föreslagna person och myndighetskretsen anser vi tillgodoser det grundläggande kravet på att barnets bästa tillgodoses.

7.29 Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)

Advokat som företräder parterna i skillnadsmål, dvs. föräldrarna, har enligt förbundets mening att se till sina klienters intresse. Man kan därför inte begära att de samtidigt, kanske emot sin klients intresse, skall tänka på barnets bästa. Barnombud bör därför förordnas i samtliga fall då oenighet om vårdnaden (föräldraansvaret) föreligger. Detsamma gäller i de fall barnet inte är ense med sina föräldrar.

7.30 Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF)

Barnets talerätt kommer att utökas och förutsätter att barnet får ett barnombud.

7.31 Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)

Vi instämmer i utredningens förslag att öka användbarheten av nu gällande bestämmelser om att föräldraansvaret ska fräntas förälder som grovt missbrukar eller grovt försummar sitt ansvar. FPU vill dock gå betydligt längre; vi vill helt enkelt föreslå en lagstadgad rätt för barn att begära skilsmässa från sina föräldrar.

Bilaga 3

En sådan regel skulle i princip kunna jämföras med skilsmässorätten för makar. Man måste dock komma ihåg att konflikter inom familjen är naturliga. De måste i första hand lösas i samförstånd. Här har kommunen en viktig uppgift. Talerätten i 6 kap. bör göras helt oinskränkt genom att utvidgas även till mål om upplösning eller återupptagande av gemensamt föräldraansvar. Vi vill understryka utredningens uppfattning att föräldraansvar ska kunna överflyttas till annan även i fall då föräldrarna inte bedöms som olämpliga, t. ex. när barnet rotat sig i ett fosterhem.

Barnets oinskränkta talerätt har, med ovanstående utvidgning, vårt fulla stöd. Utredningen framför två alternativa förslag om hur talerätten ska utformas. FPU vill här ansluta sig till Ivan Ottosons särskilda yttrande. Vi menar alltså att flera skäl talar för att samma person, en barnassistent, ska vara barnets ställföreträdare och svara för de hjälpinsatser som behövs. I processen ska barnassistenten använda sig av juridiskt biträde.

Vi har dock lite svårt att förstå utredningens inställning att ställföreträdare ska utses endast i särskilda fall. Det finns ingen anledning att, som utredningen, förutsätta "att det inte råder något motsatsförhållande mellan föräldrar och barn" om *föräldrarna* är ense om frågor som gäller föräldraansvar, umgängesrätt eller överlämnande av barn (s. 141). FPU vill i stället instämma i vad utredningen säger på s. 88: "Vi menar att antagandet 'föräldrarna vet bäst' inte bör tillmätas så stor betydelse som det f. n. gör". En ställföreträdare ska självklart tillsättas automatiskt då fråga enligt BFB 6 kap. väcks.

7.32 Sveriges advokatsamfund

Även om samfundet i princip anser att det föreligger behov av stöd och hjälp åt barnet i tvist mellan föräldrarna om vårdnad, umgängesrätt eller överlämnande, ställer sig samfundet tveksamt till utredningens förslag i förevarande del.

Behovet av en självständig talerätt för barnet bör enligt samfundets mening vägas mot de risker för en ännu mer infekterad konflikt som barnets inträde som part i målet mellan föräldrarna kan medföra.

Enligt utredningens förslag förutsätts dessutom att barnets intresse i vårdnads- och umgängesmål och mål angående överlämnande skall tillvaratas av en stor krets av personer: samtalsledare (vid samarbetsamtal mellan föräldrarna), kontaktperson, barnombud och barnombudsman. Dessutom skall föräldrar, socialnämnd och domstol vara verksamma i målet. Det är en praktiskt och ekonomiskt helt ogenomförbar konstruktion som samfundet bestämt avstyrker.

Om barnets talan behöver föras i målet vill samfundet i stället föreslå att detta sker genom en person, exempelvis av socialnämnd utsedd barnassistent, som vid behov bör kunna anlita juridiskt ombud.

Samfundet vill förorda att reglerna om barns talerätt och representation i mål mellan föräldrar om vårdnad, umgänge och överlämnande blir föremål för en väsentlig omarbetning och förenkling.

7.33 Sveriges domareförbund

Enligt utredningens huvudförslag skall barnet ges talerätt i mål och ärenden om föräldraansvar, umgängesrätt och överlämnande av barn, varvid dess talan skall föras av ett barnombud, utsett av domstolen enligt

Bilaga 3

bestämmelser i rättshjälpslagen. Som stöd och hjälp åt barnet, då det befinner sig i en risk- eller krissituation, skall vidare av stat eller kommun utses en kontaktperson. Slutligen föreslås att det allmänna skall förordna en person, barnombudsman, med uppgift bl. a. att tillhandagå allmänheten med råd i barnfrågor och att ta initiativ till utseende av kontaktperson.

Domareförbundet delar utredningens uppfattning att barnets ställning bör förbättras i processuellt hänseende. Det naturligaste härvidlag är att ge barnet ställning av part i en process. Såsom utredningen funnit talar övervägande skäl för att tillåta barnet att väcka talan i samtliga hithörande fall utom då fråga är om upplösning eller återupptagande av gemensamt föräldraansvar, något som det bör tillkomma föräldrarna att initiera. För sistnämnda fall föreslås barnet få rätt att inträda i rättegången som part, och detta synes förbundet vara en lämplig anordning. Med regler av nu angivet innehåll torde barnet inte kunna tvingas in i en process, vilket givetvis bör förhindras.

I överensstämmelse med utredningen anser domareförbundet det inte vara lämpligt att ge barnet processbehörighet i mål och ärenden av förevarande slag. För att barnets talerätt skall kunna utövas måste således en ställföreträdare finnas.

Det system utredningen föreslår till barnets hjälp framstår enligt förbundets mening som alltför vidlyftigt. Förbundet ifrågasätter också om kostnaderna står i rimligt förhållande till de fördelar som åsyftas. Av de föreslagna personerna har otvivelaktigt den så kallade kontaktpersonen den angelägnaste uppgiften. Eftersom denna person kommer att bli väl bekant med barnets situation och önskemål ligger det enligt förbundet närmast till hands att han eller hon också äger företräda barnet i en process – själv eller genom juridiskt ombud. Ett sådant system torde gagna barnet väl så bra som det utredningen föreslagit och är betydligt enklare. Utredningen har också övervägt denna möjlighet och presenterat ett alternativt förslag härom. Personen ifråga – av utredningen benämnd barnassistent – bör utses av det allmänna, som i princip bör svara för kostnaderna för tillvaratagandet av barnets intressen. Det synes förbundet lämpligast att "barnassistenten" intar en i förhållande till socialnämnden fristående position.

Skiljaktig mening av lagmannen Ankarloo

I alla de fall då föräldrarna inte är ense om hur föräldraansvaret skall ordnas eller om omfattningen av umgängesrätten behöver barnets intresset tas till vara på ett bättre sätt än nu. De möjligheter som finns att få en god man förordnad för barnet utnyttjas inte, vilket möjligen kan bero på att de barnavårdande myndigheterna inte känner till bestämmelserna. Det kan emellertid ifrågasättas om bestämmelserna kan tillämpas så att barnets intresse blir tillgodosett på ett tillfredsställande sätt. Utredningens förslag att det skall finnas en kontaktperson och, om det behövs, ett barnombud som kan företräda barnet i en rättegång är en betydligt bättre lösning. Kontaktpersonen bör ha sådan utbildning och erfarenhet att den kan skaffa sig en egen uppfattning om barnets behov och vilken lösning av konflikten mellan föräldrarna som är bäst för barnet. Man bör däremot ej kräva att kontaktpersonen skall kunna företräda barnet i en rättegång mellan föräldrarna. Den som skall företräda barnet bör därför utses på annat sätt än kontaktpersonen.

F. n. reglerar bestämmelserna om förmyndare och god man i föräldrabalken vem som äger företräda en omyndig person såsom ställföreträdare. Det strider därför mot de nuvarande principerna för lagstiftningen på detta

område att ta in en bestämmelse i rättshjälpslagen om vem som skall vara barnets ställföreträdare i en rättegång om föräldraansvar eller umgängesrätt. Att ta in bestämmelsen i rättshjälpslagen har emellertid enligt min mening så stora praktiska fördelar att de teoretiska betänkligheterna bör vika. Företrädarens behörighet skall gälla endast i det mål vari förordnandet meddelas och förordnandet kan beslutas av samma domstol som handlägger målet. Om man tillämpar samma system som gäller för offentligt biträde, vinner man också den fördelen att det inte behövs någon utredning om barnets ekonomi, vilket fordras för allmän rättshjälp. Det behövs inte heller några bestämmelser om vem av föräldrarna som slutligen skall svara för kostnaderna, eftersom kostnader för offentligt biträde alltid stannar på statsverket.

Kontaktpersonen bör få ett större inflytande på valet av barnombud än som föreslagits genom att kontaktpersonen får ansöka om barnombud och genom att domstolen åläggs att alltid höra kontaktpersonen innan barnombud utses. Om verkställigheten skall prövas av förvaltningsdomstol, bör det framgå av lagtexten att offentligt biträde inte får förordnas i de fall då barnombud kan utses.

7.34 Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg

En av de viktigaste reformerna i förslaget är *möjligheterna för barnet att väcka talan* i mål rörande 6 och 8 kap. BFB och då företräddas av barnombud. Ur barnpsykiatrisk synpunkt har länge efterlysts en juridiskt skolad person som tar tillvara barnets intressen i dessa mål. Det är svårt att tänka sig att denna person dessutom skall ha möjlighet att vara ett personligt stöd för barnet, lära känna det och ha sådana erfarenheter och kunskaper om barn, att han/hon kan utvärdera barnets vilja. Därför är tanken på en kontaktperson för barnet, som har barnkännedom och erfarenhet och ej är knuten varken till rätten eller till socialnämnden god. På detta sätt kan både en samlad erfarenhet om processen i dessa mål vinnas hos barnombudet och det enskilda barnets intressen tillgodoses av kontaktpersonen. Att ge dessa båda uppgifter till samma person är en sämre lösning. Däremot skulle med rätt utbildning "barnombudsman" fristående från socialnämnden eventuellt kunna omfatta barnombudets uppgifter och handleda kontaktpersonen.

7.35 Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer

Det är en viktig och efterlängtd reform att barnet får talerätt i de fall som anges i Barn-föräldrabalken och vid omhändertaganden enligt barnavårdslagen. Samtidigt bör det beaktas att barnet just på grund härav kan komma i konflikt med en eller båda föräldrarna. Det är väsentligt att den jurist som utses till barnombud, verkligen också har kunskaper om barn och barns behov i olika åldrar och förstår att barnets behov ibland går tväremot föräldrarnas önskan. Stöd och handledning kring uppgiften behövs.

7.36 Sveriges skolkuratorers förening

Förslagen om barnombud (juridisk), kontaktperson (kurativ) och barnombudsman ger ett virrigt intryck och förefaller inte tillräckligt genomarbetat. Vi stöttar utredningens förslag att barnet skall ha talerätt via ett ombud, men vi ställer oss tveksamma till att det juridiska stödet läggs på en person, medan det kurativa stödet skall skötas av en annan person. Det finns risk för – liksom nu – att alltför stor vikt läggs vid den juridiska sidan.

7.37 Fosterhemmens Riksförbund (FR)**Bilaga 3**

FR ställer sig positivt till att barnombud utses. Vi förordar samma alternativ som utredningen med det tillägget att även fosterföräldrar utan föräldransvar skall kunna ansöka om att barnombud utses.

7.38 Föreningen BRIS – Barnens Rätt I Samhället**Ersättning till barnombud**

De erfarenheter BRIS har när det gäller begäran om t. ex. barnpsykiatrisk utredning är att om den begärande myndigheten skall betala ett cv. förordnande så blir den begärande myndigheten alldeles för restriktiv med sådana ansökningar. När det gäller barn som själva inte kan hävda sina intressen, är det viktigt att inte ovidkommande hänsyn utestänger barnet från dess rättmätiga rättsmedel. BRIS förordar därför att huvudman för barnombud skall vara Landstinget eller annan myndighet som är fristående från de myndigheter som kan begära eller tillstyrka förordnande om barnombud.

Barndomstol

Avslutningsvis vill BRIS återkomma till det förslag om Barndomstol som vi fört fram tidigare i samband med vårt yttrande angående Socialutredningens slutbetänkande, SOU 1977:40. Denna domstol skulle ha att döma i samtliga mål som kan bli aktuella enligt betänkandet om Barnets Rätt samt övriga mål som rör barn och ungdom (talan mot unga lagöverträdare etc.).

Till dessa domstolar skulle knytas personal som förutom sin juridiska kompetens skulle ha viss barnpsykologisk utbildning samt praktik och erfarenhet av arbete med barn i kris. Hit skulle också knytas team av barnsakkunniga. Vinsten skulle vara att stor erfarenhet skulle samlas här om barn, deras behov, reaktioner och levnadsvillkor. Detta skulle i sin tur medföra att risken minskade för att det i mål som rör barn p. g. a. bristande insikt dömdes på ett sätt som inte stod i samklang med barnets bästa.

Barns talerätt

Det enda berättigade undantaget från att barn skall ha talerätt är i den föreslagna 13 § 2:a stycket i BFB 6 kap. Vill förälder återupptaga gemensam vårdnad av barn måste det vara deras ensak att bestämma om det, under förutsättning att barnet blir processbehörigt i sådan process. I övrigt skall barn ha oinskränkt talerätt enligt BFB 6 och 8 kap.

(Se även avsnitt 3.4.31)

Författningsförslag och motivering**12 § Motivering:**

Med hänvisning till resonemanget under vår rubrik "upplösning av gemensamt föräldransvar – talerätt för barnet" vill vi förorda att paragrafen kompletteras på följande sätt.

12 § Författningsförlag:

Bilaga 3

Föreligger gemensamt föräldraansvar och vill de föräldraansvariga, en av dem *eller barnet* att deras gemensamma ansvar för barnet skall upphöra, skall rätten på talan av de föräldraansvariga, en av dem *eller barnet* förordna förälder eller annan person att ha föräldraansvar för barnet. Om betänketid vid upplösning av gemensamt föräldraansvar finns bestämmelser i 32 §.

7.39 Rädda Barnens Riksförbund

Kapitlet inleds med en förklaring av begreppet talerätt. I nuvarande lagstiftning har barn partsbehörighet, dvs. det kan vara part i en rättegång. Men för att barnet skall få ställning som part i ett visst mål, krävs att barnet har talerätt beträffande den sak målet rör. I mål om vårdnad, umgängesrätt och överlämnande av barn saknar barnet talerätt. Barnets intressen förutsätts bli tillgodosedda av andra, i första hand föräldrar. Men barnet kan ha intressen, som strider mot föräldrarnas, speciellt när det gäller vårdnad, umgänge och överlämnande, och då är det viktigt att ge barnet en möjlighet att påverka beslutet.

Utredningen har fört en diskussion om möjlighet för barnet att bli processbehörighet, dvs. direkt själv eller genom ombud delta i en process om exempelvis umgängesrätt, men slutligen stannat för förslaget att ge barnet talerätt i mål och ärenden rörande föräldraansvar m. m., men med krav på en ställföreträdare för barnet i processen. I mål, där det föreligger intressekonflikt mellan barn och föräldrar, anser man det lämpligt att utse ett särskilt barnombud, som företräder barnet. Barn skall alltså kunna väcka talan i mål rörande föräldraansvar m. m. där det föreligger konflikter mellan barn och föräldrar, utom i de fall då frågan gäller upplösning och återupptagande av gemensamt föräldraansvar, då man tror att föräldrarnas beslut om gemensamt föräldraansvar också gagnar barnets bästa. Har talan väckts, vill man ändå ge barnet möjlighet att som självständig part delta i processen. *Gränsdragningen i fråga om de fall där barnet kan respektive inte kan väcka talan i fråga om upplösning av ett gemensamt föräldraansvar synes oklar och kräver en omprövning.*

Vi ser positivt på denna möjlighet att bättre bevaka barns rätt gentemot föräldrar i konfliktsituationer. Förutsättningen är att barnet dessförinnan har fått en ställföreträdare, ett barnombud, utsedd. Begäran om detta som kan komma från barnet, föräldrar, föräldraansvarig eller socialnämnden, föreslås prövas av allmän domstol i konsekvens med utredningens förslag i övrigt. Barnets möjligheter att själv ansöka om ett barnombud är naturligtvis begränsade. Ett litet barn är helt beroende av att vuxna ser till dess behov. Men med stigande ålder har barnet lättare att uttrycka sina tankar även till en utomstående. Vilka personer finns i dag, som kan fylla uppgiften att ta hand om ett barns förtroende, när föräldrarna inte kan komma ifråga? I lyckliga fall finns kanske en lämplig lärare, en skolsköterska, en släkting, men alltför ofta vet barnet inte vem det kan vända sig till. En barnombudsman skulle kunna fylla uppgiften att se till att barnets rätt utnyttjas i de fall det inte är uppenbart för barnets närmaste eller socialnämnd, att barnet behöver hjälp.

Ett barnombud förutsätts ha specifika kunskaper för sitt värv, dvs. kunskaper om barn och barns behov kombinerat med juridisk utbildning. Vi ser med tillfredsställelse på att sådan kunskap tillförs juristutbildningen.

7.40 Föreningen Familj och Rätt (FoR)

Bilaga 3

Utredningens förslag att stärka barnets rätt genom att tillerkänna barnet talerätt i mål enligt 6 och 8 kapitlen i den föreslagna BFB hör till det mer positiva i betänkandet. FoR tillstyrker att barn får talerätt.

Däremot anser inte FoR att barnet skall ha rätt väcka talan i så stor omfattning som utredningen föreslår. Enligt FoR:s uppfattning skall barn alltid ha talerätt i alla mål enligt 6 och 8 kapitlen BFB, sedan talan har väckts av annan.

FoR:s gentemot utredningen skiljaktiga mening om rätten att väcka talan framgår av nedanstående tabell.

	Lagrum	Utr	FoR
1. Upplösning av gemensamt föräldraansvar	6:12	Nej	Nej
2. Överföring av föräldraansvaret från den ene föräldern till den andre eller till annan person	6:13 1:a st	Ja	Nej
3. Återupptagande av gemensamt föräldraansvar	6:13 2:a st	Nej	Nej
4. Överföring av föräldraansvaret vid missbruk	6:14	Ja	Nej
5. Överföring i annat fall av föräldraansvaret	6:15	Ja	Nej
6. Överföring av föräldraansvaret när den som har föräldraansvaret dör	6:16	Ja	Nej
7. Överföring av föräldraansvaret från annan person till förälder	6:17	Ja	Ja
8. Umgängesrätt	6:20–21	Ja	Ja
9. Överlämnande av barn efter dom eller beslut	8:1	Ja	Ja
10. Överlämnande av barn i andra fall	8:8	Ja	Ja

Innan FoR närmare motiverar inskränkningarna ovan i rätten att väcka talan vill FoR framföra några allmänna synpunkter. Lagen omfattar alla barn upp till 18 års ålder. Barns behov och (o)förmåga att uttrycka sina önskemål och krav är väsentligt olika vid skilda åldrar. En särskilt känslig period är puberteten. Vissa önskningar som då kan framföras, t. ex. att man inte vill ha den ene eller andre föräldern som vårdnadshavare, kan vara betingade av tillfälliga stämningar/kontroverser/kriser. Det kan inte anses försvarligt att i sådana fall söka en skenlösning genom att barnet får väcka talan om ändrat föräldraansvar. Uppenbart är f. ö. att även barn har ansvar och skyldigheter i en familjerelation, t. ex. att efterkomma föräldratillsägelser i för barnet farliga fysiska och/eller psykiska situationer.

Med ovanstående torde framgå FoR:s "nej" till att barn skall få väcka talan enligt BFB 6:13 1:a stycket. När det gäller BFB 6:14–16 anser FoR att det inte finns anledning ge barnet rätt väcka talan, eftersom det i de här aktuella situationerna finns vuxen person – eller i 6:15 socialnämnd – som kan väcka talan, om det är motiverat med ändrat föräldraansvar. "Nejet" vid 14–16 §§ är också betingat av de allmänna synpunkter FoR framfört ovan.

Liksom utredningen anser FoR att barnet inte själv skall vara processberörigt utan rätten bör förordna en ställföreträdare för barnet, ett barnombud, när föräldrarna är oense i vårdnads-, umgänges- eller överlämnande-frågor. Man kan dock starkt ifrågasätta om det är nödvändigt med ett särskilt barnombud vid alla tvister.

FoR vill föreslå följande:

I mål där barnet inte får väcka talan utan endast deltagar som part kan rätten förordna ställföreträdare/barnombud, om rätten anser att behov föreligger.

I mål där barnet får väcka talan skall rätten alltid förordna ställföreträdare/ombud, även om inte barnet har väckt talan.

Bilaga 3

En fråga av stor betydelse är vem som skall anses vara behörig ansöka om barnombud. Även här delar FoR utredningens uppfattning att kretsen inte får göras alltför vid. Rätten att ansöka om barnombud bör inskränkas till barnet om det fyllt 15 år, föräldrarna eller annan som har föräldraansvaret samt socialnämnden. Rätten skall på eget initiativ pröva frågan, om ingen ansökt om barnombud.

Av synnerlig vikt är att ansökan endast får avse förordnande av ställföreträdare/barnombud; alltså inte begäran om att viss person skall förordnas. Det får endast ankomma på rätten att utse lämplig person. Detta är ett oavvisligt krav. Annars är risken mycket stor att barnombudet närmast blir en ombudsförstärkning för endera av de tvistande föräldrarna, vilket skulle vara en skenreform. Barnombudet skall vara helt självständigt gentemot inte bara föräldrarna utan även mot socialnämnden. Självfallet skall vid förordnandet iakttas att barnombudet inte är arbetskollega – t. ex. anställd på samma advokatbyrå – som något av de övriga ombuden i målet.

Kvalifikationerna på barnombudet måste ställas högt. Formella juridiska examina torde vara mindre betydelsefulla än kunskaper, insikter och erfarenheter när det gäller barn och deras skilda behov i olika utvecklingsfaser. Väsentligt är också att barnombudet har förmåga arbeta fram samförståndslösningar. Särskilt viktigt är detta i de mål där det kan bli aktuellt att barnet genom sin ställföreträdare väcker talan.

I ett inledningsskede torde det bli svårt få fram ett tillräckligt antal personer som är lämpade att vara barnombud. Desto viktigare är det att domstolarna självständigt avgör vem som skall förordnas.

Utredningen har föreslagit att innan barnombud förordnas skall socialnämnden beredas tillfälle att yttra sig (se den föreslagna 49 § i Lag om ändring i rättsbalken). FoR anser inte att det skall finnas en tvingande skyldighet för domstol att först höra socialnämnd – åtminstone inte i de fall där FoR föreslår ett obligatoriskt förordnande av barnombud, dvs. i alla mål av den typ där barnet kan väcka talan.

7.41 Riksförbundet Hem och Skola (RHS)

Utredningens förslag att inrätta barnombud som rättslig institution kan enligt RHS prövas. Barnombudsmannaskapet förutsätter att barnets intresse företrädes på ett otvetydigt sätt. En av svårigheterna nu när det gäller tvistiga skilsmässor och när det gäller omstridda omhändertaganden är att det är en förvirrande mängd av samhälleliga intressenter som drar i de inblandade parterna. Inrättandet av barnombud bör därför medföra att det blir barnets intressen som tillvaratas och ej i första hand samhällets. Tillgång till sakkunskap om barns upplevelser av separation, av separationsbearbetning osv. är enligt RHS mening av synnerlig vikt i samband med de grannliga avgörandena om barns skiljande från förälder.

(Se även avsnitt 3.2.31)

7.42 Husmodersförbundet Hem och Samhälle

Upphörande av gemensamt föräldraansvar

Barnets situation vid föräldrarnas skilsmässa har enligt förbundets åsikt inte alltid tillräckligt betonats. Det förekommer också att sociala central-

nämnderna som i sitt arbete tillämpar den s. k. helhetssynen på familjeproblemen, inte tillräckligt har kunnat uppmärksamma barnets situation. Därför måste förslaget om s. k. *barnombudsman* hälsas med tillfredsställelse. Barnombudsmannen skall vara en juridiskt skolad person som vid behov kan företräda barnet vid domstol. Barnombudsman skall kunna förordnas av rätten i varje särskilt fall efter ansökan från barnet, föräldrar, eller annan föräldraansvarig eller på ansökan från socialnämnden. Kostnaderna för barnombudsman, som bör finnas i varje kommun, skall delas mellan stat och kommun.

8 Stöd och hjälp för barnet (kontaktperson)

8.1 Göta hovrätt

Se avsnitt 7.1.

8.2 Kammarrätten i Stockholm

För andra situationer då barnet behöver stöd än de som har angetts i 9 kap. föreslår kommittén att en särskild kontaktperson förordnas. Vidare förordas att vid varje nämnd en tjänsteman avdelas som barnombudsman med uppgift att vara förmedlande länk mellan allmänhet och socialnämnd när det gäller frågor om barn. Vidare diskuteras i alternativa förslag olika kombinationer av barnombud och kontaktperson.

Kammarrätten är ense med kommittén om att det är viktigt att barn i s. k. risksituationer har tillgång till någon utomstående vuxen som barnet kan tala med och få hjälp av. Det vill emellertid synas som om de förslag som kommittén har lagt fram är onödigt komplicerade och alltför kostnadskrävande. Överhuvudtaget synes det mera ändamålsenligt att det anförtros åt socialnämnden att efter eget skön hålla det stöd till handa som behövs allt efter förhållandena i det särskilda fallet. Även en sådan ordning torde emellertid bli mycket kostnads- och i övrigt resurskrävande. Som kammarrätten har anfört inledningsvis hade också de olika lösningarna bort på ett helt annat sätt än som har skett i betänkandet vägas mot kostnadsaspekterna.

Enligt kommittén skall *kontaktperson* kunna utses även mot föräldrarnas vilja. Kammarrätten avstyrker förslaget i denna del. Lika med sakkunnige Ivan Ottoson anser kammarrätten nämligen att den roll som kontaktpersonen enligt förslaget ges i familjerättsliga tvister inte är förenlig med hans – på förtroende byggda – allmänt stödjande roll i förhållande till hela familjen enligt socialtjänstlagen. Kammarrätten har också svårt att förstå hur en kontaktperson, som utses mot föräldrarnas vilja, i praktiken skall kunna fylla en meningsfull funktion.

Bland alternativen föredrar kammarrätten emellertid förslaget med *barnassistent* (10.5.3.2), dock att vederbörande inte bör kunna vara barnets ställföreträdare.

8.3 Stockholms tingsrätt

Tingsrätten har ingen erinran mot förslaget om *barnombudsman*.

8.4 Malmö tingsrätt

Bilaga 3

Tingsrätten utgår från att förslaget till socialtjänstlag och de däri upptagna bestämmelserna om kontaktman kommer att genomföras. Frågan är då om kontaktperson för just barn bör kunna förordnas i den utsträckning som föreslås i betänkandet. Tingsrätten anser inte detta. Det kan t. ex. inte vara rimligt att barnet regelmässigt skall sägas befinna sig i en "risksituation" vid oenighet mellan föräldrarna om vårdnaden eller umgängesrätten – eller vid namnbyte! Det förefaller också stötande att *kontaktperson* alltid skall kunna utses mot föräldrarnas vilja. Så bör enligt tingsrättens mening kunna ske endast om särskilda skäl föreligger.

Med hänsyn till att den sociala lagstiftningen i övrigt får anses tillvarata barnets intressen i tillräcklig grad och av kostnadsskäl avstyrkes förslaget om inrättande av *barnombudsman*.

8.5 Länsrätten i Stockholms län

Länsrätten har inte något att erinra mot utredningens förslag om *kontaktperson* och *barnombudsman*.

8.6 Länsrätterna i Uppsala och Södermanlands län

Länsrätten har i princip ingenting att erinra mot vad som anförs i detta kapitel. Huruvida förslagen kan ha någon större praktisk betydelse kan dock vara svårt att överblicka.

8.7 Domstolsverket

Se avsnitt 7.7.

8.8 Socialstyrelsen

Enligt utredningens huvudförslag skall barnets talerätt utövas av ett barnombud som ställföreträdare för barnet.

Dessutom föreslås att barnet skall få möjlighet till stöd och hjälp av en kontaktperson i vissa risk- och krissituationer. Som alternativ föreslås i stället en barnassistent med en kombination av barnombudets och kontaktpersonens uppgifter. I processer skall barnassistenten företrädas av ett juridiskt ombud.

Barnassistent

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget om en barnassistent med hänvisning till vad som uttalas i särskilt yttrande av Ivan Ottoson. I enlighet med detta yttrande anser socialstyrelsen att det inte är lämpligt att förena den civilrättsliga uppgiften att tillvarata barnets intresse med den offentlig-rättsliga funktion som kontaktperson enligt 10 § i socialtjänstlagen är avsedd att fylla. Dessutom är det angeläget att bevara principen om frivillighet när kontaktman enligt 10 § socialtjänstlagen skall utses. En barnassistent bör enligt socialstyrelsens uppfattning vara behörig att handla i en rad frågor, som gäller barnet och inte enbart i en bestämd situation såsom barnombudet.

Socialstyrelsen anser att förordnandet som barnassistent inte bör upphöra så snart situationen har bemästrats. Det måste i de allra flesta fall också vara en angelägen uppgift att följa upp ärendet.

När det gäller vem som skall utses till barnassistent för ett visst barn, är det viktigt att nämnden ser till behovet av stöd i den aktuella situationen. Barnets ålder och konfliktens art bör till viss del styra valet av barnassistent. Enligt socialstyrelsens uppfattning bör i första hand personer utanför socialförvaltningarna utnyttjas. Vidare anser socialstyrelsen i likhet med utredningen att barnassistenten bör få en självständig ställning i förhållande till socialnämnden. Om ett socialt ärende pågår rörande familjen är det viktigt att barnassistenten, om denne är en socialtjänsteman, är fristående från utredningen. Slutligen är det av största vikt att de som förordnas som barnassistenter har tystnadsplikt och samma ansvar som tjänstemän i socialförvaltningen.

Socialstyrelsen anser också att uttrycket barnassistent inte är särskilt valt och ser gärna att man försöker hitta ett annat namn på denna funktion.

Barnombudsman

Utredningen föreslår att socialnämnden avdelar någon person med uppgift att vara förmedlande länk mellan allmänheten och socialnämnden när det gäller barnfrågor. Bl. a. föreslås att man skall kunna vända sig till denna person när barn befinner sig i risksituationer och behöver hjälp och stöd av någon utomstående.

Socialstyrelsen vill i detta sammanhang framhålla hur viktigt det är att socialförvaltningarna är organiserade så att allmänheten lätt vet vart den skall vända sig med problem och vid tillfällen då barn befinner sig i allvarliga situationer. Nämnderna bör kanske rekommenderas att se över sin organisation med tanke på eventuella brister. Enligt socialstyrelsens uppfattning är det emellertid osäkert om den enda och bästa lösningen på detta problem är att utse en barnombudsman i alla kommuner i landet.

Socialstyrelsen vill påminna om att styrelsen tidigare tillstyrkt ett förslag till uppsökande verksamhet framlagt av barnomsorgsgruppen (SOU 1975:87). Regeringen har också i socialtjänstpropositionen förordnat en uppsökande verksamhet med den inriktning barnomsorgsgruppen föreslagit (Prop. 1979/80:1 sid. 169).

8.9 Länsstyrelsen i Stockholms län

Utredningen har framfört några olika förslag i syfte att tillgodose uteslutande barnets behov av stöd och hjälp i risksituationer. Som huvudförslag har angetts tillsättande av kontaktperson. Det föreslås att socialnämnden skall kunna tillsätta sådan även mot föräldrarnas vilja.

Länsstyrelsen finner det tillfredsställande att utredningen tagit upp denna fråga och vill för sin del tillstyrka förslaget ävensom vad utredningen anför beträffande rekrytering av kontaktpersoner samt om kvalifikationer, fortbildning och handledning.

Beträffande de *alternativa* förslagen till stödpersoner för barnet vill länsstyrelsen anföra följande.

Förslaget om barnassistent har stora likheter med det gamla barnavårdsmannainstitutet, som avskaffades 1973. Att delvis återuppliva detta, som en

gång avskaffats som otidsenligt, anser länsstyrelsen inte vara tillrådligt.

I utredningen föreslås att barnavårdskonsulenten vid länsstyrelsen får till uppgift att utse, övervaka och entlediga barnassistent. Detta förslag kan inte godtas av länsstyrelsen. Barnavårdskonsulenten har ingen beslutsfunktion. Denna funktion innehas av länsstyrelsens socialenhet. Länsstyrelsen anser att förordnande, handledning etc. av kontaktpersoner eller motsvarande är en kommunal uppgift och att kommunerna är bäst lämpade att handha dessa uppgifter.

Reservation av ledamöterna Hallerby, Lunde och Nilsson:

Avsnitt 8.9 andra-fjärde styckena ersätts med följande.

Ett alternativförslag är att en barnassistent i stället utses. Dennes uppgifter skulle bli en kombination av barnombudets och kontaktpersonens. I processer skall barnassistenten företrädas av ett juridiskt ombud.

Länsstyrelsen anser, att det är positivt att uppgiften att vara ställföreträdare och att svara för hjälpinsatser kan utövas av en och samma person och tillstyrker därför detta alternativförslag.

8.10 Barnavårdskonsulenter i landet

Talerätt och ombud för barnet

Utredningen tar här upp olika alternativ, mer eller mindre realistiska. I dessa ärenden är den sociala delen den väsentliga. I förhållande till detta är juridisk kompetens en smal bit knuten främst till det rent domstolstekniska. Eget juridiskt ombud för barnet enligt rättshjälpslagen ger endast juridisk expertis, men kunskap om barn och barns behov erhålls inte genom juridiskt ombud.

Utredningen föreslår kontaktperson för barnet och en överordnad kommunal eller statlig barnombudsman att bevaka den sociala delen i dessa ärenden. I ett alternativförslag föreslås en barnassistent, eventuellt med juridiskt biträde, att vara barnets ställföreträdare i målet. I utredningen diskuteras alltså 4 olika representanter att företräda barnet.

Barnassistenten enligt alternativförslaget motsvarar bäst det behov, som föreligger. Även om benämningen barnassistent inte är helt bra, är tanken riktig att genom en kombination av kontaktmannens och barnombudets uppgifter få en fullgod ställföreträdare för barnet.

Barnassistenten får emellertid inte hamna isolerat i socialnämnden! Tjänsten kan kopplas till familjerättsassistenter eller familjerådgivning inom socialförvaltningen. Benämningen barnombud är för oss mer adekvat, och barnombudet skall vara en kommunal tjänsteman.

Den föreslagna barnombudsmannen har en märklig ställning, en funktion som i vissa stycken övertar socialtjänstens åligganden och vissa av socialarbetarnas i lagstiftning och instruktion ålagda arbetsuppgifter.

De föreslagna kontaktpersonerna har vi påtalat under rubriken umgängesrätt (se avsnitt 4.10), men det kan tilläggas att kontaktfunktionen, som den här beskrivs, hör hemma under paragrafen om rätt till bistånd enligt förslaget till socialtjänstlag § 6.

Vi anser att barnombud skall ha alla i utredningen föreslagna funktioner, men få juridiskt bistånd vid behov. Namnet barnombud bör ersätta benämningen barnassistent. Vi ansluter oss i övrigt till Ivan Ottosons reservation om barns talerätt.

Bilaga 3

I utredningen föreslås alternativt, att länsstyrelsernas barnavårdskonsulenter skulle utse, övervaka och entlediga barnassistenterna. Denna ordning är orimlig. Barnassistenterna måste vara kommunala tjänstemän under socialnämnden. Barnavårdskonsulenter måste bibehålla sin roll som rådgivare för att inte förlora sin objektivitet.

8.11 Barnavårdskonsulenten i Jämtlands län

Utredningen förordar i kap. 10 att särskilda barnombudsmän utses. Jag har svårt att inse behovet av sådana. I dag finns redan funktioner inom socialvården, både lokalt och regionalt, som i sitt dagliga arbete ger allmänheten råd i barnfrågor och sörjer för att barn i risksituationer får hjälp.

Avslutningsvis vill jag principiellt framhålla att vi för att bättre tillgodose barnets intressen inte bör skapa nya organisationer och funktioner som leder till fler samordningsproblem än vad som redan är fallet inom samhällets barnavård.

8.12 Skolöverstyrelsen (SÖ)

Utredningen räknar upp ett antal personkategorier, lämpliga som kontaktpersoner för personligt stöd för barnet i risksituationer (s. 149). Man framhåller att personal med barnpsykologisk utbildning i första hand bör utnyttjas för dessa uppdrag men räknar trots detta inte upp skolans elevvårdspersonal som lämplig. SÖ vill framhålla, att elevvårdspersonalen har barnpsykologisk skolning. SÖ vill även betona vikten av att samtliga kontaktpersoner har tillgång till stöd och handledning i sitt arbete.

8.13 Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden

Barnombudets kunskaper om barnets uppfattning i vårdnads- och umgängesfrågor tänkes förmedlade genom en för detsamma utsedd *kontaktperson*, vars viktigaste uppgift blir att utgöra ett personligt stöd för barnet, när det hamnar i en risksituation. Till skillnad från vad propositionen med förslag till socialtjänstlag härutinnan innehåller, skall socialnämnden kunna utse dylik kontaktperson för barnet, även om vårdnadshavare motsätter sig detta. Har emellertid barnet uppnått 15 års ålder, bör, som redan antytts, enligt utredningen dess samtycke krävas, för att kontaktpersonen skall kunna utses.

Utredningens konstruktioner är dess värre ägnade att ingiva icke obetydliga betänkligheter av såväl principiell som praktisk natur. Det i förslaget till socialtjänstlag redovisade vård- och behandlingssystemet grundas sålunda genomgående på uppfattningen om värdet av en *frivillighet*, vilken icke oväsentligt skulle kunna komma att urholkas, om legal möjlighet erbjödes att i diverse olikartade, till den närmare innebörden tämligen obestämda "risksituationer" påtvinga vårdnadshavare en kontaktperson med uppgift att uteslutande bevaka vad som må anses vara barnets intressen. Konstruktionen måste, ehuru uppenbarligen välmenat, i varje fall från sådan vårdnadshavares sida komma att de facto uppfattas som en form av "övervakning". Att så att säga smygvägen i denna form införa en

Bilaga 3

samhällskontroll kan enligt fakultetsnämndens mening godtagas endast under förutsättning att synnerligen starka skäl kan befinnas tala därför. Förslaget förtjänar på denna punkt ytterligare övervägande, varvid fördelarna nog bör vägas mot de tidigare antydda principiella och praktiska olägenheterna. .

Vad införandet av en särskild *barnombudsman* beträffar känner sig fakultetsnämnden, efter att ha tagit del av de till grund för förslaget liggande övervägandena, icke helt övertygad om behovet därav samt förmenar, att de aktualiserade frågorna bör kunna lösas av respektive nämnder på administrativ väg. Fakultetsnämnden finner emellertid ej anledning att direkt motsätta sig ett förverkligande av utredningens tanke men vill tillfoga ett påpekande: Skall ombudsmannen göras mera självständig i förhållande till socialnämnden (nuvarande barnavårdsnämnden), måste en dylik konstruktion bringas att fungera i harmoni med länsstyrelsens tillsynsbefogenhet enligt 68 § förslaget till socialtjänstlag (f. n. 4 § barnavårdslagen) samt därvid tillses, att ej kompetenskonflikt kan uppkomma på olika nivåer.

Vissa alternativa förslag i fråga om representant för barnet presenteras, vilket fakultetsnämnden redan tidigare antytt. Ställföreträdarskap samt stöd och hjälp i samma funktion (barnassistent såsom kommunal eller statlig funktionär, god man) kan vid ett första påseende antagas utgöra en mindre komplicerad och därför tilltalande konstruktion. När barnets talerätt skall utövas, torde emellertid juridisk sakkunskap åtminstone i flertalet fall behöva anlitas, varför ett i förhållande till huvudförslaget enklare förfarande här knappast står att vinna. Den ifrågasatta barnassistenten skall kunna förordnas, även om någon berörd enskild person motsätter sig det, vilket föranleder motsvarande dubier som fakultetsnämnden tidigare framfört avseende kontaktperson.

8.14 Statens invandrarverk (SIV)

Barnombudsman

SIV förordar, att den föreslagna barnombudsmannen placeras på statlig nivå, dvs. länsstyrelsen. Till barnombudsmannafunktionen är det nödvändigt med jourtolk.

8.15 Familjelagssakkunniga

Se även avsnitt 7.16.

Vi finner det också lämpligt att inom varje socialnämnd utses någon som får till särskild uppgift att vara förmedlande länk mellan allmänheten och socialnämnden när det gäller barnfrågor. En sådan – av utredningen kallad barnombudsman – bör kunna fylla en viktig funktion inom ramen för den föreslagna ordningen. Vissa enklare frågor kanske kan lösas redan vid kontakten med barnombudsmannen. I övrigt skulle barnombudsmannen få de av utredningen angivna uppgifterna (10.4).

8.16 Stockholms sociala centralnämnd

Utredningen föreslår en rad angelägna åtgärder som avser att leda till stöd och ökat skydd för barnet. Barnet har, enligt betänkandet, fått en alltför

Bilaga 3

undanskymd ställning i den integrerade socialvården. Enligt förvaltningens mening måste barnet alltid ges en chans att bearbeta olika kriser. Föräldrar som själva befinner sig i en kris har ofta svårt att tillgodose barnets behov och barnet behöver hjälp av personer utanför familjekretsen med samtal och behandling av den egna situationen. I vårt samhälle med ett ökande antal skilsmässor utsätts barnen ständigt för risker för separationsskador och ogynnsam identitetsutveckling som följd av föräldrarnas bristande förmåga till förståelse av barnets situation eller ibland bristande intresse. Det är därför viktigt att familjen tidigt erbjuds professionell hjälp till bearbetning av sina inbördes relationer. Barnet har i svåra familjekonflikter rätt att bli garanterat särskild omsorg från myndigheternas sida. Denna garanti måste finnas även i fall då insatser för barnets rätt sätts in mot föräldrarnas vilja.

Det är här fråga om mycket känsliga överväganden. Det är ibland nödvändigt att barnet får stöd och hjälp även om föräldrarna motsätter sig det. Detta framhöll förvaltningen redan vid behandlingen av förslaget till ny socialtjänstlag. När det gäller att bevaka barnets rätt ur olika synvinklar uppstår naturligen svåra konflikter mellan föräldrars och barns intressen. Familjens integritet kan bli hotad, vilket dock inte får hindra att barnet får den hjälp det behöver.

Socialvårdens uppsökande verksamhet bland barnfamiljer utvecklas alltmer. Förhoppningsvis kommer den att leda till att socialvården tidigt kommer i kontakt med familjer och barn som har behov av stöd. En metodutveckling sker fortlöpande, men brister finns fortfarande både vad gäller kunskap och resurser. Den allmänna föräldrautbildningen kan med rätt uppläggning och innehåll ha en positiv inverkan på barns livsvillkor.

Utredningens huvudförslag beträffande stöd och hjälp för barnet innebär att särskild *kontaktperson* skall utses för barnet i olika konfliktsituationer. Som lämpliga kontaktpersoner anges t. ex. daghemspersonal, lärare, personal vid barnavårdscentral. Denna tankegång bygger på dessa kategoriers närhet till och kunskap om barnet. Förvaltningen anser emellertid att detta är en tveksam konstruktion. I den svåra situation barnet befinner sig, är det särskilt beroende av en konfliktfri relation till förskole- och skolpersonal. Kraven på den personalen blir orimliga med de lojalitetskonflikter som den oundvikligen blir indragen i. Förvaltningen ansluter sig i stället till alternativförslaget, som innebär att en *barnassistent* anställd hos socialnämnden ansvarar för att barnet får erforderligt stöd. Denna assistent *bör kallas barnombud*, för att barnets rätt särskilt skall betonas. Det finns inget skäl att bygga upp en speciell institution utanför socialnämndernas verksamhetsområde. Det är tvärtom mycket angeläget att skapa en verksamhet i syfte att ge särskilt stöd åt barnen inom ramen för nämndens reguljära arbete. Vissa regler för verksamhetens utformning måste dock fastslås. De socialarbetare som skall fungera som barnombud måste få möjlighet att specialisera sig på denna typ av arbetsuppgifter. Vissa krav på specialutbildning måste ställas. Dessutom fordras regelbunden handledning och tillgång till olika konsulter t. ex. barnpsykologer och barnpsykiatrer.

Som nämnts i föregående kapitel skall barnombudet även kunna anlita juridiskt ombud. Ett särskilt problem vid uppbyggnaden av stödresurser är det stora antal invandrabarn som har behov av stöd och hjälp. Vid bearbetning av relationsproblem är det omöjligt att arbeta genom tolk och svårigheterna att rekrytera personal med språkkunskap och kännedom om olika kulturmönster kan inte nog understrykas. Dessutom måste man tänka sig möjligheten av att socialnämnderna köper tjänster för vissa uppdrag.

Utredningens förslag om barnassistentens arbete har försetts med detaljregler som ter sig administrativt krångliga. Enligt förvaltningens mening torde någon detaljreglering inte behövas. Regler om årlig granskning av uppdragen är exempelvis inte nödvändiga utan handledning och granskning bör utformas på samma sätt som övriga socialvårdsärenden. Den viktigaste åtgärden för att garantera barnen erforderligt stöd är att socialnämnderna ser till att resurser ställs till förfogande och att socialvårdens organisation möjliggör ett kvalificerat stöd- och behandlingsarbete.

Särskilt uttalande av andre vice ordföranden Göran Åstrand (m):

Kapitel 9

Förslaget om barnombud är bra. Beroende på barnets ålder bör barnet själv, genom ombud, få anföra sina synpunkter men samtidigt slippa ansvaret att ta ställning.

8.17 Göteborgs sociala centralnämnd

Det har, sedan samhället började uppmärksamma barns behov av stöd, varit en av den kommunala socialvårdens mest centrala uppgifter att tillvarata barns intressen. Utredningen presenterar en del kritik mot den kommunala socialvårdens nuvarande sätt att fullgöra dessa uppgifter. Man ursäktar socialvården med för stora arbetsbördor och med mångfalden av uppgifter. Utan att förneka att en del av kritiken kan vara berättigad, vill förvaltningen påstå att det knappast löser några problem att inrätta nya funktioner med samma eller liknande uppgifter som den kommunala socialvården har. Barn har dessutom redan i dag många personer att vända sig till med uppgift att hjälpa och stödja dem, t. ex. personal vid daghem, skolkuratorer och skolsköterskor, den psykiska barn- och ungdomsvården etc.

Helhetssynen inom den kommunala socialvården har tillfört arbetet väsentliga kvaliteter. Anpassningen till den sker inte utan svårigheter. Ur de erfarenheter som gjorts håller nu på att växa fram nya arbetsmetoder, där fortfarande helhetssynen är väsentlig, men där utformningen av arbetet blir något annorlunda. Den kommunala socialvården är t. ex. inte främmande för vissa specialfunktioner. Att splittra ansvaret för barnen på ännu fler händer skulle vara olyckligt. De stödfunktioner som utredningen förutsätter bör därför enligt socialförvaltningen ligga hos den kommunala socialvården. Detta innebär inte att socialförvaltningen är negativ till förslaget om barnombudsman.

Förslaget att kunna utse kontaktperson mot föräldrars vilja ställer sig socialförvaltningen tveksam till. En sådan åtgärd är till sin natur en tvångsåtgärd och detta förutsätter att kriterier för dess användning finns inskrivna i lagtexten, vilket ej är fallet. Barn med sådana problem som avses i den föreslagna lagen om vård av unga (LVU) befinner sig ofta i de risksituationer som kan tänkas vara kriterier för denna åtgärd, dvs. tvister i samband med skilsmässa etc. LVU innehåller ej några möjligheter till förebyggande tvång.

Detta kan medföra risker för en utvidgning av användningsområdet, som man får förmoda ej är avsedd. Det skulle också vara svårt för människor att hålla isär de olika typerna. Det kan dessutom ifrågasättas om en kontakt-

person, som inte accepteras av föräldrarna har möjlighet att fylla någon funktion. Det skulle i så fall gälla tonårsbarnen, som ändå själva har möjligheter att ta de kontakter de vill.

8.18 Malmö sociala centralnämnd

Utredningen ger exempel på risksituationer som barnet kan komma i och då vara i behov av stöd och hjälp från annan än förälder. Oenighet om föräldraansvar och umgängesrätt, överlämnande av barn, adoption, omhändertagande för samhällsvård och fosterhemsplacering är några situationer då barn och föräldrar kan ha skilda intressen.

En *kontaktperson* kan vara ett personligt stöd för barnet i dessa situationer och ta reda på vad barnet vill och vad som är bäst för barnet. Den kan vara en förmedlande länk mellan barnet och barnombudet i en process. Kontaktpersonen skall besitta kunskap om och erfarenhet av barns behov i olika utvecklingsfaser samt ha god självkännedom. Den skall kunna inge förtroende hos barnet och få barnet att våga uttrycka sina känslor. Det bör helst vara någon person som barnet redan har kontakt med t. ex. släkting, bekant, daghemspersonal, lärare, fritidsledare, socialassistent. Behovet av utbildning och fortlöpande handledning understryks särskilt. Socialnämnden skall pröva om behov av kontaktperson föreligger och utse denne. Med denna beskrivning sammanfaller den föreslagna kontaktpersonen väl med motsvarande kontaktperson i den föreslagna socialtjänstlagen. Till skillnad mot denna (§ 10) vill utredningen att förordnande skall kunna ske utan föräldraansvarigs samtycke. Enligt sociala centralnämndens mening undanröjer förslaget därigenom den grundläggande principen i socialtjänstlagen om serviceinsatser på frivillig bas. De skäl som utredningen anför till stöd för sitt förslag är emellertid angelägna men sociala centralnämnden menar att behoven kan tillgodoses i annan ordning. De tillfällen då en kontaktperson trots föräldraansvarigs motvilja bör kunna utses torde i allmänhet inskränka sig till särskild medlande funktion och under en starkt tidsbegränsad – men intensiv – period. Dessutom bör det endast ske i samband med tvist rörande vårdnad eller umgängesrätt. Det bör enligt nämndens mening då vara domstol som på förslag av barnets ombud eller annan som enligt utredningen föreslås kunna begära domstols förordnande av barnombud. Beteckningen kontaktperson förefaller med denna roll missvisande och annan beteckning bör då väljas i stället. Det är också viktigt att kretsen av tänkbara lämpliga personer att utöva denna medlande funktion görs vid.

Förslaget om *barnombudsman* finner nämnden knappast ändamålsenligt. Redan nu ankommer det på en rad myndigheter att i sin löpande och planeringsverksamhet beakta barns intressen och behov. Att skapa en ytterligare institution som särskild barnombudsman menar nämnden är onödigt.

Alternativförslaget om *barnassistent* är en kombination av barnombud och kontaktperson där likheten i konstruktionen med den tidigare barnavårdsmannainstitutionen är påtaglig. Socialnämnden skall vid behov utse socialassistenter, som förutom sin ordinarie verksamhet även skall handha barnassistentfunktioner. Nämnden skall granska barnassistentens handlingar före den 1 april varje år. Socialassistenten förväntas tillvarata barns intressen i sitt dagliga arbete, varför situationen inte förändras av ett nytt åliggande. Funktionen innebär onödig byråkrati och kontroll utan att barnets situation förändras nämnvärt. De tidigare förslagen att skilja på barnombud

Utredningen redovisar några alternativa förslag. Exempelvis att barnassi-

Bilaga 3

stenter inrättas med socialvårdskonsulenterna vid länsstyrelsen som samordnare och en utbyggnad av godmanskapet. Det framgår av formuleringar och förslag att utredningen haft svårt att hitta en lämplig mellanform för kommunernas del. Ett annat förslag med en särskild barnombudsman i kommunerna som kan vara allmänheten till stöd och ge råd i olika barnfrågor, stödjer socialkontoret. Det är dock nödvändigt för utredningen att återkomma mer detaljerat och gå igenom arbetsuppgifter, organisatorisk tillhörighet och huvudmannaskapsfrågan. En koppling till den av barnolycksfallsutredningen föreslagna barnsäkerhetskonsulenten, kan möjligen vara ett sätt. I så fall blir staten huvudman.

8.20 Umeå sociala centralnämnd

I utredningsförslaget behandlas barnets behov i vissa situationer av en *kontaktperson* som uteslutande kan inrikta sig på barnets behov och intresse till skillnad från barnavårdsmannainstitutionen, som skall bistå vårdnadshavarna (den föräldraansvarige) i vårdnaden (föräldraansvaret) om barnet. Kontaktpersonen skall bistå barnet när det hamnar i risksituationer och kan i en skilsmässoprocess vara den förmedlande länken mellan barnet och barnombudet. I många avseenden får kontaktpersonen ansvar och uppgifter som liknar de som en övervakare förordnad enligt barnavårdslagen har. Även utredningens förslag på hur kontaktpersonerna skall rekryteras visar likhet med övervakarinstitutionen. De yrkeskategorier som där nämnts är emellertid redan nu så starkt engagerade i sina arbetsuppgifter att det kan bli svårt att lägga på dem ytterligare bördor även om de hör till de mest sakkunniga. Att institutionalisera verksamheten framstår som stelt och byråkratiskt.

8.21 Ludvika sociala centralnämnd

Utredningen har utgått ifrån att socialtjänstlagens bestämmelser om kontaktperson även skall innesluta situationer som uppstår i samband med tillämpning av barn- och föräldrabalken.

Vid socialförvaltningen i Ludvika har man noterat att antalet frivilliga barnavårdsmän enligt de nuvarande reglerna i barnavårdslagen (3 § a) har ökat de senaste åren, vilket delvis torde sammanhålla med stegrat antal separationer mellan föräldrar. Behovet av kontaktperson i socialtjänstlagens mening kommer troligen att öka ytterligare i framtiden. Det är dock tveksamt om det är lämpligt att – som utredningen föreslår utvidga möjligheterna i socialtjänstlagen att omfatta förordnande av kontaktperson för barn mot föräldrarnas vilja. Det synes bryta mot socialtjänstlagens uppbyggnad i övrigt. Av föräldrarna kan "tvångsförordnande" av kontaktperson uppfattas som en form av övervakning och minska deras benägenhet att i andra lägen begära frivillig kontaktperson, varigenom tidigt stöd för föräldrar och barn riskerar att helt utebli. En möjlighet synes vara att förordnande av kontaktperson för barnet utan föräldrarnas samtycke sker enligt särskilda regler i BFB och att beslutet i sådana fall fattas av domstolen.

Det kan diskuteras om inte barnombudets och kontaktpersonens roller skulle kunna förenas, vilket ett alternativförslag i utredningen tar upp. Det skulle nedbringa antalet funktionärer kring familjen. Mot detta talar svårigheterna att i praktiken förena kravet på juridisk sakkunskap hos

barnombudet med kontaktpersonens uppgifter, där tyngdpunkten ligger på det psykologiska och personligt stödjande planet.

När det gäller diskussionen om inrättande av en särskild tjänst som *barnombudsman* för varje kommun, hyser vi vissa betänkligheter. En fördel med lokal anknytning kan vara att gemene man lättare kan nå en sådan befattningshavare utan skriftligt förfarande etc. Vid stationering i kommunen kan det samtidigt vara vissa svårigheter för en barnombudsman att upprätthålla full integritet och undgå påverkan i kontakterna med de lokala myndigheterna. I stället för att bygga upp en ny organisation på detta område synes uppgifterna för en barnombudsman med fördel kunna knytas till den befintliga socialkonsulentorganisationen, som besitter sakkunskap och erfarenhet på området och synes ha förutsättningar att göra helhetsbedömningar utifrån barnens och indirekt föräldrarnas bästa. Innan institutet med barnombudsman införes bör i vart fall någon form av försöksverksamhet ske.

8.22 Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet

Hälso- och sjukvårdsnämnden

Förslaget att varje kommun bör avdela en person inom kommunen eller dess socialnämnd att vara förmedlande länk mellan allmänhet och socialvård ser förvaltningen positivt på. Denna funktion borde dock som utredningen också angett som en möjlighet, kunna kombineras med den funktion som barnsäkerhetskonsulent vilket barnolycksfallsutredningen föreslagit. Att barnombudsmannen skulle vara en statligt anställd person utan förankring i kommunen eller socialnämnden förefaller knappast realistiskt.

(Se även avsnitt 7.25).

8.23 Svenska kommunförbundet

När det gäller *kontaktmannainstitutionen* föreslår utredningen att denna utvidgas så att kontaktman för barnet kan förordnas även om föräldrarna motsätter sig detta. Att göra så vore enligt styrelsens uppfattning att också erkänna barnets ställning som självständig part vilket ligger i linje med den syn utredningen företräder. Då emellertid ingen ändring föreslås beträffande reglerna om vårdnad och förmynderskap finner styrelsen, att förslaget inte kan genomföras utan att allvarligt påverka föräldrarnas ställning som barnets vårdnadshavare och förmyndare. Kontaktmannainstitutionen måste därför som föreslås i socialtjänstpropositionen bygga på frivillighet och föräldrarnas initiativ.

Att styrelsen ställer sig kritisk till utredningens förslag om *barnombud¹* och *kontaktman* betyder inte att styrelsen vill försvaga barnets rätt. Enligt styrelsens mening tillvaratas barnets rätt bäst om samhället söker medverka till att barnets föräldrar själva tar ansvar för sin konflikt. Frågor om föräldraansvar, umgängesrätt och även överlämnande av barn bör i ökad utsträckning kunna lösas genom andra åtgärder än genom att någon av parterna drar saken inför domstol. Utredningens förslag ger också prov på sådana insatser. Socialnämndens möjlighet att utse kontaktperson för

¹ Se avsnitt 7.26.

medling i samband med umgängestvister, länsrättens möjligheter att uppdra åt lämplig person att verka för ett frivilligt överlämnande av barn, muntlig förhandling inför domstol och rättens möjligheter att utse särskilt förordnad medlare i tvister som rör överlämnande av barn siktar samtliga till att åstadkomma *frivilliga uppgörelser* mellan föräldrarna.

Styrelsen ställer sig vidare kritisk till utredningens förslag om en *barnombudsman* i varje kommun. I stället för att kanalisera kontakterna mellan allmänhet och socialnämnden via en barnombudsman ser styrelsen det som naturligare och mera önskvärt att alla som kommer i kontakt med barn som far illa också meddelar socialnämnden sina iakttagelser. Endast så kan vi bygga upp en ansvarskänsla hos alla vuxna för våra barn.

8.24 Landsorganisationen i Sverige (LO)

Myndigheternas befattning med mål om umgängesrätt och föräldraansvar m. m.

Även i detta fall kan LO dela utredningens allmänna grundsyn. Vi är dock utomordentligt tveksamma till den omfattning, komplexitet och byråkrati vad gäller myndigheternas befattning med umgängesrätt och föräldraansvar m. m. som utredningen föreslår. Kompetensgränserna mellan barnombud, kontaktpersoner, barnombudsmän, barnassistenter, domstolar, socialnämnder och socialvårdskonsulenter är oklar och måste ses över innan förslag läggs fram för riksdagen.

LO har tillstyrkt införandet av socialtjänstlagen. Denna präglas bl. a. av en helhetssyn på människornas sociala situation och att socialtjänsten i första hand skall ge service, stöd och råd. Det är viktigt att kompletterande lagstiftning inte river sönder denna bild. Därför bör alla förslag som innebär att enskilda eller familjer skall ges stöd, råd och service knytas till socialnämndernas kompetensområde. Däremot bör förslag som innebär tvångsåtgärder och myndighetsutövande läggas på andra organ, t. ex. de rättsvårdande. Detta måste vara vägledande även när förslag om barnens rätt utformas.

8.25 Tjänstemännens centralorganisation (TCO)

Att kontaktperson kan utses utan föräldrars samtycke anser TCO riktigt.

Förslaget om införandet av en befattning som barnassistent, som kan handha både kontaktmännens och barnombudets uppgifter finner TCO oklart. TCO ställer sig tveksam till inrättandet av en sådan befattning i den form som redovisas.

För att förbättra möjligheterna för allmänheten att komma i kontakt med rätt tjänsteman när det gäller barnfrågor samt för att frågor rörande barns villkor bättre ska tillvaratas föreslås att man inrättar en kommunal eller statlig tjänst som barnombudsman.

Barnombudsmannen skulle också kunna vara en person som man vänder sig till när barn befinner sig i en risksituation eller behöver hjälp.

TCO instämmer i att man måste komma tillrätta med problemet att allmänheten inte kan nå rätt befattningshavare. Detta är dock, enligt TCO:s uppfattning, snarare ett informations- och kommunikationsproblem, som man bör lösa på annat sätt.

I begreppet ombudsman (jämför konsumentombudsman, justitieombudsman och jämställdhetsombudsman) ligger något av en kontrollfunktion. Vad gäller dessa frågor finns dock förtroendevalda politiker som skall tillvarata medborgarnas intressen.

TCO instämmer i att det finns ett behov av någon som man kan vända sig till när barn är i risksituationer, ge råd i barnfrågor samt vara handledare åt kommunens kontaktpersoner. Hur detta bör organiseras måste enligt TCO:s uppfattning dock vara de enskilda kommunernas och kommunalpolitikernas sak att avgöra.

De delar av utredningen som syftar till stödjande funktioner för barnet (kontaktman, barnassistent) anser TCO snarare hör hemma i socialtjänstlagen än i barn- och föräldrabalken.

8.26 Centralorganisationen SACO/SR

Företrädare för barnet

För att intentionerna i den nya lagstiftningen beträffande barns rätt skall bli annat än papperskonstruktioner är det viktigt att det skapas nya funktioner med huvuduppgift att ta tillvara barnens intressen. SACO/SR har samma uppfattning som utredarna, att det dels är nödvändigt att barnen blir bättre juridiskt tillgodosedda än för närvarande och att de också kan vara i behov av stöd och hjälp av en utomstående person. Utredarna har tänkt sig lösa de här båda uppgifterna genom ett juridiskt utbildat barnombud, med viss kännedom om barns utveckling och behov samt genom en kontaktperson som helst skulle utses ur barnets närmiljö när barnet befinner sig i en risksituation. Sådan kontaktperson skulle också, i motsats till socialutredningens förslag, kunna utses mot föräldrarnas vilja och den skulle förordnas enbart med utgångspunkt från barnets behov. Kontaktpersonens första uppgift blir att söka vinna barnets förtroende och därigenom försöka bilda sig en uppfattning om vad som verkligen är barnets önskningsar. I princip uttalar utredningen att det vore önskvärt med barnpsykologisk utbildning för kontaktpersoner, men då detta är orealistiskt föreslås en rad andra personkategorier som kan komma i fråga t. ex. förskollärare, daghemspersonal o. d.

Utredarna vill alltså inte förorda särskilda tjänster för kontaktpersonerna. Beträffande ersättningsfrågan sägs bara att de bör ha skäligt arvode och ersättning för sina uppgifter. I samband med diskussionerna om kontaktpersoner gör utredningen en jämförelse med den tidigare barnavårdsmannainstitutionen. Den har då tänkt sig att kontaktpersonerna skulle ombesörja barnavårdsmännens mera kreativa uppgifter men att insatserna skulle bli betydligt mer kortvariga och begränsade.

Frageställningarna kring vem som på bästa sätt skall företräda barnet hänger nära samman med frågorna om talerätt och processrätt för barnet. SACO/SR vill härvidlag förorda alternativförslaget om barnassistent (se Ivan Ottosons yttrande) varvid de två huvudfunktionerna att vara ställföreträdare för barnet och att svara för hjälpinsatser kan utföras av en och samma person. SACO/SR förutsätter att barnet genom barnassistenten ges samma grad av talerätt som enligt huvudförslaget. När det gäller uppgifterna att tillvarata barnets rätt i process bör generellt gälla att barnassistenten låter sig företrädas av ett juridiskt ombud.

SACO/SR har således valt att institutionalisera funktionen att tillvarata

barnets intressen och centralorganisationen har tänkt sig att ifrågavarande befattningshavare liksom samtalsledarna kommer att organiseras inom de nuvarande familjerättsavdelningarna och förvaltningarna. Skälet härtill är att centralorganisationen räknar med att de tänkta företrädarna för barnet behöver ha en hög grad av professionalism. De bör ha grundläggande kunskaper om gällande lagstiftning såväl vad gäller familjerätt som samhällslagstiftning i stort. Vidare bör de ha insikter om barns grundläggande behov och utveckling, framförallt utbildning och erfarenhet beträffande relationsbearbetning.

SACO/SR tror inte det är realistiskt att skapa en bred kår av kontaktpersoner med denna gedigna bakgrund. Centralorganisationen menar att utredarna har underskattat svårighetsgraden av ärenden av ifrågavarande slag. Centralorganisationen ser direkta kontraindikationer mot att använda personer i barnets närmiljö i detta syfte. Det är omöjligt att en kontaktperson kan hålla sig utanför föräldrarnas konflikt. Då ett barn och hennes familj redan befinner sig i kris, är det tvärtom viktigt att andra personer i närmiljön t. ex. en lärare/lärarinna upplevs som trygg och konstant och det vore olyckligt om man äventyrade hans/hennes relation till barnet och föräldrarna genom att sätta dessa i den vanskliga situation som ett kontaktpersonskap kan medföra. Dessutom är det osannolikt att t. ex. en lärare eller daghemspersonal vågar riskera att få en speciell relation till ett visst barn i en grupp. Praktiska och ekonomiska skäl talar också för att utredningens förslag om kontaktperson är orealistiskt. SACO/SR anser det självklart att en barnassistent i sitt arbete på att etablera en god kontakt med barnet använder sig av de värdefulla relationer som barnet redan har utan att det för den skull behöver få några negativa konsekvenser.

Barnombudsmannen

SACO/SR anser att det kan finnas risk för att barnens speciella situation inte beaktas tillräckligt i de sociala nämndernas arbete. Erfarenheterna har visat att socialassistenterna i första hand måste prioritera andra frågor. Centralorganisationen hälsar därför med tillfredsställelse förslaget om att inrätta en ny tjänst med uppgift att bl. a. vara förmedlande länk mellan allmänheten och socialnämnden i barnfrågor. Centralorganisationen har däremot svårt att inse varför denna funktion skulle behöva placeras utanför socialvårdsorganisationen.

8.27 Centerns Kvinnoförbund (CKF)

Barnets kontaktperson kommer enligt utredningens förslag att vara en mycket viktig person. Denna "resursperson" skall kunna lyssna sig till barnets vilja och önsknigar. I kommunerna före sammanslagningarna utgjorde ofta nämndernas ledamöter sådana resurspersoner, som kunde ställa upp i olika sammanhang, utan alltför mycket byråkratiskt krångel. Efter kommunsammanslagningarna har det emellertid blivit alltför långt mellan den enskilda kommuninnevärdaren och de förtroendevalda, för att detta system skall fungera.

Utredningens alternativa förslag med barnassistent eller godman för barnet anser CKF inte tillförlitligt motsvara önskemålen. Systemet med barnassistent verkar invecklat och det statliga alternativet anser vi uteslutet i sammanhanget. Eventuellt skulle ett utbyggt godmanskap kunna bli ett

alternativ. Då måste emellertid tystnadsplikt föreläggas godman. Kontaktmannen måste få stöd genom rådgivning och utbildning för sitt uppdrag. Att tvåspråkiga kontaktpersoner engageras till hjälp för invandrabarnen bör beaktas i största möjliga utsträckning.

För barnets bästa bör inte alltför många personer vara inkopplade i arbetet då detta kan verka alltför splittrande för barnet.

8.28 Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)

Beträffande funktionerna barnombud, god man, barnombudsman, kontaktperson och barnassistent, anser förbundet att man klarare borde ha beskrivit respektive befattningshavares arbetsuppgifter samt redan nu klargöra vem som skall administrera. – kommun, landsting eller stad?

8.29 Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF)

Utredningen föreslår en barnombudsman som skall bevaka barnets rätt, förmedla kontakter mellan olika organ och se till helheten i situationen som uppkommer. Vi menar att denna uppgift kan läggas på nuvarande barnavårdskonsulenter och vid behov förstärka den organisationen.

8.30 Moderata Ungdomsförbundet

I samband med skilsmässotvister anser vi i likhet med utredningen att det är väsentligt att hjälp ges till familjerna. Vi ställer oss dock tveksamma till det lämpliga i att ålägga kommunerna ytterligare uppgifter. I stället bör denna rådgivande funktion kopplas till tingsrätten alternativt barnavårdsassistenten vid länsstyrelsen. Målen om överlämnande av barn bör dock överflyttas till tingsrätten. Vi menar också att det är angeläget att ev. hämtning av barn sker med tanke på barnet, så att det ej får skador p. g. a. en negativ upplevelse.

Vi instämmer i att någon funktion inom samhället skall kunna ge råd och hjälp till föräldrarna även i andra situationer än skilsmässa. I likhet med vårt svar på barnolycksfallsutredningens föreslår vi att denna funktion liksom barnsäkerhetsfrågor läggs på barnavårdscentralerna och senare kopplas till organ inom eller nära skolan. Både BVC och skolan är institutioner som såväl föräldrar som barn har en mångårig återkommande kontakt med. När man har behov av hjälp och råd är det ofta lättare att ta kontakt med en utomstående. På detta sätt kan man också begränsa samhällets merkostnader och ändå uppmärksamma barnets situation i högre grad än för närvarande.

8.31 Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)

Barnombudsman i varje kommun är ett gammalt FPU-krav. Att ge kommunerna skyldighet att erbjuda samarbetssamtal till föräldrar som tvistar om ansvar eller umgängesrätt är något som ytterligare stärker barnets ställning. Vi vill bidra med ett tredje förslag; telefonjour i varje kommun dit barn och vuxna kan ringa.

8.32 Sveriges domareförbund

Bilaga 3

Det system utredningen föreslår till barnets hjälp framstår enligt förbundets mening som alltför vidlyftigt. Förbundet ifrågasätter också om kostnaderna står i rimligt förhållande till de fördelar som åsyftas. Av de föreslagna personerna har otvivelaktigt den s. k. kontaktpersonen den angelägnaste uppgiften. Eftersom denna person kommer att bli väl bekant med barnets situation och önskemål ligger det enligt förbundet närmast till hands att han eller hon också äger företräda barnet i en process – själv eller genom juridiskt ombud. Ett sådant system torde gagna barnet väl så bra som det utredningen föreslagit och är betydligt enklare. Utredningen har också övervägt denna möjlighet och presenterat ett alternativt förslag härom. Personen i fråga – av utredningen benämnd barnassistent – bör utses av det allmänna, som i princip bör svara för kostnaderna för tillvaratagande av barnets intressen. Det synes förbundet lämpligast att "barnassistenten" intar en i förhållande till socialnämnden fristående position.

8.33 Svenska Läkaresällskapet

Barnombud, kontaktperson, barnombudsman

Läkaresällskapet finner utredningens förslag väl genomtänkt. Som kontaktperson bör personal från barnhälsovården ej glömmas bort som en resurskälla. Vad gäller barnassistent så finner Sällskapet detta alternativa förslag osmidigt och tungrovt. Med funktionerna som barnombud och kontaktperson samt därtill den mer övergripande tillsynsfunktionen som barnombudsman, torde skyddet för barnet vara tillfyllest.

8.34 Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg

Se avsnitt 7.34.

8.35 Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer

Ang. kontaktperson: Kontaktpersonen får mycket svåra och grannliga uppgifter enligt Barn-föräldrabalken, eftersom kontaktpersonen ska vara barnets företrädare mot en eller båda föräldrarnas vilja. Det är därför viktigt att kontaktpersonen är orädd, har barnkunskap och förmåga till kontakt både med barn och vuxna. För vissa av de yrkeskategorier som är tänkta att kunna fungera som kontaktperson kommer man i konflikt med en yrkesroll som går ut på att så långt som möjligt ha ett bra samarbete med föräldrarna. Det är därför synnerligen viktigt att kontaktpersonen får handledning och stöd. Lagparagrafen om kontaktperson bör införas i Barn-föräldrabalken för de tvister som härrör dit. Risksituationer enligt barnavårdslagen kan tillgodoses via utredande socialassistent resp. fosterbarnsinspektör, och man slipper konflikten mellan tvång och frivillighet där.

8.36 Sveriges skolkuratorers förening

Kontaktperson för barnet skall enligt förslaget kunna förordnas även utan föräldrarnas samtycke. Detta stärker barnets ställning. Vi vänder oss

emellertid mot att detta institut skall täckas in i socialtjänstlagens 10 §. Socialtjänstlagens kontaktmannaskap bygger på frivillighet och att då bifoga en tvångsmöjlighet skulle försvåra socialnämndens användande av denna stödåtgärd i andra sammanhang. Utredningens förslag till kontaktperson bör därför regleras på annat sätt.

Se även avsnitt 7.36.

8.37 Fosterhemmens Riksförbund (FR)

Kontaktperson.

Förslaget om kontaktperson tillstyrks enligt utredningens förslag.

Barnombudsman.

FR har tidigare krävt barnombudsman och därvid betonat vikten av att barnombudsmannen är fristående från alla inblandade parter d. v. s. biologiska föräldrar, fosterföräldrar och sociala myndigheter.

Vad vi närmast har jämfört med är t. ex. JO och KO men i decentraliserad form.

FR finner därför inte utredningens förslag tillfredsställande eftersom barnombudsmannen där förutsätts vara kommunalt anställd.

FR ifrågasätter vidare om det skall vara nödvändigt att ha tre olika funktioner spridda: barnombud, kontaktperson och barnombudsman.

Barnombudsmannen vore kanske den funktion som kunde omfatta samtliga dessa tre behov, åtminstone borde barnombud och barnombudsman vara samma person.

FR:s förslag till barnombudsman är *en statligt anställd person med social och juridisk utbildning*. Kanske behövs även en psykologisk utbildning.

Alternativt förslag

Se ovan under rubriken "Barnombudsman."

8.38 Föreningen BRIS – Barnens Rätt I Samhället

Barnombudsman

BRIS stöder helt och fullt behovet av barnombudsman med de angivna funktionerna. Möjligen skulle man önska att benämningarna barnombudsman och barnombud skulle kunna justeras i någondera riktningen så att allmänheten får lättare att skilja dem åt.

BRIS föreslår att de nuvarande barnavårdskonsulenterna får en utvidgad funktion som barnombudsmän och får till uppgift att godkänna socialnämndens val av kontaktperson till barn i kris samt tillsätta, handleda och besluta om entledigandet av denna.

— — —

Författningsförslag och motivering

Rättshjälpslagen

Bilaga 3

BRIS vill att kretsen av behöriga att via barnombudsmännen initiera en utredning av barnets situation, tillsätta kontaktperson och barnombud etc. skall vara så vid som möjligt för att fånga upp de barn som annars skulle riskera att falla genom maskorna i samhällsmaskineriets grova nät. Grunden för stöd till barn som far illa måste vara deras behov och inte en fråga om vem som lagtekniskt får begära hjälpen.

48 § Författningsförslag:

Barnombud förordnas efter ansökan av barnet, föräldraansvarig, förälder utan del i föräldraansvar, *barnombudsman*, socialnämnd eller då annars anledning föreligger.

49 § Författningsförslag:

Innan barnombud förordnas skall socialnämnd *och barnombudsman* beredas tillfälle att yttra sig i frågan.

8.39 Rädda Barnens Riksförbund

Kontaktperson

Barnavårdsmannainstitutionen avskaffades 1973 och de uppgifter som åvilat en barnavårdsman övertogs av barnavårdsnämnden. I förslaget till socialtjänst vill man återigen erbjuda föräldrar, som tycker sig ha behov av stöd och hjälp, en sådan tjänst, enligt förslaget särskild kontaktperson. En sådan kontaktperson bör enligt socialutredningen endast tillsättas om den föräldraansvarige går med på det. Utredningen om barns rätt anser emellertid att det i dag finns så många situationer under barnets uppväxt, som medför risker för barnets utveckling, att man bör överväga tillsättning av en kontaktperson även utan de föräldraansvarigas medgivande. En sådan person, som enbart skall företräda barnets intressen, kan tänkas bli den förmedlande länken mellan barnet och det tillsatta barnombudet i t. ex. en skilsmässoprocess. Det skall ankomma på socialnämnden att pröva behovet av och också utse kontaktperson.

Frågetecken kring det här förslaget finns. Svårigheterna att hitta rätt person kan bli stora. Möjligheterna för denna person att arbeta tillsammans med en familj som aldrig godkänt tillsättningen, är en komplikation. Det krävs dessutom personligt mod och vilja för att vara den som ställer upp självständigt på barnets sida i svåra situationer. *Ändå anser vi utredningens förslag väl värt att pröva med hänsyn till den allt större isolering som omger familjer i dag.*

Barnombudsman

Redan i Socialstyrelsens och Allmänna Barnhusets utredning 1974 om Barn som far illa, fanns tanken på en särskild barnombudsman. Sedan dess har genomförandet av de sociala centralnämnderna verkställts, och barnfrågorna har kommit i skymundan. Den barnkunskap som fanns tidigare har samtidigt minskat till förfång för barnen.

Rädda Barnen har sedan 1973 egen erfarenhet av barnombudsmannaverksamhet och har under denna tid sett otaliga bevis på hur barn kommer i kläm i vuxenkonflikter och genom samhällets agerande.

Det är därför mycket viktigt, anser vi, att det skapas en ny funktion som ser till barnets rättigheter och behov både inom familjen och i den yttre miljön, där samhällets ansvar ständigt måste uppmärksammas. Barn behöver dessutom, i olika situationer, en egen kanal för kontakt med vuxensamhället, när andra vuxenkontakter inte fungerar. En sådan uppgift skulle väl fyllas av en barnombudsman. Utredningens förslag stämmer väl överens med vår syn på behovet av en befattningshavare, vars främsta uppgift är att se till barnets bästa.

8.40 Föreningen Familj och Rätt (FoR)

Det bör finnas en lagstadgad möjlighet för samhället att när så är påkallat gå in med råd och stöd till familjer på sätt som föreslås i 10 § socialtjänstlagen. FoR instämmer dock i Ivan Ottosons särskilda yttrande "att frågor om föräldraansvar, umgängesrätt och överlämnande av barn får en sammanhållen reglering utanför socialtjänstlagen.

FoR delar också hans uppfattning att "uppgiften att tolka barnets vilja och att vara dess språkrör i de känslö- och konfliktladdade situationer det ofta blir fråga om ställer stora krav på barnkunskap och erfarenhet av relationsbearbetning".

FoR anser att utredningens förslag om kontaktperson förefaller föga genomtänkt. Att sådana i vissa fall dessutom mot föräldrars samtycke skulle kunna åstadkomma något för barnet meningsfullt förefaller FoR närmast utopiskt.

Redan under förutsättning att föräldrarna lämnar sitt medgivande måste var och en inse vilken ytterst grannliga uppgift som skulle åvila kontaktpersonen. Utredningen tänker sig att som kontaktpersoner kan utses förskollärare, daghemspersonal, skollärare m. fl. Risken att kontaktpersonen skall hamna i ett motsatsförhållande till föräldrarna måste bedömas som stor. Många föräldrar skulle anse förordnandet av kontaktperson som ett underkännande av dem själva och/eller i hög grad känna sig utlämnade i sin egen kris.

FoR anser det synnerligen angeläget att värna om barnets intressen men tror inte att det kommer barnet till godo utse kontaktperson med vilken föräldrarna framöver i sin vardag förväntas samarbeta med trots en viss beroendeställning, om inte föräldrarna själva önskar att just denne utses.

Utifrån vad som redan sagts i avsnitt 3.2.31 då det gäller vinna klarhet beträffande barns vilja anser sig FoR inte ytterligare behöva kommentera påståendet: "Kontaktpersonen blir i praktiken den som bäst kan ge barnombudet upplysningar om vad barnet vill och vad som är bäst för barnet".

Tve-tungat. FoR anser att utredningen emellanåt talar med dubbla tungor. Å ena sidan framhålls att samarbetssamtal med föräldrarna skall vila på frivillig basis och dessutom förutsätts att vid dessa skall två yrkeskunniga personer anlitas bl. a. med tanke på samtalens krävande karaktär. Å andra sidan förutsätts en kontaktperson kunna ge barnet hjälp även i strid mot föräldrarnas önskemål. FoR har svårt att tro att någon på allvar menar att denna kontaktperson skulle arbeta i ett slags vakuum gentemot föräldrarna. Hur realistiskt är det då att kontaktpersonen kommer att kunna uppnå något

Bilaga 3

för barnet positivt resultat? Utifrån den inblick FoR har i PBU:s arbetsmetoder är FoR medveten om det svåra dilemmat att se barns behov av hjälp utan att kunna få föräldrarna att medverka till en förändring.

Barnombud. Som framgår av avsnitt 7.40 ser FoR som något mycket värdefullt att barn i en framtid kommer ha möjlighet att företrädas av ett eget barnombud. Härigenom tillgodoses ett viktigt behov, som bör i stort kunna genomföras enligt utredningens intentioner. Utseende av kontaktperson anser vi däremot tyvärr i många fall skulle bli en skenlösning, såvida det inte sker med föräldrarnas medgivande. Det är viktigt att reformer som avser vara stöd och hjälp från samhällets sida inte blir en halvmesyra utan värde.

FoR har genom åren haft som sin strävan att om möjligt inte bara ge negativ kritik utan också försöka komma med konstruktiva förslag. Något renodlat alternativ till kontaktperson har FoR tyvärr inte att föreslå. FoR vill dock återigen trycka på att det framledes ytterligare betonas föräldrarnas ansvar att bearbeta sin separation för att därigenom också kunna samverka kring barnen. För det ändamålet behövs en utbyggnad av samhällets resurser som redan nu arbetar med denna problematik, bl. a. familjerådgivning och PBU.

Barnombudsman. Beträffande barnombudsman delar FoR utredningens uppfattning att det idag föreligger behov av person, som är väl insatt i barnfrågor och som kan bistå såväl allmänheten som socialnämnderna med information av olika slag.

FoR anser att det vore till fördel om denne ges en i förhållande till kommunerna fristående ställning och i likhet med barnavårdskonsulent blir statligt anställd med placering vid länsstyrelsen och/eller på filial i de större kommunerna. Om det skulle vara möjligt att barnavårdskonsulenterna – med viss förändring av nuvarande arbetsuppgifter – skulle kunna fungera som BO undandrar sig FoR:s bedömning, men FoR vill peka på möjligheten.

Hur ge allmänheten information om BO:s existens och funktion? I det åtstramningens decennium som av allt att döma ligger framför oss anser FoR det viktigt att i första hand använda sig av de kanaler som redan finns tillgängliga i samhället och att informationen tillhandahålls på ett lättillgängligt sätt.

Möjligheten att i förbifarten kunna "slinka in", ställa några frågor eller få en mindre folder med hänvisning till "vem som ger hjälpen" vore eftersträvänsvärt. Bl. a. personal inom bibliotek, parklek, föreningsliv, skolhälsovård är ofta naturliga kontakter för såväl barn som vuxna.

Dessutom har på senare år både inom och utanför Stockholms kommun små lokala stöd- och informationscentra prövats, t. ex. Aspudden- och Haningegruppen, som kanske kunde tjäna som modell för liknande verksamhet på andra håll.

8.41 Husmodersförbundet Hem och Samhälle

I dagens samhälle kommer barn ofta i sådana situationer då de behöver stöd och hjälp av en person som är neutral gentemot föräldrarna och kan koncentrera sig på barnets intresse. En *barnassistent*., förslagsvis en socionom, anställd av kommunen, skall kunna ha denna uppgift. Assistenten skall vid behov avgöra om barnet skall företrädas av barnombudsmannen och för övrigt vara en länk mellan föräldrar – barn – allmänhet – socialnämnden.

9 Övriga frågor

Bilaga 3

9.1 Kostnaderna för reformen

Se även avsnitten 1.2, 1.4 och 1.44.

9.1.1 Länsrätten i Stockholms län

Länsrätten har inte något att erinra mot utredningens betänkande i denna del om den av utredningen förordade reformen genomförs. I detta sammanhang bör emellertid erinras om att det inte krävs någon resursökning vare sig hos de allmänna domstolarna eller hos länsrätten om mål angående överflyttning av barn bibehålls hos länsrätterna.

9.1.2 Socialstyrelsen

De reformer som utredningen föreslår lägger nya och tunga arbetsuppgifter på i första hand socialförvaltningarna. Enligt socialstyrelsens uppfattning hade det varit önskvärt att utredningen redovisat vilka kostnader detta kommer att medföra.

9.1.3 Länsrätterna i Uppsala och Södermanlands län

Allmänt

Ett genomförande av utredningens förslag skulle sannolikt medföra betydande kommunala kostnadsökningar. Det bör påpekas, att kommunerna fått löften från statsmakterna om att sådana kostnadsökningar skall undvikas. Utredningens antagande om besparingar i andra avseenden, som en effekt av ett genomförande av förslaget vid t. ex. en konfliktbearbetning får antas vara ett antal fromma förhoppningar och antaganden som knappast kan anses vila på fast grund.

Domstolens handläggning i fråga om överlämnande av barn.

Antalet mål om överlämnande av barn är allmänt sett relativt få. Länsrätterna är organisatoriskt och personalmässigt anpassade till bl. a. sådana avgöranden. Genom mångfalden av sociala mål har länsrättens personal en bred erfarenhet av sådana avgöranden. Härigenom förbilligas och effektiviseras handläggningen också av mål om överlämnande av barn. Ett överflyttande av målen till tingsrätten skulle därför inte medföra några inbesparingar av betydelse på länsrätterna. Däremot skulle, som utredningen själv anför, kostnader uppstå på de allmänna domstolarna. En sådan kostnadsökning torde inte komma att motsvaras av andra ekonomiska fördelar. Några effektivitetsvinster torde ej heller kunna erhållas.

9.1.4 Statens invandrarverk (SIV)

SIV kan inte instämma i att kommunens ambitionsnivå skall bli avgörande för om invandrarföräldrar skall erbjudas samarbetsamtal vid vårdnadstvisiter. Skall kommunerna åläggas skyldighet att erbjuda samarbetsamtal till föräldrar som tvistar om vårdnad och umgängesrätt måste den skyldigheten

rimligen också innefatta de invandrarföräldrar som är bosatta i kommunen.

Skall förslagen om att erbjuda samarbetssamtal och att förordna en person som stöd och hjälp åt barnet, utformas så att de får någon mening för invandrarbefolkningen, kommer det att medföra extra kostnader för kommuner med stor andel invandrare.

SIV vill peka på den av utredningen nämnda försöksverksamheten med samarbetssamtal, som med bidrag från SIV, bedrivs på familjerättsbyrån i Malmö.

Det är en verksamhet som kan vara av intresse för andra kommuner att ta del av. Det är dessutom en modell för socialt behandlingsarbete med invandrare, som kan vara tillämplig även i andra sammanhang.

9.1.5 Stockholms sociala centralnämnd

Ett realiserande av utredningens förslag innebär att nya och omfattande uppgifter läggs på samhället, företrädesvis kommunerna. Det är givetvis omöjligt att i dagens läge göra en uppskattning om i vilken utsträckning erbjudande om samarbetssamtal kommer att utnyttjas och än mindre att förutspå om samarbetssamtalen kommer att medföra några nämnvärda besparingar för det allmänna genom att antalet tvister, som leder till utredning i frågor om föräldraansvar och umgängesrätt minskar. Förvaltningen gör dock den allmänna bedömningen att ett genomförande av reformen inte kommer att kunna ske utan ett relativt kraftigt resurstillskott i form av ny personal samt medel för utbildning och handledning.

Enligt förvaltningens mening är det också angeläget att reformens genomförande föregås och åtföljs av omfattande informationsåtgärder inte minst för att uppnå åsyftad attitydpåverkan. Huvuddelen av dessa informationskostnader bör staten påtaga sig.

Se även reservation i avsnitt 1.18.

9.1.6 Göteborgs sociala centralnämnd

Utredningen anser sig inte kunna göra några beräkningar av kostnaderna för förslagets genomförande men förutser kostnadsökningar för kommunerna. Det gäller bl. a. samarbetssamtalen, utbildningskostnader och ökning av personal – kontaktpersoner, samtalsledare, handledare och barnombudsman.

Å andra sidan kommer, enligt utredningen, konfliktbearbetning på sikt att medföra besparingar i andra sammanhang. Så kan t. ex. antalet tvister som leder till utredning i frågor om föräldraansvar och umgängesrätt komma att minska.

Utredningen uttalar "att det är kommunernas sak att bekosta denna reform".

Socialförvaltningen är givetvis ytterst kritisk till att utredningen så lättvindigt avfärdar frågan om de ökade kostnaderna för kommunerna (tre sidor av betänkandets 201) och i en tid av kris i den kommunala ekonomin i det närmaste helt lämnar finansieringen åt kommunerna. Kostnadsökningen för Göteborgs kommun kan antas närma sig 1 mkr per år.

9.1.7 Malmö sociala centralnämnd

De verkliga kostnaderna är svåra att beräkna bland annat beroende på att om en väsentlig ökning av gemensamt föräldraansvar kommer till stånd så kan man även förutse en ökning av antalet konflikter. Det är emellertid viktigt för barnen att tvistande föräldrar ges möjlighet till konfliktbearbetning. Mindre kommuner kan köpa tjänster av större. Staten ställer krav på ökade resurser genom ny lagstiftning medan kommunernas ekonomiska läge blir allt kärvare. En möjlighet vore att domstolen vid sin remittering av ärenden till socialnämnden innefattade samarbetssamtalen i rättegångskostnaderna och alltså finansierade dessa vid rättshjälpslagen. Härigenom skulle kommunernas nettokostnader minska.

Kostnaderna för barnombudet finansieras genom rättshjälpslagen. Kontaktpersonfunktionen bör inte bli särskilt kostsam då det rör sig om arvodering av ett ganska begränsat antal ärenden i varje kommun.

9.1.8 Botkyrka sociala centralnämnd

Utredningsförslaget innebär rätt kraftiga kostnadsökningar för kommunen. Dels gäller det förslaget om samarbetssamtalen och dels kontaktpersonerna. När det gäller barnombud och muntlig förhandling liksom särskild medling, skall det betalas med statsmedel. Någon uppskattning har utredningen inte gjort på den totala kostnadsökningen, eftersom större delen kommer att ligga på kommunerna, och det inte heller i nuläget går att förutsäga omfattningen. Enligt socialkontorets bedömning ger utökningen av samarbetssamtalen en kostnadsökning motsvarande minst två heltidstjänster (ca 210 000 kr/år). Den beräkningen grundar sig på nuvarande remitterade ärenden från domstolarna. Utöver den kostnaden tillkommer utgifter för resor i ärenden där föräldrarna är bosatta i olika kommuner, handledningsarvode, tolkarvoden och/eller kostnader för externa tvåspråkiga utredare.

Det är svårt att i dagsläget överblicka reformens totala effekter. På lite längre sikt kan förslagen möjligen leda till vissa minskade kostnader för socialvården, exempelvis mindre ingripanden enligt barnavårdslagen liksom över huvud mindre ingripanden i tvister mellan vårdnadshavare. Kostnaderna drabbar emellertid kommunen i tiden långt före eventuella och svåröverblickbara vinster, vilket bör beaktas eftersom landets kommuner överlag i dagsläget befinner sig i en synnerligen ansträngd ekonomisk situation.

9.1.9 Ludvika sociala centralnämnd

Tanken i lagförslaget är en utökad service syftande bl. a. till att tillvarata barnets rätt samt till omsorgen om barnets förhållanden i tvistesituationer.

De förändringar som föreslås kommer, som tidigare nämnts, att kräva ytterligare resurser för kommunerna.

Det är angeläget att kostnadsaspekter etc. uppmärksammas i god tid och att man – innan reformen genomförs – om möjligt ordnar med försöksverksamhet på området, så att konsekvenserna någorlunda säkert kan bedömas.

Det finns annars risk för att ändrad lagstiftning – i likhet med ändringarna

rörande underhållsbidrag – väcker förväntningar hos allmänheten, som socialförvaltningarna i praktiken inte kan motsvara. **Bilaga 3**

9.1.10 Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet

Sociala nämnden

Beträffande kostnaderna för de reformer som förslås konstateras att då det enligt gällande lag redan åligger kommunerna att verka för att barn växer upp under trygga och goda förhållanden det är naturligt att merparten av kostnaderna för reformen läggs på kommunerna. I många kommuner kommer det att krävas ökade resurser för att möjliggöra exempelvis samarbetssamtal för föräldrar. Behov kommer att finnas av personer som kan fungera som samtalsledare och personer med funktion som handledare. I vissa mindre kommuner kan det bli fråga om att köpa dessa tjänster från andra kommuner. Härtill kommer kostnader för att bereda föräldrar, som bor på skilda orter, tillfälle att mötas i samarbetssamtal. Samtidigt kommer enligt kommittén konfliktbearbetning på sikt att medföra besparingar i andra sammanhang, t. ex. kan antalet tvister som leder till utredning i frågor om föräldrans ansvar och umgängesrätt komma att minska.

För sociala nämndens del kan sannolikt ökat resursbehov bli följderna av kommitténs förslag. En ökad efterfrågan kan förväntas avseende personal såväl inom familjerådgivningsverksamheten som personal inom PBU-verksamheten att fungera som samtalsledare och handledare. Möjligheterna för nämndens nuvarande resurser att tillgodose en ökad efterfrågan varierar.

Se även avsnitt 1.25.

9.1.11 Svenska kommunförbundet

Vad slutligen beträffar kostnaderna förutsätter styrelsen att inga nya kostnader påförs kommunerna med anledning av reformen. Detta innebär att kommunerna måste tillåtas att utveckla sina metoder i den takt resurserna medger.

9.1.12 Landsorganisationen i Sverige (LO)

Tyvärr har utredningen alltför lättvindigt gått förbi de ekonomiska aspekterna av sina förslag. I sin iver att få förslagen accepterade går utredningen så långt att den framhåller att förslagen knappast kommer att kosta något eftersom det ändå blir så få fall det gäller. Vilket är då värdet av de föreslagna ändringarna? Såväl kostnader som finansiering måste preciseras innan förslag läggs fram för riksdagen.

9.1.13 Centralorganisationen SACO/SR

Det är nödvändigt att man drar konsekvenserna av de föreslagna reformerna beträffande lagstiftningen om barns rätt och inser att ett förverkligande härav kommer att medföra avsevärda kostnader, åtminstone initialt. Den största kostnadsökningen kommer att hänföras till skapandet av nya personalkategorier.

Samtliga dessa kommer att ha behov av speciellt tillrättalagd utbildning (liknande den nuvarande familjerådgivningen). Typ relationsbehandling, parterapi, familjeterapi. Dessutom får man räkna med ökade kostnader för de föreslagna juridiska förändringarna. I ett längre perspektiv tror SACO/SR dock, liksom utredarna, att de föreslagna insatserna kommer att medföra besparingar i andra sammanhang.

9.1.14 Moderata Kvinnoförbundet (MKF)

Trots MKF:s huvudsakligen positiva inställning måste emellertid förbundet peka på de ökade ekonomiska resurser utredningens förslag kommer att kräva och hänvisar till vad som framförs i särskilt yttrande av Yvonne Hedvall: "Utredningens förslag innebär att såväl kommunernas som statens kostnader kommer att öka. Oavsett hos vem det ekonomiska ansvaret läggs kommer den ansträngda samhällsekonomiska situationen att kräva stark återhållsamhet med nya kostnadskrävande reformer. Detta hur vällovliga dessa än är. Vem det finansiella huvudansvaret åvilar är i detta sammanhang av mindre betydelse. Mot denna bakgrund måste utredningens förslag – i likhet med övriga reformer – vägas mot behovet av samhällslik återhållsamhet. Den prioritering av t. ex. barnomsorg och långtidsvård som riksdagen flera gånger uttalat sig för minskar utrymmet för nya sociala åtaganden. Effektiva åtgärder för att t. ex. minska antalet tvister om föräldraansvar och umgängesrätt skulle förmodligen på sikt lämna utrymme för utveckling av andra viktiga områden".

9.1.15 Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF)

Kostnader för de i utredningen föreslagna förbättringarna kommer i första hand att vila på kommunerna som redan nu har det grundläggande skyddet av barnen om hand. Rättsväsendets kostnader åvilar staten och är svåra att uppskatta storleken av.

Hela betänkandet betonar barnets rätt och vi vill framhålla betydelsen av att föräldrars rätt att dela ansvaret lika måste kompletteras med förändringar vad gäller arbetstid, beskattning m. fl. reformer. Ingen förälder skall behöva känna sig oförmögen eller underlägsen i sin ambition att fullgöra sitt ansvar.

9.1.16 Svenska Läkaresällskapet

Det viktigaste är att förslaget i sin helhet ej sätts på spel på grund av det ekonomiskt svåra läget för vem som än skall bestrida merkostnaderna. De merutgifter som framför allt kommunerna får ta på sig torde vara väl försvarbara med tanke på att man kan hindra en ogynnsam utveckling hos barnet genom vissa primära åtgärder. Dessa torde bli mindre kostsamma än åtgärder som eventuellt måste vidtagas senare. Dessutom kan barns situation genom sådana förbyggande åtgärder som samarbetsamtal förebyggas på lång sikt.

9.1.17 Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg

Sammanfattningsvis innehåller utredningsförslaget flera oerhört väsentliga och efterlängtningsvärda reformer för att tillgodose barnets bästa. Barnets talerätt, möjlighet att få stanna hos "psykologiska föräldrar" och försöken att lindra risken för psykiskt trauma i samband med uppsplitande skilsmässosituationer tillhör de viktigaste.

Reformen kräver framför allt en stor satsning på ökad utbildning. I första hand givetvis fortsatt utökning av föräldrautbildningen men också av till domstolen knuten personal (domare, barnombud, medlare) och framför allt socialnämndens samtalsledare, handledare, utredare och barnombudsman. Härvid bör de utbildningsnormer som fastställts för olika typer av psykoterapeutiskt arbete gälla.

De största kraven på utbildning kommer att ställas på samtalsledarna. Utredningens förslag om "48 timmars universitetskurs i kristeori och krisbearbetning" och "någon kurs om barn och barns behov" är definitivt otillräckliga utbildningskrav. Teoretisk utbildningsnivå kan preciseras i kraven men därtill fordras erfarenhet och – icke minst – insikt och förståelse för barnens behov och utveckling. Det behövs också en intensiv utbildning av och information i barnkunskap till de personer i domstolar, nämnder och socialtjänst m. fl. som skall tillvarata barnens rätt om en attitydförändring skall kunna ske och lagreglerna i praktiken kunna genomföras. Man får hoppas att detta inte verkar avskräckande inför genomförandet av förslaget.

9.1.18 Sveriges skolkuratorers förening

Det konstateras i utredningen att det åligger kommunerna att verka för att barn växer upp under trygga och goda förhållanden. Merparten av kostnaderna för reformerna föreslås därför läggas på kommunerna. Redan i dag har emellertid kommunerna som bekant en mycket ansträngd ekonomi. Vi märker att anslag till barnomsorgen drastiskt skärs ned i kommunernas budgetar och anslagen till elevvårdande insatser i skolan är också mycket knappt tilltagna. Kommunerna har i dag ingen möjlighet att stå för alla de utgifter som utredningen föreslår. Staten måste antingen själv i större utsträckning ta på sig kostnaderna eller via statsbidrag styra så att denna verksamhet kommer till stånd. I annat fall är risken stor för att barnets rätt och rättigheter inte i verkligheten förstärks i enlighet med utredningens intentioner.

9.2 Utbildning och information

Se även avsnitt 1.39.

9.2.1 Riksskatteverket (RSV)

Beträffande information till föräldrar om vad föräldraansvar innebär sägs på s. 70: "Det skulle sannolikt vara värdefullt om skriftlig information om vad gemensamt föräldraansvar innebär kunde tillhandahållas allmänheten även hos domstolar, advokater och pastorsämbeten. Det bör ankomma på

vederbörande centralmyndighet att ombesörja sådan information." På s. 168 sägs: "Det är lämpligt att socialnämnderna tillhandagår med information om gemensamt föräldraansvar till föräldrar som inte är gifta med varandra. Under förutsättning att justitiedepartementet, socialstyrelsen eller annan myndighet utarbetar en informationsbroschyr om vad föräldraansvar innebär bör sådan broschyr också kunna distribueras till pastorsämbetena för att där hållas tillgänglig för allmänheten. Att pastorsämbetena på eget initiativ skulle överlämna broschyren till alla föräldrar eller vissa kategorier förefaller mindre lämpligt. Information om vad föräldraansvar innebär synes vara lika viktig för alla föräldrar vare sig de är gifta med varandra eller inte eller om de är helt ensamstående.

9.2.2 Skolöverstyrelsen (SÖ)

Om intentionerna i lagförslaget skall kunna uppfyllas, kommer det att krävas betydande utbildnings- och fortbildningsinsatser. SÖ vill här särskilt betona behoven av en utbyggd föräldrautbildning, som utgör en fortsättning på grundskolans undervisning i barnkunskap m. fl. ämnesområden.

9.2.3 Husmodersförbundet Hem och Samhälle

Det är enligt vårt förmenande ett gott arbete som utredningen lagt ned på att *förbättra barnens juridiska ställning*. En alltför stark byråkratisering med många olika led är enligt vår åsikt ur många synpunkter förkastlig och kostar dessutom mycket pengar. Vi tycker det är viktigt att stora resurser ges till *uppbbyggnad av föräldrautbildningen*. Enligt vår åsikt är denna utbildning f. n. det viktigaste arbetet som vi hoppas så småningom skall leda till medvetandet om att alla har lika ansvar för barnen i vårt samhälle.

9.3 Skatterättsliga synpunkter

Riksskatteverket (RSV)

I betänkandet (s. 63) hänvisas när det gäller föräldrarnas ekonomiska ansvar för sina barns försörjning att dessa regler nyligen setts över och resulterat i en ny lagstiftning om underhåll vilken gäller från den 1 juli 1979 (SFS 1978:853, prop. 1978/79:121). Med hänsyn till denna reglering har utredningen angående underhåll endast föreslagit att reglerna i vårdnadskapitlet om föräldrars ansvar för barnets uppehälle skall utmönstras.

Beträffande den skatterättsliga regleringen om avdragsrätt för underhållsskyldighet mot barn kan följande noteras. I familjelagssakkunnigas delbetänkande "Underhåll till barn och frånskilda" (SOU 1977:37) lämnas förslag till underhållsregler anpassade bl. a. till reglerna om gemensam vårdnad. Skyldighet att betala underhållsbidrag föreslogs i detta betänkande utsträckt till att omfatta också fader eller moder som visserligen har del i vårdnaden men ej varaktigt sammanbor med barnet. Vidare skulle den underhållsskyldige få viss rätt att från bidraget avräkna sina egna kostnader vid längre besök av barnet.

RSV yttrade i sitt remisvar över detta betänkande att verket inte ansåg att det vid denna tidpunkt var motiverat att ändra beskattningsreglerna som en följd av de civilrättsliga bestämmelserna om gemensam vårdnad om barn och

Bilaga 3

familjesakkunnigas förslag inte förändrade detta synsätt. Beträffande frågan om den underhållsskyldiges egna utgifter för barnet ansåg RSV det principiellt sett vara riktigast att det vid beskattningen skulle kunna medges avdrag även för belopp varmed det – enligt förslaget – i pengar utgående underhållsbidraget reducerats, allt dock inom ramen för 2 500 kr.

I RSV:s yttrande över 1972 års skatteutrednings slutbetänkande (SOU 1977:91) "Översyn av skattesystemet" – vari föreslogs bl. a. att beloppsgränsen för underhållsbidrag skulle höjas med 500 kr. till 3 000 kr. – framförde verket åsikten att det borde övervägas att föra in en hjälpregel i 46 § 3 mom. kommunalskattelagen om hos vem av parterna barn vid gemensam vårdnad rätteligen skall anses hemmavarande.

I den nya lagstiftningen om underhåll som omnämnts i inledningen – som i huvudsak trädde i kraft den 1 juli 1979 – infördes bestämmelsen att förälder är skyldig att betala underhållsbidrag till barnet om han har vårdnaden om barnet gemensamt med den andra föräldern, men barnet varaktigt bor tillsammans med endast den andra föräldern (FB 7:2) samt en bestämmelse om rätt att tillgodoräkna sig avdrag av underhållsbidrag vid längre besök av barnet (FB 7:4 senaste lydelse SFS 1979:1066). Vidare preciseras tidpunkten för underhållsskyldighetens upphörande (18 år, vid pågående skolgång 21 år).

I prop 1978/79:50 diskuteras frågan om avdrag för underhåll till icke hemmavarande barn mot bakgrund bl. a. av de utredningsförslag, propositioner och lagar som ovan anmärkts. Som en följd härav ändrades 46 § 2 mom. 4) kommunalskattelagen (SFS 1978:913, som trätt i kraft den 1 januari 1979). Ändringar har genomförts så att i bestämmelsen antecknade åldergränser och möjligheten till tillgodoräknande står i överensstämmelse med de civilrättsliga reglerna. Samtidigt har beloppsgränsen höjts till 3 000 kr. – Däremot fann föredragande departementschef efter övervägande det ej erforderligt med några särskilda bestämmelser beträffande frågan om hos vilken av föräldrarna som barnet är hemmavarande.

Mot bakgrund av det ovan anförda anser RSV att betänkandet från skattesynpunkt inte bör föranleda några erinringar.

Utdrag ur norska lagen om barn och föräldrar (barnelova)**Kapittel 5****Foreldreansvaret****§ 30** Innholdet i foreldreansvaret.

Barnet har krav på omsut og omtanke frå dei som har foreldreansvaret. Dei har rett og plikt til å ta avgjerder for barnet i personlege tilhøve innanfor dei grensene som §§ 31 til 33 set. Foreldreansvaret skal utøvast ut frå barnet sine interesser og behov.

Dei som har foreldreansvaret, er skyldige til å gje barnet forsvarleg oppseding og forsyting. Dei skal syte for at barnet får utdanning etter evne og givnad.

Om retten til å ta avgjerd for barnet i økonomiske tilhøve gjeld reglane i verjemålslova 22 april 1927 nr 3.

§ 31 Rett for barnet til å vere med på avgjerd.

Etter kvart som barnet utviklast og mognast, skal foreldra høyre kva barnet har å seie før dei tek avgjerd om personlege tilhøve for barnet. Dei skal leggje vekt på det barnet meiner. Det same gjeld for andre som barnet bur hos eller som har med barnet å gjere.

Når barnet er fylt 12 år, skal det få seie si meining før det vert teke avgjerd om personlege tilhøve for barnet, herunder i sak om kven av foreldra det skal bu hos. Det skal leggjast stor vekt på hva barnet meiner.

§ 32 Utdanning, medlemskap i foreningar.

Barn som er fylt 15 år, avgjer selv spørsmål om val av utdanning og om å melde seg inn i eller ut av foreninger.

§ 33 Barnet sin sjølvråderett.

Foreldra skal gje barnet stendig større sjølvråderett med alderen og fram til det er myndig.

§ 34 Foreldreansvaret når foreldra er eller har vore gifte.

Foreldre som er gifte, har foreldreansvaret saman for sams barn.

Foreldre som separerer eller skil seg, kan avtale at dei skal ha foreldreansvaret saman eller at ein av dei skal ha det aleine. Inntil avtale eller avgjerd etter tredje stykket eller § 38 ligg føre, har dei foreldreansvaret saman. Er foreldra usamde om kven som skal ha foreldreansvaret, eller om kven barnet skal bu saman med fast, kan kvar av dei reise sak om spørsmålet for retten. Er dei samde om det, kan saka i staden gå til fylkesmannen. Avgjerda skal først og fremst rette seg etter det som er best for barnet.

Har foreldra foreldreansvaret saman, men barnet bur fast saman med berre den eine, kan den andre ikkje setje seg mot at den barnet bur saman med, tek avgjerder som gjeld den direkte daglege omsuta for barnet, m a spørsmålet om barnet skal vere i barnehage o. l. Den som barnet ikkje bur saman med fast, kan heller ikkje setje seg mot at den andre flytter med barnet til ein annan stad i landet.

§ 35 Foreldreansvaret når foreldra ikkje er gifte.

Når foreldra ikkje er gifte, har mora foreldreansvaret åleine.

Foreldra kan likevel etter avtale gje melding til folkeregisteret om at dei skal ha foreldreansvaret saman eller at faren skal ha foreldreansvaret åleine.

Blir foreldra usamde om foreldreansvaret eller kven barnet skal bu saman med fast, kan kvar av dei reise sak etter reglane i § 34 tredje stykket.

Har ugifte foreldre foreldreansvaret saman, men barnet bur fast berre samene med den eine, gjeld reglane i § 34 fjerde stykket.

§ 36 Foreldreansvaret etter dødsfall.

Døyr den eine av foreldra som har foreldreansvaret saman, får den attlevande foreldreansvaret åleine dersom barnet budde saman med vedkomande.

Fører dødsfall til at ingen lenger har foreldreansvaret for eit barn, skal lensmannen eller skifteretten få opplysning om det i dødsfallsmeldinga. Det same gjeld der foreldre har foreldreansvaret saman og barnet bur saman med berre den eine av dei og vedkomande døyr.

Den som ønskjer foreldreansvaret, skal vende seg til herads- eller byretten der barnet bur. Retten kan la ein person få foreldreansvaret åleine, eller la sambuande mann og kvinne få det saman. Får nokon annan enn attlevande far eller mor foreldreansvaret i tilfelle som nemnt i andre stykket andre punktum, skal retten også avgjere om faren eller mora framleis skal ha del i foreldreansvaret.

For den eller dei som får foreldreansvaret, gjeld reglane i kaptlet her og kapittel 6.

§ 37 Handsamingsmåten for krav om foreldreansvar etter § 36.

Kjem berre eitt krav om å få foreldreansvaret, skal retten gå med på kravet, utan når det er fare for at barnet ikkje vil få forsvarleg stell og fostring, eller at det vil lide skade på annan måte. Avslag på eit krav om foreldreansvaret skal gjerast i orskurd og kan ankast.

Kjem meir enn eitt krav om å få foreldreansvaret, skal retten avgjere spørsmålet i orskurd, som kan ankast. Retten skal til vanleg kalle inn til munnleg forhandling før det vert teke avgjerd. Avgjerda skal rette seg etter det som er best for barnet. Ingen kan få foreldreansvaret utan å oppfylle vilkåra i første stykket.

Før retten avgjer saka, skal dei næraste slektningane til barnet eller dei som barnet bur saman med ha høve til å uttale seg. Er barnet fylt 12 år, skal retten høyre kva det meiner. Retten kan sjå bort frå uttaleretten etter dette stykket når særlege grunnar gjer uttale uturvande.

Retten kan setje som vilkår for avgjerda at barnet i ei viss tid ikkje skal kunne flyttast frå heimen der det bur, dersom flyttinga kan vere uheldig for barnet, og det ikkje er rimeleg grunn til å flytte.

Gjev retten avslag på alle krav om foreldreansvaret, skal den melde frå om det til barnevernsnemnda.

Avgjerd etter paragrafen her kan innstemnast på ny for retten og endrast dersom særlege grunnar talar for det.

§ 38 Førebels avgjerd om foreldreansvaret eller om kven barnet skal bu saman med.

I rettsak om foreldreansvaret kan retten etter krav frå ein part fastsetje i orskurd kven av partane som skal ha foreldreansvaret til rettskraftig avgjerd ligg føre. Retten kan ta førebels avgjerd for tida fram til saka er endeleg avgjerd.

Regelen i første stykket gjeld tilsvarande i sak om kven barnet skal bu saman med.

Retten kan også ta førebels avgjerd før saka er reist, dersom særlege grunnar talar for det. Retten kan samstundes forby den andre av foreldra å kome til den eigedommen eller det bustadshuset der barnet held til. Dersom det ikkje trengst avgjerd straks, skal retten så langt som råd er gje den andre høve til å uttale seg. Dommaren skal i orskurden fastsetje ein frist for å reise søksmål. Går fristen ut utan forlenging, fell tekne avgjerder bort.

§ 39 Endring av avtale eller avgjerd om foreldreansvaret o l.

Foreldra kan gjere om avtale eller avgjerd om foreldreansvaret eller om kven barnet skal bu saman med.

Vert dei ikkje samde, kan kvar av dei i samsvar med § 34 tredje stykket reise sak for retten eller la ho gå til fylkesmannen. Avgjerd av doms- eller styringsmakt og rettsforlik kan likevel berre endrast når særlege grunnar talar for det. Førebels avgjerd etter § 38 kan endrast på same vilkår av den domstolen som har hovudsaka.

Har folkeregisteret fått melding om den tidlegare avtalen (jf § 35), skal også endringa meldast dit.

§ 40 Kvar avgjerdene skal takast.

Avgjerd om foreldreansvaret eller om kven barnet skal bu saman med, skal takast av den retten eller den fylkesmannen der barnet har heimting på den tid då saka vert teken opp.

Saka kan flyttast til annan rett etter reglane i § 15 andre stykket.

Bilaga 4

§ 41 Bruk av sakkunnige og barnevernsnemnd.

I saker der det trengst, bør sakkunnige eller barnevernsnemnda uttale seg før det vert teke avgjerd. Kommunestyret kan, etter framlegg frå sosialstyret, vedta at leiaren av sosialkontoret kan gje slik fråsegn. Før sosialstyret gjer framlegg som nemnt, skal barnevernsnemnda ha sagt si meining i saka.

§ 42 Tvangsfullføring av avgjerd om foreldreansvaret eller om kven barnet skal bu saman med.

Endeleg avgjerd av doms- eller styringsmakt og rettsforlik om kven som skal ha foreldreansvaret eller kven barnet skal bu saman med, kan setjast i verk av namsmannen, den av foreldra som har foreldreansvaret eller som barnet skal bu saman med, eller ved tvangsbod. Namsretten fastset i orskurd kva for tvangsåtgjerd som kan nyttast. Fastset namnretten i orskurden at den som har fått foreldreansvaret, kan setje avgjerda i verk sjølv, eller at avgjerda kan gjennomførast med tvangsbod, gjeld reglane i tvangsfullføringslova §§ 236 og 237 så langt dei høver.

Førebels avgjerd etter § 38 kan setjast i verk etter reglane i første stykket, endå om avgjerda ikkje er rettskraftig.

§ 43 Utanlandsferd med barnet når det er tvist om foreldreansvaret eller kven barnet skal bu saman med.

Er foreldra usamde om kven som skal ha foreldreansvaret eller kven barnet skal bu saman med, må ingen av dei ta barnet med seg ut av landet utan samtykke frå den andre. Dette gjeld likevel ikkje ved stutte utanlandsferder når det synest openbert at barnet vil kome tilbake som planlagt.

Synest det truleg at den eine av foreldra vil bryte regelen i første stykket, skal politiet forby han eller ho å ta barnet ut av landet dersom den andre bed om det. Meiner politiet at eit slik forbod vil bli brote, skal politiet syte for at barnet blir ført ut av passet til den som vil forlate landet, eller at barnet vert sett bort til andre på forsvarleg måte til saka er avgjort. I det siste tilfellet kan politiet krevje hjelp av barnevernsnemnda.

Kapittel 6

Samværsrett m m.

§ 44 Samværsrett.

Barnet har rett til samvær med begge foreldra, jamvel om dei lever kvar for seg. Foreldra har gjensidig ansvar for at samværsretten vert oppfylt.

Har foreldra levt saman etter at barnet vart født, men skilt lag seinare, har den av foreldra som barnet ikkje bur saman med, rett til samvær med barnet om ikkje anna er avtala eller fastsett. Har foreldra ikkje levt saman etter at

barnet vart født, har den av foreldra som barnet ikkje bur saman med, samværsrett berre når slik rett er avtala eller fastsett.

Ynskjer den eine av foreldra å ordne samværsretten på annan måte enn det som fylgjer av reglane her, eller er foreldra usamde om omfanget av samværsretten, kan saka reisast for retten. Er dei samde om det, kan saka i staden gå til fylkesmannen. Avgjerda skal først og fremst rette seg etter det som er best for barnet.

Vert det avtala eller fastsett »vanleg samværsrett», gjev det rett til å vere saman med barnet ein ettermiddag i veka, annakvar helg, 14 dagar i sommarferien, og jul eller påske.

Den andre av foreldra skal få melding i rimeleg tid føreåt når samværet ikkje kan finne stad som fastsett, eller når tida for samværet må avtalast nærare.

§ 45 Samværsrett for andre enn foreldra.

Når den eine av foreldra eller begge er døde, kan slektningane til barnet eller andre som er nær knytte til barnet, krevje at retten fastset om dei skal ha rett til å vere saman med barnet, og kva for omfang samværsretten skal ha. Når partane er samde om det, kan saka i staden gå til fylkesmannen. Avgjerda skal rette seg etter det som er best for barnet.

§ 46 Førebels avgjerd om samværsrett.

I rettssak om foreldreansvaret, om kven barnet skal bu saman med, eller om samværsrett kan retten etter krav frå ein part ta avgjerd i orskurd om førebels samværsrett. Slik avgjerd kan gjelde generelt til rettskraftig dom er fallen, eller for viss tid.

§ 47 Handsaming av saker om samværsrett.

Spørsmål om samværsrett kan avgjerast i sak om foreldreansvaret eller om kven barnet skal bu saman med, eller takast opp i eiga sak.

Reglane i §§ 40 og 41 gjeld på tilsvarende måte i saker om samværsrett.

Reglane i § 39 gjeld på tilsvarende måte for endring av avtale eller avgjerd om samværsrett.

§ 48 Tvangsfullføring av samværsrett.

Endeleg avgjerd om samværsrett kan gjennomførast ved tvangshot. For ei viss tid kan namsretten fastsetje ei ståande tvangshot som skal gjelde for kvar gong samværsretten ikkje vert respektert. Elles gjeld reglane i tvangfullføringslova § 236 så langt dei høver.

Førebels avgjerd etter § 46 kan gjennomførast etter reglane i første stykke, jamvel om avgjerda ikkje er rettskraftig.

Bilaga 4**§ 49** Rett til å bli høyrd for ei avgjerd om framtida til barnet.

Den som har samværsrett med barnet, skal så langt råd er, få uttale seg før den som har foreldreansvaret, tek avgjerder som vil gjere det umogeleg eller vesentleg vanskelegare å utøve samværsretten.

§ 50 Rett til opplysningar om barnet.

Har foreldra levt saman etter at barnet vart født og den eine har foreldreansvaret aleine etter samlivsbrotet, skal denne gje den andre opplysningar om barnet, når det blir bede om det. Den andre har også rett til å få opplysningar om barnet frå barnehage, skule, helse- og sosialvesen og politi, om ikkje teieplikta gjeld andsynes foreldra. Slike opplysningar kan nektast gjevne dersom det kan vere til skade for barnet.

Avslag på krav om opplysningar etter første stykket andre punktum kan påklagast til fylkesmannen. Reglane i forvaltningslova kapittel VI gjeld så langt dei høver, jamvel om avslaget er gjeve av privat.

I særlege høve kan fylkesmannen avgjere at den som ikkje har foreldreansvaret, skal tape opplysningsretten etter paragrafen her.

Lagrådsremissens lagförslag

Förslag till

Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs att 6 kap., 11 kap. 8 och 17 §§, 13 kap. 8 § och 21 kap. 7 § föräldrabalken¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

Om vårdnaden

Om vårdnad och umgänge

Inledande bestämmelser

1 §

Barn står under vårdnad av bägge eller den ena av sina föräldrar eller av särskilt förordnad förmyndare till dess det fyllt aderton år eller ingått äktenskap.

1 §

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

2 §

Den som har vårdnad om barn skall sörja för barnets person och giva det sorgfällig uppfostran. Vårdnadshavare skall tillse att barnet erhåller uppehälle och utbildning efter vad som är tillbörligt med hänsyn till föräldrarnas villkor och de tillgångar barnet kan äga samt barnets anlag.

2 §

Barn står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, om inte rätten har anförtrött vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade förmyndare. Vårdnaden om ett barn består till dess att barnet fyller arton år eller dessförinnan ingår äktenskap.

3 §²

Vårdnadshavaren skall utöva den uppsikt över barnet som är erforderlig med hänsyn till barnets ålder och övriga omständigheter.

Barnet får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter samt skall bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning.

Om ansvaret i frågor som gäller barnets ekonomiska förhållanden finns bestämmelser i 9–16 kap.

¹ Balken omtryckt 1978:853.

² Senaste lydelse 1979:122.

Nuvarande lydelse

6 §

Barnet står från födelsen under vårdnad av *bägge* föräldrarna, om dessa äro gifta med varandra, och i annat fall av modern ensam. *Ingår* föräldrarna senare äktenskap med varandra, står barnet från den tidpunkten under vårdnad av dem *bägge*.

Första stycket gäller ej, om annat följer av 7–10 §§.

7 §

Stå barn under vårdnad av *bägge* föräldrarna och vilja föräldrarna eller en av dem att vårdnaden icke längre skall tillkomma dem gemensamt, har rätten på talan av endera att förordna vem av dem som skall ha vårdnaden om barnen eller, om ej alla barnen böra stå under den enes vårdnad, hur de skola fördelas mellan föräldrarna. Äro föräldrarna ense, skall rätten besluta i överensstämmelse med vad de önska, om det ej är uppenbart stridande mot barnens bästa. I annat fall beslutar rätten efter vad som finnes skäligt med hänsyn till barnens bästa. Finnes med hänsyn till barnens bästa uppenbart att ingendera av föräldrarna bör utöva vårdnaden, skall denna anförtros åt särskilt förordnad förmyndare.

Dömes till äktenskapsskillnad mellan föräldrarna, skall rätten tillika förordna angående vårdnaden om barnen. Härvid äger första stycket motsvarande tillämpning. Äro föräldrarna ense om att vårdnaden skall tillkomma dem gemensamt, skall dock rätten besluta i överensstämmelse därmed, om det ej är uppenbart stridande mot barnens bästa.

Föreslagen lydelse

Vårdnadshavare

3 §

Barnet står från födelsen under vårdnad av *båda* föräldrarna, om dessa är gifta med varandra, och i annat fall av modern ensam. *Ingår* föräldrarna senare äktenskap med varandra, står barnet från den tidpunkten under vårdnad av dem *båda*, om inte rätten dessförinnan har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade förmyndare.

Om det döms till äktenskapsskillnad mellan föräldrarna står barnet även därefter under *båda* föräldrarnas vårdnad, om inte den gemensamma vårdnaden upplöses enligt 5, 7 eller 8 §.

4 §

Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och vill föräldrarna gemensamt utöva vårdnaden, skall rätten på talan av dem *båda* förordna i enlighet med deras begäran, om inte gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

Har förordnande om vårdnaden inte meddelats tidigare, kan föräldrarna efter anmälan av dem *båda* till pastorsämbetet få gemensam vårdnad genom registrering, under förutsättning att föräldrarna och barnet är svenska medborgare och kyrkobörförda på samma fastighet.

5 §

Står barnet under vårdnad av *båda* föräldrarna och vill någon av dem att vårdnaden inte längre skall vara gemensam, skall rätten på talan av en av dem eller *båda* anförtro vårdnaden om barnet åt den av föräldrarna som är lämpligast som vårdnadshavare. Rätten kan också i mål om äktenskapsskillnad utan yrkande förordna om vårdnaden enligt vad som nu har sagts, om gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

Bilaga 5

Nuvarande lydelse

8 §

Står barn under vårdnad av endast den ene av föräldrarna, skall rätten på talan av den andre överföra vårdnaden till honom, om det finnes skäligt med hänsyn till barnets bästa. Äro föräldrarna ense att vårdnaden skall överföras till den andre eller att vårdnaden skall tillkomma dem gemensamt, skall rätten på talan besluta i överensstämmelse därmed, om det ej är uppenbart stridande mot barnets bästa.

9 §³

Står barn under vårdnad av bägge föräldrarna och gör sig en av dem skyldig till grovt missbruk eller grov försummelse vid vårdnadens utövande eller innebär hans deltagande i vårdnaden eljest fara för barnets utveckling, skall rätten på talan av socialnämnd förordna att vårdnaden skall tillkomma endast den andre, om det ej är uppenbart med hänsyn till barnets bästa att vårdnaden bör anföras åt särskilt förordnad förmyndare.

Står barn under vårdnad av endast den ene av föräldrarna och inträffar i fråga om honom sådan omständighet som avses i första stycket, skall rätten på talan av socialnämnd förordna den andre att utöva vårdnaden, om det ej är uppenbart med hänsyn till barnets bästa att vårdnaden bör anföras åt särskilt förordnad förmyndare.

Föreslagen lydelse

6 §

Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och vill den andre att vårdnaden flyttas över till honom eller henne, skall rätten på talan av denne eller båda föräldrarna anföras vårdnaden åt den andra föräldern, om denne är lämpligare som vårdnadshavare.

7 §

Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, skall rätten besluta om ändring i vårdnaden.

Står barnet under båda föräldrarnas vårdnad och gäller vad som sägs i första stycket en av dem, skall rätten anföras vårdnaden åt den andra föräldern ensam. Brister också denne i omsorgen om barnet på det sätt som sägs i första stycket, skall rätten flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade förmyndare.

Står barnet under endast en förälders vårdnad, skall rätten i fall som avses i första stycket flytta över vårdnaden till den andra föräldern eller, om det är lämpligare, till en eller två särskilt förordnade förmyndare.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt denna paragraf prövas på talan av socialnämnden eller, utan särskilt yrkande, i mål om äktenskapsskillnad mellan föräldrarna eller i annat mål som avses i 5 eller 6 §.

³ Senaste lydelse 1981:26.

Nuvarande lydelse

10 §⁴

Står barn under vårdnad av bägge föräldrarna och dör en av dem, tillkommer vårdnaden den andre.

Står barn under vårdnad av endast den ene av föräldrarna och dör han, skall rätten på ansökan av den andre eller på anmälan av socialnämnd förordna den andre att utöva vårdnaden, om det ej är uppenbart med hänsyn till barnets bästa att vårdnaden bör anförtrös åt särskilt förordnad förmyndare.

Äro bägge föräldrarna döda, utövas vårdnaden av förmyndaren.

10 a §⁵

Står barn under vårdnad av särskilt förordnad förmyndare, kan rätten besluta att vårdnaden skall överföras till föräldrarna eller till en av dem, om det är skäligt med hänsyn till barnets bästa.

Fråga om att överföra vårdnaden till förälder prövas på talan av förälder eller socialnämnd.

Föreslagen lydelse

8 §

Har ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i annat enskilt hem än det egna och är det uppenbart bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet eller någon av dem, skall rätten utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade förmyndare utöva vårdnaden om barnet.

Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av socialnämnden.

9 §

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna och dör en av dem, tillkommer vårdnaden den andre ensam.

Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och dör denne, skall rätten på ansökan av den andre eller på anmälan av socialnämnden anförtra vårdnaden åt den andra föräldern eller, om det är lämpligare, åt en eller två särskilt förordnade förmyndare.

Är båda föräldrarna döda, utövas vårdnaden av barnets förmyndare.

10 §

Står barnet under vårdnad av en eller två särskilt förordnade förmyndare och vill någon av barnets föräldrar eller båda få vårdnaden överflyttad till sig, skall rätten besluta efter vad som är bäst för barnet. Rätten får flytta över vårdnaden till föräldrarna gemensamt endast om föräldrarna är ense om det.

Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av båda föräldrarna eller en av dem eller på talan av socialnämnden.

Bilaga 5

⁴ Senaste lydelse 1981:26.

⁵ Senaste lydelse 1981:26.

Nuvarande lydelse

4 §

Har vårdnadshavare låtit barnet taga tjänst eller annat arbete, varigenom barnet blivit i stånd att försörja sig, får barnet, sedan det fyllt sexton år, själv säga upp avtalet samt sluta avtal om annat arbete av liknande art.

Vårdnadshavare har rätt att häva avtal som barnet har slutit enligt första stycket, om det är erforderligt med hänsyn till barnets uppfostran eller välfärd. Har avtalet hävts, får barnet ej därefter själv sluta arbetsavtal.

I fråga om verkan av avtal, som barnet slutit utan erforderligt samtycke, stadgas i 9 kap.

5 §

Står barn under vårdnad av bägge föräldrarna, skall vad som sägs i 2–4 §§ gälla föräldrarna i förening. Är en av föräldrarna i följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak hindrad att deltaga i beslut rörande vårdnaden, vilket icke utan olägenhet kan uppskjutas, utövas bestämmelserna av den andre. Denne får dock icke ensam fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, med mindre barnets bästa uppenbarligen kräver det.

Föreslagen lydelse

Vårdnadens utövande

11 §

Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren skall därvid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.

12 §

Barnet ingår självt avtal om anställning eller annat arbete, men endast om vårdnadshavaren samtycker till avtalet. Barnet får självt säga upp avtalet och, om barnet har fyllt sexton år, utan nytt samtycke avtala om annat arbete av liknande art.

Barnet eller vårdnadshavaren får säga upp avtalet med omedelbar verkan, om det behövs med hänsyn till barnets hälsa, utveckling eller skolgång. Har vårdnadshavaren sagt upp avtalet av detta skäl, får barnet inte därefter träffa nytt avtal utan vårdnadshavarens samtycke.

Om verkan av att barnet ensamt har träffat avtal om arbete utan att ha rätt till det finns bestämmelser i 9 kap. 6 och 7 §§.

13 §

Står barnet under vårdnad av två vårdnadshavare, skall vad som sägs i 11 eller 12 § gälla dem tillsammans.

Är en av vårdnadshavarna till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak förhindrad att ta del i sådana beslut rörande vårdnaden som inte utan olägenhet kan uppskjutas, bestämmer den andre ensam. Denne får dock inte ensam fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det.

14 §

Om rätten för barn och vårdnadshavare att få stöd och hjälp hos socialnämnden finns bestämmelser i

Bilaga 5

Nuvarande lydelse

11 §

Fader eller moder som är skild från vårdnaden får ej betagas tillfälle till umgänge med barnet, med mindre särskilda omständigheter föranleda det. Nöjes han ej med vad som härom bestämmes av den som har vårdnaden, skall rätten besluta i frågan.

12 §

Fråga rörande vårdnad om barn upptages av rätten i den ort där vårdnadshavare har sitt hemvist. Sådan fråga kan upptagas även i samband med äktenskapsmål. Finns ej behörig domstol enligt vad som nu

Föreslagen lydelse

socialtjänstlagen (1980:620). Socialnämnden förmedlar kontakter med medlare och andra rådgivande samhällsorgan.

Umgänge

15 §

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära så långt möjligt tillgodoses.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, beslutar rätten på talan av denna förälder i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av någon annan än en förälder, beslutar rätten på talan av socialnämnden i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Förfarandet i mål och ärenden om vårdnad eller umgänge

16 §

Anmälan enligt 4 § andra stycket om gemensam vårdnad för föräldrar som inte är gifta med varandra görs hos pastorsämbetet i den församling där föräldrarna och barnet är kyrkobokförda. Anmälan skall göras skriftligen av båda föräldrarna.

Beslut av pastorsämbetet får överklagas hos domkapitlet genom besvär. Domkapitlets beslut får överklagas hos kammarrätten.

17 §

Frågor om vårdnad eller umgänge tas upp av rätten i den ort där vårdnadshavaren eller någon av vårdnadshavarna har sitt hemvist. Sådana frågor kan tas upp även i samband med äktenskapsmål. Om

Bilaga 5

Nuvarande lydelse

har sagts upptages vårdnadsfrågan av Stockholms tingsrätt.

Fråga om vårdnad som avses i 7-9 §§, 10 a § samt 11 § handlägges i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Står barnet under vårdnad av föräldrarna eller en av dem och äro föräldrarna ense i saken, kunna de dock anhängiggöra frågan genom ansökan.

Är fråga om vårdnad anhängiggjord i behörig ordning, kan utan stämning i vårdnadsålet yrkas underhållsbidrag för barnet.

Dom i vårdnadsfall får meddelas utan huvudförhandling, om parterna äro ense i saken.

Föreslagen lydelse

det inte finns någon behörig domstol, tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt.

Frågor om vårdnad som avses i 4-8 och 10 §§ samt frågor om umgänge som avses i 15 § handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och är föräldrarna överens i saken, kan de dock anhängiggöra saken genom ansökan.

I mål om vårdnad kan underhållsbidrag för barnet yrkas utan stämning.

Dom i mål om vårdnad eller umgänge får meddelas utan huvudförhandling, om parterna är överens i saken.

Bilaga 5**18 §**

Rätten skall se till att frågor om vårdnad och umgänge blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad eller umgänge skall socialnämnden höras eller, om det är tillräckligt, beredas tillfälle att yttra sig.

Barnet får höras inför rätten, om barnet självt begär det eller särskilda skäl annars talar för det samt det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

19 §

Om samtal i syfte att nå enighet i fråga om vårdnad eller umgänge har inletts mellan parterna genom socialnämndens eller något annat organs försorg, kan rätten, om någon av parterna begär det och fortsatta samtal kan antas vara till nytta, förklara att målet skall vila under en viss tid. Om det finns särskilda skäl, kan rätten förlänga denna tid.

13 §

I mål eller ärende angående vårdnad om barn kan rätten för tiden

20 §

I mål eller ärenden om vårdnad eller umgänge kan rätten, för tiden

Nuvarande lydelse

intill dess laga kraft ägande dom eller beslut föreligger förordna om vårdnaden efter vad som finnes skäligt.

Förordnande enligt första stycket kan på yrkande meddelas utan huvudförhandling. Innan förordnande meddelas, skall motparten beredas tillfälle att yttra sig över yrkandet. Har förordnande meddelats, *prövar* rätten när målet eller ärendet avgöres, om åtgärden skall bestå.

Förordnande som nu nämnts går i verkställighet *lika med laga kraft ägande dom* men kan när som helst återkallas av rätten.

14 §

I mål eller ärende *angående* vårdnad om barn gälla i fråga om rättegångskostnad andra och tredje styckena i stället för 18 kap. 1–7 §§ rättegångsbalken.

Vardera parten skall bära sin rättegångskostnad. *Part* kan dock förpliktas att helt eller delvis ersätta motparten dennes rättegångskostnad, om han har förfarit på sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken eller om annars särskilda skäl föreligga.

Skall *part* enligt andra stycket helt eller delvis ersätta motpartens rättegångskostnad och har partens ställföreträdare, ombud eller biträde förfarit på sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken och därigenom vållat kostnaden *eller del därav*, kan han förpliktas att *jämte* parten ersätta kostnaden. Rätten kan besluta *härom* även utan yrkande.

Första – tredje styckena äga motsvarande tillämpning vid målets eller ärendets handläggning i högre rätt.

Föreslagen lydelse

till dess att det föreligger ett avgörande som har vunnit laga kraft, förordna om vårdnad eller umgänge efter vad rätten finner skäligt.

Förordnande enligt första stycket kan på yrkande meddelas utan huvudförhandling. Innan förordnande meddelas skall motparten beredas tillfälle att yttra sig över yrkandet. *Rätten kan inhämta upplysningar från socialnämnden i frågan.* Har förordnande meddelats, *skall* rätten när målet eller ärendet avgörs *pröva* om åtgärden skall bestå.

Förordnande som nu *har* nämnts går i verkställighet *på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft* men kan när som helst återkallas av rätten.

21 §

I mål eller ärenden om vårdnad eller umgänge gäller i fråga om rättegångskostnader andra och tredje styckena i stället för 18 kap. 1–7 §§ rättegångsbalken.

Vardera parten skall bära sin rättegångskostnad. *En part* kan dock förpliktas att helt eller delvis ersätta motparten dennes rättegångskostnad, om han *eller hon* har förfarit på *ett sådant* sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken eller om *det* annars finns särskilda skäl.

Skall *en part* enligt andra stycket helt eller delvis ersätta motpartens rättegångskostnad och har partens ställföreträdare, ombud eller biträde förfarit på *ett sådant* sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken och därigenom vållat kostnaden *helt eller delvis*, kan han *eller hon* förpliktas att *tillsammans med* parten ersätta kostnaden. Rätten kan besluta *om detta* även om *någon part inte yrkar det*.

Denna paragraf tillämpas också när målet eller ärendet handläggs i högre rätt.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Bilaga 5

11 kap.

8 §

*Förmyndare äger på begäran bli-
va entledigad från förmynderskapet.
Vad nu sagts gäller dock ej, om
förmynderskapet för underårig utö-
vas av föräldrarna eller en av dem
och särskilda skäl tala mot att för-
myndaren entledigas.*

*En förmyndare har rätt att på
begäran bli entledigad från förmyn-
derskapet. Detta gäller dock ej, om
förmynderskapet för en underårig
utövas av föräldrarna eller en av dem
och särskilda skäl talar mot att för-
myndaren entledigas.*

*Har två särskilt förordnade för-
myndare utsetts att gemensamt utöva
vårnaden om ett barn och vill någon
av förmyndarna att vårnaden inte
längre skall vara gemensam, skall
rätten på talan av en av dem eller
båda anförtro vårnaden om barnet
åt den av dem som är lämpligast som
vårnadshavare.*

17 §⁶

*Ansökan om förmyndares förord-
nande eller entledigande får göras,
förutom av överförmyndaren och
förmyndare, av den omyndige själv,
om han fyllt sexton år, samt av hans
make och närmaste fränder. För-
myndare, som gjort sig skyldig till
försummelse i vårnaden om under-
årig, får entledigas även på ansökan
av socialnämnd. Fråga som avses i
denna paragraf skall rätten också
taga upp självmant, när anledning
förekommer därtill.*

*Ansökan om förordnande eller
entledigande av en förmyndare får
göras, förutom av överförmyndaren
och förmyndare, av den omyndige
själv, om denne har fyllt sexton år,
samt av hans eller hennes make och
närmaste släktingar. En förmyndare
som inte längre är lämplig att utöva
vårnaden om en underårig får ent-
ledigas även på ansökan av social-
nämnden. Frågor som avses i denna
paragraf skall rätten också ta upp
självmant, när anledning förekom-
mer till det.*

I ärende som avses i första stycket skall rätten, när det rör omyndig som fyllt sexton år, bereda denne tillfälle att yttra sig, om det kan ske.

Mot rättens beslut i ärende som avses i första stycket får talan föras, förutom av den som beslutet särskilt rör, av var och en som har rätt att göra ansökan.

13 kap.

8 §

*Har omyndig flera förmyndare,
skola de, såvitt rör egendomen,
handhava förmynderskapet gemen-
samt; dock må rätten förordna, att
tillgångarna skola för förvaltning på
visst sätt dem emellan fördelas, eller*

*Har en omyndig flera förmyndare,
skall de, såvitt rör egendomen, ha
hand om förmynderskapet gemen-
samt. Rätten kan dock förordna att
tillgångarna skall för förvaltning för-
delas på visst sätt mellan dem eller*

⁶ Senaste lydelse 1981:26.

Nuvarande lydelse

att, med bibehållande i övrigt av gemensamförvaltning, vissa tillgångar skola förvaltas av en förmyndare ensam. Den som skall ensam råda över vissa tillgångar må ock ikläda den omyndige sådana förbindelser som falla inom området för dessa tillgångars förvaltning.

Tillkommer ej vårdnaden om underårig föräldrarna eller en av dem, skall vårdnaden, om flera förmyndare förordnas, utövas av den bland förmyndarna som rätten utser därtill. Denne må, om det finnes lämpligt, av rätten befrias från skyldigheten att deltaga i handhavandet av den omyndiges övriga angelägenheter. Har den som är förklarad omyndig flera förmyndare, förordne rätten en av dem att hava den omsorg om myndlingens person, varom i 1 § sägs.

Kunna, där den omyndige har flera förmyndare, dessa ej enas i ärende, vari avgörandet tillkommer dem, gälle den mening som överförmyndaren finner sig kunna biträda. Är fråga om åtgärd, vartill överförmyndarens samtycke erfordras, må samtycke till åtgärden givas utan hinder av meningsskiljaktighet mellan förmyndarna. Innan i dessa fall beslut meddelas, skall överförmyndaren bereda medförmyndare tillfälle att yttra sig.

Föreslagen lydelse

att vissa tillgångar skall förvaltas av en förmyndare ensam. Den som ensam råder över vissa tillgångar får också ikläda den omyndige sådana förbindelser som faller inom området för dessa tillgångars förvaltning.

Står en underårig inte under vårdnad av någon förälder och har flera förmyndare förordnats, skall vårdnaden utövas av den bland förmyndarna som rätten utser därtill. Rätten kan också utse två förmyndare att gemensamt utöva vårdnaden, om de är gifta med varandra eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden. Den eller de som har anförtratts vårdnaden kan, om det är lämpligt, av rätten befrias från skyldigheten att delta i handhavandet av den omyndiges övriga angelägenheter. Har den som är förklarad omyndig flera förmyndare, förordnar rätten en av dem att ha den omsorg om myndlingens person som anges i 1 §.

Har en omyndig flera förmyndare och kan dessa ej enas i ett ärende som rör den omyndiges egendom och som de skall besluta i, gäller den mening som överförmyndaren biträder. Är det fråga om en åtgärd som kräver överförmyndarens samtycke, kan samtycke ges till åtgärden även om förmyndarna har olika mening. I sådana fall skall överförmyndaren dock bereda medförmyndaren tillfälle att yttra sig innan överförmyndaren beslutar i saken.

21 kap.

7 §

Bestämmelserna i 6 § äga motsvarande tillämpning, när föräldrar eller adoptivföräldrar gemensamt ha vårdnaden och en av dem utan beaktansvärt skäl egenmäktigt bortfört eller kvarhåller barnet samt den andre begär rättelse.

Bestämmelserna i 6 § gäller också när föräldrar, adoptivföräldrar eller särskilt förordnade förmyndare gemensamt ha vårdnaden och en av dem utan beaktansvärt skäl egenmäktigt bortfört eller kvarhåller barnet samt den andre begär rättelse.

Bilaga 5

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1983.

Förekommer i lag eller annan författning hänvisning till föreskrifter som har ersatts av bestämmelser i denna lag, tillämpas i stället de nya bestämmelserna.

Innehåll

<i>Bilaga 1. Sammanfattning av utredningens överväganden, m. m.</i>	1
<i>Bilaga 2. Utredningens lagförslag</i>	13
<i>Bilaga 3. Sammanställning av remissyttrandena</i>	24
Remissinstanserna	24
1 Allmänna synpunkter	25
1.1 Göta hovrätt	25
1.2 Kammarrätten i Stockholm	25
1.3 Stockholms tingsrätt	26
1.4 Malmö tingsrätt	26
1.5 Socialstyrelsen	27
1.6 Länsstyrelsen i Stockholms län	27
1.7 Länsrätterna i Uppsala och Södermanlands län	27
1.8 Barnavårdskonsulenter i landet	28
1.9 Barnavårdskonsulent i Jämtlands län	28
1.10 Skolöverstyrelsen (SÖ)	28
1.11 Stockholms universitet, juridiska fakultetsnämnden	29
1.12 Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden	30
1.13 Uppsala universitet, familjeforskningsgruppen vid socio- logiska institutionen	31
1.14 Högskolan i Örebro	31
1.15 Statens invandrarverk (SIV)	32
1.16 Familjelagssakkunniga	35
1.17 Rättegångsutredningen	36
1.18 Stockholms sociala centralnämnd	36
1.19 Göteborgs sociala centralnämnd	37
1.20 Malmö sociala centralnämnd	38
1.21 Botkyrka sociala centralnämnd	38
1.22 Gotlands kommuns sociala centralnämnd	40
1.23 Umeå sociala centralnämnd	40
1.24 Ludvika sociala centralnämnd	40
1.25 Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet	41
1.26 Svenska kommunförbundet	46
1.27 Landsorganisationen i Sverige (LO)	46
1.28 Tjänstemännens centralorganisation (TCO)	47
1.29 Centralorganisationen SACO/SR	47
1.30 Moderata Kvinnoförbundet (MKF)	48
1.31 Centerns Kvinnoförbund (CKF)	48
1.32 Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)	49
1.33 Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF)	49
1.34 Moderata Ungdomsförbundet	50
1.35 Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)	50
1.36 Sveriges advokatsamfund	50
1.37 Sveriges domareförbund	50

1.38	Svenska Läkaresällskapet	51
1.39	Föreningen Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare (KLFR)	51
1.40	Delegationen för familjerådgivning	51
1.41	Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg	52
1.42	Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer	52
1.43	Sveriges skolkuratorers förening	52
1.44	Föreningen BRIS – Barnens Rätt I Samhället	53
1.45	Rädda Barnens Riksförbund	54
1.46	Föreningen Familj och Rätt (FoR)	54
1.47	Fredrika-Bremer-Förbundet	57
1.48	Riksförbundet Hem och Skola (RHS)	57
2	Ändring av balknamnet	58
2.1	Göta hovrätt	58
2.2	Kammarrätten i Stockholm	58
2.3	Stockholms tingsrätt	59
2.4	Domstolsverket	59
2.5	Socialstyrelsen	59
2.6	Länsstyrelsen i Stockholms län	59
2.7	Barnavårdskonsulenten i Jämtlands län	59
2.8	Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden	59
2.9	Högskolan i Örebro	59
2.10	Familjelagssakkunniga	60
2.11	Svenska kommunförbundet	60
2.12	Tjänstemännens centralorganisation (TCO)	60
2.13	Centralorganisationen SACO/SR	60
2.14	Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF) ...	60
2.15	Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)	60
2.16	Sveriges advokatsamfund	61
2.17	Sveriges domareförbund	61
2.18	Rädda Barnens Riksförbund	61
2.19	Husmodersförbundet Hem och Samhälle	61
3	Föräldraansvar	61
3.1	Ändring av benämningen vårdnad m. m.	61
3.1.1	Göta hovrätt	61
3.1.2	Kammarrätten i Stockholm	62
3.1.3	Stockholms tingsrätt	62
3.1.4	Malmö tingsrätt	63
3.1.5	Länsrätten i Göteborgs och Bohus län	63
3.1.6	Domstolsverket	63
3.1.7	Socialstyrelsen	63
3.1.8	Riksskatteverket (RSV)	64
3.1.9	Länsstyrelsen i Stockholms län	64

3.1.10	Barnavårdskonsulenten i Jämtlands län	64
3.1.11	Stockholms universitet, juridiska fakultetsnämnden	64
3.1.12	Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden	66
3.1.13	Uppsala universitet, familjeforskningsgruppen vid sociologiska institutionen	66
3.1.14	Högskolan i Örebro	67
3.1.15	Familjelagssakkunniga	67
3.1.16	Stockholms sociala centralnämnd	68
3.1.17	Göteborgs sociala centralnämnd	69
3.1.18	Botkyrka sociala centralnämnd	69
3.1.19	Umeå sociala centralnämnd	69
3.1.20	Ludvika sociala centralnämnd	69
3.1.21	Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet	69
3.1.22	Svenska kommunförbundet	69
3.1.23	Tjänstemännens centralorganisation (TCO)	70
3.1.24	Centralorganisationen SACO/SR	70
3.1.25	Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF)	70
3.1.26	Sveriges advokatsamfund	70
3.1.27	Sveriges domareförbund	70
3.1.28	Föreningen Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare (KLFR)	71
3.1.29	Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg	71
3.1.30	Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer	71
3.1.31	Fosterhemmens Riksförbund (FR)	71
3.1.32	Rädda Barnens Riksförbund	71
3.1.33	Föreningen Familj och Rätt (FoR)	71
3.1.34	Riksförbundet Hem och Skola (RHS)	72
3.1.35	Husmodersförbundet Hem och Samhälle	72
3.2	Föräldraansvarets innehåll och varaktighet	72
3.2.1	Kammarrätten i Stockholm	72
3.2.2	Stockholms tingsrätt	72
3.2.3	Malmö tingsrätt	73
3.2.4	Länsrätten i Göteborgs och Bohus län	73
3.2.5	Domstolsverket	74
3.2.6	Socialstyrelsen	74
3.2.7	Länsstyrelsen i Stockholms län	74
3.2.8	Barnavårdskonsulenten i Jämtlands län	75
3.2.9	Skolöverstyrelsen (SÖ)	76
3.2.10	Stockholms universitet, juridiska fakultetsnämnden	77

3.2.11	Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden	77
3.2.12	Uppsala universitet, statsvetenskapliga institutio- nen	78
3.2.13	Högskolan i Örebro	78
3.2.14	Familjelagssakkunniga	79
3.2.15	Malmö sociala centralnämnd	80
3.2.16	Botkyrka sociala centralnämnd	80
3.2.17	Ludvika sociala centralnämnd	81
3.2.18	Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet	81
3.2.19	Moderata Kvinnoförbundet (MKF)	82
3.2.20	Centerns Kvinnoförbund (CKF)	83
3.2.21	Moderata Ungdomsförbundet	83
3.2.22	Sveriges advokatsamfund	83
3.2.23	Sveriges domareförbund	83
3.2.24	Svenska Läkaresällskapet	84
3.2.25	Föreningen Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare (KLFR)	84
3.2.26	Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg	84
3.2.27	Sveriges skolkuratorers förening	84
3.2.28	Fosterhemmens Riksförbund (FR)	85
3.2.29	Föreningen BRIS – Barnens Rätt I Samhället ..	85
3.2.30	Rädda Barnens Riksförbund	85
3.2.31	Föreningen Familj och Rätt (FoR)	86
3.2.31	Riksförbundet Hem och Skola (RHS)	89
3.3	Vem skall ha föräldransvaret?	90
3.3.1	Göta hovrätt	90
3.3.2	Kammarrätten i Stockholm	90
3.3.3	Stockholms tingsrätt	91
3.3.4	Malmö tingsrätt	92
3.3.5	Länsrätten i Stockholms län	93
3.3.6	Länsrätten i Göteborgs och Bohus län	94
3.3.7	Domstolsverket	94
3.3.8	Socialstyrelsen	94
3.3.9	Riksskatteverket (RSV)	95
3.3.10	Kyrkobokföringsinspektören i Uppsala stifts söd- ra inspektionsområde	96
3.3.11	Länsstyrelsen i Stockholms län	97
3.3.12	Barnavårdskonsulenter i landet	97
3.3.13	Barnavårdskonsulent i Jämtlands län	98
3.3.14	Skolöverstyrelsen (SÖ)	99
3.3.15	Stockholms universitet, juridiska fakultetsnäm- nden	99
3.3.16	Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden	101

3.3.17	Uppsala universitet, familjeforskningsgruppen vid sociologiska institutionen	103
3.3.18	Högskolan i Örebro	105
3.3.19	Statens invandrarverk (SIV)	105
3.3.20	Familjelagssakkunniga	105
3.3.21	Stockholms sociala centralnämnd	107
3.3.22	Göteborgs sociala centralnämnd	108
3.3.23	Malmö sociala centralnämnd	109
3.3.24	Botkyrka sociala centralnämnd	110
3.3.25	Umeå sociala centralnämnd	111
3.3.26	Ludvika sociala centralnämnd	111
3.3.27	Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet	112
3.3.28	Svenska kommunförbundet	112
3.3.29	Landsorganisationen i Sverige (LO)	113
3.3.30	Tjänstemännens centralorganisation (TCO)....	113
3.3.31	Centralorganisationen SACO/SR	114
3.3.32	Moderata Kvinnoförbundet (MKF)	114
3.3.33	Centerns Kvinnoförbund (CKF)	114
3.3.34	Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)	115
3.3.35	Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF)	115
3.3.36	Moderata Ungdomsförbundet	115
3.3.37	Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)	115
3.3.38	Sveriges advokatsamfund	116
3.3.39	Sveriges domareförbund	116
3.3.40	Föreningen Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare (KLFR)	116
3.3.41	Delegationen för familjerådgivning	116
3.3.42	Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg	116
3.3.43	Svenska föreningen för barnpsykiatriska kurato- rer	117
3.3.44	Sveriges skolkuratorers förening	117
3.3.45	Fosterhemmens Riksförbund (FR)	117
3.3.46	Rädda Barnens Riksförbund	117
3.3.47	Föreningen Familj och Rätt (FoR)	118
3.3.48	Fredrika-Bremer-Förbundet	119
3.3.49	Husmodersförbundet Hem och Samhälle	119
3.4	Föräldransvaret efter skilsmässa eller separation m. m.	119
3.4.1	Göta hovrätt	119
3.4.2	Kammarrätten i Stockholm	119
3.4.3	Stockholms tingsrätt	120
3.4.4	Malmö tingsrätt	120
3.4.5	Länsrätten i Göteborgs och Bohus län	121

3.4.6	Domstolsverket	121
3.4.7	Socialstyrelsen	121
3.4.8	Länsstyrelsen i Stockholms län	122
3.4.9	Barnavårdskonsulenterna i landet	122
3.4.10	Barnavårdskonsulenten i Jämtlands län	122
3.4.11	Stockholms universitet, juridiska fakultetsnämnden	123
3.4.12	Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden	123
3.4.13	Uppsala universitet, familjeforskningsgruppen vid sociologiska institutionen	124
3.4.14	Högskolan i Örebro	124
3.4.15	Familjelagssakkunniga	124
3.4.16	Stockholms sociala centralnämnd	125
3.4.17	Malmö sociala centralnämnd	125
3.4.18	Gotlands kommuns sociala centralnämnd	125
3.4.19	Ludvika sociala centralnämnd	126
3.4.20	Svenska kommunförbundet	126
3.4.21	Tjänstemännens centralorganisation (TCO)	127
3.4.22	Centralorganisationen SACO/SR	127
3.4.23	Centerns Kvinnoförbund (CKF)	127
3.4.24	Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)	128
3.4.25	Sveriges advokatsamfund	128
3.4.26	Sveriges domareförbund	128
3.4.27	Svenska Läkaresällskapet	128
3.4.28	Föreningen Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare (KLFR)	129
3.4.29	Delegationen för familjerådgivning	129
3.4.30	Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer	129
3.4.31	Föreningen BRIS – Barnens Rätt I Samhället ..	129
3.4.32	Fredrika-Bremer-Förbundet	130
3.4.33	F. ordf. i upplösta föreningen Nike	130
3.5	Överflyttning av föräldraansvaret till någon annan än en förälder	132
3.5.1	Göta hovrätt	132
3.5.2	Kammarrätten i Stockholm	132
3.5.3	Stockholms tingsrätt	133
3.5.4	Malmö tingsrätt	133
3.5.5	Länsrätten i Stockholms län	134
3.5.6	Länsrätten i Göteborgs och Bohus län	134
3.5.7	Socialstyrelsen	134
3.5.8	Länsstyrelsen i Stockholms län	135
3.5.9	Barnavårdskonsulenterna i landet	136
3.5.10	Barnavårdskonsulenten i Jämtlands län	136

3.5.11	Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden	138
3.5.12	Högskolan i Örebro	138
3.5.13	Statens invandrarverk (SIV)	142
3.5.14	Familjelagssakkunniga	143
3.5.15	Stockholms sociala centralnämnd	143
3.5.16	Göteborgs sociala centralnämnd	143
3.5.17	Malmö sociala centralnämnd	143
3.5.18	Botkyrka sociala centralnämnd	144
3.5.19	Umeå sociala centralnämnd	145
3.5.20	Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet	145
3.5.21	Svenska kommunförbundet	145
3.5.22	Centralorganisationen SACO/SR	146
3.5.23	Centerns Kvinnoförbund (CKF)	146
3.5.24	Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF)	146
3.5.25	Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)	146
3.5.26	Sveriges domareförbund	147
3.5.27	Svenska Läkaresällskapet	147
3.5.28	Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg	148
3.5.29	Svenska föreningen för barnpsykiatriska kurato- rer	148
3.5.30	Sveriges skolkuratorers förening	149
3.5.31	Fosterhemmens Riksförbund (FR)	149
3.5.32	Föreningen BRIS – Barnens Rätt I Samhället ..	149
3.5.33	Rädda Barnens Riksförbund	151
3.5.34	Föreningen Familj och Rätt (FoR)	151
3.5.35	Riksförbundet Hem och Skola (RHS)	153
3.5.36	Husmodersförbundet Hem och Samhälle	153
4	Umgängesrätt	153
4.1	Göta hovrätt	153
4.2	Kammarrätten i Stockholm	154
4.3	Stockholms tingsrätt	155
4.4	Malmö tingsrätt	155
4.5	Länsrätten i Stockholms län	156
4.6	Länsrätten i Göteborgs och Bohus län	156
4.7	Domstolsverket	156
4.8	Socialstyrelsen	157
4.9	Länsstyrelsen i Stockholms län	157
4.10	Barnavårdskonsulenter i landet	158
4.11	Barnavårdskonsulenter i Jämtlands län	158
4.12	Skolöverstyrelsen (SÖ)	159
4.13	Stockholms universitet, juridiska fakultetsnämnden	160
4.14	Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden	161

4.15	Högskolan i Örebro	162
4.16	Statens invandrarverk (SIV)	163
4.17	Familjelagssakkunniga	164
4.18	Stockholms sociala centralnämnd	164
4.19	Göteborgs sociala centralnämnd	165
4.20	Malmö sociala centralnämnd	166
4.21	Botkyrka sociala centralnämnd	166
4.22	Umeå sociala centralnämnd	167
4.23	Ludvika sociala centralnämnd	167
4.24	Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet	167
4.25	Svenska kommunförbundet	168
4.26	Tjänstemännens centralorganisation (TCO)	169
4.27	Centralorganisationen SACO/SR	169
4.28	Moderata Kvinnoförbundet (MKF)	169
4.29	Centerns Kvinnoförbund (CKF)	170
4.30	Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)	170
4.31	Moderata Ungdomsförbundet	170
4.32	Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)	170
4.33	Sveriges advokatsamfund	171
4.34	Sveriges domareförbund	171
4.35	Föreningen Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare (KLFR)	171
4.36	Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg	172
4.37	Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer	172
4.38	Sveriges skolkuratorers förening	172
4.39	Fosterhemmens Riksförbund (FR)	173
4.40	Föreningen BRIS – Barnens Rätt I Samhället	173
4.41	Rädda Barnens Riksförbund	174
4.42	Föreningen Familj och Rätt (FoR)	174
4.43	F. ordf. i upplösta föreningen Nike	178
5	Socialnämndens och domstolens befattning med mål om föräldraansvar och umgängesrätt	179
5.1	När föräldrarna är ense	179
5.1.1	Göta hovrätt	179
5.1.2	Kammarrätten i Stockholm	180
5.1.3	Stockholms tingsrätt	180
5.1.4	Malmö tingsrätt	181
5.1.5	Länsrätten i Stockholms län	181
5.1.6	Länsrätten i Göteborgs och Bohus län	181
5.1.7	Domstolsverket	182
5.1.8	Socialstyrelsen	182
5.1.9	Länsstyrelsen i Stockholms län	182
5.1.10	Barnavårdskonsulenter i landet	182

5.1.11	Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden	183
5.1.12	Högskolan i Örebro	184
5.1.13	Familjelagssakkunniga	184
5.1.14	Rättegångsutredningen	184
5.1.15	Stockholms sociala centralnämnd	184
5.1.16	Göteborgs sociala centralnämnd	185
5.1.17	Malmö sociala centralnämnd	186
5.1.18	Umeå sociala centralnämnd	186
5.1.19	Svenska kommunförbundet	186
5.1.20	Landsorganisationen i Sverige (LO)	186
5.1.21	Centralorganisationen SACO/SR	186
5.1.22	Moderata Kvinnoförbundet (MKF)	187
5.1.23	Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)	187
5.1.24	Sveriges advokatsamfund	187
5.1.25	Sveriges domareförbund	187
5.1.26	Svenska Läkaresällskapet	187
5.1.27	Föreningen Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare (KLFR)	188
5.1.28	Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg	188
5.1.29	Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer	188
5.1.30	Sveriges skolkuratorers förening	188
5.1.31	Föreningen BRIS – Barnens Rätt I Samhället	189
5.1.32	Rädda Barnens Riksförbund	189
5.1.33	Föreningen Familj och Rätt (FoR)	189
5.2	Handläggningen när föräldrarna tvistar	191
5.2.1	Göta hovrätt	191
5.2.2	Kammarrätten i Stockholm	191
5.2.3	Stockholms tingsrätt	193
5.2.4	Malmö tingsrätt	194
5.2.5	Länsrätten i Stockholms län	195
5.2.6	Länsrätten i Göteborgs och Bohus län	195
5.2.7	Domstolsverket	195
5.2.8	Socialstyrelsen	196
5.2.9	Riksskatteverket (RSV)	198
5.2.10	Länsstyrelsen i Stockholms län	198
5.2.11	Barnavårdskonsumenten i Jämtlands län	199
5.2.12	Skolöverstyrelsen (SÖ)	203
5.2.13	Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden	203
5.2.14	Högskolan i Örebro	204
5.2.15	Statens invandrarverk (SIV)	207
5.2.16	Familjelagssakkunniga	207
5.2.17	Rättegångsutredningen	209

5.2.18	Stockholms sociala centralnämnd	211
5.2.19	Göteborgs sociala centralnämnd	213
5.2.20	Malmö sociala centralnämnd	214
5.2.21	Botkyrka sociala centralnämnd	216
5.2.22	Gotlands kommuns sociala centralnämnd	218
5.2.23	Umeå sociala centralnämnd	218
5.2.24	Ludvika sociala centralnämnd	219
5.2.25	Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet	220
5.2.26	Svenska kommunförbundet	221
5.2.27	Landsorganisationen i Sverige (LO)	222
5.2.28	Tjänstemännens centralorganisation (TCO)	222
5.2.29	Centralorganisationen SACO/SR	222
5.2.30	Moderata Kvinnoförbundet (MKF)	223
5.2.31	Centerns Kvinnoförbund (CKF)	223
5.2.32	Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)	223
5.2.33	Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)	224
5.2.34	Sveriges advokatsamfund	224
5.2.35	Sveriges domareförbund	225
5.2.36	Svenska Läkaresällskapet	227
5.2.37	Föreningen Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare (KLFR)	227
5.2.38	Delegationen för familjerådgivning	229
5.2.39	Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg	229
5.2.40	Svenska föreningen för barnpsykiatriska kurato- rer	229
5.2.41	Sveriges skolkuratorers förening	230
5.2.42	Rädda Barnens Riksförbund	230
5.2.43	Föreningen Familj och Rätt (FoR)	230
5.2.44	Fredrika-Bremer-Förbundet	239
5.2.45	Husmodersförbundet Hem och Samhälle	239
5.2.46	F. ordf. i upplösta föreningen Nike	239
6	Överlämnande av barn	240
6.1	Göta hovrätt	240
6.2	Kammarrätten i Stockholm	240
6.3	Stockholms tingsrätt	247
6.4	Malmö tingsrätt	249
6.5	Länsrätten i Stockholms län	250
6.6	Länsrätten i Göteborgs och Bohus län	253
6.7	Länsrätterna i Uppsala och Södermanlands län	254
6.8	Domstolsverket	258
6.9	Socialstyrelsen	259
6.10	Länsstyrelsen i Stockholms län	260
6.11	Barnavårdskonsulenterna i landet	262

6.12	Barnavårdskonsulenten i Jämtlands län	262
6.13	Skolöverstyrelsen (SÖ)	265
6.14	Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden	265
6.15	Högskolan i Örebro	269
6.16	Statens invandrarverk (SIV)	270
6.17	Familjelagssakkunniga	270
6.18	Rättegångsutredningen	271
6.19	Stockholms sociala centralnämnd	274
6.20	Göteborgs sociala centralnämnd	274
6.21	Malmö sociala centralnämnd	275
6.22	Botkyrka sociala centralnämnd	275
6.23	Umeå sociala centralnämnd	276
6.24	Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet	276
6.25	Svenska kommunförbundet	277
6.26	Tjänstemännens centralorganisation (TCO)	277
6.27	Centralorganisationen SACO/SR	277
6.28	Moderata Kvinnoförbundet (MKF)	279
6.29	Centerns Kvinnoförbund (CKF)	279
6.30	Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)	279
6.31	Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF)	279
6.32	Moderata Ungdomsförbundet	279
6.33	Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)	280
6.34	Sveriges advokatsamfund	280
6.35	Sveriges domareförbund	281
6.36	Svenska Läkaresällskapet	282
6.37	Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg	282
6.38	Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer	282
6.39	Sveriges skolkuratorers förening	283
6.40	Fosterhemmens Riksförbund (FR)	283
6.41	Föreningen BRIS – Barnens Rätt i Samhället	283
6.42	Rädda Barnens Riksförbund	291
6.43	Föreningen Familj och Rätt (FoR)	292
7	Talerätt och ombud för barnet	303
7.1	Göta hovrätt	303
7.2	Kammarrätten i Stockholm	304
7.3	Stockholms tingsrätt	305
7.4	Malmö tingsrätt	306
7.5	Länsrätten i Stockholms län	307
7.6	Länsrätten i Göteborgs och Bohus län	307
7.7	Domstolsverket	308
7.8	Socialstyrelsen	308
7.9	Länsstyrelsen i Stockholms län	309
7.10	Barnavårdskonsulenten i Jämtlands län	309

7.11	Skolöverstyrelsen (SÖ)	310
7.12	Stockholms universitet, juridiska fakultetsnämnden	310
7.13	Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden	314
7.14	Högskolan i Örebro	315
7.15	Statens invandrarverk (SIV)	317
7.16	Familjelagssakkunniga	317
7.17	Rättegångsutredningen	318
7.18	Stockholms sociala centralnämnd	320
7.19	Göteborgs sociala centralnämnd	321
7.20	Malmö sociala centralnämnd	321
7.21	Botkyrka sociala centralnämnd	322
7.22	Gotlands kommuns sociala centralnämnd	322
7.23	Umeå sociala centralnämnd	323
7.24	Ludvika sociala centralnämnd	323
7.25	Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet	323
7.26	Svenska kommunförbundet	324
7.27	Tjänstemännens centralorganisation (TCO)	325
7.28	Centerns Kvinnoförbund (CKF)	325
7.29	Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)	325
7.30	Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF)	325
7.31	Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)	325
7.32	Sveriges advokatsamfund	326
7.33	Sveriges domareförbund	326
7.34	Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg	328
7.35	Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer	328
7.36	Sveriges skolkuratorers förening	328
7.37	Fosterhemmens Riksförbund (FR)	329
7.38	Föreningen BRIS – Barnens Rätt I Samhället	329
7.39	Rädda Barnens Riksförbund	330
7.40	Föreningen Familj och Rätt (FoR)	331
7.41	Riksförbundet Hem och Skola (RHS)	332
7.42	Husmodersförbundet Hem och Samhälle	332
8	Stöd och hjälp för barnet (kontaktperson)	333
8.1	Göta hovrätt	333
8.2	Kammarrätten i Stockholm	333
8.3	Stockholms tingsrätt	333
8.4	Malmö tingsrätt	334
8.5	Länsrätten i Stockholms län	334
8.6	Länsrätterna i Uppsala och Södermanlands län	334
8.7	Domstolsverket	334
8.8	Socialstyrelsen	334
8.9	Länsstyrelsen i Stockholms län	335
8.10	Barnavårdskonsulenter i landet	336

8.11	Barnavårdskonsulenterna i Jämtlands län	337
8.12	Skolöverstyrelsen (SÖ)	337
8.13	Uppsala universitet, juridiska fakultetsnämnden	337
8.14	Statens invandrarverk (SIV)	338
8.15	Familjelagssakkunniga	338
8.16	Stockholms sociala centralnämnd	338
8.17	Göteborgs sociala centralnämnd	340
8.18	Malmö sociala centralnämnd	341
8.19	Botkyrka sociala centralnämnd	342
8.20	Umeå sociala centralnämnd	343
8.21	Ludvika sociala centralnämnd	343
8.22	Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet	344
8.23	Svenska kommunförbundet	344
8.24	Landsorganisationen i Sverige (LO)	345
8.25	Tjänstemännens centralorganisation (TCO)	345
8.26	Centralorganisationen SACO/SR	346
8.27	Centerns Kvinnoförbund (CKF)	347
8.28	Folkpartiets kvinnoförbund (FPK)	348
8.29	Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF) ...	348
8.30	Moderata Ungdomsförbundet	348
8.31	Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU)	348
8.32	Sveriges domareförbund	349
8.33	Svenska Läkaresällskapet	349
8.34	Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg	349
8.35	Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer	349
8.36	Sveriges skolkuratorers förening	349
8.37	Fosterhemmens Riksförbund (FR)	350
8.38	Föreningen BRIS – Barnens Rätt I Samhället	350
8.39	Rädda Barnens Riksförbund	351
8.40	Föreningen Familj och Rätt (FoR)	352
8.41	Husmodersförbundet Hem och Samhälle	353
9	Övriga frågor	354
9.1	Kostnaderna för reformen	354
9.1.1	Länsrätten i Stockholms län	354
9.1.2	Socialstyrelsen	354
9.1.3	Länsrätterna i Uppsala och Södermanlands län	354
9.1.4	Statens invandrarverk (SIV)	354
9.1.5	Stockholms sociala centralnämnd	355
9.1.6	Göteborgs sociala centralnämnd	355
9.1.7	Malmö sociala centralnämnd	356
9.1.8	Botkyrka sociala centralnämnd	356
9.1.9	Ludvika sociala centralnämnd	356
9.1.10	Stockholms läns landsting, förvaltningsutskottet	357

9.1.11 Svenska kommunförbundet	357
9.1.12 Landsorganisationen i Sverige (LO)	357
9.1.13 Centralorganisationen SACO/SR	357
9.1.14 Moderata Kvinnoförbundet (MKF)	358
9.1.15 Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF)	358
9.1.16 Svenska Läkaresällskapet	358
9.1.17 Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Östra sjukhuset, Göteborg	359
9.1.18 Sveriges skolkuratorers förening	359
9.2 Utbildning och information	359
9.2.1 Riksskatteverket (RSV)	359
9.2.2 Skolöverstyrelsen (SÖ)	360
9.2.3 Husmodersförbundet Hem och Samhälle	360
9.3 Skatterättsliga synpunkter	360
Riksskatteverket (RSV)	360
Bilaga 4. Utdrag ur norska lagen om barn och föräldrar (barnelova) va)	362
Bilaga 5. Lagrådsremissens lagförslag	368